

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

**KULTÚRA-TUDOMÁNY-MŰVELŐDÉS TALÁLKOZÁSA
A XX. SZ. EX LIBRISEINEK TÉMAVILÁGÁBAN**

**(A MOSZKVAI RUDOMINO KÖNYVTÁR HUNGARIKA
EX LIBRISEI HAZAI ÉS NEMZETKÖZI KONTEXTUSBAN)**

Vasné Tóth Kornélia

2013.

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Vasné Tóth Kornélia

KULTÚRA-TUDOMÁNY-MŰVELŐDÉS TALÁLKOZÁSA
A XX. SZ. EX LIBRISEINEK TÉMAVILÁGÁBAN

(A MOSZKVAI RUDOMINO KÖNYVTÁR HUNGARIKA
EX LIBRISEI HAZAI ÉS NEMZETKÖZI KONTEXTUSBAN)

Történelemtudományi Doktori Iskola, vezetője: Dr. Székely Gábor DSc

Művelődéstörténeti Doktori Program, vezetője: Dr. Kósa László MHAS

A doktori bizottság tagjai:

Elnök: Dr. Kósa László MHAS, professor emeritus

Belső bíráló: Dr. Ifj. Bertényi Iván PhD, egyetemi adjunktus

Külső bíráló: Dr. König Róbert habil. DLA, egyetemi docens

Tag: Dr. Keserű Katalin PhD, habilitált egyetemi tanár

Titkár: Dr. Géra Eleonóra PhD, egyetemi adjunktus

Póttagok: Dr. Tőkéczki László CSc, habilitált egyetemi docens

Dr. Révész Emese PhD, egyetemi adjunktus

Témavezető:

Dr. Richly Gábor PhD, egyetemi adjunktus

Budapest, 2013.

1. Bevezetés

1.1. A kutatás témája, aktualitása, célok

*„Ex libris, műveltség szimbóluma,
Okosság obeliszkjén finom véset,
Mindenségünk szerény momentuma,
Szülötte avatott, mesteri kéznek.
Formád könyvekbe rajzolt égi jel;
Mint szivárványára, nevet rád Isis,
Könyv-gigászbán, röplapon csöppnyi hely:
Kristályelme címere vagy, ex libris”.*¹

Napjainkban, a posztmodern korában formálódó új kultúrtörténeti, művészettörténeti diskurzusok egyik központi témája a kép, annak vizuális kultúrában betöltött szerepe, hatása, recepciója. Az „iconic turn” nyomán a kutatás területén is végbement az a mélyreható fordulat, mely a modern képi technikák, és a vizualitás szerepét hangsúlyozza. Mindezért az ex librisek mint vizuális dokumentumok interpretációja különösen időszerű, és a téma kutatása új hangsúlyokat, nézőpontokat kell kapjon. Erre utal disszertációm címe is: *„Kultúra-tudomány-művelődés találkozása a XX. sz. ex libriseinek témavilágában”*. Több tudomány illetékes a vizuális kommunikáció terén, a kognitív tudományoktól a szemiotikán és a művészettörténeten át a társadalomtudományokig. Érinti többek között a percepcióelmélet, a kultúraelmélet, a kulturális antropológia, a tartalomelemzés, a könyvtártudomány kérdéseit. Az ex librisek mint vizuális dokumentumok interpretációja tehát túllép a képzőművészet kifejező eszközeinek vizsgálatán, interdiszciplináris és multidiszciplináris jellegű, elemzése pedig gazdag adalékokkal szolgál kulturális és tudományos életünk megannyi területéhez. A vizuális literációban, a képek „olvasatá”-ban, kulturális recepciójában nagy szerepe van a kultúrtörténeti kontextusnak. Ezen irányok bemutatása az ex librisek tekintetében újfajta megközelítést, vizsgálati metódust jelent.

A szoros értelemben vett, könyvjegyként funkcionáló ex librisek funkciójában a XIX–XX. század fordulójától jelentős módosulás következett be, felszabadulva a könyvhöz kötöttségtől, „quasi ex librissé” váltak, azaz többnyire már csak a *gyűjtők* számára és a tulajdonos grafikai gyűjteményének gyarapítása céljából készültek. Az ex libris mindazonáltal így is megőrizte possessorjelölő szerepét, önálló grafikai lapként a készítettő (és a grafikus) személyének jellemrajza. Mivel azonban *a téma a gyűjtők, a könyv(jegy)tulajdonosok személyére nézve nem eléggé kutatott*, inkább a művészettörténeti, a grafikusokra és stíluskorszakokra irányuló megközelítés jellemző – disszertációmban

¹ MARTHOLD, Jules de: *Ballada az ex librishez*. ford. VIDE CZ Ferenc, Kisgrafika, 2009/4. sz. 6.

erre az újszerűnek számító megközelítésre helyezem a hangsúlyt, új vizsgálati metódusokat, fogalmakat vezetve be a téma szakirodalmába.

A kutatás konkrét tárgyát, a vizsgálati korpuszt a moszkvai Rudomino Összorosz Állami Idegennyelvű Könyvtár Ritka Könyvek osztályán fellelhető ex libris anyag hungarika könyvjegyei jelentik. Az ex librisek művelődéstörténeti vonatkozásainak feltárásával, nemzetközi kontextusba helyezésével – mint ahogy a disszertáció alcíme is jelzi „*A moszkvai Rudomino Könyvtár hungarika ex librisei hazai és nemzetközi kontextusban*” – betekintést nyújtok a XX. század hazai és nemzetközi kulturális életébe, ill. képet adok a világ ex libris kultúrájáról, beleértve ennek intézményesült hátterét is (nagyobb ex libris társaságok, gyűjtemények a világban). A kiemelt időszak a Rudomino Könyvtár hungarika ex libriseinek súlyponti időhatára, az 1960–70-es évek.

Az ex libris – bár részlegesen elszakadt a könyvtől – napjainkban is megőrizte possessorjelölő szerepét, önálló grafikai lapként a készítő (és a grafikus) személyének jellemrajza. Mégis igaz a megállapítás, mely szerint az ex librisek területe a gyűjtők, a könyv(jegy)tulajdonosok személyére nézve nem eléggé kutatott, inkább a művészettörténeti, a grafikusokra és stíluskorszakokra irányuló megközelítés jellemző. Mindezt a Rudomino Összorosz Állami Idegennyelvű Könyvtár hungarika ex libriseinek possessor szempontú, a megrendelők személyét, ill. ennek fényében a szöveg és a kép interreferenciális kapcsolatát feltáró kutatása újszerű aspektusnak számít. A gyűjtők szociológiai-demográfiai vizsgálata, kvantitatív elemzése, a foglalkozás, ill. a nemek szerinti arányok bemutatása, az intézmények és magánszemélyek számára készült ex librisek elkülönítése is új eredményekkel szolgál.

Összességében egy külföldi gyűjteményegység hungarika szempontú bemutatásával, módszertani irányvaival példát mutatok a külföldi gyűjteményekben található magyar vonatkozású ex librisek feldolgozásának szempontrendszerére, mintát adva a további hasonló jellegű kutatásokhoz.

1.2. A feldolgozandó forrásanyag, a kutatott gyűjtemény rövid bemutatása, jellemzése

A kutatás korpuszát a moszkvai Rudomino Összorosz Állami Idegennyelvű Könyvtár Ritka Könyvek Osztálya 4585 kisgrafikája jelentette, melyet évtizedek óta feldolgozatlan állapotban tároltak a könyvtár raktárában. A kutatásra Klebelsberg Kuno-ösztöndíj elnyerésével nyílt lehetőségem 2010-ben.

A gyűjtemény időbeli és térbeli határai a következőképpen vonhatók meg. Az ex libris gyűjtemény létrehozója, az orosz J. Ny. Minajev az 1970-es évek elejéig szerezhette be anyagát, mely némileg behatárolja a kollekció tartalmát és jellegét: zömében a XIX. század végétől az 1970-es évek elejéig készült, főleg szimbólumos (témás) ex libriseket tartalmaz. A legkorábbi 1892-ben, a legkésőbbi 1972-ben készült.

A főként ex libriseket (és alkalmi grafikákat) tartalmazó, kb. 2,5 folyóméternyi, összesen 71 tartóba (39 mappába és 32 albumba) rendezett, könyvtári pecséttel és raktári

számmal ellátott anyag két fő egységét az országok szerint rendezett N1–N39 szám alatti mappák és a N40–70 számú szabadlapos albumok képezik. A szereplő országok: Angola, Anglia, Ausztrália, Ausztria, Belgium, Brazília, Csehszlovákia, Dánia, Dél-afrikai Köztársaság, Finnország, Franciaország, Fülöp-szigetek, Hollandia, Japán, Jugoszlávia, Kanada, Kuba, Lengyelország, Magyarország, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szovjetunió, USA. A kutatás szempontjából meghatározó jelentőségű, hogy a legtöbb mappa Magyarország nevére szól, azaz magyar grafikusok alkotásait tartalmazza, de a többi mappa is tartalmaz hungarika vonatkozású anyagot.

1.3. A kutatási téma szempontjából releváns szakirodalom bemutatása, kutatási irányok

A kutatómunkához, az ex librisek gyűjtői, készítői beazonosításához több éven át tartó sokirányú, szisztematikus munkára volt szükség, mely jelentette egyfelől a téma szakirodalmában való elmélyedést, másrészt a témával foglalkozó személyekkel, ex libris gyűjtőkkel való közvetlen párbeszédet, adatgyűjtést. Másrészt az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtár általam feldolgozott ex libris gyűjteménye mint háttérbázis sokirányú alapot jelentett a kutatásokhoz.

A kutatómunkához a magyar és külföldi (angol, német, olasz, orosz, francia, dán, finn, török, lengyel, szlovén nyelvű) szakirodalmak, források-segédletek alábbi típusai nyújtottak segítséget:

1./ Szakirodalmi művek, disszertációk, szakdolgozatok, könyvek, jubileumi évkönyvek, magyar és külföldi periodikák, szaklapok, repertóriumok, adattárak, cím- és névtárak, korabeli telefonkönyvek, előfizetői névsorok, temetői (temetkezési) nyilvántartások, gyászjelentések, kisgrafikai katalógusok, alkotásjegyzékek, lexikonok, szignótárak. Ehhez a kutatás főbb magyar és külföldi helyszínei voltak: Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Iparművészeti Múzeum Könyvtára, szegedi Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, debreceni Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ, szerencsi Zempléni Múzeum; Rudomino Összorosz Állami Idegennyelvű Könyvtár (Moszkva, Oroszország), Orosz Állami Könyvtár (Moszkva), Könyvgyűjtők Nemzetközi Szövetsége Moszkvai Ex libris Múzeuma (Moszkva), Puskin Szépművészeti Múzeum (Moszkva), IMOGA Grafikai és Ex Libris Múzeum (Isztambul, Törökország), İşik University/ Török Szépművészeti Egyetem (Isztambul), finn városi könyvtárak (Turku, Raisio).

2./ A Kisgrafika Barátok Köre Irattárában, az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtárában (Diskay Lenke hagyatéka) és egyéni gyűjtők hagyatékában (Semsey Andor) található forrásdokumentumok: okiratok, jegyzőkönyvek, nyilatkozatok, levelezés; levéltári források;

3./ internetes honlapok, könyvtárak, muzeális intézmények online elérhetőségei, katalógusai, szakirányú digitális adattárak;

4./ egyéb források (személyes kapcsolatok, levelezés, megkeresés, nemzetközi ex libris kongresszusokon való részvétel).

A terminológiai kérdések, az ex librisek interpretációja tekintetében a szakirodalmi háttérrel saját, *Szöveg-kép-émlék* c. kötetben (Gondolat Kiadó, 2011) megjelent „*Az ex librisek interpretációjának új irányai, ex libris és hungarikakutatás*” c., teoretikus kérdésekkel foglalkozó tanulmányomban fejtem ki részletesen. Az ex libris értelmezésében a könyvtulajdonjelölő funkcióból quasi ex librissé, önálló grafikai lappá, cédula grafikává válás hozott döntő fordulatot. A posztmodern korában – az interdiszciplinaritás és a vizualitás, az iconic turn jegyében – az ex librisek interpretációjának új irányait a W. J. Mitchell-féle kritikai ikonológia, a G. Boehm-féle „ikonische Wendung” képviseli. A gadameri ontológiai hermeneutika olvasásfogalmát alkalmazva válik lehetővé az ex librisekben megvalósuló narratív szerkesztés vizsgálata, mindez az ex libris grafikai epigrammaként való értelmezésével. Az ex librisek ikonográfiai és tipológiai elemzése egyaránt lehetséges a tulajdonos személye (egyéni vagy intézményi) és a formaelemek oldaláról (heraldikus, szimbólumos, tipografikus). Szöveg és kép interreferenciális kölcsönhatása további szálakat von be a képek értelmezésébe, a vizuális literációba. Az ex librisek hatásmechanizmusát befolyásoló tényezők közé tartozik még az eredetiség-hitelesség kérdése, ill. az aura, azaz a műalkotásnak az itt-és-most pillanatával ütköztetett történetisége.

A kutatás másik iránya az ex libris műfaj történetiségének, fejlődésvonalának bemutatása, kiemelten a XX. századbeli, elsősorban a század második felében végbemenő változásokat, melyek a vizsgálat korpuszát jelentő moszkvai hungarika ex libris anyag történeti háttérét képezik.

Az ex libris iránti érdeklődés folyamatos meglétét, a műfaj aktualitását jelzi, hogy a XX. század folyamán többen is foglalkoztak a téma feltárásával (kiemelten a Kisgrafika Értesítő, Kisgrafika, a Magyar Iparművészet és a Magyar Könyvszemle folyóiratokban), ám elsősorban a régi, 1900 előtti könyvjegyekkel. Ekkor az ex libriseket még inkább a bibliofília, a könyvgyűjtés oldaláról vizsgálták, a gyűjtők könyvtárainak feltárása céljából, ill. művészettörténeti szempontokból. A régi magyar ex librisekkel foglalkozók közül kiemelkedik Dankó József, Varjú Elemér, Siklóssy László, Lyka Károly, Arady Kálmán, Reich Milton Oszkár, Soó Rezső, Nyireő István, Semsey Andor szakírói munkássága. Korszakalkotó jelentőségű Varjú Elemér (1873–1944) művelődés- és művészettörténész 1895-ben, a Magyar Könyvszemle hasábjain megjelent cikke, melyben az ex libris művelődéstörténeti vonatkozásai feltárásának, tudományos szempontú elemzésének fontosságát hangsúlyozza. (Varjú Elemér: *Magyar könyvgyűjtők ex librisei*, Magyar Könyvszemle, 1895. 3. sz. 193–204.)

Az ex librisek témájában született doktori disszertációk közül kiemelkedik Dr. Arady Kálmáné, aki a régi magyar ex librisekkel foglalkozott: *Ex libriseink a mohácsi véstől 1900-ig* (Bp. Pázmány Péter Tudományegyetem, 1948), Dr. Horváth Hildáé, aki *A magyar ex libris művészet a XX. század elején* (Bp. ELTE, 1986) címmel a századelő ex libris művészetét mutatta be, ill. Dr. Pajor Enikőé, aki *A magyarországi ex libris története a kezdetektől a második világháborúig* (Bp. ELTE, 1988) című munkájában a XX. század

első felének ex libris művészetével foglalkozott. E művek mellé illeszthető jelen disszertációm, mely főcímében is jelzetten: „*Kultúra-tudomány-művelődés találkozása a XX. század ex libriseinek témavilágában*” az egész huszadik századról ad körképet, ill. e korszakon belül a XX. század második felére fókuszál – egy az 1960–70-es években létrejövő külföldi gyűjtemény magyar vonatkozásainak középpontba állításával. Nemcsak vizsgálati korpuszában, hanem témájában, a megközelítésben is újszerű, ugyanis az ex libris eddig még tudományos igénnyel nem elemzett aspektusaira (hungarikakutatás, a gyűjtők, megrendelők személye stb.) koncentrál – s mindezt nem a művészettörténész, hanem a művelődéstörténész szemével.

A XX. századi ex librisekre vonatkozó, 1920–1970 közt megjelent szakirodalmi írásokat Galambos Ferenc *A magyar ex libris irodalom bibliográfiája 1920–1970*. c. műve foglalja össze (Eger, 1972). Galambos bibliográfiájában nem szerepelnek, mert későbbi átfogó jellegű alpművek a következők: Deé Nagy Anikó: *A marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár ex librisei* (2001) c., a Teleki Téka kötetében található ex libriseket feltáró munkája, Horváth Hilda: *Magyar ex librisek 1525–1985* c. műve (1985), ill. Ürmös Péter *Ex libris a századfordulótól az ezredfordulóig* című, a XX. századi ex libris történetéről az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteménye kapcsán megjelent tanulmánya (In. A Nemzeti Könyvtár Kisnyomtatványtára. Szerk. Cseh Mária. OSZK. Bp. 2002. Osiris, 115–147.) Ezen műveken túl, pl. a foglalkozásjelölő ex librisek egyes típusainak bemutatása kapcsán az orvosi témájúaknál nagy segítségemre volt Jobst Ágnes munkája (Jobst Ágnes: *Az orvosi hivatás szimbolikája orvosi könyvjegyeken*, Communicationes de Historia Artis Medicinae, 1996. 149–164.).

A külföldi szakirodalomból kiemelem az átfogó monográfiákat, tanulmányokat (Butler, William E.: *American bookplates*, Primrose Hill Press, London, 2000, RÖDEL, Klaus: *Das heutige europäische Exlibris*, D.E.S., 1970.), szakfolyóiratokat (Graphia bulletin, Mitteilungen, Boekcier, Exlibris Wereld, Roszsijszkij Ekszlibrisznij Zsurnal stb.), a 20–21. század legnagyobb ex libris művészeit bemutató *Ex-Libris. Enciclopédia bio-bibliográfica da arte do ex-libris contemporâneo (Encyclopaedia bio-bibliographical of the art of the contemporary ex-libris)* c. többnyelvű sorozatot, Artur Mário da Mota Miranda szerkesztésében (Franciscana, Braga, 1985–, folyamatos megjelenés alatt), ill. a FISAE (Fédération Internationale des Sociétés d’Amateurs d’ Ex-Libris) kongresszusokra megjelentetett kiadványokat, katalógusokat (*Artisti dell’exlibris /Az ex libris művészei*, I., B.N.E.L., Como, 1968.), a Klaus Rödel által az 1960-70-es években megjelentetett *Bibliografi over europaeiske kunstneres* sorozatot (Exlibristen, 1969-).

A külföldi gyűjtemények bemutatásánál az egyes könyvtárakról, múzeumokról szóló munkák, cikkek, honlapok voltak segítségemre. Ezek közül a németországi ex libris gyűjtemények bemutatásában nagy segítségemre levő átfogó szakmunka Maria Tetzlaff: *Perspektiven für die Erschließung von Exlibris-Sammlungen unter besonderer Berücksichtigung der Bayerischen Staatsbibliothek* (Bibliotheks- und Medienmanagement, Bachelor-Arbeit, Stuttgart, 2008) c. írása, ill. a román Nemzeti Könyvtár ex libris gyűjteményét bemutató sorozat eddig megjelent kötetei: *Ex-libris in colectiile Bibliotecii*

Nationale a Romaniei (catalog, Rodica Stamatopol, Editura Bibliotecii Naționale a României, București, Volumul I., 2001; Volumul II, 2002).

Elődeimhez képest kutatásaimat segítette a kortól időben való némi eltávolodás, mely egy történész számára mindig segítséget jelenthet egy adott időszak tényszerűbb értékeléséhez, a korról kialakult kép átfogóbb bemutatásához.

A hungarika ex libris anyag grafikusainak és tulajdonosának beazonosításához, bemutatásához számos lexikon, alkotásjegyzék, ex libris katalógus, szignótár, szakfolyóirat, internetes oldal adatait vettem igénybe. A tulajdonosok, ex libris készítőik beazonosítása ilyen jellegű összefoglaló munkák hiányában különösen sok háttérkutatót igényelt. Utóbbi feltáráshoz az 1962-től megjelent *Kisgrafika* (eredeti nevén *KBK Értesítő*, majd *Kisgrafika Értesítő*) folyóirat jelentette a fő forrást, ennek időszakosan megjelenő vonatkozó rovatai: a *gyűjtők fóruma*, *új tagok*, *címváltozásokat bejelentő listák*, *cserelisták*, *halálozási rovatok*, a *Kisgrafika* folyóirat 1994-es és 1997-es évi *különszámai* (*Magyar exlibris-gyűjtők arcképcsarnoka 1-2.*), ill. a *Kisgrafika Barátok Köre* 50 éves évfordulóra megjelentetett *jubileumi évkönyve*. Emellett a *KBK* Irattári anyaga, a *belépési nyilatkozatok*, *okiratok*, *levelezések* adatai szolgáltattak új információkat. A nagy ex libris gyűjtő és szakíró, *Semsey Andor* hagyatéka, és az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött grafikus hagyatéka, *Diskay Lenke* anyaga további forrásokat (levelezés, meghívók, belépőjegyek, katalógusok stb.) képeztek az anyaggyűjtéshez. A témában a vonatkozó katalógusok közül kiemelkedik *A szovjet ex libris 1917–1967.* című (Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása, szerk. Sz. G. Ivenszkij és Bélley Pál, Budapest, 1967).

A téma nemzetközi kontextusba helyezéséhez áttekintő képet nyújtok a világban fellelhető ex libris egyesületekről, melyek az ex libris gyűjtés egyfajta szervezeti hátterét jelentik. Ezek közé tartozik a magyar egyesület, a *Kisgrafika Barátok Köre*. Az *Ex libris Egyesületek Nemzetközi Szövetsége*, a *FISAE* (www.fisae.org) dokumentumai, évkönyvei, a hazai és külföldi ex libris sajtó dokumentumai is forrásul szolgáltak.

Disszertációmban a világ több mint 100 könyvtárának, múzeumának ex libris állományába is betekintést nyújtok, melyhez a kutatást a szakirodalomokban fellelhető adatok mellett részben személyes felkereséssel, részben levelezéssel, ill. internetes oldalak, az adott ország ex libris egyesületének híradásai, folyóiratai, online katalógusai alapján végeztem. A könyvtárakban található nagyobb gyűjtemények sorába illeszkedik az általam részletesen elemzett moszkvai ex libris gyűjtemény, melynek létrehozója, J. Ny. Minajev a moszkvai *Ex libris Klub* egyik alapító tagja is volt.

A nemzetközi kontextus megteremtéséhez az eddig említett kutatásokon túl felvettem a kapcsolatot több külföldi intézménnyel (*Jaroslavl Képzőművészeti Múzeum*, *Puskin Szépművészeti Múzeum* stb.), ill. némelyikbe személyesen is eljutottam: *Orosz Állami Könyvtár* (Moszkva), *Könyvgyűjtők Nemzetközi Szövetsége Moszkvai Ex libris Múzeuma* (Moszkva), *Imoga Museum* (Isztambul) stb. Két *Nemzetközi FISAE Ex libris Kongresszuson* személyesen is részt vettem: a törökországi XXXIII. *Nemzetközi Ex libris Kongresszuson* 2010-ben Isztambulban, a finnországi XXXIV. kongresszuson 2012-ben Naantaliban. Ez tovább tágította a látókörömet nemzetközi szinten, és további személyek, források bevonását tette lehetővé.

A kutatómunka fontos részét jelentette az intézményeken túl az érintett egyének, ill. leszármazottaik, ismerőseik megkeresése. A fontosabb adatközlőim közt kiemelem a KBK jelenlegi titkárát, Palásthy Lajost. Rajta kívül Bánki Veronika, Katona Csaba, Kőhegyi Gyula, Semsey Andorné, Kopp Antal, Nagy László Lázár, Szölgyémy Pál, Ürmös Péter stb. neveit említem. A külföldiek közül Klaus Rödel (Frederikshavn Kunstmuseum og Exlibrissamling, igazgató), Gian Carlo Torre (Università degli Studi di Genova, orvosprofesszor), Nyina Zsarkova (Jaroszlavl Képzőművészeti Múzeum, tudományos munkatárs), Nágya Morozova Gyerkas (Puskin Múzeum, tudományos munkatárs) szolgáltak bővebb információkkal.

1.4. A disszertáció fejezeteinek funkciója, egymásra épülésük

Az *első, bevezető fejezetben* kijelölöm a kutatási témát, a kutatás korpuszát, céljait, főbb irányait, metodikáját, ismertetem a szakirodalmi hátteret.

Ezt követően a *2–4., történeti áttekintő fejezetekben* az *ex libris* fogalmi, teoretikus megközelítését történeti változásaiban (a XVI. századtól napjainkig) mutatom be, felvázolva az *ex libris* készítés és gyűjtés terén bekövetkező főbb szemléletbeli változásokat, a nevesebb könyv(jegy)gyűjtőket és készítőket, alapvetően hazai viszonylatban. A XX. században megjelenő intézményesült formáknak, a kibontakozó egyesületi életnek, a Kisgrafika Barátok Köre és annak vidéki hálózata bemutatásának is teret szentelek. Az egyéni mellett az intézményi *ex libris*ekre is kitérek, példákat hozva a magyarországi intézményekben található nagyobb könyvjegy-gyűjteményekre. Az interdiszciplinaritás jegyében bemutatom a napjainkban, a posztmodern korában megjelenő új értelmezési lehetőségeket, az „*iconic turn*” hatását az *ex libris*ek interpretációjára, a vizuális literáció fogalmát. Az *ex libris*ek tipizálása tekintetében a *possessor* szempontú kutatások számos új aspektust indukálnak.

Ezt követően az *5. fejezetről nemzetközi kontextusba* helyezem a témát, mely az első nemzetközi kongresszusoktól a FISAE megalakulásán át, a tagszervezetek bemutatását is tartalmazza, napjaink nemzetközi *ex libris* életének bemutatásáig terjedően. Kiemelten szólok a XIII. Nemzetközi *Ex libris* Kongresszusról (1970), melynek színhelye Magyarország volt.

A *6. fejezetben nemzetközi ex libris topográfiát* nyújtok, bemutatva a világ nagyobb – múzeumokban és könyvtárakban található – *ex libris* gyűjteményeit, ennek láncolatába helyezve a kutatás forrásanyagát képező moszkvai Rudomino Könyvtár *ex libris* anyagát.

A *7. fejezetről a hungarológia és ex libris kutatás*, a hungarika *ex libris* fogalmának definiálásán túl a magyar vonatkozású *ex libris* anyag külföldi gyűjteményekben való előfordulásának bemutatása következik.

A *8-12. fejezetben* térek rá a *moszkvai Rudomino Könyvtár ex libris* kollekciójának, *hungarika ex libriseinek* részletes elemzésére, a gyűjtemény többféle aspektusból való bemutatására, ezek kapcsolódási pontjaira. Bemutatom a kutatás helyszínét, a gyűjtemény létrehozóját, az *ex libris* anyag *rendszerét* (*8. fejezet*), nemzetköziségét, *időbeli és térbeli*

határait, főbb számadatait (9. fejezet), a feldolgozás módszereit, szempontrendszerét (10. fejezet). A 11. fejezetben az 1960–70-es évek magyar grafikaéletének mint háttérnek átfogó bemutatása (11.1. fejezet) után következik a moszkvai anyagban szereplő *egyéni névre szóló* (11.2. fejezet), ill. *intézményi ex librisek* (11.3. fejezet) ismertetése. E során külön kitérek a hungarika ex librisek főbb típusaira: magyar grafikus alkotásai (magyar vagy külföldi megrendelőnek), magyar tulajdonos számára készítek (magyar vagy külföldi grafikus által), magyar nyelvűek, tartalmukban Magyarországra utalók. (Mindezen szempontok közül már egynek az érvényesülése esetén hungarika ex librisről beszélhetünk.) Kiemelt hangsúlyt helyezek a magyar megrendelők számbavételére, melynek egy gyűjtemény tekintetében való rendszerezett feltárása új területe a kutatásnak. Az ex libris rendelőket a gyűjteményben való előfordulásuk gyakorisága alapján, ill. a foglalkozásuk és nemük szerinti rendszerben mutatom be. Külön kiemelem a híres, közismert magyar emberek nevére készült ex libriseket. A külföldi (főként lengyel, orosz, német, osztrák, olasz, svéd, svájci, holland, spanyol, cseh, belga, dán stb.) grafikusok, ill. megrendelők nemzetiség szerinti feltárása nemzetközi kontextusba helyezi a témát.

Az ex librisek mellett az *alkalmi grafikákra, in memoriam lapokra* is kitérek (11.4. fejezet), melyek gyakran átfedést mutatnak a könyvjegyek kategóriájával. Ehhez kapcsolódik a *különleges ex libris típusok*, speciális tulajdonoskategóriák (univerzális ex librisek, ipse fecit lapok, pseudo ex librisek stb.) bemutatása (11.5. fejezet).

Az ex librisek mint a „*lieux de mémoire*” eszközei, a könyvjegyek művelődéstörténeti szempontú ikonográfiai elemzése tovább tágítja a könyvjegyekről kialakított képet (11.6. fejezet). Az ex librisek tematikája alapján felállítható főbb csoportok: könyvet, könyvolvasást ábrázoló ex librisek; topográfiai ex librisek; szőlős-boros és étkezéssel kapcsolatos, gasztronómiai tárgyú ex librisek; nőábrázolások, erotikus ex librisek; néprajzi-irodalmi hagyományt őrző ex librisek; irodalmi emlékezet, intertextualitás az ex libriseken; mitológiai-történelmi tárgyú ex librisek; foglalkozásjelölő, hobbikra utaló emblematikus ex librisek; gyűjtésre, hobbira utaló ex librisek; önreflektáló, a művészetre utaló ex librisek; neves személyek emlékezete – portré ex librisek.

A 12. fejezet összegzi a Rudomino Könyvtár hungarika ex libriseinek bemutatását, főbb *eredményeit*, felmutatva a kutatás további irányait, lehetőségeit is.

A 13. fejezet a disszertáció egész témájára visszautalva az ex librisek *művelődéstörténeti szempontú megközelítését*, a kultúra-tudomány-művelődés irányában való kapcsolódási pontjait, általam bemutatott szempontjait, lehetőségeit *értékeli*.

A disszertációt bibliográfia, ill. mellékletek (táblázatok, diagramok, képek) zárják (14-16. fejezet).

1.5. Várható kutatási eredmények

A disszertációban igazolását nyeri az a megállapítás, mely szerint az ex librisek mint vizuális dokumentumok interpretációja túllép a képzőművészet kifejező eszközeinek vizsgálatán, interdiszciplináris és multidiszciplináris jellegű, elemzése pedig gazdag

adalékokkal szolgál kulturális és tudományos életünk megannyi területéhez. A képek „olvasatá”-ban, kulturális recepciójában nagy szerepe van a kultúrtörténeti kontextusnak, melynek bemutatása az ex librisek tekintetében újfajta megközelítést, vizsgálati módszert, számos feltáratlan aspektust jelent.

Az ex librisológiai kutatások szempontjából új terület a gyűjtők, a könyv(jegy)tulajdonosok személyének egy gyűjtemény egészére kiterjedő kutatása, szociológiai-demográfiai vizsgálata, mely több aspektusból is tágíthatja a XX. századi művelődés- és kultúrtörténetről kialakult képünket – személyi és intézményi vonatkozásban egyaránt. Az intézményekben (könyvtárakban és múzeumokban) található nagyobb ex libris állományok számszerű ismertetése, majd a vizsgálati korpusz leszűkítéseként a moszkvai Rudomino Könyvtár hungarika ex libriseinek bemutatása, az ex libris és hungarikakutatás összekapcsolása számos új vonatkozást hoz a felszínre. Az ex libris possessorjelölő funkciójának kifejeződése különösen megmutatkozik a foglalkozásjelölő ex librisek esetén, mely további kutatási irányokat rejt magában a gyűjtők foglalkozás szerinti megoszlásának, ill. a nemek, életkor szerinti arányoknak a feltárása tekintetében.

Az ex libris gyűjtők szervezeti bázisát jelentő ex libris egyesületek, így a magyar Kisgrafika Barátok Köre a tagság három fő csoportját tekintve (művész, gyűjtő és pártoló tagság) feltételezhetően a művészek számbeli fölényét mutatja, már csak az egyesület(ek) alapvetően grafikai egyesület funkciójából adódóan is. Mindamellett az ex libris megrendelők – mint azt a foglalkozásjelölő ex librisek leginkább tanúsítják – a társadalom széles rétegét képviselik, a képzőművészek mellett találhatunk köztük orvosokat, jogászokat, mérnököket, könyvtárosokat, pedagógusokat, művészettörténészeket, írókat, költőket, zenészeket, színészeket, papokat, politikusokat, sportolókat, tisztviselőket stb. egyaránt, és magánszemélyek mellett intézményeket is. Ezek aránya egy gyűjtemény egészére nézve, összevetve korabeli egyéb statisztikai vizsgálatokkal további tanulságokkal szolgál.

Az ex libris gyűjtők bemutatásánál két további forráscsoport bevezetésével – a Kisgrafika Barátok Köre belépési nyilatkozataiból (1959–2003) leszűrhető adatok, ill. a KBK tagság rendelkezésre álló 1971-es foglalkozási statisztikája – realisabb képet kaphatunk a megrendelők foglalkozás, nemek és életkor szerinti bemutatására vonatkozólag (értelmiség, szellemi foglalkozásúak fölénye, a férfiak nagyobb számaránya, a diákság kis, a nyugdíjas korosztály nagy százalékos aránya). Az egyéni névre készült és intézményi ex librisek egymáshoz viszonyított aránya várhatóan az egyéniek nagy százalékei fölényét mutatja.

A grafikusok és gyűjtők ismeretében kimutathatók az ex libris készítés fontosabb „csomópontjai”, jellemző helyszínei, a főváros mellett a vidék tekintetében is.

A magyar ex libris készítőik mellett további tanulságokkal szolgál a külföldi megrendelők nemzetiség szerint csoportosított bemutatása, ahol adatok álltak rendelkezésre, a foglalkozás feltüntetésével.

Mind a magyar, mind a külföldi ex libris készítőik esetén sokrétű, átfogó, elemzett bemutatására a XX. századi gyűjtőkre vonatkozóan hazai és külföldi szakirodalomban nem

lehető fel, ezért e témát tekinte disszertációmát úttörő vállalkozásnak szánom hazai és nemzetközi szinten egyaránt.

1.6. Köszönetnyilvánítások

Disszertációm elkészítésében nagy segítséget jelentettek mindenekelőtt témavezetőm, Dr. Richly Gábor és az ELTE BTK Művelődéstörténeti Doktori Program vezetője, Dr. Kósa László útmutatásai. Nagy köszönettel tartozom Dr. Monok Istvánnak, aki munkahelyem, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójaként támogatta kutatásomat a moszkvai Rudomino Könyvtárban, ill. a Klebelsberg Kuno ösztöndíjbizottságnak, mely pályázatomat elnyerésre méltónak ítélte. Hálával gondolok továbbá a Kisgrafika Barátok Köre titkárára, Palásthy Lajosra, aki lehetővé tette számomra a KBK Irattárában való kutatást, és Semsey Andornéra, aki rendelkezésemre bocsátotta férje, Semsey Andor hagyatékát. Végül, de nem utolsósorban köszönöm munkahelyem, az Országos Széchényi Könyvtár támogatását, mely azáltal, hogy a Plakát- és Kisnyomtatványtárban található kb. 34 ezres XX–XXI. századi ex libris anyag feldolgozását rám bízta (köztük az itt őrzött Diskay Lenke hagyatékkal), lehetővé tette számomra az anyagban való beható elmélyülést.

2. Az ex librisek fogalma, a könyvjegy elterjedése Magyarországon (XVI-XIX. század)²

2.1. A könyvjegy fogalma, megjelenése

A magyar kultúra alapköveit azok rakták le, akik a tudomány és műveltség szeretetétől áthatva könyveket gyűjtöttek. A könyvjegygyűjtés kezdetben még szorosan összefonódott a bibliofiliával, a könyvgyűjtéssel, ami már a XVI. századtól magával hozta a tulajdonosjelölés, az ex libris iránti igényt.

„Az ex libris, magyarul könyvjegy (de írták már könyvcímernek is) a könyv tulajdonosát megjelölő, gyakran művészi kivitelű kis méretű grafika, melyet rendszerint a könyv táblájának belső oldalára ragasztanak. Elődjeinek tekinthetők a könyvek tulajdonosát bármilyen formában megjelölő eljárások (kéziratos kódexekbe festett címerek; a könyv táblájába nyomott szövegek, címerek; kézzel beírt jelölések), de mai értelemben vett ex librisről csak a könyvnyomtatás feltalálása utáni időkben beszélhetünk”³. A könyvjegy tehát eredeti funkciójában a könyvhöz kötődött, a könyvet díszítette, a könyvművészettel együtt virágzott és újult meg. Az *ex libris* szó jelentése: könyvei közül való, könyveiből.

² Az itt következő fejezet rövidített formában megjelent a Könyv, könyvtár, könyvtáros 2011. augusztusi számában: V. TÓTH Kornélia: *Az ex librisek művelődéstörténeti jelentősége, szerepváltozása a possessorok vonatkozásában* címmel (45–62.), ill. két részletben a Kisgrafika folyóirat 2011/4. sz. és 2012/1. számában, *Az ex libris mint a művelődéstörténeti kutatások forrása I–II.* címmel.

Ezzel rokon kifejezések: *ex libris bibliothecae, ex bibliotheca, ex mea bibliotheca, ex libris mei, ad libros, ex museo, patronus libri, liber meus, me possidet* stb. Napjainkban a latin kifejezés lefordításaként már használatos a *könyvjegy, ... könyve, Buchzeichen, Bucheignerzeichen, Dieses Buch gehört ..., Dies Buch gehört ..., Bücherei von ..., Aus der Bücherei von ..., bookplate, boekmerken, marquue de livres, marques de possession, Boek van ..., Uit de librije van ..., Uit de boeken van ..., Boekmerk van ..., Dit boek is van ..., Eigendom van ..., His book ..., Her book ..., ... bok, Ekslibris ..., De la Bibliothèque de ..., Bibliotheca ..., Z knih ..., Kniha ..., из книги ..., Библиотека ...* stb. megnevezés is. Magyar gyűjtők körében pedig az *X Y könyve, tulajdona, könyvtárából, könyvei közül, könyvespolcáról, gyűjteményéből* szerkezetek szokásosak, teljes névvel vagy csak keresztnévvel, becézve vagy rövidítve, monogramszerű jelöléssel. Időnként a felirat tájékoztatást nyújt a tulajdonos foglalkozásáról is.

A *könyvgyűjtő czimer* kifejezés Ballagi Aladártól származik.⁴ Mások használják a *könyvjelző, könyvtár-jegy, könyvgyűjtő-jelvény* kifejezéseket is. „*A könyvgyűjtő czimer, a tulajdon jelzésére szolgáló s a könyvek belsejébe alkalmazott e kisebb-nagyobb jelzőlapocskák ép úgy mint a pecsétgyűrű, természeténél s azon eszközöknél fogva, melyek előállítására szolgálnak, nem kelhet versenyre a művészetnek egyéb fényes, a terjedelem s a megmunkált anyag varázsával ható alkotásaival, a miből azonban korántsem következik, hogy könyvgyűjtő czimer emezeknél kisebb értékű művészi tárgy, sem nem zárja ki azt, hogy a művész a könyvgyűjtő cimerek terén is ne hozzon létre örökbecsű emlékeket, a könyvgyűjtő czimer őt ne lelkesítse egész tehetségének kifejtésére ép úgy mint a kép, szobor, ékszer vagy más.*”⁵

Az elnevezések tekintetében a Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesületének kérésére a Magyar Tudományos Akadémia 1937-ben így foglalt állást: „*A könyvcímer és a könyvjegy elnevezések közül a könyvcímert tartjuk jobbnak, mert az ex libris fogalmi jegyeiből több van benne, mint a másikban. Révai Nagy Lexicon szerint is ez a leghelyesebb neve az ex librisnek. A könyvcímernek nemcsak az a rendeltetése, hogy a tulajdonost jelezze, hanem az is, hogy a könyvet díszítse. A régebbi ex librisek a tulajdonos címeit is feltüntették valamilyen jelmonddal. Ezekre az elemekre jobban rámutat a könyvcímer elnevezés, mint a könyvjegy, bár a magyarító szótárak csak az utóbbit ismerik.*”⁶

Régen az *ex libris* tehát könyvtulajdonost jelölő, a könyv kötéstáblájának belső oldalára ragasztott tulajdonjegy, a könyvgyűjtés, a bibliofília velejárója. Készíttetésé „*arisztokratikus szenvedély*”, a nemesi családokat reprezentáló címer szerepeltetésével. Funkciójában a legősibb kéziratos bejegyzések szerepét továbbvivő possessorjelölés. Gazdagabb emberek engedhették meg maguknak, hogy réz- vagy fametsző mesterekkel

³ ÜRMÖS Péter: *Ex libris a századfordulótól az ezredfordulóig*. In: *A Nemzeti Könyvtár Kisnyomtatványtára*. Szerk. CSEH Mária, OSZK-Osiris, Bp. 2002. 116. (A továbbiakban: Ürmös 2002.)

⁴ *Az Országos Iparművészeti Múzeum ex libris kiállításának katalógusa*. Szerk. CZAKÓ Elemér, Bp. 1903. 8. (A továbbiakban: *Az Országos Iparművészeti Múzeum 1903.*)

⁵ Uo., 3–4.

⁶ PAJOR Enikő: *A magyarországi ex libris története a kezdetektől a II. világháborúig*, ELTE BTK, 1988. (bölcsészdoktori disszertáció), 12.

tulajdonosi voltukat jelző kis vignettát készíttessenek nagy példányszámú könyvtárukba. A mai napig meghatározó a műfaj életben tartásában a mecénások, megrendelők személye.

A könyvjegy funkciója a tulajdonos jelölésén túl a könyv védelme, különösen a kiemelkedően nagy értéket képviselő kéziratos könyvek, kódexek esetén. A láncos könyvek, a lánc „jogutódja”. A könyvtáblán szereplő, többségében címeres és portrés supralibrosok szép példái *Mátyás király* (1443–1490, uralkodott 1458–90) Corvináinak super ex librisei⁷, *I. Rákóczy György* (1593–1648) erdélyi fejedelem rézveretű címerrel díszített Bibliája⁸, *Bél Mátyás* (1684–1749) evangélikus lelkész, tudós, *Istvánffy Miklós* (1538–1615) történetíró, politikus super ex librise. A könyvtok kapcsain található címer jelzi a tulajdonost *Jankovich Miklós* (1772–1846) könyv-, régiség- és műgyűjtő, történész némely könyvén. Jankovich a Nemzeti Könyvtár számára átadott hagyatékával kapcsolatosan előírták, hogy minden egyes darabját a gyűjtő emlékbélyegzőjével kell ellátni – mely a tulajdonosjelölés egyik legegyszerűbb módja –, ez azonban a kéziratoktól eltekintve nem történt meg, ezért sok esetben csak névbejegyzésekből lehet a tulajdonosra következtetni⁹.

A kézzel írott kódexek még egyedi darabok voltak. Még ha a szöveget több példányban is másolták, sohasem készülhetett két teljesen azonos változat: a szövegtükör, az illusztrációk, az iniciálék, de még az esetleges íráshibák is egyedivé tették a példányokat. A nyomtatott könyv, és az ennek nyomában kibontakozó szélesebb körű könyvgyűjtés hozta magával az ex libris iránti igényt a XV–XVI. században¹⁰. A könyvnyomtatással lehetővé vált a könyvek számának látványos növekedése. A könyv már nem egyszeri, megismételhetetlen darab. A könyv előállítója, a nyomdász a kódexek készítőivel ellentétben már nem egyedi megrendelők számára dolgozott. Ezért is vált szükségessé az egyes példányok megjelölése a tulajdonost jelző különálló könyvtárjeggyel.

Európában az első ex libris a *Hanns Iglér* nevére készült fametszetes lap az 1470–1480-as évek tájáról. A német Hanns Knabensberg griesstädti káplán nevéből eredően szerette magát Igel-nek (‘sün’) nevezni. Könyvjegyén ennek a névnek játékos ábrázolását találjuk: virágos mezőn egy sünn látható, szájában egy virágos ágacskával. A humoros ábrázolás hangulatát az ex libris felirata hangsúlyozza: *Hanns Iglér, das dich ein Igel küs* (‘hogy a sünn csókolna meg’). A humort kedvelő egyházi személy minden bizonnyal pontosan megrendelte ezt a beszélő ex librist a készítőtől. Az ex librisből öt példány maradt fenn¹¹.

A könyvjegy műfaj első művelői közt olyan jeles metszőket említhetünk, mint *Albrecht Dürer* (1471–1528), aki 1500–1525 között közel 20 ex librist készített, lapjai

⁷ SIKLÓSSY László: *A Gyűjtő, Le collectionneur*, Ex-libris különszám, Szent György Céh, Bp., 1913. 6. (A továbbiakban: SIKLÓSSY 1913)

⁸ *Az Országos Iparművészeti Múzeum* 1903, i. m. 9.

⁹ *Gyűjtők és gyűjtemények, A Nemzeti Könyvtár gyűjteményes kincsei és történetük*. Szerk. BOKA László, FERENCZYNÉ WENDELIN Lídia, Országos Széchényi Könyvtár, Kossuth Kiadó, Bp., 2009.

¹⁰ KELECSÉNYI Gábor: *Múltunk neves könyvgyűjtői*, Gondolat Kiadó, Bp. 1988.; *Kék vér, fekete tinta. Arisztokrata könyvgyűjtemények 1500–1700*. Nemzetközi vándorkiállítás, katalógus, OSZK, Bp. 2005–2007.

¹¹ DEÉ NAGY Anikó: *A marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár ex librisei*, Balassi Kiadó, Bp., Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2001. 32. (A továbbiakban: DEÉ NAGY 2001)

közül pedig legismertebb a *Willibald Pirckheimer* jogász, Dürer barátja számára készült fametszetű könyvjegy, 1504-ből¹².

A szakirodalom szerint az első svájci ex libris 1474-ből származik.¹³ Az első erdélyi ex libris 1476-ra datálható. A színes fametszet a szebeni Evangélikus Gimnázium könyvtárának tulajdona volt, majd 1872-ben a Bruckenthal Múzeum tulajdonába került¹⁴. Oroszország első ismert ex librise a XV. században készült Doszifej apát részére. Ez kézzel rajzolt ex libris 1493–94 körülől.¹⁵

A lengyeleknél a Maciej Drzewicki számára 1516-ban készített ex librist szokták elsőnek említeni¹⁶. Ausztriában „az első ex librisek közé tartozik a bécsi humanista költő, Johann Alexander Brassican fametszetes könyvjegye 1524-ből”¹⁷. Franciaországban a supralibros viszonylag későn adja át helyét az ex librisnek, az első évszámmal ellátott francia ex libris 1530-ból való, Jean Bertaud de La Tour-Blanche könyvei számára.¹⁸ (Más szakirodalmak 1529-re teszik ezt az ex librist¹⁹, melynek felfedezője Karl Emich zu Leiningen-Westerburg gróf.) Az első szlovák ex libris 1536-ra tehető²⁰. Az első spanyol ex librist 1553-ra datálják, Francisco Tarafa könyvtára²¹ részére. Az első datált olasz ex libris kapcsán többféle álláspont létezik: egyesek 1555-ben, Nicollò Pilli számára készült ex librist tekintik az elsőnek²², mások a következő századra teszik a megjelenést.

A legkorábbi ismert angol ex libris 1574-ből való, Francis Bacon apja, a tudós Nicolas Bacon számára. John Byrne Leicester Warren (Baron de Tabley) költő, numizmatikus elismert szakembere lett a témának.²³ Svédországban Thure Bielke birodalmi tanácsos 1595-ben rendelt rézmetszésű címeres ex librist. Hollandiában 1585-ben, más nézetek szerint 1597-ben készült az első könyvjegy, Anna van der Aa számára²⁴. Az első nyomtatott ukrán ex librist Jan Zarnko készítette, 1619-ben, Jan Karol Chodkewicz számára.²⁵

¹² Szőlő és bor az ex libriseken, *Winorośl i wino w exlibrisie, La vigne et le vin dans l'ex libris*. Szerk. LIPPÓCZY Norbert, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Bp. 1970. 3. – eredetije a New York-i Metropolitan Museumban, In. WASHBURN, Ethel A.: *Ex-libris in a medical library*, 230.

¹³ DEÉ NAGY 2001, i. m., 11.

¹⁴ TAKÁCS Gábor: *Ex libris*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2011, 8. – Más forrás szerint az első erdélyi ex libris a szebeni polgármester, Petrus Haller (1500-1569) számára készült fametszet. Lásd. DEÉ NAGY 2001, i. m., 12.

¹⁵ *Iz isztorii ekszlibrisza*, www.iskusstwo.ru/news/html/45.html és Antikvarnaja knyiga, <http://www.hi-edu.ru/e-books/AK/2-6.htm>

¹⁶ Dr. SEMSEY Andor: *Lengyel exlibris*, Kisgrafika Értesítő, 1963. május, 26.

¹⁷ ÜRMÖS Péter: *Köszöntjük a 100 éves Osztrák Ex libris Társaságot! Wir begrüßen die Österreichisches Exlibris Gesellschaft!*, Kisgrafika, 2004/3. sz., 2.

¹⁸ DEÉ NAGY 2001, i. m., 11.

¹⁹ Vitéz BARCSAY Andrásné, WEISSENBACH Jeanette: *Az ex libris és a könyv*, Magyar Könyvszemle, 1942. január-március, 39. és *Extended Definition: bookplate, History, Early examples*, <http://www.websters-online-dictionary.org/definitions/bookplate>

²⁰ Peter KOCÁK: *Ex libris, Stručné dejiny Ex libris*, <http://www.pulib.sk/elpub2/FHPV/Kocak2/index.html>

²¹ *El exlibris en España (Az ex libris Spanyolországban)*, <http://www.exlibris.com/index.php/el-exlibris/el-exlibris-hispano>, és *El primer ex-libris*, <http://devocioteca.blogspot.com/2011/03/el-primer-ex-libris-i-el-prior-desanta.html>

²² Jacopo GELLI: *3500 ex libris italiani*, Libraio della Real Casa, Milano, 1908., http://bibalex.archive.org/stream/3500ietremilacin00gell/3500ietremilacin00gell_djvu.txt és *Miscellanea ex libris*, www.tonipeccoraro.it/Miscellanea_ex_libris.pdf

²³ WASHBURN, Ethel A.: *Ex-libris in a medical library*, <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC233657/.../mlab00284-0011.pdf>, 230.

²⁴ DEÉ NAGY 2001, i. m., 12. ; Vitéz BARCSAY Andrásné 1942, i. m., 39.

²⁵ *Zur Geschichte von Buchkultur und Exlibris in der Ukraine*, <http://www.exlibrisland.com/Member/ShowArticle.jsp?aid=15>

Az első ismert amerikai ex libris Stephen Daye nevére készült 1642-ben.²⁶ A legrégebbi ismert észti ex librisek 1660 körülről származnak, a tallinni Oleviste templom könyvtár könyveiből.²⁷ Finnországban 1686-ból ismerjük az első ex librist, mely Johan Haaksille állami tisztviselő számára készült, és a turkui egyetemi könyvtárban található.²⁸ Ezt követi Carl F. A. Mennanderille (1712–1786) tudós püspök ex librise, a 18. századból.

2.2. A könyvjegyek osztályozása

A heraldika iránti megnövekedett érdeklődés a korábbi századokban magával hozta az ex libris elterjedését, a heraldikus könyvjegyek divatját. 1869-ben Friedrich Warnecke (1837–1894) megalapította a Herold nevű heraldikai társaságot, ezzel a címeres ex librisek a figyelem középpontjába kerültek²⁹.

Az első ex librisről szóló, elméleti jellegű könyv 1874-ben jelent meg, szerzője Poulet-Malassi, francia nyelven³⁰. John Byrne Leicester Warren 1880-ban adta ki „A Guide to the Study of Bookplates” c. könyvét. Ő volt az első, aki megkísérelte az ex librisek osztályozását stílusuk szerint³¹. K. E. Leiningen-Westerburg heraldikai tanulmányai révén lett az ex libris nagy szakértője. „Deutsche und oesterreichische Bibliothekzeichen” c. könyve (Hoffman, Stuttgart, 1901) az ex libris tudomány alapja.³² Ugyanezen évben jelent meg a német Walter von Zur Westen gyűjtő, szakíró „Ex libris, Bucheignerzeichen” (Bielefeld und Leipzig, Verlag von Velhagen & Klasing, 1901.) c. alapműve a témában³³.

Mindezen művek nyomán az ex librisek képi üzenetet hordozó formavilága, motívumkincse alapján három fő kategóriát állapíthatunk meg: *heraldikus* (címeres), *témás* (szimbólumos) és *egyszerű szöveges*³⁴ (tipografikus) ex librisek. Ezek aránya koronként jelentős eltérést mutat. A könyvjegyek tulajdonoskategóriája szerint pedig megkülönböztetünk *magán*, ill. *intézményi* ex librist – annak megfelelően, hogy magánkönyvtár, azaz egyéni könyvgyűjtő vagy nyilvános könyvtár, intézmény, szervezet számára készített könyvjegyről van-e szó. E szempontok a következőkben alapvető vezérfonalul szolgálnak az ex librisek bemutatásánál.

²⁶ *Bookplate*, encyclopedia2.thefreedictionary.com/Exlibris; Deé Nagy Anikó az 1679-es John Williams számára készített ex librist tekinti elsőnek. i. m. 12.

²⁷ *Tartu eksliibriseklubi*, <http://www.hot.ee/a/aguk/>.

²⁸ *Exlibris Aboensis*, <http://www.exl.fi/>. - 1900 előtt készült ex libris mindössze néhány száz maradt fenn Finnországban. Jelenleg összesen kb. 19 ezer ex librisről van tudomásunk, de becslések szerint a valós mennyiség akár 22 000 darab is lehet.

²⁹ Vitéz BARCSAY Andrásné, i. m., 46.

³⁰ SZÁNTÓ Dénes: *Ex libris gyűjtés*, In. *Magyar rajzolóművészek*, Könyvbarátok Szövetsége, Budapest, 1930., 146.

³¹ TAKÁCS Gábor: *Ex libris*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2011., 9.

³² Vitéz BARCSAY Andrásné, i. m., 46.

³³ Walter von Zur Westen tiszteletére a Német Ex libris Társaság (DEG) elnöke, Paul G. Becker 1988-ban alapította a nevével fémjelzett díjat (Die Walter-Von-Zur-Westen-Medaille) azok számára, akik kiemelkedő eredményeket értek el az ex libris kutatása, terjesztése terén. - <http://exlibris-deg.de/publikationen/sonstige-publikationen/walter-von-zur-westen-medaille/index.html>

³⁴ Rudolf von Larisch (1856–1934) teremtette meg az ún. Schrift-exlibris (írásos vagy tipográfiai ex libris) műfaját, mely kizárólag betűkompozíciókból áll. – ÜRMÖS Péter: *Köszöntjük a 100 éves Osztrák Ex libris Társaságot! Wir begrüßen die Österreichisches Exlibris Gesellschaft!*, Kisgrafika, 2004/3. sz., 3.

2.3. A XVI. századi kezdetek Magyarországon

A XVI–XIX. századból kb. 1000, jórészt heraldikus magyar ex librist ismerünk, melyeken az ábra gyakran latin, részint német jelmonddal egészül ki. Technikájuk jórészt rézmetszet. Elsőként a *Werbőczy István* országbíró számára Nürnbergben metszett ex librist szokás említeni (1521–22 körülől). A *Hans Teilnkes* pozsonyi polgár számára készített lap (1525-ből) grafikusa a nürnbergi Beham testvérek egyike lehetett. Hans Teilnkes pozsonyi polgár személyét Dörnyei Sándor azonosította Hans Teilnkes de Posonival, aki 1513-ban jegyezte be magát a bécsi egyetem diákjai közé.³⁵ Ismeretes még *Istvánffy Miklós* királyi kancelláriai titkár könyvtárjegye.

Intézményi szinten a *csornai premontrei prépostság* könyvtárának ex librise³⁶ (a XVI. sz. első feléből), ill. a *bártfai Szent Egyed-templom* könyvtárának könyvjegye (1596 körülől)³⁷ említhető e korai századból. A csornai premontrei prépostság könyvtárának ex librise kézzel színezett fametszet, kettős körben szélestalpú és cifrázott szélű görög keresztet ábrázol. Mivel a rendház és birtoka 1542-től közel kétszáz évig világi kézen volt, a lapnak ez előtt kellett készülnie.³⁸ Bártfa városi – korábban római katolikus plébániai – könyvtárának címeres fametszetű ex librise 1596 körülől maradt ránk, Gutgesell Dávid bártfai nyomdájából.³⁹ A mai Szlovákia területén, Bártfán készült ex librisen két vadember a város beszélő címerét tartja. A könyvjegy nyomdai szedett szöveggel van kombinálva, alul a város címerét magyarázó disztichonnal.⁴⁰

2.4. Kiteljesedés a XVII. században

Talán a háborús pusztítások, a könyvtárak megsemmisülése az oka, hogy a többi európai nemzet ex libris-hagyatékával összevetve, viszonylag kevés magyar vonatkozású ex libris maradt ránk a XVII. századból. A főként vagyonos rétegek által készített könyvjegy a családi címer szerepeltetésével egyúttal tulajdonjegyként funkcionált. A legtöbb címeres lap felirat nélküli, a címer melletti üres keretbe kézírással lehetett beírni a

³⁵ DÖRNYEI Sándor: *Zur Geschichte des ungarischen Exlibris im 16. Jahrhundert*. In: *Armarium. Studia ex historia scripturae, librorum et ephemeridum*. Hrsg. DERCSÉNYI-SZEMZŐ Piroska, MEZEY László. Akadémiai, Bp. 1976. 127–133. Első ex libriseinkbe betekintést nyújtanak a következő művek: *Régi magyar ex librisek 1521–1900*. Szerk. NYIREŐ István. Leíró katalógus. Országos Széchényi Könyvtár, Bp. 1970.; Dr. ARADY Kálmán: *Közlemények a régi magyar ex librisek köréből I., Régi magyar emléxlibrisek* (Különlenyomat a Magyar Könyvszemle LXXVIII. 1962. 1. számából). Akadémiai Kiadó, Bp. 1962.; SEMSEY Andor: *A magyar ex libris történetének első két évszázada*, Kisgrafika 1975/1. sz. 4–9.

³⁶ *Régi magyar ex librisek 1521–1900*. OSZK, leíró katalógus, összeáll. NYIREŐ István, Bp. 1970, 12. – a katalógus az 1970-ben budapesti XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus kapcsán az OSZK-ban rendezett Régi magyar ex libriseket bemutató kiállításra készült. (A továbbiakban: *Régi magyar ex librisek 1521–1900*.)

³⁷ BORSA Gedeon: *Mikor és hogyan készült a bártfai ex libris*, Kisgrafika Értesítő, 1967. szeptember, 381.

³⁸ *Régi magyar ex librisek 1521–1900*, i. m., 12.

³⁹ *Régi magyar ex librisek 1521–1900*, i. m., 13. és Borsa Gedeon: *Mikor és hol készült a bártfai ex libris?*, Kisgrafika Értesítő, 1967. szept., 381.

⁴⁰ Dr. SEMSEY Andor: *A magyar ex libris történetének első két százada*, Kisgrafika Értesítő, 1975/1. sz., 6.

nevet. Amelyiken van felirat, az többségében latin rövidítés és jelmondat. Technikájuk jórészt rézmetszet.

Olyan jeles személyek könyvjegyei ismeretesek már a *XVII. századból*, mint *II. Lipót* (1747–1792) magyar király, *Nádasdy Ferenc* (1625–1671) országbíró, *Illyés András* (1637–1712) egyházi író, erdélyi katolikus püspök. A *Perényi bárói*, a *Haller grófi*, a *Bethleni gróf Bethlen család* is készítettet ex librist. *Zrínyi Miklós* (1620–1664) költő, hadvezér, politikus, horvát bán kétfajta könyvjegye (1646-ból és 1652-ből)⁴¹ arcképét ábrázolja, hasonlóan *Szelepcsényi György* (1646–1685) Magyarország primása, a *XVII. század* egyik legnagyobb rézmetszője saját könyveibe készített rézmetszetű önarcképes ex libriséhez. Utóbbin a tulajdonos címere is látható, s latin szövegében először szerepel magyarországi könyvjegyben az ex libris kifejezés⁴². Szelepcsényi pozsonyi könyvtárát végrendelete értelmében az esztergomi főkapitánra hagyományozta⁴³.

Érdeemes megfigyelni neves személyek választott jelmondatait. A csáktornyai udvarában nagy könyvtárat berendező Zrínyi Miklós első ex librisének jelmondatát (*Nemo me impune lacesset, azaz: Senki engem büntetlenül nem bánthat*) utólag nem érezhette teljesnek, ezért a későbbiekben a beragasztott példányok alá kalligrafikus betűkkel odaíratta híres jelmondatát: *Sors bona nihil aliud (Jó szerencse, semmi más)*. 1652-ben készült új ex librisén már ez szerepel. Mindkét könyvjegyét E. Widemann metszette, s ezek is részei lettek egy főúri képgalériának, a Bécsben 1652-ben megjelent *Clarissimum Hungariae heroum icones-nek*⁴⁴. A két metszet nagyon különböző módon idézi vissza Zrínyit. Talán nem véletlen, hogy első portréját első, a másodikat a második házassága alkalmával készítette. A két kép különböző jelmondata is alkalmas a hangulati összevetésre.

Az uralkodói, fejedelmi mellett a kolostori bibliotékák a legrégebbi, közösség használatára létesített könyvtárak.⁴⁵ A korai ex librisek közül több ezek számára készült, pl. a bécsi szervita kolostor rézmetszetes ex librise, a St. Catharina kolostor számára a Szent Katalint ábrázoló könyvjegye a *XVII. századból*.⁴⁶

2.5. Fellendülés a XVIII. században

A XVIII. század a barokk vége, a felvilágosodás kezdete hazánkban. A viszonylagos béke, az építő fejlődés időszaka. Ekkor aránytalanul megnövekedett a könyvjegyek száma. „*Az ok kézenfekvő; míg a korábbi könyvtárak a háborús időkben szinte nyom nélkül elpusztultak, addig az újabban alapítottak, ha több könyvtárba beosztva is, nagyrészen*

⁴¹ MADAS Edit–MONOK István: *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig*, Bp., Balassi Kiadó, 2003. 143–145. (A továbbiakban: MADAS–MONOK 2003)

⁴² In quo me propria signatum videris arte/ Ex libris illum noveris esse meis. In: SIKLÓSSY 1913, i. m., 15.

⁴³ KOLLÁNYI Ferencz: *Könyvek a XVI. és XVII. századbeli főpapi hagyatékokban*, Magyar Könyvszemle, 1895/3. sz. 217.

⁴⁴ HAUSNER Gábor–MONOK István–ORLOVSZKY Géza: *A Bibliotheca Zriniana története és állománya*, Argumentum Kiadó–Zrínyi Kiadó, Bp. 1991. <http://www.eruditio.hu/zrinyi3d/bz/zrinyi.html>

⁴⁵ DEÉ NAGY 2001, i. m., 19.

⁴⁶ DEÉ NAGY 2001, i. m., 20.

elkerülték a pusztulást”.⁴⁷ Másrészt megindult az ex libris „modernizálódása”, személyesebbé válása, a címeres mellett (és helyett) egyre gyakrabban a megrendelő személyiségét kifejező ábrázolással, felirattal. A metszetet készítő magyar művészek közül Binder János Fülöp (Buda), Falka Sámuel (Buda), Zeller Sámuel (Pozsony), Zenger Ágost (Esztergom) a legismertebbek. Általánossá vált a grafikusok szignójának szerepeltetése is az ex libriseken, és egyre szaporodtak a testületek, világi intézmények (könyvtárak, olvasótársaságok stb.) által rendelt lapok.

A század főúri-főpapi könyvgyűjtő családjai közül az *Almásyak, Andrássyak, Apponyiak, a Balassa család, a Bánffyok, Barkóczyok, Batthyányok, Berényiek, Csákyok, Dőryek, Esterházyok, Festetichek, Grassalkovichok, a Holló család, az Illésházy grófok, a Kemények, Orczyok, Pálffyok, Széchenyiek* nevét emelhetjük ki mint olyanokat, akik könyvtulajdonukat ex librisszel is jelölték.

A kor könyvjegytulajdonosainak többsége egyházi személy, akik nagy szolgálatot tettek a hazai tudományosság hordozásában, továbbadásában. Sok írók ők pártfogoltak, ők vásároltak tudományos műveket, alapítottak könyvtárakat. Sőt, az írók egy része is közülük került ki. Az egyházi vonatkozású XVIII. századi könyvtárjegyek egy különleges forrása az az 1779-ből való falinaptár, mely az esztergomi egyházmegye kanonokjainak címeres könyvtárjegyeit tartalmazza, összesen 22 ex librist⁴⁸.

Heraldikus könyvjegyet készítő bibliofil főurak-főpapok: *Arady Nep. János* (1740–1810) esztergomi kanonok, püspök, *Bajzáth József* (1720–1802) kanonok, veszprémi püspök, *Barkóczy Ferenc* gróf (1710–1765) prépost, kanonok, esztergomi érsek, *Batthyány Ignác* gróf (1741–1798) esztergomi kanonok, majd erdélyi püspök, *Batthyány Károly* (1698–1772) herceg, horvát bán, *Berényi Zsigmond* gróf (1694–1748) esztergomi kanonok, később pécsi püspök, *Beznák Pál* (1735–1814) sasvári főesperes, *Brunswick Antal* (1746–1793) alsókorompai gróf, író, *Görgey Márton* (1740–1807) esztergomi prépost-kanonok, *Grassalkovich Antal* báró (1694–1774), *Illésházy István* gróf (1762–1838), *Klimó György* (1711–1777) pécsi püspök, *Nitzky Kristóf* gróf (1725–1787), *Pálffy Károly* gróf (1736–1816), *Perényi Károly* báró (1762–1819) kanonok, majd püspök, *Sándor István* gróf (1750–1815), *Szabó András* (1738–1819) kassai püspök, *Széchenyi Ferenc* gróf (1754–1820), *Teleki József grófné, gr. Bethlen Kata* (1700–1759), *Teleki Sámuel* gróf (1739–1822) erdélyi kancellár, *Zerdahelyi Gábor* (1742–1813) váci nagyprépost, 1800-tól beszercebányai püspök. Az egyházi tisztségeket viselő a címert egyházi hivataluk jelvényeinek ábrázolásával egészítették ki. *Bajzáth József* ex librisén egyházi jelvényei mellett hercegi süveg utal a rangjára. *Illésházy István* gróf dubnici könyvtárát jelölő ex librise vonalkeretben feliratot tartalmaz, a felső szélén egy koronán álló s nyíllal átlőtt

⁴⁷ VARJÚ Elemér: *Az Iparművészeti Múzeum ex-libris kiállítása* (első közlemény), Magyar Könyvszemle, 1903. júl.–szept., 241. – A továbbiakban VARJÚ: *Az Iparművészeti ... (első közl.)* 1903.

⁴⁸ A falinaptáron a következő kanonokok ex librisei szerepelnek: Perényi Imre, Csáki Miklós, Perényi Károly, Rudnay Sándor, Ritzinger György, Stiptics Ferencz, Keller György, Ürményi Péter, Alagovich Sándor, Bélik József, Vrana István, Beznák Pál, Gosztonyi István, Szalay József, Krammer Ferencz, Rauscher Miklós, Tarkó Béla, Benyovszky János, Schwarzenberg Ernő József hg., Prickel János, Koválik János, Talabér Boldizsár. In. VARJÚ: *Az Iparművészeti ... (első közl.)* 1903, i. m. 246.

sassal. A korban ritka arcképes könyvjegyekre példa *Fuchs Ferenc* (1744–1807) nyitrai püspök, egri érsek *ex librise*.⁴⁹

A bibliofil főurak közül többen jelentős közgyűjtemény alapjait vetették meg. *Batthyány Ignác* a gyulafehérvári Batthyány-könyvtár, *Klimó György* a Pécsi Püspöki Könyvtár, *Széchenyi Ferenc* a Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár (*Bibliotheca Regnicolaris*)⁵⁰, széki *Teleki Sámuel gróf* a marosvásárhelyi Teleki Téka alapítója. *Széchenyi Ferenc* 1802-es adománya részét képezte a kb. 2000 lapot számláló *ex libris* gyűjtemény, mely jórészt heraldikából állt⁵¹. Ezek eredeti rendeltetésüknek megfelelően Széchényi könyveit díszítették. Széchényi czeni könyvtára számára kétféle rézmetszetű *ex librist* is készítettett, címerrel, ill. kardját lecsatoló római veterán ábrájával (metsző: Junker Keresztély)⁵². *Teleki Sámuel* a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtárat 1802-től bocsátotta a közönség szolgálatába. Könyvei számára többfajta *ex librist* is készítettett Nagy Sámuel kolozsvári rézmetszővel. A könyvtára köteteiben található *ex libriseket* veszi számba Deé Nagy Anikó „A marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár *ex librisei*” c. műve: „A ma több mint 200 000 kötetes gyűjtemény két nagy múltú erdélyi könyvtár: a Teleki Sámuel által alapított és 1802-től nyilvános könyvtárként működő Teleki Téka, valamint a XVI. századi alapítású ... Marosvásárhelyi Református Kollégiumi Könyvtár egyesítése folytán jött létre. ... A két törzsanyag, a Teleki Téka és a Bolyaiak nevét hordozó kollégiumi könyvtár kötetei a gyűjtemények eredeti *ex libriseit* hordozzák. A 40 000 kötetes Teleki Téka legtöbb kötetében a könyvtáralapító Teleki Sámuel és a könyvgyűjtésben neki segédkező felesége, iktári Bethlen Zsuzsanna könyvjegyeit találjuk.”⁵³

A magas katonai rangot viselő személyek közül *Amade László Ferenc* (1705–1764) költő és tábornok könyvjegye ismeretes, a bárói címere fölött latin jelmonddal, hadijelvényekkel, külön szövegmezőben kiemelt titulusaival. *Hadik András* (1710–1790) huszártábornok, császári tábornagy, bácsmegyei főispán, politikus könyvjegyén a címerpajzs alatt hadijelvényei láthatók⁵⁴. *Batthyány Károly* (1689–1772) tábornagy, horvát bán *ex librise*n szintén címere⁵⁵ szerepel rendjelekkel, hercegi koronával. A kiterjesztett szárnyú fehér pelikán, amely csőrével a mellét tépve, fiókáit táplálja, szemléletes megjelenítése annak az önfeláldozásnak, amellyel a család számos tagja a nemzet ügyét szolgálta. Erre utal a család – *ex librise*n is szereplő – jelmondata: *Fidelitate et fortitudine* (Hűséggel és bátorsággal).

⁴⁹ Ezt az *ex librist* Varjú Elemér méltatja, és méltó párjának Zadányi Vitéz János az 1903-as kiállítás után előkerült arcképes *ex librise*t tartja, melyet maga a tulajdonos metszett. In. VARJÚ: *Az Iparművészeti ... (első közl.)* 1903, i. m. 245–246.

⁵⁰ A magyar Nemzeti Könyvtárat, az Országos Széchényi Könyvtárat jogilag 1802. november 25-én alapította gróf Széchényi Ferenc. Akkor az alapító ezt *Bibliotheca Regnicolaris*nak nevezte, vagyis a Szent Korona országaiban (az alapítás pillanatában: Magyarországon, Horvátországban és Erdélyben) lakók nemzeti könyvtárának. A magyar Nemzeti Múzeum és annak a könyvtára is 1808-tól 1949-ig egyetlen jogi személy volt. In. MONOK István: *Széchenyi Ferenc könyvtáralapítása*, Könyvtári Figyelő, 2002/4., 643–652.

⁵¹ Ürmös 2002, i. m., 121.

⁵² Római veterán romantikus környezetben, a kisméretű Széchényi-címer előtt áll, a felirat: *Ex Bibl. Com. Franc. Széchényi*, In. *Régi magyar ex librisek 1521–1900.*, i. m. 30.

⁵³ DEÉ NAGY 2001, i. m., 5.

⁵⁴ A könyvjegy részletes leírását ld. VARJÚ Elemér: *Magyar könyvgyűjtők ex librisei...*, i. m. 198.

⁵⁵ A Batthyány család címérét Batthyány Boldizsár kapta Mátyás királytól.

A kevés női könyvgyűjtő közül kiemelem *Árva Bethlen Kata* (1700–1759) nevét, mint aki már saját ex librisszel is rendelkezett. Könyvtára a 18. századi protestáns főúri asszony-könyvtár példája, gyűjteménye katalógusát Bod Péter állította össze. *Iktári Teleki Sámuelné Bethlen Zsuzsanna* (1754–1797) grófnőnek főként a magyar nyelvű irodalomból volt saját, kb. 2000 kötetes könyvtára⁵⁶, érhető, hogy ex librise szövege és a jelmondata is magyarul olvasható: *Az Úr gondot visel!* Könyvjegyén címerpár (a Teleki és a Bethlen családé) szerepel, szalagos virágfüzérben.

A polgári foglalkozású könyvgyűjtők közül több *orvos ex librise* maradt fenn: *Agnethler Mihály Gottlieb* (1719–1752) délerdélyi orvos, botanikus, helmstedti főiskolai tanár könyvjegye heraldikus, *Hoffinger János György* (1756–1792) bányakamarai főorvosé egyszerű feliratos, *Seth János József* (17?–1810) Komárom megyei főorvosé szabadkőművességére utaló jelképeket (háromszögből sugárzó Istenszem, Nap, Hold, csillagok stb.) tartalmaz.

A *könyvtárosok és tanárok* közül *Dániel Imre* (1754–1804) gyulafehérvári püspöki könyvtáros, Batthyány Ignác könyvtárosa, *Cornides Dániel* (1732–1787) egyetemi könyvtárőr, egyetemi tanár, író⁵⁷, *Calovino József* (1760–1804) pozsonyi kanonok, érseki könyvtáros, *Kovachich Márton György* (1743–1821) történész, a budai egyetemi könyvtárőre, a magyarországi felvilágosodás jeles képviselője, *Kriebel János Sámuel* (1747–1821) tanár, eperjesi lelkész, *Szabó András* (1738–1819) egyetemi tanár, kanonok könyvjegyei ismertek. Mellettük *Hevenessy Gábor* (1656–1715) történetíró, jezsuita rendfőnök nevét emelem ki.

Nem egyszer nehéz feladat elé állítja a kutatókat annak eldöntése, egy adott *ex libris intézményi* vagy *magán* célra készült-e. Például gyakoriak az olyan heraldikus vagy témás *ex librisek*, amelyek eredetileg egy-egy nyilvános közgyűjteménnyé lett könyvtár alapítója számára készültek. Ám amennyiben a tulajdonos saját címerét ábrázolják, és a feliratból sem lehet következtetni, hogy az *ex librist* egy közgyűjtemény kötetei hordozzák, figyelmesen kell eljárni a könyvjegy besorolásakor. Például a gróf Széchényi Ferenc számára 1786 körül készült könyvjegy azelőttről származik, mielőtt a Magyar Nemzeti Múzeum és Könyvtár alapítója a nemzet szolgálatába állította volna gyűjteményét, és a könyvjegy felirata semmit sem árul el abból, hogy közösségi használatra szánt gyűjtemény *ex libriséről* volna szó.

Intézményi szinten a *bibliotheca publica*, azaz nyilvános könyvtárak kialakulásával párhuzamosan figyelhető meg a címeresek mellett a szimbólumos és szöveges *ex librisek* egyre sűrűbb alkalmazása.⁵⁸ A magyar testületi könyvtárak, közhasznú könyvtárak, tanintézetek, egyetemek *ex librisei* közül a XVIII. században kiemelkedik a *Buda-pest. Pálosrendi kolostor könyvtára* címeres *ex librise*, mely levélfüzérrel körülvett címert tartalmaz, két oldalt angyalokkal.⁵⁹ A *Buda-pest. Királyi Magyar Tudományegyetemi*

⁵⁶ DEÉ NAGY 2001, i. m. 51.

⁵⁷ Nevét viseli 16. sz.-i nyelvemlékünk, a Ráskai Lea által másolt Cornides-kódex.

⁵⁸ A nyilvános könyvtárak kialakulása kérdésében, fogalmi és időbeli behatárolása terén a szakirodalomban sok polémia olvasható, de Klimó György pécsi gyűjteményének 1774-es megnyitása korszakhatárnak tekinthető hazánkban. In. MADAS–MONOK 2003, i. m. 116.

⁵⁹ Ennek keletkezési évéről a fennmaradt példányok nem adnak pontos felvilágosítást, egyiken 17...(!) szerepel, a másikon ez 1732-re, ill. 1781-re lett kiegészítve.

Könyvtár részére 1770-80 körül készült ex libris jelképes ábrát tartalmaz, a valószínűleg Pray György igazgató által rendelt könyvjegy központi alakja Apolló, kezében az óbudai egyetem címerével, rajta Mária Terézia névbetűivel, lábainál a tudományok és a művészetek szimbólumaival (metszete: Binder Fülöp)⁶⁰. A századból ismeretes még a *zirci apátság* könyvjegye (1795), a *budai domonkos rendház könyvtára*, *Bihar vármegye könyvtára* és a *Magyar Királyi Helytartótanácsi Számvevőség Könyvtárának* ex librise.

2.6. A szimbolikus és magyar nyelvű ex librisek széles körű terjedése a XIX. században

A XIX. századi polgárosodás folyamata még inkább az egyént helyezte előtérbe, magával hozva a szimbolikus, témás, a megrendelő személyét jellemző ex librisek széles körű elterjedését. A magyar vonatkozású ex libriseken kezdett elterjedni a magyar nyelvű szöveg használata, bár az intézményi könyvtárak ex librisein ezután is gyakori maradt a latin nyelvűség. Másrészt a XIX. század iparosodása a műfaj némi hanyatlását idézte elő. A gyengébb minőségű könyvekbe már nem nagyon illettek a gazdagon illusztrált könyvjegyek. Leginkább egyszerű, tipográfiai könyvjegyek születtek, ezeket ragasztották bele a kiadványokba. Így az ex libris csak részben tölthette be feladatát: megjelölte ugyan a tulajdonviszonyt, de nem utalt tulajdonosára, művészi igényesség nem igazán jellemezte.⁶¹

A XIX. század ex libris gyűjtői közül kiemelkednek a *Károlyi*, *Teleki* és a *Zichy* grófi családok stb. A könyvgyűjtő személyek között továbbra is nagy számban szerepelnek *egyházi személyek*, egyházi jelvényeket is szerepeltető címeres ex librisszel: *Rudnay Sándor* (1760–1831) kanonok, erdélyi püspök, esztergomi érsek, bíboros, a 18. század arisztokrata hercegprímásai után az első köznemesi származású főpap a magyar egyház élén. *Scitovszky János* (1785–1866) bíboros, esztergomi érsek; *Guzmics Izidor* (1786–1839) benedekrendi bakonybéli apát, bencés szerzetes, teológus, nyelvész, író, a reformkori művelődéstörténet egyik jeles alakja; *Egerváry Ignác* (1751–1805) tanár, rektor, a hazai piarista rend tartományfőnöke. Az utóbbi három komoly irodalmi munkásságot is kifejtett. Scitovszky „Szentek élete” (1843) címmel jelentetett meg művet, és emellett egyházi beszédeit is kiadták. Guzmics műfordításokon, drámákon, bírálatokon kívül nyelvészeti értekezéseket írt. 1836-tól Bakonybélben szerkesztette az Egyházi Tár c. teológiai, művészeti folyóiratot, mely negyedévente jelent meg. Egerváry költőként is ismert, olaszból lefordította Metastasio „Artaxerxes” c. szomorújátékát (Pest, 1793). Kiemelendő még *Dankó József* (1829–1895) pozsonyi prépost, címzetes püspök, a régi magyar könyvtárjegyek első tanulmányozója. Több ex librise is ismert, ezek mindegyike heraldikus.⁶² *Jánosi Gusztáv* (1841–1911) veszprémi apátkanonok, püspöki helynök, író, műfordító, a Kisfaludy Társaság tagja. Versei jelentek meg, fordította Milton „Az elveszett

⁶⁰ *Régi magyar ex librisek 1521–1900*, i. m. 20.

⁶¹ DEÉ NAGY 2001, i. m. 18.

⁶² Az Iparművészeti Múzeum 1903-as kiállításán háromféle ex librisszel szerepelt. In. VARJÚ Elemér: *Az Iparművészeti Múzeum exlibris-kiállítása (második közlemény)*, Magyar Könyvszemle, 1903. okt.–dec., 4. füzet, 393.

paradicsom” és Tasso „A megszabadított Jeruzsálem” c. művét. Erre utal ex librise ábrája is: könyvespolc előtt, asztalánál író pap, Tasso- és Milton-kötetekkel (Nagy Sándor rajza). *Lonovics József* (1793–1867) csanádi püspök, majd egri, kalocsai érsek könyvjegye is címerét tartalmazza, egyházi jelvényekkel. *Kurbélyi György* (1755–1821) püspök, Veszprém első közrendű származású főpapja ex librise is heraldikus, a pajzson csillagot tartó oroszlánal.

A *főurak* közül *Erdődy György Gyula* (1785–1859) főispán, földbirtokos, kamarás, *Mikó Imre* (1806–1876) politikus, történész, erdélyi magyar államférfi, az Erdélyi Múzeum alapítója címeres ex librise maradt fenn. Mikó könyvjegyén olvasható jelmondata: *Et facere et pati fortia!* Titus Livius római történetíró Mucius Scaevola szájába adta ezt a jelmondatot, mely ma már szinte szállóigévé vált. Többféle fordítása ismeretes: „Támassz vihart, tűrd a vihart!” (Csengeri János), „Szítsd a tűzvészt, de bírd is ki!” (Devecseri Gábor). A fentieknél szöveghűbb, de nem olyan tömör, nem olyan költői Révész László fordítása: „A nagy dolgokat megcselekedni fenséges, elviselni még fenségesebb.”⁶³ *Prónay Sándor* báró (1760–1839) kora egyik legműveltebb, a magyar irodalom és nyelvápolás ügye iránt elkötelezett mágnása volt. A főrendi ház tagjaként küzdött a vallásszabadságért, a magyar evangélikus egyház egyetemes főfelügyelője, a Magyar Tudós Társaság Igazgatósági tagja volt. Számára címeres ex libris készült. *Kiss-Kovalóczi Vietoris László* (1802–?) trencsényi főispán nevére szólóan két heraldikus ex libris maradt fenn. *Szögyény-Marich László* (1806–1893) Fejér megye főispánja, 1886-tól országbíró is címeres könyvjegyet készített.

A könyvhöz foglalkozásukban is erősen kötődő *tudós emberek* közül heraldikus ex librist készíttettek *Tibolth Mihály* (1765–1833) levéltáros, a Széchényi család cenki könyvtárának könyvtárosa, nevelő, később táblabíró, *Waltherr László Imre* (1788–1866) ügyvéd, jegyző, a Károlyi-grófok levéltárosa, író. *Sándor István* (1750–1815), az első magyar bibliográfus ex librisén is címer szerepel, keretben, hatsoros felirattal. *Skublics Imre* (1771–1830) Zala megyei jegyző, országgyűlési követ, jeles könyvbarát. Apjától és Batthyány Ferenc gróf hagyatékából örökölt házi könyvtárát irodalmár barátainak – elsősorban a besenyői birtokát többször is felkereső Kisfaludynak – köszönhetően fejlesztette tovább. Ex librisén címeres oválisban négysoros felirat utal a tulajdonosra. A Skublics család könyvgyűjteménye jelenleg a Zala Megyei Levéltárban található. *Farádi Vörös Ferenc* (1766–?) bibliofil voltát bizonyítja, hogy két címeres, rézmetszetű ex librise is fennmaradt (feliratos, ill. anélküli).⁶⁴ *Nyáry Rudolf* gróf (1804–1851) történetíró ex librise egysoros feliratot tartalmaz. *Schönherr Gyula* (1864–1908) történetíró, a középkori művelődéstörténet kutatója, levéltáros, egyetemi tanár, számos folyóirat és sorozat szerkesztője, az OSZK igazgatója, a régi magyar könyvtárjegyek gyűjtésének egyik megalapozója ex librisén könyvszekrény előtt, asztalánál ülő tudós látható. *Podmaniczky Géza* báró (1839–1923) műkedvelő csillagász, természettudós, földbirtokos, író ex librisein címerek szerepelnek, *Quo pia fata* (Amerre a kegyes sors) jelmondatral. *Szily Kálmán* (1838–1924) fizikus, nyelvész, műegyetemi tanár, tudományszervező, az Akadémia

⁶³ *Hidvégi Mikó Imre jelmondata és könyvtára*, <http://mek.niif.hu/03200/03250/html/vita31.htm>

⁶⁴ VARJÚ Elemér: *Magyar könyvgyűjtők ...*, i. m. 204.

főtitkára, majd főkönyvtárnoka címeres ex librisén neve kézírászerűen szerepel. Az irodalom pártoló *Almás Balogh Pál* (1794–1867) pesti főorvos ex librisén Minervafő látható a tudomány és művészet jelvényeivel. *Kuun Géza* gróf (1837–1905) kultúrpolitikus, magyar nyelvész, filológus, orientalista, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke s alapító tagja címeres könyvjegyet készített, *Mens utinam in caelum nobis immota maneret*⁶⁵ jelmonddal.

A női gyűjtők jóval kevesebb számban fordulnak elő, az egyik legismertebb *Radák Istvánné Rhédey Klára grófnő* (1807–1867), akinek gazdag könyvtárát Erdélyben sokan olvasták. Ex librisei egyszerűek: kétsoros feliratok, keretben. *Wass Ottilia grófnő* (1832–1917), az Erdélyi Múzeum jótévedője, gyarapítója, fordítással is foglalkozott, pl. Liszt Ferenc Chopinról szóló francia nyelvű könyvét ültette át magyarra. Címeres ex librise ismert.

A nagyobb közgyűjtemények gyarapodásának egyik módja magánszemélyek könyvtárának „beolvasztása”. Az ajándékozás vagy a vétel tényének rögzítését, a proveniencia megjelölését a kötetbe ragasztott *adomány (ajándékozási)*, ill. *emlék ex librisek* szolgálják, latin nyelvű könyvjegyeken *ex dono*, *ex legato* szerkezetben. Egy részüket az adományozó, más részüket az adományt befogadó könyvtár készíti. Némelykor részletes adatokat közölnek az ajándékozóról, máskor viszont csak a nevét örökítik az utókorra. Már a régi magyar ex librisek között is fellelhetők adományozási, ill. emlékkönyvjegyek.⁶⁶ A tudós emberek közül *Schedel (utóbb Toldy) Ferenc* (1805–1875) irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója ajándékozási ex librisén a következő szöveg olvasható: „Schedel Ferenc egyetemi tanár ajándékából”. Kurióznak számít *Kossuth Lajos* (1802–1894), Magyarország kormányzója az Országos Széchényi Könyvtárban fellelhető ex librise, melyen lombkoszorús, fektetett ovális keretben a „Kossuth Lajos könyvtára” felirat, és az 1894-es évszám olvasható. Valószínűleg a nemzeti könyvtár készítette, amikor 1894-ben, a nagy politikus halála évében felvásárolta a Kossuth-könyvtár köteteit.⁶⁷ A grafikusról csak az ábra alatti R. A. monogram árulkodik.

A különféle *intézmények, testületek* (könyvtárak, olvasótársaságok, társaskörök, egyletek) számára készült ex librisek száma is megnőtt a XIX. században. A század első felében készültek közül a *Marosvásárhelyi Református Kollégium Könyvtára* könyvjegyen a vallási irányultságot hangsúlyozandó angyal szerepel. A *Sárospataki Népiskolai Könyvtár* ex librisén szintén angyal látható könyvvel, trombitával, a *Debreceni Református Kollégium* tipografikus könyvjegyen pedig négysoros felirat hirdeti a tulajdonost. A Széchényi István által 1827-ben életre hívott *Pesti Casino* (1830-tól *Nemzeti Casino*) könyvtárának ex librise az alapító mellsobrát ábrázolja, könyvet olvasó ifjú alakjával (graf. Hegedűs).

A XIX. század második feléből az *Országos Magyar Iparművészeti Múzeum és Iskola Könyvtára* könyvjegyet emelem ki. Papp Henrik rajza után Morelli Gusztáv metszette,

⁶⁵J. SAMBUCUS (ZSÁMBOKY János): *Emblemata*, Christophe Plantin, Antwerp, 1564. 84.; „Mens...immota manet” (Az elme sziklaszilárd marad), In. VERGILIUS: *Aeneas*, IV. fejezet, 448–449. sor, In. *Vergilius összes művei*, Magyar Helikon Kiadó, Bp. 1967. – Közmondásszerűen használt a 16. században.

⁶⁶ARADY Kálmán: *Régi magyar emlékkönyvjegyek*, Magyar Könyvszemle, 1962/1. sz. 59–66.

virágból nektárt szívó lepkeszárnyas nemtőt ábrázol. A *magyar egyetemi hallgatók jénai könyvtára* 1857-es ex librisén a magyar címer látható, leveles ággal. A *Vatikán, a Bibliotheca Leonina magyar osztálya*⁶⁸ könyvjegyén címer szerepel, egyházi jelvényekkel. A XIX. század végére a *városok* számára készült könyvjegyek is megszorodtak. Ezeknél általános az illető város címerének ábrázolása.

A XVI–XIX. századi ex librisekből az Iparművészeti Múzeum 1903-ban, az Országos Széchényi Könyvtár – a XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus rendezvényeihez kapcsolódóan – 1970-ben rendezett nagyszabású kiállítást⁶⁹. A kiállítások anyagából összeállított katalógusok⁷⁰ részletes betekintést nyújtanak a régi magyar ex librisek, s ezek gyűjtőinek világába.

3. A modern ex libris, a műfaj színeváltozása a XIX–XX. század fordulójától napjainkig

A XIX–XX. sz. fordulóján, a századelőn uralkodó új stílusirányzat, korstílus, a szecesszió nemzeti kereteket átlépő térhódításával újabb, radikális változás következett, mely a Gesamtkunstwerk jegyében a könyvművészet, a magyarországi könyvkiadás fellendülését, ezzel együtt az ex libris virágzását is hozta. Az ex libris funkcióját megújítva, részben felszabadulva a könyvhöz kötöttségtől, önálló gyűjtés tárgyává, artisztikus jeggyé, „quasi ex librisse”⁷¹, „cédula grafikává”⁷² lett.

A kor jellemzője a szimbolikus jelentéstartalmú ex libris, melyben a feliratok, szöveggözelemények is többségükben a kompozíció szerves részeivé váltak. Gyakoriak az architektúrais díszítést tartalmazó lapok, az ornamentális ex librisen a növényi díszítményekből kialakított keretdísz gyakran figurális ábrázolással társul. A koponya, csontváz, sír az elmúlás, a dekadens életérzés kifejezői, Minerva baglya a tudományt, Ámor alakja a szerelmet jelképezi stb.

Bár possessorjelölésre a XIX. századtól egyre több helyen a könnyebben kezelhető, nehezebben eltávolítható, a könyvön kevesebb helyet igénylő *pecsétet* alkalmazták, a könyvjegy használata is jellemző maradt, ill. az ex libris eredeti funkciójától elszakadva, a könyvtől eltávolodva fokozatosan önálló grafikai lappá, *cseretárggyá* vált. A gyűjtők érdeklődését elsősorban már a grafikai szempontok irányították. Egyre több kiadói, nyomdai vállalkozás alakult: 1882-ben a gyomai *Kner*, 1903-ban a békéscsabai *Tevan nyomda*, amelyek kiadványai máig keresett példányai a bibliofília kedvelőinek. Mivel a könyvjegyek kivitelükben mind igényesebbek lettek, egyre nagyobb szaktudást, egyre

⁶⁷ HORVÁTH Hilda: *Magyar ex librisek 1525–1985*. Magyar Bibliofil Társaság, Bp. 1985. 11. (A továbbiakban HORVÁTH 1985) és KIRÁLY Zoltán: *Kossuth Lajos és kortársai magyar ex librisek tükrében*, Kisgrafika, 2002/3. sz., 4.

⁶⁸ Hornig Károly veszprémi püspök és társai alapítása, Lásd. *Régi magyar ex librisek 1521–1900*, i. m. 42.

⁶⁹ *Ex libris kiállítások*, Kisgrafika Értesítő, 1970. dec., 733.

⁷⁰ *Az Országos Iparművészeti Múzeum 1903*, i. m., és *Régi magyar ex librisek 1521–1900.*, i. m. – A továbbiakban bemutatott XVI–XIX. századi ex libris tulajdonosok, gyűjtők fő forrása e két katalógus anyaga.

⁷¹ A kifejezés Oleg Laszunszkijtól származik: LASZUNSKIJ, Oleg: *Knyizsnij znak*, Voronyezsszko Universita, Voronyezs, 1967. Lásd még *Könyvespolc*, Kisgrafika 1972/2. sz. 37.

⁷² HORVÁTH Hilda: *Cédula grafika*, Múzsák Múzeumi Magazin, 1988/2. sz. 38–39.

korszerűbb – és változatosabb – technikát követeltek, alkotóikat is növekvő megbecsülés övezte, és a mind értékesebb nyomtatványok immár önálló műként is elismerést nyertek. Ezzel összefüggésben egyre gyakrabban jelent meg a művész neve vagy monogramja, aláírása a lapokon, és jellemzőek lettek a nagyalakú ex librisek, melyek eredeti szerepkörüktől megfosztva többnyire egy-egy szép albumba kerültek.

A műfaj e másodvirágzását kiállítások⁷³, pályázatok, kiadványok megjelenése kísérte. Megalakultak a gyűjtők első szervezetei, nemzetközi és hazai szinten is. Bár a technikai lehetőségek bővülése és az előállítás olcsósága sok esetben a színvonal rovására ment. Ez főbb vonalakban a „modern” ex libris kialakulásának útja.

3.1. Első magyar ex libris kiállítás, egyesületek, szervezetek Magyarországon a XX. század első felében

Magyarországon nyugati mintára a XIX. század második felében indult meg az ex librisek gyűjtése, de mivel a századfordulóig hazánkban még nem működött egyesület, mindez nehéz vállalkozás volt, a régi ex librisek elfeledve, elszórtan heverték könyvtárak raktáraiban. A nem nagy számban előforduló gyűjtők az osztrák, ill. a német ex libris egyesületek keretében hódolhattak szenvedélyüknek.

Európában az ex libris egyesületek sorát az angliai Ex-libris Society nyitotta meg 1890-ben, majd 1891-ben Németországban⁷⁴, 1893-ban Franciaországban, 1903-ban Ausztriában is megalakultak az első ex libris egyesületek. Ez évben, 1903-ban megrendezésre került az *első magyar ex libris kiállítás* az Iparművészeti Múzeumban, Czakó Elemér szervezésében⁷⁵. Varjú Elemér (1873–1944) művelődéstörténész már 1895-ben hangsúlyozta az ex librisek, az ex libris gyűjtés művelődéstörténeti jelentőségét⁷⁶, az 1903-as első magyar ex libris kiállítás kapcsán pedig leszögezte: „Az ex libris, magyarul könyvtárjegy épen azokhoz az apró emlékekhez tartozik, a melyeket mi magyarok mint nem eléggé tudományos valamit eddig csak mellőzésünkre tartottunk érdemesnek. Bizonyosan sokan vannak közöttünk, a kik nem ismerik, még többen, a kik, ha tudják micsoda, nem sejtik, mi haszna s célja van ez apró papírlapocskák gyűjtésének, fel nem foghatják, hogy foglalkozhatik velük valaki komolyan s különösen azt nem, miért rendeznek még kiállítást is belőlük.”⁷⁷

Az 1903-as kiállítás célja főképp a magyar vonatkozású ex librisek bemutatása volt: „...mindenek előtt arra törekedtünk, hogy kiállítás céljából összegyűjtsük s e tekintetben úttörő munkát végeztünk, mind azt, a mi e téren hazánkban régente készült, megmutassuk

⁷³ Első magyar ex libris kiállítás (1903. Iparművészeti Múzeum); Gyermekvédő Liga kiállítása (1906. Iparművészeti Múzeum); A Szent György Céh kiállítása (1913. Iparművészeti Múzeum); SIRLÓSSY 1913, i. m., 145.; *Az Esztergomi Főegyházmezei Könyvtár „Ex-libris” könyvjegyeinek lajstroma*, Esztergom. 1903. évi 240. és további számok.

⁷⁴ Friedrich Warnecke Németországban már 1869-ben létrehoz egy heraldikai társaságot, mely a címeres ex libriseket vizsgálja. Warneckén kívül olyan exlibrisológusok, mint Leiningen-Westerburg vagy Walter von zur Westen alapvető munkái segítik a gyűjtőket. – DEÉ NAGY 2001, i. m. 19.

⁷⁵ A kiállított ex librisekről ld. *Az Országos Iparművészeti Múzeum*, 1903, i. m.

⁷⁶ VARJÚ Elemér: *Magyar könyvgyűjtők ex librisei*, Magyar Könyvszemle, 1895/3. sz. 194–195.

⁷⁷ VARJÚ: *Az Iparművészeti ... (első közl.)* 1903, i. m., 235–236.

közösségünknek, hogy a nemzeti szellem mikor nyilatkozott meg e munkákban legelőször s mily alakban, s mintegy föléleszszük a rég elfeledett műgyakorlatot a most élő magyar művészek érdekében”.⁷⁸ A kiállítás 772 ex librist vagy hozzá tartozó műlapot s vele díszített könyvet foglalt magában (köztük régi magyar, modern és külföldi ex libriseket), ehhez járult az esztergomi főegyházmegyei könyvtár 300-nál több darabból álló külön kiállítása⁷⁹. A kiállításához hozzájárulók a századelő legfőbb gyűjtői közé tartoztak: Leiningen-Westerburg Károly, Varjú Elemér, Coudenhove-Breunner grófnő, Török Kornél, Elischer Gyula adta be anyagát.⁸⁰ Az intézmények közül a Magyar Nemzeti Múzeum, az Egyetemi Könyvtár, Kecskemét város levéltára és a gyulafehérvári Batthyány Könyvtár szerepelt a kiállítók közt.

Hazánkban 1909-ben a Siklóssy László vezette *Szent-György-Czéh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete* grafikai szakosztálya vállalta magára az ex libris egyesület funkcióját⁸¹, az alkotók közt Nagy Sándor, Kozma Lajos, Sassy Attila, Rozsnyay Kálmán. A vezetőség olyan neves személyeket tudhatott soraiban, mint az elnöki tisztet betöltő ifj. gróf Andrássy Gyula, a társelnök Bárczy István (egy időben Budapest polgármestere), az alelnökök közt Alpár Ignác, gróf Apponyi Sándor, gróf Batthyány Gyula, gróf Szapáry László, gróf Teleki Sándor.⁸² Ez az egyesület még magán viselte a XIX. század jegyeit, amikor az ex libris gyűjtés a társadalom felső rétegének, különösképp az arisztokráciának a kedvelt időtöltése volt. A céh aukciók rendezésével és kiállításokkal igyekezett népszerűsíteni a műfajt, és cserelisták kiadásával élénkítette a cserét. Folyóiratot is megjelentetett „A Gyűjtő” címmel. Az 1913-ban megrendezett nemzetközi ex libris kiállítással nagy lendületet adott a magyar ex libris ügyének; ez alkalomra megjelent „A Gyűjtő” különszáma, Siklóssy László szerkesztésében, ill. első önálló magyar cserejegyzéket is kiadtak, melyen 39 gyűjtő szerepelt.⁸³ A céh működését az első világháború után szüntette be.

A fejlődés lendületét tehát megtörte az első világháború, de az 1920–30-as években újra fellendült a műfaj, a realista, naturalista, akadémikus, népies irány egyaránt megfigyelhető. Ekkor kezdte pályáját Fery Antal, Drahos István, Nagy Árpád – hogy csak a jelesebbeket említsem. Az első vidéki ex libris kiállításnak a debreceni nyári Egyetem keretén belül Debrecen adott otthont 1928-ban, amely város akkoriban gyűjtői (Nagy József) és művészei (Toroczkai Oszvald, Dienes János és Haranghy Jenő) révén a II. világháború kitöréséig az ex libris élet központja volt⁸⁴. A kiállítást Nagy József szervezte saját gyűjteményéből, és előadást is tartott.⁸⁵

⁷⁸ *Az Országos Iparművészeti Múzeum* 1903, i. m. 5.

⁷⁹ VARJÚ: *Az Iparművészeti ... (első közl.)* 1903, i. m., 239.

⁸⁰ *Az Országos Iparművészeti Múzeum* 1903, i. m. 6.

⁸¹ HORVÁTH 1985, i. m. 14.

⁸² KECSKÉS Katalin: *A magyar ex libris-művészet*, Magyar Könyvszemle, 1997/4. sz., 378. (A továbbiakban: KECSKÉS 1997)

⁸³ GALAMBOS Ferenc: *Nagy József és a magyar ex librisgyűjtés*, Kisgrafika Értesítő, 1962. dec., 11.

⁸⁴ KECSKÉS 1997, i. m. 379.

⁸⁵ Nagy Józsefnek ugyanezen évben, 1928-ban cikke is megjelent a Debreceni Szemlében: „Debreceni könyvjegyek” címmel. A debreceni Nyári Egyetem 1931. évi előadássorozatában ismét tartott egy előadást „Az ex libris és gyűjtése” címmel.

1932-ben Budapest központtal megalakult a *MEGE, a Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesülete*, melynek életre hívója Nagy József, Arady Kálmán és Pinterits Tibor voltak. 1937-ben évkönyvet is kiadtak „A Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesületének évkönyve” címmel⁸⁶. Folyóiratuk is megjelent, a *Kisgrafika* (1937–1944), melynek nyolc év alatt 19 száma látott napvilágot, kiadásának a háború vetett véget. A korszak neves grafikusai közt Fery Antal, Drahos István, Nagy Árpád kezdte ekkor pályáját. Munkásságukban a realista, naturalista, akadémikus, népies irány egyaránt megfigyelhető.

Az országon belül több helyi szervezet is létrejött: Szegeden, Debrecenben, Pécsen, Sopronban.

A *szegedi grafika*, az itteni Grafikusok és Ex libris Gyűjtők Egyesülete meghatározó egyénisége Buday György, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának vezetője volt. A két világháború közötti helyi műgyűjtők sorában többen grafikai lapok, ex librisek készíttetésével támogatták az itt működő grafikusművészek: Tardos-Taussig Ármin, Vadász Endre, Buday György, Bordás Ferenc, Kopasz Márta és többek munkásságát. Népes táborukba tartozott: Némegy Gyula, Palócz Sándor, Déri Ernőné, Kolozs Lajos, Lusztig István és még mások. Soraikból főleg két szegedi ügyvéd, Palócz és Némegy grafikai gyűjteményei emelkedtek ki. Palócz Sándornak 1200-at meghaladó – nagyrészt külföldi – exlibrise volt, melyek halála után a Móra Ferenc Múzeumba kerültek. Több mint másfél ezer grafikai művel rendelkezett Némegy Gyula, akinek kollekcijában a szegedi grafikusok szép számmal szerepeltek⁸⁷. A szegediek, bekapcsolódva a MEGE munkájába, 1934. október 21–28-ig Nemzetközi Exlibris és Alkalmi Grafikai Kiállítást rendeztek a szegedi városi múzeumban, melyen 39 kiállító 300 művésztől mutatott be kisgrafikát. A kiállítás megszervezésében Cs. Sebestyén Károly múzeumigazgató mellett nagy szerepe volt dr. Szalay Józsefnek, a Dugonics Társaság elnökének és Lustig István gyűjtőnek.⁸⁸

Az 1935 októberében *Debrecenben* megalakuló, és 1949-ig működő *Ajtósi Dürer Céh*, polgári egyesület megalakításában legfőbb szerepe Nagy József tanárnak volt⁸⁹. A Céh nevét a híres fametsző Albrecht Dürerről kapta, aki magyar származású, a Gyula melletti Ajtós községből (Békés megye) származott el Nürnbergbe. A név ötlete Nagy Józseftől származott, mivel a kortárs debreceni alkotók közül többen is a Dürer-féle fametszési technika hívei voltak. Több gyűjtőtárs és debreceni művész csatlakozott a körhöz, mely összesen 55 fővel indult⁹⁰. Összejöveleiket a debreceni Angol Királynő szálloda különterében, a „Bundá”-ban tartották. Az egyesület elnöki tisztét a Nagy József hatására gyűjteni kezdő berei Soó Rezső botanikus professzor töltötte be. Emellett elvállalta az

⁸⁶ *A Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesületének évkönyve*, összeáll. ARADY Kálmán, MEGE, Bp. 1937.

⁸⁷ Buday György és a szegedi grafikus-kultúra, In: *A Móra Ferenc Múzeum évkönyve*, 1972/73-2., 192–193., http://epa.oszk.hu/01600/01609/00017/pdf/MFME_EPA01609_1972_1973_2_123-204.pdf; NÉMEDY Gyula: *Szeged képzőművészete* (Vármegyei Szociográfiák. I. Csongrád vármegye), Bp. 1938. 84–91.

⁸⁸ NÉMEDY Gyula: *A szegedi ex libris kiállítás*, Magyar Exlibris, 1935/2. sz., 29. és Cs. Sebestyén Károly 1934. évi jelentéséből – Somogyi Könyvtár, 1935. március 6., 352. (http://regi.sk-szeged.hu/statikus_html/digitalis/s100/351.pdf)

⁸⁹ Nagy József már 1908-ban megbízást adott Toroczkai Oszvald festőművésznek két könyvjegy megrajzolására. 1910-ben Dienes János festővel négy könyvjegyet rajzoltatott, majd Király Jenőt, Haranghy Jenőt kérte fel ex libris készítésére. Ezek indították útjára Debrecenben a kisgrafika művészetét. – MENYHÁRT József: *Adatok Debrecen grafikai művészetéhez*, Debrecen, 1958. (Különlenyomat a Déri Múzeum 1957. évi évkönyvéből), 159.

⁹⁰ KATONA Csaba: *Nürnberg – Dürer városa*, Kisgrafika 2001/4. sz., 2.

egyesület 1935-ben alapított folyóiratának, a „Magyar Exlibris”-nek a szerkesztését is, melynek mindössze két évfolyama jelent meg, majd 1936-ban megszűnt.⁹¹ Nagy József alelnök, G. Szabó Kálmán művész alelnök lett. A debreceni grafikus generáció ismertebb tagjai: Bánszki Tamás, Toroczkai Oszvald, Menyhárt József, Vadász Endre stb; a gyűjtők közt Békés István kereskedő, író, dr. Nyíreő István egyetemi tanár, az Egyetemi Könyvtár igazgatója szerepelt⁹². Lyka Károly művészeti író tiszteletbeli tagul választották. Réthy István (a KBK későbbi titkára) is ott szerepelt a tagságban⁹³.

A megalakulást hamarosan követte 1935. december 18–23 között a „Nemzetközi Exlibris és Debreceni Grafikai Kiállítás” a Déri Múzeumban, mely az ex libris és kisgrafika gyűjtés értékére irányította a figyelmet. A két teremre osztott tárlat egyik termében 12 debreceni művész 104 lapja szerepelt, a másikban Dürer lapjai, egyéb régi ex librisek és modern könyvjegyek kerültek kiállításra.⁹⁴

Pécssett 1938. május 3-án alakult meg egy helyi gyűjtőszervezet, Ex libris gyűjtők és Grafikabarátok néven. Ez egy év múlva beolvadt a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társaságába⁹⁵. Az alapító tagok közt Dr. Reuter Camilló orvos, egyetemi tanár (elnök), Havas László grafikusművész, rajztanár (alelnök) neve emelhető ki. A titkár Sárdy Endre városi tisztviselő lett⁹⁶. Az alapítók közt találjuk Szentesi Flórián nevét is, aki egyre fontosabb szerepet töltött be a kör életében (1942 szeptemberétől ő lett a titkár), sőt későbbi újjáélesztésében is. Az ismertebb művészek: Havas László, Patay Mihály, Martyn Ferenc, Nikelszky Géza, Gebauer Ernő, Kollmann Jenő stb. Havas László elkészítette a kör emblémáját, melyen román oszlopfő és a pécsi székesegyház látható⁹⁷. A szakosztály tagjai valamennyien tagjai lettek a MEGE-nek is. A kör tagjai minden hónap első keddjén a Virágcsokor vendéglőben találkoztak. A kiállításokkal, havi összejövetelekkel virágzó ex libris életet teremtettek. Az első pécsi ex libris kiállítást 1938 októberében rendezték, a Belvárosi Katolikus Kör dísztermében, a másodikat 1942-ben a Miklós féle műkereskedésben (Pannónia-szálló épülete)⁹⁸. A második világháború jelentősen visszavetette a kör tevékenységét, mely 1944 novemberében tartotta utolsó összejövetelét.

A *soproni* Képzőművészeti Kör még 1897-ben alakult⁹⁹. A kör ex libris gyűjtő csoportja 1939-ben jött létre, első összejövetelét március 7-én tartotta. A vezető Csuppy Lajos, de a tényleges mozgató dr. Csatkai Endre lett¹⁰⁰. 1940-ben Tompos Ernőt választották vezetőnek¹⁰¹. Az összejöveteleket három hetente tartották. A kör kiemelkedő

⁹¹ GALAMBOS Ferenc: *Nagy József és a magyar exlibrisgyűjtés*, Kisgrafika Értesítő, 1962. dec., 12.

⁹² HORVÁTH Hilda: *Ex librisek a XX. század első felében*, Kisgrafika, 2005/3. sz., 5.

⁹³ MENYHÁRT József: *Adatok Debrecen grafikai művészetéhez*, Debrecen, 1958. (Különnyomat a Déri Múzeum 1957. évi évkönyvéből), 163.

⁹⁴ BEREI SOÓ Rezső: *Az Ajtosi Dürer Céh grafikai kiállításai*, Magyar Exlibris, 1936/1. szám, 1–8. (Hozzáfűzve a kiállítási katalógus is, 1–8.)

⁹⁵ ROMVÁRY Ferenc: *Az ex libris története Pécssett*, Pécs, 1966. (Különnyomat a Janus Pannonius Múzeum 1965. évi évkönyvéből), 309. – A Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága Grafikai Szakosztálya 1939. június 5-én alakult. Ld. *Szemle, Pécsi ex libris gyűjtők*, Kisgrafika MEGE, 1940/1–2. sz., 11.

⁹⁶ *Vidéki csoportjaink életéből*, Pécs, Kisgrafika, 1979/1–2. sz. 17.

⁹⁷ ROMVÁRY Ferenc: *Az ex libris története Pécssett*, Pécs, 1966. (Különnyomat a Janus Pannonius Múzeum 1965. évi évkönyvéből), 312.

⁹⁸ Uo., 309., 312. – Utóbbin Nikelszky Géza és Rainer Márton több tárlatvezetést is tartott.

⁹⁹ CSATKAI Endre: *A soproni exlibris története*, Sopron, 1938., 15.

¹⁰⁰ *Szemle*, Kisgrafika MEGE, 1939/2. sz., 12.

¹⁰¹ *Szemle*, Kisgrafika MEGE, 1940/1–2., 11.

művésze Sterbenz Károly volt, aki egyedi stílusában örökítette meg a város műemlékeit, barokk városképét, és többször is előadást tartott a körben, pl. a fametszetekről, Csatkai a kis ájtatossági képekről¹⁰². Az ifjúságot megmozgató pályázatokat is kiírtak, pl. 1943-ban¹⁰³. A kör működésének a 2. világháború vetett véget.

3.2. Egyesületi élet a II. világháború után hazánkban

3.2.1. Budapest

3.2.1.1. A KBK megalakulása, működése

A második világháború újabb törést jelentett, számos művész emigrált, pl. Petry Béla, Németh Nándor, Buday György, Forbáth Alfréd. A monolitikus politikai rendszer idején hazánkban kevés volt a megrendelés, a gyűjtés akadozása miatt elsősorban az idősebb grafikusnemzedék foglalkozott a műfajjal, és az egyesület is csak évek múlva, 1959-ben alakult újjá, Kisgrafika Barátok Köre néven. Ennek előzményeiről a következőket tudjuk: 1956-ban Réthy István összehívta az akkor ismert gyűjtőket a Magyar Bélyeggyűjtők Országos Szövetsége helyiségébe, és a szövetség egyik szekciójaként tervbe vették az ex libris gyűjtők szakosztályának megalakítását, ám ez részben az 1956-os forradalmi események, részben Réthy István közel két évig tartó betegeskedése miatt félbemaradt¹⁰⁴. 1958 végén Réthy újabb szervezésbe fogott, Selmeczi Károly grafikus segítségével kapcsolatba lépett a Fiatal Művészek Stúdiója egyik tagjával, Stettner Bélával. Az 1958-as ex libris pályázat sikerén is felbuzdulva Réthyék négy oldalas memorandumban fordultak a Stúdióhoz, melyben egy kisgrafikai kör alapítását kérelmezték¹⁰⁵. Tovább lépve a Képzőművészeti Szakszervezethez fordultak, mely felhatalmazást adott a kör megszervezésére, az előkészítést egy gyűjtőkből és grafikusokból álló előkészítő bizottságra ruházva. E bizottság első ízben 1959. február 15-én ült össze Réthyék lakásán, a II. kerület, Júlia utca 2/c-ben. Erre a szervező Réthy István és Stettner Béla nevében meghívást kapott: Dr. Soó Rezső, Dr. Arady Kálmán, Dr. Illyés László, Dr. Galambos Ferenc, Borz László. A Fiatal Művészek Stúdiója, a Szövetség, a szakszervezet részéről: Csohány Kálmán, Csanády András, Gacs Gábor, Somogyi János grafikus, ill. festőművészek¹⁰⁶.

Az előkészületek után 1959. április 25-én szombaton, délután öt órai kezdettel tartott alakuló ülésen (a Művész Klub első emeleti könyvtár-olvasójában) ex libris gyűjtőkből és grafikusokból megalakult a Kisgrafika Barátok Köre, mely 76 taggal kezdte meg működését. A szervezésben nagy részt vállalt a régi gyűjtők közül Arady Kálmán, Illyés László és Réthy István. Az elnök Soó Rezső professzor, a művészeti vezető Stettner Béla,

¹⁰² *Szemle*, Kisgrafika MEGE, 1942/3-4. sz., 21.; *Szemle, Egyesületi élet*, Kisgrafika MEGE, 1943/1-2. sz., 15.

¹⁰³ *Szemle*, Kisgrafika MEGE, 1943/3. sz., 20.

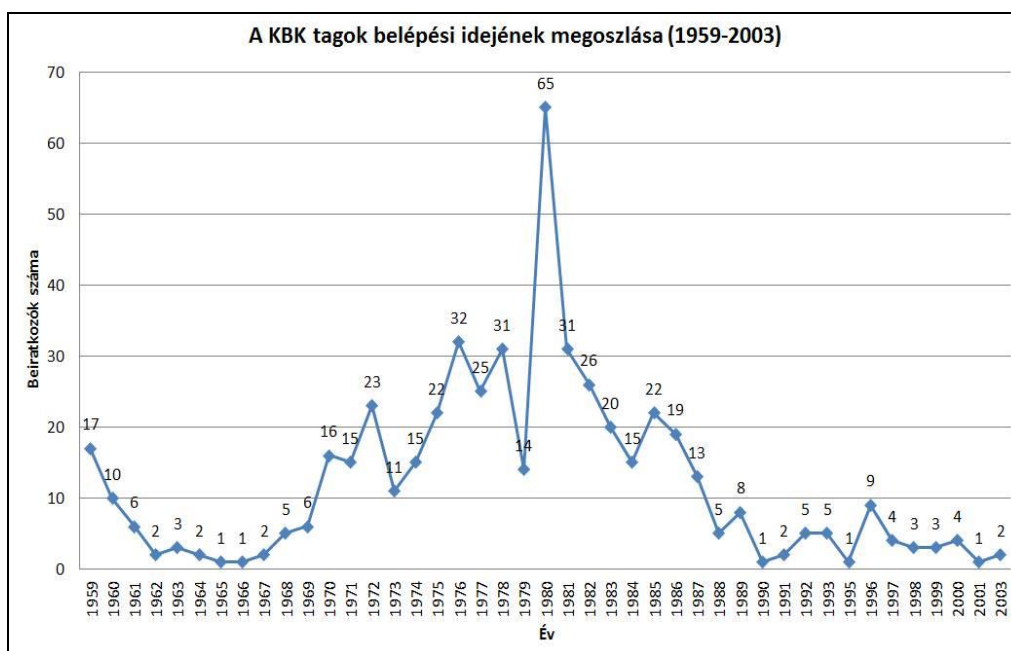
¹⁰⁴ *Réthy István és Stettner Béla levele az előkészítő bizottság tagjaihoz*, 1959. február 9., KBK Irattár

¹⁰⁵ RÉTHY István: *Tíz éves a Kisgrafika Barátok Köre 1959–1969*, Kisgrafika Értesítő, 1969. ápr., 538.

a titkár Réthy István lett. Az alapító tagok: Dr. Arady Kálmán, Galambos Ferenc, Dr. Illyés Sándor László, Nagy József, Réthy István, Reisinger Jenő, Dr. Soó Rezső, Szentessy Flórián, Tompos Ernő, Dr. Wiltner Sándor. A kör megalakulásáról 26 külföldi tagegyesületet levélben is tájékoztattak.¹⁰⁷

A tagok belépési nyilatkozatot töltöttek ki, melyen a név mellett a születési év, pontos cím és a foglalkozás, telefonszám szerepeltek. A KBK Irattárában őrzött belépési nyilatkozatok szövege tanúskodik arról, hogy a tagság kezdetben még nem járt díjszabással: „A megküldött tájékoztatóban foglaltak alapján belépek a Kisgrafika Barátok Köre tagjai sorába. A Művész Klub tagjaira vonatkozó szabályokat magamra nézve kötelezőnek ismerem el, valamint vállalom a tájékoztatóban részletezett feltételeket”.¹⁰⁸ (Lásd 6. sz. melléklet)

A KBK Belépési nyilatkozatai (1959–2003)¹⁰⁹ alapvető forrásai a tagságot érintő kutatásoknak. Érdekes tanulságokkal szolgál például, hogy mely években hogyan alakult a Kisgrafika Barátok Körébe belépők létszáma. Az erről készített diagram (1. sz. diagram) tanúsága szerint az alapítás évéhez, 1959-hez képest 1962-ig kisebb visszaesés tapasztalható, majd kisebb-nagyobb hullámvölgyek után az 1970-es, az 1972-es, az 1976-os és az 1978-as években figyelhető meg fellendülés. 1980-ban kiugróan magas a számbeli gyarapodás. Ezután lényeges visszaesés következik, de ez csak az aktuális belépők számát tekintve mérvadó, a tagság létszámát tekintve nem jelent hirtelen csökkenést – hisz a korábban belépettek sokszor életük végéig tagok maradtak.

1. sz. diagram: A KBK tagok belépési idejének megoszlása (1959–2003)

¹⁰⁶ Réthy István és Stettner Béla levele az előkészítő bizottság tagjaihoz, 1959. február 9., KBK Irattár

¹⁰⁷ RÉTHY István – Dr. SOÓS Imre: *A KBK húsz éve*, Kisgrafika 1979/1-2. sz., 4.

¹⁰⁸ Belépési nyilatkozat Réthy István nevére, 1959. április 18., KBK Irattár

¹⁰⁹ Az 1959–2003 közti Belépési nyilatkozatok a KBK Irattárában találhatóak, 1–540. sorszám alatt. (Ez nem jelenti a belépési nyilatkozatok teljes körét, mert a KBK Irattárának többszöri költözése, egyéb körülmények révén tűnhettek is el nyilatkozatok, ill. nem minden tag töltött ki ilyenent.) Az ezeken megjelölt belépési időpontot veszem alapul a statisztikához.

3.2.1.2. Programtervezet, működési szabályzat

A KBK programtervezete¹¹⁰ a következő pontokat tartalmazta. Legfontosabb feladatának tekinti a magyar kisgrafikai élet kibontakozásának segítését, állandó gondozását. E cél érdekében pályázatok kiírását, kiállítások rendezését, kisgrafikai évkönyv megjelentetését szorgalmazza. Céljai közt szerepel a gyűjtők és művészek közti szoros barátság kiépítése, többek között klubdelutánok keretében. Feladatának tekinti a művészbarátok taborának bővítését, a gyűjtők kedv fokozása érdekében jutalmazások, kedvezmények nyújtását, a gyűjtőtevékenység elősegítését cserelistákkal, a külföldi kapcsolatok mélyítését, a magyar kisgrafika megismertetését és propagálását bel- és külföldön.

A KBK működési formája: a kör székhelye a Fészek Művészklubban (Budapest, Kertész u. 36) volt, kéthetente rendszeressé váló összejövetelekkel. A székhely 1972 végén a Fészek Klub gobelinterméből a Rátkai Klubba, majd 1974 júliusától a Pilvax kávéház presszóhelyiségébe helyeződött át. 1976-tól látogathatták ismét a Fészek Klubot, melynek újonnan alapított Pinceklubjában, majd éttermében, később ismét gobelintermében jöttek össze, havonta egyszer¹¹¹. A csere mellett érdekes előadásokkal, vetítésekkel gazdagították a programot. Időnként kiállításokon népszerűsítették az ex libris, a kisgrafika műfaját. 1961. szeptember 22–október 8. közt rendezték az első ex libris kiállítást a Fényes Adolf Teremben¹¹².

A közös ügyek intézésére egy Intézőbizottságot választottak. Eleinte tagdíj nem volt, hanem minden gyűjtőtárs köteles volt évente egy ex librist vagy alkalmi grafikát készíttetni a Kör művésztagaival, ami kb. 200 Ft költséget jelentett, s melyet több részletben elég volt kifizetni a grafikus számára. A belépő tagoknak lehetőséget adtak egy ex libris kedvezményes áron, 50 Ft értékben való megvásárlására. E célból a művészeket levélben kérték néhány ex libris vagy alkalmi grafika elkészítésére, hogy a tagok már az alakuló ülésen kisgrafikához juthassanak.¹¹³ A művésztagok kötelezték magukat arra, hogy évenként legalább 10 kisgrafikai lapot készítsenek, és a Kör kisgrafikai kiállításain és pályázatain részt vesznek.

A KBK taglétszáma a kezdeti harmincról hamarosan hetven tagra nőtt. 1959 októberében a Szabó Ervin Könyvtár központi helyiségében rendeztek kiállítást. Stettner Béla, a kör művészeti vezetője körlevélben fordult a grafikusokhoz, hogy minél több gyűjtő számára készítsenek ex librist, ezzel élénkítve az ex libris gyűjtést¹¹⁴. E többször ismételt felhívás eredményeként az első öt évben 102 ex librist és alkalmi grafikát készítettek a kör munkájába bekapcsolódó művészek, köztük olyan alkotók is, akik

¹¹⁰ *A Kisgrafika Barátok Köre Ideiglenes Intézőbizottsága körlevele a gyűjtőtársakhoz*, 1959. április 14., KBK Irattár

¹¹¹ RÉTHY István – SOÓS Imre: *A KBK húsz éve*, Kisgrafika, 1979/1-2. sz., 5.

¹¹² Meghívó a *Kisgrafika (ex libris, alkalmi grafika) kiállítás* megnyitójára a budapesti Fényes Adolf terembe, 1961. szeptember 22. (a KBK rendezésében) – Semsey-hagyaték; GALAMBOS Ferenc: *A magyar ex libris legutóbbi húsz éve*, Különlenyomat a Magyar Könyvszemle 1965/3. számából, 1965., 253. (A továbbiakban GALAMBOS 1965)

¹¹³ *A KBK Előkészítő Bizottságának művésztagjai által írt levél a grafikusok számára*, 1959. április 14., KBK Irattár

korábban nem foglalkoztak ex libris készítéssel.¹¹⁵ Az év legjobb kisgrafikáiból minden évben művészi kivitelű évkönyv kiadását szorgalmazták.

A KBK munkájától főleg a kisgrafika művelői nagyobb erkölcsi elismerését, a külfölddel való megismertetését remélték. 1959-től napjainkig e téren váltakozó mértékű siker tapasztalható.

A KBK által szervezett programok egyik első példája a kör elnökének, Soó Rezső professzor ex libris gyűjteményének megtekintése volt (1959. augusztus 15.)¹¹⁶. (Lásd 8. sz. melléklet) 1960. december 7-én Galambos Ferenc „A gyűjtés technikája” címmel tartott előadást, Kaveczky Zoltán grafikusművész pedig ismertette, hogyan készül a rézkarc¹¹⁷. Külföldi grafikusok ex librisei is bemutatásra kerültek, pl. G. Gaudaen grafikusművész fametszeteit Réthy István mutatta be 1967. május 3-án, a Fészek Klubban¹¹⁸. (Lásd 9. sz. melléklet)

A külföldi testvéregyesületekkel és gyűjtőkkel való kapcsolattartás érdekében fellendült az ex librisek külföldre való küldése. A külföldre irányuló ex libris küldeményeket azonban a vámhivatal több ízben visszairányította, mert kiviteléhez a Magyar Nemzeti Bank engedélyére volt szükség. Emiatt a Kör vezetősége 1960 végén memorandumot intézett a MNB Elnöki Osztályához, melyben a csereküldemények engedélytől való mentesítését s a Kör vezetőségének, a Képzőművészeti Szakszervezet és a Képzőművész Szövetség kiküldötteinek együttes meghallgatását kérték¹¹⁹. A külföldi csere engedélyezése ügyében a Magyar Nemzeti Bank Devisaigazgatóságától a következő választ kapták:

„A Kisgrafika Barátok Köre kérésére – a Magyar Képzőművészek Szakszervezete és a Magyar Képzőművészek Szövetsége javaslatára a Magyar Nemzeti Galériával egyetértésben – hozzájárulunk ahhoz, hogy az ex libriseket és névre szóló, illetve alkalmi kisgrafikák(at) esetenkénti engedélyünk helyett ezen általános engedélyünk alapján küldhessék ki csere céljából külföldre.

*Ezen általános engedélyünk alapján csak olyan ex librisek továbbíthatók külföldre, amelyeknek hátlapján a »Kisgrafika Barátok Köre« bélyegzője szerepel, és bruttó súlyuk a 100 grammot nem haladja meg. Megjegyezzük, hogy engedélyünk csak postai szállításra vonatkozik és a küldemények bármelyik postahivatalnál feladhatók. Ez az engedélyünk 1961. január 1-től visszavonásig érvényes. Jelen engedélyünkről egyidejűleg értesítettük a Postavezérigazgatóságot és a Kisgrafika Barátok Köre vezetőségét is.”*¹²⁰ Magyarázatul a KBK Vezetősége hozzáfűzi: Azért kell minden külföldre menő ex librist a KBK vezetőségéhez elküldeni, és a Kör bélyegzőjével ellátni, hogy csak olyan lapok kerüljenek külföldre, melyek a művészi követelménynek megfelelnek, és a jó ízlést nem sértik, azaz erotikus és ízléstelen pornográf lapok nem küldhetők ki. Minden készített lapról a KBK titkára által felkért zsűri állapítja meg, hogy megfelelő művészi színvonalú-e, csak akkor

¹¹⁴ Stettner Béla körlevele, 1959. szeptember 8., KBK Irattár

¹¹⁵ RÉTHY István: Tíz éves a Kisgrafika Barátok Köre, 1959–1969., Kisgrafika Értesítő, 1969. április, 539.

¹¹⁶ A KBK Vezetőség levele a tagság felé, 1959. július 20., KBK Irattár

¹¹⁷ A KBK Vezetőségének levele a tagság felé, 1960. nov. 22., KBK Irattár

¹¹⁸ Meghívó, a KBK Vezetősége levele a tagság felé, 1967. április 18., KBK Irattár

¹¹⁹ A KBK Vezetőségének levele a tagság felé, 1960. nov. 22., KBK Irattár

¹²⁰ A KBK Vezetősége levele a gyűjtőtársakhoz, 1960. december 23., KBK Irattár

kerül rá a pecsét. A Kör bélyegzőjével el nem látott lapokat a vámhivatal elkobozza.¹²¹ A KBK 1960-tól csatlakozott az ex libris gyűjtők nemzetközi szervezetébe, a FISAE-be (erről lásd később). Ez különösen felélénkítette a külföldi csereforgalmat.

A KBK 1960 májusában pályázatot írt ki emblémájának elkészítésére, mely a Kisgrafika Barátok Körét hivatott szimbolizálni. Szövegében a Kör rövidített neve, KBK kellett szerepeljen, az alapítási évvel (1959). A határidő június 1. volt.¹²² (Lásd 10. sz. melléklet) A nyertes, a KBK folyóiratán napjainkban is szerepeltetett embléma: hatszögű keretben KBK monogram és repülő galamb. (Lásd 7. sz. melléklet.)

3.2.1.3. KBK Értésítő, Kisgrafika Értésítő (a KBK folyóirata)

A Kör 1962 októberétől kezdődően jelentetett meg folyóiratot *KBK Értésítő* néven, mely 1964-től kapta a *Kisgrafika Értésítő* nevet. Eleinte évente két számot adtak ki, később növelték a terjedelmet, és már évi 3 szám látott napvilágot, 1990-ig. A lap felelős kiadója a KBK mindenkori titkára. Az első szerkesztő Galambos Ferenc volt, aki nagy számú cikket, könyvismertetést írt, a grafikai anyagot Stettner Béla felügyelte. A lap francia nyelvű rezüméi nemzetközi szempontból népszerűsítették a magyar kisgrafikát, mint azt a külföldi szakirodalom is bizonyítja¹²³. Az 1972-es évfolyam *Kisgrafika* címmel, új fejléccel, nagyobb terjedelemmel, kicsit nagyobb méretben indult. A szerkesztőség új munkatársakkal bővült, élükön továbbra is Galambos Ferenc állt, tőle 1975-ben Dr. Semsey Andor vette át a stafétabotot. A lap új rovatokkal gazdagodott, mely a vidéki gyűjtőcsoportok és külföld felé fokozottabb figyelmet jelentett, pl. a lapszemle rovat bevezetésével. A Művészeti Alap támogatásával 500 példányban megjelent folyóirat a hetvenes években eredeti mellékleteket is tartalmazott, ami jelentősen megnövelte az előállítási költségeket. Ugyanakkor előfordult késelem a lap megjelenítését tekintve, a 80-as évek elején többször összevont számokat adtak ki. A lap szerkesztését Stettner Béla halála (1984) után még egy évig Semsey Andor végezte, majd 1985-től átadta posztját Arató Antalnak. 1995-ig Arató Antal végezte a szerkesztést, majd Király Zoltánnal és Dr. Soós Imrével kiegészülve szerkesztőbizottság alakult. (2001–2003 közt Király Zoltán főszerkesztőként jegyezte a lapot.)¹²⁴ A lap arculatának megformálása az új művészeti vezető, König Róbert grafikusművész feladata lett.

1990-ben (pontosabban a Fővárosi Bíróság 1989. november elseji végzésével)¹²⁵ az egyesületté alakulással a szervezet új nevet vett fel: Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő

¹²¹ A KBK Vezetősége levele a gyűjtőtársakhoz, 1960. december 23., KBK Irattár

¹²² A KBK Vezetősége levele a grafikus tagtársakhoz, 1960. május 9., KBK Irattár

¹²³ „Die ungarischen Exlibris-sammler sind im Verein der Kleingraphik-Freunde zusammengeschlossen und es erscheint eine Offset-Zeitschrift mit kurzem französisches Resumé.” – RÖDEL, Klaus: *Das heutige europäische Exlibris (ausserhalb Skandinaviens)*, In: *Ein Gruss an den 13. Internationalen Exlibriskongress 5-8. November 1970 in Budapest von der dänischen Exlibrisgesellschaft (D.E.S.) / Az 1970. november 5-8. között megtartandó budapesti XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus tiszteletére kiadja a Dán Exlibris Egyesület (D.E.S.)*, 1970. (dán és német nyelvű szövegekkel), 16.

¹²⁴ LENKEY István: *KBK Értésítő – Kisgrafika Értésítő – Kisgrafika, Ötven év a számok tükrében*, Kisgrafika, 2012/1. sz., 7–9.

¹²⁵ *Végzés*, A KBK Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesületet a Fővárosi Bíróság 6. Pk. 60596/1. számon vette nyilvántartásba. 1989. november 1., KBK Irattár

és Művelődési Egyesület. Az egyesület alapítását, ill. az alapszabály jóváhagyását az 1989. október 4-i közgyűlés résztvevői határozták el.¹²⁶

Az egyesületté alakulással a kör folyóiratában is történtek változások. Az új ügyvezető titkár, Vida Klára az újságot új, A/4-es formátumban jelentette meg, a szerkesztő Dr. Arató Antal, a tördelő szerkesztő Dr. Naszályi Gábor lett¹²⁷. A szponzor az ÁTI Közraktározási Vállalat (Szász Sándor), majd a József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány¹²⁸, később a Nemzeti Kulturális Alap, majd a Nemzeti Civil Alapprogram lett. A lapszámok között különlegességet jelentenek azok, melyek az évi négy számon felül egy vagy több évről szóló tartalmi összefoglalást tartalmaznak, repertórium jellegűek. Ezek összeállítása Lenkey István nevéhez fűződik.

2000-től napjainkig a lap felelős kiadója a KBK új titkára, Palásthy Lajos. 2011 folyamán több változás is bekövetkezett a lap életében. A 90. életévét betöltő Soós Imre lemondása, ill. Király Zoltán halála után Arató Antal mellett a két új szerkesztőségi tag Ürmös Péter tanár, grafikusművész, ill. jelen disszertáció szerzője, Vasné Tóth Kornélia, az Országos Széchényi Könyvtár ex librisekkel foglalkozó kutatója, művelődéstörténész lettek.

3.2.1.4. A KBK vezetőségének változásai

A KBK elnöki tisztét Berei Soó Rezső töltötte be a megalakulástól, 1959–1961-ig¹²⁹. 1961-től 1975-ig Varga Mátyás, majd lemondása után 1975-től Varga Nándor Lajos vállalta el a KBK elnöki tisztét. Őt 1978-tól Fery Antal követte az elnöki poszton. A Kör életében, megalakulásában kiemelkedő jelentőségű volt Stettner Béla személye, aki több mint 20 éven át, 1959–1984-ig töltötte be a KBK művészeti vezetői tisztét. Halála után, 1984-től König Róbert, a Képzőművészek Szövetsége Képgrafikai Szakosztályának vezetőségi tagja lett a kör művészeti vezetője, majd 1990-től elnöke¹³⁰.

A titkári posztot a megalakulástól 1979-ig Réthy István, ezt követően Csiby Mihály (1979–80), majd Vida Klára (1981–2000) töltötte be. Utóbbi idején történt az egyesületi bejegyzés (Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület). Az egyesület titkára 2000-től napjainkig Palásthy Lajos. Nagyobb változást jelentett a kör életében, hogy az ülések helyszíne 2007 szeptemberétől a Fészek Klubból a Józsefvárosi Galériába (1085 Budapest, József körút 70.) helyeződött át.

Legutóbb 2011. május 21-én került megrendezésre a KBK országos tisztújító közgyűlése a szegedi Somogyi Könyvtárban. A főbb napirendi pontok az elmúlt öt évről való beszámoló, új intézőbizottság megválasztása és egyéb aktuális kérdések megvitatása voltak. Az egyesület elnöke dr. König Róbert maradt, a titkár Palásthy Lajos, az

¹²⁶ A KBK Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület 1989. október 4-i közgyűlésen elfogadott, és a 2011. január 20-án módosított alapszabály egységbe foglalt szövege, KBK Irattár

¹²⁷ Dr. Soós Imre: *Gondolatok lapunk 32. évfolyamának zárásakor*, Kisgrafika 1993/4. sz., 10.

¹²⁸ ÜRMÖS Péter: *Köszöntő a Kisgrafika folyóirat 50 éves jubileumára*, Kisgrafika, 2011/3. sz., 2–4.

¹²⁹ Soó Rezső lemondása a KBK 1961. március 1-jei klubnapján történt meg, erről a KBK Irattárban őrzött meghívó levél szövege is tanúskodik.

intézőbizottság öt tagja: Lenkey István, Mayer József, Rác Mária, Ürmös Péter, Vasné Tóth Kornélia.¹³¹

3.2.2. A KBK vidéki hálózata

A Budapesten működő kör mellett a KBK vidéki fiókhálózata is kialakult: Szeged, Pécs, Debrecen, Cegléd, Tatabánya, Eger, Hajdúböszörmény, Veszprém, Ajka, Szombathely központokkal.

3.2.2.1. Szeged

Szegeden 1961-ben alakult meg a KBK helyi csoportja, Kopasz Márta festő- és grafikusművész vezetésével. A megalakulásban nagy szerepe volt az 1960-as bécsi, majd 1961-es lipcei Nemzetközi Ex libris Kongresszuson való részvételnek. Kopasz Márta nevéhez fűződik a Tömörkény István Művészeti Gimnázium könyvgrafikai és metszőművészeti tanszékének megteremtése, melynek termében működött a KBK szegedi csoportja. Heti három órás klubfoglalkozásokon találkoztak a gyűjtők a művészeti iskola tanulóival. 1961–1969 között a KBK tagok száma 25 fő volt. A kör tagjai közt Kakuszi Jánosné és Reguly Ernő könyvtárosok mellett Déry Ernőné, Kelemen Péterné, Csernus Erzsébet, Dugár János, Fleit Mária, Hegyi Júlia, K. Kiss Ildikó, Kovács Albert, Maroheichi Szilvia, Módis Éva, Orbán György, Sebestyén Zsuzsanna, Szokola Zsuzsanna, Szilárd Erzsébet nevét találjuk¹³². 1971-től a KBK szegedi csoportja összejövetelét áthelyezték a Bartók Béla Művelődési Központba. 1973-tól Magyar Mária, a Somogyi-könyvtár munkatársa segítségével kiállításokat szerveztek. A Móra Ferenc Múzeumban ex musicis lapokat, Makón a Városi Könyvtárban Kopasz Márta és Bordás Ferenc ex libriseit, Szentesen a szovjet művészek kisgrafikáit állították ki. A továbbiakban számos kiállítást, találkozót szerveztek, a külföldi kapcsolatok közül kiemelkedik a Karol Izakovičsal, a szlovák Ex libris Kör elnökével, és Max Kislinger osztrák grafikussal kiépített kapcsolat, akik több alkalommal jártak Szegeden. Izakovič visszaemlékezéseiben külön kiemeli Kopasz Márta grafikus- és festőművész vendégszeretét¹³³.

1981-től Kopasz Márta az elnöki posztot vállalta, a mellé kinevezett titkár Krier Rudolf (a szegedi Szűcsipari Szövetkezet nyugdíjas jogásza) lett. Ekkoriban már tagja az egyesületnek Bakacsi Lajos grafikus, csatlakozik László Anna és Tóth Rózsa, mindketten tanárok és grafikusok, Rác Mária, Szilágyi Magdolna. Sz. Rác Mária, a Szegedi Orvostudományi Egyetem Szakszervezeti Bizottságának tagja az egyetem gazdasági

¹³⁰ *Szervezeti hírek*, Kisgrafika 1984/3. sz., 46.

¹³¹ PALÁSTHY Lajos: *Tisztújító közgyűlés*, Kisgrafika 2012/2. sz., 7–8.

¹³² *A Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület szegedi csoportjának jubileumi évkönyve 1961–2011.*, Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület szegedi csoportja, 2011., 10–11. (A továbbiakban: *A KBK szegedi csoportjának jubileumi évkönyve*, 2011)

¹³³ IZAKOVIČ, Karol: *Jubileumi megemlékezés*, Kisgrafika, 1984/1-2., 33.

épületében és Oktatási Intézetében gyakran rendezett grafikai bemutatókat. A SZOTE és a Somogyi-könyvtár rendszeresen mutatott be kis tárlatokat hazai és külföldi grafikusok lapjaiból. *Krier Rudolf* Szeged hírességei emlékére elindította a *Szegedi Pantheon* sorozatot. A kezdeményezéshez csatlakozott Dr. Giday Kálmán, Kopasz Istvánné, Rácz Mária, Vastagh Olga, Zenei József, akik a következő művészekkel készítették kisgrafikát: Bakacsi Lajos, Csiby Mihály, Fery Antal, László Anna, Torró Vilmos stb. A híres szegediek pedig, akinek emléket állítottak: Domokos László, Magyar Ede, Móra Ferenc, ifj. Jancsó Miklós, József Attila, Pálffy Budinszky Endre, Radnóti Miklós, Reizner János, Vedres István, Vinkler László, Vlasics Károly, Somogyi Károly, Beretzk Péter, Cserzy Mihály, Dinnyés Ferenc, Dugonics András, Endre Béla, Kerkai Jenő, Sík Sándor, Szent-Györgyi Albert, Bálint Sándor, Vaszi Viktor stb¹³⁴. 1988-ban Szegeden rendezték meg a 13. Országos Kisgrafika Barátok Találkozóját, ex libris pályázattal egybekötve. 1989-től a titkári feladatokat Sz. Rácz Mária vette át. Kopasz Márta 1997-ben Szeged város díszpolgára címben részesült. A 2000-ben elhalálozó Krier Rudolf, nemzetközi kitekintésű gyűjtő grafikai hagyatékát, és a gyűjtőélet szervezésével kapcsolatos dokumentumokat a Somogyi-könyvtár őrzi. 2005-ben ismételen Szegeden került sor a KBK Országos Találkozójára. A két ünnepelt személyiség Somogyi Károly esztergomi kanonok, a Somogyi-könyvtár alapítója és József Attila voltak. Erősödtek a külkapcsolatok is, Szerbia, Szlovénia, Ausztria, Finnország, Németország felé. A 2007-es Buday György centenáriumi évre kiállítással emlékeztek.

A szegedi KBK jelenlegi titkára, Rácz Mária ex libris gyűjteménye, melynek legszebb darabjaiból 2008-ban Somogyi-könyvtárban önálló kiállítást rendezett, a könyvtár honlapján virtuális formában is megtekinthető¹³⁵. A Könyves Vasárnap kiemelkedő eseményeként 2010 októberében, Kopasz Márta 99. születésnapjára kiállítás nyílt a művésznő alkotásaiból a Somogyi-könyvtárban. 2011. március 5-én Kopasz Márta halálával fájdalmas veszteség érte a szegedieket.

A KBK szegedi csoportja 2011-ben ünnepelte megalakulásának 50 éves évfordulóját. Ez alkalomból országos találkozót és kiállítást rendeztek 2011. május 20–21-én, és jubileumi évkönyvet is megjelentettek¹³⁶. Ugyanekkor, május 21-én tartották a KBK országos tisztújító közgyűlését a Somogyi-könyvtárban, melynek programját korábban már bemutattam. A szegedi kör aktuális programjairól a KBK honlapján a Hírek rovatban (a korábbiakról 2009-től kezdődően az Archívum rovatban) olvashatunk¹³⁷.

3.2.2.2. Pécs

Pécsett Szentesi Flórián szervezésével alakult meg a helyi csoport, melynek első csírái 1958-ra vezetnek vissza. (Szentesi Flórián egyébként – ahogyan az előzőekben már

¹³⁴ Erről részletesen *A KBK szegedi csoportjának jubileumi évkönyve*, 2011., i. m., 20–21.

¹³⁵ *Somogyi-könyvtár, Kiállítások 2008*, http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/kiallitas/racz_exlibris/racz.html

¹³⁶ *A Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület szegedi csoportjának jubileumi évkönyve 1961–2011.*, Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület szegedi csoportja, Szeged, 2011.

¹³⁷ *Archívum, Hírek*, www.kisgrafika.hu

részleteztem – tagja volt a korábban, a két világháború közt létrehozott helyi ex libris körnek is, a titkára lett). A kör hivatalos megalakulásáról tudósított a KBK Értesítő 1962. decemberi száma¹³⁸. A szervezésben Szentesi segítségére voltak Dr. Hetey Ottó postaigazgató, Martyn Ferenc festőművész, id. Bolvári Alajos festőművész, dr. Szász János grafikus. Az alakuló ülésre 1962. november 19-én a TIT Bartók klub pécsi helyiségében került sor (Janus Pannonius u. 13.). Kimondták, hogy a budapesti KBK pécsi csoportjaként kívánnak működni. Megválasztották a vezetőséget. A művészeti elnökök: Martyn Ferenc festőművész és Debiczky István grafikusművész lettek. Adminisztratív elnök Szentesi Flórián, az alelnök Hetey Ottó lett. Az alapító tagok: id. Bolvári Alajos festőművész, Bata Ibolya, Bezzegh Zoltán grafikusművész, Bárdi Ilona, dr. Bárdi Zsuzsanna, Bárdi László, Hartung János grafikus, Horváth Antal, Korda Béla festő, Kopár Lajos festő, Kós Lajos grafikus, Kovács József könyvkötő-nyomdász, Robitschkó Anna festő, Soltra Elemér festő, Sántha Albert grafikus, Szomolányi András, dr. Vereczkei Lajos.¹³⁹ Az első találkozók alkalmára még nem rendelkeztek állandó hellyel, a sétatéri kisvendéglőben jöttek össze, négyen-öten: Hetey Ottó, Kopár Lajos, Szentesi Flórián, Varga Antal, Dravec József, Kovács József¹⁴⁰. A később csatlakozók közül kiemelkedik Kertes-Kollmann Jenő, Hoós Elvira. Foglalkozásukat tekintve könyvtárosok, tanárok, orvosok, nyugdíjasok egyaránt találhatóak a tagságban. Tevékenységüket szórólapokkal népszerűsítették¹⁴¹.

Az évek során a kör havi összejöveteleinek állandósult színhelye a Városi Művelődési Ház lett. A tagtársak létszáma a kezdeti 20-ról 37 körülire emelkedett. Az 1964-es krakkói kongresszuson dr. Hetey Ottó és Szentesi Flórián képviselték a pécsieket.

Első ex libris kiállításukat (mely egyben a harmadik pécsi ex libris tárlat volt) 1965. március 7-én nyitották a Janus Pannonius Múzeumban¹⁴². A kaposvári Megyei Könyvtár igazgatója, dr. Kellner Béla kérésére a kaposvári Togliatti könyvtárban megismételték a tárlatot. A kiállításon kb. 600 bel- és külföldi ex libris szerepelt. Az anyag nemzetek szerint került csoportosításra, az európai országokon kívül USA, Japán, Kuba is képviselve volt¹⁴³. Nagy sikert arattak a Kodály Zoltán, Kadosa Pál, Radnóti Miklós, Ortutay Gyula nevére szóló ex librisek.

Évente kb. 4-5 kiállítást rendeztek, melyeken több ízben európai ex libris művészeket, ill. bélyegtervezőket ex librisait mutatták be, emellett többször rendeztek tematikus tárlatokat, pl. a környezetvédelemhez kapcsolódóan.

A Kisgrafika Barátok Köre pécsi csoportja megalakulása 10 éves jubileuma alkalmából rendezett ex libris kiállításon (mely alkalomra egyébként katalógust¹⁴⁴ is

¹³⁸ *Közlemények*, KBK Értesítő, 1962. december, 24. és ROMVÁRY Ferenc: *Az ex libris története Pécsen*, Pécs, 1966. (Különlenyomat a Janus Pannonius Múzeum 1965. évi évkönyvéből)

¹³⁹ SZENTESI Flórián: *A KBK pécsi csoportjának működése*, Kisgrafika Értesítő, 1967. május, 354.

¹⁴⁰ IMOLAY LENKEY István: *Kovács József*, Kisgrafika különszám, 1994. 14–15.

¹⁴¹ *Mi az ex libris és alkalmi grafika?* (A KBK pécsi csoportja szórólapja, Martyn Ferenc elnök aláírásával), Semsey-hagyaték

¹⁴² *Meghívó Semsey Andor részére a pécsi gyűjtők ex libris kiállításának megnyitására* 1965. évi március hó 7-én, a Janus Pannonius Múzeumba (feladó: Szentesi Flórián, a KBK Pécsi csoport titkára), Semsey-hagyaték.

¹⁴³ SZENTESI Flórián: *A KBK pécsi csoportjának működése*, Kisgrafika Értesítő, 1967. május, 354.

¹⁴⁴ *A Kisgrafika Barátok Köre pécsi csoportja jubileumi ex libris és grafikai bemutatójának katalógusa, 1958–1968.*, 1968. december 15–29., KBK, Pécs, 1968.; *Meghívó a Jubileumi ex libris és kisgrafika bemutatóra*, Pécs, 1968. december 15. (Semsey-hagyaték)

megjelentettek) a comói XII. nemzetközi ex libris kongresszus ajándék mappái mellett pécsi grafikusok (Bérces Gábor, Hoós Elvira, Korda Béla, Martyn Ferenc, Takács Dezső stb.) munkáit, és itteni gyűjtők (Szentesi Flórián, Hetey Ottó, Kovács József) anyagát mutatták be.

1974-ben *Szovjet ex librisek, alkalmi- és szabadgrafikák* címmel az 1944-es, II. világháborús események évfordulójára emlékeztek¹⁴⁵, 1977-ben februárjában *Nemzetközi ex-libris és alkalmi grafikai* bemutatót rendeztek Pécsen, az Ifjúsági Házban¹⁴⁶.

A titkár 1979-től Kovács József lett. Kovács József nevéhez fűződik egy regionális kongresszus terve, mivel a közép-kelet európai gyűjtők számára gyakorta elérhetetlennek bizonyultak a FISAE-kongresszusok helyszínei (erről lásd később).

A pécsiek találkozót rendeztek 1982-ben, 1987-ben, 1991-ben. Az 1990-es évektől különösen megfigyelhető volt a pécsi csoport megerősödése, mind aktívabb részvétele az országos és nemzetközi eseményekben. Ennek a folyamatnak az érzékeltetésére már említettem a két neves budapesti gyűjtő, Palásthy Lajos és Katona Gábor, valamint a kiváló művész, Ürmös Péter átjelentkezését a KBK fővárosi csoportjából Pécsre, így tehát a pécsi csoport személyi állományában is gyarapodott. Nem is szólva arról, hogy a 90-es évek elején Erdélyből Magyarországra, Komlóra települt át a kiváló művész, Bálint Ferenc is, aki értelemszerűen szintén a pécsi csoport tagja lett, ami tovább növelte a pécsiek tekintélyét.

A pécsi kör saját folyóiratot is megjelentett *Ex libris–Kalligráfia* címmel. Ebben a helyi eseményekről, kiállításokról stb. adtak hírt. 1993-ban köszöntötték a Kovács Józsefet, akit ekkor már 15 éve tisztelhetek titkárukként.¹⁴⁷

3.2.2.3. Debrecen

A *debreceni* helyi csoport kialakulásáról a következőket tudjuk. 1962-ben Éles Pétert kérték fel a KBK debreceni fiókjának létrehozására¹⁴⁸. 1967-ben az innen elszármazott Réthy István, a budapesti KBK titkára Debrecenben tagtoborzót tartott, melynek során többen csatlakoztak a budapestiekhez¹⁴⁹. Végül 1973. március 25-én alakult meg a Pedagógus Szakszervezet keretében a kisgrafikagyűjtők debreceni helyi csoportja, Buday Ézsaiás és Sárváry Pál professzorok kezdeményezésére¹⁵⁰, Dr. Földváry László, Lengyel Zsuzsa, Nagy Dezső és Lenkey István közreműködésével. A kör művészeti vezetőjévé Menyhárt Józsefet választották. 1976-ban bekövetkezett halála után Józsa János vette át a kör irányítását, a titkár Nagy Dezső (1974-től örökös tiszteletbeli elnök), majd

¹⁴⁵ *Meghívó* a Pécs város felszabadulása 30. évfordulója (1944–1974) tiszteletére a Városi Tanács és a KBK pécsi csoportja által rendezett *Szovjet ex librisek, alkalmi- és szabadgrafikák* (1974) kiállításának megnyitására, a Pécsi Kisgalériába (Semsey-hagyaték)

¹⁴⁶ *Meghívó, Nemzetközi ex-libris és alkalmi grafikai bemutató Pécs, Ifjúsági Ház*, 1977. február 12–25. (Semsey-hagyaték)

¹⁴⁷ *Hírek*, Kisgrafika, 1993/4. sz., 11.

¹⁴⁸ RÉTHY István: 1959–1969. *Tíz éves a Kisgrafika Barátok Köre*, Kisgrafika Értesítő, 1969. ápr., 540.

¹⁴⁹ LENKEY István: *Találkozásom az ex librissel. Hogyan lettem gyűjtő?*, Kisgrafika, 2008/1. sz., 7.

¹⁵⁰ IMOLAY LENKEY István: *Debrecen*, Kisgrafika 1984/1-2., 37–38.

1974-től Lenkey István lett¹⁵¹. Már az első évben 18 tagot számláltak. Az első években több száz kiállítást rendeztek gyűjtők anyagából. Ezek az akkori magyar és külföldi grafika, konkrét grafikusok bemutatása mellett tematikus (zenei, turisztikai, gyógyítás, vallás stb.) jellegűek voltak. Menyhárt József munkásságát egyéni kiállítás keretében mutatták be. A tárlatokhoz kapcsolódott a debreceni Déri Múzeum is a debreceni Grafikai Műhely tagjainak bemutatásával, közülük Józsa János, Révész Napsugár, Szabó László, Szilágyi Imre neve emelhető ki. A debreceni virágkarnevál alkalmából szervezett „Virág az ex libriseken” c. kiállítások többször is megrendezésre¹⁵² kerültek, Semsey Andor gyűjteményéből. Az ötödik országos kisgrafikai találkozó is itt zajlott, 1978 júliusában. A kiállításokhoz kapcsolódóan katalógusokat is megjelentettek. A kör titkára, Lenkey István több kiadványban ismertette a debreceni gyűjtők tevékenységét, többek között a Debreceni Pedagógus Művelődési Ház Ajtósi Dürer Ex librisgyűjtő Köre kiadványai sorozatban¹⁵³ az 1970-es években. A kör tevékenysége 1978 után fokozatosan alábbhagyott. 2009-ben Nemzetközi Ex libris kiállítás szervezésére került sor a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központban.¹⁵⁴ Ezt 2012-ben újabb nemzetközi kiállítás követte a Benedek Elek Városi Könyvtárban.

3.2.2.4. Cegléd

Cegléden 1971. március 1-jén a Kossuth Művelődési Központban jött létre a helyi kör, melynek titkára Nagy László Lázár művész lett, aki az alakuló ülés alkalmából egy kisgrafikát is készített (op. 50). Az alapító tagok közt olyan nevekkal találkozhatunk, mint H. Bezzegh Ernő, Maczelka Tibor. Egyik legfőbb pártfogójuk Dr. Illyés S. László volt. Összejöveteleik helyszíne a Kossuth Művelődési Ház, havonta két alkalommal. Minden hó első keddjén a technikákról, a gyűjtésről-gyűjteményekről, a harmadik kedden grafikusokról, stíluskorszakokról tartottak előadást. 1973-ban országos kisgrafikai kiállítást szerveztek, melyeket 1975-ben a második, 1977-ben a harmadik, 1979-ben a negyedik követett¹⁵⁵. E találkozók a 80-as évek elején is folytatódtak, 1981-ben, 1983-ban. Kiemelkedő év volt a csoport életében az 1983-as, amikor a ceglédi napokra a budapesti és a vidéki körök is hivatalosak voltak. Ezeken túl számos kisebb kiállítást szerveztek a környéken, Nagykőrösön, Törtelen, Monoron, a Pest Megyei Könyvtárral közös szervezésben Vácott. Látogatásokat tettek más vidéki tagszervezeteknél, pl. 1974-ben Szegeden, 1975-ben Debrecenben – ezekről több alkalmi grafika is tanúskodik¹⁵⁶.

¹⁵¹ LENKEY István: *A DEK, Ajtósi Dürer Ex libris-gyűjtő kör*, Kisgrafika 1979/3. sz., 11.

¹⁵² *Virágok az ex libriseken*, Balatoni Múzeum, Keszthely, 1971. szeptember (katalógus); *Virágok az ex libriseken*, Debreceni Pedagógus Művelődési Ház Ajtósi Dürer Ex libris gyűjtő Köre kiadványai, Debrecen, 1973. kézirat gyanánt (katalógus) – Semsey-hagyaték.

¹⁵³ A Debreceni Pedagógus Művelődési Ház Ajtósi Dürer Ex librisgyűjtő Köre kiadványai, lásd Semsey-hagyaték katalógusai a bibliográfiában, ill. LENKEY István: *Katalógusok, mappák Debrecenből*, Kisgrafika, 1977/1. 40–41.

¹⁵⁴ VASNÉ TÓTH Kornélia: *Az ex libris kortárs művészei (Nemzetközi ex libris kiállítás Debrecenben)*, Kisgrafika 2009/3. sz., 2.

¹⁵⁵ VÉN Zoltán: *Cegléd '79, IV. Országos kisgrafika kiállítás*, 1979/3. sz., 1.

3.2.2.5. Tatabánya

A *tatabányai* József Attila Megyei Könyvtár 1973-ban fogott hozzá egy ex libris kör megalakításához. A könyvtár igazgatója levélben kérte a KBK titkára segítségét egy kiállítás megszervezéséhez.¹⁵⁷ Réthy az 1970-es budapesti ex libris kongresszus magyar kiállítása anyagát ajánlotta fel. A későbbiekben a kör tevékenysége nem bizonyult hosszú életűnek.

3.2.2.6. Eger

Az *egri* csoport 1971 októberében a Dobó István Vármúzeum klubtermében, Trojan Marian József kiállításával egybekötve alakult meg, Ebergényi Tibor vezetésével¹⁵⁸. A titkára hosszú időn át Nagy István volt. Gyűjtőtagok: Csák Józsefné, Faludi Sándor, Gyimes Lajos, Gyóni Gyula, Halmos Béláné, Hamza Elemér, Kelemen József, Moldvay Győző, Szentgyörgyi István, Tóka Tibor, Tóth Gyula, Trojan Marian Józsefné stb. Művésztág: Trojan Marian József¹⁵⁹. Minden hónap második vasárnapján a Megyei Könyvtár olvasótermében jöttek össze. Éves munkatervet fogalmaztak meg¹⁶⁰. A Megyei Könyvtárban számos kiállítást szerveztek, élénk kapcsolatot építettek ki a ceglédi gyűjtőkkel. Az általuk kiadott publikációk közt kiemelkedik Galambos Ferenc ex libris irodalmat bemutató bibliográfiája. Egerhez kötődik a Gárdonyi Géza halálának 50., Dobó István halálának 400. évfordulójára kiírt pályázat. 1976-ban egy nemzetközi ex libris kiállítást szervezett a Megyei Könyvtár „Népek hazája nagyvilág” címmel, melynek témája a béke és barátság volt.¹⁶¹ A könyvtárban több neves művésznek rendeztek önálló kiállítást, W. Jakubowski, Würtz Ádám, Reich Károly, Kass János, Kékesi László, Banga Ferenc stb. Ezek mellett számos községben, művelődési házban, könyvtárban, kórházban nyitottak ex libris kiállítást (pl. Gyöngyös, Hatvan, Heves, Parád stb.). A külföld felé kapcsolatokat ápoltak a krími művészcsoporttal (élén Lew Beketow), a skandináv egyesülettel, a belga Ex libris Centrummal stb.

¹⁵⁶ Kiemelten gondolok itt Nagy László Lázár alkotásaira (op. 166, 201).

¹⁵⁷ Horváth Géza, *a tatabányai József Attila Megyei Könyvtár igazgatója levele Réthy Istvánhoz*, a KBK titkárához, 1973. november 5.

¹⁵⁸ *A KBK egri csoportja*, Kisgrafika Értesítő, 1971. december, 880., *Vidéki csoportjaink életéből*, Kisgrafika, 1979/1–2. sz., 21.

¹⁵⁹ *A KBK egri csoportja*, Kisgrafika Értesítő, 1971. december, 880.

¹⁶⁰ *A KBK egri csoport 1972. évi munkaterve*, Semsey-hagyaték

¹⁶¹ NAGY István: *Kisgrafika élet Egerben*, Kisgrafika 1984/1-2. sz., 39.

3.2.2.7. Hajdúböszörmény

Hajdúböszörményben viszonylag korán, 1978. január 16-án alakult meg a Baráti Kör a művelődési központban. Ebben nagy érdeme volt többek között Székelyhidi Ágostonnak, a nemzetközi művésztelep akkori vezetőjének, Éles Péternek, a Magyar Képzőművészek Országos Szövetsége megyei titkáranak, az ismert mecénásnak, Szilágyi Imrének, a Felsőfokú Óvónöképző Intézet grafikusának, Lázár Imrének, a könyvtár vezetőjének és Szabó László művelődésiház-igazgatónak. Az alakuló ülésen Dr. Lenkey István tartott előadást „Az ex libris és a kisgrafika” címmel, egyúttal bemutatásra kerültek Diskay Lenke, Fery Antal, Józsa János, Stettner Béla, Szilágyi Imre és Várkonyi Károly lapjai.¹⁶²

A művelődési központban több alkalommal mutattak be kiállítást, Szilágyi Imre alkotásjegyzékének összeállítása (2007)¹⁶³ a Városi Bélyeggyűjtő Kör titkára, Csernáth Gábor nevéhez fűződik, aki 2008-tól a kisgrafika kör helyi titkára lett. A hajdúböszörményi Kertész László Városi Könyvtár ettől kezdve kapcsolódott be az ex libris műfaj kiállításokkal való népszerűsítésébe. A KBK Egyesület hajdúböszörményi csoportja minden hónap 3. keddjén 16 órai kezdettel tartotta összejöveteleit a Kertész László Városi Könyvtárban (Hajdúböszörmény, Bocskai tér 2.)¹⁶⁴. Csernáth Gábor halálával (2010) a hajdúböszörményi kör lényegileg megszűnt, de a könyvtár azóta is rendez ex libris kiállításokat, pl. 2012 márciusában Várkonyi Károly grafikusművészre emlékezve¹⁶⁵. 2012 őszétől Józsné Bíró Mária (Józsa János grafikus felesége) kezdeményezésére a kör újbóli feléledésének lehetünk tanúi¹⁶⁶.

3.2.2.8. Veszprém

A *veszprémi* csoport szerveződése 1979-ben, az országos találkozó szervezése közben történt, Poór Ferenc nevéhez fűződik¹⁶⁷. 1971-ben nyílt meg az első Balatoni Kisgrafikai Biennálé, mely nevében is jelzetten két évente kerül megrendezésre, a keszthelyi Balatoni Múzeumban. A veszprémi csoport több balatoni kisgrafikai biennálé, veszprémi és pápai kiállítások szervezésében aktivizálta magát. A kör nem bizonyult hosszú életűnek.

¹⁶² Dr. VARGA Gábor: *A hajdúböszörményi kisgrafika-gyűjtés múltjából* (1978–1997), *Kisgrafika*, 2002/1. sz., 4–5.

¹⁶³ *Szilágyi Imre kisgrafikai alkotásjegyzéke*. Összeállította. CSERNÁTH Gábor, Debrecen, 2007. – Csernáth Gábor saját gyűjteményéből kiállítás, <http://www.deol.hu/main.php?c=15358>

¹⁶⁴ *Archívum*, KBK honlap, www.kisgrafika.hu

¹⁶⁵ *Várkonyi Károly grafikusművész emlékkiállítása*, <http://www.hajduboszormeny.hu/component/content/article/5-valtakozo-hirek/1550-varkonyi-karoly-grafikusmvesz-emlekkiallitas.html>

¹⁶⁶ *Palásthy Lajos, a KBK titkára adatközlése*, 2012. 10. 03.

¹⁶⁷ *Vidéki csoportjaink életéből*, *Kisgrafika*, 1979/1–2. sz., 21.

3.2.2.9. Ajka

A Kisgrafika Barátainak *ajkai* csoportja 1980. november 28-án alakult. Mivel saját anyaguk nemigen volt, ezért több művésztől rendeltek dúcokat, hogy sokszorosítsák alkotásaikat. Kiállításokat is kölcsön kapott anyagokból állítottak össze. Ebben sokat köszönhetnek a Semsey családnak. Önálló művészek alkotásai közül pl. Medgyesy Miklós, Kékesi László, Tóth Rózsa stb. kisgrafikai anyagát állították ki. A csoport tagjai közül Bagarus Zoltán és Baranyai Ferenc mint alkotók is kiemelkedtek.¹⁶⁸ Krajcsi Tiborné ajkai gyűjtő ex libriseiből többször rendeztek kiállítást, többek között 2002 nyarán A könyv dicsérete címmel a helyi Nagy László Városi Könyvtárban. Ugyanezen évben a kör oszlopos tagját, Tilhof Endre nyugalmazott könyvtárigazgatót Ajka város díszpolgárává választották¹⁶⁹. Napjainkban a kör összefogása Kundermann Jenő érdeme.

3.2.2.10. Szombathely

A *szombathelyi ex libris* kör tevékenységéről elszórt adatok állnak a rendelkezésünkre. A Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár 1974-től kiállítással kapcsolódott be a kisgrafika műfaj népszerűsítésébe. A munka szervezésében kiemelkedő szerepe volt Pittmanné Mikó Ildikónak, segítői Kondics József Sárvárról, Kamper Lajos Szombathelyről. Semsey Andor, Réthy István előadásokat tartottak. Ilyen előzmények után 1979 őszén alakult meg a Grafika Barátok Köre Szombathelyen, a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ egy csoportjaként. Számos kiállításuk közül néhány példa: Írók-költők ex librisei (Válogatás a Pittmann-gyűjteményből), Műemlékek a kisgrafikán (Vándorkiállítás), Vén Zoltán – Gácsi Mihály – Kass János kisgrafikáiból. Több tagjuk rendszeresen részt vett nemzetközi találkozókön.¹⁷⁰

3.2.3. A KBK intézményi tagjai

A KBK-nak az egyéni mellett szervezeti, ill. intézményi tagjai is vannak. Ezen intézmények jórészt könyvtárak, melyek fontosnak tartják az ex libris és kisgrafika műfajának népszerűsítését. 1974-ben, a KBK megalakulásának 15 éves évfordulóján több könyvtár helyezte figyelme középpontjába az ex librist: Bélley Pál több grafikus (Fery Antal, Stettner Béla, Diskay Lenke) munkáiból rendezett kiállítást az OSZK-ban. Szegeden a Somogyi Könyvtárban, a Jászberényi Városi és Járási Könyvtárban, az egri és a szolnoki

¹⁶⁸ TE-MM: *Ajka*, Kisgrafika, 1984/1-2. sz., 49.

¹⁶⁹ *Hírek*, Kisgrafika 2002/4. sz., 14.

¹⁷⁰ PITTMANN László: *Kisgrafikai élet 10 esztendeje Vas megyében*, Kisgrafika, 1984/1-2. sz., 47–48.

Megyei Könyvtárakban nagy ütemben kezdődött meg az ex libris gyűjtemény létrehozása¹⁷¹.

A KBK intézményi tagjai (1979-as adat): a Balatoni Múzeum (Keszthely), a Békés Megyei Könyvtár (Békéscsaba), a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár (Szombathely), a Csepel Autógyár Művelődési Központ (Szigetszentmiklós), a Damjanich János Múzeum (Szolnok), a Déri Múzeum (Debrecen), az Eötvös Károly Megyei Könyvtár (Veszprém), a Hajdúszoboszlói Általános Iskola Irodalmi Szakköre (Hajdúszoboszló), a Heves Megyei Könyvtár (Eger), az Iparművészeti Múzeum (Budapest), a Jászberényi Városi Könyvtár (Jászberény), a Jókai Mór Városi Könyvtár (Pápa), a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára (Szeged), a Komárom Megyei Múzeumok Igazgatósága (Tata), a Komáromi Járási Könyvtár (Komárom), a Magyar Képzőművészeti Főiskola (Budapest), az Országos Széchényi Könyvtár Gyarapítási Osztálya (Budapest), a Somogy Megyei és Városi Könyvtár (Kaposvár), a Tapolcai Városi Könyvtár (Tapolca), a Zalaszentgróti Járási Könyvtár (Zalaszentgrót), a Zebegényi Klubkönyvtár (Zebegény), a Zempléni Múzeum (Szerencs). Az 1980-as években e tagokhoz csatlakozott az ajkai Városi Könyvtár, a Baranya Megyei Könyvtár (Pécs), a tatabányai József Attila Megyei Könyvtár, a szegedi Déri Múzeum és a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, a nagykanizsai Járási Könyvtár.¹⁷²

A XXI. század elejére, 2010-ben¹⁷³ részben állandóság, részben változás figyelhető meg az intézményi tagok körében. A csatlakozottak: Megyei és Városi Könyvtár (Kaposvár), Wass Albert Könyvtár és Múzeum (Tapolca), Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár (Székesfehérvár), Nagy László Városi Könyvtár és Szabadidő Központ (Ajka), Békés Megyei Tudásház és Könyvtár (Békéscsaba), Országos Széchényi Könyvtár Gyarapítási Osztálya (Budapest), Eötvös Károly Megyei Könyvtár (Veszprém), Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár (Szeged), Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Kőbányai Könyvtára (Budapest), Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtára (Budapest), Jókai Mór Városi Könyvtár (Pápa).

3.2.4. *A KBK nemzetközi elismertsége, külföldön élő tagjai*

A KBK nemzetközi elismertségét mutatja, hogy tagjai¹⁷⁴ között szerepelnek külföldön élő magyarok, a nevesebbek közül Lippóczy Norbert (Tarnów, Lengyelország), Lippóczy Miklós (Passaic, USA) Gábor Dénes (Kolozsvár, Románia), Andruskó Károly (Zenta, Jugoszlávia), Gál Csanád (Szatmár, Románia), Vecserka Zsolt (Tg. Mures, Románia).

A KBK-tagok egy része nem magyar nemzetiségű: Alma Petz (Linz, Ausztria), Olle Holden (Hagersten, Svédország), Helmer Fogedgaard (Rudköbing, Dánia), Nicola Carlone

¹⁷¹ RÉTHY István – Dr. Soós Imre: *A KBK 20 éve*, Kisgrafika, 1979/1–2. sz., 6.

¹⁷² *A Kisgrafika Barátok Köre tagnévsora*, 1983., Kisgrafika 1984/1–2. sz., 90–91.

¹⁷³ *A KBK tagnévsora, 2010*, KBK Irattár.

¹⁷⁴ *A Kisgrafika Barátok Köre tagnévsora, A KBK külföldön élő tagjai*, 1983., Kisgrafika 1984/1–2. sz., 92–93.

(Torino, Olaszország), Dr. Bologna Emil (Brasov, Románia), Karol Izakovič (Bratislava, Szlovákia), Dr. Axel Leier (Cottbus, Németország).

A KBK 1984. áprilisi jubileumi közgyűlésén Lippóczy Norbertet (Tarnów), Dr. Gianni Manterot (Como) és prof. Paul Pfister (Versailles) neves gyűjtőket a magyar művészekkel folytatott állhatatos kapcsolattartásukért örökös tiszteletbeli tagokká választották.¹⁷⁵ (Egyébként ekkor a magyarok közül is megválasztásra került Réthy István és Galambos Ferenc.)

Az 1960-as évektől a magyarok már intézményi szinten is részt vesznek az 1953-tól rendezett nemzetközi ex libris kongresszusokon. Grafikusaink közül az 1960–70-es években világhírnévre tettek szert Fery Antal, Drahos István, Bordás Ferenc, Kopasz Márta, Várkonyi Károly stb. A fiatalabb nemzedék tagjai közül az 1980-as évektől külföldi pályázatokon való sikeres szereplésükkel hívták fel magukra a figyelmet: Bagarus Zoltán, Bakacsi Lajos, Józsa János, König Róbert, Kőhegyi Gyula, Nagy László Lázár, Ürmös Péter, Vén Zoltán stb.¹⁷⁶ Elismertségüket mutatja, hogy közülük többen bekerültek a Portugáliában 1985-től megjelenő, a világ leghíresebb kortárs ex libris művészeit bemutató enciklopédiába¹⁷⁷. Vén Zoltánt a valaha élt egyik legkiválóbb magyar ex libris metszőként tartják számon.

3.3. A XX. század nevesebb ex libris gyűjtői hazánkban

A XX. század első felében a gyűjtők közt kis számban, de még megtalálhatjuk az *arisztokrácia* tagjait, pl. a *Batthyány-Strattmann család* ex librise (1915 után), *Fidelitate et charitate* (Hűséggel és szeretettel) jelmonddal¹⁷⁸, a *Bánffy család* grófi ágának ex librise (1900–1930 körülől)¹⁷⁹.

A *polgári értelmiségi* gyűjtők körében az ügyvédek, jogászok kiemelkedően sok ex librist készítettek, és egyúttal a magyar ex libris élet megszervezésében is meghatározó szerepet töltek be¹⁸⁰. Közülük kiemelkednek: *Siklóssy László* (1881–1951) neves Budapest-kutató, az osztrák ex libris egyesület tagja¹⁸¹, majd 1909-től a Szent György Céh igazgatója; *Réthy István* (1909–1988) a debreceni Ajtósi Dürer Céh, majd a Kisgrafika Barátok Köre egyik alapító tagja, titkára; *Galambos Ferenc* (1910–1988) jogtanácsos, szintén a KBK egyik alapítója, a Kisgrafika Értesítő szerkesztője, irodalomtörténész, bibliográfus; *Semsey Andor* (1917–1986) jogász, a KBK egyik vezetője, a Kisgrafika

¹⁷⁵ Dr. VIDA Klára: *Jubileumi találkozó*, Kisgrafika 1984/3. sz., 14.

¹⁷⁶ Peter ÜRMÖS: *Hungarian Bookplates in the Twentieth Century*, Bookplate International. Eds. BUTLER, W. E.; GASHI-BUTER, Maryann E.; London, 2004/1. sz., 45–46.

¹⁷⁷ *Ex-Libris. Enciclopédia bio-bibliográfica da arte do ex-libris contemporâneo/ Encyclopédie bio-bibliographique de l'art de l'ex-libris contemporain/ Encyclopaedia bio-bibliographical of the art of the contemporary ex-libris*. Ed. lit. Artur Mário da MOTA MIRANDA, Franciscana, Braga, 1985– (folyamatos megjelenés alatt)

¹⁷⁸ A datálás alapja: a Batthyány család „Fidelitate et fortitudine” jelmondatát Batthyány-Strattmann László változtatta meg („Fidelitate et charitate”) 1915-ben. OSZK RNYT Exl. 47.

¹⁷⁹ Bánffy György, Bánffy Dénes 18. századi ex librisének feliratokban különböző másolata. OSZK RNYT Exl. 51.

¹⁸⁰ Többükről a disszertáció tárgyát képező orosz Minajev-gyűjtemény kapcsán részletesen lesz szó a későbbiekben.

¹⁸¹ *Verzeichnis der Mitglieder der Österreichischen Exlibris-Gesellschaft* 1913, In. Österreichische Exlibris-Gesellschaft Jahrbuch, Wien, 1914, 59.

folyóirat szerkesztője, neves művészeti szakíró, ex libris gyűjtő. *Lustig István* (1903–1944) szegedi ügyvéd, a budapesti MEGE és a debreceni Ajtósi Dürer Céh tagja, akinek gazdag gyűjteményét Soó Rezső vásárolta meg. *Katona Gábor* (1906–1998) esztergomi ügyvéd, hosszú időn át a KBK elnökségi tagja, a „magyar ex libris-gyűjtők doyenje”¹⁸². *Krier Rudolf* (1910–2000) jogász, a KBK szegedi csoportjának titkára. A kisgrafika világába Kopasz Márta vezette be. Nemzetközi kitekintésű gyűjtővé vált, nevére összesen 58 ex libris készült, köztük Bakacsi Lajos, Bordás Ferenc, Imets László, Ürmös Péter, Várkonyi Károly grafikusoktól¹⁸³. Ő indította el a Szeged város nagyjainak emléket állító Szegedi Pantheon kisgrafika-sorozatát. Halála után gyűjteménye kívánsága szerint a szegedi Somogyi-könyvtár tulajdonába került.

Sokak számára ismert *Szj Rezső* (1915–2006) református lelkész, képviselő, író, könyvtáros, könyvkiadó könyvjegygyűjtői és ex librisekkel kapcsolatos szakírói tevékenysége. 1968-tól az Országos Széchényi Könyvtár főkönyvtárosaként az aprónyomtatványokkal foglalkozva kötelezte el magát a könyvművészet és az ex libris irányába. Első ex libriseit Mata Jánossal készítette, majd őt követte Csiby Mihály, Fery Antal, Kőhegyi Gyula, Moskál Tibor¹⁸⁴ stb. „Ex librisek és alkalmi grafikák”¹⁸⁵ címmel kiadványt jelentetett meg a saját nevére készült kisgrafikákról. Művészeti íróként több monográfiát szerkesztett azokról a művészekről, akikkel kapcsolatba került: Mata János, Reich Károly, Xantus Gyula stb. Nagy hagyatékot hagyott az utókorra, melynek jelentékeny részét a kecskeméti Ráday Múzeum gondozza.

Szigeti István (1906–1981) neves budapesti érme-, kisplasztikagyűjtő, a Kisgrafika Barátok Egyesületének egyik alapító tagja kiemelkedő ex libris gyűjteményt is létrehozott. Gyűjteményei összekapcsolását jelentette a numizmatikai téma könyvjegyeken való szerepeltetése. Tevékenysége azért is jelentős, mert megrendeléseivel elindítója volt a neves személyeknek emléket állító, in memoriam feliratú, portrés ex libriseknek. A későbbiekben részletesen bemutatom a nevére készített ex librisek világát.

Az orvosok közül *Arady Kálmán* (1893–1964) művészettörténész, a Magyar Exlibris Gyűjtők és Grafikabarátok Egyesületének megalapítója neve emelhető ki, mint aki nagy gyűjtemény, az Országos Széchényi Könyvtár ex libris anyagának alapját vetette meg¹⁸⁶. Arady Kálmán, a régi magyar ex librisek tudós szakértője¹⁸⁷ 1935-ben vált aktív ex libris gyűjtővé. A MEGE (Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesülete) 1932. decemberi alakuló ülése megválasztotta Lyka Károly elnök mellé ügyvezető alelnöknek, mely tisztségét megtartotta az egyesület 1947. márciusi felosztásáig. A MEGE folyóiratának, a Kisgrafikának a megindítása is az ő nevéhez fűződik. Pinterits Tibor mellett az 1937–1944-ig fennálló lapnak szerkesztője volt. A szerkesztésen túl maga is

¹⁸² SZÁSZNÉ GASZTONYI Mária: *Dr. Katona Gábor, a magyar ex libris-gyűjtők doyenje*, Kisgrafika 1997. különsz., 7.

¹⁸³ RÁCZ Mária: *Dr. Krier Rudolf (1910-2000)*, In. *A Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület jubileumi évkönyve, 1959–2009.*, KBK, Bp., 72–73. (A továbbiakban: *KBK jubileumi évkönyv, 1959–2009.*)

¹⁸⁴ ÜRMÖS Péter: *A betű és a könyv dicsérete, In memoriam Dr. Szj Rezső*, Kisgrafika 2006/2. sz., 2–3.

¹⁸⁵ SZJ Rezső: *Ex librisek és alkalmi grafikák*, Szenci Molnár Társaság, Bp., 1996.

¹⁸⁶ *Az Országos Széchényi Könyvtár 1968–1969. évi működése*, In. *OSZK évkönyv 1968–1969-ben*, Bp. 1969., 11–13.

¹⁸⁷ *Az OSZK Kézirattára – az OSZK Híradó értesítése szerint – megvásárolta Arady Kálmán „Ex libriseink a mohácsi véstől 1900-ig”* (Bp. ELTE, é.n.) c. kéziratát, mely doktori disszertációnak készült. Ld. *Hírek*, Kisgrafika Értesítő, 1969. december, 618.

sokat írt a lapba, gyakran Barna Barnabás álnéven¹⁸⁸. Emellett a Magyar Könyvszemlében, a Művészettörténeti Értesítőben jelentek meg írásai a témában. A magyar gyűjtők közül Lusztig István mellett Arady rendelkezett a legtöbb saját lappal, kb. 140-el (ezek készítői közt ott találjuk Bajor Ágost, Drahos István, Fery Antal, Menyhárt József, Radványi-Román Károly, Révész Kornél, Stettner Béla, Vadász Endre nevét). Teljes ex libris gyűjteménye kb. 40 ezer darabot tett ki. Ebben hazánk mellett Svájc, Olaszország, Csehszlovákia, Észak-Amerika, Ausztrália alkotói szerepeltek jelentős számban¹⁸⁹.

Berei Soó Rezső (1903–1980) botanikaprofesszor, bibliofil, műgyűjtő és filatelistá volt egyszemélyben. Az Ajtói Dürer Céh alapító tagja, az Ady Társaság és a Bélyeggyűjtők Egyesülete elnöke¹⁹⁰. Egyéb tevékenységei mellett különösen sokat tett a hazai ex libris élet fellendítése, a műfaj propagálása terén. A Magyar Botanikai Szakosztály ünnepi ülésén tartott búcsúelőadásában így vallott erről: „*Magam sokáig kerestem az igazi hivatást. Fiatalon orvos, kémikus, irodalmár, műtörténész akartam lenni: s így lettem végül, hobbyként ún. műgyűjtő.*”¹⁹¹ Soó Rezső alapozta meg az Iparművészeti Múzeum közel 70 ezres ex libris gyűjteményét, kb. 60 ezer darabot számláló ajándékával, kb. 10 ezer magyar és 50 ezer külföldi grafikus alkotta, nemzetek, azon belül alkotók szerint rendezett könyvjeggyel.¹⁹² A gyűjtemény több ezres duplum anyagát a keszthelyi Balatoni Múzeum kapta meg. Számos, saját nevére szóló ex libris készíttetésével a művészeket is pártfogolta. Az ex libris terén kifejtett szakirodalmi munkássága is jelentős, német nyelven is jelentek meg írásai.¹⁹³

A lengyelországi Tarnówba elszármazott *Lippóczy Norbert* (1902–1996) gazdamérnök nevéhez fűződik a Magyar Mezőgazdasági Múzeum ex libris kollekciójának megalapozása. Róla a későbbiekben részletesen lesz szó.

Illyés Sándor László (1906–1978)¹⁹⁴ jogász, hazai gyűjtőink „Nestora” fő gyűjtési köre a joggal, a Szent Györggyel kapcsolatos és a cserkész téma voltak, ill. az alkalmi grafikák. Michel Fingesten osztrák grafikus műveit teljes körűen gyűjtötte, ez a gyűjteménye az országban egyedülálló, kb. 630 db Fingesten lap maradt utána¹⁹⁵. Első, cserkész témájú grafikáját Németh Nándor készítette, 1933-ban. Illyés Sándor a Cserkész Szövetség tiszti fegyelmi bíróságának tagja volt, részt vett többféle cserkészmozgásban, ezért is kedvelt témája az ex libris. Több mint 200 lapot készíttetett a saját nevére szólóan. Az 1930-as évek közepétől bekerült a MEGE tisztikarába, többféle posztot viselt, volt felügyelőbizottsági tag, pénztáros, titkár, végül alelnök. Megalakulásától, 1959-től tagja volt a Kisgrafika Barátok Körének, hosszú időn át alelnöki minőségben. Egy ceglédi Fingesten-kiállításon kb. 200 lapot mutatott be. Dr.

¹⁸⁸ GALAMBOS Ferenc: *MEGE*, Kisgrafika Értesítő, 1970. április, 642.

¹⁸⁹ GALAMBOS Ferenc: *Dr. Arady Kálmán*, Kisgrafika Értesítő, 1965. április, 154–257.

¹⁹⁰ *Az idő sodrában, Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményeinek története (Az Iparművészeti Múzeum Gyűjtők és kincsek című kiállításához)*, Szerk. PATAKI Judit, Bp., Iparművészeti Múzeum, 2006., 86–87.

¹⁹¹ PAJOR Enikő: *A magyarországi ex libris története a kezdetektől a II. világháborúig*, ELTE BTK, 1988. (bölcsezdoktori disszertáció), 6.

¹⁹² WEINER Mihályné: *Az Iparművészeti Múzeum ex libris gyűjteménye*, Kisgrafika 1974/2. sz., 15–18.

¹⁹³ Rezső Soó: *Das Exlibris in Ungarn*. Sonderdruck aus dem Österreichischen Jahrbuch für Exlibris und Gebrauchsgraphik, Wien, 1937.

¹⁹⁴ CSIBY Mihály: *In memoriam Dr. Illyés Sándor László*, Kisgrafika 1979/1–2., 29–30.

¹⁹⁵ SEMSEY Andor: *Dr. Illyés Sándor László (1906–1978)*, Kisgrafika különszám, 1994. 10.

Pallay Aladár jogtanácsos révén – akivel több évtizeden át az olasz követségen dolgozott együtt – jó kapcsolatokat ápolt az olasz grafikusokkal is¹⁹⁶.

Nagy József (1879–1962) debreceni pedagógus, műgyűjtő. A Művészet és az Iparművészet c. folyóiratokban közölt ex librisek által figyelt fel a műfajra¹⁹⁷. Ex librisei szerepeltek az 1913-as nemzetközi kiállításon. Legkedveltebb grafikusa Haranghy Jenő volt, de Várkonyi Károly, Vadász Endre, Menyhárt József, G. Szabó Kálmán, 1945 után pedig Stettner Béla is készített számára ex librist. A debreceni Déri Múzeum gyűjteményének megalapozójaként is foglalkozott könyvjegyekkel.

Némedy Gyula (1881–1949) szegedi ügyvéd, költő, műgyűjtő és műpártoló, a Tömörkény (Irodalmi) Társaság és két ex libris szervezet, az Ajtósi Dürer Céh, ill. a MEGE tagja¹⁹⁸. Kb. 1800 darabos, zömmel ex libriseket tartalmazó kisgrafika gyűjteménnyel rendelkezett, melyet 1970-ban adományozott a *szegedi Móra Ferenc Múzeum* képzőművészeti tárának. Verseskötetei – *Emberek én már oly régen repülök! (Örökmécses)*, *Zengő lángok* – megjelenéséről a MEGE lapja, a Kisgrafika is hírt adott¹⁹⁹. Mindkét kötet fametszetekkel gazdagon illusztrált, Bordás Ferenc, Buday György, Drahos István, Kopasz Márta, Vadász Endre, Fery Antal grafikáival.

Nagy József és Némedy Gyula adományáról a gyűjteményi ex librisek kapcsán a későbbiekben részletesen írok.

3.4. Az intézményi ex libris a XX. században

A XX. század folyamán könyvtárak, világi és egyházi, városi, megyei és iskolai könyvtárak mellett múzeumok, egyesületek, társaságok, kutatóintézetek, vállalatok, önkormányzatok, nyomdák, kórházak, úttörőcsapatok, brigádok, kisebb körök is készítették maguknak ex librist – ez gyakran jelszerűen az épületre, az intézmény fő profiljára, a névadóra, a településre stb. utal. Néhány példa az intézmények sokszínűségét reprezentáló (olyan megnevezéssel, ahogy az ex librisen szerepel)²⁰⁰: Ex libris Sárospatak Nagykönyvtár, Miskolc Érseki Tanítóképző, Debreceni Déri Múzeum, Nemzeti Casino Könyvtára, Telefongyár Könyvtára, Balatoni Múzeum, Dési Református Egyház Ifjúsági Könyvtára, Jókai Könyvtár Pápa, Budapesti Városszépítő Egyesület, Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége, Szentgyörgy Céh, Kanizsai Kodály Zoltán Zeneegyesület, Ciróka Bábegyüttes, Móra Könyvklub, Pécsi ex libris gyűjtők, Eötvös Loránd Általános Iskola Úttörőcsapata, Petőfi brigád, Cegléd Művelődési Központ, a pálos rend könyvtára, Pannonhalmi bencés könyvtár, Ráday Könyvtár stb.

A városok számára készült könyvjegyeken jellemző a város címerének ábrázolása (pl. Gyula város).

¹⁹⁶ Uo., 11.

¹⁹⁷ GALAMBOS Ferenc: *Nagy József és a magyar exlibrisgyűjtés*, Kisgrafika Értesítő, 1962. december, 10.

¹⁹⁸ Sz. KÜRTI Katalin: *Vadász Endre (1901–1944) kisgrafikái*, In. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1978*, Debrecen, 1979, 328.

¹⁹⁹ Az Örökmécsesről a Kisgrafika 1938/4. száma (32-33. o.), a Zengő lángokról a Kisgrafika 1941/3-4. száma (18. o.) tudósít.

A XX. század intézményi ex librisei sorából kiemelkednek a *közkönyvtárak* számára készített könyvjegyek. Ennek egyik legismertebb képviselője Fery Antal grafikus, akitől 1978-ig mintegy harminc közművelődési vagy tudományos könyvtár rendelt ex librist, ill. alkalmi grafikát. Az elsőt még 1943-ban metszette fába a putnoki könyvtár részére, s ezt követően az 1960-as években az Országos Széchényi Könyvtár részére készített újévi üdvözlő lapot. Az igazi áttörést az 1970-es évek jelentették, amikor reneszánszát élte az ex libris. A *jászberényi*, a *devecseri*, a *bicskei*, a *tapolcai*, a *komáromi*, az *ajkai*, a *sümei* stb. városi könyvtárak rendszeresen rendeztek kisgrafikai bemutatókat, és a könyvtárak részére készített ex libriseket cserélve kisebb ex libris gyűjteményeket is kialakítottak²⁰¹. Az ex librisek a könyvtár népszerűsítésének egyik eszközei lettek, ugyanis többnyire a névadót, vagy a könyvtár épületét ábrázolták. Az 1980-as évekből a nagyobb történelmi múlttal rendelkező gyűjtemények, könyvtárak részére készített könyvjegyek közül ismét kiemelhetők Fery Antal alkotásai. Ezek megrendelői nem maguk az intézmények voltak, hanem két helytörténeti kutatásokkal, környezetvédelemmel foglalkozó kertész, Pesti László és Tarjányi Ferenc. Az ezekből összeállított válogatásban²⁰² olyan híres könyvtárak ex librisei szerepelnek, mint a *pannonhalmi Bencés Könyvtár*, az *esztergomi Főegyházmegyei Könyvtár*, a *Sárospataki Nagykönyvtár*, a *Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára*, az *ELTE Egyetemi Könyvtára*, a *Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtára*, a *Ráday Könyvtár*, az *egri Főegyházmegyei Könyvtár*, a *kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár*, az *Országos Széchényi Könyvtár*, a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár*, az *Evangélikus Központi Könyvtár*, a *Károlyi Mihály Országos Mezőgazdasági Könyvtár* részére készült száldúc fametszetek.

A XX. század második felében közgyűjtemények számára ex libriseket készítő grafikusok közül kiemelhető még többek között Kékesi László (a szarvasi Tessedik S. Múzeum részére), Andruskó Károly (a Balatoni Múzeumnak), Kerékgyártó László (a veszprémi Érseki Könyvtár számára), Kopasz Márta (a szegedi Kálvin téri Református Egyház Könyvtára részére), Winternitz Mária (az Országgyűlési Könyvtár, az Országos Műszaki Könyvtár, a Pálos rend könyvtára nevére). Utóbbiak megrendelői is Pesti László és Tarjányi Ferenc voltak.

Az *iskolai könyvtárak* számára készített ex librisek készíttetése az 1960-as évekből lengyelországi mintára lendült fel hazánkban is. Lengyelország 1966-ban ünnepelte ezeréves fennállását, ekkor indították be az „Ezer új iskolát Lengyelországnak”²⁰³ nevű mozgalmat, melyhez a lengyel grafikusok azzal csatlakoztak, hogy az új iskolák könyvtárai részére díjtalanul ex librist készíttettek. Edward Grabowski járt elől jó példával, aki számos ex librist készített, melyeket 1964-ben kötetben is megjelentetett, „Ekslibrisy szkól Tysiąclecia” címmel. Lengyelországban természetes volt az iskolai könyvtárak könyveinek ex librisszel való ellátása. Amikor Balatonfüreden Bem Józsefről elnevezett általános iskolát alapítottak, az iskola részére József Szuszkiewicz grafikusművész Bemet ábrázoló

²⁰⁰ Az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványa ex libris gyűjteménye alapján.

²⁰¹ ARATÓ Antal: *Fery Antal közkönyvtárak részére készített ex librisei*, Kisgrafika, 1991/3. sz., 13.

²⁰² *Fery Antal híres magyar könyvtárak részére készített ex librisei*, 14 eredeti fametszet, kiadja a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár, Székesfehérvár, Ünnepi könyvhét 1994.

²⁰³ GALAMBOS Ferenc: *Iskolai könyvtárak és az ex libris*, Kisgrafika Értesítő, 1969. dec., 617–618.

fametszetű ex librist készített. Ezt például állítva Galambos Ferenc biztatta a magyar művészeket, hogy volt iskolájuk könyvtára számára ők is készítsenek ex librist – ezzel terjesztve a diákok körében a műfajt, és a könyv szeretetét.

A hazai iskolai könyvtárak számára készített ex librisek egyik példája Diskay Lenke könyvjegye, melyet a Siroki Általános Iskola Könyvtára 2000 könyvébe be is ragasztottak.²⁰⁴ Takács Dezső is számos ex librist készített pécsi iskolák, a pécsbányatelepi Iskolai Könyvtár, az Ágoston téri Iskola Könyvtára, az Acsády Ignác úti Iskola Könyvtára számára. Ezekkel célja a gyerekek iskolához kötődő érzelmi szálának erősítése, s a könyvekbe beragasztható ex librisszel az olvasási kedv növelése volt²⁰⁵.

Külön csoportot képeznek az intézmények, szervezetek által rendezett alkalmakra, eseményekre pl. fesztiválokra, kongresszusokra, kiállításokra, találkozókra, táborokra, vásárookra készített ex librisek (Ex libris Téli Könyvvásár, Ex libris Ünnepi Könyvhét, Szekszárdi Szüreti Napok, Vadászati Kongresszus '71, XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus, Kölcsey Ferenc Olvasótábor, Egészségügyi Bábvesztívál stb.). Ezek típusukat tekintve átfedést mutatnak az alkalmi grafikák műfajával. Erről a későbbiekben az orosz gyűjtemény hungarika anyaga bemutatása kapcsán részletesen lesz szó.

3.5. Nagyobb ex libris gyűjtemények magyarországi intézményekben²⁰⁶

A közgyűjteményekben, könyvtárakban, múzeumokban található ex libris gyűjtemények gyarapodási módjai az antikváriumi beszerzések, vételek, ajándékozások, hagyatékok mellett kiállítások rendezése, ill. az ezek során felhasznált dokumentumoknak az intézmény anyagába való integrálása. Ezekre számos példát láthatunk a következőkben. A disszertáció terjedelmi kötöttsége miatt hangsúlyozottan a nagyobb ex libris gyűjteményeket érintem, melyekről táblázatos kimutatást is készítettem (*lásd 3/3. sz. melléklet*).

Az időbelileg osztott gyűjtemények egyik példája az *Országos Széchényi Könyvtár ex libris anyaga*, mely elsődlegesen elkülöníti a régi ex libris nyomokat (kb. 1000 db, Régi Nyomatványok Tára), illetőleg a XX–XXI. századból származó ex libriseket (kb. 34 ezer, Plakát- és Kisnyomatványtár)²⁰⁷. Tematikai irányultságát tekintve az Országos Széchényi Könyvtár ex librisekre vonatkozó gyűjtőköre általánosnak mondható. Az OSZK Kisnyomatványtár kb. 34 ezres ex libris gyűjteményéből 17 361 a Diskay-hagyatéka anyaga (Diskay Lenke grafikusművész alkotásai, 294 különböző opusszámú ex librisszel, ill. alkalmi grafikával, ezek 168 variánsával, és több ezres duplum példányával), és 13 000 körüli a más, zömmel magyar grafikusok által készített ex libriseké. Emellett kb. 3600

²⁰⁴ Uo., 617.

²⁰⁵ LENKEY István: *Takács Dezső*, Kisgrafika, 1997/2. sz., 2–3.

²⁰⁶ Erről részletes táblázat lásd a 3/3. sz. mellékletben.

²⁰⁷ A kb. 34 ezer ex librisből 17 361 db ex librist számlál a Diskay-hagyatéka anyaga, duplumokkal együtt. Ezt egészíti ki a közel kb. 13 ezer darab magyar és a kb. 3600 külföldi ex libris. A katalógizálás jelenleg folyamatban van. A

külföldi (főleg német, osztrák, lengyel, orosz) ex librist is őriz a könyvtár, nemzetek szerinti csoportosításban. Az ex libris állomány gyökerét a könyvtáralapító Széchényi Ferenc ajándékozása jelentette.²⁰⁸ A 19. század második felében Varjú Elemér, Dankó József, Schönherr Gyula segítségével bővült az állomány²⁰⁹. Az OSZK ex libris gyűjteménye az 1920-as években kb. 400 darabot foglalt magában. Ez a mennyiség 1928-ban kb. 500 darabbal növekedett. A példányszám 1942-re már elérte az 1600-at. 1959-ben a Régi Nyomtatványok Tára 1429 db ex librist adott át a Kisnyomtatványtárnak²¹⁰. A Régi Nyomtatványok Tárában őrzött ex libris anyag 1968-ban és 1969-ben a Nyireő István-féle gyűjtemény (403 db 15. századtól 1896-ig készült ex libris)²¹¹, ill. Dr. Arady Kálmán régi magyar ex libriseinek felvásárlásával²¹² gyarapodott, Dr. Bély Pál osztályvezető kezdeményezésére. A XX. századi anyag beszerzésének módjai ajándékozások, hagyatékok, vásárlások, aukciók, kötelespéldány-szolgáltatás voltak. 1960-ban Dr. Soó Rezső akadémikus 265 magyar ex librist ajándékozott az OSZK-nak, és vételre ajánlott 1450 ex librist és egyéb hungarika kisgrafikát, melyre a könyvtár jelezte is vételi szándékát²¹³. A könyvtár első ex libris kiállítását 1961-ben rendezték Bordás Ferenc kisgrafikáiból, Bély Pál szervezésében. Ezt követően kiemelkedett még az 1964-es, költők, írók, képzőművészek ex libriseit bemutató, az 1967-es szovjet vonatkozású, ill. a régi magyar ex libriseket felvonultató 1970-es tárlat. A XXI. században a 2009-es, Diskay Lenke ex libris hagyatékából rendezett kiállítás nyitotta a sort²¹⁴, e disszertáció szerzője rendezésében, ezt követte 2012-ben a Csiby Mihály kisgrafikai ajándékozását (ex libriseit, alkalmi grafikáit) bemutató.

Mivel az OSZK-beli XX–XXI. századi gyűjtemény sajátosságos, a készítettők neve szerinti betűrendet követ, ez felveti a grafikusok szerinti visszakereshetőség szükségét. Mindezt e gyűjteményrész kezelőjeként kettős katalogizálási szisztéma kiépítését végzem – hasonlóan a *New York-i Public Library (NYPL)* Fotó- és Nyomtatványtára²¹⁵ ex libris gyűjteményéhez, mely kétirányú keresési lehetőséget biztosít: egyet a művész, egyet a lap tulajdonosának feltüntetésével²¹⁶ – hangsúlyozva, hogy az ex librisekkel kapcsolatban művészettörténeti szempontból a grafikus, művelődéstörténeti szempontból pedig a lap

tárolással, az anyag illetően kettéosztásával kapcsolatos ellenvéleményt ld. STUDIOSUS: *Nyílt levél az Országos Széchényi Könyvtár illetékes vezetőségéhez*, *Kisgrafika* 1975/2. sz., 31–32.

²⁰⁸ ÜRMÖS 2002, i. m., 121. és *Ungarische exlibris von der Jahrhundertwende (1900) bis zum Millenium, Die Exlibrissammlung der Nationalbibliothek Széchényi*, Mitteilungen der Österreichischen Exlibris-Gesellschaft, april 2005., 6.

²⁰⁹ ÜRMÖS 2002, i. m., 121. és *Die Exlibrissammlung der Nationalbibliothek Széchényi*, Mitteilungen der Österreichischen Exlibris-Gesellschaft, april 2005., 6.

²¹⁰ *Ex librisek, OSZK, Plakát- és Kisnyomtatványtár*, http://www.oszk.hu/plakatok_kisnyomtatvanyok

²¹¹ *Hírek, Kisgrafika Értesítő*, 1968. augusztus, 482.

²¹² *Hírek, Kisgrafika Értesítő*, 1969. augusztus, 590. és *OSZK évkönyv (1968–1969)*, OSZK, Bp. 1969. 11. – Arady Kálmán régi ex libris gyűjteménye 323 eredeti könyvjegyet és 164 fotómásolatot tartalmazott.

²¹³ *Az Országos Széchényi Könyvtár története*, 1960. december 23. <http://tortenet.oszk.hu/html/magyar/kronologia.htm>

²¹⁴ *Ex librisek a Nemzeti Könyvtárban: Diskay Lenke hagyatéka*, www.oszk.hu/kiallitasok/virtualis_kiallitasok (készítette: Vasné Tóth Kornélia, 2009)

²¹⁵ *New York-i Public Library*, <http://www.nypl.org/help/about-nypl/collections> – A tárlatban több mint 400 000 fotót, 200 000 nyomatot őriznek. Emellett számos, a témával kapcsolatos szakirodalommal rendelkeznek.

²¹⁶ *New York Public Library*, www.nypl.org. Lásd még: GALAMBOS Ferenc: *Könyvespolc*, *Kisgrafika* 1972/1. sz., 43.

tulajdonosa, készítettője a releváns. Az anyag több szempontú számítógépes katalogizálása az Amicus könyvtári rendszerben történik (http://nektar1.oszk.hu/librivision_hun.html).

Hazánk legnagyobb, kb. 70 ezer darabos ex libris kollekciója az *Iparművészeti Múzeumban* található, melynek tekintélyes részét Soó Rezső botanikus professzor ajándéka teszi ki. Emellett Rozsnyay Kálmán, Kühnemann Viktor, Kundermann Jenő, Pittmanné Mikó Ildikó, Rácz Mária, Szanka Rózsa, Szász Sándorné, Dr. Semsey Andorné, Dr. Lenkey István gyűjtők adománya is gyarapította a múzeum állományát²¹⁷.

Az anyag mintapéldája a nemzetek, azon belül grafikusok szerinti rendszerezésnek, mely a nagyobb, nemzetközi kiterjedésű gyűjtemények legalapvetőbb rendszerezési módja, de az egyéni gyűjtők többsége is ezt az elvet követi.²¹⁸ Soó Rezső megközelítőleg 60 ezer darabot számláló ajándéka kb. 10 ezer magyar és 50 ezer külföldi grafikus alkotta, nemzetek szerint rendezett könyvjegyet tartalmaz.²¹⁹

A *Keszthelyi Balatoni Múzeum* kisgrafika gyűjteményében főleg balatoni vonatkozású metszetek, sokszorosított grafikák találhatók, de az 1970-es években Soó Rezső professzor híres ex libris gyűjteménye duplumjainak (több mint 10 ezer feletti példánynak) Keszthelyre kerülésével, és az 1971 és 1977 között a Balatoni Múzeumban megrendezett négy kisgrafikai biennálé²²⁰ anyagával egy önálló, több mint 15.000 lapból álló gyűjtemény jött létre. A gyűjtemény a későbbiekben is gyarapodott, jelenleg zártnak tekinthető, legfeljebb ajándékozás révén számíthatnak gyarapodásra²²¹.

Az általános gyűjtőkörű, ill. egy-egy grafikus kisgrafikai életművét tároló gyűjtemények mellett a tematikát lehatároló kollekciók egyik példája pl. a *Magyar Mezőgazdasági Múzeum* anyaga, mely funkciójához illően főleg szőlős-boros témájú ex libriseket gyűjt.²²² A múzeum *Plakát- és Aprónyomtatványtára* gyűjteményének alapját Lippóczy Norbert gazdamérnök szőlős-boros ex librisei (800 db) jelentették, jelenleg ez a szám 5000 körülire nőtt. (Az anyagról részletesebben a Lippóczy Norbertet bemutató szakaszban olvashatnak.)

A kolozsvári *Központi Egyetemi Könyvtárban* Boros József nagyprépost 8200 lapból álló kisgrafika-gyűjteményét őrzik²²³.

A szerencsi Rákóczi-vár falai közt működő *Zempléni Múzeum* kiemelkedik gazdag ex libris anyagával: 1967. július 17-én dr. Petrikovits László fogorvos, ismert műgyűjtő több ezer ex librist, képeslapot ajánlott fel a településnek, mely anyag az 1968-tól működő múzeum gondozásába került²²⁴. A másik két nagyobb adományozó Farkas István²²⁵, Fery

²¹⁷ *Értékmentő szenvedély, Műtárgyak magyar magángyűjteményekből*. Szerk. LICHNER Magdolna, Iparművészeti Múzeum, Bp., 2008., 226–229.

²¹⁸ BUTLER, William E.: *American bookplates*, Primrose Hill Press, London, 2000., 13. (A továbbiakban: BUTLER 2000)

²¹⁹ WEINER Mihályné: *Az Iparművészeti Múzeum ex libris gyűjteménye*, Kisgrafika 1974/2. sz., 15–18.

²²⁰ *Első balatoni kisgrafikai biennálé 1971*, Balatoni Múzeum, Kiad. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Keszthely, 1971.

²²¹ *Balatoni Múzeum*, http://www.balatonimuzeum.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=62&Itemid=63&lang=hu#kisgrafika

²²² Az anyagból az 1970-ben Budapesten tartott XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszushoz kapcsolódóan nagy kiállítást rendeztek, „*Szőlő és bor az ex libriseken*” címmel, melyhez katalógust is kiadtak. Később 1984-ben is megjelentettek katalógust a Magyar Mezőgazdasági Múzeum kiadásában, erről lásd Kisgrafika, 1985/1. sz., 38.

²²³ ANISZI Kálmán: *Aki bibliofilnek született*, http://www.erdely.ma/multidezo.php?id=3389&cim=aki_bibliofilnek_szuiletett

²²⁴ GALAMBOS Ferenc: *Dr. Petrikovits László (1901-1972)*, Kisgrafika különszám, 1994., 24.

Antal gyermekkori jóbarátja, ill. Pesti László budapesti kertész, gyűjtő. Utóbbi ajándékozás Fery Antal utolsó éveiben készült ex libriseinek dúcait is tartalmazta (szám szerint 82 darabot)²²⁶. Mára az ex libris gyűjtemény eléri a 36.000 darabot, melynek tekintélyes hányadát képezik Fery Antal szerencsi származású grafikusművész munkái (kb. 2100 darab)²²⁷, ex librisei és nyomódúcai – ezek egy része állandó kiállítás keretében megtekinthető. A Zempléni Múzeum gyűjteményében található régi magyar ex librisek egy részét művelődéstörténeti, grafikai és egyéb vonatkozásaiban ismerteti Semsey Andor egy tanulmánya²²⁸.

A pécsi *Klimó Könyvtár* jelenleg muzeális különgyűjteményként őrzi a Pécsi Tudományegyetem Központi Könyvtára²²⁹. A Klimó Könyvtár gyűjteménye 1923-ban került a Pozsonyból Pécsre menekülő Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem kezelésébe gróf Zichy Gyula megyéspüspök (1905–1926) nagylelkű felajánlása révén. Így Klimó György püspök könyvgyűjteménye egyetemi könyvtárrá lett, mely a mindenkori megyéspüspök tulajdona maradt, és az egyetem használati jogot kapott. A Klimó Könyvtár 2001-ben közzétett szerzői betűrendes katalógusa szerint a kötetekben 4349 db beragasztott és nyomtatott ex libris található, melyek közül legtöbb az alapító Klimó Györgyé (négy variációjú ex libris).²³⁰ Az egyetemi könyvtár virtuális kiállítás keretében – más dokumentumok mellett – az ex librisekbe is betekintést nyújt.

A *Dunamelléki Református Egházkerület Ráday Múzeuma (Kecskemét)* dr. Szi J Rezső művészeti író által ajándékozott négyezer darabos kisgrafikai gyűjteménnyel rendelkezik. A kollekciónak jelentős hányadát 20. századi alkotók ex librisei teszik ki, köztük Drahos István, Fery Antal, Csiby Mihály alkotásai.²³¹

A *sentesi Koszta József Múzeum*²³² birtokában van Drahos István grafikus- és festőművész hagyatéka.

A *hatvani Ady Endre Könyvtár* különgyűjteményként gondozza Perei Zoltán grafikáit. A művész halála előtt nem sokkal adományozta a könyvtárnak közel 3000 fametszetét²³³, köztük számos ex librisét.

A *Miskolci Városi Könyvtár*²³⁴ képzőművészeti különgyűjteményébe Dr. Drahos István ajánlott fel nagyobb mennyiségű édesapja fametszetű könyvjegyeiből.

²²⁵ *Ex libris dúcok a Szerencsi Múzeumban*, Kisgrafika 1999/4. sz., 7.

²²⁶ TARIÁNYI Ferenc, PESTI László: *Újabb értékekkel gyarapodott a Szerencsi Múzeum Fery Antal-gyűjteménye*, Kisgrafika, 1995/4. sz., 10.

²²⁷ *Zempléni Múzeum*, http://www.museum.hu/museum/index_hu.php?ID=273. *A magyar ex libris a XX. században. Vezető a Szerencsi Muzeális Gyűjtemény állandó kiállításához* (Községi Tanács, Szerencs, 1968.) címmel Semsey Andor írt ismertetőt a gyűjteményről.

²²⁸ SEMSEY Andor: *Régi magyar ex librisek a Zempléni Múzeum gyűjteményében*, In. *Herman Ottó Múzeum évkönyve XXI.*, Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1982., 221–230.

²²⁹ *Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, Klimó Könyvtár*, <http://kulongyujtemenyek.lib.pte.hu/kk-klimokonyvtar>

²³⁰ LENKEY István: *Ex libris a Klimó-könyvtárban*, Kisgrafika 2005/2. sz., 12.– A témáról még: BODA Miklós: *Három évszázad könyvtártörténeti emlékei a Klimó-gyűjteményben*. Különlenyomat a Jubileumi évkönyv 1774–1974. c. kötetből, Pécs, 1974. és CSÓKA-JAKSA Helga: *Ex librisek a Klimó-könyvtárban*, Pécsi Szemle, 2004. tél, 36–41.

²³¹ ÜRMÖS Péter: *A betű és a könyv dicsérete. In memoriam Dr. Szi J Rezső*, Kisgrafika 2006/2. sz., 2–3.

²³² *Koszta József Múzeum*, <http://www.muzeum.gportal.hu/gindex.php?pg=34513840>

²³³ DR. B. SUPKA Magdolna: *Perei Zoltán grafikai hagyatéka*, Kisgrafika 1999/4. sz., 2.

²³⁴ *Miskolci Városi Könyvtár és Információs Központ*, <http://www.mclib.hu/>

A debreceni Déri Múzeumban találhatóak Vadász Endre kisgrafikai és a Nagy József²³⁵ gyűjtő által odaajándékozott ex librisek. A debreceni Egyetemi Könyvtár külföldi könyveiben levő ex librisekkel Ojtozi Eszter foglalkozott több írásában.²³⁶

A balassagyarmati Madách Imre Városi Könyvtár Helytörténeti Gyűjteményében²³⁷ Horváth Endre grafikus művei találhatók.

A szombathelyi Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár 1974-től kapcsolódott be aktívan a Vas megyében működő kisgrafika kör munkájába, kiállítások szervezésébe²³⁸. 1975-ös ex libris kiállításán Bordás Ferenc, Diskay Lenke, Fery Antal, Hajós Éva, Horváth István, Kass János, Kertes-Kollmann Jenő, Kékesi László, Kőhegyi Gyula, Menyhárt József, Nagy Árpád Dániel, Perei Zoltán, Rákóczy Ferenc stb. ex librisei szerepeltek.

A szegedi Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtárban²³⁹ található ex libris gyűjtemény létrejöttét 1936-ban két neves magyar gyűjtő: Pinterits Tibor és Lusztig István adománya alapozta meg. Pinterits gyűjteményében nagyrészt Haranghy Jenő grafikai szerepeltek, Lustig István ajándéka jórészt szegedi vonatkozású városképeket, szegedi grafikusok alkotásait, ill. szegedi gyűjtők számára készült ex libriseket tartalmazott. Ezek mellett Haberman Gusztáv, Galambos Ferenc, a Meskó-Póka házaspár, Andruskó Károly, Kopasz Márta, Krier Rudolf nevei említhetők, mint akik nagyban hozzájárultak a könyvtár anyaga gyarapításához²⁴⁰. Az ex libris gyűjtemény gazdagításában nagy szerepe volt a Kisgrafika Barátok Köre helyi csoportjának (alapítója Kopasz Márta festő, grafikus, művésztanár volt), mely 2011-ben ünnepelte megalakulása 50. évfordulóját. Külön említést érdemel a könyvtáralapító Somogyi Károly 43701 kötetes magángyűjteménye, melynek beragasztott ex librisei több száz régi könyvgyűjtő és könyvtár emlékét őrzik. Erről több ízben rendeztek kiállítást, legutóbb 2011-ben²⁴¹.

A szegedi Móra Ferenc Múzeum képzőművészeti tára több gyűjteményegységből áll. Többek között itt található Buday György életműve. A közel háromezer ex librist kitevő kollekción két régebben elhunyt szegedi műgyűjtő, Némedy Gyula és Palócz Sándor ügyvédek gyűjteményéből került a Móra Ferenc Múzeumba²⁴². Ezek zömmel a századforduló, illetve jelen századunk külföldi művészeitől származó grafikák.

Az 1959-ben ajándékként kapott 1211 darab ex librist kitevő Palócz-hagyatékban legtöbb a külföldi ex libris művészek száma²⁴³. Némedy Gyula (1881–1949) ügyvéd, az

²³⁵ GALAMBOS Ferenc: *Nagy József és a magyar exlibrisgyűjtés*, Kisgrafika Értésítő, 1962. december, 11.

²³⁶ OJTOZI Eszter: *Ex librisek a debreceni Egyetemi Könyvtár 1700–1750 közötti külföldi könyveiben/Die Exlibris in den ausländischen Büchern der Universitätsbibliothek zu Debrecen zwischen 1700-1750*, Kossuth Lajos Tudományegyetem Kiadó, Debrecen, 1998.

²³⁷ *Madách Imre Városi Könyvtár Helytörténeti Gyűjtemény*, www.vkbalassa.hu

²³⁸ PITTMANN László: *Kisgrafika élet 10 esztendeje Vas megyében*, Kisgrafika, 1984/1–2. sz., 47.

²³⁹ *Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár*, www.sk-szeged.hu

²⁴⁰ *Ex libris-gyűjtemények a Somogyi-könyvtárban*, In. GAVENDA Gabriella: *Ex libris-élet Szegeden az ötvenes évektől napjainkig*, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Könyvtártudományi Tanszék, 2003. (szakdolgozat)

²⁴¹ LENKEY István: *Az ex libris mint könyvgyűjtés és könyvtártörténet-írás*, Kisgrafika 2012/1. sz., 11.

²⁴² SZELESI Zoltán: *A szegedi Múzeum rajzművészeti gyűjteménye*, In. *Móra Ferenc Múzeum évkönyve*, 1980-81/1. 365.

²⁴³ A külföldi művészek közül csak szemléltetésül említek néhányat, akik a tekintélyes Palócz-féle gyűjteményben ex libriseikkel szerepelnek: Ade M., Bonnet C., Colly E., Dreschel L., Eisner R., Friedmann H., Goltz A., Hanlinger A., Kepler R. C., Legier W., Merkel H., Roick G., Steiner H., Telemann P., Unterheim F., Visser J., Wunderlich J. és Ziegler H. A magyarok közül Barta Ernő, Bottlik Tibor, Gönczy Miklós, Harsányi Kálmán, Joachim Ferenc, Kós Károly,

Ajtósi Dürer Céh tagja kb. 1800 (pontosan 1752!) darabos kisgrafika gyűjteményét 1970-ban adományozta a múzeumnak.²⁴⁴ Az intézmény őrzi Bálint Sándor néprajztudós 90 darabos grafikai hagyatékát is.²⁴⁵

A *pápai Jókai Mór Városi Könyvtár*²⁴⁶ többször adott otthont ex libris kiállításoknak, így anyaga a kiállítók, Kundermann Jenő és az ajkai Krajcsi Tiborné adományai révén is gyarapodott.

A *jászberényi Városi Könyvtár és Információs Központ* (a KBK egyik intézményi tagja) grafikai gyűjteményében már a nyolcvanas években kb. 2000 ex libris és kisgrafika szerepelt, mely számarányt a folyamatosan rendezett kiállítások tovább gyarapítottak.²⁴⁷

A *sárvári Sylvester János Könyvtárban* 1993-ban ex libris kiállítást rendeztek dr. Bakondi Béla gyűjteményéből²⁴⁸. A kiállított közel 200 darabos anyag a hazai mellett külföldi művészeket is szerepeltetett.

Imolay dr. Lenkey István 2008-ban, majd 2010-ben nagyobb mennyiségű ex librist és alkalmi grafikát ajándékozott szülővárosának, Putnoknak, pontosabban a *putnoki Holló László Galériának*.²⁴⁹ A *sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára* közel ezer darabból álló ex libris és alkalmi grafika anyagának feldolgozása is Lenkey István nevéhez fűződik²⁵⁰.

A nagyobb gyűjtemények mellett számos kisebb ex libris gyűjtemény létezik Magyarországon. A *kiskunhalasi Thorma János Múzeum*, a németországi Kronach testvérvárosaként a mai napig számos ex libris kiállítást rendez, több esetben a világhírű kronachi nyugalmazott könyvtárigazgató, neves ex libris gyűjtő, Herbert Schwarz anyagából²⁵¹.

A *Jósa András Múzeum Szakkönyvtár* Nyíregyházán²⁵², a *Petőfi Irodalmi Múzeum* Budapesten²⁵³, a hajdúhadháztéglási *Földi János Városi Könyvtár*²⁵⁴, a gyulai *Lajos*

Kukovetz Nana, Nagy Sándor és Wlasics Adorján számos munkájával találkozhatunk. Az ex librisek megrendelőinek sorából pedig többek között Gábor Arnold, Holló Lajos, Lyka Károly, Palócz Sándor és Szivessy Tibor neveit emelem ki.

²⁴⁴ RÁCZ Mária: *A kisgrafika szegedi története*, in: *KBK jubileumi évkönyv, 1959–2009*, i. m., 16. – 655 lap külföldi művésztől való. Tíz vagy ennél több ex librisrel szerepelnek a következők (a darabszámot zárójelben jelzem): Angelini L. (12), Baldinelli A.(40), Budler N. J. B. (10), Campion L.W. (17), Cisari G. (14), Dobrovsky J. (18), Friedländer E. (25), Haselböck K. (15), Hofer T. (55), Koch R. (17), Mantero G. (27), Meise J. (14), Osimo de B. M. (17), Patocchi A. (10), Pietra P. (11), Reinhold R. (48), Rozendal W. J. (25), Schelling A. H. (10), Scheuert A. (20), Schlagel J. G. J. (16), Servolini L. (25), Zetti I. (35). A gyűjteményben nagyobb példányszámmal szereplő magyar grafikusok: Bordás Ferenc, Drahos István, Fery Antal, Haranghy Jenő, Kopasz Márta, Menyhárt József, Nagy Árpád, Parobek Alajos, Radványi Román Károly, Révész Kornél, Sterbenz Károly, Szűcs Pál, Török János, Vadász Endre, Várkonyi Károly.

²⁴⁵ *A Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő Egyesület szegedi csoportjának jubileumi évkönyve 1961–2011.*, A KBK szegedi csoportja, Szeged, 2011., 34.

²⁴⁶ *Jókai Mór Városi Könyvtár*, jmvk.compunet.hu

²⁴⁷ ARATÓ Antal, Dr.: *Kisgrafika a közgyűjteményekben*, Kisgrafika, 1995/3. sz., 6.

²⁴⁸ MOLNÁR Zoltán, V.: *Ex librisek könyvek nélkül*, Sárvári Hírlap, 1993/17. sz., 2.

²⁴⁹ Az anyagból kiállítást is megtekinthettek az érdeklődők. – ZSUPONYÓ UJVÁRY Mária: *Egy gömöri a mohácsi szőlőhegyen*, Gömörország, IX. évf. 2008/4. sz. (http://www.gomorszag.sk/?detail=g200804_15.xhtml). – 2010. október 15-én a Múzeumok Őszi Fesztiválja országos rendezvényt sorozat keretében „Litvániától Hispaniáig” címmel újabb kiállításra került sor Imolay Lenkey István anyagából, melyen a látogatók betekintést kaphattak az európai exlibris-kultúra 20. századába. 22 ország 85 művészeinek mintegy 800 alkotása 100 tablón került kiállításra. Hazánkat 18 alkotó képviselte. A kiállítás anyaga tovább gyarapította a putnoki galéria gyűjteményét. – ZSUPONYÓ UJVÁRY Mária: *Újabb exlibris-adományok a putnoki Holló László Galériának*, Hetedhétár, <http://hetedhethatar.hu/hethatar/?p=8814>, és uezen a címen Kisgrafika, 2010/4. sz., 12.

²⁵⁰ LENKEY István: *Hozzászólás Arató Antal: „Szervezett kisgrafikai gyűjteményeket a közgyűjteményekben!” című cikkéhez*, Kisgrafika 1977/2. szám, 33.

²⁵¹ ROTHER, Richard: *Szőlő és bor – kiállítás*, <http://www.halas.net/kultura-szabadid/6833-richard-rother-szl-es-bor-kiallitas>

²⁵² *Jósa András Múzeum Szakkönyvtára*, <http://jam.nyirbone.hu/konyvtar/konyvtar/exlibris/exlibris.html>

*Ferenc és Kortársai Grafikai Gyűjtemény*²⁵⁵, az esztergomi *Keresztény Múzeum* grafikai gyűjteménye²⁵⁶ is rendelkezik jelentékeny számú ex libris anyaggal.

A *Magyar Elektrotechnikai Múzeum* speciális irányultságú, az elektrotechnika történetével kapcsolatos kisgrafikai alkotásokat gyűjt²⁵⁷.

4. Interdiszciplinaritás, az ex librisek interpretációjának új irányai napjainkban

4.1. Az ex librisek és az „iconic turn”²⁵⁸

Napjainkban, a posztmodern korában formálódó új kultúrtörténeti, művészettörténeti diskurzusok egyik központi témája a kép, annak vizuális kultúrában betöltött szerepe, hatása, recepciója. Az „iconic turn” nyomán a kutatás területén is végbement az a mélyreható fordulat, mely a modern képi technikák, és a vizualitás szerepét hangsúlyozza. A tudománytörténet a tudományok vizuális feltételeire fókuszál, a történettudomány felmenti a képi forrásokat az illusztráció ódiuma alól, az irodalomtudomány az írás és a kép kölcsönviszonyát elemzi, a filozófia a kép reflexióját részesíti előnyben, az archeológia és a művészettörténet történeti képtudományként újítja meg hagyományait²⁵⁹.

A vizuális nyelv, a vizuális jelek mint kódok kommunikációs viszonyokban betöltött szerepének vizsgálata áthatja a vizuális kultúra egészét. Világunkat és identitásunkat nemcsak leképezik, hanem egyre inkább alakítják is a bennünket körülvevő képek. „A vizuális nyelvi ismeretek és a vizuális (nyelvi) érzékenység olyan vizuális műveltséget eredményez, amely alakítja a világfelfogást, és segíti a világban való eligazodást.”²⁶⁰ A kép ma nem egyszerűen tárgy, produktum, áru, hanem üzenet, befolyásolási mód, meggyőzési eszköz, sőt, gyakran szinte erőszakos behatolás lelkivilágunkba, különféle manipulációk hordozója. A vizuális kommunikáció ma még integrálatlan terület, vizsgálatában nem lehet interdiszciplináris szintézist létrehozni, csak multidiszciplinárisan közelíthető meg. Több tudomány illetékes a vizuális kommunikáció terén, a kognitív

²⁵³ *Buday György-emlékkiállítás (2007)*, <http://www.pim.hu/object.79e41c31-b8d5-4584-9b57-2cb1be4121ff.ivy> – A 2007. április–október között rendezett Buday György-emlékkiállításon, melyet a grafikusművész, fametsző és könyvtervező születésének 100. évfordulója alkalmából tartottak, Buday számos ex librise szerepelt.

²⁵⁴ Kiadványaik közül e téren kiemelkednek a Hajdúhadháztéglási Földi János Városi Könyvtár kisgrafikai füzetei, pl. *Írók, költők az ex libriseken és kisgrafikákon*, Hajdúhadház, 1980. június (leíró kiállítási katalógus), Semsey-hagyaték.

²⁵⁵ GESZTI László: *Allandó grafikai gyűjtemény Gyulán*, *Kisgrafika* 1995/1. sz., 9.; *Lajos Ferenc és Kortársai Grafikai Gyűjtemény*, <http://gyula.varosom.hu/latnivalok/muzeum/Lajos-Ferenc-es-Kortarsai-Grafikai-Gyujtemeny.html> – A múzeum Lajos Ferenc (1912–1998) grafikusművészről kapta a nevét. A múzeumban a névadó kortársainak alkotásai is megtekinthetők. Közülük kiemelkedik Haranghy Jenő, Molnár C. Pál, Szabó Vladimir neve.

²⁵⁶ *Esztergomi Keresztény Múzeum*, <http://www.keresztenymuzeum.hu/collections.php?mode=collection&cid=9&vt=>

²⁵⁷ *Magyar Elektrotechnikai Múzeum*, <http://www.emuzeum.hu/hu/gyujtemenyeink/> és *Hírek*, *Kisgrafika* 1988/2. sz., 37.

²⁵⁸ *Az ex librisek és az iconic turn*, Lásd. VASNÉ TÓTH Kornélia: *Az ex librisek interpretációjának új irányai, ex libris és hungarikakutatás*, In. *Szöveg-emlék-kép*, Gondolat Kiadó, 2011. (Bibliotheca Nationalis Hungariae sorozat), 296–298.

²⁵⁹ BREDEKAMP, Horst: *Fordulópontok. Az iconic turn ismertetőjegei és igényei*, In. *A kép a médiaművészet korában*, Bp., L' Harmattan, 2006, 13.

²⁶⁰ SÁNDOR Zsuzsa: *A vizuális kommunikáció vizuális nyelvi készlete és ennek struktúrája*, http://vizualisantropologia.lap.hu/tudastar_epublikaciok/15447141?15479689#doboz

tudományoktól a szemiotikán és a művészettörténeten át a társadalomtudományokig. Érinti többek között a percepcióelmélet, a kultúraelmélet, a tartalomelemzés kérdéseit.²⁶¹

A művészi alkotások, ezen belül a grafika formái és művészeti értékei azáltal, hogy ablakot nyitnak a társadalom értékeire és ideáljaira, hozzájárulnak az identitásunkról, helyünkéről és kulturális értékeinkről alkotott elképzeléseink formálásához. A képek azonosítása, interpretációja szorosan összefügg az adott mű funkciójával is; az egyes területeknek, műfajoknak megvannak a maguk specifikus ikonográfiai jellemzői, szabályai²⁶². A következőkben mindezek az ex libris tekintetében kerülnek bemutatásra.

A könyvjegy – mint korábban már utaltam rá – eredeti funkciójában a könyvhöz kötődött, a könyvet díszítette, a könyvművészettel együtt virágzott és újult meg.

A szoros értelemben vett, könyvjegyként funkcionáló ex librisek értelmezésében, funkciójában a XIX–XX. század fordulójától jelentős módosulás következett be, felszabadulva a könyvhöz kötöttségtől, „quasi ex librissé”²⁶³ lettek. E „luxus ex librisek”²⁶⁴ már többnyire csak a gyűjtők számára és a tulajdonos grafikai gyűjteményének gyarapítása céljából készültek. Az ex librisek mint vizuális dokumentumok interpretációja mégis túllép a képzőművészet kifejezőeszközeinek vizsgálatán. Az értelmezésben a kiindulópont általában nem a művészi, grafikai probléma, hanem egy társadalmi, történeti, etikai, esztétikai eszme, mely a kompozíciót meghatározza, azaz a formai oldallal szemben a tartalmin van a hangsúly.²⁶⁵ Mivel bennük összegződik több humán tudomány – ezeken belül is kiemelten a művelődés-, a társadalomtörténet, a kulturális antropológia, a kommunikációelmélet, a könyvtartomány – számos ismeretanyaga, az ex librisek kutatása interdiszciplináris és multidiszciplináris jellegű, vizsgálata pedig gazdag adalékokkal szolgál kulturális és tudományos életünk megannyi területéhez. A vizuális élmény elindíthat minket a stílus és a technika, a tárgy és a rejtett jelentés felfedezésének útján, vagy az adott kép kulturális helyzetének megismerésére ösztönözhet.²⁶⁶ Az ábrázolások életmódra, értékválasztásra, gondolkodásmódra vonatkozó szimbólumokat közvetítő szerepükkel hozzájárulnak a kollektív emlékezet megkonstruálásához, a közösségi kultuszok kialakulásához.

A vizuális kultúrakutatás nyomán kiformalódó ikonológia (képtudomány)²⁶⁷ feladata E. Panofsky nyomán: a képekben lévő tartalmak és narratív vagy szimbolikus jelentések

²⁶¹ BUDA Béla: *A látvány mint kommunikáció*, Élet és Tudomány, 2010. 08. 26. – recenzió BLASKÓ Ágnes–MARGITHÁZI Beja: *Vizuális kommunikáció* c. szöveggyűjteményéről, http://www.tyotex.hu/index.php?page=recenziok&book_id=2345&review_id=1573

²⁶² BÄTSCHEMANN, Oskar: *Bevezetés a művészettörténeti hermeneutikába: képek elemzése*, Corvina, Bp., 1998.

²⁶³ A kifejezés Oleg Laszunszkijtól származik, lásd Oleg LASZUNSKIJ: *Knyizsnij znak*, Voronyezs, Izdatyelsztvo Voronyezsszkogo Universita, 1967., *Könyvespole* (recenzió), *Kisgrafika*, 1972/2. sz., 37.

²⁶⁴ SIKLÓSSY 1913, i. m., 59.

²⁶⁵ HORVÁTH Hilda: *A XX. század elején készült magyar ex librisek tematikai csoportosításának lehetőségei*, In: *A magyar ex libris művészet a XX. század elején* (bölcsezdoktori disszertáció), Bp., ELTE, 1986. (A továbbiakban HORVÁTH 1986) és uzen a címen: *Kisgrafika*, 1987/2-3. sz., 37.

²⁶⁶ *Mit üzen a kép? Művészettörténeti kalandozás Diana Newall-lal*, Szerk. HORVÁTH Virág, ford. POLYÁK Emese, BÉRESI Csilla, Scolar, Bp., 2008, 7.

²⁶⁷ Az ikonológiai módszert először Aby Warburg alkalmazta 1892-es strassbourgi disszertációjában, Botticelli két képére vonatkozóan. Erwin Panofsky 1939-től háromlépcsős elemzéssémává fejlesztette tovább a „Warburg-iskola” ikonológia módszerét: preikonográfikus leírás (präikonographische Analyse), ikonográfiai elemzés (ikonographische Analyse) és ikonológiai értelmezés (ikonologische Interpretation). Panofsky korszakalkotó műve: *Sinn und Deutung in der bildenden Kunst*, Köln, Dumont, 1975.

feltárása, illetve az ezeket hordozó motívumok azonosítása és interpretálása.²⁶⁸ A képek (pictures) – W. J. T. Mitchelltől eredő – virtuális, anyagi és szimbolikus elemek együtteseként való értelmezése²⁶⁹ szerint „a kép virtuális része az ábrázolat (image), az, amely valami más helyett áll, amely valamit meg akar jeleníteni. Anyagi része a hordozó, a médium, amelyen a hasonmás megjelenik, s a kettő együtt így fizikai tárgyat (object) alkot. A kép komplex jelentése pedig természetesen a reprezentációk szimbolikus és a konvencionális világába vezet.”²⁷⁰ Mitchell kritikai ikonológia²⁷¹ elmélete szükségesnek tartja a szavak és képek megértésén és értelmezésén túl többek között olyan kérdések megválaszolását is, miért favorizálja egy kultúra vagy egy korszak egyszer a szavakat, másszor a képeket; azaz Panofsky ikonológiai megközelítését meghaladva a képekben, a képek mögött található narratív-szimbolikus jelentések felfejtésén túl azoknak a politikai, társadalmi és ideológiai motivációknak az értelmezésére vállalkozik, amelyek a képek készítését, befogadását és a hozzájuk fűződő viszonyulást valójában befolyásolják.²⁷² Új szempontként vezeti be a képek „politikáját”.²⁷³ Az ún. kritikai ikonológia tehát a műalkotásoknak főleg intellektuális aspektusaira koncentrál, háttérbe szorítva a formák és esztétika kérdését. Aby Warburg a képek befogadásesztétikáját elemezve, azok kulturális recepciója vonatkozásában hangsúlyozza: a jelentés nem a műben, hanem annak használata során, a mű és befogadó közti relációs viszonyban képződik²⁷⁴, melyben nagy szerepe van a kultúrtörténeti kontextusnak. A művész a maga szuverén világában a vizualitás keretei közé emeli az irodalomban használt elbeszélő módot olyan értelemben, mely lehetővé teszi annak egy „olvasatát”, értelmezését.

G. Boehm, a művészettörténeti hermeneutika jeles alakja, a német „ikonische Wendung” egyik legfontosabb teoretikusa Heideggerhez hasonlóan a képmás (Abbild) és kép (Bild) különbségéből bontja ki képelméletét, pontosabban az általa kidolgozott „ikonikus differencia” fogalmát²⁷⁵, és az ismeretelméletünket meghatározó képiség jelentősége mellett érvel. Boehm az „iconic turn” olyan fogalmát alkotta meg, amelyben „a kép autonóm, önálló súllyal rendelkező instanciaként lép a hermeneutika és a filozófia legbensőbb tartományába, (...) arra szólít fel, hogy minden területen és minden médiumban, ahol álló- vagy mozgóképek jelennek meg, módszertanilag finomítsuk képelemző eszközeinket”²⁷⁶.

²⁶⁸ *A képek politikája. W. J. T. Mitchell válogatott írásai*, Szerk. SZÖNYI György Endre, SZAUTER Dóra, JATE Press, Szeged, 2008 (Ikonológia és műértelmezés, 13), 9. (A továbbiakban: MITCHELL 2008)

²⁶⁹ W. J. T. Mitchell chicagói akadémikus képmeghatározása, lásd W. J. T. MITCHELL, *What Do Pictures Want? The Lives and Loves of Images*, University of Chicago Press, Chicago, 2005.

²⁷⁰ MITCHELL 2008, i. m. 11.

²⁷¹ A kritikai ikonológia alapjait W. J. T. MITCHELL *Iconology: Image, text, ideology* (Chicago, 1986) c. könyvében fektette le. Itt meglepő módon nem Erwin Panofsky vagy Aby Warburg, hanem Nelson Goodman, Gombrich, Lessing, Edmund Burke és Marx munkásságát elemezte.

²⁷² MIKLÓSVÖLGYI Zsolt: *Kép új világ (A képek politikája – W. J. T. Mitchell válogatott írásai)*, MŰÚT, Irodalmi, művészeti, kritikai folyóirat, 2010. 55. évf., 17. sz, 67–69.

²⁷³ MITCHELL 2008, i. m. 9.

²⁷⁴ *Ikonográfia és ikonológia I., Történeti áttekintés és Aby Warburg munkássága*, In. *Pictura & scriptura. Hagományalapú kulturális reprezentációk huszadik századi elméletei*, Szerk. SZÖNYI György Endre, JATE Press, Szeged, 2004 (Ikonológia és műértelmezés, 10), 58.

²⁷⁵ BOEHM, Gottfried: *Die Wiederkehr der Bilder*, In. *Was ist ein Bild*, Fink Verlag, München, 1994, 11–38.

4.2. Az ex librisek vizuális literációja²⁷⁷

A képek egyre szélesebb körű elterjedése – a gondolkodás eredendő képisége miatt – megkönnyíti a megértést: „az emberi gondolkodás eredendően nem szónyelvi formában, hanem a lelki képek közegében zajlik”²⁷⁸. A vizuális kommunikáció, a képek segítségével történő üzenetváltás összefügg a vizuális literációval²⁷⁹, azzal a képességgel, hogy a képekből, vizuális szimbólumokból jelentést olvassunk ki, vagy más szóval, a képek segítségével jelentést hozunk létre. A vizuális literáció tehát képek „olvasását” jelenti, annak metaforikus, tág értelmezésében: a „képi látás”, a „vizuális megértés”, „vizuális gondolkodás”, „vizuális alkotás”, „vizuális (grafikus) kommunikáció”²⁸⁰ fogalmak, a megértő, eligazodó, tájékozódó látás mind a tárgykörébe tartoznak. A vizuális kommunikációt, nyelvet, a vizuális jeleket, azok interpretációját befolyásoló tényezők maga az ember, a tőle elválaszthatatlan társadalom, kultúra, ill. tér, idő, anyag, végül pedig a látvány egésze.²⁸¹

A vizuális literáció fogalma rokonítható a gadameri ontológiai hermeneutika olvasás fogalmával. Az elmélet kiterjesztését jelenti H.-G. Gadamer azon felismerése, mely szerint „az irodalmi mű és a képzőművészeti alkotások között létező analógiákat hasznosítanunk kell”²⁸². Ennek egyik megvalósulása az ex libris, e kis méretű grafikai alkotás „grafikai epigrammaként”²⁸³ való értelmezése: sűrítve jeleníti meg a mondanivalóját, egy-egy ötletre építő, emblémaszerű mű. A „...művészi munka értéke nem elsősorban a mérettől függ, kis területen is lehet művészileg nagyot alkotni, és az önkifejezés formáját és eszközeit függetleníteni lehet a méretektől. A kis méret tömör előadásmódra, kompozíciós fegyelemre, érzékeny vonalkultúrára kényszerít és olyan grafikai erényeket hoz felszínre, amelyek tehetséges művész esetében egyéni kifejezésmódra vezetnek, s olyan művészi attitűdöt alakítanak ki, amely képes a mikrokozmoszban is a makrokozmosz végtelen horizontját nyújtani”²⁸⁴. Az ex libris tehát, mely nem ad lehetőséget túlrészletezett kompozíciók megalkotására, tömörségében hat. A képi megformálás minden eleme, a

²⁷⁶ BREDEKAMP, Horst: *Fordulópontok. Az iconic turn ismertetőjegyei és igényei*, In. *A kép a médiaművészet korában*, L' Harmattan, Bp., 2006, 12–13.

²⁷⁷ *Az ex librisek vizuális literációja*, Lásd. VASNÉ TÓTH Kornélia: *Az ex librisek interpretációjának új irányai, ex libris és hungarikakutatás*, In. *Szöveg-émlék-kép*, Gondolat Kiadó, 2011. (Bibliotheca Nationalis Hungariae sorozat), 298–304.

²⁷⁸ NYÍRI Kristóf: *Képjelentés és mobil kommunikáció*, In. *Kommunikáció és demokrácia. Mobil információs társadalom – A 21. századi kommunikáció új útjai* (recenzió), Magyar Tudomány, 2002/10., www.epa.oszk.hu/00700/00775/00047/1399-1402.html

²⁷⁹ A terminust John Debes író használta először 1968-ban. A vizuális literáció fogalma rokonítható az ontológiai hermeneutika olvasás-fogalmával, mely Gadamer hermeneutikájának egyik alapfogalma. Gadamer egyik kései írásában az épületek és képek olvasásáról beszél, kitérve ezáltal az olvasás fogalmát, a megértés analógiájaként alkalmazva azt.

²⁸⁰ GYENGE Zsolt, *Visual literacy*, http://ktnye.akti.hu/index.php/Visual_literacy; *A vizuális nyelv maga a látás nyelve, nonverbális nyelv*, In. SÁNDOR Zsuzsa: *A vizuális kommunikáció vizuális nyelvi készlete és ennek struktúrája*, http://vizualis antropologia.lap.hu/tudastar_epublikaciok/15447141?15479689#doboz

²⁸¹ SÁNDOR Zsuzsa: *A vizuális kommunikáció vizuális nyelvi készlete és ennek struktúrája*, http://vizualis antropologia.lap.hu/tudastar_epublikaciok/15447141?15479689#doboz

²⁸² Hans-Georg GADAMER: *Épületek és képek olvasása*, In. *A szép aktualitása*, T-Twins, Bp., 1994, 157–168.

²⁸³ HORVÁTH Hilda: *Ex librisek a 20. század első felében*, In. *A modern magyar fa- és linóleumművészet 1890–1950*, Szerk. RÓKA Enikő, A Miskolci Galéria Évkönyvei, Miskolc, 2005, 190; KÖNIG Róbert: *Cornwalltól Edinburghig. Grafikai epigrammák*, KBK, Debrecen, 1987.

²⁸⁴ GALAMBOS Ferenc: *Kékesi László*, In. *KBK jubileumi évkönyv, 1959–2009*, i. m., 32.

stílus, a kompozíció, a színkezelés, a szövegek tipográfiája ennek rendelődik alá. Az ábrázolás figuratív mellett nonfiguratív elemeket is tartalmaz. Jellemző a nagyfokú stilizáció, erős tónusok, kontrasztok alkalmazása, a változatos tematika, gyakori szimbólumteremtés.

A képzőművészeti (és irodalmi) alkotások megértésének legfontosabb próbaköve az adott műalkotás egészének vagy egyes rétegeinek értelmezése. Az ikonográfiai (és ikonológiai) szempontú kutatások ezt szolgálják, feltárva a művek jelentését, szerteágazó implikációit, az egyes képek/témák kialakulását és hagyományozódását. Az *ex libris* mint kisgrafikai műfaj képalkotását a formai (és részben funkcióbeli) kötöttségek mellett befolyásolják az egyes stíluskorszakok trendjei, de e kisgrafikák a képzőművészet több ágában is fellelhető sztereotip motívumok mellett teljesen egyedi, új képi tartalmakat, szimbólumokat, ábrázolási sémákat is felmutatnak.

Az *ex libris*ekben megvalósuló narratív szerkesztés megfejtése a néző feladata, mely két irányból valósulhat meg: a grafikus, ill. a tulajdonosi oldalról nézve. A könyvjegyek értelmezésének alapvető megközelítési lehetősége tehát az ikonográfiai-ikonológiai, mely a formakincset, és ezáltal a grafikai alkotást, a grafikus szándékát helyezi előtérbe, ill. a possessorkategória szerinti, mely a gyűjtők és megrendelők szerepét állítja középpontba. Természetesen a két szempont nem különíthető el élesen egymástól, sok átfedést mutat. E kettősség ábra és szöveg egymásra hatását, kölcsönösségét is magában foglalja, az *ex libris* műfaja a szöveg és a kép interreferenciális kölcsönhatásában értelmezhető.

Az *ex libris*ek ikonográfiáját, tipológiai elemzését befolyásoló tényezők közé tartozik, hogy az alkotás egyedi tulajdonos vagy intézmény számára készült-e (intézményi, ill. magán *ex libris*), összekapcsolódik-e valamely fontos eseménnyel, évfordulóval, megemlékezéssel stb. A formaelemek alapján három fő kategóriát különböztethetünk meg: címeres (heraldikus), témás (szimbólumos) és egyszerű szöveges (tipografikus) *ex libris*eket.²⁸⁵ A tematikus motívumok főbb típusai az ember-, állat-, növény-, táj-, könyv-, épületábrázolások, portrék, életképek. Gyakoriak a megrendelő foglalkozását egy jellemző szimbólummal kifejező könyvjegyek, ill. az elvont eszméket, a közös kulturális örökség részévé lett mítoszokat megjelenítő allegorikus alkotások. Az ikonográfiai módszer lehetőséget nyújt az *ex libris*ekben is megjelenített, kollektív vagy személyes emlékezetbe vésődött képzetek feltérképezésére, ezáltal képes megszüntetni az idő érzetét, összekötni a múltat a jelenel.

Szöveg és kép interreferenciális kölcsönhatása, a diszkurzivitás többféle módon valósul meg az *ex libris* műfajában. A könyvjegygyűjteményekben számos példát láthatunk az *ex libris* szót más latin kifejezéssel helyettesítő, ill. kiegészítő lapokra. Ezek utalhatnak a könyvgyűjtők könyvtárának gyűjteménytípusaira, ill. a könyvjegygyűjtő sajátos érdeklődési körére, vagy gyűjteménye speciális (pl. grafikai, numizmatikai, zenei, erotikus, szőlős-boros stb.) egységeire: *ex graficis*, *ex numismaticis*, *ex musicis*, *ex eroticis*, *sex libris*, *ex periodica*, *ex vinis prosit*, *ex libris geographicis*, *ex libris philately*, *ex libris tokajensibus*, *ex libris archaeology*, *ex libris gastronomicis* stb. A szőlős-boros *ex libris*ek egy példája Fery Antal alkotása, mely a szőlőprés ábrája mellett szövegében (*Ex libris*

tokajensibus Norberti Lippóczy) is utal az ex librist készítettő tarnówi gazdamérnök, Lippóczy Norbert régebbi szűkebb hazájára, a Tokaj-Hegyaljára. Fery Antal grafikus Szigeti István nevére metszett *ex vinis prosit* lapján a témához illően szőlőfürtöt tartó nimfa látható, egy faunnal. Szigeti István érem és ex libris gyűjtő több *ex numizmaticis* lapot is készítettett (pl. *Ex numizmaticis Stephanus Szigeti*, grafikus Vertel József), mely a két gyűjteményegység között teremt dialogikus kapcsolatot. Szigeti István sokoldalúságát mutatja, hogy *sex libris*, ill. *ex libris eroticis* lapokat is rendelt, melyek többségén női akt látható.

Szöveg és kép szerves összetartozása legnyilvánvalóbban a tulajdonos nevére utaló ábrájú, ún. *beszélő ex libris* esetében figyelhető meg. Ennek eredete a heraldikus ex librisekre, ill. azon túlmenően az ún. beszélő címerekre²⁸⁶, névcímerekre vezethető vissza. Ezek esetén a tulajdonos neve szimbólumokkal jut kifejezésre. Európában az első ex libris a Hanns Iglér nevére készült fametszetes lap az 1470–1480-as évek tájáról. Hanns Knabensberg griesstädti káplán nevéből eredően szerette magát Iglér-nek ('sün') nevezni. Könyvjegyén ennek a névnek játékos ábrázolását találjuk: virágos mezőn egy sün látható, szájában egy virágos ágacskaival. A humoros ábrázolás hangulatát az ex libris felirata hangsúlyozza: *Hanns Iglér, das dich ein Iglér küs* ('hogya sün csókolna meg')²⁸⁷. Bártfa városi – korábban római katolikus plébániai – könyvtárának címeres fametszetű ex librise 1596 körülről maradt ránk, Gutgesell Dávid bártfai nyomdájából.²⁸⁸ A mai Szlovákia területén, Bártfán készült ex librisen két vadember a város beszélő címerét tartja. A könyvjegy nyomdai szedett szöveggel van kombinálva, alul a város címerét magyarázó disztichonnal. A beszélő ex librisekre korunk könyvjegyei közt számos példát találunk, pl. a Hajós Pál nevére metszett ex libris, hajó ábrájával (grafikus Fery Antal), a Galambos Ferenc számára készült ex librisek sora galambbal (grafikus Drahos István, Fery Antal, Takács Dezső, J. Szuszkiewicz).

Az ex librisek egy sajátos esete, amikor a művész saját maga számára készít ex librist, ún. *ipse fecit* lapot. Az ilyen grafikákban erős az önreflexív jelleg, a legadekvátábban hordozzák a készítő attribútumát, jellemző stílusjegyeit, személyiségét, hisz ez esetben a grafikus nemcsak a lap készítője, hanem a tulajdonosa is egyben. Fery Antal számos ipse fecit lapja közül kiemelném a 60. születésnapjáról megemlékezőt, portréjával. A „Hatvan éves lettem én... Ifjúságom kezdetén. Fery Antal, 1968” szövegű grafika József Attila „Születésnapomra” c. versével lép intertextuális kapcsolatba, s ezzel újabb területet von be az értelmezésbe. Takács Dezső pécsi grafikus ipse fecit lapjain helyi kötődésének és foglalkozásának megfelelően a pécsi székesegyház, ill. festőpaletta látható.

R. Wollheim, aki ikonológiai nézeteivel szorosan kapcsolódik az európai művészetfilozófia „Kunstwollen”²⁸⁹ fogalmához, a jelentés és a megértés kapcsolatában fontos szerepet tulajdonít a képi reprezentációnak, melynek perceptuális alapjait vizsgálva

²⁸⁵ DEÉ NAGY 2001, i. m. 27.

²⁸⁶ BERTÉNYI Iván: *A címertan reneszánsza* (tanulmányok), Argumentum, Bp., 2010, 63.

²⁸⁷ DEÉ NAGY 2001, i. m. 32.

²⁸⁸ *Régi magyar ex librisek 1521–1900.*, i. m., 13. és BORSA Gedeon: *Mikor és hol készült a bártfai ex libris?*, Kisgrafika Értesítő, 1967. szeptember, 381.

²⁸⁹ E fogalmat művészetalkotó akaratnak, vagy művészetakarásnak fordíthatjuk. Először Alois Riegl esztétikájában jelent meg.

leszögezi: a norma a reprezentáció lehetséges percepciói közül kiválasztani a helyes – a művész intenciójának megfelelő – percepciót. Kétféle látást különböztet meg: a valamiként-látást, mely egy általánosabb, felületesebb szemléletet jelent, míg a benne-látás egy konkrétabb, mélyebb megértést sugall.²⁹⁰ Az ex librisek ikonográfiai és ikonológiai elemzése során tehát az egyik legfontosabb feladat az ábrák leírása és osztályozása, a motívumok helyes azonosítása, a szimbolikus értékek feltárása, értelmezése. A könyvjegyek művészi jelentőségét és hatását az ábra és motívumkincs, a rajzi és kompozíciós megoldások mellett azonban befolyásolja készítési módjuk is, az, hogy sokszorosító grafikai technikával jönnek létre. Az ún. nemes grafikai eljárással (rézmetszet, rézkarc, acélmetszet, fa- és linómetszet, litográfia stb.) készült lapok értékét emeli, hogy a grafikus nemcsak a rajzot, a kompozíciót hozza létre; a sokszorosító eljárás alapját képező fadúcot, acél- és linólemezt is maga vési vagy maratja ki, a litográfia rajzát maga viszi át a kőre, és így tevékenysége kettős: a rajz mellett a mives technikai megoldás is az ő nevéhez fűződik. Drahos István (1895–1968) grafikus, szentesi rajztanár, több száz fametszetű ex libris készítője így vall az ex libris e „kézjegy”²⁹¹ funkciójáról: „rajztudás nélkül nem lehet fát metszeni, a véső nem ecset, nem lehet rábízni, hogy véletlenül valamit csináljon. A betűket a művész rajzolja meg és ne a véső bütykölje a fába. És akármilyen csöppnyi alkotás az ex libris, azt bizony meg kell komponálni”.²⁹² E mives technikai eljárásokhoz képest a klisé ex librisek gyári tömegtermékek, igaz, ezek esetén is vannak értékes kivételek, gondolhatunk itt a századelő jórészt klisé kivitelezésű szecessziós ex libriseire, melyek a művész egyedi grafikáiról készültek. Megemlítenéd még a napjainkban terjedő modern számítógépes grafika, mely – amellet, hogy minden eddiginél gyorsabb és nagyobb példányszámú alkotást tesz lehetővé – számos esetben a színvonal hanyatlását hozza.

Az esztétikai élményt, az ex librisek hatásmechanizmusát az alkotó és a készítettő szándékán túl mindenkor befolyásolják a képi reprezentáció elemei, a technika, a kor; az ex librisek elemzésénél emellet nagy jelentőséggel bír az eredetiség kérdése. Az eredetiség-hitelesség tekintetében különböző helyzetek adódhatnak, melyek befolyásolják az ex librisek színvonalát és értékét. A legnagyobb értéket az a lap képviseli, melyet a művész nyomtatott, és szignált – ez minden bizonnal eredeti nyomat. Innen aztán a változatok egész sora következik a művész nyomtatta, de nem szignált, ezért kevesebbet érő lapokon át a tulajdonos által a dűcről később nyomott példányokig, a fotomechanikai, ill. a nyomdai úton sokszorosított ex librisekig²⁹³. Utóbbiak már jogtalan sokszorosítási módok, melyeket az ex libris gyűjtők a csereforgalmuk élénkítése érdekében végeznek, de ezzel aláássák a gyűjtőerkölcsöt, és az ex libris művészet rangját veszélyeztetik. Plágiumra, hamisításra is derült fény, pl. a Fery Antal alkotásjegyzékében 592. sorszámot viselő, eredetileg Szigeti István nevére 1969-ben készült fametszet egy másik tulajdonos (Robert

²⁹⁰ WOLLHEIM, Richard: *Valamiként-látás, benne-látás és a képi reprezentáció*, In. *Kép, fenomén, valóság*, Szerk. BACSÓ Béla, Kijárat, Bp., 1997, 229.

²⁹¹ SOÓS Imre: *Könyvespolc – VITÉZ Ferenc, Az érzéki vonal* (recenzió), *Kisgrafika*, 2008/4. sz., 14.

²⁹² *Szentes Helyismereti Kézikönyve*, http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Szentes

²⁹³ PELLAI, Enzo: *Eredetiség-hitelesség*, *Kisgrafika*, 1985/2. sz., 20.

H. James) nevével ellátva szerepelt egy német ex libris kiadvány címlapján²⁹⁴. Az ilyen hamisítások kivédése szinte lehetetlen, ezért is fontosak a művészek alkotásaiból készített alkotásjegyzékek, opuslisták, melyek tanúskodhatnak az eredetiség kérdéséről.

A sokszorosítás kapcsán felvetődhet az aura kérdése, azaz a műalkotásnak a befogadás itt-és-most pillanatával ütköztetett történetisége, az a tradíció-összefüggés, amely a befogadás pillanatában körülveszi a műalkotást. A technikai sokszorosíthatóság amellest, hogy átformálja a tömegek viszonyát a művészetekhez, veszélyezteti az aurát²⁹⁵, és ezzel összefüggésben megváltoztathatja a mű értelmezését, üzenetét. Ez a veszély kevésbé áll fenn a korai, könyvbe ragasztott ex librisek esetén, melyek könyvhöz való kapcsolódásukkal jobban megőrzik eredeti kontextualitásukat, s ez értelmezésükre is kihat. A modern, jórészt önálló grafikai lapként terjedő ex librisek viszonylatában inkább fenyeget a félre-, ill. átértelmezés veszélye. Különösen igaz ez az ún. ál (pszeudo) ex librisek esetén. Az exlibrisológusok – élükön a sint-niklaasi belga Ex libris Társaság, a Graphia VZW teoretikusai, André Vercammen és Luc Van den Briele, emellett számos gyűjtő és egyesület – tiltakoznak a pszeudo ex librisek terjedése ellen, amelyeken nem tüntetik fel pontosan a metszet tulajdonosának nevét, vagy már nem élő személyeket jelölnek meg tulajdonosként.²⁹⁶ Ezek a szabálytalan, ál-könyvjegyek amellest, hogy számos esetben az utókor felé rejtve hagyják az igazi tulajdonos személyét, félreértelmezésekre is okot adhatnak. Az ex libris íratlan szabálya: csak a tulajdonos előzetes hozzájárulása alapján van joga az alkotónak a nevet lapjára vésnie, és a szabályos ex librisen jelölni kell a tulajdonos vezeték- és keresztnévét is²⁹⁷. Ezen értelmezés szerint a keresztnevekre, ill. a monogramra metszett ex librisek is félig pszeudok²⁹⁸. Ez a kitétel azonban jelentősen kitágítja a pszeudo könyvjegyek körét, például olyan neves grafikusok több alkotását is ide sorolva, mint Radványi-Román Károly (Dr. A. K. könyve), Fery Antal (Ági könyve), Petry Béla (Annus könyve), Haranghy Jenő (Judit könyve, Péter könyve, Ex libris Lippóczy, Ex libris Dr. A. K.). A probléma nagyságát érzékeltetik a sint-niklaasi Ex libris Centrum által Mercator halálának 400. évfordulójára kiírt pályázat (1993) tanulságai, melyeket Luc Van den Briele így összegzett a belga Graphia hasábjain: „... a beküldött kisgrafikák között 39 (!) olyan lap szerepelt, amelyen semmiféle felirat, név, vagy a könyvjegyre való utalás nem található. Ezen túlmenően több mint 100 pszeudo-ex libris érkezett be! Ezek az ál-könyvjegyek nem létező személyek nevét viselik. Leginkább visszatetsző, hogy a 400 éve nem élő Mercator nevére 74 ilyen lap készült! Néhány ravaszkodó exlibris-mester beírta a G. M. monogrammal, melyből bárki bármit kiolvashatott.”²⁹⁹ Luc Van den Briele a tanulságokat levonva egy részletesebb, a feliratokat, a tulajdonosok személyét jobban szabályozó pályázati kiírás szükségét hangsúlyozta.

²⁹⁴ Dr. Soós Imre: *Plágium? Plágium?*, Kisgrafika, 1993/2. sz., 7.

²⁹⁵ BENJAMIN, Walter: *A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korában* (1935), http://frankfurt.tek.bke.hu/media/szoveg/benjamin_sokszorosit.htm

²⁹⁶ KECSKÉS 1997, i. m., 379.

²⁹⁷ Soós Imre, *Szemle*, Kisgrafika, 1991/1. sz., 14. és ÜRMÖS Péter: *A polémia folytatódik...*, Kisgrafika, 1998/1. sz., 14. – A téma a XXXIII. FISAE Nemzetközi Ex libris Kongresszuson (2010) is felmerült. A Boekmerk 2011/34-es számában Lu Boeykens ismételten figyelmeztet az ál ex librisek szabálytalanságára, lásd *Bijdrage IEC: feest of geen feest kritische bedenkingen bij een wedstrijd*, Boekmerk, 2011/34., 120.

²⁹⁸ DRAHOS István: *Védő szavak az ál-exlibrisekért*, Kisgrafika, 1991/2. sz., 10.

²⁹⁹ Soós Imre: *Szemle*, Kisgrafika, 1993/3. sz., 12.

A nem létező személyek, régen meghalt emberek, nem létező egyesületek nevére készített könyvjegyek, ál ex librisek példái magyar részről Drahos István „Ex libris Guliver” (!) feliratú, ábrájában is Swift művének főhősét bemutató alkotása, ill. Kőhegyi Gyula „Ex libris Modigliani” szövegű, az 1920-ban elhunyt híres olasz festőt, szobrászt idéző könyvjegye, mely – bár női portréjával a nagy előd munkásságára utal –, nem az ő megrendelésére készült, ezért sokkal inkább tekinthető ún. hommáge lapnak, mint ex librisnek. Ugyancsak ál ex librisek Drahos István „A mi könyvünk”, Kőhegyi Gyula „Kettőnk könyve” feliratú kisgrafikái, melyeknél a tulajdonosok beazonosítása szinte lehetetlen. Ezen kívül számos alkotó műveit sorolhatnám, melyek pusztán az ex libris feliratot tartalmazzák, név nélkül, tehát a tulajdonosra szövegükben egyáltalán nem utalnak – az ilyen szabálytalan könyvjegyek száma koronként változó mennyiségű, de minden időben, és szinte minden alkotónál előfordul néhány példa.

4.3. Az ex librisek és a possessorkutatás

Az exlibrisológia művelői közül többen is osztják azt a véleményt, hogy a téma a gyűjtők, a könyv(jegy)tulajdonosok személyére nézve nem eléggé kutatott³⁰⁰. Pedig e kisgrafikai műfaj életben tartásához elengedhetetlen a mecénások, a megrendelők, az ex libris gyűjtők személye. Az ex libris, bár funkciójában részben elszakadt a könyvtől, napjainkban is megőrizte possessorjelölő szerepét. Amikor nem a könyvbe beragasztva jelöli annak tulajdonosát, önálló grafikai lapként a készített (és a grafikus) személyének jellemrajza: „...a jó ex libris nemcsak jó grafika, hanem a lap tulajdonosának egyéniségéről, foglalkozásáról, kedvteléseiről is vall, az egyéniséget közvetlen, vagy közvetett eszközökkel, realitásokkal vagy szimbólumokkal, egyszerűen vagy áttételesen úgy ragadja meg, hogy a perszonalizáció egyedi és utánozhatatlan legyen. A jó ex libris Janus-arcú műalkotás: a tulajdonos és a művész legbelsőbb énjét egyaránt a világ elé tárja, az előbbit kihangsúlyozottan, az utóbbit egy kicsit a háttérben, csak a lényeges jegyekre szorítkozva.”³⁰¹ Gordon Craig, híres angol ex libris művész meghatározása szerint a könyvjegy ne legyen egyéb, mint szerény egyszerű kis dísz, amellyel kapcsolatban a tulajdoni viszonyoknak kell kifejezésre jutni.³⁰² A személyes vonatkozások azonban nem mehetnek az érthetlenségig; a lapot minden szubjektív jellege mellett bizonyos objektivitás kell jellemezze.

A könyvjegyek tulajdonoskategóriája szerint megkülönböztetünk egyéni (magán), ill. intézményi ex librist – annak megfelelően, hogy egyéni könyv(jegy)gyűjtő, azaz magánkönyvtár, vagy nyilvános könyvtár, ill. intézmény, szervezet számára készített könyvjegyéről van-e szó. Az intézményi kategórián belül számos típus különíthető el:

³⁰⁰ Varjú Elemér (1873–1944) művelődés- és művészettörténész már 1895-ben, a Magyar Könyvszemle hasábjain felhívta a figyelmet az ex librisek, az ex libris gyűjtés művelődéstörténeti jelentőségére. Lásd VARJÚ Elemér: *Magyar könyvgyűjtők ex librisei*, Magyar Könyvszemle, 1895/3. sz., 194–195.

³⁰¹ GALAMBOS Ferenc: *Drahos István*, In: *A Kisgrafika Barátok Köre jubileumi évkönyve, 1959–1969*, Szerk. GALAMBOS Ferenc, KBK, Budapest, 1969, 50. (A továbbiakban: *KBK évkönyv 1959–1969*)

³⁰² SIKLÓSSY 1913, i. m. 58.

könyvtár, kölcsönkönyvtár, iskola, egyetem, múzeum, társaság, egyesület, klub, kör, vállalat, katonaság stb. A tulajdonosi beazonosítást nehezíti, hogy sok esetben problematikus annak eldöntése, egy adott ex libris intézményi vagy magán célra készült-e: gyakoriak az olyan heraldikus vagy témás ex librisek, amelyek eredetileg egy-egy nyilvános közgyűjteménnyé lett könyvtár alapítója számára készültek. Például a gróf Széchényi Ferenc, a Magyar Nemzeti Múzeum és Könyvtár alapítója számára 1786 körül készült könyvjegy azelőtt készült, mielőtt a gróf a nemzetnek ajándékozta volna gyűjteményét, és a könyvjegy felirata semmivel sem utal arra, hogy közösségi gyűjtemény ex libriséről lenne szó.

5. Az ex librisek nemzetközisége, nemzetközi ex libris egyesületek³⁰³, kongresszusok, a FISAE megalakulása

5.1. Az első nemzetközi kongresszusok, a FISAE megalakulása

Meglehetősen pontossággal körvonalazható, hogy hol van az ex libris művészetnek komoly hagyománya és még komolyabb jelene. Kelet-Közép-Európában Csehország, Lengyelország, Románia és Magyarország, nyugaton pedig Olaszország, a német nyelvterület államai: Ausztria és Németország, valamint a németalföldi országok: Hollandia és főleg Belgium művészi életében foglal el kiemelkedő helyet az ex libris, olyannyira, hogy annak jelentősége nemzetközi viszonyok között is mérhető. Emellett – területük nagyságához képest – jelentős számban vannak a balti államok és Luxemburg, Dánia ex librisei is. Európán kívül pedig Japán számít nagyhatalomnak az ex libris művészet és gyűjtés területén³⁰⁴.

Az ex libris élet nemzetközi összefogása, koordinálása, a csereforgalom élénkítése érdekében a kongresszusok gondolatát a comói Gianni Mantero építészmérnök, a világ egyik legismertebb ex libris gyűjtője vetette fel a második világháború utáni években. Az ötlet kedvező fogadtatásra talált, így 1953-ban megrendezték az első nemzetközi ex libris kongresszust, Kufsteinben (Ausztria). 1953 és 1962 közt évente, majd 1962 utántól két évente tartottak kongresszusokat. G. Mantero könyvet is megjelentetett a kezdeményezésére megrendezett első kongresszusokról³⁰⁵. Lenkey István a következőképp fogalmazta meg a kongresszusok gyakorlati jelentőségét: „*A kongresszusok, a szervezői által rendezett kiállításokra küldött ex librisek és kisgrafikák száma és minősége, témája és technikai kivitele mutatja meg a legjobban, hogy egy-egy nemzet jelen pillanatban hol áll,*

³⁰³ A nemzetközi ex libris egyesületekről részletes táblázatos összefoglalást lásd az 1–2. sz. mellékletekben.

³⁰⁴ KECSKÉS 1997, i. m., 388.

³⁰⁵ MANTERO, Gianni: *Les Congrès Internationaux d'Exlibris 1953-1966*, Fédération Internationale des Sociétés des amateurs d'Exlibris, Jedrzejów, 1967. – Az első kongresszusokról átfogó beszámolókat olvashatunk a következő helyeken: *All' insegna dell' ex libris / panorama ex libristico antico e moderno a cura di Francesco Bono e Luigi Servolini*, Edit. Gastaldi, Milano, 1960, 166–206; Valamennyi kongresszusról rövid áttekintést nyújt a FISAE honlapja: Benoît JUNOD: *FISAE: its history and statutes*, <http://www.fisae.org/historystatutes.html>; *International meetings, congress by congress - with a text by Klaus Roedel of his personal impression of the last twelve congresses*, <http://www.fisae.org/congressbycong.html>

mit tud letenni a nagy család asztalára abból, ami szelleméből, képzettségéből, alkotó fantáziájából kikerül.”³⁰⁶

A magyarok a Kisgrafika Barátok Köre 1959-es megalakulása után aktivizálódtak. Bár az 1960-as bécsin még nem vettek részt, az 1961-es lipcsei kongresszuson már szép számban jelen voltak, a KBK ajándék mappát is küldött a kongresszus résztvevőinek.³⁰⁷ Az 1962-es IX. párizsi kongresszus után az 1964-es kongresszust Lengyelországban, Krakkóban tartották. Az 1966-os, XI. nemzetközi találkozóra érkező magyar küldötteknek³⁰⁸ nagy eseményekben volt részük. *Hamburgban* az ex libris szervezetek nemzetközi összefogására megalakult az *Ex libris Egyesületek Nemzetközi Szervezete, a FISAE* (Fédération Internationale des Sociétés d’Amateurs d’Exlibris)³⁰⁹, mely szervezethez a magyar egyesület azonnal csatlakozott. A FISAE az alábbi tagegyesületek³¹⁰ közös elhatározása nyomán alakult: *DEG* (Deutsche Exlibris Gesellschaft, alapítva 1891, újraalapítva 1947, NSZK majd Németország), *ÖEG* (Österreichische Exlibris Gesellschaft, alapítva 1903, Ausztria), *AEK* (Antwerpse Exlibriskring, alapítva 1937, Belgium), *Graphia VZW* (Belga Ex libris Társaság, alapítva 1958, Belgium), *DES* (Dansk Exlibris Selskab, alapítva 1941, Dánia), *AEB* (Asociación de Exlibristas de Barcelona, alapítva 1951, Spanyolország), *AFCEL* (Association française pour la connaissance de l’ex-libris, alapítva 1936, jelenlegi formájában 1945, Franciaország), *WBW* (Exlibriswereld, alapítva 1946, Hollandia), *KBK* (Kisgrafika Barátok Köre, alapítva 1959, Magyarország), *BNEL* (Bianco e Nero Exlibris, alapítva 1986, Olaszország), *SMEL* (Spółka Exlibris, Lengyelország), *APEL* (Associação Portuguesa de Ex-Líbris, alapítva 1956, Portugália), *PGDKB* (Pirckheimer-Gesellschaft im Deutschen Kulturbund, alapítva 1956, Német Demokratikus Köztársaság), *SEF* (Svenska Exlibrisföreningen, alapítva 1934, Svédország), *SSPE* (Spolek Sberatelů a Pratel Exlibris, alapítva 1918, Csehszlovákia).

Az alapszabály elfogadását a világ ex libris egyesületeivel folytatott tárgyalások és levélváltások előzték meg³¹¹. Az előzetes bizottságot 1964 szeptemberében a X. krakkói Nemzetközi Ex libris Kongresszuson nevezték ki. A Carlo Chiesa és Gianni Mantero által kidolgozott alaptervezeten módosításokat hajtottak végre, ezt nyújtották be az összes ex libris társaságnak, kérve észrevételeiket, javaslatukat a szövetség nevét és működését illetően. Az előzetes bizottság 1965. október 30-31-re tűzte ki a megbeszélést Közép-Európa egyik városába, majd 1966-ra, a XI. hamburgi Nemzetközi Kongresszusra a szövetség okmányának végső aláírását³¹². A még 1965 októberében kiküldött, előzetes megbeszélésre hívó levélre válaszolva magyar részről Réthy István, a KBK titkára jelezte, hogy a tervezettel főbb pontjaiban egyet ért, de a részletesebb véleményezést illetően

³⁰⁶ KECSKÉS 1997, i. m., 392.

³⁰⁷ *KBK évkönyv 1959–1969*, i. m., 6.

³⁰⁸ A magyarok ide is ajándék mappával érkeztek: *Magyar kisgrafika, A XI. hamburgi ex-libris vilá kongresszusra készült magyar ajándékmappa fa- és linómetszet anyaga*, Kiadó: RÉTHY István, KBK, Bp., 1966.

³⁰⁹ A FISAE egyesület honlapja, <http://www.fisae.org/statutes.html>

³¹⁰ Soós Imre: *Néhány mondat a FISAE-ről*, *Kisgrafika*, 2000/1. sz., 6. és *FISAE Member-Societies*, <http://www.fisae.org/membersoc.html>

³¹¹ Erről adalékok KBK Irattár FISAE-re vonatkozó levelezésében, lásd a következőkben.

³¹² Ing. Gianni Mantero, az előkészítő bizottság elnöke levele Réthy Istvánhoz, a KBK titkárához, 1966. 06. 29, Como (KBK Irattár)

türelmet kér, a 30 napos határidőt túl rövidnek tartva.³¹³ A G. Mantero által franciául szétküldött felhívó levélre az osztrák, svéd, német, finn, cseh ex libris egyesületek elnökei által írt válaszleveleken³¹⁴, változtatási kérelmeken keresztül nyomon követhetők a nemzetközi szervezet létrehozásának főbb fázisai. A végső állomást jelentő, az alapszabályt elfogadó 1966-os hamburgi kongresszuson a Kisgrafika Barátok Köre küldöttjei *Szölgvény Pál* mérnök és *Rákóczy Ferenc* grafikus voltak³¹⁵. A jóváhagyók a KBK élén állók: Varga Mátyás elnök, Dr. Illyés Sándor László elnökhelyettes, Réthy István titkár, és a vezetőség további tagjai: Fery Antal, Galambos Ferenc, Reisinger Jenő, Semsey Andor, Stettner Béla.³¹⁶

Az elfogadott okmány alapján a FISAE célja az ex libris népszerűsítése, művészi értékének, megbecsülésének emelése, az egyes nemzetek ex libris egyesületeivel való kooperálás, kiállítások rendezése, kétévente nemzetközi kongresszusok szervezése. Elősegíteni a gyűjtők és művészek kapcsolatát, többek között cserelisták kiadásával.

Az elnökség tagjai: az elnök, két elnökhelyettes, titkár, pénztáros. Az elnököt, titkárt és pénztárost az a tagegyesület jelöli, mely a következő kongresszust megrendezi. A két alelnököt a közgyűlés választja. Mindannyiuk megbízatása két évig, a következő kongresszus befejezéséig tart.

A FISAE legfőbb szerve a közgyűlés, mely kétévenként, a nemzetközi kongresszusok alkalmával ülésezik. Tagjai a tagegyesületek küldöttjei, akiknek létszáma az egyesület taglétszámától függően egytől ötig terjedhet. A közgyűlés feladata az alapszabály esetleges módosítása, új tagegyesületek felvétele, a következő kongresszus helyének eldöntése, és az elnökség két évre való megválasztása.

A FISAE megalakulásakor javaslatot tettek kétévente, a kongresszusok alkalmából kötet kiadására: *Az ex libris művészei* címmel. Ebben a kiadást elfogadó országok egy-egy kiválasztott művésze szerepel, bemutatkozó szöveggel és 10 ex librisszel. Az 1968-as kötet kiadását a FISAE 1967/68-as vezetősége és a BNEL támogatta.³¹⁷ Az 1966-os kongresszuson megválasztották az 1968-ban megrendezendő XII. kongresszus tisztikarát, elnöke az olasz Mantero, a két alelnök: Kreyenberg (német) és Przypovski (lengyel) lett.

³¹³ Réthy István levele Gianni Mantero részére, Budapest, 1965. 10. 29. (KBK Irattár)

³¹⁴ Österreichische Exlibris-Gesellschaft (1965. 10. 28.), Sveska Exlibrisföreningen (1965. 10. 10.), Pirckheimer Gesellschaft (1965. 10. 20.), Deutsche Exlibris-Gesellschaft (1965. 09. 30.), Suomen Exlibris-Yhdistys (1965. 10. 12.), Spolek sběratelů a přátel exlibris (1965. 10. 06.) – KBK Irattár

³¹⁵ Soós Imre: *Néhány mondat a FISAE-ről*, Kisgrafika, 2000/1. sz., 6.

³¹⁶ Stettner Béla és Réthy István 1966. július 17-én kelt levele Gianni Manteróhoz, a FISAE elnökéhez (KBK Irattár).

³¹⁷ *Artisti dell'exlibris. I.*, Fédération Internationale des Sociétés d'Amateurs d'Ex-Libris (F.I.S.A.E.) Edizioni B.N.E.L., Como, 1968. (Text in French, German and Italian) – A kötetben egy magyar grafikus, Fery Antal is szerepel. A többi művész: Desiré Acket and Nelly Degouy; Christian Bläsberg; Antoni Gelabert Casas; Gerard Gaudaen; Anna Grmelová; Toni Hofer; Hermann Huffert; Alina Kalczyńska; Emil Kotrba; Heinrich Ilgenfritz; Michel Jamar; Tranquillo Marangoni; António Pais Ferreira; Ottmar Premstaller; Pam G. Rueter.

5.2. A FISAE alapító tagszervezetek fontosabb orgánumai, elérhetősége

A FISAE tagszervezetei saját folyóiratot is megjelentetnek, melyekben a helyi szervezet fontosabb eseményeiről, és a külföldi eseményekről adnak hírt. Ezeket mutatom be a következőkben³¹⁸.

A Német Ex libris Társaság, a *Die Deutsche Exlibris-Gesellschaft* folyóirata a *Mitteilungen der DEG*, de emellett évkönyvet is megjelentet. Központi helye Berlin. Online elérhetősége: <http://www.exlibris-gesellschaft.de/>.

Az osztrák ex libris egyesület, az *Österreichische Exlibris-Gesellschaft* évente háromszor jelenteti meg folyóiratát: *Mitteilungen der ÖEG* címmel, emellett két évente évkönyvet (*Jahrbuch*) ad ki. Központja: Bécs. Internetes elérhetősége: <http://www.exlibris-austria.com/1024/main.htm>. Magyar vonatkozású cikkei közül kiemelem a 2005. áprilisi számban szereplő „Ungarische Exlibris von der Jahrhundertwende (1900) bis zum Millenium” címűt³¹⁹.

A belga ex libris társaság, a *Graphia VZW* folyóirata a *Boekmerk*. Központja: Sint-Niklaas, honlapja: <http://www.graphia-boekmerk.be/index.htm>.

A dán ex libris társaság, a *Dansk Exlibris Selskab* periodikája az évente négyszer megjelenő *Nordisk Exlibris Tidsskrift*. Központja a Frederikshavn Kunstmuseum og Exlibrissamling, internetes elérhetősége <http://danskexlibrisselskab.dk/index.php/>.

A spanyol ex libris társaság, az *AEB*, Asociación de Exlibristas de Barcelona feloszlása (1970) után két külön szervezet alakult: az *Asociación Andaluza de Exlibristas* (alapítva 1997), periodikája az *Extampa*, központja Sevilla, weblapja: <http://www.geocities.com/andaluzadexlibristas/>, ill. az *Asociació Catalá d'Exlibristes* (1989), Tarragona székhellyel, folyóirata az évente kétszer megjelenő *Ex-libris*, honlapja: <http://www.ex-libris.cat>.

A francia ex libris társaság, az *AFCEL* (Association française pour la connaissance de l'ex-libris)³²⁰ periodikája a *L'Ex-libris Français*, mely évente négyszer jelenik meg. Központja: Nancy cedex. Internetes elérhetősége: <http://www.afcel.com>.

A holland ex libris társaság, a *De Nederlandse Vereniging voor Exlibris en andere Kleingrafiek* (Exlibriswereld) 1946-ban alakult, a World Library Association részeként. 1986-tól létezik független szervezatként³²¹. Az egyesület negyedévente megjelenő folyóirata az *Exlibriswereld*. Központja: Groenekan, honlapja: <http://www.exlibriswereld.nl/>.

A magyar ex libris szervezet, a *KBK* (Kisgrafika Barátok Köre) központja Budapest, folyóirata a *Kisgrafika*, mely 1962 óta jelenik meg, először *KBK Értesítő*, majd 1964–1967-ig *Kisgrafika Értesítő*, 1968-tól *Kisgrafika* néven. A szerkesztői munkálatokat Galambos Ferenc, majd 1975-től Semsey Andor vette át, mely 1985-től került át Arató Antal kezébe. A szerkesztőbizottságba később Soós Imre és Király Zoltán is bekerült.

³¹⁸ Ezekről tájékoztatás olvasható a FISAE honlapján, <http://www.fisae.org/indexSub02.html>

³¹⁹ *Ungarische Exlibris von der Jahrhundertwende (1900) bis zum Millenium*, *Mitteilungen der ÖEG*, 2005. April, 59. Jahrgang, Nr. 1., 5–8.

³²⁰ *AFCEL*, <http://www.afcel.com/17-Activites>

³²¹ *Exlibriswereld*, <http://www.exlibriswereld.nl/dutch/>

Utóbbiak helyét a szerkesztőségben 2011-től Ürmös Péter és Vasné Tóth Kornélia vette át. Az egyesület honlapja: <http://www.kisgrafika.hu/>.

Az olasz ex libris társaság, a *BNEL*, Bianco e Nero Exlibris periodikája az évente háromszor megjelenő *L'Ex-libris Italiano*. A központ Somma Lombardo, az egyesület internetes elérhetősége: <http://www.artifexlibris.com/>.

A Lengyel Ex libris Kör, *SMEL* (Spółka Ekslibris) ma már nem működik egyesületként, Lengyelországban az ex libris élet központja a Malborki Vármúzeum, honlapja: <http://www.zamek.malbork.com>. Itt rendezik meg 1963-tól az Ex libris Biennálét.

A portugál ex libris egyesület, *APEL* (Associação Portuguesa de Ex-líbris) folyóirata az *A Arte do Ex-Libris*, honlapja: <http://exlibrisbibliofilia.blogspot.com/>.

Németország – a korábbi Német Demokratikus Köztársaság – ex libris egyesülete a *PGDKB* (Pirckheimer-Gesellschaft im Deutschen Kulturbund), központja Berlin. Periodikája a *Marginalien*, weboldala: <http://www.pirckheimer-gesellschaft.de>.

A svéd ex libris társaság, a *SEF* (Svenska Exlibrisföreningen), periodikája az *Exlibriscirculäret*, központja Danderyd, internetes oldala: <http://svenskaexlibrisforeningen.se/>.

A cseh ex libris társaság, az *SSPE* (Spolek sběratelů a přátel exlibris) folyóirata a *Knížní značka*, évkönyve a *Sborník*, weboldala: <http://web.natur.cuni.cz/el/sspeang.htm>.

5.3. A FISAE később csatlakozott egyesületeinek orgánumai, elérhetősége³²²

A világban ma már több mint 30 ex libris egyesület működik, melyek igyekeznek minél hamarabb bekapcsolódni a FISAE szervezeti működésébe. Folyóirataik többségükben nemcsak az ország kisgrafika életéről adnak hírt, hanem nyomon követik a világszerte folyó eseményeket, találkozókat, pályázatokat – mindezt több nyelven.

Az 1979-ben alapított bulgáriai ex libris egyesület, az *Associacion of Exlibris Friends in Bulgaria* periodikája az *Exlibris*, weboldala: www.4exlibrisbg.com.

Az 1987-ben létrehozott luxemburgi ex libris egyesület, *Société Grand-Ducale des Amateurs De L'ex-Libris* periodikája az *Exlibris*, honlapja: http://collectingclubs.com/Show_Club.asp?ID=3587&fmt=1.

A román ex libris egyesület, az *Asociatia Romana Pentru Ex-Libris* (Oradea) még nem rendelkezik saját újsággal, honlappal.

Oroszországban az *Orosz Ex libris Társaság* (RAE, Rosszijszkaja Asszociacija Ekszlibrisza, MSzK)³²³, ill. az 1963-ban alapított *moszkvai Ex libris Klub* (MKE, Moszkovszkij klub ekszlibriszisztov)³²⁴ a bibliofil szövetséggel (MSzK, Mezdunarodnij

³²² A FISAE tagszervezetek legteljesebb összefoglalása olvasható a <http://www.fisae.org/indexSub02.html> honlapon.

³²³ РАЭ, Российская ассоциация эклибруса МСК (Rosszijszkaja asszociacija ekszlibrisza MSzK), <http://www.knigoluby.ru/default.aspx?textpage=144>

³²⁴ BORODAJEV, J. Sz.: *K isztorii Moszkovszkovo kluba ekszlibriszisztov*, Almanah XXXIII. bibliofila, Jubilejnij vipuszk, MSzK, Moszkva, 2009., 80. és VUL, Sz. A.: *Moszkovszkij klub ekszlibriszisztov*, Almanah XXXIII. bibliofila, Jubilejnij vipuszk, MSzK, Moszkva, 2009., 71–79.

Szojuz Knyigoljubov) és a VOK-kal (Vszeszozuznoje Obsesztvo Ljubityealej Knyigi) összefonódva működik. Megerősödésében, aktiválódásában nagy szerepe volt az 1964-es krakkói és az 1970-es budapesti kongresszusoknak. Periodikája a Roszsijszkij Ekszlibrisznij Zsurnal³²⁵, weboldala: www.knigoluby.ru.

2008-ban Vologda központtal alakult egy új társaság (*Obscsenacionalnoe obscsesztvo ljubityealej ekszlibrisza i grafiki*), mely a törökországi 2010-es XXXIII. Ex libris Kongresszuson kérte felvételét a FISAE szervezetbe.³²⁶ 2004-ben, 2007 és 2011-ben Vologda volt a helyszíne a három Összoroszági Ex libris Kongresszusnak – a XXI. században Vologda egyfajta összekötő kapocs Oroszország és a többi FÁK-ország ex libris gyűjtői között. Nem véletlen, hogy a 2012-es FISAE kongresszuson Naantaliban megkapta a 2016-os XXXVI. kongresszus megrendezésének jogát.³²⁷

A szerbiai ex libris egyesület, a belgrádi székhelyű *Ekslibris društvo Beograd* (*Belgrade Exlibris Circle*, alapítva 1994. július) periodikája a szerb-angol kétnyelvű *Exlibris Chronicles* és az *Ex libris Letopis*.³²⁸ Az egyesület 1994 szeptemberétől lett a FISAE tagja. Weboldala: <http://www.belgradexlibris.org>.

A szlovák ex libris gyűjtők egyesülete, a Bratislava (Pozsony) székhelyű *Slovenska Spolocnost Exlibristov* (alapítva 1994) nem rendelkezik weboldallal. Elérhető jelentősebb publikációik a triennálék katalógusai, *Catalogues of Triennials* (1992, 1995, 1998, 2001, 2004, 2007).

A szlovénia ex libris társaság, a *Društvo Exlibris Slovenije* (alapítva 1967) székhelye Ljubljana, periodikája az évente négyszer megjelenő *Obvestila*.

Az észt ex libris társaság, az *Eesti Ekslibriseühing* (alapítva 1989), székhelye Tallinn, weboldala: <http://www.hot.ee/ee19002000/Motor/index.htm>.

Az első finn ex libris társaság 1946-ban alakult³²⁹. Az ennek nyomdokain létrejövő újabb társaság, az *Exlibris Aboensis* 1992-ben jött létre. Központja Naantali. Periodikája a negyedévente megjelenő *Exlibris Aboensis*³³⁰, weblapja: <http://www.exl.fi/>.

A litván ex libris klub, a *Lietuvos Ekslibrisininku Klubas* 1987-ben alakult, központja Vilnius, korábbi neve Vilnius Ex-libris Club (1983). Rendszeres periodikája és weboldala nincs.

Az 1968-ban alapított svájci ex libris egyesület, a *Schweizerischer Exlibris Club* alapítói: Helene Jung, Ruth Irlet és Carlo Chiesa. A klub gyűjtőket, művészeket és ex libris kedvelőket egyaránt tömörít. Központja Koblenz, periodikája a *SELC-Express* (évente négyszer), weboldala: <http://www.exlibris-selc.ch/>.

³²⁵ *Российский Экслибрисный Журнал (Roszsijszkij Ekszlibrisznij Zsurnal)*, Roszsijszkaja Asszociacija Ekszlibrisza Mezsduarodnovo Szojuzza Knyigoljubov, Moszkva.

³²⁶ PALÁSTHY Lajos: *Beszámoló az isztambuli kongresszusról*, Kisgrafika, 2010/3. sz., 3. és FISAE portal, <http://www.fisae.org/memberrusVolog.html>

³²⁷ *Vologda will host 36th International Ex-libris Congress in 2016*, http://vologda-portal.ru/en/news/index.php?ID=194161&SECTION_ID=4681

³²⁸ Utóbbi első száma 1996-ban jelent meg, 16 oldalban, akkor még Bilten néven, később terjedelme 24 oldalra nőtt. – *Lapszemle*, Kisgrafika 2005/2. sz., 14.

³²⁹ LEHTIRANTA, Leila: *Ex libris a mai Finnországban*, Kisgrafika 2004/1. sz., 2.

³³⁰ *Jäsenlehti*, <http://www.exl.fi/>

A török Ex libris Egyesület, az *Istanbul Ekslibris Dernegi* 2008-ban alakult, az Ankarai Ex libris Társaság követőjeként. Periodikája az évente egyszer megjelenő *Newsletter*. Weboldala: <http://www.aed.org.tr/english.html>.

Az Ukrán Ex libris Klub, a *The Ukrainian Exlibris Club* 1994-ben alakult. Újságja nincs.

Az argentin ex libris egyesület, a *Gente Amiga Del Ex-Libris* (GADEL) alapítási éve 1997, periodikája a *Nolyx Antinegra*, honlapja: <http://www.xylonargentina.com.ar/gadel/index.htm>.

Az ausztráliai ex libris egyesület, az *Australian Bookplate Society* (alapítva 2000) periodikája az *Annual report*, weboldala a <http://www.bookplatesociety.com/>. A másik, 2005-ös alapítású ausztráliai ex libris egyesület, a *New Australian Bookplate Society* periodikája a *Quarterly full-colour newsletter*, weboldala: <http://www.bookplatesociety.org.au/>.

A mexikói ex libris egyesület, az *Asociación Mexicana de Exlibris* (alapítva 1999) periodikái a *La Galera* és a *Filigranas*, weboldala a <http://mexlibris.blogspot.com/>.

Kínában több ex libris társaság is működik, a *The China Exlibris Association* (China Artists Association Exlibris Research, alapítva 1984) periodikája a *Chinese Artists Association Exlibris Research Newsletter*, weboldala a www.exlibrischina.com. A *Hong Kong Exlibris Association* 1989-ben alakult.

Az 1997-ben létrejövő *shanghai Fu Xian Zhai Ex libris Társaság* a törökországi 2010-es XXXIII. Ex libris Kongresszuson kérte felvételét a FISAE szervezetbe. Periodikái a *Friends of Exlibris* (1999-től) és a *Quarterly magazine*. Színvonalas kiadványaik közül kiemelkedik a híres külföldi művészeket bemutató sorozat (Foreign Famous Artists Series).³³¹ Internetes elérhetőségük: www.fuxianzhai.com.

A *Taiwan Exlibris Association* (alapítva: 2003) periodikája a *Taiwan Exlibris Association News report*. Weboldala: <http://www.exlibris.org.tw/>.

A japán *The Nippon Exlibris Association* 1957-ben jött létre, székhelye Tokió, periodikája a *Nippon Exlibris Association Newsletter*, mely negyedévente jelenik meg³³². Weboldala: <http://pws.prserv.net/jpinet.Exlibris/jpinet.exlibys/association.htm>. Az egyesület taglétszáma kiemelkedően magas, 700 fő körül mozog.

Az *Egyesült Királyság* (United Kingdom), ill. *Anglia* ex libris egyesülete, az *Ex Libris Society* 1891-ben alakult, lapja, a *The Ex-libris Journal* (London) volt az első rendszeresen megjelenő ex libris újság, mely egyúttal nemzetközi is kívánt lenni. Az ex libris társaságot 1972-ben *The Bookplate Society* néven újraalapították, periodikája a *Newsletter* és a *The Bookplate Journal*, mindegyik kétszer jelenik meg évente. Weboldala: www.bookplatesociety.org.

Az Amerikai Egyesült Államok ex libris társasága, az *American Society of Bookplate Collectors and Designers* (ASBC&D) 1922-ben alakult, periodikája az *Ex-libris Chronicle*

³³¹ PALÁSTHY Lajos: *Beszámoló az isztambuli kongresszusról*, Kisgrafika, 2010/3. sz., 3.

³³² Weboldala: http://pws.prserv.net/jpinet.Exlibris/jpinet.exlibys/nea_newsletter.htm, http://shuppsgrove.collectingclubs.com/Show_Club.asp?ID=3551&fmt=9, *Nippon Exlibris Association Newsletter*, *Nippon Exlibris Association*.

(megjelenés évente kétszer) és a *Yearbook*. Weboldala: <http://www.bookplate.org/index.htm>.

A FISAE fontosabb híreit a következő weboldalon követhetjük nyomon: http://www.fisae.org/news_from_everywhere.html.

5.4. Aktív ex libris szervezetek, de nem FISAE tagok

Még nem tagjai a FISAE-nek, de aktív egyesületek: a szerb egyesület, a *Društvo Exlibris Vojvodine* (1998-tól). Az ukrán *Kharkiv Club of Exlibris*³³³. A *St. Petersburg Exlibris Club*, az *Ex-Libris Academisi Dernegi* Isztambulban, az észt *Tartu Eksliibriseklubi*³³⁴, a lett *Ex-Libris Latvian Book Review* Rigában.³³⁵

A legrégebb, és még működő új-zélandi *Ex libris Társaság* 1930-ban alakult Aucklandben³³⁶. Előadásairól, kiállításairól, pályázataikról honlapjukon tájékozódhatunk.

Romániában ismeretes a *belényesi Bibliofil és Ex Libris Barátok Társasága*³³⁷.

Görögországban, Athénban még nem alakult meg ex libris egyesület, de formálódik, Dr. Vassilis Zevgolis³³⁸ vezetésével.

Az ex libris élet szervezeti hátteréhez tartozik az Olaszországban, Bolognában működő úgynevezett *Exlibris Akadémia*, amelynek jelenlegi elnöke Remo Palmirani. A testület működését egy jellemző példával mutathatjuk be. Az Exlibris Akadémia 1993-ban Soncino városában rendezett egy kiállítást „Az ex libris mesterei” címmel. Itt annak a 21 ex libris művésznak a metszeteit állították ki, akiket az Akadémia a kortárs ex libris művészet legjobbjainak ítélt. Ezek: Baeyens, Bertrand, Born, Brazda, Brunowsky, Burda, Capora, Cepauskas, Dudek, Gazovic, Grimaldi, Jancovic, Jurgens, Kalczynska, Kmieliauskas, Kuyper, Missieri, Pilecek, Suchanek, Udovitchenko, Vén³³⁹. A 21 név között ott szerepel a magyar Vén Zoltán neve is.

A *Portugál Ex libris Akadémia* (Academia Portuguesa de Ex-Libris)³⁴⁰ tevékenysége az 1950-es évektől követhető nyomon kiadványok, kiállítások, találkozók révén. Az ex librisek címertani, bibliofil vonatkozásaival is foglalkoznak. A székhely Lisszabon³⁴¹.

³³³ *Kharkiv Club of Exlibris*, <http://www.geocities.com/elkharkiv/> – lásd. <http://www.exl.fi/koodihakemisto/fisae.html>

³³⁴ *Tartu Eksliibriseklubi*, <http://www.hot.ee/a/aguk/>

³³⁵ *The List of Exlibristic Associations*, http://web.natur.cuni.cz/el/seznam_a.htm

³³⁶ *Auckland Ex Libris-Society*, <http://www.bonsaiville.co.nz/bookplatepage.html> – Az alapító tagok közt Hilda Wiseman (az Auckland Társaság titkára és művész), Ida Ease és a Loyd nővérek. A taglétszám jelenleg kb. 30 fő, a tagok évente kb. öt alkalommal találkoznak, a magánházak mellett központjuk az ún. Kinder House (<http://www.kinder.org.nz/>).

³³⁷ *Miklós János*, <http://miklosjanos.webs.com/cvmagyar.htm>

³³⁸ *Other bookplate societies*, <http://www.fisae.org/non-member.html>

³³⁹ *Az ex libris mesterei, Hírek*, Kisgrafika 1993/4. sz., 12.

³⁴⁰ *Academia Portuguesa de Ex-Libris*, http://pt.wikipedia.org/wiki/Academia_Portuguesa_de_Ex-L%C3%ADbris

³⁴¹ *Catálogo da Primeira Exposição de Ex-Libris em Viseu de 16 de setembro a 3 de outubro do ano de 1965.*, Biblioteca Pública Municipal, Viseu, 1965., 35.

5.5. A XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus (1970. Budapest) és előzményei

Hazánk egy alkalommal, 1970-ben adott helyszínt nemzetközi ex libris kongresszusnak. Ez a XIII. budapesti Nemzetközi Ex libris Kongresszus volt. Egy Magyarországon megrendezendő kongresszus gondolata már a lipcsei, párizsi, majd krakkói kongresszuson is felvetődött. Réthy István, a KBK titkára 1966 júliusában Gerhard Kreyenberg úrhoz, a hamburgi XI. Nemzetközi Exlibris Kongresszus elnökéhez írt levelében ismételtelen felvetette a kérést, hogy a következő, XII. kongresszus helyszíne Magyarország legyen. Mindezt a következőkkel indokolta: *„A krakkói kongresszus annak figyelembevételével, hogy a kapitalista és szocialista országok felváltva rendezhessék meg kongresszusaikat, úgy határozott, hogy a hamburgi kongresszus után sok kerülhet a XII-ik kongresszus budapesti megrendezésére.... A magyar kisgrafika múltja és jelenje, valamint Budapest szép fekvése lehetővé teszik egy szép programmal összeállított kongresszus megrendezését. - Magyarországon az exlibrisgyűjtés terén 1907. óta van szervezeti élet s a mai KBK Európa egyik legnagyobb létszámú exlibris gyűjtő egyesülete. – Az 1968. évi kongresszus időpontja egybe esik a magyar könyvnyomtatás 500 éves évfordulójával rendezendő ünnepségekkel. – A kongresszussal kapcsolatosan tervbe vettük az első budapesti nemzetközi grafikai biennálé és az ezzel kapcsolatos grafikai szinposion megrendezését. – Továbbá szándékunkban áll megrendezni a szokásos nemzetközi exlibris kiállítást, a Budapesti Szépművészeti Múzeum külföldi grafikai, valamint a Magyar Nemzeti Galéria magyar grafikai anyagának bemutatását. – Szórakoztató programunkba tervbe vettünk egy balatoni kirándulást, valamint hajókirándulást a Duna kanyarba (Visegrád, Esztergom)”.³⁴²* Mivel az 1968-as helyszín Como lett, a magyar egyesület továbbra is fenntartotta igényét az azt követő kongresszus megrendezésére.

Az 1968-as comói XII. Nemzetközi Kongresszus elnökévé Gianni Manterot választották. A KBK Irattárában fennmaradt Mantero Réthy Istvánhoz intézett német nyelvű sürgető levele³⁴³, melyben hiányolja, hogy a magyarok még nem jelentkeztek a kongresszusra, s nem válaszoltak, mely művészek szeretnének bekerülni *Az ex libris művészei* c. kötetbe, ill. mely művészeket szerepeltetik az ex libris kiállításon, és hogy mely magyar művészek és gyűjtők utaznak Comóba. Végül a KBK két küldöttet delegált Semsey Andor, a KBK vezetőségi tagja és Fery Antal grafikusművész személyében. A comói kongresszus programját Gianni Mantero francia nyelven küldte szét az egyes országok egyesületeinek³⁴⁴. A korábbi két, tőkés országban rendezett kongresszus után immár szocialista ország volt az esedékes rendező. *„Még az ülés előtt a csehszlovák delegáció vezetője közölte velem, hogy bár Prága is igényt tartott volna a rendezésre, javunkra lemondanak és támogatják bejelentésünket. Így a 16 tagegyesület delegáltjainak döntése egyhangúlag Budapestre esett.”³⁴⁵* A comói kongresszus magyar résztvevői: Fery

³⁴² Réthy István és Stettner Béla levele Gerhard Kreyenberg úrnak, 1966. július 16., KBK Irattár

³⁴³ Gianni Mantero levele Réthy Istvánhoz, Como 1968. február 6., KBK Irattár

³⁴⁴ Gianni Mantero levele, 1968. május 29. Como, XII. Congress International de L' Exlibris, Como 11–14 juillet 1968., KBK Irattár

³⁴⁵ Semsey Andor jelentése a Képzőművészeti Szakszervezet számára, Budapest, 1968. július 22., KBK Irattár

Antal grafikusművész és felesége, Diskay Lenke grafikusművész-tanár, Kopasz Márta grafikusművész-tanár, Varga Nándor Lajos grafikusművész, Rákóczy Ferenc gyűjtő és felesége, Szentesi Flórián gyűjtő és felesége, Dr. Bánki György és Kovács Albert voltak – tehát Budapest mellett Szegedről, Pécsről is érkeztek. A magyarok a kongresszus alkalmából ajándékmappát is megjelentettek, a KBK kiadásában³⁴⁶. Az erre szóló felhívást Stettner Béla és Semsey Andor már 1970 januárjában szétküldte a grafikusok felé³⁴⁷.

A kongresszus alkalmából rendezett nemzetközi ex libris kiállításon 14 magyar művész 59 lapja szerepelt, mely a kiküldött anyag töredékét jelentette. A szereplő művészek: Bordás Ferenc, Diskay Lenke, Füle Mihály, Gácsi Mihály, Gáll Ferenc, Kékesi László, Menyhárt József, Nagy Arisztid, Nagy Zoltán, Sterbenz Károly, Stettner Béla, Tempinszky István, Varga Mátyás, Vertel József.³⁴⁸ Diskay Lenke gasztronómiai tárgyú ex librisével 3. díjat nyert.

Dr. Semsey Andor, a XIII. NELK elnöke francia nyelvű levélben intézett felhívást a világ ex libris szervezeteihez, invitálva a XIII. Kongresszuson való részvételre³⁴⁹. (*Lásd 11. sz. melléklet*)

A grafikusok számára kiírt pályázati témák a következők voltak: Budapest a XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus városa, Emléklap Bartók Béla halálának 25. évfordulójára, Bor és szőlő az exlibriseken³⁵⁰. Az elkészített alkotásokat 1970. július 31-ig kellett beküldeni a KBK titkárságára.

A november 5–8-ig rendezett budapesti kongresszus központi helyszíne a Fészek Művész Klub (Budapest, VII. Kertész u. 36.) volt³⁵¹, ezen kívül kiállítások várták az érdeklődőket a Magyar Nemzeti Múzeumban, az Ernst Múzeumban, a Mezőgazdasági Múzeumban³⁵². Szállodai elhelyezésről a Royal Szállóban és fizetővendég-szobákban gondoskodtak. A szakmai programokon túl kirándulásokra is sor került (pl. Esztergomba, Visegrádra, Egerbe). Az idegenforgalmi programok lebonyolítását az IBUSZ Utazási Iroda vállalta magára³⁵³. A résztvevőknek 600 Ft-ot kellett fizetniük. A részvételi jegy részletes programleírást is tartalmazott³⁵⁴. (*Lásd 12. sz. melléklet*)

A budapesti kongresszus alkalmából kiadott „*Az ex libris művészei II.*” c. kötet³⁵⁵ nemzetközi körképet nyújt a kisgrafika korabeli mestereiről, a magyarok közül Diskay

³⁴⁶ *Magyar ex libris 1968. A XII. comoi ex-libris világgongresszus magyar ajándékmappája*, Kiad. RÉTHY István, KBK, 1968.

³⁴⁷ *Stettner Béla és Semsey Andor levele a grafikusokhoz a XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus alkalmából adandó ajándékmappában való részvétel ügyében*, 1970. január, KBK Irattár

³⁴⁸ *Réthy István levele Gianni Manteróhoz, Liste von ausgesandeten Blätter nach Como*, Budapest, 1968. 03. 16., KBK Irattár

³⁴⁹ *Semsey Andor, a XIII. NELK elnöke a XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus megrendezéséről szétküldött francia nyelvű körlevele*, 1970. (Semsey-hagyaték)

³⁵⁰ *Nemzetközi ex libris pályázatok, XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus* (magyar, francia és német nyelven), Kisgrafika Értesítő, 1970. április, 661–665.

³⁵¹ *Meghívó a XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszusra*, Budapest, 1970. (Semsey-hagyaték)

³⁵² GALAMBOS Ferenc: *A budapesti XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus*, Magyar Könyvszemle, 1971/2-3. sz., 220–224.

³⁵³ *Az IBUSZ Utazási Iroda körlevele a XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus résztvevőikhez*, 1970. (Semsey-hagyaték)

³⁵⁴ *Részvételi jegy, XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus, 1970.* (Semsey-hagyaték) és *Programfüzet, XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus, Budapest, 1970. XI. 5–8.* (Semsey-hagyaték)

³⁵⁵ *Az ex libris művészei II., Fédération Internationale des Sociétés d' Exlibris*, Szerk. GALAMBOS Ferenc, KBK, Budapest, 1970. (A továbbiakban: *Az ex libris művészei 1970.*) – A könyv előszavát Dr. Semsey Andor írta. A kötet a külföldi ex libris társaságok ajánlására, együttműködésével a következő grafikusokat mutatja be

Lenke, Bordás Ferenc, Stettner Béla szerepeltetésével. A kongresszusra a szervezőbizottság „Magyar kisgrafika – a XIII. Ex libris kongresszus”³⁵⁶ címmel 500 példányban ajándékmappát is megjelentetett. Emellett több más ország is ajándékmappákkal készült az eseményre.³⁵⁷

A kongresszus azért is meghatározó volt a magyar ex libris élet tekintetében, mert a KBK taglétszáma a kongresszusi propagandának is köszönhetően a korábbi száz körüliről 1972 elejére háromszáz fölé nőtt. Ebből 107 volt a gyűjtő, 154 a pártoló, 76 a művésztag.³⁵⁸

5.6. FISAE kongresszusok 1970 után (kiemelten a napjainkban rendezett 2010, 2012-es kongresszusok)

A budapestit követően a dániai Helsingörben (1972), a szlovéniai Bledben (1974), a portugáliai Lisszabonban (1976), a svájci Luganóban (1978), az ausztriai Linzben (1980), az angliai Oxfordban (1982), a német Weimarban (1984), a hollandiai Utrechtben (1986), a dániai Frederikshavnban (1988), a német Mönchengladbachban (1990), a japán Sapporóban (1992), az olaszországi Milánóban (1994), a cseh Chrudimban (1996), az oroszországi Szentpétervárott (1998) rendezték az újabb kongresszusokat. Az ezredfordulótól Boston (USA, 2000), Frederikshavn (Dánia, 2002), Wels (Ausztria, 2004), Nyon (Svájc, 2006), Peking (Kína, 2008) vállalta magára a rendezvény lebonyolítását. A nemzetközi kongresszusok alkalmából a Kisgrafika Barátok Köre többször is megjelentetett ajándékmappát.³⁵⁹ (Lásd Stettner Béla felhívó levelét a magyar grafikusokhoz a helsingöri kongresszusra készítendő ajándékmappa ügyében, *13. sz. melléklet*³⁶⁰.) Ezeket a kongresszusokat – mivel ez az időszak nem kapcsolódik szorosán a

szövegesen és számos eredeti grafikával: Christian W. Bauditz (dán), Paul Boesch (svájci), Bordás Ferenc (magyar), Disaky Lenke (magyar), Dom Miguel Antonio (portugál), Zbigniew Dolatowski (lengyel), Charles Favet (francia), Piet Janssens (belga), Antonio Olle Pinell (spanyol), Herbert Stefan Ott (német), Hans Schulze (német), Aune Sim (észti), Stettner Béla (magyar), Remo Wolf (olasz).

³⁵⁶ *Magyar kisgrafika – a XIII. Ex libris kongresszus*, Kiadó: Réthy István, Kisgrafika Barátok Köre, Bp. 1970.

³⁵⁷ *Moszkovszkij klub ekszlibriszisztov, XIII. mezsdunarodnomi kongresszi ekszlibriszisztov*, Budapest 1970. Szosztavitel: Sz. A. Vul, Knyiga, Moszkva; *Ekszlibriszi Kríma, XIII. kongressz ekszlibriszisztov*, Budapest, 1970; *XIII. Congrès International de l'ex libris Budapest*, AFCEL, 1970; *20 ekslibrisov v izvirnih odtisih, Slovenija Károly Andruskó, Izdano ob XIII. mednarodnem kongresu Exlibris v Budimpešti*, Mladinska Knjiga, Ljubljana, 1970; *14 exlibris italiana, XIII. Congresso Internazionale dell' exlibris Budapest, 5-8 Novembre 1970*, Edizione B. N. E. L., Como 1970; *Die Mappe der Deutsche Exlibrisgesellschaft*, DEG, 1970. (Diese Mappe ist für die Teilnehmer des 13. Europäischen Exlibriskongresses in Budapest bestimmt); *Dem XIII. Europäischen Exlibris-kongresses in Budapest 1970. gewidmet von der Österreichischen Exlibris Gesellschaft*, ÖEG, Wien, 1970; *Exlibriskring der W. B.- Vereniging Netherlands, to the participants of the XIIIth International Exlibriscongress, Budapest, 1970*; *Exlibris de Pologne, Jdrzejow-Como-Budapest, 1970.*; RÖDEL, Klaus: *Das heutige europäische Exlibris (ausserhalb Skandinaviens)*, In. *Ein Gruss an den 13. Internationalen Exlibriskongress 5-8. November 1970 in Budapest von der dänischen Exlibrisgesellschaft (D.E.S.)*/ Az 1970. november 5-8. között megtartandó budapesti XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus tiszteletére kiadja a Dán Exlibris Egyesület (D.E.S.), 1970. (dán és német nyelvű szövegekkel), 11–17.

³⁵⁸ *A KBK tagsága a statisztika tükrében*, Kisgrafika 1972/1 sz., 24.

³⁵⁹ *Magyar kisgrafika 1972. A XIV. Nemzetközi Ex libris Kongresszus (Helsingör-Dánia) magyar ajándékmappája*, 600 példány, Kiad. RÉTHY István, a KBK titkára, 1972. / *Magyar kisgrafika 1974. A XV. Nemzetközi Ex libris Kongresszus (Bled-Jugoszlávia) ajándékmappája*, 600 példány, Kiad. RÉTHY István, a KBK titkára, 1974. / *Magyar kisgrafika 1975. A XVI. Nemzetközi Ex libris Kongresszus (Lisszabon-Portugália) magyar ajándékmappája*, 500 számozott példány, Kiad. RÉTHY István, a KBK titkára, 1975.

³⁶⁰ *Stettner Béla levele a grafikusokhoz, 1971. október*, KBK Irattár

disszertációban vizsgált időintervallumhoz – a továbbiakban nem részletezem. A legutóbbi két nemzetközi ex libris kongresszusra (2010, 2012) viszont, melyek személyes részvételem révén számos adattal szolgáltak kutatásaimhoz, részletesebben kitérek.

A 2010-es, XXXIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus vendégül látó országa Törökország, a város a 2010-re az „Európa kulturális fővárosa” címet elnyerő Isztambul, a helyszín az Işik University, a Török Szépművészeti Egyetem volt. A rendező szervezetek: az Istanbul Ex libris Társaság, a Feyzie Iskola Alapítvány és az Işik University, a szervező személyek: Prof. Dr. Hasip Pektaş (a FISAE és a Török Ex libris Társaság elnöke), Tufan Durgunoğlu (a Feyzie Iskola Alapítvány elnöke), Prof. Dr. Ekrem Ekinci (az Işik Egyetem rektora) és Prof. Dr. Ahmet Öner Gezgin (a Képzőművészeti Kar dékánja) voltak. A résztvevők jórészt a világon létező több mint 30 ex libris társaság tagjai közül kerültek ki, 265 személy, gyűjtő és grafikus, köztük e disszertáció írója is, mint a KBK tagja képviselte Magyarországot.

A kongresszus által meghirdetett versenypályázatra 43 országból összesen 1282 művész jelentkezett, 4130 műalkotással. A 15 fődíjas: Wojciech Luczak (POL), Elzbieta Radzikowska (POL), Martin R. Baeyens (BEL), Julian Jordanov (BUL), Lukasz Cywicki (POL), Roman Szusztov (BLR), Marin Gruev (BUL), Jurij Nozdrin (RUS), Eduard Georgiev Penkov (BUL), Konsztantin Kalinovics (UKR), Rafi Münz (ISR), Xiaozhuang Dong (CHN), Veszelin Damjanov-Vesz (BUL), Jevgenyij Bortnyikov (RUS), Teczan Bahar (TUR).³⁶¹ A versenypályázat anyagából rendezett kiállításon a bizottság 379 művésztől 540 ex librist szerepeltetett. Magyarországról 30 művész jelentkezett (köztük Bakacsi Lajos, Budai Tibor, Havasi Tamás, Kamper Lajos, Kőhegyi Gyula, Molnár Icsu István, Nagy László Lázár, Ürmös Péter), 104 alkotással. Közülük Kamper Lajos, Kőhegyi Gyula, Dudics Mónika, Molnár Icsu István került be a kiállítás anyagába. A kiállításon és a katalógusban is szerepelt Molnár Icsu István mellett a romániai magyar Ovidiu Petca és a szlovéniai magyar Salamon Árpád³⁶².

Hasip Pektaş, a Török Ex libris Társaság, egyben a FISAE elnöke nyitotta meg azt a kilenc kiállítást, mely a világ minden tájáról betekintést nyújtott az ex librisek világába. A XXXIII. FISAE Nemzetközi Ex libris Verseny díjazott alkotásai mellett Ichigoro Uchida, a Japán Ex libris Társaság vezetője és az osztrák Heinrich R. Scheffer gyűjteményéből, a moszkvai Ex libris Múzeum, a kínai Ex libris Művészek Társasága és a sanghaji Fu Xian Zhai Ex libris Társaság anyagából³⁶³, ill. török ex libris művészek alkotásaiból rendeztek kiállítást. Ezen túl régi könyvek bélyegzett oldalait, pecsétjeit bemutató tárlat, és a korábbi kongresszusokról készített fotók, képek tették teljesebbé a prezentációt.

A gyűjteményeket bemutató kiállításon anyagában található magyar alkotások újabb bizonyítékai az ex librisek korunkban is megvalósuló nemzetköziségének, a kultúrák közti párbeszédnek.

A japán Ichigoro Uchida gyűjteménye értékét olyan jeles grafikusok alkotásai fémjelzik, mint J. Werner (GER), S. Kulmeshkenov (USA), M. Baeyens (BEL), A.

³⁶¹ XXXIII. FISAE International Ex-libris Competition (Catalogue), Işik University, Istanbul, 2010., 15–17.

³⁶² Uo. 203–218.

³⁶³ XXXIII. FISAE International Ex-libris Congress, Collections of International Ex-libris (Catalogue), Işik University, Istanbul, 2010., 7–234. (A továbbiakban: Collections Catalogue 2010)

Pugacsevszkij (RUS), G. Veresagin (UKR), N. Csernecova (LAT), A. Kalasnyikov (RUS), Ito Takumi (JPN) és a magyar Vén Zoltán (HUN).

Heinrich R. Scheffer bécsi gyűjtő, az osztrák Ex libris Társaság elnöke közel 20 ezer darabos, folyamatosan bővülő gyűjteményében kiemelkedően sok könyvjegy található Alfred Cossmann rézkarcaiból, Gustav Klimt, Emil Orlik, Rudolf Jettmar, Franz von Bayros műveiből. Magyar vonatkozású például az OSZK állományában is fellelhető, Divéky József által Kner Imre nevére készített ex libris³⁶⁴.

A finnországi Naantali városa adott otthont a 2012. augusztus 13. és 18-a közt megrendezésre kerülő *XXXIV. FISAE Nemzetközi Ex libris Kongresszusnak*. A szervező a finn ex libris egyesület, az 1992-ben Turkuban alapított Exlibris Aboensis volt. Naantali központi szerepet tölt be a társaság életében, az itteniek közül egyre többen csatlakoznak az ex libris gyűjtők táborához.

A nemzetközi kongresszuson összesen 23 ország képviseltette magát, kb. 190 résztvevővel, az 5 magyar résztvevő közt a KBK intézőbizottsági tagjaként én is képviseltem hazánkat.

A kongresszust a finn Tauno Piironen, az Exlibris Aboensis vezetője, a FISAE aktuális elnöke nyitotta meg. A kongresszus központi helyszíne a Naantali Spa Hotel volt, itt zajlott a csere, ugyancsak itt volt látható két kiállítás: az egyik az ex libris verseny helyezetteit és dicséretben részesített alkotásait követte nyomon, a másik a versenyre nevezett többi ex librisből nyújtott válogatást. Ezek mindegyike bekerült a *Maailman parhaat exlibrikset/ The Best Ex-libris in the World 2010-2012* (2012)³⁶⁵ c. kétnyelvű katalógusba.

A nemzetközi ex libris versenyre 41 országból összesen 553 művész pályázott, 1768 beküldött ex librisszel. A zsűri tagjai: Martin Ahlström, Ulpu Kavanti, Juha Joro, Matti Helenius, Tarja Tuomi voltak.

A legtöbb grafikus Kínából (131), Törökországból (86), Lengyelországból (34) és Oroszországból (34) indult a versenyen. Hazánkból 15 grafikus nevezett, 60 alkotással: a budapesti Csaba Pál, a szegedi Bakacsi Lajos, a Berkenyén élő Bardócz Lajos, a debreceni Éles Bulcsú és Börcsök Attila, a nyírbátori Dudics Mónika és Havasi Tamás, a budapesti Kerékgyártó László és Kőhegyi Gyula, a szombathelyi Masszi Ferenc, a budapesti Molnár Icsu István, a ceglédi Nagy László Lázár, a szegedi Tóth Rózsa, a budapesti Ürmös Péter, a Sárándon élő Vincze László³⁶⁶. A határainkon túl élő magyarok közül a Romániában élő Balajti Károly, Balajti László, Imets László, Takács Gábor, Vecserka Zsolt és a szlovéniai Salamon Árpád pályázott.

Az első hat helyezett (összesen 21 grafikus) részesült díjazásban. Az első díjat a japán Tomura Shigeki, a másodikat a francia Hlodec Elena, a harmadikat a lengyel Pasztula Krzysztof kapta. Negyedik helyezést ért el Kleiner Diana (Argentína), Laine Janne (Finnország), Wu Yao (Kína), ötödik helyezett lett: Karabiber Pinar (Törökország), Qiu Gui Lan (Japán), Wang Ruixue (Kína), Wu Bin (Kína), Zhuang Man (Japán). A hatodik

³⁶⁴ A XXXIII. FISAE kongresszuson való személyes részvétel során szerzett adatok.

³⁶⁵ *Maailman parhaat exlibrikset / The Best Ex-libris in the World 2010-2012*, Exlibris Aboensis, Naantali, 2012.

³⁶⁶ Uo., 212–213.

helyezett díját kapták: Martin R. Baeyens (Belgium), Chen Meng Tian (Kína), Chen Xingzhong (Kína), Kuris Leonid (Izrael), Limon Birsen (Törökország), Liu Xiuqiong (Kína), Timoshenko Eugenia (Belorusszia), Varela Marcos (Brazília), Wang Huiliang és Wang Weide (Kína). Ezen felül 22 grafikus kapott külön elismerést, dicséretet³⁶⁷.

A pályázó hazai grafikusaink közül 7 került be a kiállítási katalógusba, ill. szerepelt a központi kiállítás anyagában. Molnár Icsu István egy rézkarccal, Tóth Rózsa, Ürmös Péter és Vincze László linómetszetű alkotással, Csaba Pál, Dudics Mónika és Kerékgyártó László számítógépes grafikával. Ezek közül személyes vonatkozása miatt emelem ki a sárospataki várat és II. Rákóczi Ferencet ábrázoló ex librist, melyet a Rákóczi-szabadságharc bukásának 300. évfordulójára rendeltem Ürmös Péter grafikusművésztől, 2011-ben. Tóth Rózsa alkotása egy finn gyűjtő, Hakala Tuulikki számára készült 2012-ben, népies stílusú madárábrázolás. A határon túli magyarok közül a központi kiállításon látható volt Salamon Árpád egy linómetszete és Vecserka Zsolt egy fametszete, ezzel is öregbítve a magyar ex libris készítés hírnevét.

A konferenciára a korábban már említett versenykatalógus mellett – az ázsiai ex librisek nagy száma miatt – külön katalógust is kiadtak *Pearls of Asia, Catalogue of Woodcut Exlibris in Celebration of the 34th FISAE Congress in Finland, 2012*³⁶⁸ címmel. A japán Ichigoro Uchida és a tajvani Yuang-shih Pan által Tajvanban megjelentetett kiadvány japán, tajvani és kínai művészek sokszínűmatú fametszet ex libriseiből nyújt válogatást.

Újszerű kezdeményezés, hogy a kongresszusra beküldött, versenyen szereplő grafikák bemutatása mellett a kongresszus résztvevőiről is kiadtak könyvet *Exlibriksiä / Ex-libris*³⁶⁹ címmel, mely ábécérendben veszi sorra a részvevő grafikusokat és gyűjtőket, ill. a kíséző személyeket. A kiadvány külön értéke, hogy az adott személy elérhetősége, portréja mellé az esetek többségében egy nevére készült ex librist is beillesztettek, melynél nem volt megkötés a készítés dátumát illetően – így ezek az ex librisek egy szélesebb spektrumát nyújtják a könyvjegyek világának, és egyúttal betekintést adnak az adott személy által kedvelt témavilágba.

A FISAE delegációk értekezletén hozott fontosabb döntések közül kiemelkedik Bulgária felvétele a FISAE szervezetbe, ill. a következő, 2014-es kongresszus helyszínének megszavazása: a spanyolországi Tarragona (Katalónia)³⁷⁰.

³⁶⁷ Uo., 4–70.

³⁶⁸ *Pearls of Asia, Catalogue of Woodcut Exlibris in Celebration of the 34th FISAE Congress in Finland*, Greaphichome Advertisement and Arts Co, Tajvan, 2012.

³⁶⁹ *Exlibriksiä, FISAE XXXIVth Congress 2012 / Ex-libris, FISAE XXXIV. kongressi 2012*, Ex libris Aboensis, Naantali, 2012.

³⁷⁰ Marietta HAGEDORN – Klaus RÖDEL: *XXXIV. internationale Exlibriskongres 13.-18.8.2012 i Naantali, Finland* (németül, angolul is), Nordisk Exlibris Tidsskrift, Dansk Exlibris Selskab, 2012/3, 98. (kép), 102.

5.7. Duna menti Országok Nemzetközi Ex libris Találkozója

Kovács József (1915–1996), a pécsi KBK titkára vetette fel a nemzetközi mellett egy regionális kongresszus rendezésének gondolatát, mivel a közép-kelet-európai gyűjtők számára gyakran elérhetetlennek bizonyultak a FISAE-kongresszusok helyszínei:

„Még az 1987-ben megtartott 25. jubileumi rendezvényünkön merült föl a találkozó megrendezésének gondolata, amelyet már akkor támogattak a városukban jelen levő szegedi, ceglédi és budapesti kollégák. A nemzetközi feszültségek enyhültével ugyanis egyre nagyobb igény mutatkozott arra, hogy Európa keleti és nyugati felén élő, eddig jobbára elszigetelten élő művészek és gyűjtők találkozhassanak, és erre a legjobb földrajzi tényezőnek az a Duna mutatkozott, amely ezen országok területén át folyik.”³⁷¹

Így került sor 1991-ben a Duna menti Országok I. Nemzetközi Ex libris Találkozójára, első ízben Pécs és Mohács helyszínnel³⁷². Ezt követően 1992-ben, 1995-ben Pozsonyban, 1993-ban Linzben rendezték meg a találkozót. 1998-ban újra Pozsony adott helyet a rendezvénynek³⁷³. Az 1995-ös találkozóról írt beszámolóból megtudhatjuk, hogy a szlovákok mellett osztrákok, németek, ukránok, oroszok, hollandok, olaszok vettek részt az eseményen, a magyarok mindössze öt fővel képviseltették magukat. Az ex libris kiállításon szereplő grafikusaink közül Bagarus Zoltán, Kopasz Márta, Feszt László, Nagy László Lázár, Sólyom Sándor, Ürmös Péter nevei emelhetők ki³⁷⁴.

5.8. Egyéb nemzetközi kongresszusok, biennálék, triennálék

A következőkben néhány kiragadott példával szemléltetem a nemzetközi kongresszusok és versenyek sokszínűségét.³⁷⁵

Az olaszországi *Bodio Lomnago* 2003 óta rendszeres helyszíne a városi könyvtár és az olasz Ex libris Egyesület által rendezett nemzetközi ex libris versenynek³⁷⁶, melyen magyarok is képviseltetik magukat.

1963 óta a lengyelországi *Malborki Vármúzeum* ad színhelyet a kétévente megrendezésre kerülő Nemzetközi Kortárs Exlibris Biennálénak. Bár az 1963-as biennáléra magyar művész még nem kapott meghívást, az 1965-ös második malborki biennálén már Magyarország is képviseltette magát, Fery Antal és Gál Ferenc művészek által³⁷⁷. A 2011-es, XXXIII. Malborki Nemzetközi Ex libris Biennálén 150

³⁷¹ KECSKÉS 1997, i. m., 393.

³⁷² *KBK jubileumi évkönyv, 1959–2009*, i. m., 12.

³⁷³ *European ExLibris Meeting, 1998. Bratislava*, <http://orlabs.oclc.org/identities/viaf-143974794>

³⁷⁴ PALÁSTHY Lajos: *European Exlibris Meeting, Pozsony 1995*, *Kisgrafika*, 1995/4. sz., 7.

³⁷⁵ Az évente, ill. több éves időközökben rendezett nemzetközi versenyek teljes körű felsorolására helyszíne miatt nem vállalkozhattam, csak néhány példával szemléltetem ezeket.

³⁷⁶ A versenykiírásokról: *4th International Ex Libris Competition 2008 Bodio Lomnago*, http://www.artifexlibris.com/bne_2007_04_25_4th_ex_libris_competition_bodio_lomnago_2008.htm;

^{6th} *International Competition* (2011), <http://www.fisae.org/BodLomn.pdf>; *Lapszemle*, *Kisgrafika* 2012, 2. sz., 12.

³⁷⁷ RÉTHY István: *Hírünk a világban*, *Kisgrafika* Értesítő, 1964. december, 134.

grafikusművész könyvjegyeit mutatták be, a világ minden tájáról, köztük Vincze László és Havasi Tamás linómetszeteit.³⁷⁸

A lengyelországi *Ostrów Wielkopolskiban* 1985-ben rendezték meg az első kisgrafikai és ex libris biennálét, majd két évente haladva 2009-ben a 13. alkalommal hirdették meg. A nemzetközi biennálén jelentékeny számban szerepeltek magyar alkotók is, Molnár Icsu István díjat is nyert³⁷⁹.

A lengyel ex libris élet harmadik központja *Gliwice*³⁸⁰, ahol a városi könyvtár (Miejska Biblioteka Publiczna) szervezésében rendezik meg a nemzetközi ex libris versenyt³⁸¹, 2012-ben immár 9. alkalommal. A 2012-es katalógusba és kiállításra bekerülő magyar alkotók: Csaba Pál, Damó István, Nagy László Lázár, Réti András, Ürmös Péter, Vincze László, Kőhegyi Gyula³⁸².

1997-ben a *horvátországi Rijekában* tartott I. Nemzetközi Ex libris Biennálén magyar részről sikerrel szerepelt Budai Tibor, Molnár Icsu István, Havasi Tamás³⁸³. Ezt követte 1999-ben a II. biennálé, a magyarok közt Kőhegyi Gyulával, Kozák Attilával. Ezekhez katalógust is kiadtak³⁸⁴.

Szófiában 2003-ban hirdették meg az első nemzetközi ex libris biennálét, melyet azóta is rendszeresen rendeznek.³⁸⁵

2009-ben *Jaroslavl* is helyszíne volt nemzetközi ex libris kongresszusnak³⁸⁶.

A *BIEL* (Biennale Internationale de l'Estampe en Lorraine) szervezője a francia ex libris egyesület, az A.F.C.E.L, de számos intézmény, művészeti galéria és a nemzeti könyvtár is fontos szerepet tölt be az esemény megszervezésében³⁸⁷.

A cseh *Chrudim* ad otthont a háromévenként rendezett ex libris triennáléknak³⁸⁸. Emellett a város több ízben volt színhelye a cseh gyűjtők találkozójának, melyre szokásosan külföldi vendégek, köztük magyarok is hivatalosak voltak (az 1977-es delegációban például ott találhattuk Semsey Andort, Fery Antalt³⁸⁹).

Görögország is helyet ad nemzetközi ex libris triennáléknak, *Lefkadában* 2005-ban rendezték az elsőt³⁹⁰.

³⁷⁸ *Hírek*, Kisgrafika, 2011/4. sz., 12.

³⁷⁹ *Külföldi kiállítások*, Kisgrafika, 2009/4. sz., 12.

³⁸⁰ Klaus RÖDEL: *Drei polnische Kraftzentren der internationalen Exlibriskunst*, http://www.danskexlibrisselskab.dk/index.php/index.php?option=com_content&view=article&id=8:tre-polske-kraftcentre-for-international-exlibriskunst&catid=13:artikler&Itemid=9

³⁸¹ *Miejska Biblioteka Publiczna, Gliwice*, <http://www.biblioteka.gliwice.pl/>

³⁸² *IX. Międzynarodowy Konkurs Graficzny na Ekslibris Gliwice 2012 / IX. International Graphic Competition for Ex Libris Gliwice 2012*, Miejska Biblioteka Publiczna, Gliwice, 2012. (katalógus kiadvány), 150.

³⁸³ *Havasi Tamás*, <http://sodadesign.cs.hu/WebGaleria/artists/havasitamas/index.html>

³⁸⁴ *1st International exhibition „ex libris”, 500th birth anniversary of Julije Klović*, Rijeka, 1997.; *2nd International Ex libris exhibition, 50th anniversary of the council of Europe the University Library of Rijeka*, Rijeka, 1999.

³⁸⁵ *Competition: 1st International Biennial Competition for Exlibris Sofia 2003.*, http://www.artifexlibris.com/blocknotesengarchive2002_11_18.htm

³⁸⁶ *International Ex-Libris Congress dedicated to the millennium of the Russian city of Jaroslavl*, <http://www.fisae.org/yaroslavl.htm>

³⁸⁷ *BIEL*, <http://biennalelorraine.blogspot.hu/>

³⁸⁸ *XII. triennálé Chrudim 2006-2008.*, http://www.grapheion.cz/pages/exlibris/doma/documents/xiitriennale_katalog_90dpi.pdf

³⁸⁹ SEMSEY Andor: *Chrudimi ex libris-barát találkozó*, Kisgrafika, 1977/3. sz., 7–8.

³⁹⁰ *1st International Ex-libris Triennial of Lefkas, Greece*, <http://www.fisae.org/Lefkas.html>

6. Nemzetközi ex libris topográfia, a világ nagyobb ex libris gyűjteményei³⁹¹

Az ex librisek grafikusok és gyűjtők, gyűjtemények oldaláról is megnyilvánuló nemzetközisége megkívánja az országokon, tereken átívelő, szélesebb horizontú áttekintést. A világ nemzeti könyvtárai, múzeumai közül számos rendelkezik nagy mennyiségű ex libris anyaggal. Ahhoz, hogy kellő súllyal értékelhessük a jelen disszertáció vizsgálata fókuszában álló moszkvai ex libris gyűjtemény jelentőségét, a részletes bemutatás előtt kitérek néhány egyéb moszkvai, ill. a világ más tájain, köztük hazánkban található nagyobb ex libris kollekcióna, és a funkciójukban is könyvjegyek gyűjtésére szakosodott ex libris múzeumokra.

6.1. Ex libris múzeumok a világban

Az ex libris múzeumok megalakulása terén minden országban meghatározó szerepet töltek be a korábban már bemutatott helyi ex libris egyesületek. Nemzetközi szinten jelenleg működő ex libris múzeumok (a moszkvain kívül)³⁹²: a dániai Frederikshavn Kunstmuseum & Exlibrissamling, az isztambuli IMOGA Grafikai és Ex Libris Múzeum, a belgiumi Sint-Niklaas Nemzetközi Ex Libris Centrum, az albairatei Ex libris Múzeum, az olasz Museo Exlibris Mediterraneo Ortonában, a bulgáriai Ex libris Központ, a lengyel malborki Vármúzeum, a cseh Exlibris Museum Chrudimban, a Pettenbachban működő osztrák Schrift-, Heimat- und Druckereimuseum Bartlhaus, a shanghai Fu Xian Zhai Ex libris-múzeum.

A dániai *Frederikshavn Kunstmuseum & Exlibrissamling* legnagyobb gyűjteménye az ex libris állomány, mely kb. 500 000 eredeti ex librist tartalmaz, beleértve a királyi ház könyvjegyeit³⁹³. Az adományozások közül kiemelkedik Helmer Fogedgaard 80 000 darabos ex libris gyűjteménye³⁹⁴. Az állomány folyamatosan bővül, Klaus Witte vezetésével jelenleg folyik egy online adatbázis kiépítése is, országok, művészek, gyűjtők, technika, téma stb. szerint kereshető rendszerben (The digital Ex libris Museum, <http://art-exlibris.net/>). 2011–2012 folyamán több mint 6000 ex librist tettek online elérhetővé³⁹⁵. A gyűjtemény a londoni British Museuméval, ill. a Yale Egyetem (USA) anyagával vetekedhet. Az állományban kiemelten szereplő grafikusok: Liliana Esteban, Jurij Jakovenko, Bohdan Rutkowiak, Ayrat Teregulov. A kiadványok közül kiemelkedik a múzeum igazgatója, Klaus Rödel szerkesztette sorozat, a „Bibliografi over europaeiske

³⁹¹ E fejezet részletes táblázatos összefoglalását lásd a 3/1., 3/2. sz. mellékletekben.

³⁹² Benoit Junod 10 ex libris múzeumot nevez meg (*The most Important Ex-libris Museums by Benoit Junod*, www.aed.org.tr/english.html), a mainzi Gutenberg Múzeumot, a franciaországi Nancy Könyvtárat és az odesszai Lewych Múzeumot is közéjük sorolja. Én ezeket külön kategóriába sorolva mutatom be.

³⁹³ *Frederikshavn Kunstmuseum*, http://www.frederikshavnkunstmuseum.dk/index.php/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=4&Itemid=7. A múzeum ex libris állománya egyes források szerint meghaladja az 1 millió könyvjegyet. – *The most important ex-libris museums by Benoit Junod*, <http://www.aed.org.tr/mainEng.html>

³⁹⁴ *Szemle*, Kisgrafika, 2001/4. sz. 12. – Erről a későbbiekben részletesen H. Fogedgaard bemutatása kapcsán írok.

³⁹⁵ Klaus RÖDEL: *art-exlibris.net, The digital Exlibris Museum*, Exlibris NYT, 2012, Nr. 3., 1591.

kunstneres”³⁹⁶, melynek célja körkép nyújtása az európai ex libris művészetről. Ebben kötetenként kb. 100 művész szerepel, kb. 1500 alkotás jegyzékszerű felsorolásával.

A 2008-ban megalakuló *isztambuli IMOGA Grafikai és Ex Libris Múzeum*³⁹⁷ gyűjteményének a magja az a 7500 ex libris, mely a 2003-as és 2007-es ankarai biennálékon résztvevő művészekről származik, valamint Hasip Pektas 2500 db-os személyes gyűjteménye, melyet a múzeumnak adományozott.³⁹⁸ A múzeum gyűjteménye jelenleg kb. 15 ezres példányszámmal rendelkezik, de ez a mennyiség folyamatosan bővül. A többszintes, modern épületben állandó és időszakos kiállítások láthatók a török grafikai anyagból és kortárs ex libris művészetből, ill. több mint száz, országonként rendezett (köztük két Hungary feliratú) ex libris mappát is tárolnak, a világ minden tájáról összegyűjtött ex librisekkel.

A *belgiumi Sint-Niklaas Nemzetközi Ex Libris Centrum* 1975. március 15-én jött létre. Az első években 60 000 ex librisszel rendelkezett, több mint 30 országból származó, 3000 művésztől. Az alapgyűjteményt a holland Jan Rhebergen úr kollektívája jelentette (43500 db). Ezt egészítették ki a modern ex librisek, több mint 200 ajándékozótól³⁹⁹, az ABCDE (Belga Ex libris-gyűjtők és rajzoló Egyesülete) archívuma, egy régi ex libriseket tartalmazó német gyűjtemény, és a főleg szecessziós könyvjegyekből álló Stevans-kollektívó. A gyűjteményben emellett 750 mappa ex libris anyag található, országok, grafikusok szerint rendszerezve. Az állomány jelenleg 160 000 ex librist tartalmaz, 50 ország több mint 5500 művészenek alkotását⁴⁰⁰.

Az ex libris központ magyar vonatkozású anyaggal is rendelkezik, már az első években 1438 magyar művésztől 3450 magyar ex librist számlált a gyűjtemény. Ebből a legtöbb, 806 darab ex libris Drahos István munkája. Az ex libris központ nemzetközi ex libris kiállításain rendszeres magyar részvétel jellemző, s ezzel párhuzamos a hungarika vonatkozású anyag gyűjteménybe való bekerülése⁴⁰¹.

Az olasz *Museo Exlibris Mediterraneo*⁴⁰² szervezésében *Ortonában* Remo Palmirani és Carlo Sanvitale játszott kiemelkedő szerepet. Az első jelentősebb kapcsolódási pont az

³⁹⁶ RÖDEL, Klaus: *Bibliografi over europaeiske kunstneres, Exlibris 1968.*, Frederikshavn 1969. – Az összeállításban, a művészek kiválogatásában Klaus Rödel munkatársai voltak: W. D. Perkin (Moskau), Paul Ambur (Tallinn), és magyar részről Semsey Andor. A sorozat első kötete 1968-ban jelent meg, „*Exlibris 1967*” (kiadás helye: Frederikshavn. Többnyelvű bevezetővel, eredeti grafikákkal). A sorozatban szereplő művészek közül megtalálható a magyar Bordás Ferenc, Diskay Lenke, Fery Antal, Kertes-Kollmann Jenő, Kopasz Márta, Menyhárt József, Tempinszky István.

³⁹⁷ *Istanbul Museum of Graphic Arts*, <http://www.imoga.org/pPages/plmoga.aspx?psID=0004&lang=ENG§ion=8>

³⁹⁸ *News from everywhere...*, http://www.fisae.org/news_from_everywhere.html

³⁹⁹ *A Sint-Niklaas Nemzetközi Ex libris-központ*, *Kisgrafika*, 1977/1. sz., 29. és *Historiek*, <http://www.sint-niklaas.be/vrije-tijd/cultuur/musea/internationaal-exlibriscentrum/collectie/historiek-van-de-collectie>. – Az adományozók közt olyan nevek szerepelnek, mint az orosz Szemjon Ivcszkij (1976, több száz könyvjegy), Emiel Hoorne (1999, kb. 600 könyvjegy), Luc Van den Briele (2000, több száz könyvjegy), Gerard Gaudaen grafikus özvegye ajándéka férje ex libriseiből, rajzaiból, műhelye eszközeiből (2007).

⁴⁰⁰ *Internationaal Exlibriscentrum, Een levende verzameling boekmerken*, <http://www.sint-niklaas.be/vrije-tijd/cultuur/musea/internationaal-exlibriscentrum>. Elérhetőség: Zwijgershoek 14, B-9100 Sint-Niklaas, Belgium. – Az Ex libris Centrum folyamatos gyarapodását jelentik az adományok, vásárlások mellett az általa kiírt pályázatokra, biennálékra, kiállításokra benyújtott anyagok. Rendszeresen megjelentetnek könyveket, kiadványokat, mappákat. A pályázatok közül kiemelkedő jelentőségű volt az 1993. évi, melyet Mercator emlékére írtak ki, és amely pályázatra 39 ország 315 alkotója jelentkezett 632 pályaművel.

⁴⁰¹ *14th Internationale Exlibriswedstrijd Sint-Niklaas 2003 (Mythologie)*, Samenstelling catalogus: Lu Boeykens–Tony Oost, Sint-Niklaas, 2003. – A kiállításon szereplő magyar grafikusok: Csüriné Szűts Méda, Havasi Tamás, Moskál Tibor, Réti András, Tóth Rózsa.

⁴⁰² *Museo Exlibris Mediterraneo, Ortona*, <http://www.exlibrismed.it/>

ex libris és Ortona között 1991, az első Olasz-osztrák Ex libris Biennálé megrendezése⁴⁰³. 1997-ig négy biennáléra és egyéb ex libris kiállításokra került sor, melyekről kiadványokat is megjelentettek⁴⁰⁴.

Az 1991–2008 közt működő *albairatei Ex libris Múzeum*⁴⁰⁵ alapítója Giuseppe Mirabella. A gyűjtemény egy része online ma is elérhető.

A 2001-ben Szófiában alapított *Nemzetközi Exlibris Centrum*⁴⁰⁶ egyik alapítója és alelnöke Onnik Stepan Karanfilian. Az első nemzetközi ex libris biennálét 2003-ban hirdették meg Szófiában.⁴⁰⁷ Napjainkban a ruszei Lyuben Karavelov Regionális Könyvtárral karöltve szerveznek nagyobb ex libris versenyeket.⁴⁰⁸

1963 óta a lengyelországi *Malborki Vármúzeum* a színhelye a kétévente megrendezésre kerülő Nemzetközi Kortárs Exlibris Biennálénak. A múzeum a biennálén részt vevő, a világ minden tájáról érkező művészek munkáiból gyarapodva az ország egyik legnagyobb, kb. 21 000 tételes gyűjteményével rendelkezik a kortárs ex libris tekintetében Lengyelországban.⁴⁰⁹

A *Cseh Exlibris Museum Chrudimban*⁴¹⁰ a Cseh Irodalmi Múzeum kihelyezett gyűjteményegységeként működik. A kiterjedt gyűjtemény körülbelül 120 000 ex librist tartalmaz, melyekből kiállításokat tartanak az egész Cseh Köztársaságban és külföldön is⁴¹¹.

A Pettenbachban működő *Schrift-, Heimat- und Druckereimuseum Barthaus* azért különleges, mert az egyetlen múzeum Ausztriában, mely az ex libris műfaja számára permanensen kiállítási teret biztosít.⁴¹² Könyvművészeti és ex libris részlegében jelenkori, kézzel írott könyveket, és mindenféle technikával készített, főleg modern ex libriseket mutatnak be. A kiállítások szervezése Heinrich E. Scheffer⁴¹³ bécsi gyűjtő, az osztrák Ex libris Társaság elnöke kezében összpontosul.

⁴⁰³ *Museo Ex-libris Mediterraneo*, <http://www.fisae.org/museomed.html>

⁴⁰⁴ A múzeum eredeti grafikák mellett kiállítási katalógusokat, mappákat is őriz. 2010 szeptember óta Exlibrismed címmel folyóiratot jelentetnek meg a kiállításokról, és a múzeum egyéb tevékenységeiről. – *Exlibrismed*, <http://www.exlibrismed.it/notiziemedset10.html>

⁴⁰⁵ *Ex Libris Museum*, <http://www.lombardiabeniculturali.it/archivi/soggetti-conservatori/MIAA00070A/>, *Collezione Mirabella*, <http://www.exlibrismuseum.it/>

⁴⁰⁶ Elérhetőség: Sofia, Jerusalem Str.1.

⁴⁰⁷ *Competition: 1st International Biennial Competition for Exlibris Sofia 2003.*, http://www.artifexlibris.com/blocknotesengarchive2002_11_18.htm

⁴⁰⁸ *Kulturno-informacionen centr na Republika Bulgaria v Szkopie*, http://www.kicbg.com/index.php?option=com_content&task=view&id=101&Itemid=2

⁴⁰⁹ *Muzeum Zamkowe w Malborku*, <http://www.zamek.malbork.pl/index.php?p=muzeum&a=zbiory&aid=16>

⁴¹⁰ *The ex libris cabinet Chrudim*, <http://www.chrudim-city.cz/index.asp?ll=en&p=35&s=1017&id=1038>

⁴¹¹ Az egyedülálló gyűjtemény – mely ex librisek mellett szabad grafikákat, alkalmi lapokat, köztük újrédvözlőket is tartalmaz – teljes képet ad a mai ex libris fejlődéséről. A chrudimi ex libris triennálék átfogó képet nyújtanak az újabb cseh ex librisokról.

⁴¹² *HRS: Barthaus 2011*, Mitteilungen der Österreichischen Exlibris-Gesellschaft, april 2011, 13., <http://www.barthaus.at/exlibris-kabinett/exlibris.html>. *ExLibris-Ausstellung 2011 | Exlibris heute*, http://www.barthaus.at/veranstaltungen/2011/2011-02/exlibris_heute.htm; *Ausstellungsarchiv ExLibris & Buchkunst*, http://www.barthaus.at/exlibris-kabinett/exlibris_ausstellungsarchiv.html. – Néhány példa az ex libris kiállítások anyagára, időrendben visszafelé haladva. 2010-ben: Heilige im Exlibris, 2. Exlibris von Erhard Beitz, Deutschland, 3. Exlibriskünstler aus Oberösterreich; 2009-ben 1. Exlibrisausstellung zum Thema Wein, 2. Rose Reinhold (Österreich), 3. Rosa Gabriel (Deutschland). 2008-ban: 1. Karl Georg Hirsch, 2. Exlibris von Bettina Haller, Irina Rössler und Bettina Rulf, 3. Exlibris von Wojciech Jakubowski; 2007-ben: 1. Franz Johann Pilz, 2. Josef Werner (Deutschland), 3. Egbert Herfurth (Deutschland).

⁴¹³ Heinrich E. Scheffer anyaga a 2010-es FISAE kongresszuson is szerepelt, közel 20 000 darabos, folyamatosan bővülő gyűjteményében kiemelkedően sok könyvjegy található Alfred Cossmann rézkarcaiból, Gustav Klimt, Emil Orlik, Rudolf Jettmar, Franz von Bayros, a magyar Divéký József műveiből. – In. *Collections Catalogue 2010*, i. m., 75.

Az Odesszában, Ukrajnában működő *Ex-libris Museum*⁴¹⁴ gyűjteményéről nem áll rendelkezésünkre pontos számadat. Az Ukrán Ex libris Társaság (Kijev) anyagát őrzi.

Oroszországban az ex libris egyesület a moszkvai könyvbarátok szervezetével összefonódva működik. Ezt tükrözi az 1991 szeptemberében megalakuló múzeumuk elnevezése is: *Muzej Ekszlibrisza Mezdunarodnava Szozuja Knyigoljubov*⁴¹⁵, Könyvgyűjtők Nemzetközi Szövetsége Moszkvai Ex libris Múzeuma. A Moszkvai Exlibris Múzeum alapítója, kurátora: Vladimir V. Loburev, aki a gyűjteményét is beadta az alapításkor. A múzeum ex libriseket, miniatűr kiadású könyveket, könyvgrafikai és bibliofil anyagokat egyaránt gyűjt és tárol. Az állomány jelenleg 46 000, főleg orosz ex librist tartalmaz, kb. 20 000 db származik külföldi országokból (szám szerint 34-ből).⁴¹⁶ Kiállításai nemzetközi szinten is jelentősek, 2010-ben anyagukkal szerepeltek Bécsben, Lyonban, Isztambulban. Az isztambuli XXXIII. FISAE Nemzetközi Ex Libris Kongresszuson⁴¹⁷ „100 Russian Ex-libris” (100 orosz ex libris) címmel szerveztek kiállítást, a kurátor Susztrova Ljudmila, a moszkvai Ex libris Múzeum vezetője volt.

A shanghai Fu Xian Zhai Ex libris Társaság⁴¹⁸ *Ex libris Múzeumát* Wang Rong alapította 1999. október 16-án. A kínai ex libris művészet magas színvonalát hazai és nemzetközi kiállítások igazolják, melyek közül kiemelkedik az isztambuli XXXIII. FISAE Nemzetközi Ex Libris Kongresszus (2010) tárlata.

⁴¹⁴ Honlapja nincs, címe: Jackira Str. 39-A/6, UKR-270072 Odessa 72, Ukraine. – <http://www.bookplate.info/Bookplate/societies.htm#28>

⁴¹⁵ *Музей МСК (Музей Экслибриса Международного Союза Книголюбов)*, <http://www.knigoluby.ru/default.aspx?textpage=163>

⁴¹⁶ LOBUREV, V. V.: *Muzej ekszlibrisza*, In: *Almanah XXXIII. bibliofila*, Jubilejnij vipuszk, MSzK, Moszkva, 2009., 143–144.

⁴¹⁷ *Collections Catalogue 2010*, i. m., 115.

⁴¹⁸ *Shanghai Fu Xian Zhai Ex libris Társaság* (<http://www.fuxianzhai.com/default/default.aspx>), és Shanghai Fu Xian Zhai Exlibris Society, az AFCEL honlapján, http://exlibris-afcel.blogspot.com/2010_08_01_archive.html. A múzeumnak a Halászfői Főiskola ad otthont (cím: No. 453, Minxing Road, Yangpu kerület, Sanghaj, Kína). A társaság megalakulás óta több mint 70 kiállítást rendezett, többek között Martin R. Baeyens és Frank Ivo Van Damme kortárs belga művészek alkotásaiból. A 2010-es FISAE kongresszuson szereplő kiállításuk a kínai ex-libris művészet nagyon magas színvonaláról tanúskodott. Egyes kínai ex libris művészek világszerte nagyon népszerűek a gyűjtők körében, úgy mint Mr. Chen Hao, Mr. Tian Fu, Mr. Huang Jun, Miss Qin Yang. Mr. Ding Jinsheng havas tájakat és vízivárosokat ábrázoló ex librisei, és Miss Chen Xiaofeng modern ex librisei nagy érdeklődést keltenek a gyűjtők körében az egész világon.

6.2. Egyéb múzeumokban és könyvtárakban található ex libris gyűjtemények⁴¹⁹

6.2.1. Ex libris gyűjtemények Európában

A francia gyűjtemények közül a *Bibliothèque municipale de Nancy* ex libris állománya az egyik legrendezettebb. Ennek létrejöttéről, a katalogizált anyagról tájokoztatást kaphatunk a Francia Ex libris Egyesület, a l'AFCEL honlapjáról⁴²⁰. Az egyesületbe művészek, gyűjtők, ex libris barátok egyaránt beletartoznak. A központ Nancy, itt jött létre az Országos Ex libris Dokumentációs Központ (Centre National de Documentation de L'Ex-libris). A Nancy könyvtár jelenleg katalogizált ex libriseinek száma kb. 9000 francia könyvjegy. Kb. 2500 a lorrain régióból származik, kb. 5000 a külföldi ex libris⁴²¹. A kollektívok közül kiemelkedik Antoine de Mahuet⁴²² gyűjteménye, melyet 1959-ben vásárolt meg a könyvtár.

A francia *Nemzeti Könyvtár* (Bibliothèque nationale de France) Nyomat- és Fotográfia osztályán⁴²³ számos nemzet könyvjegyei található, tulajdonosok szerinti alfabetikus sorrendbe rendezve.

A franciaországi *colmari Városi Könyvtár* (Bibliothèque Municipale de Colmar) nyomatgyűjteményét⁴²⁴ Paul Pfister professzor 60 ezer darabos ex libris gyűjteménye alapozta meg, mely kiegészül a könyvtár 7000 darabos elzászi gyűjteményével.

Az *osztrák Nemzeti Könyvtár* grafikai gyűjteményében kb. 53 ezer ex libris és alkalmi grafika található⁴²⁵. A gyűjtemény alapját a Hofbibliothek könyveiben található ex librisek,

⁴¹⁹ Az áttekintő kép felvázolásához segítségemre voltak: a könyvtárak honlapjai, az adott országok ex libris egyesületének híradásai, folyóiratai, személyes kutatások, ill. az európai könyvtárak online katalógusa (*The European Library*, <http://search.theeuropeanlibrary.org/portal/en/libraries.html>), mely átfogó képet nyújt az európai könyvtárakról. Az angol nyelvű honlapon a következő országok nemzeti könyvtárai szerepelnek: Albánia, Örményország, Ausztria, Azerbajdzsán, Belgium, Bosznia és Hercegovina, Bulgária, Horvátország, Ciprus, Cseh Köztársaság, Dánia, Észtország, Finnország, Macedónia, Franciaország, Grúzia, Németország, Görögország, Magyarország, Izland, Írország, Olaszország (Firenze), Olaszország (Róma), Lettország, Liechtenstein, Litvánia, Luxemburg, Málta, Moldova, Montenegró, Hollandia, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Románia, Oroszország (Moszkva, Szentpétervár), Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Spanyolország, Svédország, Svájc, Törökország, Ukrajna, Egyesült Királyság. Köztük a magyar Nemzeti Könyvtár, az Országos Széchényi Könyvtár. (Az OSZK integrált könyvtári rendszerében, az Amicusban feldolgozott ex libris mennyiség is számadattal jelölve).

⁴²⁰ *Quid de l'ex-libris à Nancy? L'A.F.C.E.L.*, <http://exlibris-afcel.blogspot.com/2009/01/quid-de-lex-libris-nancy.html>, Bulletin, <http://cths.fr/an/liaison.php>

⁴²¹ *La collection d'ex-libris de la Bibliothèque municipale de Nancy*, <http://exlibris-afcel.blogspot.com/2009/01/quid-de-lex-libris-nancy.html>. – Modern (1900 utáni) és régi könyvjegyeket egyaránt találhatunk a gyűjteményben, olyan ritka darabokat is, melyek nem szerepelnek a Nemzeti Könyvtár gyűjteményében sem. A tárolás módja: színes kartonokra rögzítve, a hátoldalon a tulajdonos és foglalkozása, címe megjelölésével, a karton alján a művész nevével, a készítés dátumának és a technikának a feltüntetésével. Az ex librisek speciális dobozokban, országonként elkülönítve található, azon belül alfabetikus sorrendben a tulajdonosok, de jellemzőbben az ex libris készítők szerint. Az állomány részben (helyi) gyűjtők adományai által, részben a kötelempéldányokkal gyarapodott.

⁴²² A. de MAHUET et E. des ROBERT: *Essai de répertoire des ex-libris et fers de reliure des bibliophiles lorrains*, Nancy, 1906.

⁴²³ *Bibliothèque nationale de France*, http://www.bnf.fr/en/collections_and_services/estamp_eng/s.prints.html

⁴²⁴ *Bibliothèque Municipale de Colmar, Cabinet des estampes*, <http://bibliotheque.colmar.fr/Patrimoine/estampes>

⁴²⁵ *Österreichische Nationalbibliothek, Wien*, http://www.onb.ac.at/sammlungen/bildarchiv/bildarchiv_bestaende.htm, http://www.onb.ac.at/sammlungen/bildarchiv/bildarchiv_allgemeines.htm. – Az ex libris gyűjtemény 1500–1850-ig kb. 9000 lapot számlál. Az 1970-es években új vételekkel és ajándékozással az időbeli súlypont áthelyeződött a XX. század első felére. Az 1996 óta kb. 53 ezer kisgrafikára felnövekvő állományban már kortárs ex librisek is szerepelnek, főként Ausztria, Németország, Svájc és Kelet-Európa területéről.

és az 1930-ban megszerzett Rudolf Benkard gyűjtemény képezi, a 16–18. századból való lapokkal (6000 darab felett).

Az osztrák *Iparművészeti Múzeum*, a MAK⁴²⁶ gyűjteményében az alkalmazott grafikák, művészi lapok közt ex librist is őriznek, több ezres nagyságrendben.

A **Hollandiában**, Hágában működő *Rijksmuseum Meermannno-Westreenianum* ex libris gyűjteménye 2002-ben a 80 000 darabból álló Jansen-Ebing gyűjtemény felvásárlásával 330 000 darabra növekedett⁴²⁷.

Svájcban, a *Bázeli Egyetemi Könyvtárban* 70 ezer ex librist tartanak számon⁴²⁸.

A **német** ex libris gyűjtemények széles köréről ad tájékoztatást a Német Ex libris Egyesület, a DEG honlapja és Maria Tetzlaff műve⁴²⁹. Napjainkban, intézményi szinten kiemelkedik a *mainzi Gutenberg Múzeum*⁴³⁰, melynek adatbázisában kb. 100 ezer ex libris található⁴³¹ (ezek a grafikusok, ill. a tulajdonosok szerint is kereshetőek). Eddig az ex libris anyag kb. kétharmada lett katalogizálva. A múzeum 1962-ben átépítésre került, modern berendezésekkel, kiállítóterekkel bővült⁴³², havonta megújuló tárlatokkal mutatja be gyűjteményének legértékesebb darabjait.⁴³³ A *berlini Állami Könyvtár* kb. 50 ezer darabos ex libris gyűjteménye súlypontját a 19. század hetvenes éveitől a 20. századig terjedő német művészi ex librisek képezik⁴³⁴. Az *augzburgi Staats- und Stadtbibliothek*⁴³⁵ kb. 3400 ex librist őriz, túlnyomórészt délnémet és osztrák területről, a 16. századtól az 1930-es évekig. Az anyag tulajdonosok és művészek alapján is katalogizálva van. A *Museum Schloss Burgkban*⁴³⁶ 1981-ben alapított ex libris gyűjtemény több mint 75 ezer ex librist

⁴²⁶ MAK-Bibliothek und Kunstblättersammlung, http://www.mak.at/sammlung/f_forschung.htm

⁴²⁷ Szemle, Kisgrafika, 2002. 2. sz., 10. (az Exlibriswereld, 2002. évi tavaszi számából). A gyűjtemény korábbi állapotáról: *Nederlandse Exlibris uit drie eeuwen, Gravenhage*, 1986, 6. <http://www.meermannno.nl/index/-/p-gebouw-en-tuinen59>. Lásd még: *Ex libris-collectie Jansen-Ebing*, <http://www.meermannno.nl/index/-/p-183>. – A múzeum szoros kapcsolatot ápol a holland Nemzeti Könyvtárral (Koninklijke Bibliotheek, KB), <http://www.kb.nl/index-en.html> és <http://www.kb.nl/hkc/collectieplan/collectieplan.pdf>.

⁴²⁸ UB-Hauptbibliothek, www.ub.unibas.ch, DEÉ NAGY 2001, i. m. 11.

⁴²⁹ Német Ex libris Egyesület, DEG: <http://exlibris-deg.de/archive/el-in-oeffentl-sammlungen/>; Maria TETZLAFF: *Perspektiven für die Erschließung von Exlibris-Sammlungen unter besonderer Berücksichtigung der Bayerischen Staatsbibliothek*, Bibliotheks- und Medienmanagement, Bachelor-Arbeit, Stuttgart, 2008. (A továbbiakban: TETZLAFF 2008)

⁴³⁰ Gutenberg Museum, <http://www.gutenberg.de/>

⁴³¹ SCHUTT-KEHM, Elke: *Il Museo Gutenberg*, InPRESSIONI. Colloquia Graphica et Exlibristica, 2010/2. sz., 30. <http://www.inpressioni.org>

⁴³² BONO, Salvatore: *Il Museo dell' arte della stampa nella città di Gutenberg*, Ex libris N. 1., gennaio–febbraio, 1963., 4–5.

⁴³³ *Giorgio Armani im Gutenberg-Museum*, Mitteilungen der DEG 2010/3. sz., 67., *Exlibris zu ehren von Franz Liszt und seinem Pianistischen Umkreis*, Mitteilungen der Österreichischen Exlibris-Gesellschaft, April 2011, 4. – A kiállítások rendezése mellett több kötetet is megjelentettek a múzeum ex libris állományáról (SCHUTT-KEHM, Elke: *Exlibris-Katalog des Gutenberg-Museums*. 1. (A–K) und 2. Teil (L–Z). Verlag Claus Wittal, Wiesbaden, 1998, 2003. – Der Band A bis K mit Angaben zu 17.000 Exlibris, auf 720 Seiten; WITTAL, Claus – SCHUTT-KEHM, Elke: *Exlibris-Katalog des Gutenberg-Museums /Eignerverzeichnis zum Exlibris-Katalog des Gutenberg-Museums*, Verlag Claus Wittal, Wiesbaden, 2003; SCHUTT-KEHM, Elke: *Das Exlibris. Eine Kulturgeschichte in 1600 Abbildungen aus den Beständen des Mainzer Gutenberg-Museums*, Harenberg, Dortmund, 1990).

⁴³⁴ *Staatsbibliothek zu Berlin*, <http://staatsbibliothek-berlin.de/sammlungen/sammlungindex/exlibris-sammlung.html> – Az alkotók közt: Emil Orlik, Heinrich Vogeler, Alfred Cossmann, Franz Stassen. Kisebb számban szerepelnek 16–18. századi ex librisek is. 1943 óta építették ki a cédulakatalógus rendszert, mely töredékes nyilvántartást ad a tulajdonosokról. 1945 után a könyvtár újabb, Bruno Kaisertől megszerzett ex libris állománnyal gyarapodott, melynek cédulakatalógusában már művészek, tulajdonosok és motívumok alapján is lehet keresni. Az utóbbi években vásárlással jutottak hozzá többek között Bernhard Stübner, Axel Leier és Lothar Sommer gyűjteményéhez. Megszerezték Gerhard Tag berlini grafikus hagyatékát és Oswin Volkamer lipcsei grafikus műveit.

⁴³⁵ *Staats- und Stadtbibliothek*, <http://www.augsburg.de>

⁴³⁶ *Museum Schloss Burgk*, <http://www.schloss-burgk.de>

tartalmaz, de ez a mennyiség folyamatosan nő. Alapjait Paul Heinicke (1874–1965) tanár gyűjteménye vetette meg. A *coburgi Állami Könyvtár*⁴³⁷ kb. 3875 ex librist tárol, benne Herbert Ott teljes gyűjteményével. Az anyag eddig csak részben került feltárára, művészek szerinti rendszerben.

A *düsseldorfi Heinrich-Heine-Institut*⁴³⁸ gyűjteményében kb. 5000 db, főleg a szimbolizmus és a Jugendstil időszakából származó ex librist őriznek. Az *Universitätsbibliothek Eichstätt-Ingolstadt*⁴³⁹ Kézirattárában kb. 2500 ex libris található. A *frankfurti Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg*⁴⁴⁰ kb. 10 000 ex librise a 15. századtól az 1980-as évtizedig datálható. A *hamburgi Kunsthalle, Kupferstichkabinett und Graphiksammlung*⁴⁴¹ kb. 3300 ex librist tárol. A *kempteni Városi Archívum*⁴⁴² kb. 3250 példányszámú ex libris anyagából megközelítőleg 80 a magyar származású Ade Mathilde alkotása.

A *lipcsei Deutsche Nationalbibliothek, Deutsches Buch- und Schriftmuseum*⁴⁴³ grafikai anyaga többféle ex libris gyűjteményből tevődik össze. Az állomány csak részben feltárt, grafikusok, megrendelők, ill. vallások szerint rendezve. A *lipcsei Sächsisches Staatsarchiv*⁴⁴⁴ kb. 2000 heraldikus ex librist, a *magdeburgi Kulturhistorisches Museum*⁴⁴⁵ kb. 10 000 ex librist őriz.

A *müncheni Bayerische Staatsbibliothek*⁴⁴⁶ nagy mennyiségű, megközelítőleg 39 500 darabos ex libris állománnyal rendelkezik, a 16–20. századig, többek között Josef Klüber és Enst Frey hagyatékaiból. Az anyagban tulajdonosok és művészek szerinti cédulakatalógusban lehet keresni. A *müncheni Állami Könyvtár (Münchner Stadtbibliothek)*⁴⁴⁷ kiterjedt ex libris gyűjteménye túlnyomórészt müncheni gyűjtők adományai révén gyarapodott. A *müncheni Universitätsbibliothek*⁴⁴⁸ kb. 1200 ex librist őriz, melyek alfabetikus rendben, a tulajdonosok nevei szerint vannak rendezve. A *müncheni Alpenvereinsbücherei*⁴⁴⁹ kb. 5000 darabos ex libris állománya főleg az Alpokkal kapcsolatos, 19–20. századi anyag. A *nürnbergi Germanisches Nationalmuseum*⁴⁵⁰ kiterjedt, kb. 50 ezres ex libris gyűjteményének jelentős hányadát teszi ki

⁴³⁷ *Landesbibliothek Coburg*, <http://www.landesbibliothek-coburg.de>

⁴³⁸ *Heinrich-Heine-Institut*, <http://www.duesseldorf.de/heineinstitut> – Az intézményhez tartozó Orvostörténeti Intézet grafikai anyagában főleg orvosi, az étellel-halállal kapcsolatos ex librisek találhatók.

⁴³⁹ *Universitätsbibliothek Eichstätt-Ingolstadt*, <http://www.ub.ku-eichstaett.de>

⁴⁴⁰ *Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg*, Frankfurt am Main, <http://www.ub.uni-frankfurt.de/>

⁴⁴¹ *Hamburger Kunsthalle*, http://www.hamburger-kunsthalle.de/seiten/kupferst_verein.htm

⁴⁴² *Kempton Stadtarchiv*, <http://www.kempton.de/de/stadtarchiv-1.php>

⁴⁴³ *Deutsche Nationalbibliothek, Deutsches Buch- und Schriftmuseum*
http://www.d-nb.de/eng/sammlungen/dbsm/mus_bestaende/bestaende/papierhist_sammlungen.htm

⁴⁴⁴ *Sächsisches Staatsarchiv*, <http://www.staatsarchiv.sachsen.de/>

⁴⁴⁵ *Kulturhistorisches Museum*, <http://www.khm-magdeburg.de/>

⁴⁴⁶ *Die Exlibris der Bayerischen Hof- und Staatsbibliothek, 17. bis 20. Jahrhundert*. Gesammelt und beschrieben von Fridolin DRESSLER. Wappenerklärungen von Brigitte SCHRÖDER. Mit 32 Faksimile-Tafeln. Harrassowitz, Wiesbaden, 1972.

⁴⁴⁷ *Münchner Stadtbibliothek*, www.muenchner-stadtbibliothek.de

⁴⁴⁸ *Universitätsbibliothek München*, www.ub.uni-muenchen.de

⁴⁴⁹ *Alpenvereinsbücherei, Kunst- und Sachgutsammlung*, <http://www.alpenarchiv.at/1/webmill.php?fx=g&id=95856>

⁴⁵⁰ *Germanisches Nationalmuseum*, www.gnm.de. Dietrich MOSER: *Ex libris im Germanischen Nationalmuseum*, Mitteilungen der DEG, 2012/2. sz., 51.

Leiningen-Westerburg gróf hagyatéka⁴⁵¹. Karl Emich zu Leiningen-Westerburg gróf a 20. század elején létrehozott gyűjteménye az első nagyobb német gyűjtemények közé tartozott, 1901-ben már 20 567 db ex librist tartalmazott.⁴⁵² Leiningen anyagát özvegye 1914-ben ajánlotta vételre a múzeum számára. Végül 1916-ban került sor a kb. 38 000 ex libris megvásárlására⁴⁵³. Leiningen anyaga mellett még két nagyobb gyűjteményegységgel egészül ki a nürnbergi múzeum ex libris állománya: régi, ill. modern, főleg német grafikusoktól származó könyvjegyekkel. A *nürnbergi Állami Könyvtár*⁴⁵⁴ kb. ezres nagyságrendű ex libris gyűjteményében jórészt nürnbergi gyűjtők és művészek ex librisei szerepelnek. Az *offenbachi Klingspor-Museum*⁴⁵⁵ kisgrafika gyűjteményének tekintélyes részét teszi ki a 6000 ex libris, művészek szerint rendezve. A *speyeri Pfälzische Landesbibliothek*⁴⁵⁶ 4000 ex librise a speyeri születésű gyűjtőtől, Hans Wangertől származik, 1974-ből. A könyvtár 1982-ben adta ki ex librisei katalógusát, melynek szerkesztője Karl Georg⁴⁵⁷. A *wolfenbütteli Hercegi Könyvtár* (Herzog August Bibliothek)⁴⁵⁸ különgyűjteményei között található ex libris gyűjtemény kb. 3500 ex librise magját Freiherrn von Berlepsch (1787–1877) gyűjteménye képezi, mely a második legrégebb német ex libris gyűjtemény.⁴⁵⁹ A *mönchengladbachi Állami Könyvtár* rendelkezik a Német Ex libris Társaság (DEG) archívumával, rendszeresen szervez kiállításokat a társasággal együttműködve⁴⁶⁰. Ezidőtájt kb. 16 000 ex librist őriz.

A *wormsi Stadtbibliothek*⁴⁶¹ kb. 5500 ex librist tárol. A *cottbusi* bibliofil és ex librisgyűjtő Dr. Axel Leier (1924–2006) 2003-ban, élete utolsó éveiben ajándékozta gyűjteményét, kb. 60 000 ex librist, emellett szakkönyveket, katalógusokat a *cottbusi Állami Múzeum* számára⁴⁶². A gyűjteményről 2003-ban jelent meg átfogó katalógus⁴⁶³.

⁴⁵¹ Bruno MÜLLER: *Die Exlibrissammlung des Karl Emich Grafen zu Leiningen-Westerburg im Germanischen Nationalmuseum in Nürnberg*, In: *Exlibriskunst und Graphik*, Jahrbuch, Deutsche Exlibris-Gesellschaft, Frankfurt am Main, 1991, 11–14., <http://www.gnm.de/index.php?id=283>. és TETZLAFF 2008, i. m., 31, 34.

⁴⁵² LEININGEN-WESTERBURG, Karl E. zu: *Deutsche und Oesterreichische Bibliothekzeichen Exlibris (Ein Handbuch für Sammler Bücher- und Kunstfreude)*, Julius Hoffmann Verlag, Stuttgart, 1901, 553–554.

⁴⁵³ TETZLAFF 2008, i. m., 31.

⁴⁵⁴ *Stadtbibliothek Nürnberg*, www.stadtbibliothek.nuernberg.de

⁴⁵⁵ *Klingspor-Museum*, <http://www.klingspor-museum.de/Sammlungen/Kleingraphik.html>. Az ismertebb grafikusok: Jost Amman, Marcus Behmer, Peter Behrens, Martin Benka, Ullrich Bewersdorf, Otto Blümel, Hans Bohn, Georg Broehl, Erik Buettner, Johann Vincenz Cissarz, Max Dorn, Otto Eckmann, Eduard Ege, Fritz Helmuth Ehmcke, Ludwig Enders, Sepp Frank, Franz Franke, Josua Leander Gampp, Willi Geiger, Otto Greiner.

⁴⁵⁶ *Landesbibliothekszentrum, Pfälzische Landesbibliothek*, <http://www.lbz-rlp.de/cms/plb/ueber-uns/datenfakten/index.html>

⁴⁵⁷ GEORG, Karl: *Die Exlibris-Sammlung der Pfälzischen Landesbibliothek* (Katalog), Pfälzische Landsbibliothek, Speyer, 1982.

⁴⁵⁸ *Herzog August Bibliothek, Exlibris-Sammlung*, <http://www.hab.de/bibliothek/sammlungen/bestaende/mss/exlibris.htm>; HEINEMANN, Otto von: *Die Ex-Libris-Sammlung der Herzog August Bibliothek zu Wolfenbüttel*, Berlin, 1895.

⁴⁵⁹ A Berlepsch-gyűjtemény kronológikus rendben albumba ragasztva található, 1383 darab ex librist számlál, a 16–19. századig. Kévs portrét, nyilvános könyvtárak és kölcsonkönyvtárak könyvjegyeit is tartalmazza. A kézi katalógus mellett fotóreprodukciók is segítik a kutatást. További 1100 ex librist kartonra ragasztva, a tulajdonosok szerint alfabetikus sorrendbe rendezve 51 kazettában tárolnak. – RAABE, Paul: *Exlibris – Sammler – Bibliotheken*, In: *Einhundert Jahre Deutsche Exlibris-Gesellschaft 1891–1991*, Konstanz, 1991, 8–18.

⁴⁶⁰ *Mönchengladbach Stadtbibliothek, Sammlungen, Exlibris*, <http://www.moenchengladbach.de/index.php?id=exlibris>. – Az archívum tartalmazza a könyvtárban található ex librise vonatkozó szakirodalmat, periodikát, az egyes ex librisek listáját, ex libris aukciós és antikváriumi katalógusokat, mindezeket excell táblázatba rendezve.

⁴⁶¹ *Stadtbibliothek Worms*, www.worms.de. *Wichtige Sonderbestände*, http://de.wikipedia.org/wiki/Stadtbibliothek_Worms

⁴⁶² *Cottbus Stadtmuseum*, <http://exlibris-deg.de/archive/el-in-oeffentl-sammlunge/.php>

Kronach Körzeti Könyvtára (Kreis- und Autobibliothek)⁴⁶⁴ az ex libris kiállítások fellegvárának tekinthető, köszönhetően elsősorban Herbert Schwarz – jelenleg már nyugalmazott – könyvtárigazgatónak, aki számos kiállítást rendezett, kísérő katalógusokkal.⁴⁶⁵

A Németországban található, tematikusan lehatárolható kisebb ex libris gyűjteményekre néhány példát lásd a lágjegyzetben⁴⁶⁶.

A lengyel Nemzeti Könyvtárban (*Biblioteka Narodowa*)⁴⁶⁷ 485 770 grafika és rajz található, köztük több ezer ex libris. A gyűjteményt jelentősen gazdagította Stefan Kotarski (1902–1975) ex libris gyűjtő, bibliofil, a Varsóban működő lengyel ex libris egyesület elhunyt elnöke hagyatéka, melyet halála után özvegye ajándékozott a könyvtárnak. Kotarski az ex librist elsősorban mint kultúrtörténeti dokumentumot gyűjtötte, erre utal gyűjteménye tulajdonosok neve szerinti összeállítása. Főként a szláv és a magyar könyvjegyekre fókuszált. 18 ezres gyűjteményében 7500 lengyel, 3800 cseh, 2800 szovjet, ill. orosz, 1500 magyar ex libris szerepelt, valamint 300 mappa⁴⁶⁸. Az intézmények közti kapcsolattartás példajaként a *Lengyel Nemzeti Könyvtár és a Łodzi Egyetemi Könyvtár* számára készült ex librisek néhány példánya megtalálható az Országos Széchényi Könyvtár anyagában is, a Lengyel Nemzeti Könyvtár ajándékaként, 1988-ból⁴⁶⁹.

⁴⁶³ *Exlibris ... nicht ohne Biss! Exlibris aus dem Bestand des Zahnarztes und Sammlers Dr. Axel Leier.* Hrsg. Steffen KRESTIN, Cottbus, Stadtgeschichtliche Sammlungen Cottbus, Regia Verlag, 2003. – Axel Leier gyűjteményéről és a kiadványról lásd: BERND-INGO, Friedrich: *Die Exlibrisammlung Dr. Axel Leier im Stadtmuseum Cottbus*, <http://www.kulturpixel.de/artikel/147> (Lásd még: *Marginalien* 194, 2/2009.) Orvosi ex libriseiről megjelent kiadvány: *Ärzte-Exlibris 1900–1930 (Az orvosi ex librisek 1900–1930)*, Pirckheimer Társaság, Drezda, 1981, <http://www.kulturpixel.de/artikel/147>. 1982-ben erotikus ex libriseiből rendeztek egy kiállítást, melyhez brosúrát is kiadtak. Emellett a fogorvosi, zenei és irodalmi vonatkozású, az életút főbb szakaszaival foglalkozó, ill. a szimbólumos ex librisei is külön egységet képeznek. A gyűjteményben olyan jeles alkotók munkái szerepelnek, mint Oswin Volkamer, Harry Jürgens, Heinz Plank, Herbert Ott és Detlef Olschewski stb.

⁴⁶⁴ *Kreis- und Autobibliothek, Kronach*, http://www.landkreis-kronach.de/bildung_gesellschaft/kreis_u_autobuecherei/

⁴⁶⁵ *Cronach und Dürer im Exlibris. Katalog der internationalen Exlibris-Ausstellung in der Kreis- und Autobibliothek Kronach*, Am Schulzentrum 1, vom 16.7. bis 14.9. 1999 von SCHWARZ, Herbert; *Internationale Exlibris-Ausstellung. Künstler und Kunst im Exlibris in der Kreis- und Autobibliothek Kronach*, Am Schulzentrum 1, vom 24.7. bis 30.9. 1986 von SCHWARZ, Herbert; *Musiker und Musik im Exlibris. Internationale Exlibris-Ausstellung in der Kreis- und Autobibliothek Kronach*, Am Schulzentrum 1, vom 5.10. bis 30.11. 1984, von SCHWARZ Herbert; *Die Topographie im Exlibris. Internationale Exlibris-Ausstellung in der Kreis- und Autobibliothek Kronach*, 1989. von SCHWARZ Herbert; *Dichter und Dichtung im Exlibris. Internationale Exlibris-Ausstellung in der Kreis- und Autobibliothek Kronach*, 1982. von SCHWARZ Herbert. – A kiállításokon magyar művészek is nagy számban képviseltették magukat. Pl. 1989-ben *Topográfia az ex librisen* címmel nyílt tárlat, ezen 21 magyar művész lapja került a tárlókba, köztük Várkonyi Károly, László Anna, Fery Antal, Sólyom Sándor, Sterbenz Károly, König Róbert, Vén Zoltán, Vecserka Zsolt alkotásai stb.

⁴⁶⁶ Tematikusan lehatárolható kisebb ex libris gyűjtemények találhatóak a következő német intézményekben: a *frankfurti Jüdisches Museum*ban zsidó művészek és gyűjtők ex libriseit őrzik. A *heidelbergi Deutsches Apotheken Museum*ban gyógyszerészeti ex librisek találhatóak. Az *ingolstadt-i Deutsches Medizinhistorisches Museum* gyűjteménye orvosi ex libriseket tárol. A *kasseli Museum für Sepulkralkultur* több száz különböző témájú ex librist őriz a játék, az erotika, a lány/asszony, de főleg a halál, haláltánc témakörökben. A *kölni Deutsches Tanzarchiv* a tánc témával kapcsolatos ex libriseket gyűjt.

⁴⁶⁷ *Biblioteka Narodowa*, bn.org.pl

⁴⁶⁸ *History of the National Collections*, Polish Libraries today, National Library Warsaw, 2001. Vol. 5. 18., and *Biblioteka Narodowa*, bninform@bn.org.pl (angolul: <http://bn.org.pl/en/collections/>) – A gyűjteményegységről 1979-ben egy kiállításához kapcsolódó katalógus is megjelent a Lengyel Nemzeti Könyvtár kiadásában: *Stefan Kotarski - kolekcjoner ekslibrisów i bibliofil* (katalog wystawy), oprac. Regina Gołąb i Alicja Żendara, Biblioteka Narodowa, Warszawa 1979. *Seria Bibliotheca Exlibrisologiae*. – A kiállítás 1130 könyvjegyből a 965–1042. sorszámuak a magyarok, köztük Bordás Ferenc, Diskay Lenke, Drahos István, Fery Antal, Gál János, Kaveczky Zoltán, Kopasz Márta, Németh Nándor, Rákóczy Ferenc, Sassy Attila, Stettner Béla, Gy. Szabó Béla, Várkonyi Károly számos alkotása. (A Kotarski-hagyatékról beszámol a *Kisgrafika* folyóirat 1979/1-2. száma is, Hírek, 69.)

⁴⁶⁹ A Lengyel Nemzeti Könyvtár fennállásának 50. évfordulója alkalmából Borowczyk Czesław 1978-ban készített ex librise, Zbigniew Langner 1971-es, Zbigniew Dolatowski 1977-es, a Lengyel Nemzeti Könyvtár számára készített könyvjegye szerepel a gyűjteményben.

A Lengyel Tudományos Akadémia Könyvtára (*Biblioteka Naukowa PAU i PAN*⁴⁷⁰) *Krakkói Metszettára* gyűjteménye kezdetben még mindössze 664 lapból állt, mára ez a szám 15 ezerre (!) nőtt. Az adományozók: Lech Kokociński, Krzysztof Kmiec, Jerzy Napieracz, Zbigniew Osenkowski, Krzysztof Świtala, Czesław Woś, Andrzej Zamirowski.⁴⁷¹ 2010-ben rendezték az első ex libris kiállítást, mely az ex librisek tulajdonosai köré szerveződött.

A **spanyol Nemzeti Könyvtár** korábban csak kis választékkal rendelkezett ex librisekből, de 1968-ban és 1969-ben megszerezte a Porter y Concepción Montsalvatje (Barcelona) és a Sáenz Fernández Casariego család (Madrid) által összeállított gyűjteményeket, ezután 1977-ig megvásárolta a Concepción Careaga-hoz tartozó gyűjteményt⁴⁷². A három gyűjteményegységből kivételes archívum jött létre, melynek csak kis hányada származik spanyol művészekről, a többség külföldi metszők alkotása.

A **portugáliai Museu de Ovar** (Ovar) az 1970-es évektől gyűjt ex libriseket is. Évente kiállítások, két évente publikációk megjelentetésével mutatják be az anyagot⁴⁷³.

Az **Egyesült Királyságban** (Anglia, Észak-Írország, Skócia és Wales) a könyvek származása (proveniencia), eredeti tulajdonosa felderítése kapcsán több könyvtár foglalkozik a könyvekben található ex librisek katalogizálásával⁴⁷⁴.

A XIX. század egyik leghíresebb gyűjtője Sir Augustus W. Franks (1826–1897) volt, akinek hatalmas, 35 000 lapot számláló gyűjteménye⁴⁷⁵ jelenleg a *British Múzeumban*⁴⁷⁶ található. Franks leghíresebb utóda, George Viner mintegy 9000 ex librist tartalmazó hagyatéka 1952-ben bekövetkezett halála után került – egyéb ajándékok mellett – a British Múzeum Grafikai Osztálya tulajdonába. Ezek jelentőségét növelte, hogy nem szerepeltek a Franks-gyűjteményben. A londoni Bookplate Society titkára, Anthony Pincott egy nagy adatbázist hozott létre az 1900 előtti könyvjegyekből, melyben kiemelt helyet foglalt el a Viner-gyűjtemény⁴⁷⁷. Érdekes még, hogy a legrégebbi tulajdonjegyként azt a Kr. e. 1400-ból való fajansztáblácskát szokták emlegetni, melyet egy papirusztekercsben

⁴⁷⁰ *Biblioteka Naukowa*, <http://biblioteka.pau.krakow.pl/>

⁴⁷¹ *Hic liber mihi est (Ez a könyv az enyém), Tudósok és tudományos intézetek ex librisei* (Krakkó, 2010), Könyvespolc, Kisgrafika, 2011/2. sz., 13.

⁴⁷² *Biblioteca Nacional De España, Collections, Ephemera and ex libris*, <http://www.bne.es/en/Colecciones/EphemeraExLibris/index.html>. – 1989-ben közzétették a spanyol Nemzeti Könyvtár ex libriseinek katalógusát, amelyben kiemelt helyet foglalnak el a 19. és a 20. század elejének művészei. A Cervantes-pályázat ex libriseiről készített katalógus: SANCHEZ MOLTO, Manuel Vicente: „450 Muestra Internacional de Exlibris Cervantinos” (Centro de Estudios Cervantinos, Alcalá de Henares, 1998).

⁴⁷³ *Museu de Ovar*, *Exlibris-revue*, 1977/4. Vol. 3., 46. A könyvtárról rövid tájékoztató olvasható a következő linken: www.aportugalattraction.com/portugal-attractions/ovar-museum.htm

⁴⁷⁴ Az oxfordi Bodleian Könyvtár, a Societies of Antiquaries (London) is elindított egy ex libris-adatbázissal kapcsolatos projektet. Az adatbázisok azonban csak a saját anyagukkal foglalkoznak, nem egységesek – egy átfogó, egységes megközelítésre lenne szükség. – PINCOTT, Anthony: *Compiling a Union Catalogue of British Bookplates - my progress to date*, <http://www.fisae.org/pincott.html>

⁴⁷⁵ *Catalogue of British and American book-plates (Ex Libris) collected by the late Augustus Wollaston Franks*, Ellis, London, 1906. – Az állományról Edward Gambier Howe készítette az első, három kötetes nyomtatott katalógust, 1903/1904-ben. Napjainkra elkészült a gyűjtemény online katalógusa, mely elérhető a The Bookplate Society honlapján: *The Franks Catalogue is now digitized and available online*, <http://www.bookplatesociety.org/>, *The Cyber Journal of Heraldic Bookplates*, Edited by J. V. de Braganza (Portugal) & J. Stewart LeForte (Canada), http://www.bookplate.info/Bookplate/introd_3.htm

⁴⁷⁶ *The British Museum*, www.britishmuseum.org

⁴⁷⁷ PINCOTT, Anthony: *Compiling a Union Catalogue of British Bookplates - my progress to date*, <http://www.fisae.org/pincott.html>

helyeztek el III. Amenhotep könyvtárában, s melyet szintén a British Múzeum őriz⁴⁷⁸. Assurbanipal híres ninivei könyvtárának agyagtábláit is ilyenfajta tulajdonjeggyel látták el.

A *John Rylands Egyetemi Könyvtár* (John Rylands University Library, Manchester)⁴⁷⁹ gyűjteménye több mint 1500 George H. Viner által adományozott könyvjegyből áll, tervezőjük és metszőjük jórészt Charles William Sherborn (1831–1912)⁴⁸⁰. Az egyetemi könyvtár nagyobb gyűjteményegysége még John Byrne Leicester Warren, 3rd Baron De Tabley (1835–1895) angol költő, numizmatikus, botanikus főként heraldikus könyvjegykollekciója.

A *Skót Nemzeti Könyvtár* (National Library of Scotland, Edinburgh)⁴⁸¹ négy könyvjegygyűjteménnyel rendelkezik, melyek közül legkiterjedtebb a Henderson Smith Gyűjtemény, a Ritka Könyvek Osztályán.⁴⁸² A heraldikai könyvjegyeket tartalmazó köteteket Dr. John Henderson Smith Harpenden (1875–1952), a Skót Ex Libris Társaság tagja hagyományozta a könyvtárra, és 1953-ban került be a gyűjteménybe⁴⁸³.

Az *Ír Nemzeti Könyvtár* (National Library of Ireland, Dublin)⁴⁸⁴ kb. 100 000 darabos nyomat- és rajzgyűjteménye nagyrészt a Royal Dublin Society könyvtárából származik. A 2003-ban megvásárolt Harry Clarke Gyűjtemény ephemer dokumentumai közt könyvjegyek is találhatók.

A *walesi Nemzeti Könyvtár* (The National Library of Wales, Aberystwyth)⁴⁸⁵ festészeti és nyomatgyűjteményében a világ minden tájáról őriznek ex libriseket.

Az Egyesült Királyság területén nagyobb ex libris gyűjtemények találhatók még a következő intézményekben: a *liverpooli Public Libraries*, az *oxfordi Bodleian Library*, a *manchesteri John Rylands Library*, a *cambridge-i The Fitzwilliam Museum*, az *edinburghi National Library of Scotland*, az *aberystwythi National Library of Wales*, ill. a *dublini National Library of Ireland*.⁴⁸⁶

Az **olasz Nemzeti Könyvtár (Róma)**⁴⁸⁷ speciális gyűjteményei között, a Rajz- és Nyomtatványtárban találhatók ex librisek, melyek feldolgozása folyamatban van.

A *bruneci Állami Grafikai Múzeum* Olaszországban (Museo Civico di Brunico) kb. 8000 ex librist őriz, ebből 3500 Hinterbuner kollekciónak származik⁴⁸⁸. A gyűjtemény súlypontja a 20. század, nemzetközi hatókörben. A múzeumban kiállítóterem, műhely is áll a művészek rendelkezésére⁴⁸⁹.

⁴⁷⁸ DEÉ NAGY 2001, i.m. 8.

⁴⁷⁹ *John Rylands University Library*, <http://www.library.manchester.ac.uk/>

⁴⁸⁰ Sherborn kora kiváló rézmetszője volt, a Royal Academy 1874–94 között rendszeresen kiállította finommetszésű lapjait, melyeken portrék, allegóriák, mitológiai témák egyaránt szerepelnek.

⁴⁸¹ *National Library of Scotland*, <http://www.nls.uk/>

⁴⁸² *Book-ownership*, <http://www.nls.uk/collections/rare-books/collections/book-ownership>,

⁴⁸³ A kollekciónak könyvjegygyűjteménye a könyvjegygyűjtemények a tulajdonosok neve szerint betűrendbe rendezve, rövid leírást ad a könyvjegygyűjteményekről.

⁴⁸⁴ *Prints and Drawings, National Library of Ireland*, <http://www.nli.ie/en/prints-and-drawings-introduction.aspx>

⁴⁸⁵ *The National Library of Wales, Paintings and Drawing*, <http://www.llgc.org.uk/index.php?id=509>

⁴⁸⁶ *The Bookplate Society*, <http://www.bookplatesociety.org/collections.htm>

⁴⁸⁷ *The Biblioteca Nazionale Centrale of Rome*, <http://www.bncrm.librari.beniculturali.it/> – Az ex libris állomány kötelező példány, vásárlások és ajándékok útján folyamatosan növekszik.

⁴⁸⁸ *Museo Ex Libris Mediterraneo di Ortona, Ex Libris nel web, Musei* <http://www.exlibrismed.it/webmusei.html>

⁴⁸⁹ *Museo Civico di Brunico*, <http://www.stadtmuseum-brunec.it/sithtmd/werk/format.htm>

A milánói *Civica Raccolta Stampe Achille Bertarelli*⁴⁹⁰ régi és modern ex libriseket egyaránt gyűjt. A modern, tematikus ex librisek készítettetésének egyik módjára hozható példaként a milánói központú észak-olaszországi energetikai vállalat, az *AEM (Azienda Energetica Municipale)* 100 éves fennállása alkalmából hirdetett nemzetközi ex libris pályázat. A témakiírás szerint az ex libriseknek témájukban kapcsolódniuk kellett a vízerőművek világához, utalniuk kellett az AEM történetében fontos szerepet játszó természeti környezetre, épületekre, helyekre, a világítástörténet során használt technikai eszközökre. A versenyen 35 országból 219 fő vett részt, 484 műalkotással. A bemutatott grafikák alkotói közt magyarok is szerepeltek: Börcsök Attila és Éles Bulcsú Debrecenből, Nagy László Lázár Ceglédre, Ürmös Péter, Varga Edit és Vén Zoltán Budapestről⁴⁹¹.

A *Museo Comunale d' arte Moderna e dell' Informazione*⁴⁹² Senigalliában 1986-ban alakult. Alapvetően kortárs ex libriseket gyűjt Európa, Ázsia, Amerika területéről. A jelenlegi állomány kb. 6300 ex librist tesz ki.

A *luxemburgi Nemzeti Könyvtár*, a Bibliothèque nationale de Luxembourg (BNL) állományában az éves összesítő statisztika szerint 7000 ex libris szerepel⁴⁹³.

A *belga Királyi Könyvtár* (Koninklijke Bibliotheek België)⁴⁹⁴ Brüsszelben található. Speciális gyűjteményeiben kisgrafika, ex libris albumok és katalógusok is fellelhetőek⁴⁹⁵.

A *svájci Nemzeti Könyvtár*, a Schweizerische Nationalbibliothek⁴⁹⁶ grafikai gyűjteményében a 17–20. századig őriznek metszeteket, nyomatokat, köztük ex libriseket. A *zürichi Zentralbibliothek* (Központi Könyvtár) grafikai gyűjteményének vezetője Dr. Jochen Hesse. Ez a gyűjtemény kb. 8000 darab ex librist őriz. Ez nagyrészt három gyűjteményből tevődik össze: Fritz Amberger, Emil Bebler és Wilhelm Roth kollekcijából⁴⁹⁷. Egyéb nagyobb svájci ex libris gyűjtemények: a Kantonsbibliothek Vadianában (St. Gallen)⁴⁹⁸, a bázeli Szépművészeti Múzeumban⁴⁹⁹, a solothurni Központi

⁴⁹⁰ *Civica Raccolta Stampe Achille Bertarelli*, <http://www.bertarelli.org/ita/index.asp>

⁴⁹¹ VASNÉ TÓTH Kornélia: *AEM una storia per immagini (Gli ex libris narrano 100 anni di storia)* c. olasz katalógus kapcsán, *Kisgrafika*, 2011/2. sz., 14. (recenzió)

⁴⁹² *Museo Comunale d' Arte Moderna e dell' Informazione*, http://www.musinf-senigallia.it/modello_sezione4.asp?refld1=5

⁴⁹³ *Rapport annuel sommaire 2010 de la Bibliothèque Nationale de Luxembourg, 2010*, http://www.bn.l.public.lu/fr/publications/rapports-annuels/rapport-annuel-2010/Rapport_annuel_BnL_2010.pdf. – A kimutató 2011-ben nem mutat lényegi gyarapodást.

⁴⁹⁴ *Koninklijke Bibliotheek België*, <http://www.kbr.be/bb/nl/Bbstr1.htm>

⁴⁹⁵ *Prints catalogue*, http://prints.kbr.be/estampes/Browse_KW_EN.aspx

⁴⁹⁶ *Schweizerische Nationalbibliothek, Graphische Sammlung*, <http://www.nb.admin.ch/org/organisation/00785/index.html?lang=de>

⁴⁹⁷ HESSE, Jochen: *Die Exlibris-Sammlung Emil Bebler in der Graphischen Sammlung der Zentralbibliothek Zürich*, *Selcexpress* Nr. 85. 2011. szeptember, 3–9. és *Lapszemle*, *Kisgrafika*, 2011/4. sz., 13–14. – A *Selcexpress* 2011. szeptemberi számában Emil Bebler (1883–1954) grafikáiról olvashatunk, akinek özvegye 1966-ban ajándékozta a könyvtárnak az ex libris gyűjteményt: 1963 ex librist és 218 duplumot. A 4000 darabos autográf gyűjtést a könyvtár kézirat osztályán helyezték el. Emil Bebler a svájci biztosító társaság igazgatója volt. A gyűjteményről Bebler életében nem jelent meg publikáció. Feldolgozását 1976-ban végezték el: a katalógizálás a művészek betűrendjében történt (ismeretlen grafikus esetén a könyvjeggyűjtő személye szerint). A gyűjtemény legnagyobb része német művészektől származik és német tulajdonosoknak készült. Főként 1890 és 1930 közötti lapokat tartalmaz, de vannak korábbi, így a XVII. század végéről származó alkotások is. A leghíresebb művészek: Ludwig Richter, Heinrich Vogeler, Franz von Bayros, Alfred Kubin; a leghíresebb megrendelő-tulajdonosok: George Washington amerikai elnök, Bismarck kancellár, Max Reinhardt rendező, Richard Strauss zeneszerző. Számos univerzális és ún. luxus ex libris is található a gyűjteményben. Az ex librisek tematikáját számba véve kiemelkednek a zenei és akt témájú ex librisek. A gyűjtemény darabjai összességükben kitűnően reprezentálják az 1890 és 1930 közötti stílusirányzatokat és törekvéseket. A Bebler-kollekcióból 1975-ban rendeztek nagyobb kiállítást.

⁴⁹⁸ *Das Fachportal für die Geschichtswissenschaften der Schweiz*, <http://www.infoclio.ch/de/node/7530>

⁴⁹⁹ *Kunstmuseum Basel*, <http://www.kunstmuseumbasel.ch/de/sammlung/>

Könyvtárban⁵⁰⁰ találhatóak. Az utóbbiban fellelhető kb. 14 ezer ex libris főként a 19. század második feléből, és a 20. század elejéről származik, a gyűjtemény létrehozója Dr. Alfred Comtesse.

A **szlovák Nemzeti Könyvtár** (székhelye: Martin) katalógusa⁵⁰¹ tanúsága szerint a könyvtár régi ex libris gyűjteményének alapját az a 190, jórészt heraldikus ex libris képezi, melyeket Jozef Kuzmik, a szlovákiai könyvkultúra kutató történésze válogatott ki a magángyűjteményekből. Emellett Dr. Boris Bálent, Karol Izakovič és H. Radványi gyűjteményéből származó ex librisek találhatók a könyvtár anyagában⁵⁰².

A **Matica Slovenská** (Martin), a szlovákok nemzeti kulturális intézménye ex libris gyűjteményében régi hungarika vonatkozású anyagra lelt J. Kuzmik tudós kutató, a beazonosításban segítségére volt Semsey Andor.⁵⁰³

A szlovák **Nemzeti Múzeum (Slovenské národné múzeum)** részére Karol Izakovič 1994-gyel bezárólag adta át 43 ezer darabot számláló ex libris gyűjteményét⁵⁰⁴.

A **cseh Nemzeti Könyvtár**⁵⁰⁵ különgyűjteményei között nem említ ex librist. A **Karlovy Vary-i Művészeti Galéria (Galerie umění Karlovy Vary)** gyűjteményében viszont jelentős ex libris gyűjtemény található. Az anyagból több alkalommal rendeztek kiállítást⁵⁰⁶.

A **horvát Nemzeti Könyvtár**⁵⁰⁷ Nyomtatványgyűjteményét 1919-ben alapították az Egyetemi Könyvtár részeként. A gyűjtemény első vezetője dr. Artur Schneider művészettörténész volt. A Nyomtatványgyűjtemény az Egyetemi Könyvtár anyagából, és művészek (Ljubo Babić, Tomislav Krizman, Milan Steiner, Menci Kelemen Crnić és más horvát festők és grafikusok) adományából jött létre.⁵⁰⁸

A **román Nemzeti Könyvtár (Biblioteca Națională a României)** nyomatokat őrző osztályán 7194 példányszámú ex libris⁵⁰⁹ anyag található (2012-as adat szerint). A

⁵⁰⁰ Zentralbibliothek Solothurn, <http://www.zbsolothurn.ch/de/zbs/sammlungen/exlibrissammlung.html>

⁵⁰¹ Slovenská národná knižnica, <http://www.snk.sk/>, és *The Slovak Library - Catalogs and collections of Slovak libraries*, <http://search.theeuropeanlibrary.org/portal/en/search/%28%22ex+libris%22%29.query>

⁵⁰² SEMSEY Andor: *Ex libris gyűjtemények Szlovákiában*, *Kisgrafika* 1982/2-3. sz., 28. ; Soós Imre, Dr.: *Negyven éve gyűjt kisgrafikát Karol Izakovič*, *Kisgrafika*, 1991/3. sz., 7., PALÁSTHY Lajos: *Búcsú Karol Izakovičtól*, *Kisgrafika*, 1998/2. sz., 10.

⁵⁰³ *Matica Slovenská*, www.matica.sk; SEMSEY Andor: *Ismeretlen régi magyar ex librisek a Matica Slovenská gyűjteményében*, *Kisgrafika* 1982/2-3. sz., 30–32. – Az ex librisek megrendelői: Csáky grófi család, Forgách Miklós gróf, Kluch József nyitrai püspök, Kollár István esztergomi kanonok, Kratochvíla Mihály esztergomi kanonok, Pálffy II. Lipót gróf, Strajter József prépost, Tompa László kanonok, Váncsaj János esztergomi kanonok, Zichy Teréz grófnő. (K. Izakovič a Matica Slovenská számára 35863 db ex librist ajándékozott.)

⁵⁰⁴ *Slovenské národné múzeum*, <http://www.snm.sk/>, és *Változások a szlovák gyűjtők egyesületében*, *Kisgrafika* 1994/2. sz., 14. – Az ex libris adomány a kisgrafika vonatkozású szakirodalmi írásokkal, kiállítási katalógusokkal, eredeti dűccokkal egészült ki.

⁵⁰⁵ *Národní knihovna České republiky*, <http://www.nkp.cz/en/index.php3>

⁵⁰⁶ *Galerie umění Karlovy Vary*, www.galeriekvary.cz. Erről beszámol a *Mitteilungen der DEG*, 2008/1. szám, 20. – A 2007-es kiállítás alkalmából katalógust is megjelentettek: *Druhý pohled: volná grafika a exlibris německý mluvících umělců v Čechách (1890-1938) ze sbírek Galerie umění Karlovy Vary a soukromých sbírek / Die andere Sicht: freie Graphik und Exlibris der deutschsprachigen Künstler in Böhmen (1890-1938) aus den Sammlungen der Kunstgalerie Karlovy Vary und aus Privatsammlungen: 7.10.-18.11.2007*, *Galerie umění Karlovy Vary*, Karlovy Vary, 2007.

⁵⁰⁷ *Nacionalna i Sveučilišna knjižnica u Zagrebu*, <http://www.nsk.hr/home.aspx?id=24>

⁵⁰⁸ Az 1960-as években a gyűjtemény jelentősen bővült, plakátokkal, képeslapokkal és könyvjegyekkel – a horvát mellett külföldi művészek munkáival. A horvát ex libris történetéről Josip BRATULIĆ: *Hrvatski ex libris* címmel jelentetett meg monográfiát 2007-ben (http://www.exlibris.hr/bratulic_exlibris.htm).

⁵⁰⁹ *Biblioteca Națională a României*, <http://www.bibnat.ro/Dezvoltarea-colectiilor-s76-ro.htm>. – Az ex librisekből 230 darab a duplum példány. A legtöbb alkotás a huszadik században készült, a világ minden tájáról. A rendszerezés során három kategóriába sorolták őket: a szerző ismert (azonosítható); a szerző azonosítatlan (monogram vagy aláírás); a szerző sem aláírással, sem szignóval nem jelölt. Ez alapján a 6964 különféle ex librisből 6061-nek már azonosított a grafikus, 312-é nem azonosított, 591 pedig anonim mű.

gyűjtemény vásárlások és adományok révén jött létre, ebben központi szerepet játszottak *Dr. Nicolaes Igna Alba Iuliából, Emil I. Bologna*⁵¹⁰ Brassóból, a grafikus és gyűjtő *Dafinel Duinea*⁵¹¹. A könyvtár katalógusa grafikusok neve szerinti betűrendben rendszerezi az ex libriseket. A katalógus első szakasza kiadvány formájában is megjelent.⁵¹²

A *Floreaan Múzeum* az első kortárs művészeti múzeum Romániában, Nagybányán (Baia Mare).⁵¹³ A múzeum több ezer darabos gyűjteményében mintegy 5000 művész munkája szerepel, a világ minden tájáról. Az évente rendezett Nemzetközi Kisgrafikai Szalon alkotásai közt főleg ex librisek kerülnek kiállításra.⁵¹⁴

A marosvásárhelyi *Teleki-Bolyai Könyvtár* 236 könyvjegyet számláló kis gyűjteménye magán hordozza a nemzetközi ex libris katalógusok ezres nagyságrendű kollekciónak jellegzetességeit.⁵¹⁵ A döntően a XVI–XIX. századból származó ex librisek többségükben heraldikusak, de egyszerű szöveges, ill. portrés és szimbolikus könyvjegyek is szerepelnek⁵¹⁶. Némely könyvjegyet a család több tagja is használta, és vannak variánsok is. Teleki Sámuel, a marosvásárhelyi könyvtár alapítója címeres ex librisének például négy változata ismert.

A **finn** *Nemzeti Könyvtár (Kansallis Kirjasto)* kb. 2000 darabot számláló képgyűjteményében található nyomatok, kisgrafikák is⁵¹⁷. A Helsinki és az Oulu egyetemek könyvtárainak nagy ex libris gyűjteményük van, melyet magánszemélyek adtak össze. Az *Oulu Egyetem könyvtára (Oulun yliopiston kirjasto)* ex libris gyűjteménye kb. 10 ezer könyvjegyet tartalmaz, Mirjam Kinon művésztanár ajándékként.⁵¹⁸

A tematikus gyűjteményekre is érzékletes példát jelentenek a finn gyűjtemények. A finnországi *Lusto Erdészeti Múzeum (Lusto suomen metsämuseo)* Punkaharjuban erdészeti témájú ex libriseket gyűjt⁵¹⁹. *Riihimäkiben*, Finnország vadászmuzeumban⁵²⁰ terjedelmes

⁵¹⁰ KLEIN Ervin: *Bemutakozás*, Brassói Lapok, <http://www.brasso.ro/civil.php?perpage=1&h=3&categ=art>. – 1977-ben Dr. Bologna Emil rendezte az első brassói ex libris kiállítást a városi könyvtárban. Gyűjteményéből 600 darab volt kiállítva.

⁵¹¹ *Donația Duinea*, <http://www.bibnat.ro/colectia-exlibris-s109-expo2-ro.htm>

⁵¹² *Ex-libris in colectiile Bibliotecii Nationale a Romaniei* (catalog) I., Rodica Stamatopol, Editura Bibliotecii Naționale a României, București, 2001; Volumul II, 2002. – A könyvtár által 2001-ben (A–B) megjelentetett katalógusban 573 db, a 2002-ben (Br-Du) 1125 db ex libris szerepel, grafikusok neve szerinti betűrendben (háttul tulajdonosi mutatóval).

⁵¹³ *Muzeul Florean*, http://muzeulflorean.mm.ro/florean_museum/index.php. – A múzeum alapítójáról, Victor Floreanról kapta a nevét.

⁵¹⁴ *International small engraving salon*, http://muzeulflorean.mm.ro/florean_museum/salons/index.php – A kiállított művészekről és műveikről virtuális kiállítás látható a múzeum honlapján. A román, cseh, török, spanyol, brazil, kanadai, mexikói művészek közt a magyar Havasi Tamás nevével is találkozhatunk.

⁵¹⁵ *Teleki-Bolyai Könyvtár*, www.telekiteka.ro; DEÉ NAGY 2001, i. m., 41.

⁵¹⁶ DEÉ NAGY 2001, i. m. 46. – A marosvásárhelyi katalógus jelentősége abban áll, hogy 236 könyvjegyhez tartozóan 220 tulajdonos személyének feltárásával egy döntő lépést jelent a marosvásárhelyi könyvgyűjtemény possessor-katalógusának összeállításához.

⁵¹⁷ *Kansallis kirjasto (The National Library of Finland)*, <http://www.nationallibrary.fi/services/kokoelmat/mauricedecoppetnkokoelma.html>. – A hangsúly az 1800-as évekre és az 1900-as évek elejére esik. A gyűjtemények közül Maurice de Coppet nagykövet könyvei többségében fellelhető ex libris, melyek készítője a finn Jukka Pellinen.

⁵¹⁸ *Oulun yliopiston kirjasto*, <http://www.kirjasto.oulu.fi/>, az ex libris anyagról: http://www.kirjasto.oulu.fi/index.php?id=576&searched=exlibris&advsearch=oneword&highlight=ajaxSearch_highlight+ajaxSearch_highlight1, és LEHTIRANTA, Leila: *Ex libris a mai Finnországban*, *Kisgrafika* 2004/1. sz., 2.

⁵¹⁹ LEHTIRANTA, Leila: *Ex libris a mai Finnországban*, *Kisgrafika*, 2004/1. sz., 2-3. – A Finn Ex libris Társaság gyűjtötte össze és juttatta a múzeum számára a témakört érintő lapokat. Az erdészeti hivatás az egyik legfontosabb Finnországban – ezt is hivatottak tükrözni a lapok, melyek kiállításokon szemlélhetők, és újabb ajándékozásokkal folyamatosan gyarapodnak. Ezek közül példaként említem Tuomo Toivi – eredetileg fákerekeskedő – adományát, aki a teljes állománynak mintegy tíz százalékát adta.

ex libris gyűjtemény található, a gyűjtők adományaiból. A cserkészmuzeum is rendelkezik kisebb ex libris gyűjteménnyel. A finn vasúti muzeum vasúti témájú ex libriseket gyűjt.⁵²¹

Az **észti Nemzeti Könyvtár** (*Eesti Rahvusraamatukogu, Tallinn*)⁵²² gyűjteményében több mint 17 000 ex libris található⁵²³, melyek széles körű áttekintést nyújtanak az ex libris fejlődéséről.

Az 1802-ben alakult *tartui* egyetem könyvtárának (Tartu Ülikooli Raamatukogu) ex librisei a könyvtár első igazgatója, Karl Morgenstern (1770–1852) kiterjedt levelezése révén hamarosan ismertté lettek.⁵²⁴ A könyvtár átfogó publikációs tevékenységében 1975-től ex libris vonatkozású sorozatot is megjelentetnek: *Ekslibris Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslikus Raamatukogus* címmel (Ex librisek a tartui állami egyetemi könyvtárban, Tartu, Riiklik Ülikool)⁵²⁵.

A **svéd Nemzeti Könyvtár** (*Kungliga Biblioteket, Sveriges nationalbibliotek*) gyűjteményében több mint 1,5 millió képi dokumentum van, köztük metszetek, rajzok, ex librisek is szerepelnek, utóbbiból több mint 15 000 példány⁵²⁶.

A **litván Nemzeti Könyvtár** (*Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka*)⁵²⁷ ex libris gyűjteményében Vincas Kisarauskas (1934–1988) és Saulė Kisarauskienė (1937–) grafikusok, festők anyagából láthatunk képes bemutatót, mint a litván ex libris művészet reprezentálóitól⁵²⁸.

A *dán*, a *bolgár* és a *portugál* nemzeti könyvtárak kisgrafikai gyűjteményében is található kisebb mennyiségű ex libris anyag.⁵²⁹

6.2.2. Ex libris gyűjtemények Európán kívül

Az ázsiai (kínai, japán) és amerikai gyűjtemények létrejötte több szálon is összekapcsolódik az ex libris társaságok tevékenységével (lásd a társaságokról írtaknál). Következzen néhány példa.

⁵²⁰ Suomen Metsästismuseo, <http://www.metsastismuseo.fi/>

⁵²¹ LEHTIRANTA, Leila: *Ex libris a mai Finnországban*, *Kisgrafika*, 2004/1. sz., 2.

⁵²² *Eesti Rahvusraamatukogu National Library of Estonia*, <http://www.nlib.ee/en>

⁵²³ *Original art*, <http://www.nlib.ee/original-art/> – A gyűjteményben megtalálhatók az első könyvjegyek, Paul Raud és Udo Ivansk munkái, és más kiváló grafikusok, köztük Eduard Wiiralt, Günther Reindorff, Handó Mugasto, Mart Laarman alkotásai.

⁵²⁴ FIEDLER, Gerd: *A tartui egyetem könyvtárának ex librisei*, *Kisgrafika* 1982. 1. sz., 21–22., honlap: <http://www.utlib.ee/index.php?chlang=est>

⁵²⁵ A kötetek közül kiemelkedik az első, mely híres egyetemek, neves szenélyek ex libriseit tartalmazza. A harmadik kötet abban tűnik ki, hogy azokat a könyvjegyeket mutatja be, melyek a tartui egyetemi könyvtár részére készültek (Kajla Pollu, Villu Toots, Endel Valk-Falk munkái).

⁵²⁶ *National Library of Sweden, Collections, Pictures, Ex libris*, <http://www.kb.se/english/collections/pictures/ex-libris/> – A gyűjtemény elsősorban svéd ex librisekből áll, de nagy számban tartalmaz finn és más külföldi könyvjegyeket is. A kollekciónak darabjai közül kiemelkedik a svéd Hedvig Eleonora királynő ex librise kb. 1700-ból (a grafikus Ellen Key, 1903), és a zenész Magnus Ugglas ex librise, melyet Kristina Elander művész tervezett.

⁵²⁷ *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (LNB)*, <http://www.lnb.lt/>

⁵²⁸ *Exlibrisai*, <http://menas.lnb.lt/ekslibrisai.htm>

⁵²⁹ *A dán Királyi Könyvtár (Det Kongelige Bibliotek)*, <http://www.kb.dk> Koppenhágában nyomatai, metszetei egy részét átadta a Dán Nemzeti Galéria számára, inkább fényképészeti gyűjteménye jelentős. A *bolgár Nemzeti Könyvtár (Cyril and Methodius National Library)* grafikai különgyűjteményében (Maps and Graphics Collection, <http://www.nationallibrary.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0274&n=&vis>) ex librisek, ill. ex libris albumok is

A japán Kyoto város archívuma (Kyoto Archive) 10 000 európai könyvjegyet tárol⁵³⁰. A tokiói Kyoritsu Női Egyetem (Kyoritsu Women's University) ex libris gyűjteményében a több ezer ex librisből kb. 789 darab az európai könyvjegy, köztük egy Dürer-tanítvány munkája⁵³¹. A japán ex libris társaság 1996-ban a tokiói Maruzen Galériában nagyszabású kiállítást rendezett az 1885 és 1925 közötti időszak európai és amerikai könyvterméséből. A közel 600 ex librist a neves angol szakíró, Cliff Parfit saját gyűjteményéből bocsátotta rendelkezésre. A cél az ex libris aranykorának bemutatása volt.⁵³² Cliff Parfit egyébként számos szakkönyvvel is öregbítette a japán ex libris művészet hírnevét⁵³³.

A koreai Nemzeti Könyvtár (Szöul)⁵³⁴ digitalizált gyűjteményében több száz ex libris található, külön egységet képeznek a zsidó vonatkozású, héber feliratú könyvjegyek.

Az amerikai kontinensen gazdag hagyománya van az ex libris készítésnek és gyűjtésnek. Az egyik leggazdagabb anyagot a New York-i Metropolitan Művészeti Múzeum (*Metropolitan Museum of Art*)⁵³⁵ állománya tartalmazza, olyan jeles gyűjteményegységekkel mint Julian Marshallé, akinek 1906-ban árverésre került könyvjegyeit többek között az amerikai William E. Baillie vásárolta fel. Utóbbi gyűjteménye, kb. 25 000 könyvjegy 1920-ban került a múzeum tulajdonába, s ez a mennyiség Baillie 1931-ben bekövetkezett haláláig folyamatosan bővült.

A washingtoni Kongresszusi Könyvtár (*The Library of Congress*) Fotó- és Nyomattára kb. 85 ezres nyomatkollekcióval rendelkezik⁵³⁶. Közel 20 000 könyvjegyet tartanak nyilván, mely állomány többek között tartalmazza az Amerikai Könyvjegygyűjtők és Alkotók Társasága gyűjteményét, a Ruthven Dean kollekciót, és kisebb egységeket stb.⁵³⁷

A passai Amerikai Magyar Múzeum (*Hungarian Folklore Museum*) számára a magyar származású, USA-ba kivándorolt Petry Béla (1902–1994) még életében eljuttatta hagyatékának egy részét, rajzait, könyvjegyeit.⁵³⁸ Rajta kívül Fery Antal, Németh Nándor, Vén Zoltán könyvjegyei is szerepelnek az állományban⁵³⁹.

A Yale University Library⁵⁴⁰ gyűjteménye a kezdeti 50 000-ról 250 000 lapra nőtt. A gyűjtemény nagyobb egységét képezi az 1980-as években beszerzett Richard C. Ballard-féle orosz könyvjegygyűjtemény és Irene Dwenn Pace gyűjteménye⁵⁴¹.

találhatók, hasonlóan a portugál Nemzeti Könyvtár, a *Biblioteca Nacional de Portugal* (<http://www.bnportugal.pt>) ikonográfiai gyűjteményéhez.

⁵³⁰ *Lapszemle*, Kisgrafika, 2010/4. sz., 14.

⁵³¹ *Lapszemle*, Kisgrafika, 2010/4. sz., 14., és *Kyoritsu Women's University*, <http://www.kyoritsu-wu.ac.jp/>

⁵³² SOÓS Imre: *Szemle*, Cliff PARFIT: *Golden age Exlibris*, Kisgrafika 1997/3. sz., 15.

⁵³³ PARFIT, Cliff: *Exlibris Japan. An introductory handbook to the bookplates of Japan* (Hardcover, 1982), *Exlibris Japan - a study of japanese bookplates* (Hardcover, 1982), *An Ex libris Library in Japan* (Paperback, 1992)

⁵³⁴ *The National Library of Korea*, http://www.nl.go.kr/nlmulti/index.php?lang_mode=e

⁵³⁵ PINCOTT, Anthony: *Compiling a Union Catalogue of British Bookplates - my progress to date*, <http://www.fisae.org/pincott.html>

⁵³⁶ *The Library of Congress, Prints and Photographs Reading Room*, <http://www.loc.gov/pictures/collection/finepr/>, <http://www.loc.gov/rr/print/>

⁵³⁷ BUTLER 2000, i. m., 29. – A digitalizált, időrendben is rendezett könyvjegyek között olyan különleges darabokra lelhetünk, mint A. Hitler ex librise, Edgar Rice Burroughs, Harry Houdini, Charles Chaplin, Phil May ex librise stb. (*The Library of Congress, Prints and Photographs online catalog (PPOC)*, <http://www.loc.gov/pictures/search/?q=bookplate>)

⁵³⁸ *Hungarian Folklore Museum, Magyar Folklór Múzeum*, <http://hungaria.org/projects.php?projectId=4&menuid=250>. – Petry Béla grafikáiból a múzeum többször, pl. 1984-ben és 1995-ben rendezett kiállítást.

⁵³⁹ *Képzőművészek – Artists*, www.magyarmuzeum.org.

⁵⁴⁰ *Yale University Library*, <http://www.library.yale.edu/>

⁵⁴¹ BUTLER 2000, i. m., 29.

A *Baltimore Museum of Art* Nyomat-, rajz- és fotógyűjteménye⁵⁴² 65 000-es állománya az egyik legjelentősebb kollekciónak az országban, több ezres ex libris anyaggal.

A *Cambridge University Library*⁵⁴³ gyűjteményei közül a William Mitchell-féle kollekción gyönyörű fametszeteket, köztük ex libriseket tartalmaz.⁵⁴⁴

A *State Library of New York*⁵⁴⁵ (New York Állami Könyvtár, Albany) kb. 2000 könyvjegyet tárol, mely állomány létrehozásában nagy része volt Dunkin Van Rensselaer Johnson könyvtárosnak. Bár egy 1911-es tűzvészben az anyag jelentős része elveszett, több adományozó ajándékával, köztük a Henry Blackwell-gyűjtemény 1500 könyvjegyével a gyűjtemény 1938-ig kb. 12 000 példányra nőtt.⁵⁴⁶

A *Pratt Institute Libraries*⁵⁴⁷ (Pratt Művészeti Főiskola Könyvtára, Brooklyn, New York) ex libris gyűjteménye a XIX–XX. század magán- és intézményi könyvtárainak könyvjegyeiből áll, olyan kiemelkedő amerikai ex libris művészekről, mint William Fowler Hopson és Joseph Winfred Spenceley, de szerepelnek holland, angol, német, magyar, svéd és spanyol grafikusok is.

A *The Cleveland Museum of Art*⁵⁴⁸ (*clevelandi Képzőművészeti Múzeum*) nyomatgyűjteményének jelentősebb gyarapítói: E. D. French, Arthur D. Brooks.

A *Dartmouth College* (Dartmouth Főiskola) Fred J. Libbie gyűjteményével 12 000 könyvjegyre tett szert, melybe beleértendő Paul Revere teljes anyaga⁵⁴⁹.

Speciális, orvosi témájú, az orvosi szakterülettel kapcsolatos könyvjegyeket gyűjt a *U. S. National Library of Medicine* (Nemzeti Orvosi Könyvtár, USA)⁵⁵⁰. A grafikusok közül a bécsi Michael Fingesten (1883–1943) neve a legjelentősebb, mint aki számos orvosi témájú ex librist alkotott. Az adományok közül kiemelkedik Dr. Morris Fishbein 1951-es ajándékozása⁵⁵¹.

⁵⁴² *Baltimore Museum of Art (USA); Prints, Drawing and Photographs;*

<http://www.artbma.org/collection/overview/prints.html> – Két fő gyűjteményegységre tagolható: a baltimore-i gyáros és a bankár T. Harrison Garrett gyűjteményében jellemzően Albrecht Dürer, Francisco Goya, Rembrandt van Rijn művei között több mint 20.000 metszet, rézkarc és fametszet van, a 15. század végétől a 19. század utolsó évtizedéig, a metszetek közt ex librisekkel. A másik, a George A. Lucas gyűjtemény fő területe a 19. századi francia művészet, köztük Mary Cassatt, Honoré Daumier, Eugène Delacroix, Manet Edouard, James McNeill Whistler apát stb. munkái szerepelnek.

⁵⁴³ *Cambridge University Library*, <http://www.lib.cam.ac.uk/history/4.html>

⁵⁴⁴ *Unknown incunables from the collection of William Mitchell*, <http://www.lib.cam.ac.uk/deptserv/rarebooks/incblog/?p=215>

⁵⁴⁵ *State Library of New York*, www.nysl.nysed.gov

⁵⁴⁶ BUTLER 2000, i. m., 30.

⁵⁴⁷ *Pratt Institute Libraries*, <http://library.pratt.edu/about/contact/>, és <http://www.flickr.com/photos/34900073@N07/sets/72157613160345964/>

⁵⁴⁸ *The Cleveland Museum of Art*, <http://www.clevelandart.org/> – Külön egységet képeznek az Ingalls Library Collection ex librisei, köztük Edwin Davis French, Amy Sacker és Senor Ismael Smith alkotásai.

⁵⁴⁹ BUTLER 2000, i. m., 30; *Dartmouth College*, www.dartmouth.edu

⁵⁵⁰ *U.S. National Library of Medicine*, www.nlm.nih.gov – Az ex libriseken az orvoslás különböző szakágait bemutató eszközök, sebészek, gyermekgyógyászok, fogorvosok eszközei, a gyógyítás folyamatának bemutatásai láthatók, külön csoportot képeznek az ún. gyógyszerész ex librisek. A Nobel-díjas kanadai Frederick G. Banting (1891–1941) kutatóorvos ex librisén egy laboratóriumi jelenet, Jean Hersholt (1886–1956) filmszínész ex librisén egy filmrészlet idéző orvosi jelenet látható. (Virtuális bemutató a könyvtár honlapján: *Here Today, Here Tomorrow Home Bookplates*, <http://www.nlm.nih.gov/exhibition/ephemera/bookplates.html>)

⁵⁵¹ *1951-es jelentés*, <http://www.nlm.nih.gov/hmd/manuscripts/nlmarchives/annualreport/1951.pdf>

Az egyetemi könyvtárak közül a *Connecticut-i Egyetemi Könyvtár*, a *Michigani Állami Egyetem*, a South Bend városban működő *Notre Dame Egyetem*, az austini *Texas Egyetem* könyvtárának ex libris gyűjteménye számottevő.⁵⁵²

Kanadában a *British Columbia Egyetemen (University of British Columbia)* a Ritka könyvek osztályán található ex libris gyűjtemény legnagyobb egységének ajándékozója Thomas Murray (1878–1955) montreali könyvkereskedő volt⁵⁵³.

A kanadai *McGill University Libraries* Régi könyvek és speciális gyűjtemények osztálya Montréalban többek között tartalmazza Philippe Masson ex libris gyűjteményét, amely körülbelül 4500 könyvjegyet jelent, benne 3000 kanadai eredetű ex librisszel⁵⁵⁴.

A *kanadai Nemzeti Könyvtár*⁵⁵⁵ digitális katalógusában található ex librisek, de a könyvjegyekről nem rendelkezünk pontos számadattal.

A **mexikói Nemzeti Könyvtár (Biblioteca Nacional de México)**⁵⁵⁶ képgrafikai gyűjteményében főként modern ex librisek szerepelnek. A 20. század első fele az ex libris készítés fellendülésének időszaka volt Mexikóban. Az első jelentős ex libris verseny 1916-ban rendezték. A modern ex libris legismertebb alkotója és támogatója Francisco Díaz de León (1897–1975) metsző volt.

Az **Ausztrál Nemzeti Könyvtár (National Library of Australia)**⁵⁵⁷ digitális archívumában könyvekbe ragasztottan szerepelnek ex librisek, olyan könyvgyűjteményekben, mint a Fitzhardinge, a McLaren-Human és a Leighton kollekcio stb.

(A jelentékenyebb, online elérésű ex libris gyűjteményekről a mellékletben közlök listát, ld. 3/4. sz. melléklet.)

⁵⁵² Erről ld. az egyetemek honlapja mellett az Osztrák Ex libris Társaság honlapján, *Exlibris-sammlungen in Bibliotheken und Museen*, <http://www.exlibris-austria.com/1024/deutsch.htm>

⁵⁵³ *The Collection Bookplates*, <http://www.library.ubc.ca/spcoll/murray/bookplates.html> – Emellett különgyűjteményként Eiichi Hirose japán művész alkotásai, és egy általános körű ex libris gyűjtemény is található a könyvtárban. (A digitalizált gyűjteményegység elérhetősége: *Rare Books and Special Collections Bookplates*, <http://angel.library.ubc.ca/cdm4/browse.php?CISOROOT=/bookplate>)

⁵⁵⁴ *McGill University Library*, www.mcgill.ca/library, *Philippe Masson Collection*, <http://digital.library.mcgill.ca/bookplates> – Masson gyűjteménye széles körét jeleníti meg a könyvtulajdonosoknak, utalva intézményekre, könyvkereskedőkre, és egyénekre; több mint 100 könyvjegy készült kanadai könyvtárak nevére. Az időrendi lefedettség több mint egy évszázad, a korai 19. századtól a második világháború kezdetéig tart. A kanadai könyvjegyek alkotói között sok jól ismert kanadai művész képviselteti magát, mint például J. E. H. MacDonald, a fia, Thoreau MacDonald, Jean-Paul Lemieux és W. F. G. Godfrey.

⁵⁵⁵ *Kanadai nemzeti könyvtár, Library and Archives Canada*, <http://www.collectionscanada.gc.ca/index-e.html>. – 2004-től a Kanadai Nemzeti Archívumot és a Kanadai Nemzeti Könyvtárat összevonták Könyvtár és Archívum Kanada néven. Az *Argentín Nemzeti Könyvtár*, Buenos Aires (http://en.wikipedia.org/wiki/National_Library_of_the_Argentine_Republic, honlapja spanyolul: <http://www.bn.gov.ar/>) és a *Brazíliai Nemzeti Könyvtár (Biblioteca Nacional do Brasil)*, [http://www.bn.br/portal/Rio de Janeiro](http://www.bn.br/portal/Rio_de_Janeiro)) digitalizált ex librisei is tanúskodnak a gyűjteményükben található könyvjegyekről.

⁵⁵⁶ *Biblioteca Nacional de México*, <http://bnm.unam.mx/>

⁵⁵⁷ *National Library of Australia*, <http://www.nla.gov.au/> – Több száz digitalizált ex libris szerepel a könyvtár állományában.

6.2.3. *Ex libris* gyűjtemények Moszkvában, a kutatás forrásanyagát képező Rudomino Könyvtár ex librisei

A kutatás közvetlenebb háttérét jelentő moszkvai gyűjtemények közül hármat emelek ki.

A kutatás alapját adó moszkvai *Rudomino Összorosz Állami Idegennyelvű Könyvtár* (VGBIL)⁵⁵⁸ több részlegében is található ex librisek⁵⁵⁹. A Ritka Könyvek Osztályán általam feltárt Minajev-gyűjtemény 4585 ex librist, köztük 784 hungarika ex librist tartalmaz, jórészt a XX. századból.

Az orosz *Állami (Lenin) Könyvtárban* található ex libris állomány tekintélyes részét teszi ki az 1921 és 1930 között egzisztáló leningrádi Ex libris Társaság gyűjteménye, a Mihail Lermant kollekció, a Vladimir Savon'ko és a Brilliant gyűjtemény⁵⁶⁰. A nyomatok száma adományozások révén továbbra is rendszeresen gyarapodik, egyik fő forrás a szentpétervári művészek köre. A Mihail Lermant gyűjtemény több mint 1400 könyvjegyet tartalmaz a 19. század második felétől a 20. század elejéig. Vladimir Savon'ko, a leningrádi Ex libris Társaság elnöke könyvjegygyűjteményét 1941-től szerezte meg az Orosz Állami Könyvtár.

A moszkvai *Puskin Szépművészeti Múzeum* (Музей изобразительных искусств им. А. С. Пушкина) grafikákat és nyomatokat tartalmazó osztályán⁵⁶¹ a mintegy 400 ezer metszet, rajz, illusztrált könyv, plakát, alkalmazott grafikai alkotás között több tízezres nagyságrendben ex librisek is találhatóak, nyugat-európai, amerikai, orosz és távol-keleti művészektől, a 15. századtól napjainkig.

A moszkvai könyvbarátokkal összefonódva működő *moszkvai ex libris múzeumról* részletesen lásd korábban az ex libris múzeumokról szóló fejezetet.

6.3. A gyűjtemények rendezettsége

Nagyobb gyűjtemények esetén – legyen az magán vagy intézményi tulajdonú – alapvető kérdés a *gyűjtőkör*, azaz, hogy szándékoltan mely irányokban gyarapodik az állomány. Vizsgálandó továbbá az ex librisek rendezésének, osztályozásának a módja. A XIX. század végének teoretikusai közül Baron de Tabley a kronologikus csoportosítást

⁵⁵⁸ *Всероссийская Государственная Библиотека Иностранной Литературы им. Рудомино* (Vszeroszsijszkaja goszudarsztvennaja biblioteka inosztrannoj lityeraturi imenyi M. I. Rudomino), www.libfl.ru

⁵⁵⁹ *Inosztrannije knyizsnije znaki v szobranijii redkih knyig Vszeroszsijszkaj goszudarsztvennoj biblioteki inosztrannoj lityeraturi imenyi M. I. Rudomino*, Izdatyelsztvo Rudomino, Moszkva, 1999. – A könyv egy példánya megtalálható az OSZK Könyvtári Intézet Szakkönyvtárában is. A könyv régi, jórészt címeres ex libriseket, super ex libriseket és tulajdosoni pecséteket mutat be.

⁵⁶⁰ *Российская государственная библиотека (бывшая Ленина), Rosszijszkaja Goszudarsztvennaja Biblioteka, bivsaja Lenina*. Állami Lenin Könyvtár, <http://englishrussia.com/2010/10/26/the-lenin-state-library/>, www.nlr.ru › ... › Collections › Prints Collections

⁵⁶¹ *Museum Complex of the Pushkin Museum of Fine Arts, Collections Prints and drawings*, <http://www.arts-museum.ru/collections/graphics/index.php>

javasolja (1500–1700, 1700–1740, 1740–1775, 1775–1780, 1800–1880)⁵⁶², a korai heraldikusaktól a modern heraldikusakig bezárólag. Charles Dexter Allen listájában tematikus csoportok szerepelnek: allegorikus, tájkép, portré, irodalmi, rejtvény jellegű⁵⁶³. Egerton Castle⁵⁶⁴ korai heraldikus (XVI–XVII. sz.), György korabeli (XVIII. sz.) és modern heraldikus (XIX. sz.) ex libriseket különít el.

F. Warnecke⁵⁶⁵ alapvetően a grafikusok szerinti alfabetikus sorrendet követi. Walter Hamilton⁵⁶⁶, a francia ex libris gyűjtők társaságának alelnöke a kronologikus osztályozás mellett elkülönít heraldikus, képi és művész ex libriseket, híres embereknek szóló, ill. modern ex libriseket.

G. A. Seyler⁵⁶⁷ az országok szerinti rendezést javasolja, ezen belül a grafikusok évszázadok szerinti elkülönítését, szintén betűrendben. Leiningen-Westerburg gróf az ábécébe rendezés mellett a stílusperiódusok figyelembe vételét hangsúlyozza. A heraldikus ex libriseket megrendelők szerint tárgyalja, és tematikailag csoportosítva kiemeli az allegorikus és a könyvtárbelsőket bemutató műveket.⁵⁶⁸

A főbb típusok alapján napjainkban is elkülöníthetünk általános gyűjteményeket, régi (jórészt heraldikus) nyomatok gyűjteményét, tematikus, ill. nyomtatott technika, tipográfia szerint osztályozott, vagy művészek szerinti csoportosításban összerakott, ill. nemzetek szerint elkülönített gyűjteményeket, emellett találkozhatunk az ex libris szót más latin kifejezéssel helyettesítő lapok gyűjteményével.⁵⁶⁹ Utóbbiak utalhatnak a könyvgyűjtők könyvtárának gyűjteménytípusaira, ill. a könyvjegygyűjtő sajátos érdeklődési körére, vagy gyűjteménye speciális (pl. grafikai, numizmatikai, zenei, erotikus stb.) egységeire: *ex graficis*, *ex numismaticis*, *ex musicis*, *ex eroticis*, *sex libris*, *ex periodica*, *ex vinis prosit*, *ex libris geographici*, *ex libris philately*, *ex libris tokajensibus*, *ex libris archaeology* stb. E típusok külön tartására ritka esetben van mód, inkább bizonyos gyűjtemények részegységét képezik.

7. Hungarológia és ex libris kutatás, a hungarika ex libris fogalma

A nemzetkarakterológia, a nemzeti jelleg tudományos meghatározása, a magyar nemzeti vonatkozású külföldi kutatások, ill. a magyar intézményi hálózat megszervezése hazánkon kívül – mind részeit képezik a hungarológiának. „A hungarológia szót csak hatvan-hetven esztendeje kezdte sűrűn használni a magyar nyelv, ám amire alkalmazták,

⁵⁶² TABLEY, Baron de: *A guide to the study of book-plates (ex-libris)*, 1880., In. WASHBURN, Ethel A.: *Ex-libris in a medical library*, 230–231., <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC233657/pdf/mlab00284-0011.pdf>

⁵⁶³ WASHBURN, Ethel A.: *Ex-libris in a medical library*, 2320–2321. www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC233657/pdf/mlab00284-0011.pdf

⁵⁶⁴ CASTLE, Egerton: *English Book-Plates*, George Bell & Sons, London, 1892., 25.

⁵⁶⁵ WARNECKE, Friedrich: *Die deutschen Bücherzeichen (Ex-Libris) von ihrem Ursprunge bis zur Gegenwart*, Stargardt, Berlin, 1890.

⁵⁶⁶ HAMILTON, Walter: *French Book-plates*, George Bell & Sons, London, 1892. 5–39., 232–360.

⁵⁶⁷ SEYLER, Gustav A.: *Illustriertes Handbuch der Ex-libris-Kunde*. 1895. S. A. Stargardt, Berlin, Magyar Könyvszemle, 1897. 1. füzet, 100–102.

⁵⁶⁸ LEININGEN-WESTERBURG, Karl Emich Graf zu: *Deutsche und österreichische Bibliothekzeichen Exlibris. Ein Handbuch für Sammler, Bücher- und Kunstfreunde*. 1901. Verlag von Julius Hoffmann Stuttgart, Stuttgart, 518–545.

⁵⁶⁹ *Prima biennale* 1998. i. m. 31.; ÜRMÖS 2002, i. m. 118.

egy évszázaddal korábban megjelent szellemi életünkben.”⁵⁷⁰ A szót jelenlegi ismereteink szerint az a Gragger Róbert (1887–1926) kezdte több tudományág összefoglaló nevéként alkalmazni, aki Berlinben Magyar Tudományos Intézetet és Collegium Hungaricumot alapított (1924), mellyel több hasonló intézmény létrehozásához is példát nyújtott.

A nemzetkarakterológia minél pontosabb megalkotásához a tudományos élet egyre több területére kell kiterjeszteni a kutatásokat, így a hungarológia ismeretanyaga, vizsgálati köre folyamatosan gyarapodik. A tudományterületek szerint a társadalom- és bölcsészeti tudományok, a természettudományok és az alkalmazott tudományok egyaránt vizsgálat tárgyai. A hungarológiai feltárásokban nagy szerepe van a tudományos intézeteknek, köztük a kutatással is foglalkozó, muzeális gyűjteményeket is tartalmazó könyvtáraknak. Hazánkban a *Balassi Intézet* mint hungarológiai központ felelős a magyar kultúra külföldön való terjesztéséért, ill. a külföldön levő magyar értékek felkutatásáért. Munkahelyem, az *Országos Széchényi Könyvtár* is tekintélyes szerepet vállal fel a hungarológiai kutatások terén, mely területbe illeszkedik a jelen disszertáció tárgyát képező hungarika ex libris anyag vizsgálata.

Ehhez leszögezném, hogy az ex librisek mint kisgrafikai alkotások hungarika vonatkozásainak feltárása még nagyon kis mértékben valósult meg. Az e téren elért eredményeket, a kutatás lehetséges irányait vázolom fel a következőkben.

7.1. Magyar vonatkozás külföldi lapokban

A magyar alkotók és gyűjtők a világ valamennyi jelentősebb ex libris szervezetében és eseményén jelen vannak, és elismerésre tettek szert. A FISAE-kiadványok mellett szinte valamennyi ismertebb külföldi ex libris vonatkozású folyóirat hasábjain találkozhatunk magyar tárgyú írással, ezekről a Kisgrafika folyóirat szemle rovata részletes áttekintést nyújt. Ezek közül kiemelkedik a belga *Graphia*, a holland *Exlibris Wereld*, a német *Mitteilungen der DEG*, az osztrák *Mitteilungen der ÖEG*, az olasz *L'Ex Libris Italiano*, a francia *L'Ex Libris Francais*, a dán *Nordisk Exlibris Tidskrift* stb., mint amelyek foglalkoznak magyar vonatkozású művekkel (ill. alkotókkal), mind a múlt, mind a jelen viszonylatában. Következzen néhány kiragadott példa ennek alátámasztására.

Gianni Mantero, a világ egyik legnagyobb ex libris gyűjtője a IX. párizsi ex libris kongresszuson „Építészet az ex libriseken” címmel tartott előadást, melynek szövegét közölte az olasz *L'Ex Libris Italiano* folyóirat. Ebben elismerőleg nyilatkozik több magyar művész, köztük Vadász Endre, Kaveczky Zoltán, Drahos István, Fery Antal, Bordás Ferenc építészeti vonatkozású ex libriseiről.⁵⁷¹

Érdekességként említhető a dán *Nordisk Exlibris Tidskrift* 1995-ös száma, amely külön foglalkozik pl. Rozsnyay Kálmánnal, akinek a nevéhez fűződik az ex libris

⁵⁷⁰ KÓSA László: *A hungarológia rövid története*, In. *A hungarológia fogalma*, Vál. GIAY Béla, Szerk. B. NÁDOR Orsolya, Nemzetközi Hungarológiai Központ (Hungarológiai Ismerettár 5.), 1990., <http://mek.oszk.hu/02000/02055/02055.htm#bm10>

⁵⁷¹ *Hirünk a világban, A magyar grafika külföldön*, KBK Értesítő, 1962. december, 21.

magyarországi elterjesztése és népszerűsítése⁵⁷². A lap 1964. évi második száma Varga Nándor Lajosról közöl cikket Galambos Ferenc tollából, mely a művész fényképét és két ex librisének reprodukcióját is tartalmazza. A dán újság 1977. októberi száma illusztrációjaként Andruskó Károly három ex librise szerepel.

A finn *Exlibris Aboensis* 2010/3. száma a náluk vendégeskedő Ürmös Péter grafikust mutatja be⁵⁷³. Az *Aboensis* 2011/1. számában – a XXXIII. Nemzetközi FISAE Kongresszus vonatkozásában – a finn ex libris társaság vezetője, Tauno Piironen e disszertáció íróját is megemlíti, mint akivel az elsők közt cserélt lapot a kongresszuson. Az újságba a szóban forgó ex libris reprodukciója is bekerült: Ürmös Péter linómetszetű alkotása (Ex libris Vasné Tóth Kornélia, XXXIII. FISAE Congress, Istanbul 2010)⁵⁷⁴.

Ugyancsak Ürmös Péter a XXXIII. Nemzetközi Ex libris kongresszusra készített ajándék mappájának ex libriseit mutatja be a Shanghai Ex libris Társaság lapjában, a *Friends of Exlibris*-ben⁵⁷⁵. E lap korábbi számaiban Vén Zoltán grafikáiból közölt reprodukciókat. A Shanghai Társaság éves értesítőiben találkozhatunk Salamon Árpád alkotásaival is.⁵⁷⁶

A német *Mitteilungen der DEG* 1994/3. számában⁵⁷⁷ Horst Gebauer lipcsei gyűjtő kegyeletteljes szavakkal emlékezik meg Fery Antal elhunytáról, egyúttal ismerteti a művész életútját.

Az Osztrák Ex libris Egyesület, az ÖEG folyóiratának (*Mitteilungen der Österreichischen Exlibris-Gesellschaft*) külföldi lapszemle rovata rendszeresen ismerteti a Kisgrafika folyóirat tartalmát, ezáltal öregbítve a magyarok hírnevét.

7.2. Magyarok külföldi gyűjtők cserelistáin

A magyar művészek alkotásai mellett, hogy kiállításokon és kiadványokban jelen vannak, a gyűjtők mindennapi csereanyagában is komoly értéket képviselnek. Ennek érzékeltetésére érdemes betekinteni néhány külföldi gyűjtő véletlenszerűen kiválasztott cserelistájába. A szlovák Ripka Titus cserelapjain Sterbenz Károly, Révész Kornél egy-egy rézkarca, Fery Antal két, Menyhárt József és Nagy Árpád két-két, Harnos Károly három fametszetű lapja szerepel.⁵⁷⁸

Az olasz Mario Micheletti (Pergine) listáján ott látható Fery Antal 4, valamint Vén Zoltán 2 metszete⁵⁷⁹. A holland Jan Rhebergen (Stiens) Drahos István 23 (!) lapja mellett 2–2 lapot cserél Nagy Árpád Dániel, Gross Arnold, Gyulai Liviusz és Gál Ferenc, valamint 1–1 lapot Molnár István, Kass János, Balla Margit, Póka György, Vén Zoltán, Fery Antal, Vertel József és Stettner Béla, valamint az erdélyi Hervai Katalin és Hervai Zoltán művei

⁵⁷² KECSKÉS 1977, i. m. 392.

⁵⁷³ *Zeitschriften, Mitteilungen der DEG*, 2010/3. sz., 80.

⁵⁷⁴ PIIRONEN, Tauno: *Exlibristen vaihtoa Turkissa*, *Exlibris Aboensis*, 2011/1. Nro 73, 22–23.

⁵⁷⁵ *Lapszemle, Kisgrafika*, 2011/2. sz., 13.

⁵⁷⁶ *Külföldi kiállítások, Kisgrafika*, 2009/4. sz., 12.

⁵⁷⁷ *Szemle, Kisgrafika*, 1995/1. sz., 15.

⁵⁷⁸ *Cserelista, Kisgrafika* 1977/3. sz., számozatlan oldal

⁵⁷⁹ *Exchange list of Mario Micheletti, KECSKÉS* 1997, i. m., 392.

közül, összesen 823 darabos cserejegyzéke alapján.⁵⁸⁰ A német Peter Labuhn (Stendal) 89 cserealapjából 1–1 készítése fűződik ifj. Feszt László, illetve Vén Zoltán nevéhez.⁵⁸¹

7.3. Magyar ex librisek külföldi aukciókon

A magyar ex librisek a századelőtől jelen vannak magyar és külföldi aukciókon is. Ezek közül néhány példa szemléltetésül. Az 1909-ben megalakuló Szent György Céh aukcióin gyakran szerepelnek ex librisek, leginkább F. von Bayros, Sassy Attila, Walter Crane, Kozma Lajos, Barkász István, Harsányi Kálmán, John Kassel, Mathild Ade, Feiler Erzsébet ex librisei.⁵⁸²

A J. Souverein holland antikvárium árjegyzéke 1990-ből a következő magyar alkotókat szerepelteti egy-két ex librisszel: Balla Margit, Bordás Ferenc, Botka Miklós, Divéky József, Gara Arnold, Kaveczy Zoltán, Légrády Sándor, Nagy Árpád, Nagy Árpád Dániel, Tempinszky István, Vadász Endre, Vén Zoltán; a legtöbb lap Vadász Endre alkotása.⁵⁸³

Egy Amsterdamban 1990-ben rendezett aukción 15 magyar ex librist hirdettek meg (Drahos István 3, Bordás Ferenc, Menyhárt József és Várkonyi Károly 2–2, Buday György, Fery Antal, Nagy Árpád Dániel, Radványi Károly és Szabó Gábor 1–1 lapját), valamint 3 magyar művészek készítette kollekción (200, 32 és 29 darabosokat).⁵⁸⁴ Egy holland antikvárium 1993-as jegyzékében a magyar ex librisek a következő árakon szerepeltek: Bordás Ferenc 5 fametszete 15, Drahos Ferenc 10 lapos mappája 30, Vén Zoltán Freund Meulemans és Katona Gábor nevére készített 1–1 lapja 10–10, Hervai Katalin Hosszú Béla nevére készített ex librise 17,5 guldenbe került.⁵⁸⁵

A 20–21. századdal másrészt számos hazai és külföldi antikvárium online is elérhetővé vált⁵⁸⁶, mely kiszélesítette a vásárlók körét, a magyar ex librisek külföldi gyűjtők számára is még könnyebben fellelhetővé, megvásárolhatóvá váltak.

7.4. Magyar vonatkozású ex libris anyag külföldi gyűjteményekben

Az ex libris és hungarikakutatás összekapcsolása számos új aspektust, eddig feltáratlan vonatkozást, dokumentumot hozhat a felszínre.

⁵⁸⁰ *Rhuillyst Jan Rhebergen*, KECSKÉS 1997, i. m., 392.

⁵⁸¹ *Tauschliste Dr. Peter Labuhn*, KECSKÉS 1997, i. m., 392.

⁵⁸² GALAMBOS Ferenc: *A „Szent György” Céh és a magyar ex libris gyűjtés*, KBK Értesítő, 1964. december, 133.

⁵⁸³ *Hírek*, Kisgrafika 1990/1-2., 12.

⁵⁸⁴ *Van Gendt Book Auctions*. Overtoom 197, 1054 HT Amsterdam. Bookplates auction No. 1. Kiadás helye és éve jelöletlen, 24., Lásd. KECSKÉS 1997, i. m., 392.

⁵⁸⁵ SOÓS Imre: *Magyar ex librisek egy antikvárium katalógusában*, Kisgrafika, 1993/3. sz., 9.

⁵⁸⁶ *Bedő Antikvárium*, <http://www.bedo.hu/>, *Pastinszky Antikvárium*, <http://www.pastinszkyantikvarium.hu/>, *Axio.art*, http://axioart.com/index.php?op=live_auction_house&id=40, *Sós Antikvárium*, www.sosantikvarium.hu, *Amazon*, <http://www.amazon.com/>

Munkahelyem, az OSZK digitalizálási projektje egyik fontos részét képezi a 2004-től elkezdett Hungarológiai Alapkönyvtár.⁵⁸⁷ A több ezer, többségében nagy terjedelmű kiadvány elektronikus változatának elkészítése az eddigi legnagyobb magyar szövegdigitalizálási vállalkozás. Folyamatos bővítés alatt van a külföldön élő magyar (magyar származású) alkotók, kutatók, híres személyiségek adatait tartalmazó hungarika névkataszter⁵⁸⁸, és emellett a nemzeti könyvtár céljával tűzte ki a külföldön található hungarika gyűjtemények minél teljesebb számba vételét⁵⁸⁹. A nyilvántartásban jelenleg szereplő országok: Ausztrália, Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, Hollandia, Írország, Kanada, Luxemburg, Nagy-Britannia, Németország, Svájc. A tárgymutató alapján keresve a grafika címszó alatt csak a „Zentralbibliothek, Zürich” szerepel, tehát az anyag jelentős kiegészítésre szorul. A honlap folyamatos fejlesztés, bővítés alatt áll.

A könyvjegyek mint a múlt tanúi, értékek őrzői országhatárokon átívelve közvetítik kultúránkat, a kulturális emlékezet részei. A hungarika ex libris anyag külföldi gyűjteményekben való előfordulásának rendszerezett feltárása még nem történt meg, ezért ezirányban csak elszórt adatok állnak rendelkezésünkre.

A külföldi gyűjtemények hungarikái bizonyosságai az ex librisek élénk nemzetközi csereforgalmának, a magyar grafikusok és gyűjtők nemzetközi ismertségének, népszerűségének. A magyar vonatkozású, hungarika ex libris kutatás területi, nyelvi, személyi, ill. tartalmi hungarikumokra egyaránt irányul, azaz olyan ex librisekre, melyek magyar grafikus alkotásai, vagy/és magyar tulajdonos számára készítettek, vagy/és magyar nyelvűek, vagy/és tartalmukban Magyarországra utalók.

A korábban felsorakoztatott külföldi ex libris gyűjtemények bemutatásánál utalást tettem hungarika vonatkozásokra, ezek: a *Kempton Stadtarchiv*ban (Németország, Kempton) a magyar származású Ade Mathild grafikus alkotásai; a *Biblioteka Narodowa* (Lengyelország, Varsó) kb. 1500 magyar ex librise, Stefan Kotarski gyűjteményéből; a *Matica Slovenská* (Szlovákia, Martin) feltárt magyar vonatkozású anyaga; a *Hungarian Folklore Museum* (Amerikai Egyesült Államok, Passaic) gyűjteményében szereplő magyar grafikusok (Petry Béla, Fery Antal, Németh Nándor, Vén Zoltán stb.) művei.

A *Román Nemzeti Könyvtár* (Biblioteca Nationala a Romaniei) már említett ex libris katalógusaiban magyar grafikusok munkái is jelentős százalékban szerepelnek, az ismertebbek közül Balázsffy Rezső, Balogh István, Bakonyi Tekla, Bánszky Tamás, Bartos László, Becz Jenő, Bottlik Tibor, Buday György, Dániel Viktor, Drahos István neve van képviselve több ex librisszel.

Az 1975-ben létrejött belgiumi *Sint-Niklaas Nemzetközi Ex Libris Centrum* az első években 30 országból 60 ezer ex librisszel, köztük 3450 magyar vonatkozásúval

⁵⁸⁷ *Hungarológiai Alapkönyvtár*, <http://mek.oszk.hu/hungalap>

⁵⁸⁸ *Hungarika Névkataszter*, <http://w3.oszk.hu/hunhtm/hnevk.htm>

⁵⁸⁹ *Külföldi hungarika könyvtári gyűjtemények*, <http://www.oszk.hu/hungarik/index.html>

rendelkezett (a legtöbb, 806 darab ex libris Drahos István munkája)⁵⁹⁰. Azóta ez a szám ajándékozások és kiállítások révén tovább gyarapodott⁵⁹¹.

A 2008-ban alapított isztambuli *IMOGA Grafikai és Ex Libris Múzeum* gyűjteményében jelenleg 15 ezer ex libris, köztük két mappányi magyar anyag található, százas nagyságrendben⁵⁹².

A *varsói Fukier Múzeum* (a magyar Mezőgazdasági Múzeummal megosztva) őrzi Lippóczy Norbert ex libris gyűjteményét⁵⁹³.

A külföldi gyűjteményekben szereplő hungarika vonatkozások száma a rendszeresen meghirdetett nemzetközi pályázatokkal egyre növekszik. Erre a Nemzetközi Ex libris Kongresszusok két évente kiírt pályázatán túl következzenek egy kisebb szintű példa. 2011. február 17-én nyílt meg a *8. Nemzetközi Gyermek Ex libris Kiállítás*, melynek szervezői a *Szlovén Ex Libris Egyesület* és az *Osnovna Šola Komenda Moste (Általános Iskola, Komenda)* voltak⁵⁹⁴. Célul tűzték ki, hogy ösztönözzék a fiatalabb korosztályt a részvételre, hangsúlyozva az ex libris készítésben rejlő kreativitást, és nem utolsósorban az ex libris és a könyvgyűjtés már kiveszőben levő összefonódását. Büszkék lehetünk arra, hogy a pályázat alkalmából összeállított katalógusba három magyar pályázó: Giber Ádám, Hugl Péter és Kerti Kornélia Anna (mindannyian a tatai Vaszary Iskola növendékei) ex librisei is bekerültek⁵⁹⁵. Ezzel magyar vonatkozású ex librisekkel gyarapodott a szlovén Ex libris Egyesület, ill. az Osnovna Šola Komenda Moste anyaga.

A gyűjtemények közt kiemelkedik a disszertáció tényleges vizsgálati korpuszát képező ex libris anyag a *moszkvai Rudomino Összorosz Állami Idegennyelvű Könyvtár Ritka Könyvek Osztályán*⁵⁹⁶, melynek 4585 ex librist tartalmazó könyvjegygyűjteményében 784 db a hungarika, mely a teljes anyag kb. 17%-a, tehát jelentős arány. A gyűjtemény időbeli határa a XIX. század végétől az 1970-es évek elejéig jelölhető meg, az utolsó jegyzett évszám 1972 vége. Az anyag jórészt témás (szimbolikus) könyvjegyeket tartalmaz, korábbi (XVIII–XIX. századi), heraldikus ex librisek csak kis számarányban szerepelnek.

Oroszország neve nem található meg az Országos Széchényi Könyvtár Hungarológiai Alapkönyvtára adatbázisban – így kutatásommal, a Rudomino Könyvtár magyar vonatkozású ex libriseinek számbavételével bővíteni szándékozom a vizsgált országok, és a tárgyszavak körét.

A gyűjtemény részletes bemutatását lásd a következőkben.

⁵⁹⁰ *A Sint-Niklaasi Nemzetközi Ex libris Központ*, Kisgrafika, 1977/1. sz., 33.; <http://musea.sint-niklaas.be/exlibris>

⁵⁹¹ *Internationaal Exlibriscentrum, Een levende verzameling boekmerken*, <http://www.sint-niklaas.be/vrije-tijd/cultuur/musea/internationaal-exlibriscentrum>

⁵⁹² *IMOGA Grafikai és Ex Libris Múzeum, Isztambul*, <http://www.imoga.org/pPages/pImoga.aspx?psID=4§ion=1&lang=ENG&bhcp=1>

⁵⁹³ BUKOWSKI, Tadeusz: *A magyar diszpolgár*, Magyar Napló, www.magyarnaplo.hu/mn/200106/46.html

⁵⁹⁴ VASNÉ TÓTH Kornélia: *Gyermek ex librisek Szlovéniában*, Kisgrafika, 2011/3. sz., 13. – A pályázat kiírói hangsúlyozták a könyvjegy eredeti funkcióját, könyvvel való kapcsolódását, azaz a művészi attitűd mellett célul tűzték ki a gyermekekben a könyv szeretetének elmélyítését. Az ex libris valódi értelmét akkor nyeri el, ha elkészülve bekerül egy könyvbe, s ezzel jelöli a könyvbarát, bibliofil tulajdonost.

⁵⁹⁵ *8. Mednarodna Razstava Otroških Ekslibrisov, 17.2. 2011–18.3.2011*, Organizatorja Osnovna Šola Komenda Moste, Društvo Exlibris Sloveniae Ljubljana, 2011.

⁵⁹⁶ 2010 nyarán Klebelsberg Kunó-ösztöndíjjal közel egy hónapos időtartamban a moszkvai Rudomino Könyvtárban végzett személyes kutatásom alapján. A témáról átfogó tanulmányom jelent meg *A modern ex libris a vizuális kultúra korában – egy hungarika vonatkozású gyűjtemény üzenete* címmel (Magyar Könyvszemle, 2011/3. sz., 359–377.), és

8. A moszkvai Rudomino Könyvtár ex libris kollekcója a hungarológiai kutatások fényében; a gyűjtemény létrehozója

„... minden civilizált állam köteles gondot viselni könyvtáiról, szem előtt tartva, hogy ezek jelentik azon intellektuális tapasztalatok alapjait, melyek egy nemzet fejlődéséhez elengedhetetlenek.” (Margarita Rudomino)⁵⁹⁷

8.1. A moszkvai kutatás helyszíne, ideje, körülményei

A kutatás helyszíne a moszkvai Rudomino Összorosz Állami Idegennyelvű Könyvtár (VGBIL) Ritka Könyvek Osztálya⁵⁹⁸ (15. sz. melléklet) volt. Az Oroszországban található kb. 130 000 könyvtárból 48 000 működik a kulturális minisztérium égisze alatt. Ezek közt 10 könyvtár, többek között a Rudomino Összorosz Állami Idegennyelvű Könyvtár világhírré tett szert.⁵⁹⁹

Az 1922-ben, Margarita Rudomino által alapított, több részlegből álló könyvtár (BIL) 1948-tól kapta meg az „összorosz állami” státuszt, s változtatta nevét a mostanira (Rudomino Összorosz Állami Idegennyelvű Könyvtár, VGBIL). Jelenleg kb. 4,5 millió dokumentummal rendelkezik. Az intézményben többek között brit, amerikai, francia, japán, holland kulturális központ, kanadai oktatási központ működik, különleges osztályai közt pedig találunk vallási, ritka könyves, ill. periodika részleget.

A Rudomino Könyvtár az utóbbi években elévülhetetlen érdemeket szerzett a hungarológiai kutatások terén. A könyvtárról az orosz nemzeti kulturális örökségvédelmi program⁶⁰⁰, ill. az ennek kapcsán történt események, ezekről írt cikkek, tanulmányok vonatkozásában az utóbbi években többször hallhattak a tudományos élet iránt érdeklődők. A „Translatio librorum. Tanulmányok az Oroszországból Sárospatakra visszaszolgáltatót könyvek kapcsán”⁶⁰¹ (2007) c. tanulmánygyűjtemény a második világháború alatt hadizsákmányként Oroszországba szállított sárospataki könyvek visszaadása alkalmából született, bemutatva a hazatért könyvek kutatásának első eredményeit. A könyvek visszaszolgáltatását a Rudomino Könyvtár főigazgatója szavaival élve a „történelmi igazságtalanságok helyrehozatala”⁶⁰² egyik állomásának tekinthetjük. A könyv a XV.

ismertető cikkem a Kisgrafika folyóiratban: *Kultúrák közti párbeszéd, avagy hungarika ex librisek a moszkvai Rudomino Könyvtárban* (Kisgrafika, 2010/3. sz., 6–8).

⁵⁹⁷ Margarita Rudomino (1900–1990) a moszkvai Rudomino Könyvtár alapítója, a könyvtár történetéről, <http://archive.libfl.ru/eng/75/rudomino.html>

⁵⁹⁸ Всероссийская Государственная Библиотека Иностранной Литературы им. Рудомино, Отдель Редкой Книги – *Vszeroszsijszkaja goszudarsztvennaja biblioteka inosztranoj lityeraturi imenyi M. I. Rudomino, Otygel redkoj knyigi* (109189 г. Москва ул. Николаямская 1.)

⁵⁹⁹ SRAJBERG, Ákov L.: *Google and libraries in Russia: first experience*, Könyvtári Figyelő, 2009/4. sz. 827–828.

⁶⁰⁰ VISZOCSEK Eszter: *Az orosz nemzeti kulturális örökségvédelmi program első eredményei*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 51. évf., 2004/11. sz., 519–520.

⁶⁰¹ GENYIJEVA, Jekatyerina Jurjevna, KISS Ilona, MONOK István: *Translatio librorum. Tanulmányok az Oroszországból Sárospatakra visszaszolgáltatót könyvek kapcsán*, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2007.

⁶⁰² ERDŐS Zoltán: *Translatio librorum*, Iskolakultúra, 2008. jún. 30., 167–169.

Budapesti Könyvfesztiválon, 2008. április 26-án került bemutatásra. Jekatyerina Genyijeva igazgató – Monok István, az OSZK akkori főigazgatója szavaival élve – „elkötelezett híve az Oroszországba került európai gyűjtemények darabjai azonosításának”⁶⁰³, és amennyiben rajta múlik, visszaadásának. A gyűjtemények rekonstruálásának egy nagyon értékes példája a Kismartonból Moszkvába szállított egykori Esterházy-könyvtár ma is fellelhető 1321 művének katalógusa. Eddig 102 kötetről tudunk, melyek szerepeltek a Rudomino Könyvtár 16. századi német nyelvű könyveinek katalógusában.⁶⁰⁴ A katalógust bevezető tanulmány sok új információt tartalmaz a gyűjtemény sorsát illetően.

A Rudomino Könyvtár magyar kapcsolatait mutatja, hogy a könyvtár épülete előtti, hírességeket, költőket-írókat, politikusokat, tudósokat bemutató szoborparkban Abraham Lincoln, Niccolò Machiavelli, James Joyce, Maurice Maeterlinck, Charles Dickens, Heinrich Heine stb. mellett megtalálható nagy költőnk, József Attila mellszobra. A könyvtár Ritka Könyvek Osztályának olvasótermében kutatva pedig számos régi magyarországi nyomtatványokkal, könyvekkel és nyomdákkal foglalkozó, jórészt magyar szerzők által írt könyv szerepel, a szerzők közt Monok István, V. Ecsedy Judit, Borsa Gedeon, Emődi Tamás nevével.⁶⁰⁵ Megtalálható a Régi Magyarországi Nyomtatványok három kötete⁶⁰⁶, mely 2625 magyar nyelvű, valamint magyarországi nyomtatvány leírását adja közre.

8.2. A kutatott gyűjtemények, az átnézett dokumentumok állaga, jellege

A Rudomino Könyvtár Ritka Könyvek Osztálya 1974-ben alakult meg mint a könyvtár önálló részlege. Több évtizede, megközelítőleg az 1980-es évektől őrzik a raktárban azt a 4585 *ex librist* (részben *alkalmi grafikát*), mely a hungarológiai kutatás tárgya volt. Az anyag egy gyűjteményegységként, valószínűsíthetően vétel útján került a

⁶⁰³ MONOK István: *Knyigi iz szobranyija knyazej Eszterhazi v moszkovszkih bibliotekah. – Bücher aus der Sammlung der Fürsten Esterházy in Moskauer Bibliotheken. Katalog*, wurde geschafft von: Karina A. Dmitrijeva, Nyikolaj N. Subkov et alii, Rudomino, Moszkva, 2007. Magyar Könyvszemle, 124. évf. 2008/2. sz., 221–223. (recenzió)

⁶⁰⁴ MONOK István: *Knyigi iz szobranyija knyazej Eszterhazi v moszkovszkih bibliotekah...*, Magyar Könyvszemle, 124. évf. 2008/2. sz., 221–223. (recenzió)

⁶⁰⁵ MONOK István: *A Rákóczi-család könyvtárai 1588-1660. Bibliotheken der Familie Rákóczi 1588-1660.*, Scriptum, Szeged, 1996, 285); V. Ecsedy Judit – Simon Melinda: *Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon 1488-1800 / Hungarian Printers' and Publishers' Devices 1488-1800.*, Balassi Kiadó, Bp., 2009.; Borsa Gedeon: *Könyvtörténeti írások. I. A hazai nyomdászat 15-17. század. II. A külföldi nyomdászat 15-16. század*, Országos Széchényi Könyvtár, Bp. 1996-1997.; *Az OSZK 16. századi nyomtatványainak katalógusa*, I–III., összeállította SOLTÉSZ Erzsébet, VELENCZEI Katalin, W. SALGÓ Ágnes, Bp., 1990.; EMŐDI András: *A Nagyváradi Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár régi állománya (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei I.)*, Szerk. MONOK István, Akadémiai Kiadó, Budapest-Nagyvárad, 2005.; *A Nagyváradi Szemináriumi Nyomda, 1745-1804*, Összeáll. EMŐDI Tamás, Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár-OSZK, Budapest-Nagyvárad, 2004.; SOLTÉSZ Zoltánné: *A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században*, Akadémiai Kiadó, Bp. 1961.; *La Bibliothèque Antal Reguly de Zirc*, Kiad. MONOK István, OSZK, 2006.; *Szent helyek a térképeken – Térképtörténeti kiállítás a pannonhalmi főapátság és a Schottenstift (Bécs) anyagából*, Szerk. Dr. TÖRÖK Zsolt, Bencés Kiadó és Terjesztő Kft. Pannonhalma, 2005.

⁶⁰⁶ *Régi Magyarországi Nyomtatványok 1473-1600*. Közreműködők: BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla, KÁFER István és KELECSÉNYI Ákos, Budapest, 1971.; *Régi Magyarországi Nyomtatványok 1601-1635*. Összeáll. BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla, Budapest, 1983.; *Régi Magyarországi Nyomtatványok 1636-1655*. Összeáll. HELTAI János, HOLL Béla, PAVERCSIK Ilona, P. VÁSÁRHELYI Judit, Budapest, 2000.

könyvtár tulajdonába⁶⁰⁷, évtizedeken át rendezetlen állapotban hevert a raktárban, feldolgozására nem volt mód.

A 2010. június 14–július 5. között végzett feltárás során általam átnézett, kb. 2,5 folyóméternyi, összesen 71 tartóba (39 mappába és 32 albumba) rendezett, könyvtári pecséttel és raktári számmal ellátott kollekción két fő egységre osztható: a N1–N39 szám alatti mappákat országok szerinti (4. sz. melléklet), a N40–70 számú szabadlapos albumokat grafikusok szerinti rendben (5. sz. melléklet) állította össze a gyűjtemény utolsó, a könyvtári vétel előtti tulajdonosa, aki nemzetközi szintű ex libris anyaggal rendelkezett.

A 4585 ex librist tartalmazó moszkvai gyűjtemény 784 db hungarika ex librise bizonyosága annak, hogy a magyar alkotók és gyűjtők könyvjegyei nemzetközi szinten is elismertek, rendelések, ill. cserék útján bekerülnek a világ bármely részén található intézményi és egyéni gyűjtők anyagába.

8.3. A gyűjtemény létrehozója, possessora

8.3.1. Provenienciakutatás

Egy gyűjteményt alapvetően jellemez a tulajdonosa, és fordítva: a tulajdonos személye meghatározza a gyűjtemény jellegét. Mivel a vizsgálat tárgyát jelentő ex libris anyag egy gyűjteményként került a könyvtár tulajdonába, alapvető célom volt a tulajdonos személyének kiderítése. A provenienciakutatás bármely típusú gyűjtemény esetén gazdag háttérismereteket hozhat felszínre. Különösen tapasztalható volt ez a jelen esetben, mivel az anyag rendszerének megértéséhez nyújtott támpontot. Ehhez – a kutatás tárgyával összhangban – az ex librisek szolgáltak alapul.

A gyűjteményegység mindkét részében, a mappák, ill. az albumok belső tábláján is található volt a tulajdonost jelölő, cirill betűs ex libris, de három különböző változat. Mivel az 1–39. mappák belső felébe ragasztott könyvjegyeken szereplő tulajdonosi név – a betűk rendezetlen elhelyezkedése miatt – többféle olvasatra adott lehetőséget (16/1. sz. melléklet), a tulajdonos nevének pontos megfejtéséhez a 40. és 41. számú szabadlapos albumokban talált ex librisek adtak igazi támpontot. Egyúttal az ugyanazon névre szóló tulajdonosjelölő ex librisek (az anyag egységes rendezettsége, külleme mellett) igazolják a két fő egység összetartozását. Ez alapján a gyűjtő az orosz nemzetiségű E. H. Минаев (Minajev, Jevgenyij Nyikolajevics) lehetett, aki egyébként nemcsak gyűjtőként, hanem az ex libris téma szakírójaként is nevet szerzett magának az 1960–70-es években, és akinek műveiből többet is őriz az Országos Széchényi Könyvtár.⁶⁰⁸

A mappák borítóján talált, tehát kiemelt fontosságú, saját nevére szóló könyvjegyek egy bibliofil, gyűjtő szenvedélyű emberről tanúskodnak, aki számára fontosak a könyvek, a kisgrafikai alkotások. Erre utal egyik ex librisén a könyveket (és kisgrafikákat) védő íj⁶⁰⁹,

⁶⁰⁷ A Rudomino Könyvtárban kapott tájékoztatás alapján.

⁶⁰⁸ Országos Széchényi Könyvtár katalógus, http://nektar1.oszk.hu/librivation_hun.html

⁶⁰⁹ Grafikus: G. Kravcsov (mappa N40, N42–70)

(16/2. sz. melléklet) a másikon a könyvek lovagias védelmét kifejező kard („őrző-védő ex libris”)⁶¹⁰. Harmadik könyvjegyén a nyomtató hengerből kikerülő lapok a nyomda fogalomkörébe vezetnek⁶¹¹, mint látni fogjuk, nem véletlenül.

J. Ny. Minajev (1899–1980) személyét, munkásságát illetően további kutatásokat folytatva a következőkre derült fény. A moszkvai Arbaton élő professzor, a tudományok doktora, művészettörténész, ismert műgyűjtő, szakíró, újságíró, az ex libris és kisgrafika műfaj propagálója, a moszkvai Ex libris Klub (Moszkovszkij Klub Ekszlibrisztov, MKE) tagja. Az észt Paul Ambur és az orosz Sz. G. Ivenszkij mellett a szovjet exlibrisológia egyik legismertebb képviselője.

A Moszkvai Kereskedelmi Akadémia, ill. a Jogi Egyetem elvégzése után nagy papírgyártó vállalatok vezetője lett.⁶¹² Mint alapító tag aktív részt vállalt a világháború viszontagságai után csak 1961-ben újjáalakuló Moszkvai Ex libris Klub életéből. Ekkor már mint nyugdíjas sok időt tölthetett az ex librisek gyűjtésével, rendszerezésével, ill. a témában való publikálással. Sz. G. Ivenszkij – a művészettörténet kandidátusa, a Vologdai Képtár igazgatója (szintén neves gyűjtő és ex libris szakíró, Minajev kortársa), több száz ex libris készítője – 1980-ban megjelent: „*Knyizsnij znak: isztorijá, teorijá, praktika hudozsesztvennovo razvitijá*” c. könyvében a könyvjegyek történeti fejlődését vizsgálva átfogó képet nyújt az ex libris irodalmáról, ill. a grafikusművészek mellett a nevesebb gyűjtőkről is. Az 1960–70-es évek Moszkvájáról írva kiemeli Minajev szakírói (újságírói) és gyűjtő tevékenységét.⁶¹³

Minajev jó üzleti érzékének, és a vállalati irányításban szerzett tapasztalatainak köszönhetően is szerkesztett, ill. kiadatott mintegy húsz ex librisről szóló könyvet, köztük több átfogó jellegű munkát, katalógust, mappát, monográfiát. Külön kiemelném az 1967-es és 1970-es expókra készült katalógusait. Műveiben a híresebb grafikusok mellett a kevésbé ismerteket is bemutatja, ill. a nagyobb gyűjtőkről, gyűjteményekről is megemlékezik.

Főbb ex libris témájú műveinek sorra vétele széleskörű betekintést nyújt az 1960–1970-es évek szovjet ex libris életébe. 1966-ban több munkája is megjelent. A korabeli szovjet ex libris művészetről átfogó képet adó „*Ekszlibrisz szovjetszkij hudozsnyikov*”⁶¹⁴ című, levelezőlap formájú fametszetű ex libris reprodukciókat tartalmazó kiadvány az Európa-szerte ismert művészek (Goljakovszkij, Frolov, Kalasnyikov) mellett kevésbé ismerteket (Szokolov, Pikov, Hizenszkij, Ratner) is bemutat, de hiányossága, hogy mellőzi az észt, lengyel, litván művészeket.⁶¹⁵ A „*Jevgenij Nyikolajevics Goljakovszkij. Gyeszjaty Ex libriszov*”⁶¹⁶ című könyv elé Minajev írt bevezetőt, mely a művész J. Ny. Goljakovszkij legszükségesebb életrajzi adatait adja meg⁶¹⁷. A „*Knyizsnij znaki Nyikolaja Kaliti*”⁶¹⁸ c. könyvvel Ny. Kalita ex libriseit veszi sorra.

⁶¹⁰ Grafikus: N. V. Burmagin és G. N. Burmagina (mappa N1–39)

⁶¹¹ Grafikus: ismeretlen (mappa N41/a,b), az ábrán egy könyv gerincén U. G. Ivanszk (1878–1922) bibliográfus, exlibrisológus neve szerepel

⁶¹² Adatközlő: Nyina Zsarkova, Jaroszlavl Képzőművészeti Múzeum, 2010. júl. 19-én kelt levele.

⁶¹³ IVENSKIJ, Sz. G.: *Knyizsnij znak: isztorija, teorija, praktika hudozsesztvennovo razvitija*, 1980, 227.

⁶¹⁴ MINAJEV, J. Ny.: *Ekszlibrisz szovjetszkij hudozsnyikov*. Moszkva. 1966. Izd. Szovjetszkij Hudozsnyik.

⁶¹⁵ A kiadványról részletes recenzió: *Kisgrafikai Értesítő*, 1969. december, 630.

⁶¹⁶ GOLJAKOVSKIJ, J. Ny.: *Deszjaty Ex libriszov*, Kombinát Graficeszkogo Iszkusztva, Moszkva, 1966.

⁶¹⁷ A címben jelzett 10 ex libris részletesen bemutatva a *Kisgrafika Értesítőben (Könyvespolc)*, 1970. ápr. 668–669).

⁶¹⁸ MINAJEV, J. Ny.: *Knyizsnij znaki Nyikolaja Kaliti*, Knyizsnaja torgovlja, 1966, No. 7.

Az 1967-es montreáli expóra, világkiállításra⁶¹⁹ készítette az „*Ex libris USSR, Moszkva-Montreal 1967*”⁶²⁰ című összeállítást, mely három nyelven (orosz–francia–német) foglalja össze a szovjet ex libris művészet történetét, kiemelve a jelesebb alkotókat, és utalva a külföldi megrendelőkre is. A könyv végén 20 eredeti ex libris található. A mű 3000 példányban készült, és eljutott a világ nagyobb könyvtáraiba, köztük az Országos Széchényi Könyvtárba, a Wales-i Nemzeti Könyvtárba⁶²¹ stb.

Minajev 1967-ben külön könyvekben foglalta össze Alekszej Kravcsenko és Vadim Frolov ismertebb könyvjegyeit⁶²² – utóbbi kiadója a moszkvai Ex libris Klub. „*Masztjersztvo i fantazija*”⁶²³ címmel elméletibb könyvet is megjelentetett ez évben.

1968-ban J. Ny. Goljakovszkij és J. Burgunker munkásságát mutatta be: „*Knyizsnij znak J. Ny. Goljakovszkovo*”⁶²⁴, „*Ekszlibriszi Jevgenyija Burgunkera*”⁶²⁵. Emellett „*Ekszlibrisz. Knyiga-albom*”⁶²⁶ címmel albumot adott ki, melynek országok szerinti rendszerét alkalmazta részben saját ex libris gyűjteménye csoportosításakor is. A mű 10 000 példányban jelent meg. Első fejezetében az orosz ex libris történetét foglalja össze a XV. századtól (Doszifej ex librise) a Szovjetunió megalakulásáig. A könyv második fejezete a szovjet ex libris történetét követi nyomon egészen napjainkig, és a szovjet ex libris minden jelentősebb művelőjéről megemlékezik. Különösen a szovjet ex libris kezdeti, 1917–1930 közötti időszakára vonatkozó megállapításai és adatközlései értékesek. A monográfia harmadik része a külföldi ex libris történetét foglalja össze: Németország, Franciaország és Anglia könyvjegy történetét részletesen elemzi, az olasz, belga, csehszlovák és lengyel ex libris grafikusokról csak röviden szól. A magyar ex libris művészetről szintén keveset ír, Nagy Árpád, Drahos István, Fery Antal, Gy. Szabó Béla, Stettner Béla és Kaveczky Zoltán neveit említi. (Az illusztrációk közt magyar grafikus műve nem szerepel.) A munka negyedik fejezete az ex libris gyűjtésről szól, ismerteti a nevesebb szovjet ex libris gyűjtőket és gyűjteményeket, ill. megemlékezik a szovjet szakírókról és ex libris irodalomról. E rész értékes adalékokat közöl a szovjet bibliofília történetéhez is.⁶²⁷

A kortárs Mihail Vlagyimirovics Matorin 10 fametszetű ex libriséről „*Gyeszjaty ekszlibriszov*” címmel jelentetett meg művet 1969-ben. A bevezető tanulmányban részletes áttekintést ad a tíz kisgrafikáról. Az első 1924-ben, az utolsó 1965-ben keletkezett, közülük öt kétszínnyomatú. A stílus konzervatív realista, a kompozíciók középpontjában emblémaszerű ötlet áll.⁶²⁸

⁶¹⁹ IVENSZKIJ, Sz. G.: *Knyizsnij znak: isztorija, teorija, praktika hudozsesztvennovo razvitija*, Izd. Knyiga, Moszkva, 1980., 231.

⁶²⁰ MINAJEV, J. Ny.: *Ex libris USSR, Moszkva-Montreal 1967*. Izd. Knyiga, Moszkva, 1967.

⁶²¹ *Országos Széchényi Könyvtár*, http://nektar1.oszk.hu/LVbin/LibriVision/lv_view_records.html és *Aberystwyth National Library*, <http://discover.llgc.org.uk/default.aspx?q=exlibris>

⁶²² MINAJEV, J. Ny.: *Vtoraja szizny ekszlibriszov Alekszej Kravcsenko*, Literaturnaja Rosszija, Moszkva, 1967., MINAJEV, J. Ny.: *K dokladu knyizsnije znaki Vadima Frolova*, MSzK, Moszkva, 1967.

⁶²³ MINAJEV, J. Ny.: *Masztjersztvo i fantazija*, Knyizsnaja torgovlja, 1967, No. 10.

⁶²⁴ *Knyizsnij znak J. Ny. Goljakovszkovo*, Szoszt. MINAJEV, J. Ny., Izd. Knyiga, Moszkva, 1968.

⁶²⁵ MINAJEV, J. Ny.: *Ekszlibriszi Jevgenyija Burgunkera*, Tvorcsesztvo 1968, No. 3.

⁶²⁶ MINAJEV, J. Ny.: *Ekszlibrisz. Knyiga-albom*, Szovjetszkij Hudozsnyik, Moszkva, 1968.

⁶²⁷ GALAMBOS Ferenc: MINAJEV, Jevgenyij: *Ekszlibrisz (Moszkva 1967)*, Magyar Könyvszemle, 85. évf. 1969/4. sz., 431. (recenzió)

⁶²⁸ MATORIN, M. V.: *Gyeszjaty ekszlibriszov*, Kisgrafika Értesítő 1971. dec. (Könyvespolc, összeáll. GALAMBOS Ferenc), 910.

1970-ben „Ekszlibrisz”⁶²⁹ címmel Sz. P. Fortinszkijjal közös könyvalbumot jelentetett meg, mely sorra veszi az 1917-es forradalom előtti, majd utáni ex libris alkotókat, és számot ad a modern szovjet ex librisről, az ismertebb gyűjtőkről, kiállításokról, szakirodalmakról is. A Lenin-centenáriumra Lenint ábrázoló ex librisokról „*Obraz V. I. Lenina v ekszlibrisze*”⁶³⁰ címmel Sz. Vullal jelentetett meg közös munkát. A kiterjedt, Lenin témájú szovjet ex libris anyagból harminc lapot válogattak be; ezek részint Lenin portrék, részint olyan helyeket mutatnak be, melyek Lenin életében fontos szerepet játszottak. A lapok közül kiemelkednek A. Kalasnyikov és G. Kravcsov alkotásai.⁶³¹

A moszkvai Ex libris Klub az 1970-es osakai expóra készülve jelentette meg orosz és angol nyelven (a művészek listáját japánul is közölve) a „*Szovjetszkij ekszlibrisz na Ekszpo-70. Moszkovszkij Klub ekszlibriszisztov*” c., Minajev által összeállított könyvet.⁶³² Kiemelten szól az 1960–70-es évek elejéig alkotó művészekről, ill. a moszkvai Ex libris Klub grafikusairól. A könyv 41 eredeti ex librist tartalmaz, 1500 példányban jelent meg.

Az 1971-es lipcsei könyvművészeti kiállításra „*Szovjetszkij ekszlibrisz Iba-71*”⁶³³ c. katalógus-albumot állított össze, mely orosz, német, angol és francia nyelven készült, 2000 példányban.

Minajev egyik legsikeresebb könyvének számít az 1971-ben megjelentetett „*500 ekszlibriszov. Ekszlibriszi hudozsnyikov Rosszijszkaj Federacii*”⁶³⁴ című, 40 000 (!) példányszámmal. A könyv az orosz szöveg mellett angol, francia, német összefoglalót tartalmaz. A mű átfogó jellegű, a 20. század orosz ex libris művészetét mutatja be, 44 művész rövid életrajzán és méltatásán, ill. 500 (egészen pontosan 509) ex librisük reprodukcióján keresztül (kiegészítve azok bibliográfiai adataival, a technika jelölésével). A bevezetőben Minajev felvázolja a történelmi előzményeket, ezzel könnyítve meg a mai ex libris művészet megértését. A nagyobb gyűjtőkről, gyűjteményekről is megemlékezik. Érdekes észrevétele: míg az orosz ex libris 1917-ig csak 8000 lapot számlál, addig napjainkig ez a szám meghaladja a 40 000-t. „Az orosz ex libris 20. századi fejlődése jól illeszkedik bele az európai fejlődésbe. A stílusfejlődés a szecessziótól az expresszionizmuson keresztül a szürrealizmusig terjed, de általában a realizmus az uralkodó és igen erős a nemzeti jelleg. A felsorakoztatott művészek között a nemzetközileg is előnyösen ismert mesterekkel, mint Burmagin, Goljakovszkij, Dmitrevszkij, Kalasnyikov, Kalita, Kopilov, Kravcsov, Kravcsenko, Lapsin, Litosenko, Matorin, Nagovicin, Pikov, Ratner, Favorszkij, Frolov, de a kevésbé ismert, vagy éppen általunk nem ismert művészekkel való találkozás is sokszor a felfedezés erejével hat. Elég, ha ezek közül Burgunker, Bucsnev, Bem-Grigorjeva, Brimmer, Vadikin, Verholancev, Gidoni, Goncsarov, Gruzenberg, Ecseisztov, Konstantin, Kuzanjan, Kuprejanov, Morozov,

⁶²⁹ MINAJEV, J. Ny. – FORTINSZKIJ, Sz.: *Ekszlibrisz*; Izd. Knyiga, Moszkva, 1970.

⁶³⁰ VUL, Sz. – MINAJEV, J. Ny.: *Obraz V. I. Lenina v ekszlibrisze*, Izd. Knyiga, Moszkva, 1970.

⁶³¹ VUL, Sz. – MINAJEV, J. Ny.: *Obraz V. I. Lenina v ekszlibrisze (Moszkva, Izd. Knyiga, 1970.)*, Kisgrafika 1973/1. sz., 41. (recenzió)

⁶³² Sz. G. IVENSZKIJ: *Knizsnij znak: isztorija, teorija, praktika hudozsesztvennovo razvitija*, Izd. Knyiga, Moszkva, 1980, 237.

⁶³³ *Szovjetszkij ekszlibrisz Iba-71, Mezsdunarodnaja vizstavka ekszlibrisza pri vizstavke iszkussztva knyigi „IBA-71”*, Moszkovszkij klub ekszlibriszisztov, Moszkva, 1971.

⁶³⁴ *500 ekszlibriszov. Ekszlibriszi hudozsnyikov Rosszijszkaj Federacii*; Avtor-szosztovityel: MINAJEV J. Ny., Szovjetszkaja Rosszija, Moszkva, 1971.

Miroljubova, Piskarev, Mitrohin, Paplinov, Pavlov, Poljakov, Ptasinszkij, Rerberg, Szokolov, Teodorovics, Tolokonnikov, Rizenszkij vagy Silingovszkij neveit említjük.”⁶³⁵

A könyv magas példányszáma bizonyítja, hogy a Szovjetunióban az 1970-es évekre megnőtt az érdeklődés az ex libris iránt. A mű sajnálatos hiányossága: az értékebb rézkarc lapok hiányoznak, a bemutatott ex librisek a fa- és linómetszetek, litográfiák, klisék közé sorolhatók.

1975-ben minikönyvet jelentetett meg „*Ekszlibrisz SzSzSzR*”⁶³⁶ címmel, 1000 példányban. „*Moszkovszkij klub ekszlibriszisztov. 75 let zsznyi i moje szobiratyelsztvo*”⁶³⁷ című munkájában a moszkvai Ex libris Klub 75 éves gyűjtőtevékenysége és saját gyűjteménye mellett emléket állít többek között Fedora Molibozsenko grafikusművésznak is.⁶³⁸

A Bibliotekar (No 10, 1975.) folyóiratban a nők és az ex libris témájában cikke jelent meg „*Ekszlibrisz–zsensinye*” címmel. Kiemelkedő alkotása az Anatolij Kalasnyikov ex libriseiből „*Ekszlibriszi Anatolija Kalasnyikova*”⁶³⁹ címmel készített album, ugyancsak 1975-ből.

Mihail Verholancev orosz grafikusról „*Ekszlibriszi Mihaila Verholanceva*”⁶⁴⁰ címmel jelentetett meg könyvet 1976-ban. A bevezető angol, francia és német nyelven is olvasható.

8.3.2. *Magyar–oroszkülkapcsolatok az 1960–70-es években*

J. Ny. Minajev műveinek számbavétele után *külkapcsolatait*, azok közül is a magyarok felé irányulókat vizsgálom. Mivel ex libris gyűjteményében nagy számban fordultak elő magyar grafikusok munkái, a gyűjtők körében szokásos nemzetközi szintű levelezés mellett jogos a feltételezés, hogy személyes ismeretségekre is szert tett hazánk felé. A moszkvai Ex libris Klub vezető tagjaként, ill. mint könyvjegygyűjtő is kapcsolatban állt magyarokkal. A moszkvai ex libris klub az 1960–70-es években élénk kapcsolatot tartott fenn főként a szocialista országok, de a nyugati országok klubjaival is, és ezeken keresztül a világ gyűjtőivel.⁶⁴¹

Az orosz ex libris élet fellendülésének nagy lökést adott az 1964-es lengyelországi és az 1970-es budapesti kongresszus, melyen a szovjet grafikusok nagy sikert arattak. A Knyiga könyvkiadó kiadványok megjelentetésével támogatta a kör munkásságát. Az ekkoriban kiadott ex libris témájú kötetek közül kiemelkednek az A. Kalasnyikov, G. Ratner, Ny. Jeremcsenko, P. Upitis, R. Mutazo, M. Motorin, V. Frolov műveit bemutatók.

⁶³⁵ *Könyvismertetés*, Kisgrafika 1974/1. sz., 39–40.

⁶³⁶ *Ekszlibrisz SzSzSzR*, Szoszt. J. Ny. MINAJEV, Knyiga, Moszkva, 1975.

⁶³⁷ *Moszkovszkij klub ekszlibriszisztov. 75 let zsznyi i moje szobiratyelsztvo*, Vsztup. szt. MINAJEV, J. Ny. Moszkva, 1975.

⁶³⁸ *Fedora Molibozsenko grafikusművész honlapja*, exlibris-molibojenko.ru/ fdm/bibliograf_f.htm, lásd még: Rosszjiskij ekszlibrisznij zszurnal, vipuszk 8. 2008.

⁶³⁹ MINAJEV, J. Ny: *Ekszlibriszi Anatolija Kalasnyikova*, Knyiga, Moszkva, 1975.

⁶⁴⁰ *Ekszlibriszi Mihaila Verholanceva*, vved. Jevgenyij MINAJEV, Knyiga, Moszkva, 1976.

A klub szoros kapcsolatba került a Könyvbarátok Klubjával, a moszkvai Puskin Múzeummal és a Művészeti Akadémiával. A kiállításokon a grafikák mellett könyvritkaságokat, minikönyveket, nyomdatechnikai eljárásokat is bemutattak.

1968–69-ben a Nyomdaipari Egyesüléssel rendeztek közös kiállítást, kiemelkednek még a szokolnyiki parkban, ill. az Expo-70, Expo-71 keretében bemutatott alkotások. Ivenszkij: *Knyizsnij znak: Isztorija, teorija, praktika hudozsesztvennovo razvitija* (1980) c. könyvében az ex libris történeti fejlődését vizsgálva átfogó képet nyújt az ex libris irodalmáról, ill. a grafikusművészek mellett a nevesebb gyűjtőkről is. Az 1960–70-es évek Moszkvájáról írva kiemeli Minajev szakírói és gyűjtő tevékenységét.⁶⁴²

1970 májusában „Magyar kisgrafika és ex libris kiállítás” volt Minszkben. Ennek megrendezéséről már 1967-ben megállapodtak; a magyarországi 1967. decemberi „Nemzetközi kisgrafika és ex libris találkozón”⁶⁴³ Valerij Polikarpov vetette fel az ötletet⁶⁴⁴. 1967 novemberében, amikor a szovjet hatalom fennállásának 50 éves évfordulója alkalmából Moszkvában is többféle megemlékezést, tudományos ülésszakot tartottak, a szovjet–magyar kapcsolatok élénk voltát igazolja az Országos Széchényi Könyvtár által rendezett „A szovjet ex libris 1917–1967” c. kiállítás is, Sz. G. Ivenszkij (a Vologdai Képtár igazgatója) és Bélley Pál (az OSZK osztályvezetője) szervezésében. A tárlaton Minajev nevére készült két ex libris is szerepelt⁶⁴⁵. A kiállítás anyagát, 250 (és további 50, levélben elküldött) ex librist Sz. G. Ivenszkij felajánlotta az OSZK gyűjteményébe, ahol a Kisnyomtatványtárban nyert elhelyezést. Az e témában folytatott levelezés⁶⁴⁶ dokumentumaiként a Bélley Pálhoz, ill. Sebestyén Géza főigazgatóhoz írt levél másolatát lásd a 14/a,b mellékletekben.

Az OSZK Híradó 1968-as évi 1-2. számában Bélley Pál „Szovjet-magyar ex libris kapcsolatok” címmel megjelent írása is orosz grafikusok (Kravcsenko, Favorszki) magyar kapcsolatait taglalja⁶⁴⁷.

Az élénk kapcsolati háló révén indokolt tehát, hogy több minszki ex librist is találtam a Minajev-gyűjtemény hungarikái között, konkrétan Réthy István és Semsey Andor nevére (Tyihanovics linómetszetei). Minajev velük, és Bordás Ferenc, Fery Antal grafikusokkal is találkozhatott 1970 májusában, a már említett minszki kiállításon. (A kétoldalú kapcsolatnak megfelelően a későbbiekben Budapesten minszki művészek munkái kerültek bemutatásra.) Másrészt ezek az ex librisek azért is kuriózumnak számítanak, mivel az OSZK anyagában nem lelhetők fel. (16/3,4. sz. melléklet)

⁶⁴¹ SZÖLGYÉMY Pál: *Baráti beszélgetés Salamon Vullal, a moszkvai ex libris gyűjtők titkárával*, Kisgrafika Értesítő, 1977/3. sz., 31.

⁶⁴² IVENSKIJ, Sz. G.: *Knyizsnij znak: Isztorija, teorija, praktika hudozsesztvennovo razvitija*, Knyiga, Moszkva, 1980, 227.

⁶⁴³ *Meghívó, Kisgrafika- és exlibris gyűjtők nemzetközi találkozója, Budapest, 1967. december 30–31.* Program. (Semsey-hagyaték)

⁶⁴⁴ *Hírek*, Kisgrafika Értesítő 1970. augusztus, 712.

⁶⁴⁵ *A szovjet ex libris 1917–1967.* Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása. Szerk. Sz. G. IVENSKIJ és BÉLLEY PÁL (leíró katalógus), Budapest, 1967. nov., 17., 36. (A továbbiakban: *A szovjet ex libris 1917–1967*)

⁶⁴⁶ Sz. G. Ivenszkij 1968. február 13., február 14., február 17., február 20-án postázott levelei Vologdából Sebestyén Géza főigazgató részére (OSZK, Bp., Múzeum krt. 14.); Sz. G. Ivenszkij 1968. február 24-én postázott levele Dr. Bélley Pál, az OSZK osztályvezetője részére.

⁶⁴⁷ *Hírek*, Kisgrafika Értesítő, 1968. augusztus, 480.

A személyes kapcsolat másik lehetőségét az 1953–62 közt évente, majd 1962 utántól két évente megrendezett nemzetközi ex libris kongresszusok jelentették, melyeken mind magyar, mind orosz részről egyre többen vettek részt az 1960–70-es években. A budapesti, XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus látogatói listáján Minajev neve nem szerepel, de társai közül többen is részt vettek, így általuk alkalma nyílt a cserére. Emellett a levelezés mindig az egyik legjobban működő útja volt a kapcsolattartásnak, ebben a Kisgrafika Értesítő is segítségére volt a gyűjtőknek, a magyarok mellett közölve külföldiek címét, cserelapjait is⁶⁴⁸.

Az 1970-es években hazánkban több, a szovjet ex libriseket és grafikusokat bemutató kiállítást rendeztek, a budapesti mellett Pécsen, Debrecenben, Komádon⁶⁴⁹.

Magyar vonatkozásban fontos felfedezés, hogy Minajev két ex librise megtalálható az Országos Széchényi Könyvtár állományában is (V. A. Frolov⁶⁵⁰ és A. T. Nagovicin⁶⁵¹ alkotásai). Ezek ugyanis szerepeltek a Sz. G. Ivenszkij és Bély Pál által 1967-ben a könyvtárban rendezett „A szovjet ex libris 1917–1967” c. kiállításon, melynek anyagát – mint korábban már utaltam rá – Ivenszkij az OSZK-nak ajándékozta.

További adalékot jelent Minajev és a magyarok kapcsolataira, Minajev ex libriseinek magyarországi ismertségére a Semsey-hagyatékban talált a *Szovjet grafikusok ex librisei és kisgrafikái* c., a Derkovits Gyula Művelődési Központban (Leninváros) 1976-ban rendezett kiállítás leíró katalógusa, melyben V. Frolov egy Minajev nevére szóló ex librise is szerepel⁶⁵². A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulója tiszteletére 1977-ben szovjet grafikusművészek könyvjegyeiből rendezett kiállítás meghívóján pedig két, J. Ny. Minajev nevére szóló ex libris szerepel, katonával, ill. pávát etető emberalak ábrájával. A Hazafias Népfrent VII. kerületi Bizottságának dísztermében nyíló kiállítás megnyitására Dr. Semsey Andort, a Kisgrafika folyóirat szerkesztőjét kérték fel⁶⁵³.

8.4. A Minajev-gyűjtemény további egységei más közgyűjteményekben

Minajev teljes ex libris gyűjteménye nagyságát illetően meghatározó jelentőségű felfedezés, hogy nemcsak a Rudomino Könyvtár rendelkezik tőle származó anyaggal, gyűjteménye további egységeit őrzi két múzeum: a moszkvai Puskin Szépművészeti Múzeum és a jaroszlavlai Képzőművészeti Múzeum.

⁶⁴⁸ *Cserelista*, Kisgrafika Értesítő, 1966. április, 264.

⁶⁴⁹ *Szovjet ex librisek, alkalmi- és szabadgrafikák kiállítása* (Pécs, 1974), *Szovjet ex librisekből és grafikusokból rendezett kiállítás* (Pedagógus Művelődési Ház, Debrecen, 1975. március 23–április 21.), *German Ratner szovjet grafikusművész kiállítása* (1976. július) – meghívók a Semsey-hagyatékban

⁶⁵⁰ *A szovjet ex libris 1917–1967*, i. m., 16.

⁶⁵¹ Uo., 36.

⁶⁵² *Szovjet grafikusok ex librisei és kisgrafikái*. A kiállítás megtekinthető a Derkovits Gyula Művelődési Központ Hírlapolvasójában, 1976. november 8–14. Leninváros (Semsey-hagyaték)

⁶⁵³ *Meghívó, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulója tiszteletére szovjet grafikus művészek könyvjegyeiből rendezett kiállítás, 1977. november 1 – november 30.* (Semsey-hagyaték)

A moszkvai *Puskin Szépművészeti Múzeum* (Музей изобразительных искусств им. А. С. Пушкина) grafikákat és nyomatokat tartalmazó osztályán⁶⁵⁴ fellelhetőek Minajev gyűjteményéből származó, főleg orosz grafikusok által készített ex librisek is, tízezres nagyságrendben.⁶⁵⁵

A Moszkvától 250 km-re fekvő *Jaroslavl Képzőművészeti Múzeum* (Jaroslavszkij Hudozsesztvennij Muzej) grafikai állományában szintén tekintélyes részt tesz ki a 19–20. századi orosz és külföldi ex libris gyűjtemény, melyből kb. 25 000 példányszámú a Minajev-anyagból származó ex libris. A „*Jaroslavszkij hudozsesztvennij muzej*”⁶⁵⁶ című könyv külön részben mutatja be az ex libris kollekción, ill. fontos forrás a múzeum honlapja⁶⁵⁷, és a gyűjtemény gondozójának, Ny. V. Zsarkovának egy 2006-os, ill. 2009-es kongresszuson tartott előadása „*Isztorija szozdanyija fonda ekszlibrisza v szobranyii Jaroslavszkovo hudozsesztvenno muzeja*”⁶⁵⁸ címmel, melyet leköszölt a 2009-es orosz ex libris újság is⁶⁵⁹. Eszerint a múzeum 1987 és 1995 között alakította ki közel 30 000 darabot tartalmazó ex libris gyűjteményét (ez kb. az Országos Széchényi Könyvtár ex libris állományával rokon nagyságú) – három híres gyűjtő anyagának megvásárlásával: V. V. Ashik (1905–1985), Szentpétervár; J. Ny. Minajev (1899–1980), Moszkva; Sz. G. Ivenszkij (1925–), Jaroslavl. Ashik gyűjteményéből kb. 3000, Ivenszkijéből kb. 1200, Minajevéből kb. 25 000 példány került a múzeumba.

Minajev gyűjteményegysége bekerüléséről a következőket tudjuk: 1988-ban V. M. Salabajevoj tudományos munkatárs meghívására a jaroslavliai a Puskin Múzeumban tettek látogatást, és megállapodtak Minajev gyűjteménye egy részének, főként az európai grafikusoktól származó ex libriseinek megvételéről. 1989-től tárgyalásokba kezdtek Minajev özvegyével, Galina Alekszandrovnával, akitől 1994-ig Minajev kb. 25 000 ex librisét vásárolták fel⁶⁶⁰. (2008-ban egyébként a feleség is elhunyt, ma már csak Minajev lánya, Natalja él Moszkvában⁶⁶¹.)

A Minajev-gyűjtemény fő része az 1960–1970-es évek európai és a szovjet művészeinek alkotásaiból áll, tágabb körűen pedig 19–20. századi hazai és külföldi ex libriseket tartalmaz (főként Európából, Ázsiából, Amerikából). Minajev a gyűjtemény európai részét az 1960-as években kezdhette gyűjteni, amikor a nemzetközi politikai életben enyhülés következett be. Az ex librisekből, kiemelten a Minajev-anyagból átfogó kiállítás volt megtekinthető a jaroslavlai múzeumban 2001. október 19-étől.⁶⁶² Bár a jaroslavliai általános célul tűzték ki az egyéni gyűjtemények egyben tartását – ez a Minajev-anyag esetében nem sikerült, hiszen a kollekció egy részét a Puskin Múzeum őrzi,

⁶⁵⁴ *Museum Complex of the Pushkin Museum of Fine Arts, Collections Prints and drawings*, <http://www.arts-museum.ru/collections/graphics/index.php>

⁶⁵⁵ Nágya Morozova Gyerkas adatközlése alapján, Puskin Múzeum, tudományos munkatárs (2010. augusztus 25. Isztambul, FISAE Nemzetközi Ex libris Kongresszus)

⁶⁵⁶ *Jaroslavszkij hudozsesztvennij muzej*, Jaroslavl, OOO „SzPK”, 2007., <http://artmuseum.yar.ru/index.php/>

⁶⁵⁷ *Jaroslavszkij hudozsesztvennij muzej*, www.artmuseum.yar.ru

⁶⁵⁸ *Knyzsnij znak: isztorija i szovremennoszty*, Vszerosszijszkaja naucsno-prakticseszskaja konferencija. Izd. Mezsdunar. sojuza knyigoljubov, Moszkva, 2006, 86–90.

⁶⁵⁹ ZSARKOVA, Ny. V.: *Ekszlibriszi v muzejah Jaroslavlja, Isztorija szozdanyija fonda ekszlibrisza v szobranyii JHM*, Rosszijszkij Ekszlibrisznij Zsurnal, Vipuszk 9., Izd. Mezsdunar. sojuza knyigoljubov, Moszkva, 2009, 11–16.

⁶⁶⁰ Uo., 11.

⁶⁶¹ Adatközlő: Nyina Zsarkova, Jaroslavl Képzőművészeti Múzeum, 2010. júl. 19-én kelt levele.

⁶⁶² *Novosztyi iszkusztva 2001*, <http://www.artinfo.ru/RU/news>

ill. a Moszkvai Rudomino Könyvtár is tárol állományában több ezer Minajevtől származó ex librist.

Mivel tudomásom szerint egyik múzeum sem foglalkozott a Minajev-gyűjtemény részletekbe menő, az egyes példányok módszeresen elemző feldolgozásával, a Rudomino Könyvtárban található gyűjteményegység országok szerinti, ill. azon belül hungarika szempontú feltárása fontos lépés mind az exlibrisológia, mind a könyvtártudomány számára.

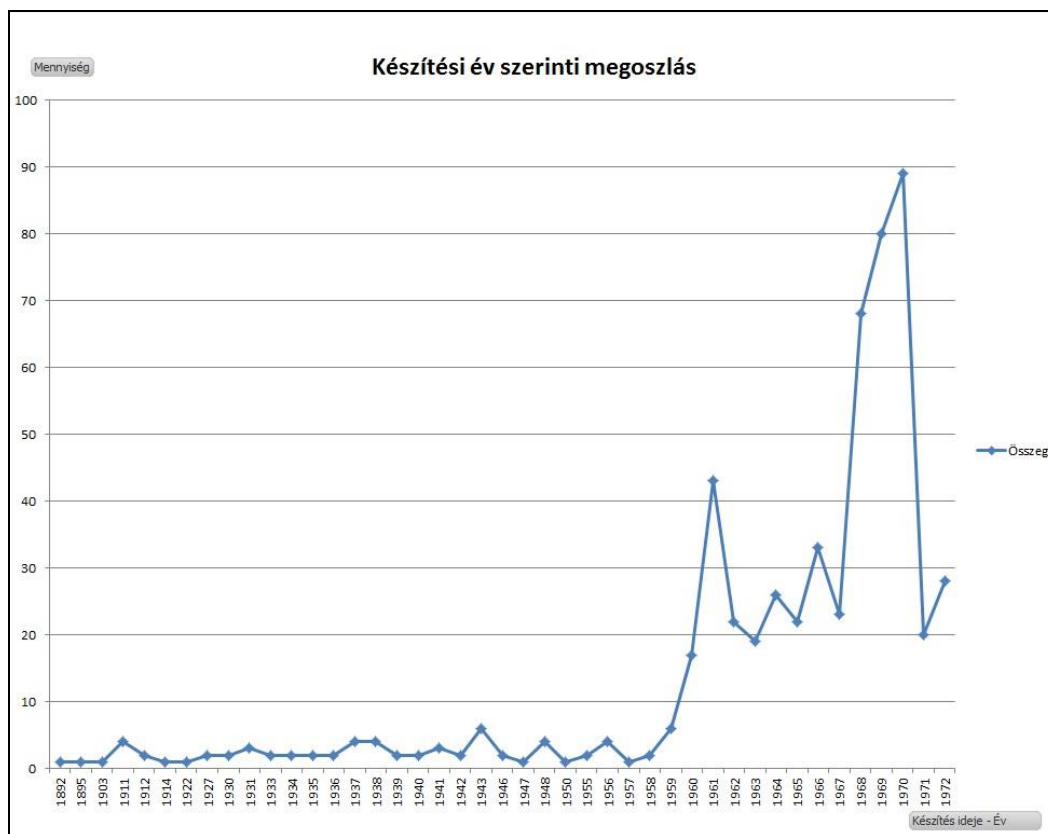
9. A moszkvai Minajev-gyűjtemény hungarika ex libriseinek típusai, időbeli és térbeli határai, a feldolgozás módja

A moszkvai Rudomino Összorosz Állami Idegennyelvű Könyvtár Ritka Könyvek Osztályán végzett kutatásom során a 4585 darabszámú kisgrafika (ex libris és alkalmi grafika) anyagban 784 hungarika vonatkozású ex librisre leltem. Ezen gyűjteményegység átfogó bemutatására vállalkozom a következőkben.

9.1. A gyűjtemény időbeli határai

Egy gyűjtemény időbeli behatárolhatósága befolyásolja a kollekciónak a tartalmát és jellegét is. A Rudomino Könyvtárban fellelt Minajev-gyűjtemény hungarika anyaga zömében a XIX. század végétől az 1970-es évek elejéig készült, főként szimbólumos (témás) ex libriseket tartalmaz. Időrendben a legkorábbi 1892-ben készült (N39/1)⁶⁶³, a legkésőbbi 1972 végén (N38/23). *(Lásd 2. sz. diagram.)* Ez alól csak 2-3 mappa kivétel, melyekben korábbi (XVIII–XIX. századi), heraldikus ex librisekre is leltem (N7, N12).

⁶⁶³ A számozás (N1/...) a Minajev-gyűjtemény mappáira utal, az azokban szereplő ex librisek egyedi jelzetével.

2. sz. diagram: A Rudomino Könyvtár hungarika ex libriseinek készítési év szerinti megoszlása

Éves lebontásban a legtöbb magyar vonatkozású ex libris 1961-ben, 1964-ben, 1966-ban, ill. 1970-ben készült. Az 1961-es év hungarika ex libriseinek magas aránya több oldalról is megindokolható. Nem sokkal előtte, 1959-ben alakult meg a magyar ex libris gyűjtők egyesülete, a Kisgrafika Barátok Köre, mely évek alatt fokozódó támogatást nyújtott a hazai mellett a külföldre irányuló kapcsolatok kiépítéséhez is. 1961-ben zajlott a *lipcsei* nemzetközi ex libris kongresszus, melyhez kapcsolódva megelénkült az ex libris készíttetés és csere. Az ugyancsak ez évben újjáalakuló Moszkvai Ex libris Klub helyi és nemzetközi szinteken is támogatta a gyűjtőket. A magyar ex libris élet fellendülését mutatta többek között az Országos Széchényi Könyvtár 1961-ben rendezett kiállítása Bordás Ferenc kisgrafikáiból.

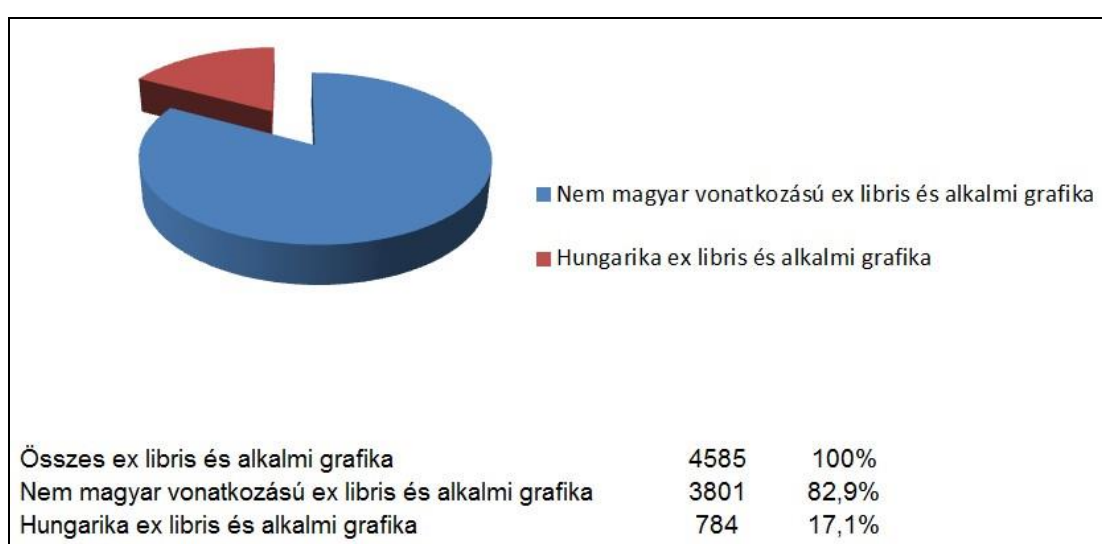
Viszonylagos növekedés figyelhető meg 1964-ben, a *krakkói* nemzetközi ex libris kongresszus következtében, és 1966-ban, a *Hamburgban* tartott nemzetközi találkozó évében, amikor az ex libris szervezetek nemzetközi összefogására megalakult az Ex libris Egyesületek Nemzetközi Szervezete, a FISAE.

A Minajev-gyűjtemény magyar vonatkozású, hungarika ex libris anyaga tekintetében kiugróan magas arányt képvisel 1970, a Budapesten rendezett XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus éve. Erről a kongresszusok kapcsán a későbbiekben részletesen lesz szó.

9.2. A két fő gyűjteményegység állapota, főbb számadatai (kvantitatív vizsgálat)

A feltárás eredménye: az 1–39. sorszámú mappák összesen 3911 db dokumentumot tartalmaznak, paszpartúzott formában. E mappákban összesen 778 a hungarika vonatkozású ex libris. A gyűjtemény másik egységében, a N40–70-ig sorszámozott albumokban 674 darab kisgrafika szerepel, ebből mindössze 6 a hungarika.

Összegezve a számadatokat: a két gyűjteményegységben található ex libris és alkalmi grafika darabszáma 4585 darab, ebből összesen 784 a hungarika. A teljes gyűjtemény kb. 17,1%-a tehát a magyar vonatkozású, amely tekintettel a gyűjtő orosz voltára, jelentős arány. (3. sz. diagram)

3. sz. diagram: A hungarika ex libris és alkalmi grafika anyag százalékos aránya a gyűjtemény egészében

9.2.1. A gyűjtemény térbeli, országonkénti rendezettsége (1–39. mappa)

A feltárás során kiderült, hogy az 1–39. mappák alapvetően országonkénti rendezettséget mutatnak, nagyrészt rendszerváltás előtti országnevekkel (kivételem Németország neve, N37). A gyűjtő alapvetően a grafikus nemzetisége alapján dönthette el egy-egy kisgrafika hovatartozását, bár ez gyakran egybeesett a tulajdonoséval, ill. ritkán előfordult, hogy a készítő nemzetisége döntött.

Az 1–39. mappákról összeállított részletes kimutatásnál a következő szempontokat vettem figyelembe: a mappa sorszáma, raktári jelzet, a mappa felirata (cirill betűs), a mappában szereplő ex librisek darabszáma, ezen belül a hungarika ex librisek száma⁶⁶⁴. A keménykötésű mappák számozási sorrendje volt az alapja a táblázatban is feltüntetett hivatkozásnak. Az előforduló országok: *Angola, Anglia, Ausztrália, Ausztria, Belgium, Brazília, Csehszlovákia, Dánia, Dél-afrikai Köztársaság, Finnország, Franciaország,*

⁶⁶⁴ Az 1–39. mappákról készített részletes statisztikát lásd a 4. számú mellékletben.

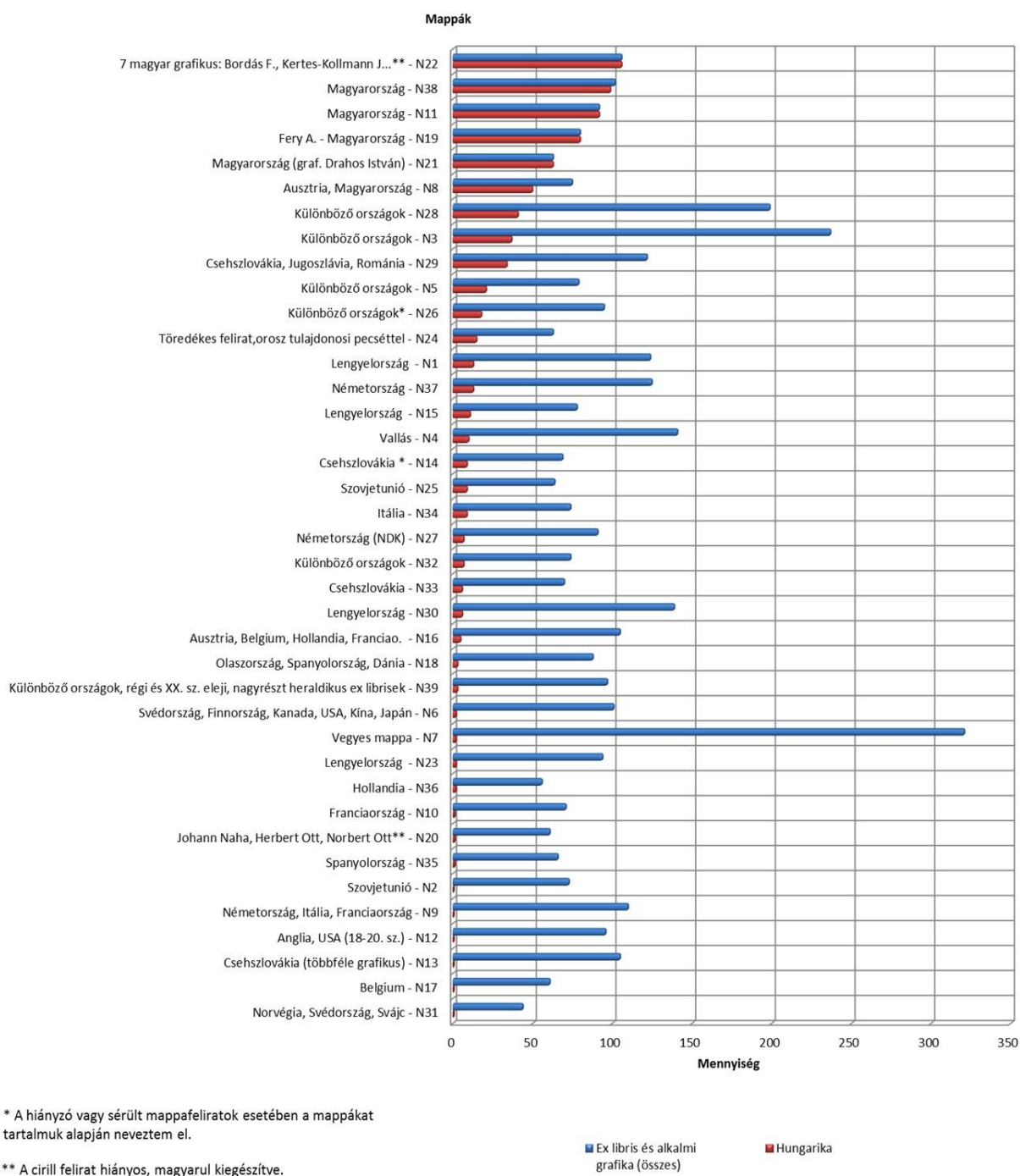
Fülöp-szigetek, Hollandia, Japán, Jugoszlávia, Kanada, Kuba, Lengyelország, Magyarország, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szovjetunió, USA. Az egyes számú mappa (N1) Lengyelország, a második (N2) pedig a Szovjetunió feliratot viseli – ez a gyűjtőt tekintve bizonyos rangsorolást tükröz: szempontjai közt nagy része lehetett a lengyel ex libris kiemelkedő helyzetének az 1960–70-es években, a Szovjetunió elsők közt szerepeltetése pedig utal Minajev származására.

Az országok szerint rendezett mappák közül a Magyarország feliratú a legtöbb: 6 darab, ebből 5 teljesen magyar vonatkozású, azaz hungarika anyag, a N11 (92 db), a N19 (80 db), a N21 (63 db), a N22 (106 db), a N38 (102 db). A N8 mappa nagy része is magyar anyagnak bizonyult, a 75 dokumentumból 50 példány a hungarika.

Magyarország után az országok szerinti mennyiségi sorban Lengyelország és Csehszlovákia következik, 4-4 mappával. Mivel több „Különböző országok” nevet viselő vegyes tartalmú mappa is van (N3, N5, N26, N32), ezek tartalma némileg árnyalja, de lényegesen nem módosítja az országok arányáról kialakított képet. Egy esetben előfordul tematikus rendezés is (N4, Vallás). Az egyes országokhoz tartozó mappamennyiség (az országok nevének betűrendjében): Anglia (1), Ausztria (2), Belgium (2), Csehszlovákia (4), Dánia (1), Finnország (1), Franciaország (2), Hollandia (2), Japán (1), Jugoszlávia (1), Kanada (1), Kína (1), Lengyelország (4), Magyarország (6), Németország (4), Norvégia (2), Olaszország (1), Románia (1), Spanyolország (2), Svájc (1), Svédország (2), Szovjetunió (2), USA (1).

A 778 db hungarikából a magyar mappákban 493 darab, a külföldi országok mappáiban pedig 285 db magyar vonatkozásút találtam, az anyag teljeskörű átnézésével. (4. sz. diagram) A külföldi mappák közül két vegyes, többféle országot tartalmazó mappában szerepelt a legtöbb hungarika: a N28-ban 41, a N3-ban 37 db. Ezek mellett a velünk szomszédos országok anyagában – a N29 „Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia” mappában – található a legtöbb magyar vonatkozású ex libris: 34 db.

A hungarikák mappánkenti megoszlása

4. sz. diagram: A hungarikák mappánkenti megoszlása

Mivel az én célom és feladatom a hungarika vonatkozású anyag feltérképezése volt, a többi ország arányának részletes bemutatásába, elemzésébe nem bocsátkoznék. Ez egy további kutatás tárgya lehet.

9.2.2. *A szabadlapos albumok (40–70. album)*

A 32 db, N40–70. sorszám alatti⁶⁶⁵ szabadlapos albumok feldolgozása során leszűrt konklúzióim: az orosz nemzetiségű tulajdonos csak külföldi országok grafikusainak munkáit rendezte névre szóló albumba. A N40–70. albumokban szereplő grafikusok, mappasorrendben: H. Bauer, F. von Bayros, G. Broel, A. Cossmann, Fidus (Hugo Reinhold Karl Johann Höppener), M. Fingesten, W. Helfenbein, B. Héroux, J. Hodek, F. Kobliha, A. Kolb, S. Kulhánek, R. Mekicki, K. Michel, M. Philipp, A. Rassenfosse, W. Rehn, G. Reitter, K. Ritter, J. Sattler, H. Schaefer, M. Schenke, A. Soder, E. Theermann, T. Hofer, J. Triado, J. Váchal, H. Vogeler, H. Volkert, G. Wedepohl, H. Wilm. Ezen művészek közt nem található magyar. A többségében német–osztrák vonatkozású albumokban szereplő összesen 674 kisgrafikai alkotás közül pedig mindössze 6 darab a hungarika.⁶⁶⁶

10. **A hungarika anyag feldolgozásának módja, főbb szempontjai, segédletek**

A moszkvai Rudomino Összorosz Állami Idegennyelvű Könyvtár, Ritka Könyvek Osztályán végzett ex libris kutatás során az Országos Széchényi Könyvtár ex libris állományának feldolgozásakor alkalmazott szempontokat követtem. A teljes állományból kiszűrt hungarika könyvjegyeknél a következőket vizsgáltam: a tulajdonos megjelölése (akinek a nevére készült az ex libris), méret, technika, a készítés ideje, ábra, szín, szöveg, felirat, változatok-duplumok, a grafikus személye, aláírása, szignója⁶⁶⁷.

A tulajdonosok, azaz ex libris készítőik beazonosítása – mivel ez a szempont az eddigi ex libris szakirodalomban háttérbe szorult a grafikus oldalhoz képest – hosszas háttérkutatást igényelt. Ilyen vonatkozásban összefoglaló jellegű művek, lexikonok nem álltak rendelkezésemre. Mindezt érdemes nyomon követni, és az ex libris kutatás módszertanához is új irányokat mutathat, mely segédleteket vettem igénybe.

A Kisgrafika folyóirat profiljára a megjelenése (1962) utáni években még kevésbé volt jellemző, de az 1970-es évek elejétől megszokottá vált egyes gyűjtők, ill. egyéni és intézményi gyűjtemények bemutatása, bemutatkozása. A rovat többféle néven jelent meg az évtizedek folyamán, eleinte mint a „*Gyűjtők fóruma*” (az 1973/1. számtól). Az 1980-as évektől külföldi gyűjtőknek is teret szentelt a folyóirat. Az 1984/1. számban „*Emlékezés nagy gyűjtőkre*” címmel Pinterits Tiborról olvashatunk, az 1985/2. számban Paul Pfister francia és Gianni Mantero olasz gyűjtőkre haláluk évében emlékeztek a szerkesztők.

A Kisgrafika Értesítő (a későbbiekben Kisgrafika) folyóirat számaiban időszakosan felbukkanó *Új tagok* felvételéről tudósító rovatok is segítségemre voltak, melyek a név és a lakcím mellett gyakran a foglalkozást is közölték. *A címváltozásokat bejelentő listák*, ill. a

⁶⁶⁵ A N41 szám alatt két egység, a N 41/a és N41/b szerepelt.

⁶⁶⁶ A szabadlapos albumokról részletes kimutatást lásd az 5. sz. mellékletben.

⁶⁶⁷ A grafikusok beazonosításához sok esetben csupán a szignók, ill. ezek hiányában mindössze maga a grafika volt a segítségemre. A beazonosításhoz igénybe vett szignótarak, lexikonok jegyzékét lásd a bibliográfiában.

duplum példányú ex librisekre vonatkozó *cserelisták* is fontos adatokkal szolgáltak, szolgálnak a tagok kilétére, elérhetőségére nézve. Időnként a KBK-ban több évig aktívan részt vevő tagok *haláláról* is olvashatunk listákat, megemlékező írásokat (pl. a *Kisgrafika* 1982/1. számában az erdélyi Elekes Vencel, az 1982/2-3. számban a ceglédi Bezzegh Ernő, az 1987/2-3. számban az egri Ebergényi Tibor gyűjtők haláláról).

A KBK megalakulása 30. évfordulója alkalmából a *jubiláló tagokról* emlékezik a *Kisgrafika* 1989/1-2. száma, mely leközi a KBK 1988-as tagnévsorát (külföldi és intézményi tagokat), pontos laccímmel⁶⁶⁸. Nagy kutatási segédletet jelentettek a *Kisgrafika* folyóirat 1994-es és 1997-es évi különszámai *Magyar exlibris-gyűjtők arcképcsarnoka 1-2.* címmel, melyek a következő gyűjtőkről közöltek portrékat, önvallomásokat: Arady Kálmán, Csányi István, Déry Ilonka, Galambos Ferenc, Illyés Sándor László, Kertész Dénes, Kovács József, Krier Rudolf, Nagy Dezső, Palásthy Lajos, Petrikovits László, Pinterits Tibor, Réthy István, Semsey Andor, Berei Soó Rezső, Szigeti István, Tóthpál István (1. rész), Béli István, Elekes Vencel, Katona Gábor, Lustig István, Szász Sándorné Gasztonyi Mária, Szentesi Flórián (2. rész).

A jubileumok alkalmából megjelentetett írások, évkönyvek közül kiemelkedik az 50. évfordulóra megjelentetett *évkönyv* (A *Kisgrafika* Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület jubileumi évkönyve, 1959–2009, KBK, Budapest, 2009.), mely a grafikusokról emlékező fejezet mellett elhunyt neves *kisgrafika* gyűjtőkről is megemlékezik: Hegedűs Ibolya, Katona Gábor, Krier Rudolf, Lippóczy Norbert, Lippóczy Miklós, Nagy József, Oltvai Ferencné Simon Klára, Rácz Győző, Sárai Gáborné sz. Kovács Irén, Semsey Andor személyében.

A kiállítások alkalmából készített *katalógusok* némelyike is a gyűjtők oldaláról közelíti meg a kérdést: *Magyar írók, művészek és tudósok ex librisei* (1964); *Írók, költők az ex libriseken és a kisgrafikákon* (1980)⁶⁶⁹.

Utalhatok még a Magyar Könyvszemle, a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros (3K), a Magyar Grafika, a Művészet Barátai, a Néző Pont c. *folyóiratokra*, melyekben elsősorban szintén fellelhetők elméleti írások az ex libris gyűjtőkről, gyűjtésről.

Mindezeket túl az ex libris gyűjtők, készítőik beazonosításához háttérkutatásokat folytattam a *Kisgrafika Barátok Köre Irattárában*. A rendelkezésre álló 540 belépési nyilatkozat adatainak áttekintése számos személy pontos beazonosítását tette lehetővé⁶⁷⁰. Az ezeken szereplő adatok: név, foglalkozás, laccím, a belépés éve és többségében a születés éve is.

E források és egyéb irattári anyagok, levelezés alapján végeztem el a Rudomino Könyvtárban talált hungarika ex libris anyag tulajdonosainak, a gyűjtők személyének beazonosítását, mely vizsgálat újszerű megközelítés egy gyűjtemény egészére nézve, ezért a leszűrt adatok több szempontból új megvilágításba helyezik a műfaj bemutatását.

⁶⁶⁸ *A Kisgrafika Barátok Köre tagnévsora 1988*, *Kisgrafika* 1989/1-2. sz., 63–69.

⁶⁶⁹ *Magyar írók, művészek és tudósok ex librisei*. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban, OSZK – *Kisgrafika Barátok Köre*, Bp. 1964. (leíró katalógus); *Írók, költők az ex libriseken és a kisgrafikákon*. Összeáll. LENKEY István, Hajdúhadház, 1980. június (leíró kiállítási katalógus), Hajdúhadháztéglási Földi János Városi Könyvtár *kisgrafikai* füzetek sorozat.

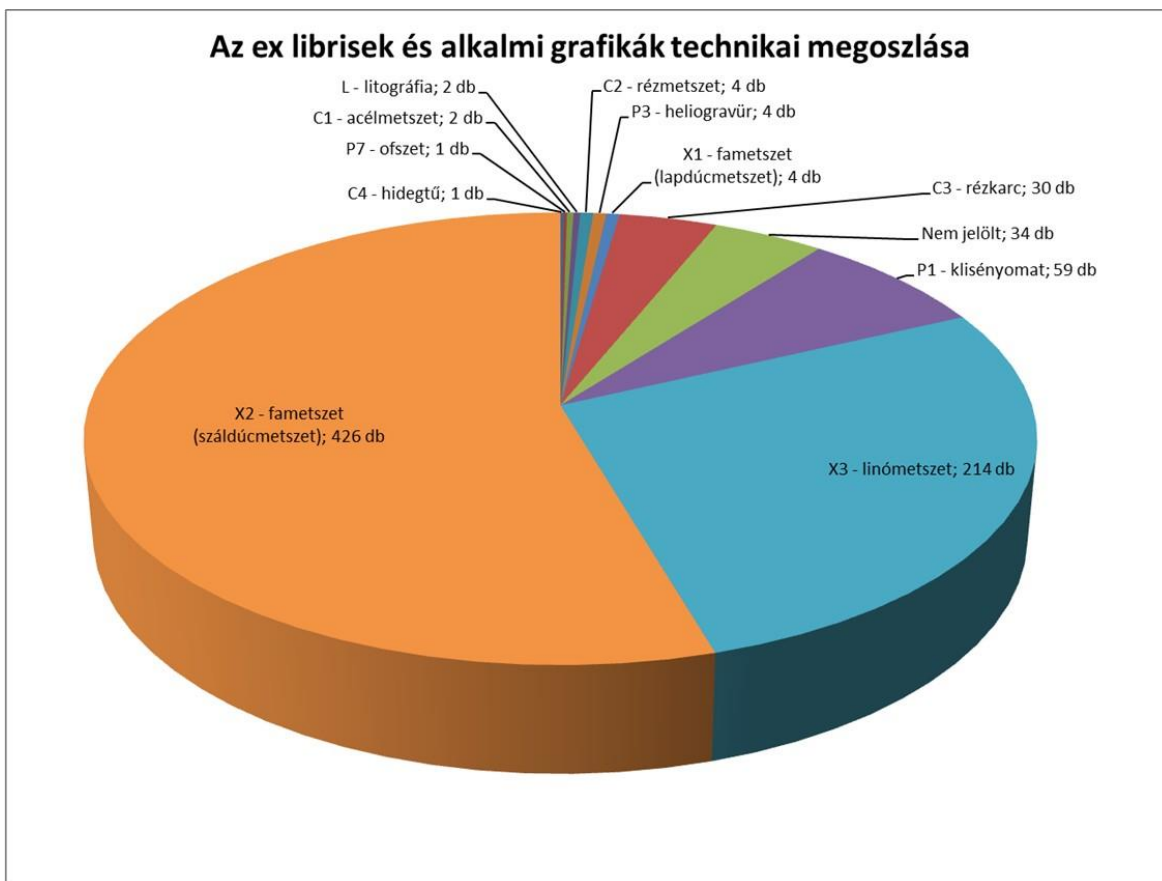
⁶⁷⁰ *Belépési nyilatkozatok 1– 540. sorszám alatt*, KBK Irattár

Vizsgálat alá vettem a Rudomino Könyvtárban talált hungarika ex libris anyag tulajdonosait a foglalkozás, a nemek megoszlása alapján. Ezekről részletes táblázatos kimutatást készítettem. Ezt összevettem a KBK tagsági belépésekből kiszűrt, országos szintű tendenciákkal. Utóbbi adatlapokból arra is támpontokat találtam, mikor és kik léptek be újonnan a KBK körbe, mikor volt a legerőteljesebb, és mikor csökkent a belépési hullám mértéke. A tagsági belépési lapok foglalkozásokra vonatkozó szűrési eredményét összevettem a Kisgrafika folyóirat 1972-es számában⁶⁷¹ található, a teljes tagságot 1971-re vizsgáló szociológiai adatokkal, ill. a rudominós ex libris anyag kutatási eredményeivel. E hármas összevetés többértű tanulságait részletesen taglalom. E komparatiztikai elemzés jelentőségét növeli, hogy ehhez hasonló, tudományos igényű, szélesebb kört bevizsgáló áttekintés nem készült az ex libris gyűjtőkről.

A fogalmak tisztázása végett fontosnak tartom megjegyezni, hogy a vizsgált anyagban a kisgrafika műfaján belül nemcsak ex librisek, hanem *alkalmi grafikák* (azaz: valamely neves alkalomra, eseményre, évfordulóra készített kisgrafikai alkotások) is szerepeltek. Másrészt több olyan ex libris szerepelt a gyűjteményben, mely egyúttal valamilyen alkalomra is készült, és azt a szövegében is jelzi. Az ilyen átmeneti eseteket a könyvjegyek közé soroltam. Ezekről a későbbiekben részletesen szólok.

A grafikák *technika* szerinti beazonosítása nem tartozott a részletesebben bemutatandó szempontjaim közé. Az ezirányú összesítő adatokat itt közlöm. E szerint a lapok nagy része fadúcmetset (száldúcmetset, X2), ezután következnek a linómetsetek (X3), majd a klisényomatok (P1). A rézkarcok (C3), rézmetsetek (C2), acélmetszetek (C1), heliogravűrök (P3), litográfiák (L) jóval kisebb százalékban fordulnak elő. Erről lásd az alábbi diagramot. (5. sz. diagram)

⁶⁷¹ A KBK tagsága a statisztika tükrében, Kisgrafika 1972/1. sz., 24.

5. sz. diagram: Az ex librisek és alkalmi grafikák készítési technika szerinti megoszlása

11. Hungarika ex librisek a Minajev-gyűjteményben, magyar és külföldi grafikusok alkotásai

11.1. Háttér: élénkülő grafikaélet az 1960–70-es években, egyesületek, kiállítások, pályázatok, katalógusok

A hazai és nemzetközi ex libris életben nagy fellendülés volt megfigyelhető az 1960–70-es években, ez is oka a magyar vonatkozású anyag külföldi gyűjteményekben is fellelhető nagy számarányának. A második világháború viszontagságai közt feloszlott magyar ex libris egyesület (a MEGE) 1959-ben Kisgrafika Barátok Köre néven alakult újjá, Stettner Béla elnökletével. Az 1960-as évektől mind kiterjedtebbé vált a kör munkássága, melyet a budapesti mellett a vidéki szervezetek megalakulása is bizonyított. (Erről részletesen lásd korábban.)

A létrejövő körök tevékenységébe egyre több grafikus és gyűjtő kapcsolódott be. Közülük a Minajev-gyűjteményben összesen 80, nemzetközileg elismert *magyar grafikus* ex librisei szerepelnek, a legnagyobb példányszámban: Fery Antal, Drahos István, Stettner

Béla, Bordás Ferenc, Kertes-Kollmann Jenő, Menyhárt József, Nagy László Lázár, Takács Dezső, Nagy Arisztid⁶⁷² stb. alkotásai.

Az ex libris élet fellendülése nyomon követhető a *kiállítások*, az ezekre – és évfordulókra – megjelentetett katalógusok növekvő számával. Országos és budapesti viszonylatban is számos kiállítást rendeztek, közülük többet az Országos Széchényi Könyvtárban, Bélley Pál szervezésében. Az OSZK-ban 1961-ben *Bordás Ferenc* ex librisei és grafikai kerültek kiállításra, 1964-ben *költők, írók, képzőművészek* ex libriseit, 1965-ben a korabeli *észt* ex librist mutatták be. 1965-ben *Ábrahám Rafael*, 1966-ban *Diskay Lenke* ex librisei, 1967-ben *A szovjet ex libris 50 éve: 1917–1967*, 1968-ban *Makky György* ex librisei, illusztrációi, ill. *Meskó Anna* és *Póka György*, 1969-ben *Stettner Béla* ex librisei kerültek bemutatásra.

Az 1970-es XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszusnak Budapest adott otthont, mely szintén jelezte – nemzetközi viszonylatban is – a magyar ex libris élet elismertségét. Ez alkalomra az OSZK-ban kiállítást rendeztek a régi magyar ex librisekről, és katalógust is megjelentettek.⁶⁷³

11.2. Az egyéni névre szóló hungarika ex librisek főbb típusai

11.2.1. Magyar grafikusok alkotásai a Minajev-gyűjteményben⁶⁷⁴

A beazonosított *80 magyar grafikus* összesen *677 ex librise* átfogó képet nyújt az 1960–70-es évek grafikusainak munkáiból. A Magyarország (Vengrija) feliratú mappák (N8, N11, N38) mellett többen konkrétan megnevezett magyar grafikusok nevei szerepeltek, ezek: Fery Antal (N19); Drahos István (N21); Bordás Ferenc, Kertes-Kollmann Jenő, Menyhárt József, Nagy Arisztid, Nagy Árpád, Nagy Árpád Dániel, Stettner Béla (N22). Ők kiemelten, a legtöbb ex librisszel szerepeltek a gyűjteményben: Fery Antal (107 db), Drahos István (90 darab), Bordás Ferenc (46 db), Kertes-Kollmann Jenő (40 db), Menyhárt József (31 db), Nagy Arisztid (13 db), Nagy Árpád (8 db), Nagy Árpád Dániel (6 db), Stettner Béla (58 db). Minajev többükkel feltételezhetően személyesen is találkozott: Fery Antallal például az 1970-es minszki magyar kiállítás kapcsán, amikor a magyarok Moszkvába is ellátogattak. Az a tény, hogy Fery Antal (N19) és Drahos István (N21) a hungarika anyagon belüli legnagyobb példányszámmal, egyedi mappákban szerepel Minajev kollekciónak, kettejük kiemelkedő nemzetközi elismertségét is jelzi.

⁶⁷² Fery Antal (107), Drahos István (90), Stettner Béla (58), Bordás Ferenc (46), Kertes-Kollmann Jenő (40), Menyhárt József (31), Nagy László Lázár (26), Takács Dezső (17), Nagy Arisztid (13)

⁶⁷³ *Régi magyar ex librisek 1521–1900.* (leíró katalógus), Szerk. NYÍREŐ István, Országos Széchényi Könyvtár, Bp., 1970.

⁶⁷⁴ A Rudomino Könyvtár magyar grafikusairól megjelent tanulmányaim: VASNÉ TÓTH Kornélia: *Beszédes ex librisek: a kultúra nemzetközi hírnökei*, Magyar Grafika, 2011. február, LV/1., 75–78.; VASNÉ TÓTH Kornélia: *Beszédes ex librisek: a kultúra nemzetközi hírnökei* I. rész, Kisgrafika, 2011/1. sz., 4–7.; VASNÉ TÓTH Kornélia: *Beszédes ex librisek: a kultúra nemzetközi hírnökei* II. rész, Kisgrafika, 2011/2. sz., 4–6.

Rajtuk kívül nagy számú ex librisszel fordul elő Andruskó Károly (48 db), Nagy László Lázár (26 db), Takács Dezső (17 db), Sterbenz Károly (10 db). Tíz alatti könyvjeggyel a Póka György–Meskó Anna grafikus házaspár (9 db), Buday György (8 db), Rozsnyay Kálmán (7 db), Tempinszky István (7 db), Diskay Lenke (7 db), Várkonyi Károly (7 db), Szentessy László (6 db), Gácsi Mihály (5 db), Trojan Marian József (5 db), Varga Lajos Nándor (5 db), Gy. Szabó Béla (4 db), Haranghy Jenő (4 db), Varga Mátyás (4 db), Kőhegyi Gyula (4 db), Kopasz Márta (3 db), Szilágyi Imre (3 db), Dániel Viktor (3 db), Sólyom Sándor (2 db), Rákóczy Ferenc (2 db), Vertel József (2 db), Farkas Dezső (2 db).

Az ismertebb nevek közül egy-egy ex librisszel szerepel: Árkay Tessza, Bajor Ágost, Bakonyi Tekla, Bencze (Binder) László, Dienes János, Gáborjáni Szabó Kálmán, Földes Sándor, Hajós Éva, Huszár István, Helbing Ferenc, Kass János, Kaveczky Zoltán, Kékesi László, Kónya Sándor, Korda Béla, László Gyula, Lavotha Géza, Nechánszky József, Németh Nándor, Ősz Dénes, Reich Károly, Révész Kornél, Sós Zsigmond, Spányi Ilona, Szoboszlai Mata János, Tavaszy Noémi, Tettey Endre, Toroczkaival Oszvald, Vadász Endre, Vecsei Zoltán.

A következőkben a legtöbb ex librisszel szereplő grafikusok pályaképébe, az ex libris, ill. a kultúra terjesztése terén nyújtott tevékenységébe adok betekintést, kiemelten utalva a gyűjteményben szereplő, általuk készített ex librisekre.

Fery Antal (1908–1994) szerencsi grafikus, Szerencs díszpolgára világhírré tett szert. Édesapja, Fery Altó Vince feleségével, Toman Karolinnal 1890-től élt Szerencsen, az 1888–89-ben épült szerencsi cukorgyárban helyezkedett el. Tízgyerekes család 10. gyermekeként Fery Antal sokat köszönhetett Szerencsnek, visszaemlékezéseiben nagy hálával gondol a vidékre. Elfogultságát mutatja, hogy barátja, Pusztai Pál Párizsból küldött képes levelezőlapjára e szöveget írta: „Majdnem olyan szép, mint Szerencs”⁶⁷⁵. A szerencsi cukorgyárban segédmunkásként dolgozva figyelnek fel rajz tehetségére, és Budapestre küldik az Iparművészeti Iskolába⁶⁷⁶. Pályája innen töretlenül halad előre.

1959-től lett tagja, 1978-tól pedig elnöke a Kisgrafika Barátok Körének. Varga Nándor Lajost tekintette mesterének. Üzleti nyomtatványok és plakátok készítése után tért át a kisgrafika adta lehetőségekre. Első kisgrafikáit 1939-ben készítette, de a II. világháború kitörése visszavetette ez irányú tevékenységét, mely 1959-től, a Kisgrafika Barátok Köre újraalakulásától lendült fel újra⁶⁷⁷. Gyakran szerepelt nemzetközi kiállításokon, kongresszusi kiadványokban, FISAE-évkönyvekben, katalógusokban. 1970-ben a budapesti XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus alkalmából az Ernst Múzeumban rendezett kortárs kisgrafikai kiállítás kapcsán ő látta el a főrendezői tiszteletet.⁶⁷⁸

A magyar grafikusok közül a legtöbb, 107 db alkotással szerepel a Rudomino Könyvtár ex libris gyűjteményében. Műveire a klasszicizáló, realista stílus jellemző. Jórészt fametszeteket készít, szaldúc technikával. Könyvjegyei ikonográfiáját, tematikáját éppúgy jellemzik a természeti értékek, fák, virágok, ill. állatok (N19/68) ábrázolásai, mint

⁶⁷⁵ Kopp Antal (*Fery Antal egyik unokaöccse*) közlése, 2012. 09. 18.

⁶⁷⁶ MAYER József: *Fery Antal...*, Kisgrafika 2008/3. szám, 8.

⁶⁷⁷ Soós Imre: *Fery Antal (1908-1994)*, In. *KBK jubileumi évkönyv, 1959–2009*, i. m., 28.

⁶⁷⁸ Soós Imre: *Fery Antal grafikusművéséről*, *Confessio* 1993/3. sz., 86–94.

a műemlékek, a híres emberekről készített portrék (Gutenberg profilja, N19/42), in memoriam és hommage lapok, újévi, karácsonyi, húsvéti üdvözlők. Több ex librise témája a szülőföld, Szerencs, a cukorgyár, és az itt lakó emberek. Alkotásaival elhozta a magyar könyvjegy új arcát, megteremtette a speciálisan magyar könyvjegyet.⁶⁷⁹ Portréi között a magyar történelem híres személyiségei (művészek, írók, tudósok stb.) szerepelnek.

Az egyéni megrendelők közt a saját szűkebb családja (Fery Veronika, Fery Sarolta) mellett kiemelkedik az egyik unokaöccs, Kopp György neve. Ezen kívül gyakori megrendelője Galambos Ferenc, Réthy István, Petrikovits László, Semsey Andor, Semsey Ágnes, Szigeti István és Varga Árpád.

Több ipse fecit (azaz saját névre szóló) lapot is készített, ezek közt kiemelném a 60. születésnapjáról megemlékező, saját portréját ábrázolót: „*Hatvan éves lettem én... Ifjúságom kezdetén. Fery Antal, 1968*” (N19/76). A szöveg felidézi József Attila „Harminkét éves lettem én...” kezdetű, Születésnapomra c. versét. Ez a grafika az OSZK állományában nem szerepel. (16/5. sz. melléklet) A külföldi megrendelők közül: Janusz Szymański (N19/24, N38/82), K. M. Astor (N19/38, N19/79) nevét emelem ki, de nagy számban készített ex librist Gianni Mantero és Paul Pfister számára is⁶⁸⁰.

Fery Antal magánszemélyek mellett gyakran készített könyvjegyeket közművelődési intézmények, pl. könyvtárak számára is (Bocskai István Gimnázium, N19/74; Jászberényi Járási Könyvtár, N38/76). Anyagából az Országos Széchényi Könyvtár 1965-ben rendezett kiállítást, melynek épülete akkor még a Nemzeti Múzeumban volt. Intézményi ex librisei szerepeltek a 2002-es bicentenáriumi kiállításon is. Fery Antal 2005-ben kiadott teljes alkotásjegyzéke⁶⁸¹ összesen 2488 kisgrafikát (ex librist és alkalmi grafikát) jegyez, melyeket napjainkban a Szerencsi Múzeum őriz. (A szerencsi várban pedig külön termet rendeztek be a grafikus tiszteletére.) Fery alkotásaival nagy számban találkozhatunk az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum és az Iparművészeti Múzeum anyagában is.

A közel ezer ex librist és alkalmi grafikát készítő *Drahos István* (1895–1968) grafikus a csereforgalom révén nagy bel- és külföldi elismertségre tett szert. „A külföldi megrendelők Drahos exlibrisművészetében elsősorban a valós bájt, a nyugalom és béke iránti vágyat s a harsány életigenlést szeretik”⁶⁸² – írja Galambos Ferenc, Drahos kortársa, munkásságának méltatója. Rendszeresen szerepelt hazai és külföldi kiállításokon. Könyvillusztrációkat és bélyegterveket is készített. 1933-tól 1957-ig, nyugdíjba vonulásáig rajztanárként dolgozott Szentesen. Az ex libris 1935-től lett elsőrendű műfaja, főleg a fametszetet kedvelte, a düreri hagyományú, vonalas metsző technikával. „*Rajztudás nélkül nem lehet fát metszeni, a véső nem ecset, nem lehet rábízni, hogy véletlenül valamit csináljon. A betűket a művész rajzolja meg és ne a véső bütykölje a fába. És akármilyen csöppnyi alkotás az exlibris, azt bizony meg kell komponálni*”⁶⁸³ – vallotta.

⁶⁷⁹ Imre Soós: *Antal Fery*, In. *Encyclopaedia bio-bibliographical of the art of the contemporary ex-libris*, Ed. Artur Mário da MOTA MIRANDA, Franciscana, Braga, 1988., 48.

⁶⁸⁰ Uo., 50.

⁶⁸¹ *Fery Antal élete, munkássága, alkotásainak jegyzéke*. Szerk. FERY Veronika, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumok Igazgatósága, Miskolc, 2005. (A továbbiakban: *Fery Antal élete*, 2005)

⁶⁸² GALAMBOS 1965, i. m., 243.

⁶⁸³ *Szentes Helyismereti Kézikönyve*, http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Szentes

A két világháború jelentős kárt okozott művészkellékeiben, sok dúca megsemmisült, de mindig meg tudott újulni. Drahos összesen 959 ex librist és alkalmi grafikát alkotott⁶⁸⁴, melyből 98 lap sajnálatos módon elveszett. 870 számozott ex libriséből 135 lap 1944 előtti, 735 lap 1948–1968 között keletkezett. Gyűjteményes hagyatékát a szentesi Koszta József Múzeum gondozza⁶⁸⁵.

Igazi virtuóznak mutatkozott, lapjait nagy beleélő képességgel készítette, művei hitelesen vallanak a megrendelő egyéniségéről, kedvteléseiről, foglalkozásáról. A nagyon termékeny grafikus témavilágát a könyvet ábrázoló lapok mellett történelmi jelenetek, népi motívumok, a szerelem, az erotika jellemzik, de nem hiányoznak a gunyoros hangvételű, ironikus ábrák sem.

Nemzetközi viszonylatban is nagy elismertségét tükrözi, hogy a Minajev-gyűjteményben külön mappa (N21) tartalmazza az általa készített ex libriseket, 63 darabot, ill. a többi mappában elszórtan további 27 Drahos ex libris szerepel.

Az anyag tanúsága szerint magyar megrendelői közül a következők részére készített a legtöbb ex librist: Galambos Ferenc (14 db), Kertész Dénes (7 db), Réthy István (4 db), Szigeti István (2 db), Lippóczy Miklós (2 db) – természetesen ezek csak egy kis töredékét jelentik a számukra készített ex librisek sorának.

A *Galambos Ferenc* nevére készített lapok között több újévi lap is található. A Minajev-gyűjteményben és az OSZK-ban is fellelhető ex librisei közül kiemelném a *Réthy István* (a KBK egykori titkára) nevére készítettet, pl. a KBK szekerét húzó ábráját (N38/44, 16/6. sz. melléklet), ill. a „Kedvenceim” feliratú könyvjegyet (N21/28, N 38/45).

A külföldi nagyobb gyűjtők közül jó barátságba került az olasz építészmérnökkel, Gianni Manteróval (N21/20) és a francia Paul Pfisterrel. Pfister szerint „Drahos a mai európai exlibrisművészet lírikusa”⁶⁸⁶. Egyik, Mantero nevére készített lapján szerenádöt ábrázoló jelenet látható. Ötszázadik ex librise elkészülte alkalmából Herber Blokland köszöntötte a Broeckier hasábjain, hétszázadik ex librise megalkotása alkalmából pedig Jan Rhebergen írt róla elismerő cikket az *Ex Libris Wereldben*.⁶⁸⁷ Paul Pfister számára készített lapjai többségén mulatozó embereket láthatunk (N21/5, 40, 57), Herber Blokland ex librisein gyakori motívum a könyvet olvasó nőalak (N21/35, 36).

A *Gombos László* jászberényi bíró számára az 1968-as mexikói olimpiai évre alkotott ex librisen dobogókon álló sportolók láthatók, olimpiai lánggal, az olimpiai jelszóval: *Citius, altius, fortius!* (Gyorsabban, magasabbra, erősebben!, N21/60).

Bár Drahos István ex librisein többször önmagát ábrázolja munka közben, utolsó éveiben a tevékeny művész helyett egyre inkább a megfáradt, megpihenő embert láthatjuk, aki leteszi a szerszámaint (pl. op. 726).

Halála évében a belga *Ex libris Egyesület* újsága, a *Graphia* bulletin is megemlékezik róla⁶⁸⁸. Herber Blokland méltatva Drahos István munkásságát, kiemeli az 1936-tól induló pályáiv főbb vonalait. A nemzetközi elismertségű alkotó utolsó ex librisét Leo Arras, belga

⁶⁸⁴ *KBK évkönyv 1959–1969*, i. m., 50.

⁶⁸⁵ 1971-ben utcát neveztek el róla Szentesen, 1985-ben pedig emléktáblát helyeztek el tiszteletére a Szent Erzsébet Katolikus Általános Iskola falán.

⁶⁸⁶ *GALAMBOS 1965*, i. m., 243.

⁶⁸⁷ *KBK évkönyv 1959–1969*, i. m., 49.

gyűjtő, művészettörténész, a magyarok Leo bácsija számára készítette (op. 735)⁶⁸⁹, aki több alkalommal is járt hazánkban.

A Rudomino Könyvtár gyűjteményében 58 ex librisszel szereplő *Stettner Béla* (1928–1984) grafikus, szobrász az 1940-es évek végén induló művésznemzedékhez tartozott. A Fiala Művészek Klubja és a Kilencek művészcsoporthoz alapító tagja, 1959–1984 közt a Kisgrafika Barátok Köre művészeti vezetője. Az 1960-as évektől számos kiállításon szerepelt. 1969. évi kiállítási katalógusának bevezetőjében így vall a műfajról: „Ez a grafika talán legintimebb műfaja, és így csak akkor tudom csinálni, amikor önmagammal viszonylag békében vagyok”⁶⁹⁰. Többségében fa- és linómetszeteket alkotott. Saját bevallása szerint „művészi grafikájának vázlatává, folyamattanulmányává vált az ex libris”⁶⁹¹. Tematikájának középpontjában az ember áll, a történelmi változások, az ebből következő megpróbáltatások, az emberi lét átalakulásának avatott tolmácsolója volt, azaz egyfajta tragikum, pátosz, drámaiság hatja át alkotásait. De a vidámság is megjelenik nála, szólós-boros lapokon, a család ábrázolásán (N22/75, N22/99). Mondanivalóját gyakran expresszív stílusjegyekkel jeleníti meg. Különös, megnyújtott testű, aszkétikus figuráival, vonalas kompozícióival sokoldalú érzelmi hatást tud kifejezni. Életképszerű helyzetek (pl. strandon fekvő, napozó, olvasó nő: N22/94, N38/94, N22/97, N22/102) megjelenítése mellett női aktok, sex librisek is kedvelt témái közé tartoznak (N11/8, N22/85). Számos kisgrafikát készített nevezetes eseményekhez kapcsolódóan. A régmúlt történelmébe nyúlik vissza a görög mitológia hírhedtté vált jelenete: Párizs a – legszebbnek járó aranyalmáért – vetekedő három istennővel, Héra, Aphrodité és Pallasz Athéné alakjával (N22/96 és N38/91, Jaczkó László nevére). Portréi közül kiemelkedik Ady Endre ábrázolása (N22/93, Szigeti Zsuzsa könyve), Semsey Andor profilképe (N22/77).

A kisgrafikai találkozókra, kiállításokra, kirándulásokra készített ex librisek (N11/3, N38/10, N38/62) közül kiemelném az egri Megyei Könyvtár igazgatója, Ebergényi Tibor nevére, egyúttal a XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus alkalmából készített ex librist: „Ex libris Ebergényi Tibor. A XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus 1970. november 9.-i egri kirándulása résztvevőinek emlékéül a KBK” (N38/92).

Bordás Ferenc (1911–1982) népi realista festő- és grafikusművész sokat meríthetett orvosi tanulmányai során szerzett anatómiai tudásából. Ex librissel 1937-től jelent meg a nyilvánosság előtt⁶⁹². Szeged élénk művészi életébe bekapcsolódva grafikusként egyéni kifejezésformát alakított ki, melyhez kedvelt technikája a fametszet.

A Minajev-gyűjteményben szereplő 46 kisgrafikájából 11 saját maga, ill. családja számára készült. Megrendelői közt található az ismertebb magyar gyűjtők közül Galambos Ferenc, Lustig István, Réthy István, Semsey Andor, stb. Nemzetközileg is elismert alkotóként a korszak legnagyobb gyűjtői – Wim van Kuylen, Gianni Mantero, Gino Sabbatini, Livio de Toffoli stb. – fordultak hozzá rendelésekkel. Az egyik legjelentősebb nemzetközi grafikai kiadvány, a Gutenberg Jahrbuch már 1939-ben és 1940-ben méltatta

⁶⁸⁸ BLOKLAND, Herber: *In memoriam Istvan Drahos*, Graphia bulletin, 1968, 4e trimeszter, No. 40., 85–88.

⁶⁸⁹ Uo., 87. és *Drahos István ex librisei és alkalmi grafikái*, In. *KBK évkönyv 1959–1969*, i. m., 68.

⁶⁹⁰ Dr. SEMSEY Andor: *Bevezető*, In. *12 linómetszet, Stettner Béla* (Debreceni Pedagógus Művelődési Ház Ajtósi Dürer Ex libris gyűjtő Köre kiadványai), Debrecen, 1975. kézirat gyanánt.

⁶⁹¹ ARATÓ Antal: *Stettner Béla (1928–1984)*, In. *KBK Jubileumi évkönyv, 1959–2009*, i. m., 44.

művészetét, és olasz, osztrák, holland, francia szaklapok is írtak róla⁶⁹³. Rendszeres résztvevője volt a nemzetközi ex libris kongresszusoknak, grafikái folyamatosan szerepeltek kül- és belföldi kiállításokon. Az Országos Széchényi Könyvtár 1961-ben rendezett önálló kiállítást grafikáiból. Az 500 éves firenzei Képzőművészeti Akadémia tiszteletbeli tagjává választotta.

Az általa teremtett képi világban a népies-realista és szürrealisztikus (időnként expresszionista) vonások ötvöződnek egyfajta sajátosan dekoratív, meseszerű, idealizált látásmóddal, finom vonalvezetéssel, melynek ereje a fekete-fehér alaptónus adta lehetőségekben, a rajzi részletekben, technikai finomságokban rejlik. „Valóság és szimbólum, természetelvűség és expresszív formabontás ellenáramlataiban születnek meg a fekete és fehér egyensúlyának jegyében kisméretű kompozíciói.”⁶⁹⁴

A motívumkincs gyakran ismétlődő elemei: madár- és virágábrázolások, csendéletek, portrék. Különösen női portréit szereti gazdagítani a fejeket fátyolszerűen körülvevő finom vonalvezetésű és dekoratív (pl. gyümölcstálszerű kalap) rajzolattal (N11/66, N11/70, N11/78). Eva Fausz Legier nevére Csokonai Vitéz Mihály A tihanyi Ekhóhoz c. versét idéző ex musicis, azaz zenei lapot alkotott „Oh, Tihannak riadó leánya!” felirattal, fuvalázó nőalakokkal (N11/75)⁶⁹⁵. German Ratner ex librise egyúttal a XIII. nemzetközi ex libris kongresszusra készült alkalmi lap, Budapest nevezetességeivel, hídjaival, műemlékeivel (N11/74). A Nerone Santagiuliana nevére készített ex libris Albrecht Dürerre emlékezik, ezért in memoriam lap is egyben (N11/62). A grafika felirata szervesen illeszkedik a kompozíció egészébe.

Andruskó Károly (1915–2008) zentai születésű nyomdász, festő, grafikus 48 lapja szerepel a Minajev-gyűjteményben. Andruskó 1933-tól nyomdász⁶⁹⁶ volt Zentán, Szabadkán, Eszéken, 1943-ban Szegeden, 1946–47 között Újvidéken a Magyar Szónál. Első linómetszetei 1941-ben jelentek meg helyi folyóiratokban⁶⁹⁷. Mint grafikust, a „Kubikosélet-barbárélet” című linómetszetű képregénye tette ismertté, amely a hajdani földmunkásság verejtékes életét mutatja be, drámai erővel, néhol tragikus pátozzsal. Később Ady Endre, Petőfi Sándor, Arany János költeményeihez készített realista stílusú metszeteivel is nagy sikert aratott. Több éven át (1968–1970) a *Hid* c. folyóirat szerkesztőbizottsági tagja volt. Az ex libris intim műfaja 1967-ben ejtette rabul. Az 1968-as, XII. comói ex libris kongresszusra az ekkorra alig egy éve ex librist alkotó művész eddig készített kb. 100 könyvjegyből a legjobbakat tartalmazó mappát⁶⁹⁸ vitt ajándékba, Dr. Gianni Mantero iránti tiszteletből. A mappához Galambos Ferenc írt bevezetőt. A szereplő ex librisekből több előfordult a Rudomino Könyvtár általam kutatott

⁶⁹² RÉTHY István: *Bordás Ferenc*, In. *KBK évkönyv 1959–1969*, i. m. 112.

⁶⁹³ GALAMBOS Ferenc: *Bordás Ferenc*, *Kisgrafika* 1971. április, 778.

⁶⁹⁴ SEMSEY Andor: *Bordás Ferenc*, In. *Az ex libris művészei* 1970, i. m., 35–36.

⁶⁹⁵ Az OSZK gyűjteményében ez egyedi lapként nem szerepel, fellelhető viszont Bordás 1960–70-es évekbeli legszebb harminc fametszetű ex libriséből összeállított, a KBK által megjelentetett albumban. – BORDÁS Ferenc: *Harminc fametszet*, *Kisgrafika Barátok Köre*, Bp., 1978.

⁶⁹⁶ GALAMBOS Ferenc: *Egy jugoszláviai magyar nyomdász-művész, Vázlat Andruskó Károly portréjához*, *Kisgrafika Értesítő*, 1967. szeptember, 397., és *Képzőművészeti tár, Vajdasági Magyar Digitális Adattár*, <http://adattar.vmmi.org/index.php?ShowObject=alkoto&id=3>

⁶⁹⁷ PALÁSTHY Lajos: *Andruskó Károly 90 éves*, *Kisgrafika* 2005/3. sz., 2.

⁶⁹⁸ *XII. Congresso Internazionale dell' Ex libris Como, 11-14 Luglio 1968*. Izdavač: ANDRUSKÓ Károly, Senta, 1968.

gyűjteményében is⁶⁹⁹. Andruskó az 1970-es budapesti kongresszuson szerzett ismeretségek révén belépett a belgrádi, szlovéniai, magyarországi, svájci, dániai ex libris társaságokba. Azóta több mint 8000 linó- és fametszetet, és több száz minikönyvet (ill. minilibris) készített⁷⁰⁰, mellyel az ex libris világrekorderének tekinthető. Ex libriseit jórészt linóba metszette. Inkább sommázó, mint részletező alkotó. Műveiben mindenkor a tevékeny ember és a természet áll a középpontban. A festészet, a színek világa iránti szeretete nyilvánul meg színes könyvjegyei világában. Helmer Fogedgaard dán kritikus is kiemeli munkásságára vonatkozólag a rendkívüli festői hatásokra törekvést⁷⁰¹. „Szőlő és bor” sorozata a Mezőgazdasági Múzeum kiállításaként egész Európát végigjárta. 1946-tól mostanáig 745 kiállításon vett részt.

A Rudomino Könyvtár ex libris anyaga a saját nevére készített grafikái (N29/4,5) mellett Erdélyi István (N28/1, N29/24,25), Galambos Ferenc (N29/7,20), Gombos László (N29/23), Semsey Andor (N29/6), Sinkovits Péter (N26/15) nevére készített lapjaiból tartalmaz nyomatot. A külföldiek közül többek között Paul Ambur (N5/1,2,3), Stefan Kotarski (N28/4,5), Paul Pfister (N29/14,26), L. M. Zsitomirszkij (N29/12,13) lapjai szerepelnek. Gyakori motívum a víz, a tópart, az erdő, a városrészlet.

Kertes-Kollmann Jenő (1904–1974) 1927-től Bonyhádon él, az ottani zománccgyárban műszaki rajzolóként alkalmazott grafikus. Zománctermekek díszítésével, utca- és házszámtáblák, reklámtáblák tervezésével foglalkozott, de szívesen vállalta oklevelek, meghívók, plakátok és ex librisek készítését, emellett díszleteket, tájképeket is festett⁷⁰². Ex librisei közt találunk linómetszeteket, kőrajzokat, kliséket. Számos szőlős-boros könyvjegyet készített. Hagyatékának gondozója Dr. Kollmann György jogász⁷⁰³, a művész unokaöccse. A grafikus tiszteletére 2012. júliusában nyílt emlékház Budapest Remete-Kertvárosban⁷⁰⁴.

A Minajev-anyagban 40 ex librise szerepel, a magyar megrendelések közt ott találjuk a Réthy István számára a XII. és XIII. kongresszusokra alkotott lapokat. A külföldi tulajdonosok számára készíttetek közül szintén kiemelném a XIII. Ex libris Kongresszusra alkotottakat, pl. a magyar Parlamenttel Sz. G. Ivenszkij részére (N22/29), a Halászbástyával Erich Kuiv nevére (N22/20), ill. a XII. Ex libris Kongresszusra Klaus Rödel számára tervezettet (N22/25). Axel Leier egyik ex librisén (N11/16) az egri minaretet, egy másikon a tihanyi apátságot láthatjuk (N11/17).

Menyhárt József (1901–1976) „Debrecen krónikása”, számtalan, a város utcáit, tereit megjelenítő művet készített. Gáborjáni Szabó Kálmántól sajátította el a fametszést, a magas- és mélynyomás technikáját. 1945-től a Déri Múzeum restaurátoraként dolgozott⁷⁰⁵,

⁶⁹⁹ Galambos Ferenc (N28/20), Erdélyi István (N29/24, N29/25), Csépe Imre (N29/3), Németh István (N29/21), M. Szemerédi Magda (N29/34), Thiel Margit (N29/32), Stefan Kotarski (N29/17) nevére.

⁷⁰⁰ ZENEI József: *Elment a világhírű minikönyves*, Kisgrafika 2008/2. sz., 8. – Az Országos Széchényi Könyvtár birtokában van Andruskó legkisebb, Zentán kiadott *Kapa* c. minikönyve (6x7 mm nagyságú).

⁷⁰¹ *Biography of Andrusko Karoly*, <http://www.andrusko-senta.com/>

⁷⁰² *Kollmann (Kertes) Jenő*, http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Bonyhad/pages/bonyhadi_arckepek/006_5_kepzomuveszek.htm

⁷⁰³ *Hírek*, Kisgrafika 1994/2. sz., 15.

⁷⁰⁴ *Hírek*, Kisgrafika 2012/3. sz., 12.

⁷⁰⁵ GALAMBOS Ferenc: *Menyhárt József életútja*, Kisgrafika Értesítő, 1968. április, 459.

emellett tanulmányokat is írt képzőművészeti témában. Harminc rézkarc és több mint 256 db fametszet ex librist és alkalmi grafikát készített⁷⁰⁶.

Grafikáinak szinkultúrája a fény-árnyék gazdag átmenetén alapul, mellyel plasztikus hatást keltve mozgalmas, drámai kompozíciókat hozott létre. Galambos Ferenc, Réthy István, Szigeti István, Tompos Ernő tartoztak a gyakori megrendelői közé. Különleges, népies-realista világot elevenít meg Réthy István számára készített újévi lapjain, a szerencsét, bőséget jelképező motívumokkal. Ezekből két példa: az 1938-ban, még békeévben alkotott kisgrafikán parasztcsalád látható kaszával, korszóval, gyümölcskosárral, mézeskalácsszívvvel (N22/51). A már háborús évben, az antiszemitizmus fokozódása idején, 1939-ben készített újévi lapon szögesdrót mögött, könyvekből összerakott építményben ülő alak látható, felette a békevágyat kifejező galambokkal (N22/49).

1940-es újévi lapján katona látható galambbal, a háború és béke újabb megjelenítéseként (N22/47). A N22/41 jelzetű alkalmi grafika 1941-ben, háborús évben készült, mégis a reményt tükrözve: „BUÉK 1942. Réthy István”, az ábra: kamraajtón belépő fiú kutyával, paragrafusokra akasztott újévi jelképek.

Nagy László Lázár (1935–) ceglédinek vallja magát; bár nem itt született, de az elmúlt 70 évet e városban élte le. Kopasz Mártát és Varga Lajos Nándort tartja mestereinek. Ars poetikája: „Gondolkodva élni és alkotni mások és magam öröme.”⁷⁰⁷ A kisgrafika mellett festéssel és plakettekkel is foglalkozik. „Festményeim fő tárgya a jelenlegi, változó Cegléd, grafikáimban pedig életünk minden eseménye, ami volt és van”⁷⁰⁸ – vallja. Kisgrafikákat a hatvanas évek végétől készít, a budapesti XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus kiállításán az Ernst Múzeumban (1970) már hat kisgrafikával szerepelt. Azóta több száz kiállításon vett részt alkotásaival hazánkban és külföldön egyaránt (Barcelona, Róma, Madrid, Weimar, Mexikó, Osaka stb.), számos díjjal, oklevéllel ismerték el munkásságát. Fametszeteket és rézkarcokat egyaránt alkot. Alapító és tiszteletbeli tagja a belgiumi Sint-Niklaas város Ex libris Centrumának, a Ceglédi Alkotók Egyesületének. A Portugáliában megjelenő „Kortárs Ex libris művészek életrajzi és bibliográfiai enciklopédiája” (Encyclopedia Bio-Bibliographical of the Art of the Contemporary Ex libris)⁷⁰⁹ sorozatban is méltatják művészetét. Mára már 707 kisgrafikát alkotott⁷¹⁰, melyek közül Don Quijote-sorozatával nemzetközileg is nagy elismerést aratott. 2010-ben Cegléd díszpolgárává választották⁷¹¹.

A Minajev-gyűjtemény egy példája annak, hogy Magyarország mellett külföldi magán- és közgyűjtemények is őrzik munkáit. In memoriam lapjai közül kiemelném a Bartók Béla nevére szólókat (N11/13,14) Bartók portréjával, ill. a másik lapon karmesterrel, az Alföldön gémeskúttal. A Beethoven nevére készült grafika arcképével állít emléket a zeneszerzőnek (N11/15). Semsey Andor, Maczelka Tibor, Reisinger Jenő,

⁷⁰⁶ *Menyhárt József (1901–1976) ex libriseinek és alkalmi grafikáinak alkotásjegyzéke*, Hajdúhadháztéglási Földi János Városi Könyvtár kisgrafikai füzetek, 1986.

⁷⁰⁷ *Nagy László Lázár*, http://www.ndr.hu/keljfellaci/muv_nll.html

⁷⁰⁸ Uo.

⁷⁰⁹ *Ex-Libris. Enciclopédia bio-bibliográfica da arte do ex-libris contemporâneo/ Encyclopédie bio-bibliographique de l'art de l'ex-libris contemporain/ Encyclopaedia bio-bibliographical of the art of the contemporary ex-libris*, Ed. Artur Mário da MOTA MIRANDA, Franciscana, Braga, 1985– (folyamatos megjelenés alatt)

⁷¹⁰ *Nagy László Lázár alkotásjegyzéke* (2012-es munkajegyzék)

Zackár József mellett Nagy László a saját nevére szólóan is több könyvjegyet készített. Ezek közül az egyik legsikerültebb az egyiptomi írnok szobrát felidéző (N 38/13).

Tempinszky István (1907–1979) térképész, alezredes és grafikusművész. „Művészeti tevékenysége igen változatos volt. Mint térképész, művész volt a javából, de mint művész sem tudott hűtlen lenni a térképészethez” – írta róla Galambos Ferenc.⁷¹² A térképészet, a merkantil grafika, bélyegtervezés, kisplasztika, rajzok, akvarellek mellett 1964-től foglalkozott behatóbban a kisgrafikával. A rézmetszés terén mestere Kaveczky Zoltán volt⁷¹³. Rézmetszetű alkotásai amellet, hogy mértani szerkesztettségu kompozíciók, dekorativitásukkal tűnnek ki. Témavilágában romantikus múltba vágyódás figyelhető meg. Budai lakosként szívesen ábrázolta a budai vár egyes részleteit, épületeit, műemlékeit, ill. ezzel összefüggésben az udvari életet, a katonaság, a harc világát – a Minajev-anyagban ez a témája Semsey Andor, Semsey Ágnes és L. M. Zsitomirszkij ex librisének is (N30/2, N3/5, N11/47). Számos portré ex librist készített, a Minajev-gyűjteményben a Rosanna Betocchi részére készített könyvjegyen pl. Mátyás és Beatrix profilja szerepel címerrel, a budai várral (N38/21). A Kaveczky Zoltánról, Illyés Sándor Lászlóról készített portré ex libriseken a jellemábrázolásra is törekedett. A Valerij Konsztantinovics Polikarpov számára készített ex librisen a kardból munkaeszközt, ekevasat hajlító munkás ábrája látható (N38/26). Különleges Tempinszky szignója: a TEMPI szóval jegyezte lapjait, mely mellé a katonai múltjára utalásul két keresztbe tett kardot vésett.

Takács Dezső (1933–) Pécsen élő festő, grafikus, rajztanár. Figyelme 1962 tájától fordult az ex libris műfaj irányába,⁷¹⁴ számos könyvjegyet készített, linótechnikával. Realista fogalmazás- és látásmód jellemzi, szimbólumrendszere könnyen áttekinthető. Kedvelt motívumai a könyv, a művészi létforma attribútumaiként a festőpaletta, ecset, ill. szülővárosa, Pécs épületei, nevezetességei. A gyerekeknek, iskoláknak készített ex librisei külön szint képviselnek, ezek gyakran a diákok szemével nézve ábrázolják az iskolaépületet, másrészt jellemzőjük a geometrikus-konstruktív megjelenítés. A régi épületek, utcarészletek bemutatásával a feledéstől szeretné megmenteni Pécs városrészeit. A Minajev-gyűjteményben Takács Dezső 17 ex librise szerepel. Ipse fecit lapokat készített a pécsi székesegyházzal, festőpalettával (N28/27, 28). Galambos Ferenc és Eördögh István számára a nevükre utaló ábrájú, ún. beszélő ex librist alkotott galambbal (N11/9), ill. talicskát toló ördöggel (N11/10). Jandó Jenő (1952–) Kossuth-díjas zongoraművész ex librisen a zongora és a violinkulcs utal a megrendelő foglalkozására (N28/17).

Nagy Arisztid (1924–1974) eredeti hivatása építészmérnök⁷¹⁵, de grafikusként is nemzetközi ismertségre tett szert. Tehetséget édesapjától, Nagy Árpád (1894–1959) grafikusművésztől örökölte. Miután a II. világháborúban súlyosan megsérült, áttért a mérnöki munkáról a festészetre, majd 1958-tól komolyabb grafikai munkába kezdett, egyéni stílust alakítva ki magának. Munkái 1961 óta szerepeltek hazai és külföldi ex libris

⁷¹¹ VÁRKONYI Zsolt: *Nagy László Lázár Cegléd város díszpolgára*, Kisgrafika, 2010/4. sz., 11.

⁷¹² GALAMBOS Ferenc: *Tempinszky István*, In. *KBK jubileumi évkönyv, 1959–2009*, i. m., 48.

⁷¹³ *KBK évkönyv 1959–1969*, i. m., 155.

⁷¹⁴ LENKEY István: *Takács Dezső*, Kisgrafika, 1997/2. sz., 2–3.

⁷¹⁵ *Mai magyar ex libris művészet*, Városi-járási Könyvtár, Gyula, 1969. márc. 19-ápr. 8. (kiállítási katalógus), 19.

kiállításokon⁷¹⁶, legnagyobb sikerét a II. Malborki Exlibris Biennálén aratta, 1965-ben. Főleg fa- és linómetszeteket alkotott. Munkássága kb. 130 lapot ölel fel.

Középpontba az embert, az emberi testet állította, mindenféle formában, egészében és részleteiben, felöltözötten és meztelenül, gyakran torzítva, bizonyos elemeket erőteljesen kihangsúlyozva, némelykor a primitív, leegyszerűsített stílushoz, máskor a modernséghez közelítve. Ismertebb, a Minajev-anyagban is szereplő megrendelői: Galambos Ferenc, Réthy István, Lippóczy Norbert, Palásthy Lajos, Semsey Andor. Ezekben a nőalak, sellő (N22/61, Semsey Andor nevére) mellett gyakori motívum a mulatozás, a bor (N22/68, Lippóczy Norbert nevére; N22/63, Galambos Ferenc nevére).

A Minajev-gyűjteményben nemcsak mások, hanem önmaga számára készített lapjai is szerepelnek, „Nagy Ari” és „Nagy Arisztid” mint ex libris „megrendelő” részére. Az egyik ipse fecit lapon álló nőalak látható (N22/64), a másik grafika 1965-re szóló újévi köszöntés borral, búzával, galambbal (N38/19). A nevére a lengyel B. Tomecki által készített könyvjegyen táblát tartó emberek láthatók (N1/4).

Sterbenz Károly (1901–1993) „Sopron grafikus mindenese” – ahogy Galambos Ferenc nevezte⁷¹⁷. Szülővárosát sosem hagyta el, és művészete teljesen egybeforrott vele. Alkotásain Sopron városa helyi művelődéstörténete bontakozik ki. Díszítőfestészeti tevékenysége mellett – számos templomot, középületet látott el freskókkal – kisgrafika munkássága jelentős. Holl Jenő soproni vasútigazgató és ex libris gyűjtő terelte figyelmét az ex librisek felé. Az 1930-as évektől főleg ex libriseket készített, összesen kb. 300-at. Az első ex librist 1928-ban magának, az utolsót 1985-ben Bakondi Béla nevére készítette.⁷¹⁸ Technika tekintetében fába és rézbe egyaránt metszett. Művészete barokkosan zsúfolt és gazdag. Megrendelői zömmel soproni lakosok: cserkészek, papok, kispolgárok; közülük kiemelhető Tompos Ernő építész neve. Intézmények részére is készített könyvjegyeket, többek között a soproni városi könyvtárnak és a soproni múzeumnak. Alkotásjegyzékének legteljesebb összeállítására a közelmúltban Orbán Anna vállalkozott.⁷¹⁹

A Minajev-gyűjteményben szereplő alkotásai közül a legtöbb könyvjegyet Szigeti István nevére készítette (N8/13, 18, 19, 20 stb.), melyek jórészt női aktos sex librisek, de Gombos László (N38/17) és Valentin le Champion (N30/3) nevére is található könyvjegy. Több ex librisén szerepelnek Sopron város műemlékei, nevezetességei (Fő tér, Tűztorony, Kecse templom, Szentháromság szobor, Storno ház, Szent Mihály templom), növényi elemek (fenyő, szőlőfűrt, virágok), címerek, foglalkozásjelölő attribútumok stb.

Póka György (1944–) és *Mesko Anna* (1943–2007) művészpár, grafikus-festők, rajzpedagógusok. Mindketten a szegedi Tanárképző Főiskolára jártak, itt ismerkedtek meg egymással. Az iskola végeztével már házaspárként költöztek Gyulára⁷²⁰. Póka György festőként főként Gyulát és környékét, az alföldi népeletet és tájat örökíti meg képein. Nyomdafestéssel készült táblaképeit a 70-es, 80-as években főként az alföldi régió városaiban mutatta be egyéni és kollektív tárlatokon.

⁷¹⁶ GALAMBOS Ferenc: *Nagy Arisztid*, In. *KBK évkönyv 1959–1969*, i. m. 139.

⁷¹⁷ GALAMBOS Ferenc: *Sterbenz Károly, Sopron grafikusművésze*, Kisgrafika Értesítő, 1965. augusztus, 193.

⁷¹⁸ ORBÁN Anna: *Egy polgárvárosi ex libris-művész a 20. század közepén*, btkhok.elte.hu/...%20Egy%20polgárvárosi%20ex%20libris.../Orbán%20Anna.Irod.tud.pdf

⁷¹⁹ ORBÁN Anna: *Ex libris Sterbenz: egy 20. századi soproni mester munkái*, Edutech K., Sopron, 2010.

A házaspár számos ex librist készített együtt, Meskó Anna linóra vezetett rajzát rendszerint férje metszette ki⁷²¹. Önvallomásuk szerint az ex libris művészetéhez „a sajátos műfaji lehetőségek – mozgékonyság, frissesség, humor és bölcsesség miatt”⁷²² vonzódnak. Sajátos stílusuk a modern értelemben vett realizmus és a lehiggadt szecesszió különös keveréke, a stilizáltságba magyaros motívumokat vegyítve leegyszerűsítik a szecesszió túlzott díszítőigényét. (Bár a felirat sok esetben hű marad a szecesszió betűművészetéhez.) Jellemzőek a geometrikus, modern formák, gyakoriak a virág-, a könyv- és a madarábrázolások. Az Országos Széchényi Könyvtárban 1968 decemberében, Bélley Pál szervezésében volt látható kiállítás a művészpár 65 ex libriséből,⁷²³ a következő évben Gyulán a Mai magyar ex libris művészet c. tárlaton szerepeltek a Városi-járásai Könyvtárban⁷²⁴. A következő évtizedekben hazánkban és külföldön (Minszk, Pretoria stb.) számos egyéni és csoportos kiállításon szerepeltek.

Magyar megrendelők mellett nagy számban készítettek külföldi gyűjtők számára is könyvjegyeket, ezt bizonyítja a Minajev-gyűjtemény anyaga, melyben a kilenc általuk alkotott ex libris megrendelői közt Galambos Ferenc, Semsey Andor, Póka Gyurika mellett ott találjuk I. Beketov, V. K. Polikarpov, Paul Ambur nevét is. Ezek közül a Galambos Ferenc részére készített beszélő ex libris galambábrázolását (N28/12), a Valerij Konsztantinovics Polikarpov nevére vésett virágot (N5/16) és a Paul Ambur nevére alkotott sellőt (N5/15) emelném ki. Póka Gyurika ex librisei az anya-gyermek motívum megszólaltatói (N 33/3, 4).

Póka György egyébként maga is ismert ex libris gyűjtő, egy 1969-es számadat szerint mintegy ötezer kisgrafikai lapból álló kollekciónak tulajdonosa⁷²⁵.

Buday György (1907–1990) kolozsvári születésű grafikus, fametsző, könyvművész, díszlettervező. 1924-ben költözött Szegedre, ahol jogot tanult, és bekapcsolódott az egyetemi ifjúság mozgalmaiba, egy időre vezetője lett a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának. Ennek programjában könyvkiadói és művészeti kísérletezések is szerepeltek. A csoporthoz tartozott többek között Erdei Ferenc, Baróti Dezső, Tolnay Gábor, Ortutay Gyula, Radnóti Miklós, Hont Ferenc, Reitzer Béla, Tomori Viola. 1930-ban vette kezdetét Buday György fametszői munkássága. A „Boldogasszony búcsúja” (1931) című, tizenöt lapból álló „szöveg nélküli fametszetregény”-t a Magyar Bibliophil Társaság az év legszebb könyvének választotta⁷²⁶. A következő években több száz fametszetet alkotott, főként népi szövegeket, népballadákat, betyárjátékokat, népmeséket jelenített meg fadúcain. Ebbeli tevékenysége szorosan kapcsolódott a barátok munkáihoz; illusztrációkat készített például Ortutay Gyula néprajzi gyűjtéseihez, Radnóti Miklós költeményeihez, a dudari szociológiai tábor kiadványához. Fába metszve idézte Arany János és a székely nép balladáit, Madách Tragédiáját. 1937-ben ösztöndíjasként Londonba

⁷²⁰ ZENEI József: *In memoriam Meskó Anna*, *Kisgrafika* 2008/2. sz., 8–9.

⁷²¹ RÉTHY István: *Meskó Anna-Póka György*, In. *A KBK jubileumi évkönyve 1959–69*, KBK, Bp. 1969, 136.

⁷²² GALAMBOS Ferenc: *Egy fiatal művészpár*, *Kisgrafika*, 1969. április, 558.

⁷²³ *Az Országos Széchényi Könyvtár 1968–1969. évi működése*, In. *OSZK évkönyv (1968–1969)*, Bp. 1969., 193.

⁷²⁴ *Mai magyar ex libris művészet*, Városi-járásai Könyvtár, Gyula, 1969. márc. 19–ápr. 8. (kiállítási katalógus), 23–24.

⁷²⁵ GALAMBOS Ferenc: *Egy fiatal művészpár*, *Kisgrafika* 1969. április, 557.

ment, ahol aztán letelepedett. Művészetének karaktere és mondanivalója is módosult, bár az eredeti gyökereit sohasem veszítette el. 1938-ban az angol királyi fametsző társaság kültagja, majd később rendes tagja lett. Ezután, mint a „Királyi fametsző” cím viselője, rendszeresen részt vett a társaság grafikai tárlatain⁷²⁷. 1941-ben készült el híres „Britannia 1940–41” című fametszete, mely Anglia fasizmus elleni küzdelmének egyik jelképe lett. Politikai nézetei miatt 1941-ben a Bárdossy-kormány megfosztotta magyar állampolgárságától. Dolgozott a BBC magyar adásainak munkatársaként, ill. a II. világháborút követően a londoni Magyar Intézet igazgatója lett. 1949-ben a Rákosi kormány újra megfosztotta állampolgárságától, koncepciós pert készített elő ellene. Ekkortól nem látogatott többé Magyarországra, angliai műtermébe vonult vissza.

Külföldi munkássága a világ grafikai élvonalába emelte. Fametszeteket készített Shakespeare Atheni Timonjához, illusztrált arab népmeséket, Aragon- és Joyce-regényt⁷²⁸. Elkészítette a magyar költészet arcképcsarnokát. Stílusára, fametsző művészetére hatott a német expresszionizmus, a „Der Blaue Reiter” művészcsoporthoz, Vaszilij Kandinszkij és Mattis Teutsch János művésze, ezek a hatások és a magyar mesék, legendák, balladák motívumainak metamorfózisaként alakult ki egyedi, páratlan művésze. Tevékenységéért megkapta a Szeged város díszpolgára címet. Hagyatéka egy része az Országos Széchényi Könyvtárba került feldolgozásra. Angliában készült munkáinak levonatait, dűcait angol múzeumok őrzik.

Az ex libris terén végzett kiemelkedő munkásságából nyújt ízelítőt a Rudomino Könyvtár anyaga (8 db). Az önmaga nevére készített alkalmi (1933-as húsvéti és 1934-es újévi) lapokon kívül a Radnóti Miklós költő, Ortutay Gyula néprajzkutató és Lustig István ügyvéd számára készített ex librisei a népies motívumkincs (népviselet, tanya, gémeskút, locsolási szokások bemutatása stb.) maradandó példái, melyekre a balladás tömörség jellemző.

Rozsnyay Kálmán (1872–1948) színész, újságíró, grafikus. 1898-tól néhány évig külföldön élt, bejárta Európa nagyvárosait. Holske Kálmán néven született Aradon, s a grafika új irányzatait kijelölő Walter Crane (1845–1915) titkáraként, mint Vander Hoske vált ismertté a művészvilágban Európa-szerte⁷²⁹. Londonban Sidney Carton néven színészkedett, bizalmas barátságot kötött Oscar Wilde-dal. Később Párizsban élt. Hazatérve lakásában állandó művésztársaság látogatta. 1905-ben Budapesten feleségül vette Prielle Kornéliát, majd annak halála után újabb házasságot kötött Dapsy Gizella írónővel⁷³⁰. Adyra vonatkozó értékes könyv- és rajzgyűjteményét 1942-ben eladta Nagyváradi városának. A korabeli lapokban számos irodalmi és művészeti tárgyú cikke jelent meg. Az ex libris készítéssel az angol Walter Crane ismertette meg, de a gyűjtésre müncheni útja hatására szánta rá magát: megismerkedett gróf Leiningen-Westerburg Károllyal és feleségével; a gróf gyűjteményét látva ő is gyűjteni kezdett⁷³¹. Több ezres ex

⁷²⁶ TÓTH Ervin, Dr.: *Buday György*, In. *A Magyar Exlibris-gyűjtők és Grafikabarátok Egyesületének Évkönyve*, Budapest, 1937, 14. és *Arany oldalak, Szeged város*, www.szegedvaros.hu/yellowpages.html

⁷²⁷ GALAMBOS Ferenc: *Buday György ex libris művésze*, Kisgrafika Értesítő, 1970. augusztus, 679.

⁷²⁸ *Buday György*, <http://www.szegedvaros.hu/yellowpages.html?sobi2Task=sobi2Details&catid=35&sobi2Id=122>

⁷²⁹ *Prielle Kornélia, Színészkönyvtár*, <http://www.szineszkonyvtar.hu/contents/p-z/prielleet.htm>

⁷³⁰ *Rozsnyay Kálmán, Magyar életrajzi lexikon*, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC12527/13205.htm>

⁷³¹ GALAMBOS Ferenc: *Rozsnyay Kálmán 1872–1948.*, Kisgrafika Értesítő, 1970. december, 756.

libris gyűjteménye az Iparművészeti Múzeumba került. Az általa készített ex librisekre a szecessziós stílus jellemző, tusrajzai, kliséi gyakran alkalmazott motívumai: idilli táj, rózsa, indás ornamentika, női fej, olvasó ember alakja. A Minajev-anyagban található könyvjegyei közül Magda gräfin zu Leiningen Westerburg (N26/17), Szepessi Fülöp, ill. Zilahi Dezső és Zilahi László számára készitettek (N39/1,2,3) emelhetők ki. Készített ex librist Sebők Zsigmond (N26/5), Berényi László (N26/3), Klein Henrik (N26/4) részére is.

A készítés mellett mint gyűjtő a saját nevére is rendelt ex librist. A Nagy Sándor által Rozsnyay számára alkotott ex librisen stilizált virág látható, melynek közepén mottója olvasható: „A Nap színt ad a virágnak, a Művészet az Életnek.”⁷³²

Diskay Lenke (1924–1980) grafikusművész mesterei Varga Nándor Lajos és Koffán Károly voltak. Évekig rajztanárként tevékenykedett Budapesten, majd az ex libris egyik legkiválóbb hazai művelője lett, nagy formakincsbeli változatossággal. Alkotásjegyzéke 294 kisgrafikát jegyez⁷³³. Eleinte linómetszetben dolgozott, majd 1962-től, a Valentin le Campion pályázatra készítette az első fába metszett ex libriseit⁷³⁴. Népi ihletésű, tömören-gazdagon megformált képi világát a hazai folklórból és a természetből merített motívumok adják, a népmesékre jellemző illusztratív vonásokkal, dús fantáziával, ösztönösséggel, újszerű szimbólumokat alkotva. Bár kolorisztikus hajlama igen erős, színharmóniája mértéktartó; szívesen használ aranyat is, mert ezzel derűt és ünnepélyességet, meleget és fényjátékot egyformán ki tud fejezni. „A magyar képzőművészetben a fametszetet általában feszes ritmusú kompozíció, kemény formák, a fekete és fehér ellentéte jellemezte. Diskay Lenke fametszetei ezzel szemben oldottak, majdnem festőinek nevezhetők. Könnyednek, spontánnak tűnnek, mintha nem lenne mögöttük a fa alakításának fárasztó munkája.”⁷³⁵ A művész lebegő és mozgalmas hatást ér el azáltal is, hogy ugyanazt a dűcot többször is felhasználja, különbözőképpen forgatva, színezve. Így nemcsak a különböző dűcok motívumai rétegződnek egymásra, hanem ugyanaz az alakzat is különböző elmozdulásaiban szerepel, sőt különböző képekben is fel-felbukkan. Az egyik legszebb méltatást Tüskés Tibor írta munkásságáról.⁷³⁶ Kisgrafikáinak mélyebb megértéséhez alkotásait versekkel párosító kiadvány jelent meg 1968-ben „Ex libris és vers” címmel.⁷³⁷

Diskay Lenke halála után lánya, Varga Hajdú Eszter az OSZK Kisnyomtatványtárának ajándékozta édesanyja hagyatékát, köztük 17 361 ex librist. Az Országos Széchényi Könyvtár többször (1966, 1999, 2009) rendezett kiállítást munkáiból. A 2009-es kiállításhoz az adta a háttérrel, hogy ez évben megkezdődött az anyag részletes katalogizálása. Az „Ex librisek a Nemzeti Könyvtárban: Diskay Lenke hagyatéka” c.

⁷³² ROZSNYAY V. H. Kálmán: *Ujabb magyar ex librisek*, Magyar Iparművészet VII. évf., 1904/5. sz., 232.

⁷³³ *Diskay Lenke ex librisei és kisgrafikái*; Összeáll.: SEMSEY Andor, Szerk. LENKEY István, Petőfi Emlékkönyvtár, Kisgrafikai füzetek 1., Debrecen, 1981.

⁷³⁴ Klaus RÖDEL: *Lenke Diskay ex libris, en ungarisk exlibris-kunstner*, 1967. (alkotásjegyzék 1959–1967), Diskay Lenke német és dán nyelvű bevezetőjével, 3.

⁷³⁵ *Diskay Lenke művészetének méltatása, kritikai megítélése*, BAKOS Katalin, http://regi.oszk.hu/hun/kiallit/virtualis/Ex_libris_virtualis_kiallitas/Diskay_cikkek.htm

⁷³⁶ TÜSKÉS Tibor: *Diskay Lenke ex librisei*, Jelenkor, 1968. 9.

⁷³⁷ BISZTRAY Ádám–TÉGLÁS János: *Ex libris és vers – Diskay Lenke kisgrafikái*, Nyomdaipari Szakközépiskola, Budapest, 1986.

kiállítás anyaga virtuális formában ma is megtekinthető a könyvtár honlapján⁷³⁸. A kiállítás kurátoraként fő szempontom az ex librisek megrendelőik szempontjából való rendszerező számba vétele volt. A főbb témacsoportok a következők voltak: írók-költők, képzőművészek, szakírók, ex libris gyűjtők, zenészek, természettudósok ex librisei stb.

Diskay Lenke ex libriseivel külföldön is nagy sikereket ért el. Mindez művészi világlátásának kiszélesedéséhez is vezetett „aki bár egyetlen népek, a sajátjának művészi argumentumait valóban átélte, az szívesen és jó érzéssel folyamodik más népek művészetének ősi jelképeihez, stílust is jelentő szellemi-látási kultúrájához. Amióta Diskay Lenke részt vesz a nemzetközi kiállításokon: motívumskálája meggazdagodott, – s a végülis megtanítható stílusismérveken messze túl: intuíciója révén hozza művészetének fókuszába a népek barátságát.”⁷³⁹

A comói ex libris pályázaton (1968) harmadik díjat, Helsingörben (1972) első díjat nyert. „...A XII. Nemzetközi Exlibris Kongresszusnak a comoi Villa Olmoban megtartott kiállításán ... sokan csodálkozva és boldogan álltak meg az ő kezétől származó nyolc ex libris előtt, amelyek a magyar részben voltak kifüggesztve: két fehér-fekete és hat kétszínű fametszet. Itt is feltűnt: egy Bordás Ferenc, egy Drahos István, egy Fery Antal és mások, Nagy, minden gyűjtő által kétségtelenül méltányolt és keresett ex librisei mellett Diskay Lenke műve mint »egy új tavasz és egy új tónus« hatott, egy fiatal dinamikus erő exlibrisei, amelyik a magyar kisgrafikába friss szellőt hozott.”⁷⁴⁰

Az általam felmért moszkvai Minajev-gyűjteményben mindössze hét Diskay-grafika fordul elő, a magyar gyűjtők közül Semsey Andor (N8/5), Brück Vilmos (N3/22, N38/68) és Reisinger Jenő (N4/7), a külföldiek közül Kalju Leib (N5/4) és Klaus Rödel (N33/2) nevére. Az intézményi ex librisek egyik példája az egri Megyei Könyvtár nevére szóló, szintén Diskay által alkotott könyvjegy (N38/72). Ezen alkotások kitűnnek a zömében fekete-fehér nyomatok közül hangulatos, változatos színkezelésükkel (sárga, sötétbarna, arany stb.), erős érzelmi töltetükkel, népies témavilágukkal. A fekete-sárga színek (N5/4) mellett megjelenik a sötétbarnával kombinált arany (N38/72), a kék-arany (N33/2) és a fekete-arany (N8/5) színtársítás. A Minajev-gyűjteményben is szereplő, Klaus Rödel számára készített ex libris látható az 1968-as „Bianco e Nero” c. olasz ex libris folyóiratban. Leo Arras így méltatja az ex librist: „azonnal feltűnt az igen határozott vonalvezetésével, a tárgyának feloldott, széles és elsősorban esztétikusan kifejezett kidolgozásával: egy vizitündér lanttal”⁷⁴¹. Klaus Rödel ex libris gyűjteményéről megjelenő, nemzetközi kiterjedésű kötet is méltatólag említi Diskay Lenke habléányt ábrázoló alkotását⁷⁴².

Diskay Lenke művészete a számos hazai mellett méltán megérdemelte a külföldi elismerést. Erről tanúskodnak a Svédországban 1971-ben rendezett *Magyar grafikai*

⁷³⁸ *Ex librisek a Nemzeti Könyvtárban: Diskay Lenke hagyatéka*, www.oszk.hu/kiállítások/virtuális_kiállítások (készítette: VASNÉ TÓTH Kornélia, 2009)

⁷³⁹ B. SUPKA Magdolna: *Diskay Lenke*, In. *Az ex libris művészei 1970*, i. m., 48.

⁷⁴⁰ ARRAS, Leo: *Hongaarse exlibris, Een nieuw geliud: Diskay Lenke* (különlenyomat holland és magyar nyelven, lásd Diskay-hagyaték, OSZK, Plakát- és Kisnyomtatványtár)

⁷⁴¹ Uo.; Leo ARRAS az Exlibris Wereld hasábjain is méltatja Diskay Lenke ex libris munkásságát, kiemelve az 1966–68-as alkotásait: ARRAS, Leo: *Diskay Lenke een hongarse grafica*, Exlibris Wereld, nr 1. 1969, 105–107.

kiállítás alkalmából megjelent cikkek is.⁷⁴³ Galambos Ferenc méltatását dán nyelvre is lefordították, megjelent a Nordisk Exlibris Tidsskrift hasábjain. A cikkben számos ismert, a Minajev-gyűjteményben nem szereplő Diskay ex libris is szerepel, pl. Lippóczy Norbert, Soó Rezső nevére⁷⁴⁴.

Várkonyi Károly (1910–2001) debreceni grafikus 1928 óta foglalkozott kisgrafikával, főleg fa- és linóleummetszéssel, rézkarccal. Megélhetését a merkantilgrafika biztosította, emellett 1935-től részt vett az Ajtósi Dürer Céh munkájában⁷⁴⁵. A báró Kaas család pártfogásába vette a művészt, ezért több ex librist is készített a számukra. A II. világháború alatt fogságba került. Az 1960–70-es években rendszeresen szerepelt nemzetközi kisgrafikai kiállításokon. Rajzi stílusa, vonalkultúrája közel áll Haranghy Jenőéhez. Több mint 600 ex librist és alkalmi grafikát alkotott. Realista művész, de oly módon, hogy a hagyományos témákban is újszerűt tud teremteni, időnként szatirikus éllel. Ex libris hagyatékát fia, Várkonyi Zsolt gondozza⁷⁴⁶. Várkonyi Károly halála 10. évfordulóján, 2011-ben emlékkiállítást rendeztek a tiszteletére Debrecenben⁷⁴⁷.

A Minajev-gyűjteményben Galambos Ferenc, Gombos László, Réthy István, Semsey Andor nevére készített ex librisei fordulnak elő, többségében magyaros motívumokkal, részben foglalkozásjelölő attribútumokkal. Gombos László nevére olimpiai ötkarikás, ill. bírói foglalkozására utaló jelképet tartalmazó ex librist metszett (N38/20, 55), míg Réthy István egyik könyvjegyén (N38/66) könyv előtt álló ősmagyar harcos, Semsey Andor ex librisen (N3/6) A. Dürer portréja szerepel. Különös hangulatot áraszt a Galambos Ferenc nevére készült, a Szabadság-szobrot imitáló könyvjegy szoborszerűen álló, feltartott kezű férfialakkal, művészcímerrel, élére állított tollal, és a béke jelképeként galambbal, babérkoszorúval (N28/30).

Nagy Árpád (1894–1959) eredeti foglalkozása szerint mérnök, majd kitanulta az ötvös mesterséget⁷⁴⁸. Grafikusként a két világháború közötti Debrecenben vált ismertté. 1938-ban az itteni Ajtósi Dürer Céh albumában jelentek meg metszetei. Közel ötszáz darabot kitevő kisgrafikai munkássága a magyar múlt eseményeit, ill. a magyar népmesék világát eleveníti meg, de előfordulnak modernebb szimbolikájú és aktos kompozíciói is. Drahos Istvánnal vívott művészi párbaja során számos értékes munka került ki a kezei alól. Családja minden fontosabb eseményét (születés, házasság, bevonulás, leszerelés stb.) is törekedett megörökíteni grafikáiban.

A Minajev-anyagban Galambos Ferenc számára jelképek sorát (Iustitia és Clio alakja, zongora, bagoly, könyvek) tartalmazó ex librise szerepel (N22/57). Az egyik lap a KBK

⁷⁴² LIND, Jørgen: *Exlibris samtale med en frederikshavnsk samler*, Frederikshavns Avis, 1969. (Klaus Rödel ex libris gyűjteményéről)

⁷⁴³ Lásd. Dr. Kratochwill Ferencné (a Múcsarnok csoportvezetője) *Diskay Lenke számára írt levele* (1972. január 25.) a Svédországban 1971-ben rendezett Magyar grafikai kiállítás alkalmából megjelent svéd nyelvű cikkek és magyar fordításuk kapcsán: „Irodalmi és népi” címmel (Upsala Nya Tidning /Upsalai Új Lap), 1971. november 1., „Sveagalleriet és mai magyar grafika” címmel (Södermanlands Nyheter /Södermanlandi Hírek), 1971. november 10. Ezekről különnyomatokat őriz az Országos Széchényi Könyvtár Plakát-és Kisnyomtatványtár Diskay-hagyatéka.

⁷⁴⁴ GALAMBOS Ferenc: *Lenke Diskay, En ungarsk grafiker*, Nordisk Exlibris Tidsskrift, Hæfte 87, 1967. Nr. 3., 104–107.

⁷⁴⁵ GALAMBOS Ferenc: *Várkonyi Károly*, Kisgrafika Értésítő, 1969. december, 613–614.

⁷⁴⁶ Várkonyi Károly élettörténetét fia, Várkonyi Zsolt írta meg *Várkonyi Károly grafikus és festőművész élettörténete címmel*. A könyv 2007-ben jelent meg Debrecenben. A grafikus teljes alkotásjegyzékének összeállítását is ő végzi.

⁷⁴⁷ RÁCZ Mária: *Várkonyi Károly grafikus emlékkiállítás*, Kisgrafika 2011/4. sz., 7–8.

1959. IV. 25-i ülését jeleníti meg, asztal körül ülő kisgrafikusokkal (N22/60). Külföldi megrendelők számára is készített ex librist, közülük F. Carbonara, Niels and Ella Engel, Hanns Heeren, André Vercammen nevei fordulnak elő. Az ábrák közül a fény-árnyék hatások révén szinte festményszerű a Carbonara nevére szóló ex libris, a cipőjét kötő balerina alakjával (N22/59), mely felidézi Edgar Degas balerinákat ábrázoló festményeit, ill. Robert Demachy „A kulisszák mögött” című, fényképről készült guminyomatát, a „festői fényképezés” egy példáját.⁷⁴⁹ A kép a lány, atmoszférikus hatásokkal, az elmosódott kontúrokkal az impresszionisták stílusához áll közel. Dekoratív hatású Niels és Ella Engel romantikus szerelmi jelenetet bemutató ex librise, a csillagos ég alatt piknikező párral (N11/27). Az eddigiektől eltérő hangulatú, groteszk jellegű a könyvön álló ördögfiókat megjelenítő, André Vercammen számára metszett ex libris (N3/28).

Nagy Árpád nevére egy lap szerepel a gyűjteményben: férfi nagybögővel (N1/13), a grafikus B. Tomecki.

Nagy Árpád Dániel (1922–1985) Nagy Árpád grafikus fia, Nagy Arisztid testvére. Összeállította édesapja oeuvre-katalógusát. Tervező technikus, ötvösi foglalkozása mellett többek között édesapja hatására kezdett metszeni, főleg szabad idejében⁷⁵⁰. Több száz ex librist, ill. alkalmi grafikát készített, az elsőt 1957-ben, apja nevére. Sok segítséget kapott dr. Arady Kálmántól és Légrády Sándor grafikustól⁷⁵¹. 1963 óta szerepelt kisgrafika kiállításokon. A fa mellett műanyagba, fémbe is metszett, a betűit is finom gondnal formálta. Nagy hatással voltak rá Valentin le Campion francia művész lapjai. Tekintélyes grafikai gyűjteménnyel is rendelkezett, kb. 50 000 lappal, melyek közt sok volt a rézmetszet.⁷⁵²

A Minajev-gyűjteményben a Galambos Ferenc, Alexander Baumann nevére szóló ex librisek mellett számos alkalmi grafikája (1965, 1967, 1969-es újévi köszöntők a saját nevére) is szerepel. Újévi lapjain elmaradhatatlan a köszöntést jelölő pohár, a bőségszaru, a galamb, a béke jelképeként a szárnyas angyal. Kiemelném az 1965-ös „OSZK. Ész ex libris kiállítás emlékére” készített lapját, az előtérben a Halászbástyával (N5/14). Nagy Árpád Dániel nevére szólóan két, W. Favero által készített ex libris szerepel a gyűjteményben (N34/8, 9).

Szentessy László (1938–) esztergomi születésű grafikus sok időn át Neszmélyen lakott, jelenleg Tatán él, tanít. 1968 óta alapító tagja a Fiala Esztergomi Művészek Sigillum csoportjának; 1991-től alapító tagja az Esztergomi Művészek Céhének⁷⁵³. Egyedi grafikák, tollrajzok, linómetszetek, ex librisek és akvarellek egyaránt részét képezik munkásságának, melyeket számos kiállításon bemutatott⁷⁵⁴. Első ex libris rendeléseihez Dr. Katona Gábor ügyvéd révén jutott. 2001-től lett tagja a Kisgrafika Barátok Körének. A Minajev-gyűjteményben ipse fecit lapok, ill. Szölgvény Pál nevére készített ex librisei szerepelnek

⁷⁴⁸ PALÁSTHY Lajos: *Nagy Árpád grafikus életútja*, Kisgrafika 1991/4. sz., 3.

⁷⁴⁹ BEKE László: *Műalkotások elemzése*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1984, 313.

⁷⁵⁰ GALAMBOS Ferenc: *Nagy Árpád Dániel*, Kisgrafika, 1972/2. sz., 11–12.

⁷⁵¹ *12 rézmetszet, Nagy Árpád Dániel*, Debreceni Pedagógus Művelődési Ház Ajtosi Dürer Ex libris gyűjtő Köre kiadványai, Debrecen, 1977. kézirat gyanánt, Dr. Illyés Sándor László bevezetője (számozatlan oldal)

⁷⁵² Uo.

⁷⁵³ SZENTESSY László: *Bemutatók Szentessy László grafikus*, Kisgrafika 2007/3. sz., 11.

⁷⁵⁴ *Hírek*, Kisgrafika 2008/4. sz., 12. – Szentessy László kiállítása a tatai vár lovagtermében.

(N14/2, 3, 4, 5, 6). Gyakori motívumai a nőalak, női akt könyvvel, sellő stb., utóbbi például Radosits Károly ex librisén (N8/31).

Varga Lajos Nándor (1895–1978) „grafikus művészetünk nesztora, művészgenerációk mestere”⁷⁵⁵. Az 1920-as évek közepétől rendszeresen részt vett a Magyar Rézkarcoló Művészek Egyesületének hazai és külföldi kiállításain. 1927–1929 között megbízott oktató, majd 1931–1948-ig vezető tanár volt a Képzőművészeti Főiskola Grafikai Tanszékén. 1938-tól a Magyar Grafikusművészek Egyesületének elnökévé nevezték ki. 1951–1974 között magánrajziskolát vezetett. 1959-ben a Kisgrafika Barátok Körének alapító tagja, majd elnöke lett, részt vett számos nemzetközi ex libris kongresszuson. Jelentős szakírói tevékenységet is kifejtett: elméleti, történeti és technikai összefoglalókat írt a grafikáról. Munkásságát külföldi szaklapok is méltatták, ezek közt említhetjük Semsey Andor olasz nyelvű írását a *Graficában*⁷⁵⁶.

Közel ezer rézkarcot, rézmetszetet, több száz fametszetet, köztük ötven ex librist és számos alkalmi grafikát alkotott. Az orosz Rudomino Könyvtár kisgrafikái közt is található öt ex librise, Galambos Ferenc, Semsey Andor, illetve önmaga nevére. A Galambos részére készített könyvjegy ún. beszélő ex libris, mivel az ábra a névre utal: nőalak galambokkal (N8/29). Több könyvjegyén saját portréja látható (N3/11, N38/2), utóbbi különleges pecsétszerű formája miatt is.

Gy. Szabó Béla (1905–1985) eredetileg gépészmérnöki, majd képzőművészeti végzettséget is szerzett romániai magyar grafikus. Felnőttként tetette neve elé a Gy. betűt, szülővárosára, Gyulafehérvárra utalva. Kós Károly biztatására kezdett bele a fametszés művészetébe⁷⁵⁷, melynek első eredménye a „Liber miserorum” című, a Dsida Jenő méltatása által még ismertebbé váló 50 kisméretű fametszetet tartalmazó képregény lett, mely 1935-ben elnyerte „Az év legszebb könyve” kitüntetését. Több képregénye és önálló műve után a *Divina Commedia* 1975–1976-ban készült húsz nagyméretű fametszete már a legmagasabb szintet jelzi. Fametszetű alkotásai száma meghaladja az 1350 darabot.⁷⁵⁸ Köztük találhatók ex librisek és alkalmi grafikák is, többek között az Országos Széchényi Könyvtár 175 éves fennállására készített, gróf Széchényi Ferencet ábrázoló fametszet. A művész fekete-fehérben alkotott fametszetei, Dsida Jenőt idézve, ugyanolyan színpompás alkotások, mint pasztellképei és olajfestményei.⁷⁵⁹ Gy. Szabó Béla, akinek Kínában tett látogatása során „a legnagyobb európai”⁷⁶⁰ címet adományozták, életműve jelentős részét Szank falura testálta, s gondozását Ferenczy Miklós református lelkészre bízta. Az általa illusztrált könyvekről, albumairól, írásairól, a kritikákról Murádin Jenő monográfiája kiapadhatatlan forrás⁷⁶¹.

⁷⁵⁵ *KBK évkönyv, 1959–69.*, i. m., 160.

⁷⁵⁶ SEMSEY, Andor: *Nandor Lajos Varga, maestro degli incisori ungheresi contemporanei*, *Gafica*, N. 3., maggio-giugno, 1964. 5–7.

⁷⁵⁷ „– Maga miért nem mászik fára? Szabó megrökönyödve hallgatta a kérdést, és nem értette, miért kellene neki fára másznia? Kós nevetve magyarázta meg: – Úgy értem, miért nem veti rá magát a fametszésre?” – DSIDA Jenő: *Örvendetes séta a külvárosban Gy. Szabó Bélával*, *Keleti Újság* 119. sz., http://magyarkaravan.hu/irasok/liber_miserorum.html

⁷⁵⁸ SOÓS Imre: *Gy. Szabó Béla*, *Kisgrafika* 1986/1. sz., 34. (A továbbiakban: Soós 1986)

⁷⁵⁹ GÁBOR Dénes: *Gy. Szabó Béla emlékezete*, *Művelődés*, Kolozsvár, <http://www.muvelodes.ro>

⁷⁶⁰ SOÓS 1986, i. m., 34.

⁷⁶¹ MURÁDIN Jenő: *Gy. Szabó Béla*, *Kriterion Könyvkiadó*, Bukarest, 1980.

A Minajev-gyűjtemény négy Gy. Szabó készítette könyvjegyének motívuma egy-egy költeménnyel felérő mondanivalót rejt: csillaglány a csillagok közt (N8/14), mező felett repülő madár (N28/15), egy váza virág előtt térdelő nőalak (N11/59), könyvek koponyával, lanttal, kehely köré tekeredő kígyóval (N28/16).

Haranghy Jenő (1894–1951) alkalmazott grafikus, festő, a „magyar exlibris tehetséges Benjáminja”⁷⁶², az alkalmazott grafikai műfajok (plakát, bélyeg, ex libris) mellett a művészi sokszorosító eljárásokat (rézkarc, litográfia) is művelte. Mintegy 200 könyvhöz (Csokonai, Madách, Vörösmarty, Móricz, Kipling, Cooper, La Fontaine és mások műveihez) készített illusztrációt, illetve borítótervet. Monumentális alkotásai változatos technikákat képviselnek (falfestmények, üveglablakok, mozaikok). Olajfestményeket is készített. Tagja volt a KÉVE művészcsoporthoz, az Iparművészeti Társulatnak, a MAPE művészegyesületnek.⁷⁶³ 1935-től ott találjuk a MEGE alakuló közgyűlésén, 1937-től az Iparművészeti Iskola grafikai tanszékének vezetője. „Az oktatásban arra törekedtem, hogy előtérbe helyezzem a sokszorosító grafikát. A tanítványok ne csak a tervezéssel lássák megoldva a feladatokat, hanem saját maguk munkája legyen az a tervezéstől kezdve a technikai kidolgozáson át a sokszorosításig”⁷⁶⁴ – vallotta.

Az ex libris műfajára Nagy József gyűjtő már 1911-ben felhívta a figyelmét⁷⁶⁵. Számára Haranghy sok ex librist alkotott, különböző technikákkal. Haranghy könyvjegyei jórészt kliséből készültek, de már 1913-ból ismert rézkarc ex librise is. Ugyanezen évben Siklóssy László „Az ex libris Magyarországon és külföldön” (1913) c. kiadványában is szerepel az akkor még gimnazista Haranghy „Nagy Attila és Buda” feliratú ex librise, piros színű könyomással, mely az akkori időkben különösen nagy megtiszteltetésnek számított⁷⁶⁶. Dinamikusan rajzos, stilizált, erősen kontúros, aprólékos rajzolatú és alapjában naturalista, ill. késő szecessziós felfogásban dolgozott. Kedvelte az állatábrázolásokat és a dús virágornamentikát. A Minajev-kollekcióban Nagy Aranka, Nagy Dezső és Milicza nevére készített klisé ex librisei szerepelnek (N32/1, 3, 18). Közülük Nagy Dezső (1911–1981) debreceni gyűjtő nevét emelném ki, aki 1935-től kezdődően 12 000 ex librisre és kisgrafikára tett szert, köztük elsősorban Menyhárt József, Várkonyi Károly és Haranghy Jenő alkotásaira.⁷⁶⁷ Haranghy rajongója volt még Pinterits Tibor, a Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesületének (MEGE) főtítkára.

Varga Máttyás (1910–2002) díszlettervező, festő- és iparművész, grafikus. Fekete-fehér és színes fametszetein szívesen alkalmazta a fa erezése adta lehetőségeket. Tematikailag kiemelkednek karakteres portréi és városképei. A Rudomino Könyvtár anyagában Galambos Ferenc, Réthy István és Semsey Andor számára készített ex libriseire láthatunk példákat. Külön figyelmet érdemel a Báthory István erdélyi fejedelem portróját ábrázoló, Semsey Andor nevére készült könyvjegy (N3/8).

⁷⁶² Siklóssy László nevezte így a fiatalon, már gimnazistaként nagy sikereket elérő grafikust – Lásd. NAGY József: *Debrecen könyvművészete II.*, Magyar Ex libris 1936/2-3. sz., 42.

⁷⁶³ HAVAS Lujza: *Haranghy Jenő*, http://artportal.hu/lexikon/muveszek/haranghy_jeno

⁷⁶⁴ SEMSEY Andor: *Haranghy Jenő*, In. *KBK évkönyv 1959–1969*, i. m. 75.

⁷⁶⁵ Uo., 76.

⁷⁶⁶ NAGY József: *Debrecen könyvművészete II.*, Magyar Ex libris 1936/2-3. sz., 41–42.

⁷⁶⁷ NAGY Dezső: *Nagy Dezső (1911–1981)*, Kisgrafika különszám, 1994., 18.

Kőhegyi Gyula (1933–) grafikus, tanár, a Kisgrafika Barátok Köre tagja, a Kőbányai Képző- és Iparművészek Egyesülete egyik alapító tagja. 1963 óta foglalkozik kisgrafika és ex libris készítéssel, első könyvjegyet Reisinger Jenő kérésére készítette. Mára közel kétszáz ex librist alkotott.⁷⁶⁸ Művei változatos technikával – rézkarc, linóleummetszet, monotípiá, tollrajz, fametszet – készültek. A realizmus mellett a kubizmus, konstruktivizmus, szürrealizmus, op art formavilága is megjelenik alkotásaiban, de sajátos szűrőn keresztül. Néha az absztrakcióig is eljut. Grafikai síkszerűek, a vonal elsőrendűségét hirdetik, az ábrázolásban kerüli a távlat alkalmazását, alakjai „papírkivágatszerűek”.⁷⁶⁹ „Alkotásaiban korszerű szépséglátásával, leegyszerűsített, de kifejező formakultúrájával s a dekorativitás modern változata iránti fogékonyságával igyekszik grafikai világának egyéni képet adni.”⁷⁷⁰ Munkáiban szívesen fordul a természet, az állatvilág felé, ill. világirodalmi, mitológiai témák is vonzzák. Stilizált állatok, aszkétikus fejek, az asszír pecséthengerek lenyomatait utánzó kompozíciók, sommázó gyermekfigurák egyaránt fellelhetők ex librisein. Morvay Alice részére készített avar övcsatot ábrázoló többszínnyomatú könyvjegye, a Szász Mara nevére készített, Szent Lászlót ábrázoló rézkarca (1997) kiemelkedően színvonalas alkotások.

A Minajev-gyűjteményben található négy linómetszetű ex librise középpontjában a nő áll. A híres olasz festő és szobrász, A. Modigliani (1884–1920) nevére készített ex librise (N34/2) hosszúkás ábrázolású portréjával a nagy előd munkásságát idézi fel, emlékeztet Jeanne Hébuterne, Modigliani 19 éves szerelme arcképére. Torzó formájú női aktja (N8/30) az ókori mitológia világába, a „Kettőnk könyve” (N38/70) gyerekrajzszerű ábrája, mely egymás kezét fogó emberpárt ábrázol, a primitív művészet területére vezet el bennünket. Semsey Andor ex librisén női akt látható (N8/24).

Kopasz Márta (1911–2011) Szeged város nemzetközi hírű festő- és grafikusművésze, díszpolgára, magiszter emeritus, akinek hitvallása: „Alkotóvá a művészi mondanivaló teszi az embert, ami szenvedéseim, tapasztalataim át szűrődik le. Jellemzője, hogy az egész emberiséghez, annak minden korszakához szól”⁷⁷¹. Kopasz Márta az Iparművészeti Iskola elvégzése után (1930–36) hamarosan grafikai lektorként dolgozott a Szegedi Tudományegyetemen (1938–1952), majd 1952–1957 között a Szegedi Tanárképző Főiskola Rajz- és Művészettörténeti Tanszékének adjunktusa lett⁷⁷². Hosszú időn át tagja volt a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének, a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének, alapítása óta a Szegedi Szépművészeti Céh Képzőművészeti Egyesületnek, valamint a Kisgrafika Barátok Körének.

A KBK szegedi körébe való bekerüléséről így nyilatkozott egy interjúban: „Buday György elvitt a kisgrafika-barátok egyesületébe, amely egyébként Ortutay és Buday első köteteit is finanszírozta. A régi Hungária Szálló épületében, a magasföldszinten volt a rózsaszín terem, amelyből egy rácson keresztül az egész földszinti termet át lehetett tekinteni. A rácson melletti nagy asztal körül ültek a grafikabarátok: Kolozs Lajos, az

⁷⁶⁸ SZÁSZ Mara: *Megkésett születésnap beszélgetés Kőhegyi Gyula grafikusművész tanárral*, Kisgrafika 2009/3. sz., 4.

⁷⁶⁹ GALAMBOS Ferenc: *Kőhegyi Gyula*, Kisgrafika Értesítő, 1969. augusztus, 587–590.

⁷⁷⁰ *Kőbányai Képző- és Iparművészek Egyesülete honlapja*, <http://kobanyaimuveszek.hu/kohegyi/kohegyi.html>

⁷⁷¹ *Szegedi arcképcsarnok, Kopasz Márta*, http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/arckep/kopasz/kopasz_marta.html

újszegedi ládagyár tulajdonosa, Pachlauer Dezső, aki az Anna-kutat fúratta, Lusztig Imre ügyvéd, Déry Ilona, Némedi Gyula ügyvéd. Közülük Déry Ilonka állt legközelebb hozzám, akinek 150 saját ex libris volt, és vagy tízezer külföldi, amelyekhez levelezés révén jutott. Jómagam nem készültem ex libris művésznek, bár a grafika tanszakon minden grafikai technikát megtanultunk. Bennem mindig a festő dolgozott, az alakrajzot is ezért szerettem. Ha a grafikabarátok kértek, akkor néha-néha készítettem egy-egy ex librist, de elsősorban mindig festőnek tartottam magam. A grafikabarátokon keresztül később éppúgy bekerültem a nemzetközi légkörbe, mint Buday György⁷⁷³. A KBK szegedi szervezetének 1959–1981-ig helyi titkára, majd tiszteletbeli elnöke lett. Kisgrafikáival a helyi tárlatokon kívül Budapest, Berlin, Lipcse, Párizs, Krakkó, Cannes, Como és Varsó nemzetközi ex libris kiállításain szerepelt. 1966-ban a Hamburgban megalakuló Ex libris gyűjtők Nemzetközi Szervezete, a FISAE alapító tagjává választotta.

Bár már az 1930-as évek vége óta foglalkozott ex libris készítéssel⁷⁷⁴, könyvjegyeivel 1961 óta vett részt rangosabb nemzetközi kiállításokon, s többször a díjazottak közt szerepelt. Fa- és linómetszetein leginkább városkép, történelmi kompozíció és emberábrázolás látható, realista, néhol szürrealista megformálásban. Művészete „az egyetemes kultúrtörténet és a szegedi szellemiség szép szintézisévé vált”⁷⁷⁵. Alkotásai elsősorban plaszticitásukkal tűnnek ki, térben lát és láttat, inkább foltokkal, mint vonalakkal fejezi ki mondanivalóját, páratlan variációs készséggel, az ábrázolás és a felirat összhangjával. Az általa kialakított ún. csipkés stílus a nemzetközi mezőnyben is egyedülálló. Töredezett vonalú, historikus ihletettsége, fekete-fehér folthatásokra, ill. ezek harmóniájára épülő grafikai sajátos szellemiséget sugároznak. Munkáit mély szimbolika hatja át, pl. a szegediséget általában fiatal nőalak fejezi ki. Ahogy Tandi Lajos méltató cikkében írja a Buday György utódjaként és Bordás Ferenc kortárs barátjaként emlegetett művésznőről: „... a szegediség adja lapjainak lelkét, ettől senki mással össze nem téveszthető, senkivel nem kompatibilis. Öntörvényű, megismételhetetlen művészet a Kopasz Mártáé – az egyetemes kultúrtörténet és a szegedi szellemiség szép szintézise...”⁷⁷⁶ Az általa leggyakrabban megjelenített szegedi nevezetesség a Dömötörtorony, a Dóm tér stb.

A Minajev-kollekcióban saját nevére szólóan az 1968-as évre készített újévi üdvözlő témája is Szeged, az előtérben ülő nőalakkal (N29/2). A Semsey Andor számára készített könyvjegye történelmi jellegű, két lovas katonával (N8/26). Az Egri Megyei Könyvtár mint intézmény számára is alkotott könyvjegyet, egri városrészlettel, a minarettel (N29/1).

Szilágyi Imre (1942–) debreceni grafikus, a debreceni Ajtósi Dürer Céh alapító tagja. Irodalmi illusztrációkat, plakátokat, könyvborítókat is készített. Több mint 350 ex libris és alkalmi grafika került ki a kezei alól⁷⁷⁷. Ex libriseinek választott technikája a linó, de más

⁷⁷² ZENEI József: *Kopasz Márta 97 éves*, Kisgrafika, 2008/4. sz., 7.

⁷⁷³ HOLLÓSI Zsolt: *A szegedi grafika fejedelemisszonya, Beszélgetés Kopasz Mártával*, Tiszatáj, 1997. augusztus, <http://www.hollosizsolt.hu/index.php?waction=ext4>

⁷⁷⁴ ZENEI József: *Kopasz Márta 97 éves*, Kisgrafika, 2008/4. sz., 7.

⁷⁷⁵ *Elhunyt Kopasz Márta*, http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/elhunyt_kopasz_marta/2207133/

⁷⁷⁶ TANDI Lajos: *A szegedi képzőművészet nagyasszonya. A város új díszpolgára: Kopasz Márta*, Szeged (folyóirat), 1997. május, 10–11.

⁷⁷⁷ LENKEY István: *Szilágyi Imre debreceni grafikus*, Kisgrafika, 1997/1. sz., 5.

technikákat (fametszet, rézkarc, litográfia) is kipróbált. Egyedi képi és formanyelvet alakított ki. Kihasználva a sötét-világos foltok adta drámaiságot, társította a dekorativitással, harmonikus vonalvezetéssel. Műveinek fő jellegzetessége a hajdúsági népművészet ornamentikája. A jelenségeket, az embereket groteszk szemüvegen át láttatja, ezáltal fogalmazva újra a hagyományos népi motívumkincset. Szellemesen finom, fanyar hangulatú, fantáziagazdag grafikák jellemzik. Tematikájában érinti az anya és gyermek kapcsolatot, a gyermekeket, a női aktokat, az irodalom nagyjait. Gyakoriak a megrendelő személyére, foglalkozására utaló szimbólumok: a könyv, a toll. Erre láthatunk példát a Minajev-anyagban is a Tóth Endre nevére készített ex librisen, violinkulccsal (N16/4). A szőlészet, borászat témája elevenedik meg a Pap Miklós nevére alkotott könyvjegyeken (N38/84, 85).

Rákóczy Ferenc (1931–) grafikus családja több generáción át a kádár mesterséget üzte, boroshordóikat mindig fafaragásokkal díszítették.⁷⁷⁸ A faipari technikum tanulójaként Rákóczy Ferenc is jól tudott bánni a kézműves szerszámokkal. Döntő hatással volt rá Varsányi Pál fametszőművész munkássága. Rákóczy mint ex libris művész elsősorban fa- és linómetszetben dolgozott, az előbbit a komolyabb témáknak, utóbbit a játékosabb, spontánabb ötleteknek tartogatta. Az 1960-as évektől rendszeresen szerepelt nemzetközi grafikai kiállításokon. Realista ábrázolásmód jellemzi. Gyermekek ex librisei egyszerűségükkel vonzóak és hitelesek, gyakori állatábrázolással. Felnőtt ex librisei kedvelt motívumkincsei a műemlékek és városképek, a régi közlekedés eszközeinek megörökítése: kis macskaköves utcák, földbe süllyesztett házak, gőzmozdonyok⁷⁷⁹. Utóbbira található példa a Minajev-gyűjtemény ex librisei közt, a Réthy István nevére készült szenesvagont húzó füstölő mozdony képében (N27/1). Különleges világot jelenít meg a Matsuo Bashō nevére alkotott ex libris: virágzó cseresznyefa alatt térdelő, olvasó japán nő alakjával (N8/17).

Az ex libris készítők közül *László Gyula* (1910–1998) régészprofesszor, egyetemi tanár nevét emelném még ki, aki festő- és grafikusművészként is tevékenykedett. Az ex libris készítés vonatkozásában írja a következőket: „Magam nem művelem ezt a műfajt, csak barátságból csinállok egyet-egyet, mint Bakondi Béláét is...”.⁷⁸⁰ A Minajev-gyűjteményben Mátyás Vilmos nevére 1960-ban készített klisé ex librise szerepel, melyen nőalak látható népviseletben, kezében galambbal (N26/8, N26/8/v1, többféle színváltozatban). László Gyulával mint az ex libris műfaj megrendelőjével is találkozhatunk: 1980-ban saját nevére is készített ex librist Fery Antallal (op. 1492), egy ősbölcény ábrájával.

⁷⁷⁸ GALAMBOS Ferenc: *Rákóczy Ferenc, egy fiatal magyar exlibris-művészről*, Kisgrafika Értesítő, 1969. április, 549.

⁷⁷⁹ GALAMBOS Ferenc: *Rákóczy Ferenc*, In. *KBK évkönyv, 1959–69*, 149.

⁷⁸⁰ ARATÓ Antal: *A barátság jegyében: László Gyula és Fery Antal kisgrafikái*, Kisgrafika, 1993/2. sz., 9.

11.2.2. Külföldi grafikusok ex librisei magyar megrendelőknek

A magyarok számára ex librist készítő *külföldi grafikusok*⁷⁸¹ közül 36 művész neve volt beazonosítható a Rudomino Könyvtár állományában, akik összesen 109 ex librisszel, ill. alkalmi grafikával szerepeltek. A *magyar gyűjtők* nevére legtöbb ex librist készítő: J. Szuszkiewicz (18 db), B. J. Tomecki (11 db), F. Kühn (10 db), J. Ny. Tyihanovics (10 db), F. von Bayros (5 db), J. Ny. Goljakovszkij (5 db), A. Waławczyk (4 db), H. Wetzig (4 db), M. E. Leboroni (3 db), Z. Dolatowski (2 db), E. Carlsson (2 db), W. Favero (2 db), A. Gelabert (2 db), E. Grabowski (2 db), A. Kalasnyikov (2 db), M. Korolko (2 db), W. Röhrenschef (2 db), A. Soder (2 db), R. Sternecker (2 db), P. Upitis (2 db), K. Kozlovskij (2 db), G. Bergman (1 db), O. M. Divi (1 db), A. del Grosso (1 db), M. Houra (1 db), S. A. Mollerup, (1db), S. Mrowinski (1 db), N. Ott (1 db), G. Reinberger (1 db), L. Vlodek (1db), H. Wilm (1 db), V. A. Szergejev (1 db) stb.

A következőkben országok szerint részletezve kerülnek bemutatásra.

11.2.2.1. Lengyel grafikusok

A hungarika anyag külföldi grafikusai közül lengyel grafikusoktól rendeltek legtöbb ex librist magyar tulajdonosok, és összességében is elmondható, hogy Minajev gyűjteményében a lengyel lapok voltak túlsúlyban (jelzésértékű, hogy az első mappa is a Lengyelország nevet kapta). A lengyel művészek grafikáinak fölénye a több évtizedes magyar–lengyel kapcsolatokkal is indokolható. A lengyel–magyar kulturális együttműködés már több évszázadon átívelve jelen volt a magyar és a lengyel nép történetében. Kezdve az 1533-as első magyar nyelvű nyomtatott könyv: Komjáthy Benedek „Az Zenth Pál levelei magyar nyelven” krakkói megjelenésétől a XX. század elején felvirágzó képzőművészeti kapcsolatokig, kiállításokig. Mindkét népnél a XVI. században jelentek meg az első ex librisek, Báthory István, Báthory András super ex librisszel ellátott könyvei mindkét nép számára közös kultúrkinccset képviselnek.⁷⁸² A XIX. század végén – amikor az ex libris gyűjtés Európa-szerte divatba jött – a lengyel gyűjtők ugyanúgy, mint a magyarok, az osztrák vagy a német egyesület keretén belül működtek. Bár míg a magyar gyűjtők a Szent György Céh (1909) kebelében önálló egyesülethez jutottak, ezt a lengyel gyűjtők csak a húszas években érték el. A két világháború közti időben a magyar kiállításokon csak egy-egy lengyel ex libris szerepelt, a magyar MEGE és Ajtósi Dürer Céh tagjai ugyan csereviszonyban álltak a lengyel gyűjtőkkel, de ez sem mennyiségileg, sem minőségileg nem volt jelentős.⁷⁸³ A második világháború után azonban a lengyel ex libris élet hamar talpra állt, 1946-ban megnyílt az első kiállítás, melyet újabbak követtek. Mappákat adtak ki, és nagyhírű művészek is készítettek ex librist. Malborkban 1963-ban megrendezték az első ex libris biennálét, majd 1964-ben

⁷⁸¹ Külföldi grafikuson a nem magyar nemzetiségű grafikusokat értem.

⁷⁸² GALAMBOS Ferenc: *Lengyel-magyar képzőművészeti kapcsolatok*, Kisgrafika Értesítő, 1967. május, 347.

Lengyelország rendezte meg a X. Nemzetközi Ex libris Kongresszust Krakkóban. Ezt követte a II. Malborki Ex libris Biennálé 1965-ben.

Hazánkban 1959-ben, a Kisgrafika Barátok Köre újjáalakulásával élénkült meg az ex libris élet. A két ország közti kapcsolat kiépítésében nagy szerepe volt Lippóczy Norbertnek, a magyar származású, Tarnóuban élő ex libris gyűjtő borásznak, aki adományával megalapozta a Magyar Mezőgazdasági Múzeum szőlős-boros ex libriseinek gyűjteményét. Az 1964-es krakkói X. Nemzetközi Ex libris Kongresszuson 26 magyar gyűjtő és grafikusművész vett részt, itt alkalmuk nyílt megismerkedni lengyel művészekkel. A II. Malborki Ex libris Biennáléra (1965) három magyar művész is meghívást kapott: Fery Antal, Gál Ferenc, Nagy Arisztid. Nem véletlen, hogy az ő alkotásaik jelentős számban szerepeltek a szovjet Ex libris klubban tevékeny szerepet vállaló Minajev gyűjteményében. 1965-ben Tarnóuban megrendezték az első lengyelországi magyar ex libris kiállítást, Lippóczy Norbert és József Szuszkiewicz közreműködésével⁷⁸⁴. 1966-ban a Lengyel Kultúra Házában az Országos Széchényi Könyvtár és a Malborki Múzeum által közösen szervezett nagy sikerű lengyel ex libris kiállítás⁷⁸⁵ is a kapcsolatok folytonosságát szolgálta.

Egyre több magyar művész (Kaveczy Zoltán, Fery Antal, Drahos István) készített lengyel személynek lapot, ill. lengyelek (Z. Dolatowski, Z. Acedanski, E. Grabowski, J. Szuszkiewicz) magyar gyűjtők részére. Báthory István (1533–1586) erdélyi fejedelem, lengyel király neve összekötő kapocs a lengyelek és a magyarok között, erre példa a Minajev-gyűjteményben található Varga Mátyás-grafika Semsey Andor nevére (N3/8), Báthory István portréjával.

A Minajev-gyűjtemény hungarika vonatkozású anyagának kiemelkedő *lengyel grafikusai*: József Szuszkiewicz (18 db), Bronisław J. Tomecki (11 db), Andrzej Waclawczyk (4 db).

A tarnówi *József Szuszkiewicz* (1912–1982) ex libriseinek formavilágát a tájképek, csendéletek mellett főleg a portrék jellemzik. Sok önarcképet is készített. Technikában a fametszetek vannak többségben. Műveivel 1950 óta szerepelt hazai és külföldi kiállításokon, biennálékon, Magyarországon Veszprémben.⁷⁸⁶ 1961-ben a tarnówi Magyarbarát Társaság részére készített ex librise Bem apó képmásával és Tarnó város félholdas-csillagos címerével a magyarok számára is sokat jelent. A Tarnóuban élő magyar származású híres ex libris gyűjtő, Lippóczy Norbert és családja számára készített könyvjegyekből több is szerepel a Minajev-gyűjteményben (N15/8,6,4). Ezek motívumkincsében gyakori a szőlő, a gyümölcstál és a női portré. Neves magyarjaink közül Semsey Andor (1917–1986), Réthy István (1909–1988) és Szász Endre (1926–2003) is megrendelői közé tartoztak. (16/7. sz. melléklet) Számukra is készített szőlős-boros témájú ex librist, emellett a történelmi-vallási tematika kap fő hangsúlyt: Szász Endre

⁷⁸³ Uo., 347.

⁷⁸⁴ Uo., 349.

⁷⁸⁵ Erről tudósítások, cikkek jelentek meg a Kisgrafika Értesítőben, az Esti Hírlapban és a Magyar Nemzetben. – GALAMBOS Ferenc: *Mai lengyel ex libris. Kiállítás a budapesti Lengyel Kultúrában*, Kisgrafika Értesítő, 1966. december, 319–322; *Hírek*, Kisgrafika Értesítő, 1966. december 324.

⁷⁸⁶ SEMSEY Andor: *József Szuszkiewicz lengyel festőművész ex libris művészete*, Kisgrafika Értesítő, 1965. augusztus, 192.

könyvjegyén ülő Krisztus-szobor (N4/6), Semsey Andorén a Képes Krónika 64. fejezetének S iniciálés Szent István ábrázolása szerepel (N4/9).

Bronisław J. Tomecki (1905–1994) művész, pedagógus. Az 1960-as évek végéig kb. 300 ex librist alkotott⁷⁸⁷. Realista stílusú, többnyire emberalakokat, életképeket ábrázoló könyvjegyei megrendelői közt a Minajev-gyűjteményben magyar gyűjtőink (grafikusaink) közül Bordás Ferenc, Stettner Béla, Galambos Ferenc, Nagy Arisztid, Gál Ferenc, Fery Antal, Semsey Andor, Nagy Árpád, Réthy A. nevét találjuk, mindegyiket az 1969–1970-es évből. Tomecki grafikái között több az ún. ex musicis lap, mely képi ábrázolásában is utal a grafika zenei vonatkozására, pl. a Nagy Árpád nevére szóló férfit ábrázol, nagybőgővel (N1/13).

Adrzej Waclawczyk (1946–) a lengyel grafikusok egyesületének, a RYS-nek aktív tagja, 1965 óta foglalkozik ex libris készítéssel⁷⁸⁸. A Minajev-gyűjteményben több, a XIII. budapesti kongresszusra készített lapja szerepel (N28/36–40), a többség Lech Kokociński lengyel numizmatikus, bibliofil gyűjtő nevére szól (N28/37,38). E lapok rovátkolt stílusukkal egyedi szint képviselnek.

Zbigniew Dolatowski (1927–2001) lengyel építészmérnök, autodidakta grafikus fába, linóba és műanyagba metszette ex libriseit⁷⁸⁹. 1956 óta foglalkozott komolyabban a könyvjegykészítéssel. 1962-ben a varsói ex libris kiállításon deputált, azóta rendszeres résztvevője volt a malborki biennáléknak és a nemzetközi ex libris kongresszusoknak. Egyedi formanyelvére a humor és a játékoság is rányomta bélyegét⁷⁹⁰. A Minajev-gyűjtemény Semsey Andor számára készített könyvjegyeit tartalmazza (N3/7, N3/10).

Edward Grabowski (1904–1966) az 1964-es krakkói ex libris kongresszuson kerülhetett személyes kapcsolatba a magyarokkal. Nagy számú külföldi megrendelői között a magyar Semsey Andor számára készített ex librise található Minajev gyűjteményében, mely egy kupát felemelő, mulató férfit ábrázol (N3/3). Grabowski – realista művészként – képvilágában csak ritkán lépte át a valóságot. Feliratai betűtípusát is a mondanivalóhoz igazította, a dekorativitás jegyében. Ezt láthatjuk Semsey Andor ex librisén is, ahol a szöveg szalagszerű elrendezésben szerepel. Készített ex librist Galambos Ferenc nevére szólóan is. Az 1950–60-as évektől gyakran alkotott többszínnyomatú fametszeteket, melyeknek nemzetközi szinten is nagy sikere volt. Számos – varsói, stockholmi, bécsi, koppenhágai – kiállítása mellett 1965-ben bemutatkozott Budapesten is⁷⁹¹.

A tarnówi születésű *Wiesław Röhrenscheff* (1923–1993) festő, grafikus, tanár műveit számos lengyel múzeum mellett hazánkban Kiskőrösön őrzik⁷⁹². A moszkvai Minajev-

⁷⁸⁷ WL. EG, Gdynia: *Bronisław J. Tomecki*, Graphia bulletin, 1-er-2e trimestres 1969, No. 41–42., 114–115.

⁷⁸⁸ V. *międzynarodowe biennale exlibrisu współczesnego*, katalog, Malbork, 1971. (Muzeum Zamkowe w Malborku), számozatlan oldal

⁷⁸⁹ Stefan KOTARSKI: *Zbigniew Dolatowski*, In. *Az ex libris művészei* 1970, i. m. 71., és *Zbigniew Dolatowski, Idbury Prints*, http://www.idburyprints.com/index.php?page=artist_view_details.php&arid=1663&ar_name=d

⁷⁹⁰ Stefan KOTARSKI: *Zbigniew Dolatowski*, In. *Az ex libris művészei* 1970, i. m. 72.

⁷⁹¹ GALAMBOS Ferenc: *Edward Grabowski*, Kisgrafika Értesítő, 1967. szeptember, 384.

⁷⁹² *Wiesław Röhrenscheff, Kultúra.Tarnów*, <http://www.kultura.tarnow.pl/tarnowscy-artysci/rohrenscheff-wieslaw/>

gyűjteményben Lippóczy N. névre⁷⁹³ szülő ex librisén szőlős-boros témát idéz, az étel (ez esetben a szőlő) után vágyakozó róka mesebeli alakjával (N15/7).

Stanisław Mrowiński (1928–1997) grafikus, díszlettervező, karikaturista⁷⁹⁴ Müller Árpád számára metszett ex librisén Don Quijote alakját idézve szélmalom látható (N1/10).

11.2.2.2. Orosz (szovjet) grafikusok

Oroszország (ill. a Szovjetunió) ex libris művészetéről sokáig keveset tudtunk. Ebben az 1960-as évektől volt megfigyelhető áttörés, amikor kiterjedtebbé vált a kulturális érintkezés. Ekkoriban a Szovjet Tudományos Akadémia Gorkij Intézete fogta össze, és rendezte meg évről évre Leningrádban a szovjet ex libris kiállítást⁷⁹⁵. Ennek katalógusai tanúskodnak az ex libris iránti érdeklődés növekedéséről: az 1960. évi kiállításon 152, az 1961. évin már 178 művész vett részt. A legnagyobb anyaggal szerepeltek a következő grafikusok: Sz. M. Gebusz-Baraneckája (Lvov), J. Juhansoo (Tallinn), V. Kiszaraszkasz (Vilnjusz), Z. Lindemann (Tallinn), A. Matuljauskasz (Vilnjusz), A. I. Rekov (Charkov), V. Tolli (Tallinn), A. I. Jupatov (Riga), A. Zakarjan (Jereván), Cs. Kontrimasz (Kaunas), O. Mednisz (Riga), I. Szapacs (Rosztov), V. G. Sapolj (Leningrád), V. Jucisz (Vilnjusz). Műveik stílusvilágán a szecessziótól a szocialista realizmuson át sokféle stílusirányzat elemei fellelhetőek. A megrendelő igényei, egyénisége is erősen kifejeződik a lapokon. Technikailag a fametszet a legelterjedtebb, és sok a klisé.

Konstantin Kozlovskij (1905–1975) ukrán (kijevi) művész, litográfus, majd fametsző⁷⁹⁶. Gyakori témája Kijev, mivel 1925-től a kijevi Poligráfiai Intézetben tanult, ill. egyéb város- és épületábrázolások. Több száz ex librist alkotott, köztük Pablo Picasso, világhírű spanyol avantgárd festőművész nevére készített kubista stílusú lapot. Magyar vonatkozású a Galambos Ferenc részére 1966-ban alkotott könyvjegye (N24/8), mely egyébként az 1967-es „A szovjet ex libris 1917–1967” című kiállításon is szerepelt, ill. a Réthy István nevére az 1970-es XIII. Nemzetközi ex libris kongresszusra alkotott műve (N24/5), mely kollázszerű elrendezésben több magyar épületet, épített emléket (Parlament, Hősök tere, Szabadság-szobor) mutat be. A Minajev-anyagban nem lelhető fel, de az OSZK gyűjteményében megtalálható a Kozlovskij által az 1972-es dániai kongresszus alkalmából Réthy István nevére készített lap is, mely tanújele a grafikus és a megrendelő közötti kapcsolat továbbélésének⁷⁹⁷.

Anatolij Ivanovics Kalasnyikov (1930–2007) az orosz grafika élvonalába tartozó alkotó. Eleinte bélyegtervezéssel foglalkozott. Az 1960-as évektől irányult figyelme az ex libris felé, melyben egyéni stílust alakított ki. Első ex librisét a nagy gyűjtő, A. A.

⁷⁹³ Az N. utalhat Norbertre, ill. Nellire is.

⁷⁹⁴ *Stanisław Mrowiński*,

http://www.muzeumkarykatyry.pl/bbbmuzeum/artysci/artysci_xx_windows/mrowinski.html

⁷⁹⁵ *Szovjet exlibris irodalom* (Szovjetszkij knyizsnij znak, katalog, 1962.), Kisgrafika Értésítő, 1963. aug., 54. (recenzió)

⁷⁹⁶ Wilfried JILGE: *Geschichtskultur der Ukraine im Spiegel der ukrainischen Exlibris-Kunst des 20. Jahrhunderts*, Katalog zur Ausstellung, Leipziger Universitätsverlag, 2003., 131.

⁷⁹⁷ *Konstantin Kozlovskij eredeti fametszete*, Kisgrafika, 1973/1. sz., 27.

Nikoforow megbízásából készítette. Témavilágában központi helyet foglalnak el a fametszetű városképek és portrék⁷⁹⁸. A Minajev-kollekcióban is szereplő, az 1970-es XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszusra készített, magyar vonatkozású épületeket (Halászbástya, Mátyás-templom, az egri minaret) ábrázoló lapjai kitűnnek jól megmunkált, egyéni stílusukkal (N25/8). A Budapest c. nemzetközi ex libris pályázat első díjas ex librise is tőle származik: a Stettner Éva nevére szóló, a Parlamentünket ábrázoló lap.⁷⁹⁹

A gyűjtő mellett a szakíró Minajev is többször megemlékezik Kalasnyikov munkásságáról, 1975-ben pedig önálló könyvet jelentetett meg róla „Anatolij Kalasnyikov ekszlibriszei” címmel.

A minszki *Jevgenyij Nyikolajevics Tyihanovics* (1911–) a Minajev-gyűjteményben magyar vonatkozású portré ex libriseivel szerepel (9 db), melyek jelentőségét növeli, hogy az OSZK anyagában nem lelhetők fel. Réthy István nevére II. Rákóczi Ferenc (N24/7) és Liszt Ferenc (N24/12), Semsey Andor nevére Bartók Béla (N24/10), Semsey András nevére Arany János arcképével (N24/11) készített ex librisei emelhetők ki (*16/8. sz. melléklet*). Csányi István ex librisén Petőfi Sándor portréja szerepel (N24/13). Semsey András másik ex librise Szent László hermáját idézi (N24/9). Ezek amellet, hogy újabb példákkal gazdagítják a magyar portrétörténetet, a gyűjtemény legszebb darabjainak számítanak.

Nemcsak a magyarok számára alkotott ex librisein jellemzőek a portrék: Gerhard Bondzin könyvjegyén Hans Holbein, Kristiny Kempfi egyik ex librisén N. Kopernikus, másikon F. Chopin ábrája szerepel, kottavonalakkal. Julian Dmitrowicz ex librisén Kosciuszko és Jan Matejko, Paul Dessau könyvjegyén Beethoven portréja látható.

Tyihanovics két, 1970-ben, Semsey Andor és Réthy István nevére készült lapja minszki vonatkozású, melyekkel az 1970 májusában Minszkben tartott magyar kisgrafika és ex libris kiállításához kapcsolódott (N24/14,15).

Jevgenyij Nyikolajevics Goljakovszkij (1902–1971) Kravcsenko tanítványa, akinek nevével először több száz orosz könyv illusztrátoraként találkozhattunk. Első ex librisét 1929-ben alkotta, majd az 1960-as évektől emelkedett az ex libris művészet élvonalába.⁸⁰⁰ A moszkvai Ex libris Klub egyik vezetője lett. Egyéni metszőtechnikát teremtett, művészetében lényeges a fekete-fehér kontrasztja, az árnykép hatás. Realista stílusú ex librisein gyakori az alakos kompozíció, ill. a virágmotívum. 1966-ban Minajev „Ekszlibrisz szovjetszkij hudozsnyikov” c. műve érdemei szerint említi, ill. ugyanekkor jelent meg a Goljakovszkij legújabb műveit tartalmazó „Deszjati ex libriszov” c. mappa is, szintén Minajev szerkesztésében. Goljakovszkij az 1970-es XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus alkalmából járt Budapesten⁸⁰¹, 10 ex librisét tartalmazó mappáját ajándékozva az érdeklődőknek. Számos magyar művésszel és gyűjtővel került kapcsolatba. Ezt igazolják a Minajev-gyűjteményben szereplő magyar vonatkozású ex librisek is:

⁷⁹⁸ ANTIKAI: *Anatoli I. Kalaschnikow, Ein russischer Holzschneider*, In. *Österreichisches Jahrbuch für Exlibris und Gebrauchsgraphik 1966–67*. Band 47, 46–47.; *Ekszlibriszi*, In. *Anatolij Kalasnyikov, Mezsdunarodnij Szozuz Knyigoljubov*, Moszkva, 2005, 13–22.

⁷⁹⁹ Kisgrafika Értesítő, 1970. dec. címlapja

⁸⁰⁰ GALAMBOS Ferenc: *Jevgenyij Goljakovszkij ex libris művészete*, Kisgrafika Értesítő, 1966. ápr., 261.

⁸⁰¹ *A kongresszus résztvevői*, Kisgrafika Értesítő, 1970. dec., 743.

Galambos Ferenc, Réthy István, Bordás Ferenc és Semsey Andor nevére, ill. a XIII. Nemzetközi exlibris kongresszus alkalmából (N25/3–7).

Vladimir Rudolf Kopilov (1926–) több éven át tipográfusként tevékenykedett. Az 1960-as évek elejétől kezdett ex librisekkel foglalkozni. A Minajev-anyagban Réthy Júlia nevére készült ex librisei (N24/3,4) a természet iránti szeretetét bizonyítják (erdő, falevelek).

Vladiszlav Alekszandrovics Szergejev (1938–) a jaroszlávli művészeti iskolában tanult, 1959-ben végezte el, aztán átköltözött Cserepovicsba, itt grafikusként, festőként tevékenykedett⁸⁰². Legismertebb az 1967-es OSZK-s kiállítás, és a nyomában készült katalógusban szereplő „Ex libris SzSZSZR – Vengrija” feliratú (1967) ex librise, a Szabadság-szoborral, sarlóval, ótágú csillaggal. Ez található a Minajev- gyűjteményben is (N24/1).

German Ratner (1933–1996) orosz művész építészből díszlettervezővé, majd neves grafikussá, festővé vált⁸⁰³. Az 1960-as évek első felétől kezdett ex libriseket alkotni. Ex librisei többsége a technikát illetően plasztik-, ill. linómetszet. Különleges képi nyelvét a széles, ecsetvonásszerű sávok, geometrikus és szabálytalan síkidomok váltakozása adja, mely felfokozott drámaisággal, ritmikussággal telítődik⁸⁰⁴. Könyvjegyei a budapesti XIII. Nemzetközi Ex libris kongresszust megelőzőleg kevésbé jutottak el magyar gyűjtőkhöz⁸⁰⁵, de néhány ez librisével már szerepelt az Országos Széchényi Könyvtár a szovjet ex libris 50 évét bemutató kiállításán 1967-ben. 1970-ben részt vett a XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszuson⁸⁰⁶. A budapesti kongresszusra kiadott mappája, az erre készített ex librisei tették igazán ismertté hazánkban. E művei közül a Szölgvény Pál nevére alkotott ex libris (N24/2) az egyik pályázati kiírásnak megfelelően budapesti városrészletet, a Dunát és hídjait, ill. körben épületeket ábrázol – a Ratnerre jellemző szabálytalan síkidomok mozgalmos kompozíciójába elrejtve.

Ratner nevére, szintén a XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus alkalmából készített fametszetű ex librist a magyar Bordás Ferenc (N11/74), mely bizonyítja a kapcsolatokat kétoldalúságát. Ezen Budapest látképe szerepel a Duna-hidakkal és a Gellért-heggyel.

Peteris Upitis (1899–1989), a lett Ex libris Egyesület alapító tagja, a rigai Képzőművészeti Főiskola nagy elismeréssel bíró tanára, grafikus, számos könyv illusztrátora⁸⁰⁷. Nevéhez fűződik az első és második lett ex libris kiállítás megszervezése (1964, 1967), egyúttal a lett ex libris megújulása és modernizálása, Z. Griese megfogalmazásában: „Upitis ex libris alkotói tevékenysége híd, mely a múltat és a jövőt összeköti”⁸⁰⁸. Első ex librisét 1927-ben készítette, a könyvjegyek mellett számtalan szabad grafika fűződik a nevéhez. 1945-től a Lett Köztársaság Művészeti Akadémiájának

⁸⁰² *A szovjet ex libris 1917–1967*, i. m., 41.

⁸⁰³ Uo. 38.

⁸⁰⁴ GALAMBOS Ferenc: *German Ratner*, Kisgrafika Értesítő, 1971. augusztus, 841.

⁸⁰⁵ Uo. 837.

⁸⁰⁶ *A kongresszus résztvevői*, Kisgrafika Értesítő, 1970. dec., 744.

⁸⁰⁷ Klaus RÖDEL: *Peteris Upitis 80*, Exlibris-Revue, Vol. 5 -1979/4., 1.; Francisc 4RENES: *Peteris Upitis (1899–1989)*, Exlibris Portaveu de L'Associació Catalana d'Exlibristes, Any 1., núm. 1., 1989. Juny-Desembre, 18.

⁸⁰⁸ GALAMBOS Ferenc: *Peteris Upitis exlibris művészete*, Kisgrafika Értesítő, 1968. augusztus, 486.

tanáráként oktatta is a fametszés elméletét⁸⁰⁹. Fametszeteit, rézkarcait realista stílus jellemzi, a tulajdonos egyéniségét, karakterét állítva a középpontba. Az 1970-es XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus alkalmából mint a Szovjet Képzőművészeti Szövetség hivatalos kiküldöttje járt Budapesten. A Minajev-gyűjteményben is megtalálható magyar vonatkozású, Gy. Szabó Béla (N25/1) és Galambos Ferenc (N25/2) nevére alkotott lapjai korábban, az 1960-as években készültek. Előbbin a grafikus létforma eszközeit jeleníti meg, a Galambos Ferenc részére készült kisgrafikát pedig az 1968-as comói kongresszusra készítette. Nem véletlen, hogy Upitis munkásságát Magyarországon Galambos Ferenc méltatta először a *Kisgrafika Értesítő* 1968. augusztusi számában. Upitis a budapesti ex libris kongresszuson kötött ismeretségek révén a későbbiekben is készített magyarok számára lapokat. 1945–1989 között összesen 710 ex librist alkotott⁸¹⁰, ezek közül kiemelkedőek a Don Quijote ábrázolásai⁸¹¹.

11.2.2.3. Német grafikusok

A Minajev-gyűjteményben szereplő német grafikusok közül a wernigerodei *Fritz Kühn* (1924–2004)⁸¹² rézmetsző készítette a legtöbb magyar vonatkozású ex librist: Réthy István (N27/3, N37/3–8), Galambos Ferenc (N27/6), Szigeti István (N27/7, N37/11) nevére. Kühn negatív rézkarcai és cinkmetszetei joggal vívták ki az ex libris gyűjtők elismerését⁸¹³.

A német *Hans-Joachim Wetzig* (1933–) grafikus nőalakokat sziluetszerűen bemutató képeket alkotott Réthy István nevére (N27/2,4; N37/9,10).

A jénai *Rolf Sternecker* (1937–) grafikus Balogh Ferenc nevére szóló ex librisén könyv előtt álló női akt látható (N27/5).

Norbert Ott (1942–) grafikus, fametsző, művészeti szakíró⁸¹⁴ Lippóczy Miklós számára szőlős-boros ex librist készített, hordó szélén ülő nőalakkal, szőlőfürttel (N20/1). A Coburg városában, élénk művészeti légkörben felnövő grafikus már 15 évesen megtette első kísérletét az ex libris irányában, apja (Herbert Ott) irányítása alatt, de tőle eltérő, saját formanyelvet hozott létre. Eleinte linómetszeteket és hidegtű eljárású ex libriseket készített, később elkötelezte magát a fametszet irányába. A II, III., IV. és V. Malborki Biennálén szerzett díjak külső jelei voltak munkája megbecsülésének. Norbert Ott személyiségét tekintve szerény ember volt – ez a karakter tükröződik a könyvjegyein is.

⁸⁰⁹ GEBAUER, Horst: *Upitisra emlékezünk*, *Kisgrafika* 1999/1. sz., 8. – Műveiről a teljes alkotásjegyzék 1989-ben jelent meg.

⁸¹⁰ DR. SOÓS Imre: *Elhunyt Peteris Upitis*, *Kisgrafika* 1989/3. sz., 12.

⁸¹¹ AMBUR, Paul: *Peter Upitis e il Don Chisciotte*, *Grafica*, N 4-5, luglio-ottobre, 1964., 1–3.

⁸¹² *Lexikon der Exlibriskünstler*, Hrsg. Manfred NEUREITER, Pro BUSINESS GmbH., Berlin, 2009, 249.

⁸¹³ GALAMBOS Ferenc: *Oskar Thorsen*, *Kisgrafika*, 1972/3. sz., 24.

⁸¹⁴ OTT, Norbert H.: *Exlibris: Zur Geschichte ihrer Motive, ihrer Gestaltungsformen*, Polygraph-Verlag, Frankfurt a. M., 1967.

Ritkán alkotott színes lapokat, főleg a fekete színnel érte el az általa kívánt hatást. Utolsó könyvjegyét 1974-ben metszette⁸¹⁵.

Hubert Wilm (1887–1953) művész, gyűjtő, művészettörténész 1906 és 1925 között főként mint grafikus tevékenykedett, 1925-től tájképfestőként is ismertté tette a nevét⁸¹⁶. Sok ex librist alkotott. A Minajev-anyagban a Herzog Géza nevére szóló ex librisen gabonát szedő nőalak látható, képkeretben (N70/1).

11.2.2.4. Osztrák grafikusok

Franz von Bayros (1866–1924) osztrák grafikus albumában több magyar vonatkozású kisgrafika szerepelt, köztük a Károlyi Mihály gróf (N41a/9), Kellner István (N41b/1), Reich Milton Oszkár (N7/1) nevére szólók, melyeken elmaradhatatlan a női akt, szecessziós stílusú megformálásban. A szecesszió korában, mely a hagyományoktól való elszakadást hirdette, és alkotásaiban erőteljes atmoszférát, túlfűtött hangulatot teremtett, az erotika, a férfi és nő kapcsolatának ábrázolása is kiemelt szerepet kapott. Magyarországon A Gyűjtő 3-4. számaként Bayros-különszám jelent meg, melyben Siklóssy László és Farkas Zoltán mutatták be a művész alkotásait, sokoldalúságát. A különszámot Bayros ex libriseinek jegyzéke és az általa illusztrált munkák bibliográfiája zárta⁸¹⁷. Bayros alkotásaiból 1913-ban⁸¹⁸ nyílt kiállítás, mely erősen erotikus jellege miatt oly nagy botrányt kavart, hogy a rendőrség bezáratta.

Gertraud Reinberger (1903–1992) osztrák grafikusnő nyomatainak nagy gyűjteménye az Albertinában, Bécsben található.⁸¹⁹ Ex libriseivel az osztrák Nemzeti könyvtár kiállításán is szerepelt, mely anyagról könyvet is megjelentettek⁸²⁰. A magyar Réthy István nevére egy rendkívül dekoratív ex librist alkotott: a fekete-fehér erőteljes kontrasztja teszi még hangsúlyosabbá a szívből kiemelkedő, virágot tartó kezeket (Minajev-gyűjtemény, N16/3).

⁸¹⁵ Ekkehard HIERONIMUS: *Norbert H. Ott*, In. *Artistas de ex-libris. III.*, Fédération Internationale des Sociétés d'Amateurs d' Ex-Libris (F.I.S.A.E.), Edizioni A. P. E. L., Porto, 1976., 145–156., és ARRAS, Leo: *Norbert H. Ott*, *Graphia bulletin*, 1969, 3e trimestre, No 43, 125–129.

⁸¹⁶ *Hubert Wilm Hubert, 1887 Kaufbeuren – 1953*, http://www.antikbayreuth.de/kuenstlerverzeichnis/Kunstler_T-Z/Hubert_Wilm_Hubert_1887_Kaufbe/hubert_wilm_hubert_1887_kaufbe.html

⁸¹⁷ GALAMBOS Ferenc: *A „Szent György” Céh és a magyar ex libris gyűjtés*, KBK Értesítő, 1964. december, 132.

⁸¹⁸ Bayros 1913-as budapesti kiállítása kapcsán A Gyűjtő c. folyóirat különszámot jelentetett meg művészetéről.

⁸¹⁹ Eva MATTHÄUS: *Holzschnitte von Gertraud Reinberger*, Graphische Kunst, 1980, 15/2. Heft.

⁸²⁰ Claudia KAROLYI, Alexandra SMETANA: *Aufbruch und Idylle. Exlibris österreichischer Künstlerinnen 1900–1945*, Österreichische Exlibris-Gesellschaft, Österreichischer Kunst- und Kulturverlag, Wien, 2004, <http://www2.onb.ac.at/siteseeing/aufbruch/about.htm>. – Ezen anyag a 2004-es welsi XXX. Ex libris kongresszuson is szerepelt.

11.2.2.5. Olasz grafikusok

Maria Elisa Leboroni-Pecetti (1934–)⁸²¹ Perugiában élő olasz grafikusnő 1958-tól vett részt művészeti kiállításokon⁸²², azóta rengeteg díjban, elismerésben részesült. Könyvjegyei sajátos, egyedi stílust képviselnek. Bámulatos finomsággal bánik a vésővel. Lebilincsel minket a tartalom, a történet, az elbeszélés, a motívumok gazdagsága. Egyedi gondolat- és érzésvilága sajátos szintézisét képezi a naiv-primitív, szinte középkori jellegű, és az elidegenedést inspiráló, modern attitűdnek⁸²³. A Minajev-gyűjteményben található alkotásai mindegyike többszínnyomatú ex libris. Bartók Béla emléklapot készített Giulia Zuccari nevére (N34/6). A KBK-val való jó kapcsolatát bizonyítja az egyesület nevére szóló lap (N34/7), ill. a XIII. Nemzetközi Ex libris kongresszusra készített grafika (N18/3), mely a magyar Parlamentet ábrázolja.

Welda Favero (1919–1979)⁸²⁴ olasz (velencei) művész, az Arte Viva csoport (1964) alapítója⁸²⁵ két magyar vonatkozású lapja mindegyikét Nagy Árpád Dániel számára készítette. Alkotásain nagy hangsúlyt kap a művelődés: női kórust, ill. olvasó kislányt és kislányt ábrázolnak (N34/8, N34/9).

Amleto del Grosso (1909–1984) olasz festő, rajzoló, fametsző⁸²⁶. Tematikájában gyakoriak a városképek és az alakos kompozíciók. Többségében kolorisztikus alkotásaira az expresszív stílus jellemző, melyben nagy hangsúlyt kap a vonalak kifejező, erőteljes dinamikája. Ez a nyugtalanság, feszültség fejeződik ki a Galambos Ferenc számára alkotott könyvjegy négy nőalakján, melyet tovább fokoz a fekete-vörös színek kontrasztja (N34/1).

11.2.2.6. Svéd grafikus

A svéd *Børge Elwi Carlson*⁸²⁷ (1917–2001) Dániában született, de több mint negyven éven át a svéd Helsinborgban élt. 1969-ben kezdett érdeklődni a könyvjegyek iránt, hamarosan tagja lett a Dansk Exlibris Selskabnak⁸²⁸. 1982-ben ex libris témájú folyóiratot alapított. A könyvjegyeknek egyszerre volt gyűjtője és alkotója. Expresszionista stílusban alkotott, gyakori témái a városképek, templomok. Többnyire fa- és linómetszetű alkotásokat hozott létre, magas színvonalon.

⁸²¹ Alkotásainak teljes jegyzékét, 477 ex librisét 1994-ben jelentették meg. Ezek tulajdonosai közt több magyar gyűjtő is szerepel. Róla 1980-as budapesti kiállítása kapcsán Szölgyémy Pál írt méltatást. – *Szemle*, Kisgrafika, 1994/4. szám, 14.

⁸²² *Maria Elisa Leboroni-Pecetti*, In: *VI. międzynarodowe biennale exlibrisu współczesnego*, katalog, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork, 1973., számozatlan oldal; *Catálogo da Primeira Exposição de Ex-Libris em Viseu de 16 de setembro a 3 de outubro do ano de 1965.*, Biblioteca Pública Municipal, Viseu, 1965., 19.

⁸²³ Frits HAANS: *De wonderlijke wereld van Maria Leboroni*, Graphia bulletin, 1° trimeszter, No 45, 145–146.

⁸²⁴ Más források szerint születési éve: 1922. (*Lexikon der Exlibriskünstler*, Hrsg. Manfred NEUREITER, Pro BUSINESS GmbH., Berlin, 2009., 131.)

⁸²⁵ Giuseppe MAININI: *Echi*, <http://www.liberilibri.it/giuseppe-mainini/17-echi.html>

⁸²⁶ *Database Artisti*, <http://www.abacus-arte.com/database/artista/96876-GROSSO-Amleto-Del-vedi-DEL-GROSSO-Amleto>

⁸²⁷ Az *Elwi* név a felesége neve kezdőbetűit tartalmazza: Essie Linnea Willner, http://www.tremil.se/pls/hborg/rigby.VisaObjekt?pin_masidn=50170

⁸²⁸ *Carlson, Børge Elwi*, http://www.tremil.se/pls/hborg/rigby.VisaObjekt?pin_masidn=540755 és <http://elwi.se/>

A moszkvai Minajev-gyűjteményben szereplő madaras ábrázolásai Takács Dezső pécsi grafikus, ill. Tempe Zoli nevére szólnak (N6/1,2).

11.2.2.7. Svájci grafikus

A bázeli születésű *Alfred Soder* (1880–1957) svájci grafikus, festő lírai, idilli, romantikus világot jelenített meg alkotásain. Gyakori motívumai az angyalok, a vidéki táj és ember környezetének bemutatása. Színezett rézkarcainak technikai bravúrosságát, vonalainak finomságát nehéz lenne felülmúlni⁸²⁹. Ex libriseivel a századforduló körül Bázelen túl is ismertté vált, ekkoriban Európa-szerte az ex libris készíttetés és gyűjtés fellendülésének lehetünk tanúi. Herzog Géza nevére alkotott ex librise búzakévéen fekvő kisgyereket ábrázol (N7/2).

11.2.2.8. Holland grafikus

Az utrecht-i születésű, holland *Gerard Bergman* (1899–1980) sokoldalú művész. Grafikai munkássága mellett zenész és gyűjtő is volt. Ex libriseit a társadalom széles rétegei számára készítette, köztük művésztársai mellett építészmérnököket, orvosokat, papokat, könyvbarátokat egyaránt találunk⁸³⁰. A magyar Csányi István orvos számára szecessziós stílusú, csontvázás ex librist alkotott (N16/5). Bergman mint gyűjtő a saját nevére is készített és készíttetett ex librist (graf. Jan Battermann, 1964; Johan Meyerink, 1965)⁸³¹.

11.2.2.9. Spanyol grafikusok

Antoni Gelabert (1911–1980) spanyol grafikus, a barcelonai ex libris egyesület, az A. E. B. tagja. Művészeti mellett jogi tanulmányokat is folytatott, tanárként a fiatalság elhivatott nevelője volt⁸³². Könyvillusztrációkat is készített. Grafikus munkásságát linómetszetekkel kezdte, majd áttért a fára. Művészetére jellemzőek a szimbolikus alakok, a népi figurák, Katalónia népének bemutatása: pásztorok, halászok, favágók. Többszínű metszeteket is készített, elnyerte az 1968-as comói gasztronómiai témájú nemzetközi ex libris pályázat első díját. A Minajev-anyagban szereplő ex librisei közül két realista életkép

⁸²⁹ Hans KRATTIGER: *Alfred Soder – ein Spätromantiker (1880–1957)*, <http://www.riehener-jahrbuch.ch/de/archiv/1990er/1992/zrieche/alfred-soder--ein-spaetromantiker.html>

⁸³⁰ John SONNEMANS: *Gezocht: ex libris* (2010), *Gastenboek*, <http://www.eindhoven-in-beeld.nl/guestbook.asp?intent=add&replyto=71202>

⁸³¹ *Gerard Bergman*, In: *Frederikshavn Kunstmuseum og exlibrissamling, The digital Ex libris Museum*, <http://art-exlibris.net/person/2220?query=>

⁸³² SEMSEY Andor: *Az új „Szegei fiatalok”*, *Kisgrafika Értesítő*, 1969. augusztus, 593–594.

szól magyar tulajdonos (Semsey Andor és Réthy Júlia) nevére: a boroshordóból bort töltő nő alakja, lábainál macskával (N18/1), és az esőben álló férfi (N3/1).

Oriol M. Divi (1924–) a spanyolországi ex libris élet központjának tekinthető Katalónia tartományban, Barcelonában született. Itt alkotott a híres Antoni Gelabert és Antoni Ollé Pinell is. Az 1958-as nemzetközi ex libris kongresszus tovább növelte a térség jelentőségét. A barcelonai papi szemináriumba járó Divit 1952-ben szentelték pappá, 1956-ban belépett a bencés Montserrat-i kolostorba⁸³³. Itt sajátította el a rajzolás és a metszés technikáját. Főként fametszetű ex libriseket alkotott, született vésnök volt. Hosszú alkotói pályáján, 1960–2011 között összesen 572 könyvjegyet alkotott⁸³⁴, munkásságáról 2012-ben átfogó kötet látott napvilágot. Művei mindig nagyon kifejezőek akár a tulajdonosra, akár a készítő személyiségére utalóan. Kompozíciói világosak és jól áttekinthetőek. Több ex librisén szerepel a különleges sziklaképződményekben gazdag hegyvidék, a Santa Maria de Montserrat bencés kolostor, pl. a magyar Csányi István számára készített egyik könyvjegyén (a felirat: Exlibris Dr. Csányi István; Record de Montserrat). A spanyol szerzetes metszeteinek sajátos hangulatát éppen a hite és hivatása adja meg, ex librisein dominál az egyházi tematika és a meditatív jelleg. Kiemelt témája a karácsonyi üdvözlés.

Ahogy visszaemlékezéseiben írja, már gyerekkorában kapcsolatba került magyarokkal. Grafikusként többek között a következők számára készített ex librist: Csányi István, Semsey Andor, Lippóczy Norbert, Lenkey István, Kelemen Béla, Katona Gábor, Bodnár Sándor, Ebergényi Tibor, Palásthy Lajos. Közülük a Montserratba is ellátogató Csányi Istvánt és Semsey Andort barátjaként emlegeti.⁸³⁵

Ex libriseinek világa idilli, békés hangulatot áraszt, fametszetei közül a Csányi István nevére készült, szüretelő legényt ábrázoló kisgrafika szerepel a Minajev-anyagban (N18/2).

11.2.2.10. Cseh grafikusok

Miroslav Houra (1933–2006) cseh festő, grafikus, a Cseh Művészek Szövetsége és a Cseh Ex librisgyűjtők Egyesülete (SSPE, Spolek sběratelů a přátel exlibris) tagja, a kortárs cseh ex libris egyik vezető képviselője. 1955-től több mint 700 ex librist és egyéb kisgrafikát készített, főleg linómetszetű alkotásokat⁸³⁶. Hetvenedik születésnapjára cikk jelent meg a cseh ex libris folyóiratban Zdeněk Němec tollából, mely kiemeli a grafikusnak a kisgrafika műfaj terén megnyilvánuló sokoldalúságát (ex libriseket, meghívókat, alkalmi grafikákat egyaránt készített), és a megrendelők felé való szolgálatkészségét⁸³⁷. A grafikus gyakori témái a virág, állat- és emberábrázolások. A Minajev-anyagban Réthy István számára készített linómetszetű ex librise szerepel, lepedőn ülő, olvasó nőalakkal (N33/5).

⁸³³ Antoni Ollé PINELL: *Oriol M. Divi*, In. *Artistas de ex-libris. III.*, Fédération Internationale des Sociétés d'Amateurs d' Ex-Libris (F.I.S.A.E.), Edizioni A. P. E. L., Porto, 1976, 49–50.

⁸³⁴ *Ex-libris Oriol Maria Divi*, La Granja Grafica, Barcelona, 2012. A könyv internetes elérhetősége: <http://www.exlibrisdivi.com/>

⁸³⁵ DIVI, Oriol M.: *Barátaim*, Kisgrafika, 1984/1-2. sz., 32.

⁸³⁶ *Miroslav Houra*, <http://www.exlibrisweb.cz/houra.htm>

Ladislav Vlodek (1907–1996) cseh grafikus, festő, szobrász, illusztrátor változatos életútjának főbb állomásai Ostrava, Chicago, majd hazatérve Prága, Hranice. Utóbbi város egyik legnépszerűbb szobrásza és festője lett. Az 1950-es évektől került figyelem középpontjába a grafika⁸³⁸. Az orosz anyagban található, Nagy Dezső számára alkotott ex librise az egyetemes kultúrtörténet egy szeletét mutatja be épületeken keresztül: asztalnál ülő férfi mögött a párizsi Notre-Dame, ókori egyiptomi–görög emlékek, a piramisok, a Szfinx és az Akropolisz láthatók (N14/9).

11.2.2.11. *Belga grafikus*

A sint-niklaasi születésű *Gerard Gaudaen* (1927–2003) belga grafikusművész, professzor, a Flamand Tudományos, Irodalmi és Szépművészeti Akadémia elnöke, az Antwerpeni Királyi Akadémia igazgatója, a belga grafikai egyesület, a Grafia alapítója, a sint-niklaasi Nemzetközi Ex libris Centrum létrehozója, a fametszetű ex libris világhírű mestere⁸³⁹. Többször járt hazánkban is: 1996 tavaszán a KBK tagjai közül Vén Zoltánt, Semsey Andornét, Ürmös Pétert, Katona Gábort kereste fel, de Göncz Árpád köztársasági elnök is fogadta.⁸⁴⁰ 1998-ban önálló kiállításán láthattuk Balatonlellén a Kapoli Múzeum Galériájában. Előtte akadémiai küldöttséggel járt a magyar Parlamentben.⁸⁴¹ Lapjai a flamandok életszeretét, vidámságát sugározzák – így nyilatkozott műveiről honfitársa, a szintén grafikusművész Antoon Vermeulen. A dán Klaus Rödel is munkáinak optimizmusát, humorát hangsúlyozza⁸⁴². Több mint 600 nyomata közt életképek, tájképek, női aktok egyaránt szerepelnek, tehát tematikai sokrétűség jellemzi. Mindamellett legtöbb munkája aktot ábrázol, gyakran mitológiai témával összekapcsolva, pl. Vénusz születése, Léda és a hattyú stb.⁸⁴³ A Minajev-gyűjteményben egy Drahos István által nevére készített ex libris található, melyen a művészt láthatjuk metszőkésekkel, a háttérben műveivel (N21/58).

11.2.2.12. *Dán grafikus*

Svend Aage Mollerup (1914–) dán grafikusnak Kanadában volt nyomdaüzeme. A Minajev-gyűjteményben Galambos Ferenc nevére készített ex librise (N36/1) található nőalakkal, lanttal, a szobortalapzaton a következő felirattal: *Ars longa vita brevis* (A

⁸³⁷ Zdeněk NĚMEC: *Miroslav Houra – 70*, Knižní značka, 2003/2. sz., <http://www.exlibrisweb.cz/kz/kz20032-2.htm>

⁸³⁸ Josef MALIVA: *Ladislav Vlodek*, In. *Sochařství v Olomouckém Kraji 1900–2012 (Sculptural Arts in the Olomouc Region 1900–2012, Bildhauerei in der Olmützer Region 1900–2012)*, Agentura Galia, Olomouc, 2012, 120–121.

⁸³⁹ *Curriculum vitae*, In. *Artisti dell'exlibris. I.*, Fédération Internationale des Sociétés d'Amateurs d' Ex-Libris (F.I.S.A.E.), Edizioni B.N.E.L., Como, 1968., 83–84.

⁸⁴⁰ ÜRMÖS Péter: *Vendégünk: Gerard Gaudaen*, Kisgrafika, 1996/2. sz., 5–6.

⁸⁴¹ Antoon VERMEULEN: *In memoriam Gerard Gaudaen*, Kisgrafika 2003/3. sz., 2.

⁸⁴² Klaus RÖDEL: *Gerard Gaudaen*, International Graphik, 5., Vol 2., 1-1970., 31.

⁸⁴³ Ludo SEGERS: *Gerard Gaudaen*, In. *Artisti dell'exlibris. I.*, Fédération Internationale des Sociétés d'Amateurs d' Ex-Libris (F.I.S.A.E.) Edizioni B.N.E.L., Como, 1968., 80–81.

művészet végtelen, az élet rövid). A kapcsolatok kölcsönösségét szemlélteti, hogy Drahos István és Nagy Árpád Svend Aage Mollerup számára több exlibrist is alkottak.⁸⁴⁴

11.2.3. Egyéni magyar megrendelők és ex libriseik (magyar vagy külföldi grafikustól)

11.2.3.1. A tulajdonosi beazonosítás jelentősége, a főbb kategóriák

A voltaképpeni ex libris, németül „Buchmark” minden képhatás mellőzésével a könyvet tulajdonosával bizonyos vonatkozásba hozza, mely vonatkozásnak azonban általános értékűt, természetűt kell mutatnia. A személyes vonatkozások tehát nem mehetnek az érthetlenségig; a lapot minden szubjektív jellege mellett bizonyos objektivitás kell jellemezze. Gordon Craig, az angolok leghíresebb ex libris művészenek meghatározása szerint a könyvjegy ne legyen egyéb, mint szerény egyszerű kis dísz, amellyel kapcsolatban a tulajdoni viszonyoknak kell kifejezésre jutnia.⁸⁴⁵

A könyvjegyek bemutatásának tehát a grafikus oldal, a formakincs mellett a tulajdonoskategória szerinti vizsgálat is fontos részét képezi. Ez a megközelítés a gyűjtők és megrendelők személyét emeli ki, a kulturális és történeti kontextust hangsúlyozva a képek készítésének motivációit helyezi előtérbe. Ez a szempont azzal egyidejűleg bír egyre nagyobb fontossággal, mióta az ex libris fokozatosan eltávolodva eredeti könyvjelölő funkciójától ún. luxus ex librissé vált, mely gyakran csak a megrendelők grafikai gyűjteményének gyarapítása céljából készült⁸⁴⁶.

Az exlibrisológia művelői közül többen is osztják azt a véleményt, hogy a téma a gyűjtők, a könyv(jegy)tulajdonosok személyére nézve nem eléggé kutatott. Varjú Elemér (1873–1944) művelődés- és művészettörténész már 1895-ben, a Magyar Könyvszemle hasábjain felhívta a figyelmet az ex librisek, az ex libris gyűjtés művelődéstörténeti jelentőségére⁸⁴⁷, bár ekkor még alapvetően a bibliofília oldaláról nézve. Én tágabban értelmezem ezt a megállapítást. Mivel az ex libris komplexitása révén egyszerre képes tükrözni a korszellemet, a korstílust, a művészt, a rá jellemző technikát, a megrendelőt és az ő attribútumait, foglalkozását, hobbiját, és betekintést ad történelmünk jeles napjaiba, portré ex libriseken követhetjük nyomon kiemelkedő tudósainkat, íróinkat, művészeinket – az ex libris legalább annyira értelmezhető művelődéstörténeti, mint művészettörténeti dokumentumként. A művészet örök nyelvén megfogalmazott képi üzenetek a művelődés- és társadalomtörténet, irodalom, építészet, vallás, zene összekapcsolása révén lehetőséget adnak a tudományok közti átjárásra.

⁸⁴⁴ RÓZSA Gábor: *Kisgrafikai párbaj Drahos István és Nagy Árpád között (1956–1958)*, In. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, 1991/92. 1. sz., Szerk. TROGMAYER Ottó, DÖMÖTÖR János, ZOMBORI István; Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1992., 331–345.

⁸⁴⁵ SIKLÓSSY 1913, i. m. 58.

⁸⁴⁶ Uo., 59.

⁸⁴⁷ VARJÚ Elemér: *Magyar könyvgyűjtők ex librisei*, Magyar Könyvszemle, 1895/3. sz. 194–195.

„Az európai országok közül jó néhány elkészítette könyvtárjegyei katalógusát, de a témát inkább a művészettörténet – a kisgrafika – mint a könyvtártörténet oldaláról közelítették meg. Ezért ezek a katalógusok elsősorban az ex libris témái, készítői szerint mutatják be a gyűjteményeket, s csak azután foglalkoznak a megrendelő, illetve a könyvtulajdonos személyével”.⁸⁴⁸ E kisgrafikai műfaj életben tartásához azonban elengedhetetlen a mecénások, megrendelők személye. Az ex libris, bár funkciójában részben elszakadt a könyvtől, napjainkban is megőrizte possessorjelölő funkcióját. Amikor nem a könyvbe beragasztva jelöli annak tulajdonosát, önálló grafikai lapként a készítő (és részben a grafikus) személyének jellemrajza: „...a jó ex libris nemcsak jó grafika, hanem a lap tulajdonosának egyéniségéről, foglalkozásáról, kedvteléseiről is vall, az egyéniséget közvetlen, vagy közvetett eszközökkel, realitásokkal vagy szimbólumokkal, egyszerűen vagy áttételesen úgy ragadja meg, hogy a perszonalifikáció egyedi és utánozhatatlan legyen.”⁸⁴⁹ A könyvjegytulajdonosok közt a társadalom széles rétegét találjuk: a művelődéstörténet szakemberei, történészek és művészettörténészek, képzőművészek, grafikusok mellett írókat, költőket, nyelvészeket, könyvtárosokat, nyomdászokat, zenészeket, színészeket, papokat, orvosokat, jogászokat, mérnököket, építészeket, politikusokat, sportolókat stb. egyaránt.

A könyvjegyek tulajdonoskategóriája szerint az *egyéni (magán)* mellett elkülöníthetünk ún. *intézményi ex librist*⁸⁵⁰, az esetben, ha nem egyéni könyv(jegy)gyűjtő, azaz magánkönyvtár, hanem nyilvános könyvtár, ill. intézmény, szervezet számára készített könyvjegyről van szó. Az intézményi kategórián belül számtalan alosztály van: iskola, egyetem, társaság, klub, katonaság, kormány, kölcsönkönyvtár stb.

A német Gustav A. Seyler (1846–1935) az ex libriseket kétféle csoportba sorolja aszerint, hogy a könyvek tulajdonosa maga készítette, vagy pedig későbbi örökösök készítették a könyvtáralapító emlékének megőrzése végett (*Eigner-Zeichen, Memorien-Zeichen*).⁸⁵¹

Az egyéni könyvjegyeken belül William E. Butler (1939–) „American bookplates” c. könyvében megkülönböztet király, író, költő, orvos, jogász, művész, pap, nyomdász stb. részére készített ex libriseket.⁸⁵²

Deé Nagy Anikó (1939–) a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár ex libriseit vizsgálva a következő tulajdonoskategóriákat különítette el: intézményi (kolostorok, uralkodói gyűjtemények, könyvtárak, lovagrendek), ajándékozási-adományozási (ex dono, ex legato), jutalom, foglalkozásra utaló, házastársi, női ex librisek.⁸⁵³ A foglalkozásra utalás legalább annyira kerülhetett volna a formakincs kategóriái közé, de tény, hogy teljesen átlátható kategóriák a sok átmeneti példa miatt nem hozhatók létre. Megkülönböztet még kiadói, könyvkötői univerzális ex librist, azaz a könyvbe előre

⁸⁴⁸ DEÉ NAGY 2001, i. m., 10–11.

⁸⁴⁹ GALAMBOS Ferenc: *Drahos István*, In. *KBK évkönyv 1959–1969*, i. m. 50.

⁸⁵⁰ BUTLER 2000, i. m., 13.

⁸⁵¹ SEYLER, Gustav A.: *Illustriertes Handbuch der Ex-libris-Kunde*, S. A. Stargardt, Berlin, 1895., Magyar Könyvszemle, 1897. 1. füzet, 100–102. (recenzió)

⁸⁵² BUTLER 2000, i. m., 13.

⁸⁵³ DEÉ NAGY 2001, i. m., 19–27.

beragasztott, szöveg nélküli könyvjegyet, amelyre a mindenkori tulajdonos beírhatja a nevét.

Az általam vizsgált orosz Minajev-gyűjteményben többségében egyéni gyűjtők nevére készített lapok szerepelnek, bár kis számban előfordulnak intézmények részére készített lapok is. A 377 tulajdonosi kategóriából a magyar nevű tulajdonosok közül összesen 285 féle névre készült *ex libris*, ebbe beleértendők az intézményi megrendelők is. Előfordul, hogy *egy ember több néven* szerepel (pl. Réthy István neve a teljesen kiírt változat mellett megtalálható csak monogrammal: R. I.; családnévvvel: Réthy; családnévvvel és a keresztnév kezdőbetűjével: Réthy I.).

Sajátos kategória, amikor *több személy* nevére készül az *ex libris*. Ez jelenthet házastársakat, családot, barátokat, testvéreket stb., néha csak keresztnévvvel jelölve, pl. *Bognár Kati és Zoli; Bordás Ferenc és családja; Czakóék; Dobos Valéria, Fery Antal; Fery Ilona, Rezsдовics Ferenc; Herboly Ildikó, Kocsár Miklós; Kis Sándor és családja; Kiss familiae; Krassói Mária, Kiss Dénes; Lednyiczkyék; Nagy Dezső és családja; Retter Ferenc, Boros Mária; Réthyék; Réthy István, Baka Júlia; Semseyék; Stettner Béla, Margit, Éva, Jutka; Sirokay Zsófia és Supala Kolos.*

A tulajdonosi kategóriák közül külön csoportot képeznek a *keresztnevekkel* megjelöltek – ezek intimitást, közelállást is tükrözhetnek a könyvjegy tulajdonosa és a grafikus között, vagy a készítettő külön kérésére íródtak így, ill. bizonyos esetekben elképzelhető, hogy a szöveg rövidegének oka a kompozícióba illeszkedés kényszere: pl. *Anna, Ági, István, Juli, Júlia, Jutka, Lenke, Lilly, Margaréta, Márta, Mici, Milicza, Pali, Piroska, Zsu.*

Megfigyelhető az életkorbeli kategóriák szerinti elkülönülés, például a gyerekek számára készített becézett, kicsinyítőképzős *ex libris*ek: *Ézsiás Palika.*

A tulajdonosi szempontból különleges *ex libris* típusokat – *univerzális ex libris*ek, *ipse fecit* lapok, *pseudo ex libris*ek, *beszélő ex libris*ek – a 11.5. fejezetben tárgyalom.

11.2.3.2. Magyar tulajdonosi pecsétek

Érdekes tanulságokkal szolgálhatnak a *grafikák hátsó oldalán* időnként előforduló pecsétek, ill. kézzel, írógéppel írt nevek. Ezek egyrészt jelölhetik a grafika eredeti készítettőjét vagy későbbi tulajdonosát, ill. a grafikusát⁸⁵⁴.

A tulajdonosi pecsétek közt szerepel pl. *Szigeti Istváné*, a pontos címmel: Stephan Szigeti, Budapest, Muk Sándor u. 5/c (N8/1, graf. Helbing F.), hasonlóan *Erdélyi István* tulajdonosi pecsétjéhez: Erdélyi István, Senta, Trg Mira 4, Jugoslavija (N28/1, graf. Andruskó). *Kónya Sándor* tulajdonosi pecsétje szerepel a nevére szóló grafika hátoldalán (N28/11), egy másik *ex libris*en a *Petrikovits-gyűjtemény* felirat olvasható (N30/13).

⁸⁵⁴ Szász Endre *ex libris*e (N4/6) hátoldalán pl. a grafikus, József Szuszkiewicz pecsételt neve és címe olvasható: József Szuszkiewicz, Tarnów, ul. Urwana Nr. 19, Polska. Jandó Jenő *ex libris*e (N28/17) hátoldalán Takács Dezső grafikus neve és címe olvasható.

A tulajdonosmegjelölések közül van, amikor több név is szerepel. Ezek közül kiemelhető *Réthy Istváné*, a KBK titkáráé, ill. magáé a KBK-é mint szervezeté (pl. Dr. Gombos László, Holli Erzsébet ex librisein, N3/29, N14/7). A KBK-s pecsét azért is lehet gyakori, mivel az 1960-as évek elején kötelezték a tagokat, hogy minden külföldre menő ex librist el kell küldeniük a KBK vezetőségéhez, mely lepecsételi azokat a kör bélyegzőjével. Ez volt a biztosíték arra, hogy a külföldre kerülő lapok válogatottak legyenek, megfeleljenek a minőségi követelményeknek. A Kör bélyegzőjével el nem látott lapokat a vámhivatal elkobozta (erről részletesen lásd korábban)⁸⁵⁵.

11.2.3.3. *Az ex libris rendelők bemutatása a foglalkozás szerinti megoszlás, arány sorrendjében*

Az ex libris rendelők közül kiemelkedően sok lap szerepel *Réthy István (68 db)*, *Galambos Ferenc (45 db)*, *Semsey Andor (34 db)*, *Szigeti István (22 db)* nevére. Ezt a számot növelhetik a félig kiírt, ill. többféle tulajdonossal is értelmezhető nevek, pl. *Semsey A. (9 db)*; itt az *A. Andrást*, de *Andort* is jelölhet). Viszonylag nagyobb példányszámot képviselnek még *Bordás Ferenc (11 db)*, *Petrikovits László (11 db)*, *Gombos László (9 db)*, *Kertész Dénes (9 db)*, *Erdélyi István (7 db)*, *Fery Antal (5 db)*, *Nagy Árpád Dániel (5 db)*, *Nagy Dezső (5 db)*, *Réthy Júlia (5 db)*, *Szölgyémy Pál (5 db)*, *Semsey András (5 db)*, *Bordás Sándor (4 db)*, *Csányi István (4 db)*, *Galambos Ferencék (4 db)*, *Kaszás Iván (4 db)*, *Kopp György (4 db)*, *Lippóczy Miklós (4 db)*, *Lippóczy Norbert (4 db)*, *Lustig István (4 db)*, *Nagy László (4 db)*, *Semsey Ágnes (4 db)*, *Takács Dezső (4 db)*, *Andruskó Károly (3 db)*, *Balogh Ferenc (3 db)*, *Boross Géza (3 db)*, *Buday György (3 db)*, *Herzog Géza (3 db)*, *Jaczkó László (3 db)*, *Nagy József (3 db)*, *Palásthy Lajos (3 db)*, *Réthy Zoltán (3 db)*, *Szentgyörgyi István (3 db)* lapjai. Ők a magyar ex libris élet nevesebb gyűjtői az 1960–70-es években. Némelyik egyben grafikus is.

Kettő, ill. egy lappal szerepelnek mint tulajdonosok: *Katona Gábor*, *Reisinger Jenő*, *Drahos István*, *Nagy Arisztid*, *Varga Lajos Nándor*, *Gy. Szabó Béla*, *Kertes-Kollmann Jenő*, *Kopasz Márta*, *Koffán Károly*, *Mátyás Vilmos*, *Müller Árpád*, *Nagy Árpád*, *Reich Milton Oszkár*, *Stettner Béla*.

A következőkben a magyar megrendelők bemutatása következik a foglalkozás szerinti megoszlás sorrendjében.

Képzőművészek, ipar- és fotóművészek

A képzőművész megrendelők szerepeltek a legnagyobb számban: *Andruskó Károly*, *Bakonyi Tekla*, *Bognár Zoltán*, *Bordás Ferenc*, *Boross Géza*, *Buday György*, *Drahos István*, *Fery Antal*, *Gál Ferenc*, *Gy. Szabó Béla*, *Katona Kiss Ferenc*, *Kertes-Kollmann Jenő*, *Kocsis András*, *Koffán Károly*, *Kopasz Márta*, *Müller Árpád*, *Nagy Arisztid*, *Nagy Árpád*, *Nagy Árpád Dániel*, *Nagy Lajos*, *Nagy László Lázár*, *Pusztai Pál*, *Sándor Béla*,

⁸⁵⁵ A KBK Vezetősége levele a gyűjtőtársakhoz, 1960. december 23., KBK Irattár

Spányi Ilona, Stettner Béla, Szász Endre, Szentessy László, Szentgyörgyi István, Szöllősy Kálmán, Takács Dezső, Varga Nándor Lajos. Közülük számosan bemutatásra kerültek mint grafikusok a korábbi fejezetben. Csak néhány, korábban be nem mutatott személyt emelnék ki a továbbiakban.

Ö. *Bakonyi Tekla* virágmotívumos ipse fecit lappal (N3/16) szerepel a gyűjteményben. Az Ösztreicher Tekla nevet Ösztreicher Eugenhez való férjhez menetele után kapta. Fontos szerepet töltött be a magyar kisgrafika életben, az 1932-ben megalakult MEGE (Magyar Ex libris gyűjtők és Grafikabarátok Egyesülete) pénztárosa, ellenőre lett⁸⁵⁶.

A párizsi születésű *Bognár Zoltán* (1924–1992) festőművész, tanár Veszprém megyében telepedett le. Hitvallása: „számomra a művészi kifejezést az útszéli falusi pléh Krisztusok arckifejezései jelentették. Elsősorban festésmódjuk, naivitásuk, egyszerűségük, őszinteségük, hús-vér emberi mondanivalójuk.”⁸⁵⁷ Korszakai közt legkiemelkedőbbek a zománcgrafikák, a folklorisztikus formák parafrázisai és az arckép-sorozat. A Rudomino Könyvtárban található ex librise (mely felesége, Koszorús Katalin nevére is készült) utal festőművész voltára: egy festő előtt modellként fekvő nőalakot ábrázol (N15/10), grafikusa a lengyel József Szuszkiewicz. Utóbbi grafikussal való kapcsolatát alátámasztja, hogy Bognárnak az 1960-as években többször is volt egyéni kiállítása Lengyelországban (1966: Tarnow, Krakó, Varsó; 1969: Olsztyn)⁸⁵⁸.

Boross Géza (1908–1971) festő, rajztanár. Aktív szerepet vállalt a nyíregyházi Benczúr, majd a Bessenyei Kör munkájában, 1947-ben a Bessenyei György Népfőiskola egyik tanára. A Rudomino Könyvtárban fellelhető ex librise csendéletszerű festményt idéz, vázában virággal, nőalakokkal (N38/27, grafikus Ősz Dénes). A nevére ex librist készítő Ősz Dénessel együtt tanított a nyíregyházi népfőiskolán⁸⁵⁹.

Gaal András (1936–) festő, csíkszeredai rajztanár. 2001 óta Magyarországon, Pannonhalmán él. Akvarell- és olajképein többnyire csíki és gyergyói tájakat elevenít meg.⁸⁶⁰ A Minajev-gyűjteményben szereplő ex librise Fery Antal alkotása, görög fej profiljával (N19/46).

Gál Ferenc (1913–1986) bélyegtervező, nyomdász, grafikus. Horváth Endre felfigyelt a tehetségére, és befogadta a Pénzjegynyomda elitesapatába, ekkor sajátította el a rézmetszést. 1951 és 1981 között 176 postabélyeg került ki a keze alól⁸⁶¹. Különösen kedvelte a történelmi és a sport témát. Részére a lengyel *Bronisław J. Tomecki* készített könyvjegyet (N1/5), vízparton ülő nőalakokkal.

Katona Kiss Ferenc (1909–1995) festő, művésztanár a Szentés környéki táj és az alföldi ember ihletett ábrázolója volt, de gyakran festett alakos kompozíciókat is, realista

⁸⁵⁶ GALAMBOS Ferenc: *MEGE*, Kisgrafika Értesítő, 1970. április, 635. és *Egyesületünk tisztikara*, Kisgrafika MEGE, 1937/2. sz., 12.

⁸⁵⁷ GOPCSA Katalin: *A provincia büvöletében, Adatok Bognár Zoltán pályaképéhez*, Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 23. szám, 2004., 279.

⁸⁵⁸ *Bognár Zoltán*, http://300ev.lovassy.hu/download/20110405_bognar_bemutato.pdf

⁸⁵⁹ *Magyar festők és grafikusok életrajzi lexikona I–II. Műgyűjtők és kereskedők kézikönyve*, <http://www.festmenyek.hu/fest/eletrajz.php?id=3237>

⁸⁶⁰ *Gaal András*, http://artportal.hu/lexikon/muveszek/gaal_andras

⁸⁶¹ *Gál Ferenc*, In. NIKODÉM Gabriella–SZABÓ Jenő: *A magyar bélyeg története*, Hírközlési Múzeumi Alapítvány, Kossuth Kiadó, Budapest, 2010., 194.

stílusban⁸⁶². A Minajev-gyűjteményben található, Katona Kiss számára metszett könyvjegyen szakmájára utalóan festő látható, egy modellt álló nőalakkal (N21/10). Metszője a szintén szentesi Drahos István.

Kocsis András (1905–1976) szobrász alkotásain a dolgozó embernek állít emléket. Figurái egyszerűek, nagyvonalúak. Kedvelt műfaja a zsánerkép. Szobrai a testek tömegét hangsúlyozzák. Jelentősek kispasztikái, amelyek a dolgozó embernek állítanak emléket (Arató lány, Magvető asszony). 1941-ben készített 32 alakos fríze (Sportcsarnok) a sportok születését és történetét mutatja be az ókori kelet relieftechnikáját kamatoztatva⁸⁶³. Jó kapcsolatokat ápolt Berda József költővel, mint azt levelezésük is bizonyítja⁸⁶⁴. A Rudomino Könyvtárban található ex librise (N22/103) Stettner Béla alkotása, ezen egy lovas és egy lovat vezető ember látható.

Id. Koffán Károly (1909–1985) grafikus, fotóművész, művésztanár, bábjátékos és bábkészítő⁸⁶⁵ sok műfajban alkotott, és mindenben kiemelkedőt. Jelentős műve a De Profundis c. metszetsorozat. Híresek művésztársairól készített portréi. Részére 1969-ben Fery Antal készített madarakat ábrázoló ex librist (N19/10), mely utalás Koffán ornitológiai (madártani) érdeklődésére.

Nagy Lajos (1926–) fotóművész 1955-ben kezdett intenzíven foglalkozni a fotográfiával, 1958-ban a Magyar Fotóművészek Szövetsége által rendezett tehetségkutató pályázat egyik nyertese lett. 1958–1980 között 35 külföldön rendezett nemzetközi, és 31 hazai kiállításon szerepelt, ezeken képeit 13 alkalommal díjazták. Fotói főleg idegenforgalmi prospektusokban, könyvekben jelentek meg. Két évtizeden át írt képbírálatokat a „Fotó” című lapban. 1991-ig a „Köznevelés” című lap fotóriportereként tevékenykedett. Művei bekerültek a kecskeméti Magyar Fotográfiai Múzeum, a budapesti Hadtörténeti Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményébe⁸⁶⁶. A Minajev-gyűjteményben Drahos István által készített ex librise szerepel, mely ábrájában is utal Nagy Lajos foglalkozására: fényképezőgép előtt álló nőalakot ábrázol (N21/56).

Pusztai Pál (1919–1970) grafikus, karikaturista. Eleinte plakátkészítéssel foglalkozott, a reklámgrafika iránt érdeklődött. Karikatúráit a közönség először 1955-ben ismerhette meg. Sajátos stílusjegyeivel korán kitűnt. 1956-tól a Ludas Matyi belső munkatársa lett. Külsőként több lap is foglalkoztatta: Ország-Világ, Dolgozók Lapja, Képes Magyarország, Füles, Nők Lapja. Több nemzetközi kiadványban is megjelentek karikatúrái, külföldi kiállításokon is szerepelt⁸⁶⁷. Fery Antallal baráti kapcsolatban állt, emellett szakmai együttműködés is volt köztük, pl. együtt voltak grafikusai a Hasznos tudnivalók című, a közlekedéssel, KRESZ-szel kapcsolatos könyvnek (1966)⁸⁶⁸. A Rudomino Könyvtár anyagában Fery Antal 1970-ben nevére készített ex librise szerepel

⁸⁶² *Katona Kiss Ferenc*, http://www.kieselbach.hu/muvesz/katona-kiss-ferenc_9778

⁸⁶³ *Kocsis András*, http://artportal.hu/lexikon/muveszek/kocsis_andras

⁸⁶⁴ *Axioart, Berda József levelezőlapja*, http://axioart.com/index.php?op=live_item&id=116975

⁸⁶⁵ Ifj. KOFFÁN Károly: *Száz esztendeje született Koffán Károly*, http://www.muveszvilag.hu/kepzo_muveszet/hirek/13537 és *Id. Koffán Károly*, http://artportal.hu/lexikon/muveszek/koffan_karoly_id

⁸⁶⁶ *Nagy Lajos fotói november 30-ig láthatók a Sajtóházban*, 2011. november 26., <http://www.muosz.hu/cikk.php?page=mozaik&id=3319&fo=2&iid=0>

⁸⁶⁷ *Ludas Matyi karikaturistái*, http://ludasmatyikarikaturistai.blog.hu/2010/04/21/pusztai_pal

⁸⁶⁸ Dr. BÁLINT István, Dr. SZÉKELY Lajos: *Hasznos tudnivalók*, Állami Biztosító Főigazgatósága, Bp., 1966.

tengeren haladó vitorlással, az előtérben habléánnyal (N19/15). Fery Antal in memoriam lappal emlékezett az akkoriban elhunyt művésztársra (1970, op. 647).

Sándor Béla (1872–1949) festő, az Iparművészeti Főiskola tanára. Tájképeket, freskókat készített. Az ő műve az egri székesegyház egyik mennyezetképe⁸⁶⁹. Többször kiállított a Műcsarnokban és a Nemzeti Szalonban, több művét a Nemzeti Galéria őrzi. Ex librisén nyitott könyv látható, a háttérben a pécsi Gázi Kászim pasa dzsámijának épülete (Rudomino, N4/3, grafikus Kertes-Kollmann Jenő).

Schuch Katalin budapesti iparművész, textiltervező 1967-ben csatlakozott a Kisgrafika Barátok Köréhez⁸⁷⁰. A Rudomino Könyvtárban szereplő ex librisét Fery Antal készítette 1968-ban, tengeren úszó vitorlással (N19/29, op. 490).

Spányi Ilona grafikus, festőművész, fametsző, a Képzőművészeti Főiskola Grafikai Osztályán⁸⁷¹ végzett. 1942-ben ösztöndíjjal járt Rómában. Grafikatanára Varga Nándor Lajos volt, aki tanítványai munkáiból kiadványt is megjelentetett⁸⁷². Férje Ősz Dénes (1915–1980) festőművész, akivel a Képzőművészeti Főiskolán találkoztak. Gyerekük, Ősz Ilona illusztrátor Dániában él. Spányi Ilona a Rudomino Könyvtárban található, saját maga által készített ex libris (N26/10) földgömbön álló nőalakot ábrázol, körülötte könyvekkel. Ez az ex libris fellelhető Dr. Lederer Emma: Egyetemes művelődéstörténet (Káldor Könyvkiadóvállalat, 1935.) c. műve első kiadásának egyik példányán is – bizonyítva, hogy a művésznő valódi könyvjegyként is használta a grafikát⁸⁷³. A MEGE folyóirata, a Kisgrafika 1941-es karácsonyi és újévi lapjai jegyzékében is utalnak egy karácsonyi témájú fametszetére.⁸⁷⁴

A korábban részletesen bemutatott *Stettner Béla* (1928–1984) grafikus nevére készített ex libris Bronisław J. Tomecki munkája (N1/2), melyen a Gellért-hegy látható, Gellért püspök szobrával.

Szentgyörgyi István (1881–1938) szobrász, a neoklasszicista stílus jellegzetes képviselője nevezetesebb művei közül a Magyar Nemzeti Galéria tizennégy szobrot őriz.⁸⁷⁵ Nevére a Sárkányölő Szent György szobrát (N11/38, graf. Herczeg István), ill. falusi menyegzőt ábrázoló ex libris készült, utóbbi ipse fecit lap (N11/50, graf. Szentgyörgyi István).

A pécsi születésű *Szöllősy (Schwerer) Kálmán* (1887–1976) irodatisztból nemzetközi sikerű fotóművésszé lett. Amatőrként kezdett fényképezni 1906-ban, kísérletezett az úgynevezett nemes eljárásokkal. Két meghatározó témája az emberi test, valamint a táj. Végigutazta és végigfotózta a korabeli Magyarország tájait. Különösen kedves helye volt a

⁸⁶⁹ *Sándor Béla*, In. SEREGÉLYI György: *Magyar festők és grafikusok adattára: életrajzi lexikon az 1800–1988 között alkotó festő- és grafikusművészekről*, Szeged, Seregélyi Gy., 1988., 531.

⁸⁷⁰ *Új tagok*, Kisgrafika Értesítő, 1967. szeptember, 401.

⁸⁷¹ *A Magyar Képzőművészeti Egyetem hallgatói 1871-től a mai napig*, http://www.mke.hu/about/hallgatoi_adatbazis.php/s

⁸⁷² *Évkönyv az O. M. Kir. Képzőművészeti Főiskola Grafikai Osztályának munkáiból*, O. M. Kir. Képzőművészeti Főiskola Grafikai Osztálya, Budapest, 1941–1942. – A metszetek készítői: Ősz Dénes, Dudás Máté, Spányi Ilona, Erdős Tibor, Kákonyi István, Fekete Géza, Köpeczi Bócz István, Bod László, Cseh István, Dely István, Cziráki Lajos

⁸⁷³ *Könyvek: egyéb ritkaságok 11539-11662*, http://axioart.com/index.php?op=live_item&id=633073

⁸⁷⁴ *Az 1941. évi karácsonyi és 1942. évi újévi lapok jegyzéke*, Kisgrafika MEGE, 1942/1-2. sz., 8.

⁸⁷⁵ Jelentősebb művei: *Bigéző*, 1920; *Herczeg Ferenc portréja*, 1920; *Mécses*, 1923; *Szilády Áron*, Kiskunhalas, 1927; *Fiam kutyával*, 1927; *Harminkettesek emlékműve*, 1933.

Duna és partjai, hisz itt tudta egybekomponálni a tájképet az emberi testekkel⁸⁷⁶. Kiállításokon, aukciókon főként megkomponált tánc- és aktfotóival, illetve csendéleteivel szerepelt. Még életében számos nemzetközi díjat nyert. A moszkvai gyűjteményben fellelhető ex librisén, melyet a szintén pécsi Takács Dezső alkotott, könyvoszlopot tartó fiú látható (N28/23).

Varga Nándor Lajos (1895–1978) grafikus, festőművész 1931–48 között a Képzőművészeti Főiskola Grafikai Tanszékének vezető tanára, egy ideig rektora is volt. 1938-tól a Magyar Grafikusművészek Egyesületének elnöke. Technikai virtuozitással szinte a tökéletességig fejlesztette az ismert grafikai eljárások alkalmazását. A műfaji, tematikus keretek fenntartásának és a természetelvű ábrázolásnak a híve volt⁸⁷⁷. Készített ex libriseket, könyvillusztrációkat is. 1959-ben a Kisgrafika Barátok Körének alapító tagja, majd elnöke lett. Saját nevére készített, ún. ipse fecit lapja kettő fordul elő az általam vizsgált moszkvai gyűjteményben, ezeken nyitott könyv látható nőalakkal (N11/24), ill. pecsétszerű ábra, férfiportréval (N38/2).

Szépírók (írók, költők), újságírók

Csépe Imre (1914–1972) költő, író, újságíró. 1936-ban írta első verseit, amelyek a jugoszláviai magyar lapokban, a Kalangyában és a Hídban jelentek meg, majd a Népszava, a Csillag, a Kanadai Magyar Újság, a Látóhatár, a Tiszatáj, a Délmagyarország c. lapok közlik írásait. Munkái könyv alakban csak a háború után jelentek meg (Üzen a föld, versek, 1949; Májusi mezőkön, versek, 1952; Tarisznyás emberek, novellák, 1957; Fehér csönd, novellák, 1959; Termő porban, versek, 1961; Alkonyatban, novellák, 1962)⁸⁷⁸. Önéletrajzi regénye Fordul a szél címmel 1965-ben került kiadásra. Költeményei antológiákban (Téglák, barázdák, Kalászkok, Vajdasági ég alatt) is helyet kaptak. A Rudomino Könyvtárban szereplő ex librisét a zentai Andruskó Károly készítette 1968-ban. A könyvjegy híven tükrözi Csépe Imre novelláinak népies, paraszti-tanyai világát: réten ülő parasztember, mögötte tanyával (N29/3).

Földessy Dénes újságíró 2000-ig viszonylag rendszeresen publikált a Napi Magyarország kulturális rovatában⁸⁷⁹. Ex librisén foglalkozására utalóan papírlap, tintatartó, lúdtoll látható (N28/25, grafikus Takács Dezső).

Az I. világháború borzalmaival is átélő *Kádár Lajos* (1896–1982) író az 1930-as, 40-es években számos regényt, novellát, néprajzi cikket jelentetett meg (A doni halálbánya, 1936). „Kolomp szól a ködből” c. önéletrajzi regénye szülőhelye, Alpár és az azt övező

⁸⁷⁶ KENDE Tamás: *A Duna egy európai hírű fotográfus szemével / Szöllösy Kálmán*, http://www.danubius-fluvius.eu/fenykep/szollosy_hu.html – Munkáiból megjelent kiadványok: *Életképek* (Csak képek sorozat), Válogatta GERA Mihály, Városháza Könyvek, Budapest, 2002; *Füredővilág anno 2007: 15 hónapos naptár*, Szászorképek, Budapest, 2006.

⁸⁷⁷ *Varga Nándor Lajos*, In. *Romániai magyar irodalmi lexikon*, <http://lexikon.kriterion.ro/szavak/4942/> és *Képzőművészet Magyarországon a kezdetektől a XX. század közepéig*, <http://www.hung-art.hu/frames.html?magyar/v/varga/index.html>

⁸⁷⁸ *Csépe Imre*, In. *Új magyar irodalmi lexikon, A–GY*, I. kötet, Főszerk. PÉTER László, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000. 391–392.

⁸⁷⁹ UGRÓ Miklós: *Az úgynök feltámadása*, http://mno.hu/migr_1834/az_ugynok_feltamadasa-166734

puszták életéről szól.⁸⁸⁰ A Minajev-anyagban számára készített ex librisen az egri vár ábráját láthatjuk, harcossal (N38/74, grafikus Fery Antal).

Kiss Dénes (1936–) író, költő, műfordító, számos folyóirat (Magyarok, Heti Újság, Lyukasóra) szerkesztője. 1996-ban a Magyar Művészeti Akadémia tagjai közé választották. 2007-től a Magyar Írók Egyesületének elnöke. Versek mellett ír novellákat, kritikákat, nyelvészeti tanulmányokat. Fordít orosz, német, észt, de főként finn költők műveiből. Eddig több mint 60 kötete jelent meg⁸⁸¹. A Kisgrafika Barátok Köre tagjaival több módon is ápolja a kapcsolatot, közreműködik kiállítások megnyitásában⁸⁸². A Minajev-anyagban szereplő, a maga és felesége, Krassói Márta nevére szóló alkalmi grafika házasságkötésükre készült 1961-ben, virágcsokrot ábrázol (N22/83, graf. Stettner Béla).

Komlós János (1922–1980) író, újságíró, konferanszié, dramaturg, színházigazgató ex librisen (N11/26) az általa alapított Mikroszkóp Színpadra utalva mikroszkóp, ill. érme látható. Az érme szegélyén egyik műsorának, ill. könyvének címe olvasható: Az érem harmadik oldala⁸⁸³. A Mikroszkóp Színpad 1967-ben nyitotta meg kapuit, a főváros legkisebb színházaként. Komlós itt mint igazgató működött, a műsorok nagy részét saját maga írta és konferálta⁸⁸⁴. 1965 és 1981 között láttak napvilágot szatírái, humoreszkjei és jelenetei, több kötetben. Hosszú ideig szerepelt a Rádiókabaréban, Az érem harmadik oldala, valamint Az én csatornám c. televíziós műsorai nagy sikert arattak.

Németh István (1930–) vajdasági író, újságíró, 1955-től az Ifjúság Szava, 1965-től a Magyar Szó riportere. Novelláinak, riportjainak tárgya a vajdasági falu és a vajdasági ember⁸⁸⁵. Fontosabb kötetei: Parasztkirályság (1954), Hegyomlás (1985) – utóbbiért megkapta a Híd irodalmi díjat. Legutóbb megjelent kötete a Kékkő lovaknak (2009), mely általa több mint negyven éven keresztül írt riportok, jegyzetek, visszaemlékezések gyűjteménye. Számára 1968-ban Andruskó Károly készített ex librist, melyen foglalkozására utalóan férfi látható nyitott könyvvel, lúdtollal (Rudomino, N29/21). Németh István és Andruskó Károly közt több kapcsolódási pontot is találunk. Németh István írta a bevezetést a Ballada a senki fiáról című, Andruskó Károly fametszeteit tartalmazó könyvhöz, melyet a grafikus Francois Villon: Ballada a senki fiáról c. költeményéhez készített (Novi Sad, 1975). A Híd c. folyóiratban Németh István több írása is megjelent, az újság szerkesztőbizottságában szintén ott találjuk Andruskót.

Sass Ervin (1929–) költő, újságíró, szerkesztő, művészeti író, színikritikus számos verseskötetet írt, közel száz képzőművészeti kiállítást⁸⁸⁶ nyitott meg, és írt róluk műkritikát. Komplex művészetszeretetét a Bach muzsikál odafent címmel megjelentetett

⁸⁸⁰ Kádár Lajos, *Magyar Életrajzi Lexikon*, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC07165/07204.htm>. Kádár Lajosról megjelent monográfia: SZENCZI Ibolya: *Kádár Lajos élete és munkássága a népi írói mozgalom tükrében*, Csongrád, 2010.

⁸⁸¹ Kiss Dénes, *Magyarságtudományi Füzetek*, http://www.mvsz.hu/mtf/mtf_06zb.html

⁸⁸² *Hírek*, Kisgrafika, 2009/2. sz., 12.

⁸⁸³ *Komlós János könyvei*, <http://moly.hu/szerzok/komlos-janos>

⁸⁸⁴ *Mikroszkóp Színpad*, <http://www.mikroszkopszinpad.hu/tartalom.php?id=1498>

⁸⁸⁵ Németh István, In. *Új magyar irodalmi lexikon*, H–Ö., II. kötet, Főszerk. PÉTER László, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000., 1596.

⁸⁸⁶ SASS Ervin: *Ex libris parádé a Dürerben*, Gyulai Hírlap, 1993. november 12., 3., http://www.gyulaihirlap.hu/dokumentumok/dir12/534_4793_VI_45_1993_11_12.pdf

haikuinak füzére ars poetica-szerűen foglalja össze.⁸⁸⁷ A Minajev-gyűjteményben szereplő ex librise mozaikszerűen felidézi attribútumait: a könyvet, a tollat, az álarcokat és a zongorát (N8/36, grafikus Takács Dezső).

Sebők Zsigmond (1861–1916) író, újságíró, a magyar gyermekirodalom klasszikusa; Dörmögő Dömötör, Zebulon és Dorka, Róka Miska, Malac Misi feledhetetlen alakjainak megteremtője. A Minajev-gyűjteményben szereplő ex librisét Rozsnyay Kálmán⁸⁸⁸ készítette, ezen nőalak szerepel magyaros nemzeti viseletben (N26/5).

A zentai születésű *Sinkovits Péter* (1946–) költő, műfordító, újságíró, szerkesztő⁸⁸⁹, a vajdaságbeli Novi Sadban él. A Dolgozók (1970–75, 1981–84), a Magyar Szó (1976–1980) munkatársa. 1985-től 1989-ig a Magyar Szó főszerkesztője, 1990–94-ig a művelődési rovat szerkesztője, 1994-től a lap budapesti tudósítója. Jelentősebb verseskötetei: Drótsövény (1976), Mélyrepülés (1983), Határsáv (1993), Aragóniai galambok (2004)⁸⁹⁰. Sinkovits Novi Sadban került kapcsolatba Andruskó Károllyal, akinek munkásságáról több elemző cikket is megjelentetett.⁸⁹¹ A Minajev-gyűjteményben szereplő 1968-as, Andruskó által készített ex librisén zongorabillentyűzeten álló nő látható, kottával (N26/15). Andruskó 2008-ban bekövetkezett halálakor a Magyar Szó nevében Sinkovits búcsúztatta a világhírű alkotót, Zenta „nagykövetét”. A következő szavakkal zárta a méltatást: „Az első magyar úrhajós Andruskó-ex librist vitt magával úrbéli útjára. Amint az úrhajósok, Karcsi bátyánk is a mindenség határait ostromolta, a határtalan világét, az örökkévalóságét, amelynek műhelyében most is ott alkot, ceruza, ecset és véső a szerszáma”⁸⁹².

Szárász György (1930–1987) író, publicista, szerkesztő, dramaturg. Gyászjelentésén mint Kossuth-díjas író, a Kortárs főszerkesztőjét búcsúztatják⁸⁹³. Több történelmi drámát írt, A nagyszerű halál címmel az aradi vértanúkról, Ítéletidő címmel az erdélyi magyar felkelők és a magyar szabadságharcosok egymás elleni küzdelméről⁸⁹⁴. A Rudomino Könyvtárban található ex librise Takács Dezső alkotása (N28/22).

M. Szemerédi Magda Magyarokánisán élő vajdasági újságíró, a Dolgozók, a Bácsország, az Aracs (A délvidéki magyarság közéleti folyóirata), a Napló publicistája, éveken át az Újvidéki televízió Körkép c. műsorának szerkesztője⁸⁹⁵. A Minajev-gyűjteményben a szintén vajdasági Andruskó Károlytól rendelt ex libriszel szerepel

⁸⁸⁷ *Sass Ervin* (1929–) *haikui, Bach muzsikál odafent*, Bárka, XVIII. évf. 2010/2. sz., 63., <http://terebeess.hu/haiku/sass.html>

⁸⁸⁸ ROZSNYAY V. H. Kálmán: *Ujabb magyar ex librisek*, Magyar Iparművészet VII. évf. 1904/5. sz., 232., http://www.epa.hu/01000/01059/00040/pdf/1904_05_232-234.pdf

⁸⁸⁹ GRUIK Ibolya: *Aragóniai galambok*, <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/90/gruik.html>

⁸⁹⁰ GEROLD László: *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000)*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001., 184.

⁸⁹¹ SINKOVITS Péter: *A munka dicsérete. Látogatóban a nyugdíjra váró Andruskó Károlynál* (Dolgozók, 1972. febr. 11.); SINKOVITS Péter: *Othon a világban. Portré a Művelődés Szikrái Díjas Andruskó Károllyal* (Dolgozók, 1979. jan. 25.); *Igy történt. Andruskó Károly hetvenöt esztendejének vallomástörédei*. Lejegyezte: SINKOVITS Péter (Óbecse, 1991); SINKOVITS Péter: *A mesterek mestere. Látogatóban a Zentán élő Andruskó Károlynál* (Csallóköz., 1999. dec. 9.)

⁸⁹² *Zenta elbúcsúzott Andruskó Károlytól*, 2008. február 28., http://www.magyarsoz.com/fex.page:2008-02-28_Zenta_elbucsuzott_Andrusko_Karolytol.mobile

⁸⁹³ *Szárász György gyászjelentése* (Budapest, 1987. 12. 29.), OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár

⁸⁹⁴ *Szárász György*, In. *Új magyar irodalmi lexikon, P–Zs*. Főszerk. PÉTER László, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000, 2049.

⁸⁹⁵ *Körkép*, In. GEROLD László: *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000)*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001., 131.

(N29/34), melynek ábráján foglalkozására utalóan papírlapok láthatók lúdtollal, torzóval. A legtömörebben Szemerédi Magda jellemezte Andruskó Károly művészetét⁸⁹⁶.

Szepessi F. Fülöp (1867–1905) a Budapesti Hírlap könyvkiadó hivatalában kezdetben előfizetéskezelő, majd vezető posztot töltött be⁸⁹⁷, a Fővárosi hírlapkiadóhivatali tisztviselők segítőegyesülete tagja volt⁸⁹⁸. A 20. század elején egyre terjedő ex libris gyűjtés egyik kiemelkedő alakjaként Rozsnyay Kálmán e téren maga után őt helyezte a második helyre⁸⁹⁹. A Minajev-anyagban Rozsnyay Kálmán Szepessi számára készített ex librise réten olvasó férfit ábrázol, a háttérben várral (N39/1, 1892). Linek Lajos is alkotott a részére ex librist⁹⁰⁰.

Tóth Endre (1914–2011) debreceni költő, író ex librise tintatartóval és lúdtollal utal a tulajdonos foglalkozására, a violinkulcs a zeneszeretetére (N16/4, grafikus Szilágyi Imre). Az író Gyermekkorom krónikája c. önéletrajzi regénye egyik vezérmotívuma a teremtő alkotás szárnyas lova, a Pegazus – innen eredeztethető a Menyhárt József által számára készített ex libris ábrája. Tóth Ervin közeli ismeretségben állt a szintén verselgető Szoboszlai Mata János grafikussal⁹⁰¹, írt is a munkásságáról.

Zilahi Dezső (1873–) hírlapíró, a Budapesti Hírlap fő-könyvvezetője⁹⁰², majd igazgatója, a Magyar Iparművészeti Társulat tagja⁹⁰³. „A könyvkiadás terén külföldi útjáról visszatérve, új izlést honosított meg Rákosi Jenő összes munkáinak, Bárd Miklós verseinek s számos más könyvnek kiadásával. Számos, főleg közgazdasági cikket írt a Hírlapba s az Ujságkiadók Lapjába”⁹⁰⁴. 1897 óta szerkesztette a Kincses Kalendáriumot. A moszkvai anyagban szereplő, számára készített szecessziós ex librisen vadászkuört fújó legény látható, sodronyos ingben (N39/2, 1895). Készítője Rozsnyay Kálmán, aki szintén tagja volt a Magyar Iparművészeti Társulatnak.

⁸⁹⁶ „Annak ellenére, hogy az emberi test mozgásának vászonra vitele a legkifejezettebb törekvése, alakjai még helyenként kifecamodottak. A színek azonban igazi művészi izlésre és megérzésre vallanak, árnyalataikban, merész tónusaikban egy lépéssel a pusztá realitás fölé emelik alkotásait.” – M. SZEMERÉDI Magda: *A baráberélet kátyúiban*, Dolgozók, 1967. március 21.

⁸⁹⁷ ZILÁHI Simon: *Budapesti Hírlap* (1881–1896), http://sajtomuzeum.oszk.hu/forrasok/hirlapjaink/pdf/1_02_budapesti_hirlap.pdf; *Kézfogó*,

Országos Hírlap, 2. évf., 300. szám, Budapest, 1898. október 31. (hétfő), 4.

⁸⁹⁸ *Szepessi F. Fülöp gyászjelentése* (Budapest, 1905. 01. 12., OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár) a szövegében is utal erre, hiszen a segítőegyesület tagsága nevében adnak hírt a haláláról: „A Fővárosi hírlapkiadóhivatali tisztviselők segítőegyesülete megilletődéssel tudatja, hogy rendes tagja, Szepessi F. Fülöp ur, a Budapesti Hírlap könyvkiadóhivatalának vezetője, folyó hó 12-én délben 12 órakor életének 38-ik évében elhunyt.” (Budapest, 1905. január 12.) – Országos Széchényi Könyvtár, Plakát- és Kisnyomtatványtár

⁸⁹⁹ ROZSNYAY V. H. Kálmán: *Ujabb magyar ex librisek*, Magyar Iparművészet VII. évf. 1904/5. sz., 234., http://www.epa.hu/01000/01059/00040/pdf/1904_05_232-234.pdf. – Ismertségét bizonyítja, hogy az Országos Hírlap hírt adott a Dohány utcai zsinagógában Almási Gizella kisasszonnyal való házasságkötéséről (III. évf. Budapest, 1899. január 4., 6.).

⁹⁰⁰ HORVÁTH 1986, i. m., 166.

⁹⁰¹ *Szoboszló az én képeskönyvem*, *Szoboszlai Mata János*, www.szoboszlokeskonyve.hu/.../mata_janos.php – Munkatársi viszony füzte Mata János grafikushoz, mindketten 1937 elején kaptak állást a debreceni városi levéltárban, mivel Csobán Endre főlevéltáros méltányolta művészetüket. TÓTH Endre: *Mata János*, In. TÓTH Endre: *Kortársaink, barátaink: Tizenkét debreceni portré*, Debrecen, 1986., 123–131.

⁹⁰² ZILÁHI Simon: *Budapesti Hírlap* (1881–1896), http://sajtomuzeum.oszk.hu/forrasok/hirlapjaink/pdf/1_02_budapesti_hirlap.pdf

⁹⁰³ *A Magyar Iparművészeti Társulat tagjai*, http://epa.oszk.hu/01000/01059/00014/pdf/1899_06_magyipmuv_tagjai.pdf

⁹⁰⁴ *Zilahi Dezső*, In. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*, <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/z/z31195.htm>

Jogászok

Bató Henrik (1854–1921) budapesti ügyvéd⁹⁰⁵ részére egy ex libris szerepelt a Minajev-gyűjteményben, parkban padon ülő pár ábrájával (N10/1).

Galambos Ferenc (1910–1988) jogtanácsos a Kisgrafika Barátok Köre egyik alapító tagja, a Kisgrafika Értesítő (majd annak jogutódja, a Kisgrafika) szerkesztője, több száz művészettörténeti publikáció írója hazai és külföldi (olasz, spanyol, portugál, dán, holland) lapokban. Számos mappához írt bevezetőt, művészéletrajzot, kiállítási katalógusokhoz ismertetőt. 1920–70-ig terjedően összeállította a magyar ex libris szakirodalom bibliográfiáját.⁹⁰⁶ Emellett szépirodalommal is foglalkozott, verseket írt. Költészeti munkásságába nyújt betekintést az a kis kötet, melyet neje, *Galambos Ferencné Perjesi Ilona* (1912–1972) halála után írt Asszonysirató (versek) címmel⁹⁰⁷.

Jelentékeny irodalomtörténeti és könyvészeti munkássága, irodalomtörténeti tanulmányokat írt, bibliográfusi munkát végzett, foglalkozott régi folyóiratok, újságok repertóriumainak elkészítésével.⁹⁰⁸ Élete végéig ötvennél több bibliográfiát készített. Legjelentősebb munkája a Nyugat repertórium volt, mely 1950-ben jelent meg. Ezt követte az Irodalomtörténet, az Irodalomtörténeti Közlemények, a Magyar Könyvszemle, a Könyvtári Szemle, a Múzeumi és Könyvtári Értesítő repertórium⁹⁰⁹. Hallatlan munkabírását igazolja, hogy mindezen munkákat főhivatású jogtanácsosi munkája mellett végezte. Pályáján kiemelkedő támogatója volt Köves Béla, aki lektorként állt mellette. Szoros baráti, kollegiális kapcsolatok fűzték az Országos Széchényi Könyvtárhoz.

Kisgrafikai gyűjteménye kb. 50 ezer darabot számlált, melyből 15 ezer volt a feldolgozott példány. Kiterjedt levelezést folytatott Európa csaknem minden országának gyűjtőivel, szakembereivel. Évente kb. 3000 levelet írt francia és német nyelven, „tevékenysége felért egy intézményével”. Teljes gyűjteménye halála utáni sorsa ismeretlen⁹¹⁰. Egyik ex librise, Stettner Béla alkotása portréját is megörökíti.

Galambos Ferenc nevére 45 lap szól a Minajev-gyűjteményben. Ezek nagy része olyan alkotás, melyeknél az ábra direkt módon utal a név jelentésére, azaz ún. beszélő ex libris. A fő motívumuk értelemszerűen a galamb: könyvoszlopon álló galamb (N11/9, graf. Takács Dezső), rózsafa két galambbal (N3/25, graf. Szuszkiewicz), magányos galamb (N28/12, graf. Póka György–Meskó Anna), galamszerű repülő nőalak (N25/3, graf. Goljakovszkij, 16/9. sz. melléklet), nőalak galambokkal (N23/2, graf. Szuszkiewicz) stb. Az alkotók közt szerepelnek lengyel, szovjet, olasz és német grafikusok is: B. J. Tomecki, K. Kozlovszkij, P. Upitis, E., A. del Grosso, F. Kühn.

⁹⁰⁵ *A Budapest és a környékbeli magyar kir. távbeszélő-hálózatok előfizetőinek és nyilvános állomásainak betűrendes névsora*, hivatalos kiadás, 1912. szeptember hó, 46. és *Bató Henrik, Oroklet*, http://www.oroklet.hu/bent.php?nyelv=1&igy=&kmod=5&tkod=0212&parcella=1&sor=1&sir=756&szulettes=1854&elh_alaloza=1921&nev=Bat%F3%20Henrik&prefix=Dr.&gmail=szenczinsky@gportal.hu&gnev=szenczinsky%20katalin&gl_akhely=buda&gid=xid

⁹⁰⁶ *A magyar ex libris irodalom bibliográfiája (1920–1970)*, Szerk. GALAMBOS Ferenc, Eger, 1972. Heves megyei könyvtár füzetei 25. Ennek dán kiadása is megjelent, német nyelven: *Bibliografi over ungarisk exlibrislitteratur /Ungarische Exlibrislitteratur*, Frederikshavn, 1968.

⁹⁰⁷ GALAMBOS Ferenc: *Asszonysirató* (versek), Udárnik Ny., Zenta., 1972.

⁹⁰⁸ ARATÓ Antal: *Galambos Ferenc* (1910–1988), Kisgrafika különszám, 1994. 9–10.

⁹⁰⁹ ZÓKA László: *Dr. Galambos Ferenc*, Honismeret, 1994/2. sz., 94–95.

⁹¹⁰ DR. ARATÓ Antal: *Kisgrafika a közgyűjteményben*, Kisgrafika 1995/3. sz., 6.

A magyar származású alkotók közül a legtöbb ex libris Drahos István (N21/7, N21/45, N21/49) és Nagy Arisztid alkotása (N22/67), de Andruskó Károly (N29/20), Nagy Árpád (N22/57), Varga Nándor Lajos (N8/29), ill. Bordás Ferenc, Fery Antal, Kónya Sándor, Menyhárt József, Nagy Árpád Dániel, Póka György, Stettner Béla, Takács Dezső, Varga Mátyás és Várkonyi Károly műveivel is találkozhatunk. Drahos István több újévi köszöntő lapot készített Galambos Ferenc és családja számára (N21/14, N21/24, 32, 33).

Dr. Gombos László (1934–) jászberényi bíró, a KBK tagja, 1959-től állt be az ex libris gyűjtők sorába.⁹¹¹ Első lapját Drahos István szentesi, a másodikat Fery Antal budapesti grafikusművész készítette. Az 1970-es évekre gyűjteménye már elérte a 4000 darabot, benne 30 saját nevére szóló lappal. Az ex librisek mellett alkalmi grafikákat is gyűjtött, a lapokat országonként és művészenként rendezte. Igyekezett megismerni és terjeszteni az ex librisről szóló szakirodalmat is – ez a törekvés vezette el odáig, hogy maga is tollat ragadjon. A Jászberényi Városi Könyvtár által kiadott Könyvtár és Művelődés c. értesítő (1971) közölte egy terjedelmes tanulmányát az ex libris hagyományairól, jeles alkotóiról, gyűjtőiről. 75. születésnapja alkalmából, 2009-ben a *Kisgrafika* folyóiratban megjelent méltató cikk kiemeli a jászberényi könyvtárban a kisgrafika népszerűsítése terén szerzett elévülhetetlen érdemeit⁹¹². Jelenleg Budapesten él.

A Minajev-gyűjteményben 9 ex libris szerepel, köztük Drahos István, Andruskó Károly, Várkonyi Károly alkotásai. Külön kiemelném Drahos István 1967-ben az 1968-as mexikói olimpiai évre készített ex librisét, rajta az olimpiai jelszóval: Citius, altius, fortius! (Gyorsabban, magasabbra, erősebben!), dobogókon álló sportolókkal, az előtérben az olimpiai lánggal (N21/60). A sport mint tematika Gombos László több lapján is előfordul (N38/20, N29/23), emellett foglalkozására utalóan a paragrafus, a könyv, a bagoly, ill. Iustitia alakja (N38/18, N38/49).

Dr. Eisenbarth Tamás ügyvéd számára Fery Antal jogászi foglalkozására utalóan Iustitiát mérleggel, karddal ábrázoló ex librist készített (Rudomino, N38/79).

Katona Gábor (1906–1998) a „magyar ex libris-gyűjtők doyenje”⁹¹³, esztergomi ügyvéd, a II. világháborúban tartalékos huszárőrnagy. Már a világháború előtt megismerkedett – főleg esztergomi – ex libris gyűjtőkkel (id. Szölgyémy Pál, Einczinger Ferenc, Holló Kornél), akik indulásképpen megajándékozták gyűjteményük néhány darabjával. A II. világháború után az 1960-as években kezdett élénkebb ex libris gyűjtésbe, amikor sok viszontagság után letelepedhetett Budapesten, és ügyvédi hivatását is újra gyakorolhatta. Életében meghatározó jelentőségű lett a malborki biennáléra való eljutás, ahol megismerkedett a Semsey családdal. Gyűjtőtevékenységéhez nagy impulzust adott az 1970-es budapesti nemzetközi ex libris kongresszus. „Gyakorlatilag ettől mondható folyamatosnak gyűjtői tevékenységem”⁹¹⁴ – vallja. Belépett a *Kisgrafika* Barátok Körébe, melynek hosszú ideig elnökségi tagja lett (1978–1986). A két évente megrendezett nemzetközi ex libris kongresszusok szinte mindegyikén részt vett, beleértve a malborki

⁹¹¹ DR. GOMBOS LÁSZLÓ: *Az ex libris gyűjtésről*, *Kisgrafika* 1973/1. sz., 18.

⁹¹² ARATÓ ANTAL: *Dr. Gombos László 75 éves*, *Kisgrafika* 2009/4. sz., 10.

⁹¹³ SZÁSZNÉ GASZTONYI MÁRIA: *Dr. Katona Gábor, a magyar ex libris-gyűjtők doyenje*, *Kisgrafika* 1997. különsz., 7.

⁹¹⁴ DR. KATONA GÁBOR: *Hogyan lettem gyűjtő?*, *Dr. Katona Gábor könyvjegy gyűjteménye*, Szerk. ÜRMÖS PÉTER, Pápa, 1997. 3.

biennálékat is. A belgiumi Sint-Niklaasban működő, 1975-ben megalakuló Nemzetközi Ex libris Centrum alapító tagjaként tartja számon⁹¹⁵.

Főleg heraldikai, hajózással kapcsolatos és aktokat ábrázoló ex libriseket készített. Különösen a hajó és az ehhez kapcsolódó sellő témája a gyakori. Számos híres ember nevére metszett könyvjegyet is találhatunk gyűjteményében: Richard Nixon, gróf Teleki József, Benito Mussolini, Kodály Zoltán, Szabó Dezső, II. János Pál, Radnóti Miklós, Benczúr Gyula, Habsburg Ottó⁹¹⁶. Összesen 132 lapot készített a saját (ill. a család) nevére, ezek jelentős része rézkarc és száldúcú fametszet. Legkedvesebb művésze Vén Zoltán, az ifjabbak közül Vincze László, Ürmös Péter, Bálint Ferenc. Gyűjteménye meghaladja a 30 000 ex librist, Magyarország egyik legnagyobb magángyűjteményével rendelkezett. A hagyaték gondozója jelenleg unokája, Katona Csaba történész.

A Minajev-gyűjtemény újabb bizonyítéka, hogy Katona Gábor ex librisei a cserék révén eljutottak külföldre is, és nemzetközi ismertségre tettek szert. A moszkvai anyagban szereplő két ex libris Fery Antal és Bencze (Binder) László alkotása, az előbbin az esztergomi bazilika látható, az utóbbin öt alak népviseletben (N4/8, 46).

Lippóczy Miklós (1913–2004) jogász, Lippóczy Norbert öccse, szintén jeles ex libris-gyűjtő. Gyűjteménye több mint 30 ezer könyvjegyet tartalmaz. Debrecenben tanult, de kivándorolt Amerikába, és élete nagy részét Passaic-ben (USA) töltötte. Több éven át szerkesztette a Hungária című hetilapot, a „nemzeti emigráció lapja”-t. Ex libriseivel az Amerikai Magyar Múzeumot gyarapította⁹¹⁷ amellet, hogy más módokon is sokat tett a magyar ex libris népszerűsítéséért: a saját gyűjteményéből kiállításokat rendezett többek között Petry Béla, Nagy Árpád Dániel, Nagy Arisztid, Gy. Szabó Béla, Cseh Gusztáv, Torró Vilmos, Vén Zoltán⁹¹⁸ alkotásaiból. Magyarországon is állított ki, pl. Szegeden 1976 tavaszán szőlős-boros ex libriseket⁹¹⁹.

A Minajev-kollekcióban Fery Antal, Drahos István és Norbert Ott számára készített ex libriseiből szerepelnek példányok. Drahos Istvántól és Norbert Ott-tól a népszerű szőlős-boros témában (N21/34, N20/1), Fery Antaltól népies galambmotívummal (N19/3). (*16/10. sz. melléklet*)

Lustig István (1903–1944) szegedi ügyvéd, a budapesti MEGE és az debreceni Ajtósi Dürer Céh tagja. Már az 1930-as években komoly gyűjteménye volt, a kör 1936-os cserejegyzékében 156 saját névre szóló ex librisszel szerepelt⁹²⁰, köztük többségében fametszetekkel és rézkarcokkal. Baráti viszony fűzte a Debrecenben tevékenykedő Vadász Endre grafikushoz. Vadász első kisgrafikai oeuvre-katalógusát Soó Rezső közölte 1935-ben, a másodikat dr. Lustig István adta ki német nyelven, 1936-ban⁹²¹. 1939-ben jelent

⁹¹⁵ KECSKÉS Katalin: *Dr. Katona Gábor ex libris-gyűjteményének keletkezése, tematikai és származási hely szerinti felosztása, a gyűjtemény helye a magyar magán könyvjegy-gyűjtemények sorában*, ELTE BTK, 1999. (szakdolgozat), 22.

⁹¹⁶ Uo., 20.

⁹¹⁷ *Dr. Lippóczy Miklós, American Hungarian Museum / Magyar Folklór Múzeum*, <http://magyarmuzeum.org/dr-lippoczy-miklos/>

⁹¹⁸ 1992-ben az Amerikai Magyar Múzeum dr. Lippóczy Miklósnak köszönhetően – aki rézmetszeteit a múzeumnak adományozta – kiállítást rendezett Vén Zoltán grafikáiból.

⁹¹⁹ *Lippóczy Norbert levele Dr. Katona Gáborhoz*, Tarnów, 1976. IX. 17. (KBK Irattár)

⁹²⁰ GALAMBOS Ferenc: *Lustig István (1903–1944)*, Kisgrafika különszám, 1997, 10.

⁹²¹ *Oeuvre-Katalogen ungarischer Exlibris-künstler. Redigiert Lustig István. I. Vadász Endre*, Verein Ungarischer Exlibris-sammler und Graphikfreunde, Szeged, 1936. – Ezt is figyelembe vette és korrigálta Soó Rezső 1936-ban a

meg Lustig újabb német nyelvű katalógusa, amely 1922–39 közt időrendi sorrendbe állítja Vadász 250 kisgrafikáját. Vadász Endre lapjai közül természetesen sokat találunk Lustig István nevére, s köztük az 1938-ban készített op. 260-as szövege „20 000 ex libris dr. Lustig István”⁹²² tükrözi, hogy Lustignak ekkor már több tízezres gyűjteménye volt. Többek között Buday György, Bajor Ágost, Révész Kornél, Bordás Ferenc, Haranghy Jenő, Zádor István, Pohárnok Zoltán, a külföldiek közül Ottohans Beier, Antonin Dolezal, Italo Zetti, Michel Fingesten lapjait gyűjtötte. Nemzetközi viszonylatban is jelentős gyűjteményt hozott létre, a kor híres gyűjtőivel rendszeres kapcsolata volt. Kollekciónak 1934-től gyakran szerepelt nemzetközi és hazai anyagokat bemutató kiállításokon. Az 1940-es évekre már 350 körüli saját névre szóló lapja, és összesen kb. 30 000 példányszámú gyűjteménye volt. Lapjain gyakran szerepelnek a jogász hivatás szimbólumai, női aktok. Alkalmi grafikáin a család a központi téma, de feltűnnek a második világháború okozta borzalmak megjelenítései is. Zsidó származású lévén, gyakran hívták be munkaszolgálatra, így halt meg 1944-ben. Gazdag gyűjteményét Soó Rezső vásárolta meg, mely aztán részben az Iparművészeti Múzeumba, részben a keszthelyi Balatoni Múzeumba került.

A Minajev-gyűjteményben nevére készült ex librisek, kisgrafikák kedvelt grafikusaitól: Drahos Istvántól, Buday Györgytől és Bordás Ferenctől származnak. Ezek mindegyikén szerepel emberalak, és gyakori motívum a könyv, az olvasás (N8/34, N11/12,86). A háború borzalmaira utal a Drahos Istvántól rendelt húsvéti lap, koponyákkal (N21/16).

Reich Milton Oszkár jogász, író, műfordító, Arthur Conan Doyle (1859–1930) Sherlock Holmes-történeteinek fordítója⁹²³. A Magyar Grafikusok Egyesületében mint ügyész a tisztikar tagja volt⁹²⁴. A Szent György Céh titkára lett, a Szent György Céh által kiadott „A Gyűjtő” (1913) ex libris különszámában az ex libris múltjáról és jelenéről értekezett, az európai alkotókon túl az amerikaiakra is kitekintve⁹²⁵. Bevezető tanulmányt írt az Ex libris und Gelegenheitsgrafik c., Stephan Kellner által kiadott német nyelvű katalógushoz Über die Entwicklung des Exlibris címmel⁹²⁶. Szecessziós stílusú ex librisén (N7/1, grafikus F. Bayros) férfi látható angyalszerű nőalakokkal, könyvekkel, hattyúval, fekvő kislíval.

A debreceni származású *Reisinger Jenő* (1908–1971) jogász 1935-től foglalkozott ex libris gyűjtéssel. Aktívan részt vállalt a MEGE és az Ajtósi Dürer Céh tevékenységében. Egy 1000 darabból álló egységet felajánlott megvételre Soó Rezső professzor számára, ezzel megalapozva a neves professzor későbbi óriási grafikai gyűjteményét.⁹²⁷ Később

Magyar Exlibris 4. számában: Magyar Exlibris, 1936/4. sz., 56–66.; Sz. KÜRTI Katalin: *Vadász Endre szegedi kapcsolatai*, In. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, 1984/85–1., Szeged, 1986., 343–345.

⁹²² Sz. KÜRTI Katalin: *Vadász Endre szegedi kapcsolatai*, In. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, 1984/85–1., Szeged, 1986., 345. (Az ex libris ábrája: férfi májusfán.)

⁹²³ Főbb művei: *Bécs* (útikönyv), Bp., 1912.; *Erdély* (útikönyv), Eggenberger, Bp., 1942.; műfordításaiból: *Sherlock Holmes mint betörő*, Bp., 1905., *Rejtelmes történetek*, Arthur Conan Doyle, Eggenberger, Bp., 1909.

⁹²⁴ *Krónika*, Művészet, Szerk. LYKA Károly, 13. évf, 1914/2. sz., 128–144, <http://www.mke.hu/lyka/13/128-144-kronika.htm>

⁹²⁵ REICH Milton Oszkár: *L'évolution de l'ex-libris, Az ex libris fejlődése*, In. SIKLÓSSY 1913, i. m. 53–104.

⁹²⁶ REICH, Milton Oskar: *Über die Entwicklung des Exlibris*, In. *Ex libris und Gelegenheitsgrafik*, Stephan KELLNER, Budapest, 1921. V–XI.

⁹²⁷ NAGY Dezső: *In memoriam Reisinger Jenő*, Kisgrafika 1979/1–2., 35.

Budapestre költözött, a Kisgrafika Barátok Köre egyik alapító tagja lett⁹²⁸. A cserkészmozgalomban is aktívan részt vett, ilyen témájú könyvet is megjelentetett. Néhány évig a keresztény értelmiség egyik orgánumának, az „Így látjuk” c. folyóiratnak felelős szerkesztője és kiadója.⁹²⁹ A Minajev-anyagban szereplő ex libriseinek motívumvilága mesei elemeket tartalmaz: több kezű, több fejű királyt (N4/7, grafikus Diskay Lenke), tengerből kibukkanó habléányt (N11/33, grafikus Nagy László Lázár).

A legtöbb ex librisszel rendelkezők közül kiemelkedik *Réthy István* (1909–1988) ügyvéd, a debreceni Ajtosi Dürer Céh, majd a Kisgrafika Barátok Köre egyik alapító tagja, 1959–1979-ig titkára. Saját névre szólóan 297 lapot készíttetett, kb. harminc hazai és külföldi művésszel. Ezirányú mecénási tevékenysége világviszonylatban is kiemelkedőnek számít, kevés embernek van ennyi saját névre szóló lapja. A gyűjtésben főleg a minőségre törekedett. Gyűjtőszendélyét igazolja, hogy a II. világháború alatt tönkrement 25000 darabos gyűjteménye pótlását újrakezdte, s újra eljutott a kb. 15000 darabig, minőségi lapokkal.⁹³⁰ A cserejegyzékek tanúságai alapján gyűjtőköre az általános témájú lapok mellett híres emberek, Don Quijote, kutya-macska ábrázolások, zenei témák és vasútmodell ábrák⁹³¹. Utóbbi gyűjtőkör azzal magyarázható, hogy Réthy szendélyes „terepasztalvasutas”⁹³² volt.

Lapjaiból 68 található a moszkvai Rudomino könyvtárban (többük hátoldalán a tulajdonosi pecsétjével), a legtöbb alkotás Menyhárt Józseftől (10) és Stettner Bélától (8) származik, aztán Drahos István, Fery Antal, Bordás Ferenc 4-4 darabbal, majd Varga Mátyás, Kertes-Kollmann Jenő 3-3 alkotással, a többiek Nagy Zoltán, Kass János, Vertel József, Nagy Arisztid, Rákóczy Ferenc, Tavaszy Noémi, Várkonyi Károly 1-2 példánnyal. Réthy István teljes gyűjteménye sorsáról annyit tudunk, hogy ex librisei kiállításra kerültek, egy részük külföldre.⁹³³

A nevére készített kongresszusi lapok betekintést nyújtanak az 1953-tól évente, majd 1962-től két évente rendezett nemzetközi ex libris kongresszusok világába. Az 1968-as comói kongresszusra készült ex libris Kertes-Kollmann Jenő alkotása: Ex libris István Réthy, XII. Congresso Internazionale, C.I.E.L. Como, 1968 (N16/2). Ugyancsak Kollmann Jenő készítette az 1970-es budapesti ex libris kongresszusra szóló könyvjegyet: ezen budapesti látképmontázs látható a Parlamenttel, a Lánchíddal, a Várral, a Gellért-heggyel (N22/30). Stettner Béla grafikáján (N38/95) Réthy profilja látható, ezen mint a FISAE (Fédération International des Sociétés d’ Amateurs d’ Exlibris) titkára szerepel: „Ex libris Réthy István FISAE titkár Hongrie, Budapest XIII. NELK ’70”. Nem véletlen, hogy az ex

⁹²⁸ *KBK jubileumi évkönyv, 1959–2009*, i. m., 12.

⁹²⁹ *Így látjuk*, Debrecen, 1937. október 15–1938. május: folyóirat, a Prohászka-munkaközösség lapja. Megjelent 10x évente. Főszerk.: BAUKOVÁC Ferenc. Fel. szerk. és kiadó: REISINGER Jenő. Társzerk.: KISS László.

⁹³⁰ RÉTHY István: *Réthy István*, Kisgrafika különszám, 1994., 27–28.

⁹³¹ A Kisgrafika folyóiratban szereplő cserejegyzékekben nyomon követhetők a gyűjtők által előnyben részesített témakörök, a cserelapokkal együtt. Mivel ilyen jellegű áttekintések rendszertelenül jelentek meg, az ezirányú kutatási lehetőségek elég hiányosak. Réthy István gyűjteményéről saját szerzésű cikke: *Kisgrafika* 1994-es különszám, 27–28.

⁹³² *Megrendelésre, személyre szólóan, B.Ú.É.K. műalkotásokon*, Magyar Hírlap 1974. jan. 2., 4. (A cikk írója: *byp* álneven)

⁹³³ Dr. ARATÓ Antal: *Kisgrafika a közgyűjteményben*, Kisgrafika, 1995/3. sz., 7.

libris szerepel a kongresszusra 1970-ben megjelentetett „Az ex libris művészei II.” c. kiadványban⁹³⁴.

A külföldiek közül dominálnak a németek, osztrákok, lengyelek és az oroszok: Hans Wetzig, Fritz Kühn, Gertraud Reinberger, Józef Szuszkiewicz, J. Ny. Tyihanovics, E. Goljakovszkij, M. Korolko, K. Kozlovskij, A. Kalasnyikov. Kiemelném az orosz J. Ny. Tyihanovics által Réthy István nevére készített, híres magyar emberek – pl. II. Rákóczi Ferenc, Liszt Ferenc – portréit ábrázoló ex libriseket (N24/7, N24/12). Réthy gyűjteményének sajátos részét képezik a vasutas könyveibe készített ex librisek, Rákóczy Ferenc (N27/1) és a lengyel Malgorzata Korolko (N37/1,2) alkotásai. E fametszeteket a vonalak tisztasága, a kompozíció szabályos rendje jellemzi. (16/11. sz. melléklet)

Semsey Andor (1917–1986) jogász, művészettörténész, művészeti szakíró⁹³⁵, ex libris gyűjtő, a Kisgrafika Baráti Kör egyik vezetője, a Varga Akadémia tagja, 1975–84 között a Kisgrafika folyóirat szerkesztője, 1968–70-ig a FISAE elnöke⁹³⁶, 1970–1972 között első, 1972–74 között második alelnöke⁹³⁷. Gyűjteménye kb. 20 000 darabból áll, nemzetközi kiterjedtséggel. Foglalkozott régi magyar ex librisek feltárásával is, de emellett állandóan részese volt a kisgrafika élet új történéseinek, gyűjtötte a legújabb alkotók műveit. Halála évében, 1986-ban az Országos Széchényi Könyvtárban nemzetközi kiállítás volt megtekinthető hátrahagyott gyűjteményéből, melynek gondozója felesége, Semseyné Valkó Ilona.

A Minajev-gyűjtemény rendezettségéhez hasonlóan a külföldi vonatkozásúak közül neki is a lengyel gyűjteményegysége a legnagyobb. Ez Lippóczy Norberthez és a tarnówi Magyarbarátok Társaságához fűződő baráti viszonytal is magyarázható. Semsey Andor rendszeres részvevője volt a Malborki Ex libris Biennáléknak, ezek katalógusai megtalálhatók a Semsey-hagyatékban. A Magyarbarátok Társasága Semsey halála után emlékkiadványt is készített a tiszteletére, összegyűjtve a lengyel grafikusok által Semsey nevére készített ex libriseket. A Minajev-gyűjteményben nevére szóló 34 lap közül 11 származik lengyel grafikustól, köztük Józef Szuszkiewicztől (N1/8), Edward Grabowski, Zbigniew Dolatowski (N3/7), Bronisław J. Tomecki (N1/12) művésztől. J. Szuszkiewicz egyik legművesebb alkotása a Képes Krónika 64. fejezetének S iniciálés Szent István ábrázolását idézi.⁹³⁸

A nemzetközi ex libris életben való részvételére utalóan FISAE elnökségét örökíti meg Stettner Béla 1970-ben Semsey részére készített ex librise (N22/77)⁹³⁹, ill. Dániel Viktor 1970-es rézkarca (N16/1: Ex libris Semsey Andor, Budapest, a FISAE elnöke 1968–70.). A XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszusra E. Goljakovszkijjal (N25/6), J.

⁹³⁴ *Az ex libris művészei* 1970, i. m. (számozatlan oldal)

⁹³⁵ Dr. Semsey Andor munkásságának bibliográfiáját Imolay Lenkey István állította össze: LENKEY István, Dr.: *Dr. Semsey Andor munkásságának bibliográfiája*, Hajdúhadházi Földi János Nagyközségi Könyvtár, 1986. (Kisgrafikai Füzetek sorozat)

⁹³⁶ Dr. LENKEY István: *Dr. Semsey Andor (1917–1986)*, Kisgrafika különszám, 1994., 30.

⁹³⁷ Uo., 30.

⁹³⁸ *Képes Krónika*, Ford. BELLUS Ibolya, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986., 79.

⁹³⁹ Ez az ex libris szerepel a kongresszusra 1970-ben megjelentetett nemzetközi kitekintésű kiadványban: *Az ex libris művészei* 1970, i. m. (számozatlan oldal)

Szuszkiewiczssel (N28/33), Andruskó Károllyal (N29/6) stb. készítettett budapesti városképeket, a Parlamentet⁹⁴⁰, a Lánchidat bemutató ex libriseket.

Semsey Andor kedvelt magyar grafikusai Diskay Lenke, Kaveczky Zoltán, Varga Nándor Lajos voltak, közülük kiemelem a Minajev-anyagból Diskay Lenke egy többszínnyomatú könyvjegyét (N8/5): furulyázó nő könyvön ülve, háttérben a Nap, ill. Kaveczky történelmi témájú ex librisét (N3/9): a visegrádi palota részletével, az oroszlanos kúttal, az előtérben hollós címerrel. Említendő még Varga Nándor Lajos portrés (N3/11), Várkonyi Károly Dürert ábrázoló ex librise (N3/6). Emellett Fery Antal (N3/2,4, N19/28, 68), Stettner Béla (N22/77, N22/79) grafikusok Semsey nevére készített ex librisei szerepelnek a legnagyobb példányszámmal.

Semsey az ábrázolások közül kedvelte a virágokat – ezeket az 1970-es években többször is bemutatta a debreceni virágkarneválhoz kapcsolódó rendezvényeken⁹⁴¹. A Minajev-gyűjteményben egy Stettner Bélától rendelt ex librisén réten, virágok közt fekvő nőalak látható (N22/79).

Dr. Vági Józsefné dr. Ungár Margit (1897–1969) az első budapesti ügyvédnő. Debrecenben és Szegeden folytatott jogi tanulmányokat, utóbbi helyen 1923-ban szerzett diplomát. Ezt követően 1923–1926-ig testvérénél, dr. Ungár Ferenc ügyvédnél, majd 1926–1928 között dr. Vági József ügyvédnél folytatott ügyvédi gyakorlatot⁹⁴². 1928. június 24-én Budapesten tette le a bírói és ügyvédi vizsgát⁹⁴³. Elsősorban családjogi és büntetőjogi gyakorlatot folytatott. Tagja lett a Feministák Egyesületének. A házasságon kívül született gyermek érdekében tett előterjesztését a szervezet 1933-ban az ő szövegezésében nyújtotta be a parlamenthez. Ugyancsak az ő közreműködésével készült az egyesület parlamenthez benyújtott előterjesztése a nők választójoga, valamint a nők pályaválasztási szabadsága érdekében. Dr. Hajnal Henrikkel együtt 1938-ban tanulmánykötetet jelentetett meg „Csábítás, jegyszegés és a jog” címmel.⁹⁴⁴ Dr. Ungár Margit ügyvédi kamarai felvétele „az akkor hatályos – az ügyvédi rendtartásról szóló – 1874. évi XXXIV. törvénycikk szerint történt. Az 1937. évi IV. tv. a fenti törvénycikkhez képest visszalépés, mivel annak 45. §-a szerint az ügyvédi kamara névjegyzékébe csak a férfinemhez tartozó nagykorú állampolgárt lehet felvenni. Ez a jogszabályi rendelkezés gátja volt annak, hogy nők ügyvédi pályára léphessenek. Hogy mégis sor kerülhetett erre, az úgy volt lehetséges, hogy a tiltás azokra nem vonatkozott, akik a felvétel kérése előtt valamelyik ügyvédi kamarában az ügyvédek névjegyzékébe már be voltak jegyezve.”⁹⁴⁵.

Az ügyvédnő a Rudomino Könyvtárban található ex librisén könyvet olvasó szerzetes látható, nőalakkal (N8/48).

⁹⁴⁰ A parlamentet ábrázoló lap későbbi kiállításokon is szerepel, pl. a *Budapest a kisgrafikákon* c., az Építők Műszaki Klubja helyiségében Budapesten rendezett kiállításon (1973) – Semsey-hagyaték.

⁹⁴¹ Dr. Tóth Béla: *Virágos ex librisek – Debrecen '78*, Kisgrafika, 1978/2-3. sz., 19–21.

⁹⁴² *Az első budapesti ügyvédnő*,

http://www.bpugyvedikamara.hu/pesti_ugyved/2004/december/az_elso_budapesti_ugyvedno

⁹⁴³ Ezt a tényt a Budapesti Közlöny 1928. július hó 11-én, a lap 156. számában tette közhírré.

⁹⁴⁴ *Az első budapesti ügyvédnő*,

http://www.bpugyvedikamara.hu/pesti_ugyved/2004/december/az_elso_budapesti_ugyvedno

⁹⁴⁵ Uo.

Orvosok

Dr. Bánhidly Ferenc (1932–) orvos, fül-orr-gégész⁹⁴⁶ számára Stettner Béla metszett könyvjegyet, mütő ábrájával, orvosi eszközökkel (N11/4).

Dr. Bánki György (1928–) kutató orvos⁹⁴⁷ számára Vicenza, Firenze, Roma híres épületeit bemutató ex libris készült (N19/78, graf. Fery). Házastársa Bánki Veronika tolmács-fordító.

Dr. Bod Sára tiszaföldvári tüdőgyógyász főorvos⁹⁴⁸ 2007 januárjában Egészségügyi és Szociális Szakmai Kitüntető Díjban részesült. A Rudomino Könyvtárban szereplő ex libriseit az eredetileg szintén orvos Bordás Ferenc készítette, napozó nőalakkal, rózsával (N11/63,64).

Dr. Bordás Sándor (1915–1988) toxikológus orvos, egyetemi tanár, a keszthelyi Toxikológiai Laboratórium első igazgatója⁹⁴⁹ részére Bordás Ferenc készítette ex librisek, ill. egy újévi alkalmi grafika szerepelnek a Minajev-anyagban. Gyakori az anya–gyermek motívum, mely időnként mesebeli alakokkal, pl. sárkánnyal is kiegészül (N11/67,84). Az 1965-ös évet köszöntő újévi lap dekoratív motívumkincse a bőségre, jólétre utal (nőalak virágkosárral, körülötte galamb, hárfa, perec; N22/9).

Dr. Csányi István (1905–1991) orvost édesapja nyomdásznak szánta, grafikai intézetbe is járatta, e helyeken került közel a képzőművészethez. 1933 óta gyűjtötte az ex libriseket. Örökölte nagybátyja, Szécsi István orvos főleg régi könyvjegyekből álló, több száz darabos ex libris gyűjteményét.⁹⁵⁰ Ez jelentette Csányi gyűjteménye alapját. Később összesen kb. 35 000 darabos állományra tett szert, s emellett több száz szakkönyvekre. Saját nevére szólóan ex librist készített számára Andruskó Károly, Oriol M. Divi, Nagy István, Nagy László, J. Ny. Tyihanovics, Trojan Marian József stb. A Minajev-gyűjteményben a holland G. Bergman csontvázát megjelenítő ábrájával (N16/5) élesen szemben áll a spanyol Oriol M. Divi idilli nyugalmat árasztó szüretelő legénye (N18/2). A portré ex librisek nívós példája az 1971-ben J. Ny. Tyihanovics által Csányi nevére készült, Petőfi Sándor portréját ábrázoló ex libris (N24/13).

Dr. Gáspár Andor pécsi fogorvos⁹⁵¹ részére a Minajev-gyűjteményben foglalkozására utaló, a dentológiát képviselő ex libris szerepel, festményt nézegető, fogfájós férfi ábrájával (N11/57, grafikus Menyhárt József). Másik ex librisén két ember egymás fogát húzza, holló hollónak vájja ki a szemét.⁹⁵²

⁹⁴⁶ *Országos Onkológiai Intézet,*

http://www.honcology.hu/portal/page/portal/OOI/MEDICAL_ATTENDANCE/medical_departments/MD_04

⁹⁴⁷ *Bánki Veronika adatközlése,* 2012. szeptember 14.

⁹⁴⁸ S. Cs. J.: *Bezár a tiszaföldvári tüdőgondozó,*

http://www.weborvos.hu/orvos_valaszol/bezar_tiszafoldvari_tudogondozo/81769/, *Városi szakmai kitüntető díjak, Tiszaföldvárról Tiszaföldváriaknak,* <http://tifoinfo.b13.hu/index.php?f=7&s=1&blogid=1178&page=5>

⁹⁴⁹ LEHOCZKY Éva: *35 éves Keszthelyen a Növényvédelmi Intézet,* *Növényvédelem* 43. évf. 9. sz., 2007. szept., 432.; VÁRNAGY László: *A növényvédelmi toxikológia 35 éve Keszthelyen,* *Növényvédelem* 43. évf. 9. sz., 2007. szept., 442.

⁹⁵⁰ Dr. CSÁNYI István: *Dr. Csányi István (1905–1991). Így kezdődött – Egy ex libris gyűjtő visszaemlékezései,* *Kisgrafika* különszám, 1994., 5. és uezen a címen *Kisgrafika* 1973/3. sz., 20–22.

⁹⁵¹ *Pécsi fogászok 1909–1945.,* http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/orvoslas-ekf/fogaszat/pecs_fogaszok.html

⁹⁵² Dr. SZÁLLÁSI Árpád: *Magyar orvosi ex librisek,* 545. http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-05/pdf_Szallasi/vegyes_215.pdf

Dr. Horváth Károly (1934–) kaposvári orvos 1960-ban lépett be a Kisgrafika Barátok Körébe⁹⁵³. Nevére Fery Antal ex musicis lapot készített furulyázó fiúval, táncoló lánnyal (Rudomino, N19/72).

Dr. Kertész Dénes (1930–1993) Cibakházán élő állatorvos hozzájutott Staibl Andor (a MEGE tagja) gyűjteményéhez, így vált gyűjtővé.⁹⁵⁴ A Szentesen élő Drahos István grafikussal való barátság mélyítette el benne az ex libris iránti érdeklődést. Felvette a kapcsolatot a KBK-val, tizennégy alkotó, köztük Drahos István, Fery Antal, Andruskó Károly, Kertes-Kollmann Jenő, Menyhárt József, Tempinszky István, A. Kalasnyikov, Sz. Ivenszkij készítettek nevére lapokat. Külön gyűjtötte a lírai, irodalmi vonatkozású ex libriseket (ezeket összekapcsolva versrészletekkel), ill. közkönyvtárak, középületek ex librisait. Ő rendelkezett a legteljesebb Drahos-gyűjteménnyel hazánkban (köztük kéziratokkal, vázlatokkal).⁹⁵⁵

Tizenöt ezres gyűjteményéből a Minajev-anyagban kilenc szerepel, köztük Drahos István fametszetű lapjaiból több is (N21/13,29,30,31,47; N38/35,36) – a hattyún vagy bikán ülő nőalak a mitológiát idézi, de előfordulnak életképek is: szobabelső olvasó házaspárral, postás levelekkel.

Dr. Müller Imre orvos, az 1952-ben megalakult Zentai Járási Testnevelési és Sporttestület Szövetség elnöke⁹⁵⁶. A zentai sportrendelő megalakulása (1957) előtt ő végezte a sportolók orvosi ellenőrzését. A Rudomino Könyvtárban talált ex librise a zentai Andruskó Károly alkotása 1968-ból, a zentai híddal és brandys üveggel, poharakkal (N26/16).

Dr. Petrikovits László (1901–1972)⁹⁵⁷ nyíregyházi születésű, Szerencsen élő orvos, aki nemcsak gyógyítással, hanem gyűjtéssel is foglalkozott. Az 1930-as évektől kezdett gyűjteni: könyveket, ex libriseket, képeslapokat. A MEGE tagjaként a szervezet folyóirata, a Kisgrafika 1939/2. száma közölte a cserejegyzékét: „Bélyeget és alkalmi bélyeget is gyűjt. Ex librisért bélyeget és fordítva cserél”⁹⁵⁸. A II. világháborúban gyűjteménye nagy része elveszett, ezért később újrakezdte a gyűjtést, és értelmezte, be is azonosította anyagát. Kultúrtörténeti szempontból nagy jelentőségű képeslapgyűjteményét a kezdeményezésére 1967-ben alapított Szerencsi Múzeumnak ajánlotta fel (kb. 400 000 darab). Ex libris kollekciója ennél kisebb példányszámú, kb. 20 000 körüli lehetett, melynek egy részét, kb. 1200 darabot szintén a helyi múzeumnak ajándékozott. Az anyagból kb. 500 lapos állandó kiállítás volt látható a múzeumnak helyet adó Rákóczi-házban.⁹⁵⁹ Ehhez Semsey Andor vezetőt is írt „Magyar ex libris a XX. században”

⁹⁵³ Belépési nyilatkozat *Dr. Horváth Károly* nevére, 1960. október 8., KBK Irattár

⁹⁵⁴ Dr. KERTÉSZ Dénes: *Dr. Kertész Dénes (1930–1993). Hogyan lettem exlibris-gyűjtő?*, Kisgrafika különszám, 1994, 12.

⁹⁵⁵ ARATÓ Antal: *Elhunyt Dr. Kertész Dénes*, Kisgrafika 1993/1. sz., 9.

⁹⁵⁶ TÁBOROSI László: *50 éves a Zentai Községi Sportszövetség 1956–2006*, <http://www.senta-zentasport.rs/doku/50evesZKSS.pdf>

⁹⁵⁷ *Petrikovits László gyászjelentése (Szerencs, 1972. 09. 22.)*, OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár – a gyászjelentés tanúsága szerint főorvosként vonult nyugdíjba. Egerben temették el.

⁹⁵⁸ 1939. évi cserejegyzék, MEGE Kisgrafika 1939/2. sz., 18.

⁹⁵⁹ GALAMBOS Ferenc: *Dr. Petrikovits László (1901–1972)*, Kisgrafika különszám, 1994., 24.

címmel (1968). A múzeumban jelenleg Fery Antal ex libriseiből látható állandó kiállítás. A múzeumalapító Petrikovits László emlékét ma is őrzi Szerencs lakossága.⁹⁶⁰

Petrikovits László mint aktív gyűjtő, tagja lett a MEGE-nek, majd a II. világháború után újjáalakuló KBK-nak. Első lapjait a szerencsi származású Fery Antal készítette, ezek közül legszebbek a bélyeg, ill. levelezőlap méretű portré ex librisek (Arany János, Balassi Bálint, Csokonai Vitéz Mihály, Gárdonyi Géza, Jókai Mór, József Attila, Karinthy Frigyes, Petőfi Sándor, Tóth Árpád, Dante, Gutenberg ábrájával)⁹⁶¹. A későbbiekben szélesedett az alkotók köre: György Antal, Stettner Béla, Lavotha Géza, Nechánszky József is készített számára ex librist stb.

A Minajev-kollekcióban található 11 ex libris mindegyikét Fery Antal készítette, és tükrözik Petrikovits érdeklődési köreit: van köztük az ókori görög világot idéző kép, nő amforával (N8/32), római katona dárdával (N19/63), harci szekér emberekkel (N19/18), lófej (N19/36), ember galambbal (N19/62a). Utóbbiak Petrikovits állatok iránti szeretetéről tanúskodnak, orvosként az ő gyógyításukkal is foglalkozott.

Dr. Pólus Károly (1937–) sebészorvos ex librise is orvosi témájú: orvosi eszközöket tartó kezekkel, könyvvel (Rudomino, N38/87). A 70-es években Pólus Károly honosította meg Magyarországon a kryotherápiát bőr- és nyálkahártya daganatok kezelésére. Az ő nevéhez fűződik a gégeszeti mikrosebészet bevezetése is⁹⁶².

Dr. Primász Péter veszprémi szülész orvos⁹⁶³ történelmi témájú ex librisén Imhotep fáraó alakja látható (N19/13, grafikus Fery Antal).

Dr. Rajkay Sándor ceglédi orvos⁹⁶⁴ részére Nagy László Lázár készített utazási témájú ex librist földgömbbel, vitorlással, iránytűvel (N11/31). Nem véletlen, ugyanis a grafikus családjának orvosa volt, és nagyon szeretett utazni⁹⁶⁵.

Dr. Semsey András (1949–) orvos, főiskolai tanár⁹⁶⁶, Semsey Andor és Semseyné Valkó Ilona fia. Édesapja hatására kezdett ex librist gyűjteni. A család külfölddel (többek között a Szovjetunióval) ápolt kapcsolatait igazolja, hogy nevére őt ex libris szerepel a Minajev-anyagban. Ezek közül kettő portrés: Arany János költő, ill. Mengyelejev, a Nobel-díjas orosz kémikus arcképével (N24/11, N38/73). Utóbbi érdekessége, hogy a kép mellett feliratában és szövegében is jelzi az orosz vonatkozást⁹⁶⁷. Történelmi témájú a Szent László hermája (N24/9), grafikusa az orosz Tyihanovics. Jellemző motívumok még a tengeri vitorlás halakkal (N19/67, graf. Fery A.), és a nőalak könyvvel (N21/62, graf. Drahos). Utóbbi ex libris graphicis lap.

⁹⁶⁰ H. R.: *Az alapítóra emlékeztek*, Szerencsi Hírek 2011. október 7., 4.

⁹⁶¹ ARATÓ Antal: *Fery Antal „ismeretlen” portré-exlibrisei*, Kisgrafika 1991/1. sz., 9.

⁹⁶² Országos Onkológiai Intézet, *Az osztály története, szakmai lépések a kezdetektől napjainkig*, http://www.honcology.hu/portal/page/portal/OOI/MEDICAL_ATTENDANCE/medical_departments/MD_04

⁹⁶³ RADNAI Anna: *A mi szakmánkban félút nem létezik*, <http://www.weborvos.hu/adat/magyarorvos/2008marc/8-10.pdf>. Primász Péter társszerzésben megjelent művei: PRIMÁSZ Péter, CSORDÁS Teréz: *Medencevégű fekvéses szüléseink*, Medicina, Budapest, 1963., GIMES Rezső, ASZTALOS Gyula, PRIMÁSZ Péter: *Fenyegető vetélések esetében végzett kolpocytológiai vizsgálatok*, Klny. a Magyar Nőorvosok Lapja évfolyamából, Budapest, 1959.

⁹⁶⁴ *Magyarországi orvosok*, <http://www.vitalitas.hu/?ctype=14&todo=&limit=10&start=23580&cid=6&keres=>

⁹⁶⁵ Nagy László Lázár adatközlése, 2012. 10. 11.

⁹⁶⁶ *Semseyné Valkó Ilona adatközlése*, 2012. 09. 16.

⁹⁶⁷ *Iz russkij knyig Andrasa Semsey / Из русский книг Андриаша Семшоев; Д. И. Менделеев* (N38/73), grafikus Fery Antal (op. 578)

Dr. Tiboldi Tibor (1927–2002) orvos, belgyógyász, egyetemi oktató ex librise gyógyítási jelenetet ábrázol, a botra tekeredő kígyó a Bibliát idézi (N21/18, grafikus Drahos István).

Dr. Vas Frigyes (1866–1936) orvos, belgyógyász. Tanulmányokat írt a mérgezésekről⁹⁶⁸. Nevére Cserna Juliska készített jellegzetesen a szecesszió dekadenciáját tükröző ex librist haldoklóval, csontvázal (N33/1).

*Dr. Wiltner Sándor*⁹⁶⁹ gyöngyösi orvos, kórházigazgató. Orvostudományi oklevelét 1913-ban szerezte. 1937–1955 között volt a gyöngyösi kórház igazgatója. Korszerűsítette a kórházat, növelte az orvosi könyvtár szerepét. Kiemelkedő, áldozatos tevékenységéért díjat is alapítottak a nevére⁹⁷⁰. A Kisgrafika Barátok Köre egyik alapító tagja. A Minajev-gyűjteményben falusi életképet ábrázoló újévi lap szerepel a nevére, melynek készítője az eredeti foglalkozását tekintve szintén orvos Bordás Ferenc (N11/81).

Zakár József ceglédi orvos Nagy László Lázár grafikus és családja egyik orvosa. A vadászat a hobbija, ezért is szerepel ex librisén egy szarvas, célkeresztben (N11/32, grafikus Nagy László)⁹⁷¹. Az ex librist ajándékba kapta a grafikustól a Budapesten rendezett nemzetközi ex libris kongresszus évében, 1970-ben.

Gyógyszerész

Éles Géza diósgyőri gyógyszerész. Patikáját 1909-ben alapította⁹⁷². 1930-ban Diósgyőr nagyközség bírójává választották⁹⁷³. A Bükkvidék, Nagydiósgyőr c. politikai hetilap felelős szerkesztője volt, más újságokban (Magyar Jövő, Miskolci Napló) is jelentek meg cikkei. Jó kapcsolatban volt a muzeális intézményekkel, könyvtárakkal. Ex libris és éremgyűjtőként a miskolci Hermann Ottó Múzeum⁹⁷⁴ számára juttatott nagyobb mennyiségű emlékérmét és erdélyi pénzeket, ugyanis jó kapcsolatokat ápolt Leszih Andor múzeumigazgatóval. Ex librisein elmaradhatatlan motívum a címerpajzs és az érem (N8/33, N26/9).

Mérnökök, műszaki szakemberek

Balikó János (1936–) villamosmérnök⁹⁷⁵, Fery Sarolta férje részére egy 1961-es ex libris található a Minajev-gyűjteményben, három galambbal, grafikusa Fery Antal (N19/34, op. 236).

Hollós Lóránt (1927–2011) tatabányai mérnök⁹⁷⁶ ex librise ábrájában szintén utal a foglalkozására (körző, vonalzó, könyv, épületmakett), grafikusa Drahos István (N21/50).

⁹⁶⁸ *Tanulmányok az idült nikotin és alkohol mérgezésekről*, MTA, Bp. 1893.

⁹⁶⁹ KATONA Csaba: *50 éves a Kisgrafika Barátok Köre*, In. *KBK jubileumi évkönyv, 1959–2009*, i. m., 12.

⁹⁷⁰ *Wiltner Sándor-díj*, <http://www.bugatpal.hu/korhazunkrol/dijaink.html>

⁹⁷¹ *Nagy László Lázár adatközlése*, 2012. 10. 11.

⁹⁷² *Gyógyszertár*, *Magyar katolikus lexikon*, <http://lexikon.katolikus.hu/G/gy%C3%B3gyszert%C3%A1r.html>

⁹⁷³ *Éles Gézát egyhangúlag választották meg Diósgyőr nagyközség bírójává*, *Magyar Jövő*, 1930, 12. évf. 207. sz., 3.

⁹⁷⁴ *Miskolci Hermann Ottó Múzeum, Numizmatikai Gyűjtemény*, www.hermuz.hu

⁹⁷⁵ *Bánki Veronika (Fery Antal és Dobos Valéria lánya) adatközlése*, 2012. szeptember 14.

⁹⁷⁶ *Címváltozás*, KBK Értésítő, 1964. december, 150. és *Hollós Lóránt*, <http://members.chello.at/laszlowolfram/mate.web/per00300.htm>

Jáky Kálmán villamosmérnök, a Jedlik Ányos Társaság és az MEE, a Magyar Elektrotechnikai Egyesület tagja⁹⁷⁷. A nevére készített grafikán montázszerűen látható elemek: női torzó, a háttérben villanyoszlopok, Colosseum, az atom jelképes ábrázolása (N38/78, graf. Fery Antal).

Kiss Tibor (1899–1972) építészmérnök, restaurátor, egyetemi tanár, tanszékvezető, építészeti író; a Magasépítési Tudományos Egyesület alelnöke⁹⁷⁸. 1951-ben a Vígyszínház újjáépítési munkálatait vezette, Károlyi Antallal. Nevéhez fűződik a Vágóhíd utcai tornacsarnok, valamint a budapesti Kertészeti Kutatóintézet épülete. A háború után részt vett Duna-hídjaink újjáépítésében. Jelentősebb munkái még: a Kőbányai Sörgyár fejlesztése, a pannonhalmi gimnázium épülete és számos modern lakóépület. Több tervpályázaton vett részt és nyert díjat (pl. Vigadó tervpályázat Szabó Árpáddal, III. díj). Szakírói munkássága is jelentős. Szakcikkei a *Technika*, a *Tér és Forma*, az *Alkotás* hasábjain jelentek meg. 2010-ben posztumusz Ybl Miklós-díjat ítéltek oda a számára⁹⁷⁹. A „Befejezetlen önéletrajz” című könyvében az építész önéletrajzi írását ismerheti meg az olvasó.⁹⁸⁰ A Rudomino Könyvtár anyagában szereplő könyvjegyén rajzolóasztalnál dolgozó mérnök látható (N11/36, graf. Kollmann). Az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtára anyagában számos további, Kertes-Kollmann Jenő által készített ex librise szerepel, ezek ábrájukban szintén utalnak a készített építész voltára: Steindl Imre portréja az Országházzal, Lechner Ödön képe az Iparművészeti Múzeummal, Clark Ádám portréja a Lánchíddal, Ybl Miklós portréja az Operával, Pollack Mihály arcképe a Magyar Nemzeti Múzeummal, Feszli Frigyes portréja a Vigadóval, a Vajdahunyad vára Alpár Ignác arcképével, a Szépművészeti Múzeum épülete és Schickedanz Albert portréja, Pyrker János Lukács arcképe és az egri székesegyház, Schulek János építészmérnök portréja a visegrádi palota részletével (Exl.K/367–380).

Kis Sándor (1930–) szegedi kertészmérnök 1986-ban csatlakozott a Kisgrafika Barátok Köréhez⁹⁸¹, de már korábban foglalkozott kisgrafika gyűjtéssel. Saját nevére készített ex libriseket Andruskó Károllyal, Drahos Istvánnal (Exl.K/362–364, OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár). A Rudomino Könyvtár gyűjteményében a maga és családja részére szóló karácsonyi és újévi alkalmi lap szerepel, az óév búcsúztatás jellegzetes motívumaival, borospohárral, gyertyával, szerencsemalaccal (N21/61, grafikus Drahos István).

Kopp Ilona (1935–), a korábban már említett Kopp Károly és György testvére a szerencsi csokoládégyárban volt élelmiszeripari technikus. Nagyszüleit 1888/89-ben hozták át a valamikori Cseh-Morvaországból a szerencsi cukorgyár építéséhez⁹⁸². Ilona Nagy Józsefhez ment nőül. Házasságkötése után Sztálinvárosban (ma Dunaújváros), majd

⁹⁷⁷ *Jáky Kálmán*, http://jedliktarsasag.hu/?page_id=25, MEE Magyar Elektrotechnikai Egyesület, http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:gVCJaqtJDdGJ:www.omikk.bme.hu:8080/cikkadat/bitstream/123456789/1887/3/2002_07-08bol03.pdf+&hl=hu&gl=hu

⁹⁷⁸ *Nemeskéri Kiss Tibor*, http://bfl.archivportal.hu/id-688-farkasreti_temeto_2003_ban_adattar_4.html

⁹⁷⁹ *Posztumusz Ybl Miklós-díj*, http://www.onkornet.hu/cikk.html?cikk_id=19283

⁹⁸⁰ *Kiss Tibor: Befejezetlen önéletrajz*, HAP Galéria, Budapest, 2007.

⁹⁸¹ *Belépési nyilatkozat Kis Sándor nevére*, 1986. február 7., KBK Irattár

⁹⁸² STEVLIK Béla: *Volt egyszer egy szerencsi cukorgyár I.*, Szerencsi Hírek, 2008. október 31., 9.

Székesfehérváron telepedtek le. A Rudomino Könyvtárban szereplő, 1943-as ex librise virágcsokrot ábrázol (N19/59), grafikusa Fery Antal.

A külföldön élő magyar származású gyűjtők közül kiemelném a Lippóczyakat. *Lippóczy Norbert* (1902–1996) magyar születésű tarnóvi gazdamérnök⁹⁸³. A debreceni mezőgazdasági akadémián végzett 1925-ben, mezőgazdasági mérnöki címet szerzett. Az 1920-as évek végén újjászervezte a család dél-lengyelországi borpiacát. 1929-től Tarnówban nyitott tokaji borkereskedést, ott alapított családot⁹⁸⁴, a Felső-Sziléziából származó cieszynai Wojnar Kornélia asszonyt vette feleségül 1933-ban, aki a Jagelló Egyetemen végzett polonisztikát. Egyetlen fiuk született, Piotr.⁹⁸⁵ Első futó találkozása az ex librisszel 1920 őszén volt Debrecenben, Siklóssy László könyve kapcsán. Az 1920-as években európai tanulmányutat tett. A II. világháború törést jelentett az életben, a szovjet hatóságok kényszermunkára ítélték, lágerbe hurcolták. Csak 1953-ban térhetett vissza Lengyelországba, ahol egy üzemben dolgozott, 1968-as nyugdíjazásáig. 1956 decemberében megalapította a Tarnóvi Bem József Magyarbarát Társaságot, amely az elkövetkező évtizedekben a magyar–lengyel történelmi és kulturális kapcsolatok több ezer tárgyi emlékét, dokumentumát vásárolta meg, gyűjtötte össze⁹⁸⁶.

Norbert 1957-től kezdett ex libris gyűjtésbe. Ahogy írja: „Az ex libris gyűjteményem összegyűjtését a szőlőhegyekkel koszorúzott gyönyörű Tokaj-Hegyalja sugallta, amely egyben a szülőházam is, ahol családom két évszázadon át foglalkozott szőlőműveléssel. Én magam, ma szülőföldemtől messze, a tradicionálisan testvéri Lengyelországban élek, ott teremttem magamnak egy miniatűr világot metszetekből, könyvekből, ex librisekből és egyéb apróságokból”⁹⁸⁷. Első ex librisét J. Szuszkiewicztől kapta. Ezen a család foglalkozására utalóan könyvből kinövő, fürtökkel megrakott szőlőtőke látható, népi kerámiával⁹⁸⁸. A családi tradíció által predesztinálva a szőlős-boros téma lett az alapvető gyűjtési területe, számos külföldi gyűjtővel levelezett, fokozatosan bevezetve a szőlős-boros ex librisek „divatját”. 1958-tól 1963-ig 195 ilyen témájú lapot gyűjtött össze. Első kiállítását 1963-ban Tarnówban rendezte. Gyűjteménye számára az igazi reneszánszot az 1964. évi krakkói Nemzetközi Ex libris Kongresszus jelentette, sok gyűjtővel ekkor találkozott először személyesen; a magyarok Tarnówa is ellátogattak hozzá. A kétévente rendezett malborki nemzetközi ex libris biennálék további lehetőségeket nyújtottak a találkozásra, ismerkedésre.⁹⁸⁹

1969-ben megalapozta a Magyar Mezőgazdasági Múzeum ex libris gyűjteményét azzal, hogy szőlős-boros témájú ex libriseit, kb. 800 könyvjegyet – több magyarországi kiállítás (Szeged, Debrecen) után – a Mezőgazdasági Múzeumnak ajándékozta (a

⁹⁸³ *Lippóczy Norbert levele Dr. Katona Gáborhoz*, Tarnów, 1976. IX. 17., KBK Irattár

⁹⁸⁴ VILLÁM Judit: *Külhonból jelentjük*, Könyvtári Levelező/lap, 2009. július, 24.

⁹⁸⁵ Andrej SZPUNAR: *Lippóczy Norbert, Tarnow város díszpolgára*, Heted-hét Magyarország, Gömörország, 90., www.gomorország.sk/docs/issues/pdf/gomor0802.pdf

⁹⁸⁶ KOVÁCS István: *Lippóczy Norbert szülőházánál*, Új Ember, 2012. 06. 24., http://ujember.hu/index.php?option=com_k2&view=item&id=19521:lipp%C3%B3czy-norbert-sz%C3%BCI%C5%91h%C3%A1z%C3%A1n%C3%A1l

⁹⁸⁷ TÓTH Hajnalka: *Lippóczy Norbert ex libris gyűjteménye*, In. *Hermann Ottó Múzeum évkönyve*, Miskolc, 44. évf, 2005., 683., http://epa.oszk.hu/02000/02030/00037/pdf/HOM_Evkonyv_44.pdf.

⁹⁸⁸ LIPPÓCZY Norbert: *Visszapillantás a múltba*, Kisgrafika 1984/1-2. sz., 25.

⁹⁸⁹ Uo., 26.

borászattal kapcsolatos könyvjegyek további részeit a Zielona Górai Bormúzeum és a varsói Fukier Múzeum kapta)⁹⁹⁰. Ebből az anyagból 1970 novemberében (a XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus budapesti eseményeivel párhuzamosan) kiállítást rendeztek, melyen Lippóczy 781 lapját mutatták be. Az 1972-es második kiállításon már 1505 lapot állítottak ki. Mindkét alkalommal katalógus is készült. Azóta a múzeum gyűjteménye újabb darabokkal bővült Lippóczy és mások adományából, eléri a közel 5000 darabot.⁹⁹¹ A gyűjtést az alkalmi grafikákra is kiterjesztették.

Az 1970-es kiállítás katalógusából méltán idézhetjük Lippóczy Norbert az ex librisek jelentőségéről szóló gondolatait: „Az ex libris különleges élmény, képzeletbeli utazás időben és térben; betekintés – a mai esetünkben – bibliofil szőlészek-borászok és fogyasztók életvilágába, sőt néha az ex libriseken keresztül kiérezzük egészen intim gondolataikat, és nemegyszer kitárják e könyvjegyek az esetleg már széjjelhullott könyvtárak ajtaját is. Ez az egyoldalúnak tetsző témánk mégis mennyire többértelmű, mennyire variábilis és mily mélyen benne él életünk minden mozzanatában, a szőlő és a bor prizmáján keresztül, mily óriási világ tárul elénk! A változatosság játékát nemcsak maga a szőlő és a bor témája biztosítja; óriási része van ebben az alkotó művészek invenciókészségének...”⁹⁹² Később Lippóczy Norbert új lakóhelyének, Tarnów város Területi Múzeumának is nagy mennyiségű ex librist ajándékozott, 30 000 darabos ex libris gyűjteményének nagy részét. Érdemei elismerésül, rá emlékezve 2012. június 2-án a Tarnówi Bem József Magyarbarát Társaság küldöttsége, valamint a Tarnówi Kerületi Múzeum delegációja kétnyelvű emléktáblával jelölte meg Lippóczy Norbert tállyai szülőházát⁹⁹³.

Az általa is említett variabilitást mutatva a bibliofil borászok-szőlészek világába nyújtanak betekintést a Rudomino Könyvtár Lippóczy Norbert nevére készült ex librisei: Fery Antal, Nagy Arisztid, Wiesław Röhrenscheff és József Szuszkiewicz alkotásai, a szőlőfűrt, a boroshordó és a borospohár gyakran ismétlődő motívumaival (N1/9, N15/8, N22/68). Fery Antal ex librise szövegében is utal Lippóczy Norbert régebbi szűkebb hazájára, a Tokaj-Hegyalja vidékére: Ex libris tokajensibus Norberti Lippóczy (N38/80).

Dr. Mátyás Vilmos (1911–1986) erdőmérnök a magyar erdészeti nemesítési kutatás kiemelkedő egyénisége, aki építész, történész, geográfus, szak- és szépíró, amatőr költő, fáradhatatlan turista, barlangász is volt. Kezdetben a Görgényi havasokban lett erdőgondnok. A második világháború után több dunántúli erdőgondnokságon dolgozott, majd megszervezte az ERTI soproni Kutató Állomását. Itt főleg a magvizsgálat, maggazdálkodás témakörének fejlesztésével foglalkozott. Kedvenc kutatási tárgya a tölgy volt. Az ökoszisztéma-kutatásokban, a tölgypusztulás vizsgálatában nélkülözhetetlenek az általa feldolgozott és értékelt ökotaxonómiai megállapítások. Ismertebb művei a témában:

⁹⁹⁰ BUKOWSKI, Tadeusz: *A magyar diszpolgár*, Magyar Napló, www.magyarnaplo.hu/mn/200106/46.html

⁹⁹¹ Dr. SEMSEY Andor: *Szőlő és bor a kisgrafikákon*, Kisgrafika, 1972/3. sz., 12. és *Könyvespolc*, Kisgrafika, 1985/1. sz., 38.

⁹⁹² Dr. SEMSEY Andor: *Szőlő és bor a kisgrafikákon*, Kisgrafika, 1972/3. sz., 13.

⁹⁹³ KOVÁCS István: *Lippóczy Norbert szülőházánál*, Új Ember, 2012. 06. 24., http://ujember.hu/index.php?option=com_k2&view=item&id=19521:lipp%C3%B3czy-norbert-sz%C3%BCl%C5%91h%C3%A1z%C3%A1n%C3%A1l

Erdei magvak, Erdészeti maggazdálkodási utasítás, Magyarország tölgyei, Soó Rezső hatalmas Synopsisának Tölgy fejezete⁹⁹⁴.

Geográfusként a Biharfüredi kalauz, Csíkszéki tájakon, Arad és a hegyek, és a négy kiadást, több százezer példányt megért Utazások Erdélyben című könyvei tették messze földön ismertté.

A Rudomino Könyvtárban népies stílusú, László Gyula által készített ex librise szerepel nőalakkal, galambbal (N26/8).

Novacsek Péter (1937–) kaposvári technikus hegyvidéket ábrázoló ex librisét Andruskó Károly készítette (Rudomino, N29/10).

Orgovány Ferenc villamosmérnök az 1960-as években Szerencsen lakott, majd Szolnokra költözött a családjával⁹⁹⁵. A Kisgrafika Barátok Köre 1970. évi cserelistáján találkozhatunk a nevével, 1972-ben a pártoló tagok közt említik⁹⁹⁶. A Rudomino Könyvtárban található 1966-ból származó ex librisén szakmájára utalóan elektromos távvezetékek láthatók, az előtérben nyitott könyv (N19/75). A grafikus a szerencsi Fery Antal, aki másik ex librist is készített a számára, mely két lakhelyét (Szerencs, Szolnok) örökíti meg címerekkel, a cukorgyárral (1981, op. 1523).

Palásthy Lajos (1931–) gépészmérnök, finommechanikai szakmérnök, a budapesti Rádiótechnikai Gyárban dolgozott. Munkatársa volt Sós Zsigmond⁹⁹⁷, aki Kaveczky Zoltán grafikustól akkoriban tanulta ki a rézkarc készítés technikáját. Palásthy Lajos Sós Zsigmond hívására kezdett el járni a Kisgrafika Barátok Köre alkalmaira, 1959 májusától⁹⁹⁸. Azóta aktív ex libris gyűjtővé vált, a körnek 2000 óta a titkára lett, kb. 50 000 lapos gyűjteménnyel rendelkezik, köztük ex librisekkel és alkalmi grafikákkal (születési értesítők, karácsonyi, újévi lapok stb.). Gyűjteményének megalapozásában nagy szerepe volt Réthy Istvánnak, Soó Rezsőnek, Reisinger Jenőnek és Illyés Lászlónak, akik több száz darabos duplum példányaikat bocsátották a rendelkezésére⁹⁹⁹. A későbbiekben gyűjteménye Pinterits Tibor (1897–1942) – a MEGE egyik életre hívója – ex libris kollekciója felvásárlásával jelentősen gyarapodott. Kelemen Béla orvos halála után özvegye bocsátott több száz lapot férje gyűjteményéből Palásthy Lajos részére. Saját nevére szólóan kb. 140 ex librisszel rendelkezik, az elsőt 1959-ben készítette, Kaveczky Zoltánnal¹⁰⁰⁰. A lapokat országonként, azon belül a művészek neve szerinti ábécérendben tárolja.

A Minajev-gyűjteményben nevére 3 lap szól, Stettner Bélától, Sós Zsigmondtól és Nagy Arisztidtől (N22/88, N38/22, N38/38), de Andruskó Károly, Bordás Ferenc, Csiby Mihály, Dániel Viktor, Drahos István, Fery Antal, Kékesi László, Perei Zoltán, Várkonyi Károly, Imre Lajos, Nagy László Lázár, Kósa Bálint, Ürmös Péter, a Romániában élő Imets László, Jorga Ferenc, Vecserka Zsolt, Klein Ervin, a lengyel T. Wenhrynovicz, a

⁹⁹⁴ Dr. TOMPA Károly: *Mátyás Vilmosra emlékezem*, Erdészeti Lapok, 132. évfolyam 1. sz., január, 24.

⁹⁹⁵ A Fery Antallal rokonságban álló Kopp Antal adatközlése, 2012. 09. 21.

⁹⁹⁶ *KBK cserelista*, Kisgrafika 1970. (függelék), 11., *Pártoló tagok*, Kisgrafika 1972/3. sz., 11.

⁹⁹⁷ Sós Zsigmond mérnök, grafikus, később Németországba emigrált, ahol komoly műszaki, valamint grafikus pályát futott be. – SZÁSZNÉ Mara: *Megkérdeztük... Ünnepi beszélgetés a 80 esztendőös Palásthy Lajossal*, Kisgrafika 2012/1. sz., 5.

⁹⁹⁸ Uo., 5.

⁹⁹⁹ PALÁSTHY Lajos: *Hogyan lettem kisgrafika gyűjtő?*, Kisgrafika 1973/3. sz., 23.

finn Hannu Paalasmaa is készített a nevére ex librist. Lapjain gyakori a család ábrázolása, épület vagy tájrészlet, de általában a művészre bízta, hogy milyen témát szerepeltet.

Dr. Pásztor Mihály (1944–) gödöllői okleveles agrármérnök, a biológiai tudományok kandidátusa, természettudományi doktor¹⁰⁰¹ (Gödöllői Agrártudományi Egyetem). Nevére Fery Antal készített 1970-ben ex librist, melyen foglalkozására utalóan tölgyfaágon nyitott könyv látható (N19/41).

Staihl Andor (1877–1936) gépészmérnök, szabadalmi bíró (1919–1936)¹⁰⁰², a MEGE tagja, jeles ex libris gyűjtő. Anyagát halála után özvegye őrizte, majd Dr. Kertész Dénes cibakházai gyűjtő, állatorvos kezelésébe került¹⁰⁰³. Minajev moszkvai gyűjteményében egy Gál János által nevére készített, a bűnbeesés bibliai jelenetét ábrázoló ex libris található, két példányban (N8/6, N11/49).

Iff. Szölgvény Pál (1941–) esztergomi bányagépész és villamosmérnök nagy gyűjteménnyel rendelkezik. Saját bevallása szerint 1957-ben kezdett el ex libriseket cserélni. Jó barátságban állt Katona Gáborral, az első ex libriseket is ő ajándékozta a számára. Részt vett a krakkói, a hamburgi, a budapesti és a bledi nemzetközi ex libris kongresszusokon¹⁰⁰⁴. Az 1966-os hamburgi kongresszuson a KBK két küldöttjének egyike volt. Az 1970-es budapesti kongresszusra German Ratner készített számára Budapestet ábrázoló könyvjegyet (N24/2). Az 1976-os lisszaboni kongresszusra Katona Gáborral közösen megjelentettek egy tíz lapos mappát, hajózás témában. Az ex librisek mellett minikönyvek gyűjtésével is foglalkozik. Nevéhez fűződik az „Esztergom (Andruskó Károly fametszetei)” című minikönyv (1974) szerkesztése. A Minajev-anyagban számára készített ex librisek többségén nőalak szerepel, ezek grafikusja Szentessy László (N14/2,3,4).

Tompos Ernő (1907–1989) soproni építészmérnök, heraldikus, ex libris gyűjtő. Mérnöktanárként is dolgozott. Vonzódott a heraldikához, az érmekről, a pénzverésről számos előadást tartott a Központi Bányászati Múzeumban.¹⁰⁰⁵ A Minajev-anyagban található könyvjegyei nem utalnak a foglalkozására, realista életképeket mutatnak be: könyvespolcot takarító nő (N22/54, graf. Menyhárt), köztéri óránál randevúzó férfi és nőalak (N22/53, graf. Menyhárt).

¹⁰⁰⁰ Uo., 23–24. és LEHTIRANTA, Leila: *Interjú a KBK titkárával, Palásthy Lajossal*, Kisgrafika, 2003/3. sz., 3–4.

¹⁰⁰¹ *FVM Országos Szakmai Vizsgáztatói Névjegyzéke a mezőgazdasági szakmacsoportban*, http://www.fvm.hu/doc/upload/200906/szadm_vizsgaztato_mg_beturend_20090625.pdf

¹⁰⁰² *Staihl Andor szabadalmi bíró kinevezése*, Magyar Országos Levéltár, 1919. 01. 11., <http://www.arcanum.hu/mol/lpext.dll/MT/960/966?fn=document-frame.htm&f=templates&2.0>; *Staihl Andor*, Magyar Szabadalmi Hivatal, <http://tortenet.sztnh.gov.hu/get54f6.html>

¹⁰⁰³ Dr. KERTÉSZ Dénes: *Dr. Kertész Dénes (1930–1993). Hogyan lettem exlibris-gyűjtő?*, Kisgrafika különszám, 1994, 12.

¹⁰⁰⁴ *Szölgvény Pál levélbeli közlése*, 2012. 09. 03. (válaszlevél V. Tóth Kornélia 2012. 09. 02-án kelt levelére)

¹⁰⁰⁵ MOLNÁR László: *Tompos Ernő (1907–1989)*, Soproni Szemle, 1989. XLIII. évf. 4. sz, 75.

Pedagógusok

Gábrriel József (1920–) pécsi pedagógus, egy ideig a város művelődési osztályának vezetője, iskolaigazgató. A Magyar Pedagógiai Társaság alapító tagja¹⁰⁰⁶. Ex librisén pécsi városrészlet látható, könyvvel (grafikus Takács Dezső, N28/24).

Ebergényi Tibor (1912–1987) tanár és könyvtáros 1912-ben született Egerben. Magyar–német szakos bölcsészdiplomát a Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett. 1939-től a Felsőkereskedelmi Iskolában, majd a Dobó István Gimnáziumban tanított, 1958-ban kinevezték a Heves Megyei Könyvtár igazgatójának Egerbe, ahol 1974-ig dolgozott. 1987-ben hunyt el¹⁰⁰⁷. Stettner Béla számára készített linómetszetű ex librise (N38/92) egyúttal a XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus 1970. novemberi egri kirándulása résztvevőinek emlékül született: egri borozással, városképpel.

Katona Imre (1921–2001) egyetemi docens, folklórkutató, a történelemtudományok kandidátusa. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán a folklór tanszék tanársegéde, majd 1949-től adjunktusa¹⁰⁰⁸. A folklór köréből népdal- és népmeseszövegek vizsgálatával foglalkozik, a népi társadalom területéről az agrárproletariátus, elsősorban a kubikosság életét kutatja. Ez az érdeklődés családja paraszti gyökereiből, a csongrádi tanyajárásokból is adódott¹⁰⁰⁹.

A Rudomino Könyvtárban található ex librise is talicskázó kubikust ábrázol, készítője Andruskó Károly (N29/18). Andruskó Károllyal egy vajdasági gyűjtés kapcsán kerülhetett kapcsolatba. A délvidékiek tisztelettel emlékeznek Katona Imre folkloristára, aki ifjúkorától haláláig elkötelezett híve, kutatója volt a Bácska, Bánság és Baranya népi műveltségének. Valószínűleg Katona Imre ajánlatára szervezték meg Zentán a sokat emlegetett folklórszemináriumokat. 1969-ben Katona Imre, Kósa László, Szeli István és Bori Imre fogalmazták meg a modern vajdasági magyar néprajzkutatás alapjait¹⁰¹⁰.

Kiss István (1952–) tatai szakoktató 1981-ben csatlakozott a KBK-hoz¹⁰¹¹. Stettner Béla számára alkotott ex librisén forradalmár szobra látható (N22/98).

Kocsárné Herboly Ildikó (1939–) zenetanár, karvezető. Pedagógiai könyvet jelentetett meg az énektanításról, a Kodály-módszer jelentős képviselője¹⁰¹². Férje Kocsár Miklós zongorista, zeneszerző. Számukra Stettner Béla készített 1961. október 28-ai házasságkötésük alkalmából alkalmi grafikát (N22/101).

¹⁰⁰⁶ GÁBRRIEL József: *Ki kicsoda Pécsen és Baranyában*, 2001, <http://www.baranyanet.hu/kikicsoda/2001/g/gabriel.htm>

¹⁰⁰⁷ BUZONKAY Géza: *A magyar újságíró múltja és jelene*, Tudományos Konferencia az Eszterházy Károly Főiskola Média tudományi Tanszékének rendezésében, 2005. május 6–7., Eger, 2006. 117., http://media.ektf.hu/kiadvanyok/online_kotetek/Buzinkay_Geza_szerk_2006_Acta_33.pdf

¹⁰⁰⁸ Főbb művei: *Útmutató a népköltészet gyűjtéséhez* (Bp., 1953); *Magyar népköltészet* (Bp., 1954); *A magyar kubikosok élete* (Bp., 1957); *Parasztágunk életének átalakulása* (Gyula, 1962); *Sárköz* (Bp., 1962); *Historische Schichten der ungarischen Volksdichtung* (Helsinki, 1964); *Magyar népdalok* (Ortutay Gyulával, Bp., 1970); *Sárkányölő ikertestvérek* (Újvidék, 1972). – *Katona Imre*, In. *Magyar Néprajzi Lexikon*, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-193.html>

¹⁰⁰⁹ *Ötvenöt magyar népmese, Katona Imrével Pintér Lajos beszélget*, Közread. a Néprajzi Tanszék, Csongrád Város Önkormányzata, Szeged, 2002, 16.

¹⁰¹⁰ BESZÉDES Valéria: *Katona Imre és a vajdasági magyar folklórkutatás, Egy éve hunyt el a neves folklorista*, *Létünk*, 2002. 3–4. sz., 44–45.

¹⁰¹¹ *Belépési nyilatkozat Kiss István nevére*, 1981. április 7., KBK Irattár

¹⁰¹² KOCSÁRNÉ HERBOLY Ildikó: *Többszólamúság, harmónia és forma tanítása az általános iskolában*, Zeneműkiadó, Bp., 1976.

Lux Gyula (1884–1957) pedagógus, kutató, oktatásszervező, tanügyi főtanácsos¹⁰¹³ egy ideig a Polgári-iskolai Tanárképző Főiskolán, majd a budai állami tanítóképzőben tanított német nyelvet, 1939 szeptemberétől szervezte-irányította a Magyar Királyi Állami Németnyelvű Tanítóképző-Líceumot¹⁰¹⁴. Kutatta szeretett városa, Dobsina történetét. Az oktatáson, helytörténeten kívül az ex librisek iránt is komoly érdeklődést tanúsított: a MEGE (Magyar Ex Libris Gyűjtők és Grafikabarátok Egyesülete) egyik alapító tagja, jeles ex libris gyűjtő. Könyvjegyei a tanítói tevékenységre, és Dobsina bányaváros révén a bányászatra mint témára irányulnak. A Rudomino Könyvtárban szereplő ex librisén három, iskolapadban ülő kisfiú látható, a német nyelvtanulásra utalóan der-die-das felirattal, alul tölcserrel (N21/51, grafikus Drahos István). Az Országos Széchényi Könyvtár állományában szereplő ex libriseit Drahos István és Mühlbeck Károly készítette: bányában csákyával dolgozó munkásokkal (Exl.L/400,401, graf. Drahos István; Exl.L/402, graf. Mühlbeck Károly), ill. gyermek fejébe tölcserrel tudást töltő professzorral (Exl.L/399, graf. Mühlbeck).

Nagy József (1879–1962) debreceni tanár 1903–1946 között a városi, majd a református kollégium fiúiskolájában tanított¹⁰¹⁵. A város helytörténetével foglalkozva, a debreceni rézmetsző diákok működéséről olvasva kapott kedvet a könyvjegygyűjtéshez. Már jóval az I. világháború előtt foglalkozott ex librisszel. Első két ex librisét Toroczkai Oszvald készítette 1908-ban, majd Dienes János és Király Jenő alkotott számára könyvjegyet. Ekkoriban a Szent György Céh Egyesületében tömörültek a gyűjtők, melynek 1913-as kiállításán már Nagy József lapjai is szerepeltek. Nagy része volt az akkor még gimnazista Haranghy Jenő érdeklődésének ex librisek felé terelésében¹⁰¹⁶, a következő évtizedekben számos ex librist készítettetett vele, a Haranghy-könyvjegyek egyik legaktívabb gyűjtője lett, a Debreceni Szemlében (1928) írást is megjelentetett róluk. A vesztés háború okozta átmeneti megtorpanás után 1928-ban kezdett újra gyűjteni, a grafikusai: Várkonyi Károly, Vadász Endre, Menyhárt József, Drahos István stb. 1932-ben részt vett a MEGE (és újságja, a Kisgrafika) megalakulásában, majd 1935-ben a debreceni Ajtósi Dürer Céh létrejöttében is tevékeny szerepet vállalt, ő lett Soó Rezső professzor mellett a szervezet alelnöke, és a Magyar Exlibris c. lap szerkesztője.¹⁰¹⁷ Megalakulása (1959) óta résztvevője volt a KBK összejöveteleinek is. Több ex librist népszerűsítő cikke is megjelent különböző lapokban, számos előadást tartott. A debreceni Déri Múzeumnak ajándékozta debreceni ex libris gyűjteményét, ezzel megvetve a múzeum ex libris gyűjteményének alapját.

A Minajev-gyűjteményben Toroczkai Oszvald, Dienes János és Menyhárt József grafikusok Nagy József nevére készített ex librisei tanúskodnak a gyűjtő nemzetközi hírnevéről (N3/32, N8/42, N22/39). Toroczkai Oszvald népies, magyaros motívuma – csikós a pusztán – a magyarság szimbóluma.

¹⁰¹³ *Szemle, Személyi hírek*, Kisgrafika MEGE, 1940/3–4. sz., 20.

¹⁰¹⁴ DONÁTH Péter: *Lux Gyula emlékezete*, Regio: Kisebbség, politika, társadalom, 1997. 8. évf. 1. sz., 195.

¹⁰¹⁵ *Nagy József*, http://axioart.com/index.php?op=live_item&id=212143

¹⁰¹⁶ Haranghy Jenő első, 1911-ben készített ex librisén festő látható, állványa előtt – ez egyfajta korai „önarckép”. – *Haranghy Jenő ex libriseinek alkotásjegyzéke*, Összeállította: PALÁSTHY Lajos, S. HARANGHY Judit, Budapest, 1994, 3.

¹⁰¹⁷ GALAMBOS Ferenc: *Nagy József és a magyar exlibrisgyűjtés*, Kisgrafika Értesítő, 1962. december, 12.

Pap Miklós (1912–2010) tokaji tanár, helytörténész, borász, szakkönyvíró, múzeumalapító, a város díszpolgára¹⁰¹⁸ ex librisei szintén foglalkozásra utalóak: borászokat ábrázolnak szőlőbokkal, ill. boroshordóval, lopótökkel (N38/84,85, grafikus Szilágyi Imre). Fontosabb művei közül kiemelendők: Tokaj mese-mondavilága (1983), A tokaji (1985), Der Tokajer: Weine und Geschichte eines berühmten Weingebiets (1992), Tokaji tanulmányok (1992), Ami az irodalomtörténetből kimaradt (1995), Borízű történetek (2002), Tokaji események: ami a történelemkönyvekből kimaradt (2004), A borhimmuszok világa (2006), Tábori sor(s)ok: hadinapló, 1944. október 22–1945. szeptember 20. (2008)¹⁰¹⁹.

A Szerencsen élő Petrikovits László orvos felesége, *Petrikovits Lászlóné, Petheő Ilona*¹⁰²⁰ (1904–1979) általános iskolai tanár¹⁰²¹ számára Stettner Béla könyvet olvasó nőalakot (N22/89), Fery Antal korsót ábrázoló ex librist (N19/16) készített a Minajev-gyűjtemény tanúsága szerint.

Rapcsák András (1914–1993) matematikus, egyetemi tanár, a debreceni egyetem rektorhelyettese, majd rektora. Több tankönyvet is írt¹⁰²². A Rudomino Könyvtár anyagában szereplő ex librisét Stettner Béla készítette, Adyt olvasó férfival (N22/86, 1963). Részére Fery Antal is készített ex librist, 1970-ben, pegazussal, szőlőfürttel (op. 651).

Tasi Miklós (1936–) hajdúszoboszlói pedagógus, a II. sz. Általános Iskola irodalmi szakkörének vezetőjeként a szakkört is beléptette 1971-ben a Kisgrafika Barátok Körébe (Lásd Belépési nyilatkozat). Helytörténeti és művészeti témákban rendszeresen jelennek meg publikációi „A szókimondó” c. szoboszlói havilapban és a „Szoboszló az én képeskönyvem” c. online újságban.¹⁰²³ A hajdúszoboszlói Bocskai Múzeum képzőművészeti gyűjteménye számára 2400 darabos grafikagyűjteményt ajándékozott¹⁰²⁴. A Minajev-gyűjteményben szereplő ex librisét Nagy László Lázár metszette, ábráján hegy tövében piknikező férfi, kisgyerekekkel (N38/57).

Tóth Ervin (1910–1999) középiskolai tanár, művészeti szakíró élete nagy részét Debrecenben töltötte. Képzőművészeti szakíróként jelentőset alkotott, a grafikai művészet egyetemes történetével foglalkozva eljutott az ex libris műfajáig, aktív részese lett Debrecen képzőművészeti életének, számos újságnak írt cikkeket, kiadványokat

¹⁰¹⁸ *Elhunyt Pap Miklós*, Borsod online, <http://www.boon.hu/tokaj/elhunyt-pap-miklos/news-20110104-10145663> és „50 ifjú tehetség” II. – A Tokaj várát kutató régész, http://onkormanyzat.mti.hu/hir/21893/50_ifju_tehetség_ii-a_tokaj_varat_kutato_regesz

¹⁰¹⁹ *Pap Miklós*, OSZK katalógus, http://nektar1.oszk.hu/LVbin/LibriVision/lv_view_records.html

¹⁰²⁰ *Hírek*, Kisgrafika, 2008/3. sz., 9.

¹⁰²¹ *Petrikovits Lászlóné Petheő Ilona gyászjelentése (Budapest-Szeged, 1979. 04. 10.)*, OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár

¹⁰²² *História- tudósnaplár*, *Rapcsák András*, <http://www.kfki.hu/physics/historia/historia/egyen.php?namenav=rapcsak&nev5=Rapcs%E1k+Andr%E1s>

¹⁰²³ TASI Miklós: *Szoboszlai Mata János*, Szókimondó, 11. évf. 2007/12. sz.,

http://www.matarka.hu/cikk_list.php?fusz=30283, *Závory Sándor*,

http://www.szoboszlokeskonyve.hu/hiresseg.php?hid=zavory_sandor

¹⁰²⁴ *Hagyományok, értékek, ízek Hajdúszoboszlón, program-központú turisztikai fejlesztési koncepció*, Bocskai István Múzeum,

http://www.hajduszoboszlou.eu/digitalcity/servlet/PublishedFileServlet/AAAAZAZB/3_izek_utcaja_vitaanyag_2_kor_091123.pdf

szerkesztett Debrecenben élt művészekről¹⁰²⁵, kiállítások százait nyitotta meg, elismert szaktekintéllyé vált. A Minajev-gyűjteményben Mata János által készített ex librise szerepel nőalakkal, író férfival (N14/1).

Állami tisztviselő, hivatalnok

Dobos Valéria (1914–1999) Fery Antal grafikus felesége, férjhez menetele előtt titkárnőként dolgozott, majd háztartásbeli lett¹⁰²⁶. Fery Antallal 1942 júniusában jegyezték el egymást, Budapesten. Erről tanúskodik a Rudomino Könyvtár egy alkalmi grafikája, melyet Fery Antal az eljegyzésre készített (N19/49). Fery Antalné részére 1943-ban készült ex librisen tölgyfa látható, legelő őzekkel (N19/48).

Fery Ilona (1944–) Fery Antal bátyjának a lánya, tisztviselő, egy kisgrafika tanúsága szerint 1968. június 15-én Szerencsen tartotta esküvőjét *Rezsдовics Ferenc* (N38/83). A grafika készítője a családhoz tartozó Fery Antal.

Herzog Géza pénzügyminisztériumi segédtitkár¹⁰²⁷ a 20. sz. elején tagja volt az osztrák ex libris társaságnak (Österreichische Exlibris-Gesellschaft, ÖEG)¹⁰²⁸, majd nevét az első hazai szervezett ex libris gyűjtők, a Szent György Céh tagjai közt jegyzik¹⁰²⁹. A Céh által szervezett 1913-as ex libris kiállításon több grafikával szerepelt, köztük Alfred Soder, Hubert Wilm, Carl Steller, Zádor István, Willi Geiger rézkarcaival, Alfred Peter színes fametszetével¹⁰³⁰. A svájci Peter Alfred által készített ex libris szerepel a wrocławai Egyetemi Könyvtár katalógusában is.¹⁰³¹ A Rudomino Könyvtárban számára két különféle ex libris található, a svájci Alfred Soder és a német Hubert Wilm grafikái (N7/2, N70/1) – utóbbi 1912-ből.

Komáromi Imre (1938–) ceglédi adminisztrátor¹⁰³² részére Nagy László Lázár újévi lapja szerepel a Rudomino Könyvtár anyagában (N38/23). Komáromi Imre ugyanis egy ideig Nagy László dekorációs csoportjában dolgozott segédmunkásként. A ceglédi KBK csoport tagjaként kiterjedt kapcsolatokat épített ki, nagy gyűjteményt hozva létre¹⁰³³. Nagy László Lázártól több mint 10, saját névre szóló ex librist, ill. alkalmi grafikát rendelt, melyek ábrájában a sümegi várkapu éppúgy előfordult, mint a sci-fi témája, ill. számos újévi lap.¹⁰³⁴ A feleség, *Komárominé Baby* részére Nagy László szintén készített ex librist

¹⁰²⁵ Mata János fametszetei (1962); Gáborjáni Szabó Kálmán grafikái (1963); Holló László (1966).

¹⁰²⁶ Bánki Veronika (*Fery Antal és Dobos Valéria lánya*) adatközlése, 2012. szeptember 14.

¹⁰²⁷ Magyarország tiszti cím- és névtára, XXXVII. évf., Szerk. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Bp., 1918., 159. és *A budapesti és a Budapest környékén levő M. Kir. Távbeszélő-hálózatok előfizetői és nyilvános állomásainak betűrendes névsora*, hivatalos kiadás, 1935., 126.

¹⁰²⁸ *Verzeichnis der Mitglieder der Österreichischen Exlibris-Gesellschaft* 1913, In. Österreichische Exlibris-Gesellschaft Jahrbuch, Wien, 1914, 59.

¹⁰²⁹ GALAMBOS Ferenc: *A „Szent György” Céh és a magyar ex libris gyűjtés*, KBK Értesítő, 1964. december, 130.

¹⁰³⁰ *A Szent-György-Céh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete ex-libris kiállítása*, katalógus, Budapest, 1913, 150. – A 216. és 217. tételek.

¹⁰³¹ *Arcydziela exlibrisu europejskiego końca XIX i początku XX wieku, w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu; Meisterwerke des Europaeischen Exlibris am Uebergang vom 19. zum 20. Jahrhundert in den Sammlungen der Universitätsbibliothek Wroclaw*, katalog wystawy, Wrocław, 2006., 54.

¹⁰³² A Kisgrafika Értesítő Új tagok listáján már 1971 áprilisában szerepelt a neve (*Új tagok*, Kisgrafika Értesítő 1971. április, 799.). A KBK Irattár 1980-ból őriz belépési nyilatkozatot a nevére: *Belépési nyilatkozat Komáromi Imre nevére*, 1980. január 14., KBK Irattár.

¹⁰³³ Nagy László Lázár adatközlése, 2012. 10. 12.

¹⁰³⁴ Nagy László Lázár alkotásjegyzéke (2012-es munkajegyzék, a teljes opuslista készülöben a grafikus által): op. 63, 147, 168, 213, 224, 243, stb.

rózsaszállal, könyvekkel (Rudomino, N38/24). Komárominé több – férjével közösen rendelt – újévi lapja is fennmaradt *BÚÉK Komáromiék* felirattal (graf. Nagy László).

Nagy István (1936–) pénzügyi előadó, hosszú időn át az egri csoport titkára számára Trojan Marian József készített ex librist (Rudomino, N38/53), réten ülő olvasó nőalakkal.

Semseyné Valkó Ilona (1919–), Semsey Andor felesége bankban, tervezőintézetben dolgozott tisztviselőként, ill. Kertészeti Főiskolán volt adminisztrátor¹⁰³⁵. A Rudomino Könyvtárban szereplő ex librisén orgonán zenélő nőalak látható (N19/27, Ex musicis Semseyné Valkó Ilona), készítője Fery Antal.

Szigeti Zsuzsa, a Művészeti Szakszervezetek Szövetsége (MÚDOSZ) munkatársa, képzőművész titkár¹⁰³⁶ részt vett az 1970-es XIII. budapesti Nemzetközi Ex libris Kongresszus megszervezésében. Nevére Ady Endre portréját ábrázoló ex libris készült (N22/93), grafikus Stettner Béla.

Id. Szölgyémy Pál (1904–1996) – ifjabb Szölgyémy Pál édesapja – az Esztergomi Takarékpénztárban volt könyvelő. Főnöke, Bauer Imre hatására készítette első négy ex librisét Farkas Dezsővel¹⁰³⁷. Ezekből kettő szerepel a Minajev-gyűjteményben is, melyeken alföldi táj látható csikóssal, gémes- és kerekeskúttal (N3/19,20). A II. világháborúban Bauer és Farkas is eltűnt.

Könyvtáros

A békéscsabai *Balogh Ferenc* (1923–) 1985-ben lépett be a Kisgrafika Barátok Körébe mint nyugdíjas könyvtáros¹⁰³⁸. Nevére szólóan Takács Dezső (N8/35) és Rolf Sterneckert (N27/5, N37/12) ex librisei szerepelnek a Minajev-anyagban, nőalakok ábrájával.

Erdélyi István (1925–1984) zentai könyvtáros, helytörténész, szakíró. A zentai Dudás Gyula Múzeum- és Levélbarátok Köre munkájában fontos szerepet játszott¹⁰³⁹, a zentai Bélyeggyűjtők Egyesületének is vezetőségi tagja volt¹⁰⁴⁰. Munkássága összeforrt a városi könyvtár tevékenységével. Tagja volt az 1961-ben megindított Zenta községi Közművelődési Közösség Közlönye (Bilten kulturnog života Sente) szerkesztőbizottságának, s ebben a kiadványban rendszeresen közölte bibliográfiai kutatásainak eredményeit. E munkáját koronázta meg 1965-ben, illetve 1968-ban, amikor megjelentek a Zentai Füzetek helyismereti bibliográfiát tartalmazó kötetei¹⁰⁴¹. Emellett más kiadványai is napvilágot láttak e sorozatban¹⁰⁴², Hogyan juthatunk ex librishez címmel értékes tanácsokat tartalmazó cikket közölt a jugoszláviai Könyvbarátok Híradója 1969-es

¹⁰³⁵ *Semseyné Valkó Ilona adatközlése*, 2012. 09. 16.

¹⁰³⁶ *A kongresszus névtelen katonái*, Kisgrafika Értesítő, 1970. december, 746.

¹⁰³⁷ *Ifj. Szölgyémy Pál levélbeli közlése*, 2012. 09. 03. (válaszlevél V. Tóth Kornélia 2012. 09. 02-án kelt levelére)

¹⁰³⁸ *Belépési nyilatkozat Balogh Ferenc nevére*, 1985. január 16., KBK Irattár

¹⁰³⁹ *Zentai Dudás Gyula Múzeum- és Levélbarátok Köre*, <http://www.zetna.org/zek/hirek/9/dudas.html>

¹⁰⁴⁰ BELEC Imre, PEJIN Attila: *A zentai Bélyeggyűjtők Egyesületének hat évtizede (1949–2009), Krónika, almanach*, 25–45, http://dudasgyula.org/files/books/A_zentai_Belyeggyujtok_Egyesuletenek_hat_evtizede.pdf

¹⁰⁴¹ PEJIN Attila: *A zentai hírlapok történeti bibliográfiája (1875–1962)*, Thurzó Lajos Közművelődési központ, Zenta, 2004., <http://mek.niif.hu/01800/01856/01856.htm>

¹⁰⁴² ERDÉLYI István: *Adalékok Zenta könyvtáréletének történetéhez*, 1961; *Štampa o slikarskoj koloniji (Nyomtatványok a Művésztelepről)*, 1962; *Adalékok Zenta művelődési életéhez*, 1968. stb., www.zentarhiv.rs/index.php?cont=zentafuz (Zentai Füzetek sorozat). Lásd még. *Hírek*, Kisgrafika Értesítő, 1966. április, 259.

számában.¹⁰⁴³ Andruskó Károly híres grafikusművész Zentai ex librisek (1969) c. kiadványát ő ismertette a Magyar Szóban.¹⁰⁴⁴ Ex libris gyűjteményéről a jugoszláv filmhíradó munkatársai riportfilmet készítettek¹⁰⁴⁵.

A Minajev-anyagban a nevére szólóan Andruskó Károly és Kertes-Kollmann Jenő által készített realista stílusú ex librisek városképet (N29/25,29), ill. erdei, tóparti jeleneteket (N28/31, N29/24) ábrázolnak. Különleges, montázszerű képekből áll az Erdélyi István címét – írógépes írásmóddal – tartalmazó ex libris városjelenetekkel, hidakkal (N28/32).

Krassói Márta könyvtáros 1961-ben kötött házasságot Kiss Dénes íróval. Az Országos Széchényi Könyvtár retrospektív bibliográfiai feldolgozó munkájába bekapcsolódva a Horthy-korszak bibliográfiájának szerkesztését végezte¹⁰⁴⁶. A Minajev-gyűjteményben házasságkötésére készült alkalmi lap szerepel (N22/83, grafikus Stettner Béla).

Maczelka Tibor (1925–1978) ellenőr, majd a ceglédi Kiskereskedelmi Vállalat könyvtárosa¹⁰⁴⁷ 1971-ben csatlakozott a Kisgrafika Barátok Köréhez¹⁰⁴⁸, a ceglédi kisgrafika kör egyik alapító tagja lett. Felesége 1980-ban lépett be a KBK-ba.¹⁰⁴⁹ Maczelka Tibor aktív kulturális tevékenységet fejtett ki, pl. a kisgrafikai kiállítások, KBK találkozók szervezése terén. Különösen kedvelte a különböző nevezetes alkalmakhoz kapcsolódó ex libriseket, alkalmi grafikákat. Számára Fery Antal 1970-ben alkotott történelmi tárgyú, Dózsa György ceglédi beszédére utaló ex librist, Dózsa portréjával és az 1514-es felkelőkkel (N11/21). Külön adalékuul szolgálhat, hogy Berda József költő (akinek ex librise szintén szerepel a Minajev-anyagban) rendszeresen járt Ceglédre, a 60-as években részt vett a Ceglédi őszi ünnepségein. Nem véletlen, hogy halála 5. évfordulóján, 1971-ben róla nevezték el a Cegléden alapított Ifjúsági Klubot (Berda Ifjúsági Klub), mely számos költőnek adott fellépési lehetőséget. A megalakulásról szóló beszámolót Maczelka Tibor tollából olvashatjuk¹⁰⁵⁰, Fery Antal pedig Berda József portréját ábrázoló ex librist készített az alkalomra (op. 579)¹⁰⁵¹.

Nagy Dezső (1911–1981) debreceni lelkész-könyvtáros¹⁰⁵², a debreceni Kollégiumi Nagykönyvtár könyvtárosa, ex libris gyűjtő három ex librise és egy alkalmi grafikája szerepel a Minajev-gyűjteményben. Haranghy Jenővel készített könyvjegyén íróasztalnál ülő férfi egy nő látomászerűen megjelenő portréja felé néz (N8/21). Másik ex librisén szintén asztalnál ülő férfi látható, mögötte a Notre-Dame és egyiptomi-görög ókori

¹⁰⁴³ *Hírek*, Kisgrafika Értesítő, 1969. augusztus, 590.

¹⁰⁴⁴ ERDÉLYI István: *Ismét egy új zentai kiadvány*, Magyar Szó, 1969. február 14.; *Hírek*, Kisgrafika Értesítő, 1969. augusztus, 590.

¹⁰⁴⁵ *Hírek*, Kisgrafika Értesítő, 1967. szeptember, 405. – A riportfilm a Jugoszláv Filmhíradó 1967. évi 6. számában került vetítésre a mozikban.

¹⁰⁴⁶ KOMJÁTHY Miklósné: *A retrospektív nemzeti bibliográfia történetéhez, Az 1921–1944 és az 1945–1960. évek könyvészete*, OSZK Évkönyv, <http://epa.oszk.hu/01400/01464/00015/pdf/247-275.pdf>

¹⁰⁴⁷ *A könyv barátainak találkozója*, Pest Megyei Könyvtáros, 1971. 16. évf. 3. sz., 1.

¹⁰⁴⁸ *Belépési nyilatkozat Maczelka Tibor nevére*, 1971. február 20., KBK Irattár. A Kisgrafika Értesítő 1971. áprilisi száma az *Új tagok* rovatban említi. Halála évére forrás: *Maczelka Tibor gyászjelentése (Cegléd, 1978. 10. 23.)*, OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár

¹⁰⁴⁹ *Belépési nyilatkozat Maczelka Tiborné nevére*, 1980. január 2. (könyvelő), KBK Irattár.

¹⁰⁵⁰ MACZELKA Tibor: *Konok kovácsok közt*, Pest Megyei Könyvtáros 1971. 16. évf. 3. szám, 13–15.

¹⁰⁵¹ A Fery Antal által készített portré látható a Pest Megyei Könyvtáros 1971. 16. évf. 3. számában, MACZELKA Tibor: *Konok kovácsok közt* c. cikke illusztrációjaként. – Fery Antal egyébként jó barátságban volt Berda József költővel, több születésnapi grafikát készített a számára, pl. az 50., 60., 61. születésnapjára (op. 156/a, op. 260, op. 304).

emlékek (N14/9, grafikus Ladislav Vlodek). Drahos István könyvjegyén lángot tartó, koponyán ülő nőalak szerepel galambbal, művészcímerrel, a felirat: „Christianorum arma pax est” (N21/55 és N38/33).

Családja számára az 1964-es évre karácsonyi alkalmi lapot készítettett Jézus születésével, a betlehemi jászollal (N38/46, graf. Drahos István).

Intézményigazgatók

György Antal szerencsi rajztanár, polgári iskolai igazgató¹⁰⁵³, a zempléni írók, költők, alkotóművészek támogatására 1941-ben Szerencsen alapított Fáy András Társaság alelnöke¹⁰⁵⁴. A Rudomino Könyvtárban szereplő ex librise könyvet olvasó nőalakot ábrázol (N26/6).

Katona Pál levéltáros, a zentai Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok köre titkára¹⁰⁵⁵, a Zentai Városi Múzeum igazgatója. 1951 és 1955 között a múzeum néprajzi anyaga feldolgozását végezte, kiállításokat szervezett. 1961 és 1964 között lett múzeumigazgató. Monográfiát írt Dudás Gyula életéről és munkásságáról. Több kiadványt szerkesztett a Zentai Monográfia Füzetek sorozatban (A zentai mozik története, 1973; A néphatalom fejlődésének története Zentán, 1979; Meggyőződésből tettem, 1972), némelyiket Erdélyi Istvánnal együtt (Adalékok Zenta művelődési életéhez, 1968)¹⁰⁵⁶. A Rudomino Könyvtárban található ex librisét a szintén zentai Andruskó Károly készítette, ezen folyó látható csónakkal, a háttérben házak (N29/30).

Kertész Károly (1939–) a tapolcai Wass Albert Könyvtár és Múzeum igazgatója, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagja. Számos előadás, kiállítás szervezése fűződik a nevéhez. Jelentős a helytörténeti munkássága, nevéhez fűződik a Tapolcai életrajzi lexikon¹⁰⁵⁷ összeállítása. Többekkel készítettett ex librist, a Rudomino Könyvtárban Fery Antal 1972-es ex librise szerepel, könyvekkel (N38/12). Az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében Andruskó Károly, ill. Trojan Marian József által készített könyvjegye látható (Exl.K/293,294).

A mérnöki végzettségű, szerencsi *Kopp Károly* (1928–1993) a szerencsi cukorgyár műszakvezetője, majd a kaposvári cukorgyár igazgatója¹⁰⁵⁸. Édesanyja révén rokoni kapcsolatban állt Fery Antallal¹⁰⁵⁹. Többször találkozva a híres grafikkal, érdeklődni kezdett az ex libris iránt, és több kisgrafikát is készítettett a nevére. A Kisgrafika Barátok Köre pártoló tagja lett¹⁰⁶⁰. Egyik alkalmi grafikájából megtudhatjuk, hogy a szerencsi gyár

¹⁰⁵² LENKEY István: *Találkozásaim az ex librissel, Hogyan lettem gyűjtő?*, Kisgrafika 2008/1. sz., 7.

¹⁰⁵³ Dr. KÓKAI Sándor: *Szerencs oktatási-kulturális szerepköre*, http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Szerencs/konyv/013_szerencs_oktatasi_kulturalis_szerepkore.htm

¹⁰⁵⁴ O. Z. M.: *Hetven éve alakult: Fáy András Társaság*, Szerencsi Hírek, 2011. október 7., 4.

¹⁰⁵⁵ *Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok köre – Tagok, tiszviselők*, <http://dudasgyula.org/tagok>

¹⁰⁵⁶ *Zentai Monográfia Füzetek*, <http://www.zetna.org/zek/hirek/9/dudas.html>

¹⁰⁵⁷ *Tapolcai életrajzi lexikon*, I–III. kötet, Szerk. KERTÉSZ Károly, Tapolcai Városszépítő Egyesület, Tapolca, 2000., 2003., 2006.

¹⁰⁵⁸ *Open Society Archives, Kopp Károly*, <http://osaarchivum.org/db/fa/300-40-6-1.htm> és *Bánki Veronika adatközlése*, 2012. 09. 15.

¹⁰⁵⁹ *Kopp Károly* édesapja Kopp László, édesanyja Fery Antal egyik testvére, Fery Sarolta. – *Bánki Veronika adatközlése*, 2012. 09. 15.

¹⁰⁶⁰ *Pártoló tagok*, Kisgrafika 1972/3. sz., 49.

közelében lakott: Szerencs, Gyárkert 5. (op. 441, Fery A.)¹⁰⁶¹. Egy másik grafika tanúsága szerint 1959-ben kötött házasságot Kalmár Katalinnal (op.166). A Rudomino Könyvtárban fellelhető könyvjegye egy kísérletező *tudóst* mutat be lombikkal, körzővel (N19/5, graf. Fery).

Vargha László (1904–1984) a népi építészet szakavatott kutatója, a Magyar Néprajzi Társaság főtítkára. 1940–1946 között Viski Károly utódként a Közgyűjtemények Országos Felügyelőségének munkatársa volt. 1947-ben nevezték ki a Néprajzi Múzeum élére, ezzel egyidejűleg a Magyar Néprajzi Társaság főtítkári tisztét is viselte. Érdemeket szerzett a Néprajzi Múzeum anyagának háborús körülmények közötti mentésében, továbbá az intézmény háború utáni életre keltésében és szakszerű újraformálásában. 1950-től a miskolci Herman Ottó Múzeum igazgatója lett¹⁰⁶². 1954-től a Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeli Tanszékének docenseként dolgozott, építészettörténetet és népi építészetet adott elő. Műveiből: A tilalmasi tanyák építkezése (Budapest, 1940); A Nagy-kunság vidék népének építészete (Miskolczi Lászlóval, Budapest, 1943); Miskolc műemléki vizsgálata (Horváth Bélával, Budapest, 1952) stb. A Rudomino Könyvtárban található ex librise Gy. Szabó Bélától származik, ezen nőalak térdel egy váza virág előtt (N11/59).

Vári Andor (1917–1991) 1957-től volt a keszthelyi Mezőgazdasági Akadémia Idegennyelvi Lektorátusának vezetője, 25 éven át. Feleségével tevékenyen részt vett a város kulturális életében, többek között a Helikoni Ünnepek szervezésében¹⁰⁶³. Halála után nevével díjat alapítottak a nyelvtanulásban kiemelkedő tanulók jutalmazására (Vári Andor-díj).

Egyéb vezető beosztású személyek

Kopp György (1930–1986) gépipari technikumot végzett Miskolcon, majd hivatásos katona lett¹⁰⁶⁴. Később a szerencsi cukorgyárban dolgozott műszakvezetőként¹⁰⁶⁵, és a város vezetésébe is bekerült, tanácselnökként¹⁰⁶⁶. Édesanyja, Fery Sarolta¹⁰⁶⁷ révén rokoni szálak fűzték Fery Antal grafikushoz, akivel 28 ex librist, ill. alkalmi grafikát készíttetett a saját nevére¹⁰⁶⁸. Egyik testvére, Kopp Antal visszaemlékezése szerint (aki egyébként nevét a grafikus után kapta) Antalón kívül mindegyik Kopp testvérnek készített ex librist Fery Antal, s közülük György érdeklődése volt a legintenzívebb a kisgrafikák iránt. György amellett, hogy számos, saját névre szóló ex librist rendelt Fery Antaltól, nagy ex libris

¹⁰⁶¹ Fery Antal egyébként több kisgrafikát is készített a szerencsi cukorgyár épületével (op. 1292/a, 1591/a), mert a gyár több testvérének munkát adott, és őt is taníttatta. – Az unokaöccs, *Kopp Antal közlése*, 2012. 09. 17.

¹⁰⁶² TÓTH Arnold: *Vargha László miskolci évei 1950–1952.*, In. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XLIV.*, Miskolc, 2005, 672–673., 680. – Neve Gy. Szabó Bélával együtt szerepel Szabó T. Attila kéziratgyűjteményében: *Sándor Gábor levelezése Vargha Lászlóval 1941–1943.*

¹⁰⁶³ *Keszthelyi Életrajzi Lexikon*, Vári Andor, <http://www.fgyvk.hu/eletrajzilexikon/index.php?dir=V>

¹⁰⁶⁴ *Bánki Veronika adatközlése*, 2012. 09. 15.

¹⁰⁶⁵ *Kopp Antal adatközlése*, 2012. 09. 18. – A műszakvezetőn (mivel a gyár három műszakban, megállás nélkül dolgozott) egy-egy műszak vezetőjét értették.

¹⁰⁶⁶ *Gondolatok a 2010-es őszi szerencsi önkormányzati választáshoz*, Zempléni Kapu 2010. július 21., 8. évf., 11. sz., 5.

¹⁰⁶⁷ Fery Sarolta és Fery Antal testvérek. Fery Sarolta férje Kopp László, öt gyerekük közül az egyik Kopp György. – *Bánki Veronika adatközlése*, 2012. 09. 15.

¹⁰⁶⁸ *Fery Antal élete*, i. m. 2005, 161.

gyűjteményt is összeállított, melynek katalogizálását is elvégezte. E gyűjtemény örököséül halála¹⁰⁶⁹ előtt testvérét, Antalt jelölte meg¹⁰⁷⁰. A Minajev-gyűjteményben négy ex librise szerepel, mind Fery Antal alkotása (N19/6,7,60 és N3/27). Egyik ex librise tanúsága szerint 1974-ben Bledben részt vett a XV. Nemzetközi Ex libris Kongresszuson (op. 983, Fery A.).

Rezsдовics Ferenc (1938–) üzemvezető, a szerencsi cukorgyár műszaki szakembere¹⁰⁷¹. Felesége Fery Ilona. Esküvői értesítőjüket Fery Antal készítette 1968-ban (op. 516). Rezsдовics nevére a Minajev-anyagban a görögök főistenét, Zeust villámokkal ábrázoló ex libris szerepel (N19/77). A Fery-kisgrafikák tanúsága szerint Rezsдовics Ferenc foglalkozott szőlőtermeléssel, borászattal is (op. 1927/a kisgrafika, borcímke).

Nyomdászok, könyvkötők

Hatala Irén nyomdai munkatárs a zentai Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Körének egyik alapító tagja¹⁰⁷². Az alapító intézmény a zentai Történelmi Levéltár, mellette 20 felnőtt tag, köztük Hatala Irén mellett Andruskó Károly, Erdélyi István stb. Zenta 1966-ban ünnepelte fennállásának 750. évfordulóját. Ez alkalomból kiadták a város monográfiáját, mely a különféle területekről szóló füzetek alakjában jelent meg. Hatala Irén a Vigh Ágoston által szerzett A zentai kórház története c. füzet műszaki munkatársaként szerepel¹⁰⁷³. A Rudomino Könyvtár anyagában található, Hatala Irén nevére szóló ex libris a szintén zentai illetőségű Andruskó Károly alkotása, ezen tanya, szántó látható (N29/28).

Kovács József (1915–1996) könyvkötő, nyomdász, művezető 1979-től sok éven át a pécsi Kisgrafika Barátok Köre titkára volt. Ő vetette fel a regionális, a Duna két oldalán fekvő országok ex libris találkozájának gondolatát. A saját nevére szólóan kb. száz ex librist, ill. alkalmi grafikát készíttetett. Kedvelt művészei Fery Antal, Kékesi László, László Anna, Nagy László Lázár, Ürmös Péter, Takács Dezső, Bálint Ferenc – az ő lapjaikat a teljesség igényével gyűjtötte. Kb. 10 ezres anyagát, melynek jórészt a 20. század második fele hazai alkotásai teszik ki, nemzetenként, dobozokba, iratgyűjtőkbe helyezve tárolta, a művészek nevének abécérendjében¹⁰⁷⁴. A lapok technikai kivitelezése tekintetében nem voltak kirekesztő igényei, a kevésbé minőségi alkotásokat is gyűjtötte. Nem törekedett tematikus rendszerezésre, de bizonyos témák, mint a nyomdászat, irodalom, íróportrék, Pécs és Baranya története, építészete közel álltak a szívéhez. E témakörökben számos kiállítást is rendezett Pécsen és környékén¹⁰⁷⁵. A Minajev-anyagban Kertes-Kollmann Jenő által számára készített ex libris szerepel, szoborral (N22/15).

¹⁰⁶⁹ Kopp György gyászjelentése (Szerencs, 1986. 15. 29), OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár

¹⁰⁷⁰ Kopp Antal adatközlése, 2012. 09. 16. (Válaszlevel Vasné Tóth Kornélia levelére) – A hagyományozott gyűjteményben Fery Antal grafikái mellett nagy számban szerepelnek Kalasnyikov metszetei.

¹⁰⁷¹ Beszámoló a tanulmányútról, Szerencsi Hírek, 2008. január 11., 4., és Fery Veronika személyes közlése (2012. szeptember 15.)

¹⁰⁷² Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre, http://dudasgyula.org/egyesulet_tortenete

¹⁰⁷³ A zentai kórház története, <http://www.zetna.org/zek/konyvek/13/e.html>

¹⁰⁷⁴ MOLAY LENKEY István: Kovács József, Kisgrafika különszám, 1994., 15.

¹⁰⁷⁵ LENKEY István: Kovács József, a gyűjtő, Kisgrafika 2001/1. sz., 5.

Kökössy József debreceni gyűjtő¹⁰⁷⁶, nyomdász, a Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesülete debreceni kerületének rendes tagja¹⁰⁷⁷ részére Földes Sándor metszett ex librist, ezen felállított könyvre támaszkodó férfi látható (N3/21).

Menyhárt Zoltán zentai nyomdász¹⁰⁷⁸ nevére a szintén zentai Andruskó Károly készített ex librist, folyón csónakban evező emberekkel (N26/11).

Könyvkereskedő

Kellner István (1892–, Stephan Kellner) könyvkereskedő és könyvkiadó¹⁰⁷⁹, bár kereskedelmi tanulmányokat folytatott, festői és grafikus ambíciókkal is rendelkezett. Megszállottan gyűjtötte az erotikus vonatkozású, és művészi értékkel bíró könyveket, ex libriseket, grafikai lapokat és mappákat. 18–20. századi saját könyvállománya, gazdag műgyűjteménye képezhette az alapját az 1919-ben a Koronaherceg (ma Petőfi Sándor) utca 10. szám alatt megnyíló antikváriumának¹⁰⁸⁰. Az Osztrák Exlibris Egyesület tagjaként¹⁰⁸¹ kiterjedt kapcsolatokat ápolt külföldi, főleg bécsi műgyűjtőkkel és grafikusokkal. Német nyelvű ex libris katalógust jelentetett meg *Ex libris und Gelegenheitsgraphik* (Budapest, 1921) címmel¹⁰⁸². A számára készített ex libriseken dominál az erotikus tematika. Az Országos Széchényi Könyvtárban F. von Bayros, A. Rassenfosse, Gara Arnold, Divéky József, Zádor István, Conrad Gyula található a készítők között (Exl.K/185,187,188,196,197,200,201). F. von Bayros egyik nevére szóló ex librise a Rudomino Könyvtár anyagában is szerepel (1912, N41b/1).

Művészettörténészek

Ritly Valéria (1925–1967) művészettörténész, hosszú ideig a Múcsarnok kiállításainak szervezője, a miskolci grafikai biennálék¹⁰⁸³ arculatának kialakítója. Ex librisén hosszú hajú, fésülködő nőalak látható, a háttérben tájrészlettel (N22/82, grafikus Stettner Béla).

Supka Magdolna (1914–2005) Széchényi-díjas művészettörténész. Kutatási területe a XX. századi és kortárs magyar művészet volt. Pályafutása során rendkívül sokat tett a kortárs grafika megismertetéséért. Számtalan kiállítást szervezett és nyitott meg, tanulmányok, katalógusok írója¹⁰⁸⁴. Rá emlékezve Supka Magdolna-emlékdíjat alapítottak. Nevére Stettner Béla alkotott történelmi témájú ex librist, Dózsa György parasztjaival (Rudomino, N11/7).

¹⁰⁷⁶ LENKEY István: *Találkozásaim az ex librissel, Hogyan lettem gyűjtő?*, Kisgrafika 2008/1. sz., 7.

¹⁰⁷⁷ ERDÉLYI Károly: *A debreceni Nyomdász-Egyesület harmadik huszonöt éves története 1922–1947*, <http://mek.oszk.hu/10300/10350/10350.htm>

¹⁰⁷⁸ BALOGH István: *Hajnal utcákról mesélek*, Magyar Szó, 2006. 07. 22., <http://archiv.magyarsozo.com/arhiva/2006/07/22/main.php?l=j2.htm>

¹⁰⁷⁹ Címe: Budapest IV., Koronaherceg utca 10. – Erről lásd az OSZK ex libris állományában az Exl.K/186 jelzetű dokumentumot. (Grafikus: Gara Arnold)

¹⁰⁸⁰ FARKAS Judit Antónia: *Erotika és bibliofília, Kellner István tiltott könyves tevékenysége az 1920-as években*, Korunk, 2010/3. sz., 90.

¹⁰⁸¹ *Verzeichnis der Mitglieder der Österreichischen Exlibris-Gesellschaft* 1913, In. *Österreichische Exlibris-Gesellschaft Jahrbuch*, Wien, 1914, 59.

¹⁰⁸² A katalógus hazai – és külföldi – jelentőségét méltatja *Galambos Ferenc: Egy és más az ex librisgyűjtésről* (KBK Értésítő, 1963. augusztus, 49.) c. cikkében.

¹⁰⁸³ *Országos Grafikai Biennálé*, http://hu.wikipedia.org/wiki/Orsz%C3%A1gos_Grafikai_Bienn%C3%A1l%C3%A9

¹⁰⁸⁴ *Supka Magdolna*, http://artportal.hu/lexikon/muvtorteneszek/supka_magdolna

Előadóművészek

Flach Karolina zenész, zongorista, Gombás Ferenc (1914–1988) miskolci gordonkaművész özvegye¹⁰⁸⁵ ex librisén zongorázó nőalak látható (Rudomino, N8/12).

Hamari Júlia (1942–) magyar énekművész; mezzoszoprán. 1967-től a düsseldorfi Rajnai Német Opera tagja, rendszeresen fellép a Salzburgi Ünnepi Játékokon, a Holland Fesztiválon, a milánói Teatro alla Scalában, a New York-i Metropolitan Operában, a londoni Royal Opera House-ban. 1989 óta a stuttgarti Állami Zeneművészeti Főiskola professzora. 1992–1994 között az ART 21 Alapítvány elnöke. 2003 óta a Halhatatlanok Társulatának tagja¹⁰⁸⁶. A Rudomino Könyvtár anyagában szereplő ex librisén az énekesmadár és a földgömb utalás a foglalkozására, széleskörű szerepléseire (N19/73, grafikus Fery Antal).

Kocsár Miklós (1933–) zongorista, zeneszerző, karmester, több éven át a Madách Színház zenei vezetője, a Magyar Rádió népzenei rovatának vezetője. Dalokat, kantátákat, misét, oratóriumot, zenekari darabokat, versenyműveket, hangszeres szólódarabokat egyaránt írt, munkásságának nagyon jelentős része kórusmű. Műveit világszerte éneklék. A kórusok jelentős részét magyar költők verseire írta. Gyermekkarait Weöres Sándor verseire komponálta, női és vegyeskaraiban többek között Juhász Gyula, Nagy László, Csanádi Imre és Kányádi Sándor verseit használta fel.¹⁰⁸⁷ A moszkvai ex libris gyűjteményben nevére szóló könyvjegy Stettner Béla alkotása, könyvet olvasó párral (N22/84).

Supala Kolos (1940–) operaénekes 1967-ben lett az Operaház tagja, ahol Mozart: Varázsfuvola c. művének Sarastrojaként debütált. 1969 óta Németországban él¹⁰⁸⁸. Sirokay Zsófiával való házasságkötése alkalmából, 1965-ben Bordás Ferenc készített alkalmi grafikát tengerparti várossal, vitorlással – ez látható a Minajev-gyűjteményben (N11/76).

Tokaji András (1910–1981) gordonkaművész, fotóművész. Budapesten, majd Kolozsváron dolgozott zenekarban. Az 1930-as évektől egyre komolyabban foglalkozott a fényképezéssel is, nyugdíjazása után szinte csak ennek élt, számos albumot jelentetett meg¹⁰⁸⁹. Ex librisén huszár sakkfigura látható (N19/51, graf. Fery Antal).

Timár József (1902–1960, ered. Gerstner József) Kossuth-díjas magyar színész. 1925–1950-ig, majd 1959–60-ban újra a Nemzeti Színház tagja¹⁰⁹⁰. A Rudomino Könyvtárban található ex librise foglalkozására utalóan görög színházi maszkot ábrázol (N19/70, graf. Fery Antal, op. 169). Másik, ugyancsak Fery Antal által készített, de a gyűjteményben nem szereplő ex librisén Hamlet alakja látható ásóval, koponyával (op. 137, 1946)¹⁰⁹¹. Nem véletlenül, ugyanis a színész valóban szerepelt a darabban.¹⁰⁹²

¹⁰⁸⁵ ZSEKOV Éva Mónika: *A miskolci gordonkásra emlékeztek*, <http://www.musicianswho.hu/cikkek.php?cikkid=4564&oldal=213&cat=6>

¹⁰⁸⁶ *Hamari Júlia, Magyar színházművészeti lexikon*, <http://mek.niif.hu/02100/02139/html/sz10/54.html>

¹⁰⁸⁷ *Kocsár Miklós, Editio Musica Budapest*, http://www.emb.hu/hu/composers/kocsar_miklos

¹⁰⁸⁸ *Supala Kolos*, In. *Magyar színházművészeti lexikon*, Főszerk. SZÉKELY György, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994., <http://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz23/340.html>

¹⁰⁸⁹ *Fényképezés a szabadban*, Budapest, 1977., *A fény, a víz s a szél játéka*, Budapest, 1978; *Velencei bolyongások*, Budapest, 1981; *Siena*, Budapest, 1983. – *Tokaji András*, http://artportal.hu/lexikon/muveszek/tokaji_andras

¹⁰⁹⁰ *Timár József*, <http://www.szineszkonyvtar.hu/contents/p-z/timarelet.htm>

¹⁰⁹¹ *Fery Antal élete*, i. m. 2005, 34.

¹⁰⁹² *Timár József színházi szerepei*, <http://www.szineszkonyvtar.hu/contents/p-z/timarszin.htm>

Filmrendező

Homoki Nagy István (1914–1979) Kossuth-díjas magyar filmrendező, operatőr, író és ügyvéd. Mint amatőr madárfotóst kinevezték az Országos Természettudományi Múzeum Sajtó- és Fotóosztálya vezetőjévé (1945). Emellett dolgozott a Híradó- és Dokumentumfilm Gyárban, 1954-től főállásban népszerű tudományos filmek rendezője volt. Természetfilmesként lett híres, filmjei a magyar tájat és élővilágot mutatták be az 1950–60-as években (gemenci erdő, Kis-Balaton, hortobágyi síkság, alcsútdobozai dombvidék, Tisza menti füzesek, Duna, Kiskunság, Körösök vidéke, Vértesalja), de az állatokról forgatott filmjei is népszerűek voltak.¹⁰⁹³

A Rudomino Könyvtárban található ex librisén ragadozó madár utal természetfilmes foglalkozására (N19/19, grafikus Fery Antal, 1964.).

Fordító

Bánki Veronika (1943–) leánykori nevén *Fery Veronika* fordító, tolmács. Első férje dr. Bánki György (1928–) orvos. Másodszor Kass János (1927–2010) grafikusművészhez ment nőül. 1968–2006 nyaráig a budapesti olasz nagykövetségen dolgozott mint fordító-tolmács. 1980 körül kezdett műveket fordítani, olaszból és angolból. Ezideig már 80 művet fordított, főleg szakirodalmi jellegű munkákat¹⁰⁹⁴. Édesapja, Fery Antal kisgrafikai munkásságáról alkotásjegyzéket adott ki (2005)¹⁰⁹⁵. 2011 elejétől, Dr. Soós Imrétől átvéve a feladatot a Kisgrafika folyóirat Lapszemle rovatának szerkesztője lett.

A Minajev-gyűjteményben Fery Veronika számára édesapja, Fery Antal által készített ex libris szerepel, melyen tengerpart látható várral, vitorlással (N19/50). Az apa egyébként több ex librist készített lánya számára, ezek közül három fellelhető az Országos Széchényi Könyvtár anyagában (Exl.F/151,152,153).

Idegenvezető

Semsey Ágnes (1951–) Semsey Andor és Valkó Ilona lánya. Idegenvezetőként dolgozott, jól ismeri az orosz, olasz, lengyel nyelvet¹⁰⁹⁶. Szüleivel részt vett a XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszuson¹⁰⁹⁷. A Rudomino Könyvtárban Fery Antal (N3/13, többféle színváltozatban) és Tempinszky István (N30/2) által készített ex librise szerepel madárral, ill. várral.

¹⁰⁹³ *Homoki Nagy István*, In. *Magyar életrajzi lexikon IV. 1978–1991 (A–Z)*. Főszerk. KENYERES Ágnes, Akadémiai K., Bp. 1994., 380–381.

¹⁰⁹⁴ HOLLÓSI Zsolt: *Reflektorfényben a Churchill-dinasztia*, Délmagyarország napilap – 2011.12.17., http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/reflektorfenyben_a_churchill-dinasztia/2255007/, és *Bánki Veronika saját közlése*, 2012. szeptember 15.

¹⁰⁹⁵ *Fery Antal élete*, i. m. 2005.

¹⁰⁹⁶ *Semsey Ágnes adatközlése*, 2012. 09. 16.

¹⁰⁹⁷ *A kongresszus résztvevői*, Kisgrafika Értesítő, 1970. dec., 745.

Érmekereskedő, numizmatikus

Szigeti István (1906–1981) neves budapesti érem-, kisplasztika- és ex libris gyűjtő, a Kisgrafika Barátok Egyesületének alapító tagja volt. Az ARTEX Külkereskedelmi Vállalat nemesfém osztályának éremexportőreként ment nyugdíjba. Az ország egyik legnagyobb numizmatika anyagával rendelkezett, de emellett kb. 60 000 darabos ex libris gyűjteményt is létrehozott, benne 70 körüli saját névre szóló lappal. A két gyűjtemény összekapcsolását jelentette a numizmatikai téma kisgrafikán való szerepeltetése, az ún. ex numismaticis lapok készíttetése (Ex numismaticis Stephanus Szigeti, graf. Vertel József, pl. N3/23). Elindítója volt az in memoriam feliratú, portrés ex libriseknek is – ezek ismert vagy hozzá közel álló személyek emlékére készültek; Vertel József, Fery Antal és Balázsfy Rezső alkotásai¹⁰⁹⁸.

A Minajev-gyűjtemény 22 ex librist tartalmaz a nevére, többek között Helbing Ferenc, Korda Béla, Stettner Béla, Drahos István, Sterbenz Károly, Menyhárt József, Vertel József grafikusok alkotásait. A külföldiek közül F. Kühn neve fordul elő. Többükkel készíttetett sex libris, ill. ex libris eroticis lapot. Fery Antal 1969-ben ex vinis prosit lapot metszett a számára, melyen a témához illően kezében szőlőfürtöt tartó nimfa látható, egy faunnal (N19/25).

Közgazdászok

Fery Sarolta (1945–) Fery Antal és Dobos Valéria lánya, Fery Veronika testvére jelenleg Portugáliában, Lisszabonban él, közgazdász, tanár. Első férje Balikó János villamosmérnök¹⁰⁹⁹. Fery Antal 1962. december 24-i eljegyzésükre és 1963. augusztus 3-i házasságkötésükre is készített alkalmi grafikát (op. 300, op. 321). A Rudomino Könyvtárban Fery Sarolta nevére 1961-es ex libris szerepel, két vitorlášhajóval (N38/75, graf. Fery).

Kiss Károly (1934–) pécsi agrárközgazdász, statisztikus¹¹⁰⁰ 1965-ben lépett be a KBK pécsi körébe. A Minajev-gyűjteményben szereplő ex librisét Fery Antal készítette, Gutenberg profiljával (N19/42). Ez az ex librise az Országos Széchényi Könyvtár anyagában is megtalálható (Exl.K/352), több más könyvjegyével együtt, melyek Andruskó Károly, Kertes-Kollmann Jenő, Takács Dezső alkotásai (Exl.K/351,353,354).

Pap/lelkész

Kelemen Andor (1891–1967) kanonok. 1914-ben szentelték pappá. Pécssett plébános, a Pécsi Katolikus Tudósító, a Pécs-belvárosi Egyházközségi Értesítő szerkesztője, a Várostemplom c. lap kiadója. Sokat utazott, Amerikában, Egyiptomban¹¹⁰¹, Szentföldön, a

¹⁰⁹⁸ SZ. MAGYAR Mária: *Szigeti István (1906–1981)*, Kisgrafika különszám, 1994, 33. Például: *Ex libris Stephanus Szigeti, In memoriam Wartha Vince*, graf. Fery Antal.

¹⁰⁹⁹ Másodszor Heldel Salgueiro Antunes (1941–) portugál közgazdással kötött házasságot. – *Bánki Veronika adatközlése*, 2012. 09. 15.

¹¹⁰⁰ *Új tagok*, Kisgrafika Értesítő, 1965. december, 231. – A Kisgrafika Értesítő 1972-es, 1974-es cserelistáin a Pécs közelében fekvő Egerág település szerepel laccímeként.

¹¹⁰¹ KELEMEN Andor: *Tut-Ankh-Amen földjén. Utirajzok Egyiptomból*, Szent István-Társulat, Bp., 1927.

Benelux államokban is járt¹¹⁰². A Rudomino Könyvtár gyűjteményében szereplő ex librise fellelhető az OSZK állományában is, könyv és bagoly ábrájával (Rudomino, N3/31 és OSZK, Exl.K/168).

Zergi Gábor (1921–2002) a zempléni egyházmegye tanulmányi előadója, másfél évtizeden át az egyházmegye lelkesíti főjegyzője, majd esperese. Részt vett a Bibliaolvasó kalauz, a Szentírást magyarázó Jubileumi kommentár (A prédikátor könyvének magyarázata; Énekek énekének magyarázata) és a Keresztyén bibliai lexikon készítésében¹¹⁰³. Egyházi lapokban több mint száz cikke, igehirdetési vázlata, előadása jelent meg. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia tiszteletbeli tanári címmel tüntette ki 1996. szeptember 27-én¹¹⁰⁴. A Rudomino Könyvtár ex libris állományában Fery Antal 1970-ben számára alkotott ex librise szerepel, ezen a Biblia, szőlőfürt és gabona látható, mint az élet, a szellemi és fizikai táplálék részei (N19/45).

Hajózási géptiszt

Id. Katona Csaba (1943–) tengeri hajókon szolgáló első géptiszt. Később, miután otthagyta a hajózást, logisztikai vezetőként dolgozott. 1952-ig Esztergomban, majd kb. az 1960-as évekig Jászárokszálláson, később Budapesten élt¹¹⁰⁵. Számára egy ex libris található a Minajev-gyűjteményben, mely nevére utalóan Csaba királyfit ábrázolja, amint a Tejúton vágat, alatta könyv, szerszámok (N38/48, grafikus Drahos István, 1964). A könyv utalás arra, hogy Katona Csaba nagyon szeretett olvasni. Fiától, ifj. Katona Csaba (1971–) történeleştől tudjuk, hogy édesapja nem foglalkozott igazán ex libris gyűjtéssel, nevére szóló könyvjegyeit édesapja, Katona Gábor gyűjtő készítette a számára, meglepetés gyanánt.

Katona

Berényi László (1924–1945) grafikus Fery Antal nővérének, Fery Máriaának és Berényi Gusztávnak a fia volt. Tragikus körülmények közt, fogolytáborba kerülve halt meg 1945 során¹¹⁰⁶. Ex librisén tollal levelet író nőalak látható (N26/3, graf. Rozsnyay Kálmán).

Kereskedő, eladó

A zentai születésű *Thiel Margit* (1912–) leánykori néven *Tóth Margit*, férje Fritz Thiel. 1933/34-ben Szabadkára került és kereskedőként dolgozott, a neves Engler üzletben¹¹⁰⁷. Szenvedélyes képgyűjtő lett, főleg szülőföldjéről, a Vajdaságról, Zentáról készült

¹¹⁰² Kelemen Andor, <http://lexikon.katolikus.hu/K/Kelemen.html>

¹¹⁰³ *A Sárospataki Református Teológiai Akadémia (SRTA) tiszteletbeli tanárainak oldala*, Zergi Gábor, <http://srta.tirek.hu/lap/tiszteletbeli/cikk/mutat/zergi-gabor-1921-hajmasker-2002-mad/>

¹¹⁰⁴ Uo.

¹¹⁰⁵ Adatközlő: ifj. *Katona Csaba* (Katona Csaba levélbeli közlése, 2012. 09. 09. – válaszlevél V. Tóth Kornélia 2012. 09. 08-án kelt levelére)

¹¹⁰⁶ *Berényi László*, http://www.hadisir.hu/?bejegyzesek=adatlap&id=805209000129252840&p*=5&*=0; és a Fery Antal családjával rokonságban álló *Kopp Antal adatközlése*, 2012. 09. 21.

¹¹⁰⁷ NINKOVNÉ K. Olga Mária: *Tóth Margit és gyűjteménye, a 30 éves „Tóth József alapítvány”*, <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/72/kovacev.html>

festményeket, grafikákat gyűjtött. Ebben nagyban segítette a Zentai Művésztelep megalakulása. 1955-ben Németországba költözve a szülőföld iránti sóvárgás is ösztönözte ezirányú tevékenységét¹¹⁰⁸. Számára a zentai Andruskó Károly készített ex librist 1968-ban szobabelsővel, könyvekkel, virággal (N29/32). Andruskó alkotásai egyébiránt széleskörűen megtalálhatók gyűjteményében.

Női szabó

Nagy Lászlóné, Nagyné Füle Piroska (1938–) Nagy László Lázár ceglédi grafikus felesége női szabó mesterként dolgozott. Férje hatására kezdett el ex librisszel, kisgrafikával foglalkozni, gyűjteni, cserélni. A művészekkel való kapcsolattartásban a férj nagy segítségére volt. Kb. 6-8000 lapos gyűjteményre tettek szert¹¹⁰⁹. A Minajev-gyűjteményben férje által készített két ex librise szerepel, egy tájkép, ill. egy alakos kompozíció (N38/60, N11/25). Az Országos Széchényi Könyvtár anyagában található ex librisen Salome látható Keresztelő János fejével (Exl.N/151). Ezekon túl férje számos ex librist készített a számára, főleg kongresszusok és egyéb ex libris találkozók alkalmából¹¹¹⁰. 50 éves házassági évfordulójukat 2009-ben ünnepelték, erre is készült alkalmi lap (op. 673).

Dekoratór

A *Muci* becenévvel jelölt személy kilétét a Rudomino Könyvtárban szereplő ex libris készítője, Nagy László Lázár révén lehetett beazonosítani: *Nagy Amália* (1944–), a művész húga. A pécsi Pedagógiai Főiskola rajz–földrajz szakán végzett, aztán dekoratórként helyezkedett el. Jelenleg Galgagután él mint nyugdíjas¹¹¹¹. Nagyon szereti a művészetet, ezt tanúsítja ex librise is, melyen festmény, íróeszközök, könyv szerepelnek (N11/19).

További személyek (családtagok)¹¹¹²

Czakóék – azaz Menyhárt József grafikus lányának családja¹¹¹³ – részére Menyhárt József különleges hangulatú, dímanikus ábrázolású ex librist készített: vágató lovat tartó nőalakokkal (Rudomino, N22/37). A szegedi Czakó család egy újévi lapja és Szekeres Ferenc Czakó János nevére szóló ex librise szerepel az Országos Széchényi Könyvtár alkalmi grafikái között.

¹¹⁰⁸ DURANCI, Bela: *Tóth József Alapítvány*, In. *Délvidéki Képzőművészeti Társ.*, <http://dkt.vmmi.org/index.php?cont=gyujt6>

¹¹⁰⁹ *Nagy László Lázár adatközlése*, 2012. 10. 11. és *Cserelista*, Kisgrafika, 1977. 2. sz. (számozatlan oldal)

¹¹¹⁰ Op. 178, 200, 212, 214, 215, 235, 296, 315, 338, 339, 340, 344, 363, 397, 414, 438, 445, 539, 569, 578, 579, 616, 623, 624. – *Nagy László Lázár alkotásjegyzéke* (2012-es munkajegyzék, a teljes opuslista készülében a grafikus által)

¹¹¹¹ *Nagy László Lázár adatközlései*, 2012. 10. 11. és 2012. 11. 8.

¹¹¹² E személyek a korábban foglalkozás tekintetében már bemutatott ex libris tulajdonosok családtagjai. Egy részük foglalkozása vagy nem volt beazonosítható, vagy életük nagy részét háztartásbeliként élték le.

¹¹¹³ Menyhárt József lánya a Czakó családba házasodott be.

Lippóczy Ilona az Egyesült Államokba emigrált Lippóczy Miklós (1913–2004) jogász második felesége, akit Lippóczy 1960-ban vett nőül¹¹¹⁴. Számára Szuszkiewicz készített női portrés ex librist. A kalapon megjelenített szőlőfürtök a szőlős-boros könyvjegyek világába utalják a kisgrafikát (N23/1).

Lippóczy Kornélia (Nelli) Lippóczy Norbert lengyel, Felső-Sziléziából, Cieszynből származó felesége. Lánykori neve: Wojnar Kornélia. 1933-ban ment nőül Lippóczyhoz. A Jagelló Egyetemen végzett, polonisztikát tanult¹¹¹⁵. A Minajev-anyagban szereplő ex librisei többségén nőalak látható, gyakran szőlőábrázolással (N15/4–6, graf. Szuszkiewicz).

Nagy Aranka – a debreceni pedagógus, gyűjtő Nagy József (1879-1962) lánya – részére, Nagy József ösztönzésére az általa pártfogolt Haranghy Jenő készített ex librist 1911-ben (N32/1, op. 7), mely egy babázó kislányt ábrázol. Haranghy egyébként több ex librist is alkotott a Nagy család tagjai számára (Nagy Buda és Attila, op. 8, Nagy testvérek, op. 9)¹¹¹⁶. A Nagy József nevére szóló ex libriséről korábban már esett szó.

Póka Gyurika Meskó Anna (1943–2007) és Póka György (1944–) gyermeke, akik 1966-ban házasodtak össze. Gyermeük ex librisét maguk készítették, ezen anya látható, ölében csecsemővel (Rudomino, N33/3).

Rajkay Sándorné a ceglédi orvos, Rajkay Sándor felesége. Nevére – férjéhez hasonlóan – utazást idéző ex libris készült, egyiptomi, görög, angliai kulturális emlékekkel; grafikusa a ceglédi Nagy László Lázár (Rudomino, N11/35).

Réthy Júlia (leánykori nevén *Baka Júlia*) Réthy István, a KBK egykori titkára felesége. Réthy István és Baka Júlia 1961. évi házasságkötésére szól Fery Antal egy lapja a Minajev-gyűjteményben (N19/12). Ez alkalomra születhetett a *Jókívánásait szívből köszönik Réthyék* feliratú köszönő lap is virágcsokorral (N3/14), grafikus Stettner Béla. Réthy Júlia nevére a moszkvai anyagban Dániel Viktor által készített rézkarc ex librisek emelhetők ki, természeti képekkel, virágokkal, madarakkal (N11/45, N11/48).

Réthy Zoltán Réthy István és Baka Júlia gyermeke.¹¹¹⁷ Édesapja hatására ő is készített könyvjegyet, melyek közül Bordás Ferenc és Drahos István alkotásai kerültek be a moszkvai gyűjteménybe (N11/55, N22/8, N38/39).

A Semsey család, *Semseyék* részére néhány ex librist, ill. alkalmi lapot Semsey Andor maga is készített. Ezekből egy szerepel a Minajev-anyagban, a következő felirattal: „Szép karácsonyt és békés új évet kívánnak Semseyék 1971–1972. Pax hominibus” (N38/51). Ezen templom látható csillagokkal, alul Semsey szignójával.

Sterbenz Károly grafikus családi, rokonsági körébe is több ex librist készített (Ex libris Sterbenz Ferenc, Ferencné, Ilona, Irene, Jenő, Marianna, Tercsi). Ezek közül *Sterbenz*

¹¹¹⁴ Susanna LIPPÓCZY RICH: *Nicholas Gabriel Lippóczy 1913–2004, Hungarian Folklore Museum*, <http://hungaria.org/projects.php?projectid=4&menuid=296>

¹¹¹⁵ Andrej SZPUNAR: *Lippóczy Norbert, Tarnow város díszpolgára*, Heted-hét Magyarország, Gömörország, 90., www.gomorország.sk/docs/issues/pdf/gomor0802.pdf

¹¹¹⁶ *Haranghy Jenő ex librisének alkotásjegyzéke*, Összeállította: PALÁSTHY Lajos, S. HARANGHY Judit, Budapest, 1994., 7.

¹¹¹⁷ *Palásthy Lajos adatközlése*, 2012. 09. 17. (válaszlevél Vasné Tóth Kornélia 2012. 09. 17-án kelt levelére)

Tercsi számára 1930-ban alkotott ex librise szerepel a Minajev-gyűjteményben, ezen szabóollót ábrázoló címerpajzs, könyvek, hímzörámán varró nő látható (N8/9)¹¹¹⁸.

Stettner Béla egy ipse fecit lapja egyúttal az egész *Stettner család* (Stettner Béla, Margit, Éva, Jutka) számára készült újévi grafika (N22/75). Az *S É* monogramos ex libris *Stettner Évike*, Stettner Béla lánya számára készült (N22/80, graf. Stettner). *Stettner Béla és felesége* házasságkötése 10 éves évfordulójára szintén maga a grafikus készített alkalmi lapot (N22/99, N38/97), ezen ő látható a feleségével.

Vári Andor felesége, *Vári Andorné* számára Andruskó Károly által készített ex libris szerepel a Minajev-gyűjteményben, könyvet tartó nőalakkal (N32/4).

Wiltner Sándor gyöngyösi orvos¹¹¹⁹ lánya, *Wiltner Veca (Veronika)* részére Gáborjáni Szabó Kálmán készített ex librist, népviseletbe öltözött nőalakkal (Rudomino, N8/2). Veronika egyébként szüleinek ezüstmennyegzője napján, 1943-ban házasodott össze Thoroczky Antal tüzérfőhadnaggyal, amint ezt Fery Antal egy grafikája is igazolja (op. 125)¹¹²⁰.

Foglalkozás szerint nem, de lakóhely alapján meghatározható személyek

A budapesti *Jaczkó Lászlóné* szerepelt a Kisgrafika Barátok Köre 1962. évi cserelistáján, mint aki fa- és linómetszeteket cserél Drahos Istvántól, Fery Antaltól és Stettner Bélától¹¹²¹. 1970-ben a KBK budapesti pártoló tagjainak listáján találkozhatunk a nevével¹¹²². A Rudomino Könyvtárban található ex librisén olvasó nőalak látható, madarakkal (N38/90, graf. Stettner Béla). Férje, *Jaczkó László* részére is készült ex libris a görög mitológiából vett jelenettel: Páriszal és a legszebbnek járó almáért vetekedő három istennővel (N38/91, graf. Stettner).

A szintén budapesti *Bánó Klára* Szegőtől cserélt klisé nyomatokat¹¹²³. A Rudomino Könyvtárban a nevére szólóan békát ábrázoló ex libris szerepel (N3/26).

A szerencsi *Holli Erzsébet* Gácsi Mihály lapot cserél¹¹²⁴, érthető, hogy a moszkvai anyagban is egy Gácsitól származó 1960-as ex librise található olvasó nőalakkal (N14/7).

Gubisi Tibor kecskeméti¹¹²⁵ ex libris gyűjtő részére Bordás Ferenc által készített ex libris szerepel a Rudomino Könyvtár gyűjteményében, filmszalagszerű képekkel, portrékkal (N11/69).

A szegedi *Kelemen Péter* az 1962-es cserelista tanúsága szerint Drahos István alkotta ex librist cserélt¹¹²⁶, mely valószínűleg egyezik a moszkvai gyűjteményben található 1961-

¹¹¹⁸ Ez az ex libris az opusjegyzékben a 267. számot viseli. – ORBÁN Anna: *Ex libris Sterbenz*, Edutech K., Sopron, 2010, 49.

¹¹¹⁹ Gyűjteményében cserelapok szerepeltek G. Szabó, Menyhárt, Vadász, Drahos, Haranghy, Rhédey, Stipich grafikusoktól. – *A Kisgrafika Barátok Köre 1962. évi cserejegyzéke*, Kossuth Kiadó, 1962. (különlenyomat), 10. (A továbbiakban: *KBK cserejegyzék 1962*)

¹¹²⁰ *Szemle*, Kisgrafika, 1944. 1–2. sz, 11.

¹¹²¹ *KBK cserejegyzék 1962*, i. m., 3.

¹¹²² *KBK pártoló tagok*, Kisgrafika Értesítő 1970. dec. (függelék), 10.

¹¹²³ *KBK cserejegyzék 1962*, i. m., 2.

¹¹²⁴ Uo., 2.

¹¹²⁵ *Cserelista*, Kisgrafika, 1974/1. sz., számozatlan oldal

¹¹²⁶ *KBK cserejegyzék 1962*, i. m., 4.

ben Drahos által készített ex librisszel (N21/22). Ezen vízben fürdő és könyvet olvasó férfi látható.

Blahut Béla miskolci gyűjtő¹¹²⁷ Nagy László Lázár által készített ex librisén az egyiptomi írnok szobra látható, ez került be Minajev gyűjteményébe is (N38/16).

A budapesti *Kaszás Ivánt* a *Kisgrafika Értesítő* 1964. decemberi száma említi az új tagok között¹¹²⁸. A KBK 1970-es cserelista¹¹²⁹ tanúsága szerint a következő grafikusok munkáiból voltak cserelapjai: Tempinszky István, Fery Antal, Menyhárt József, Nagy Árpád, Gácsi Mihály, Stettner Béla. A Minajev-gyűjteményben szereplő kisgrafikái: ex libris piknikező nőalakkal Stettner Bélától (N22/102), ill. két újévi lap Fery Antaltól (N28/9, N33/6). Házassági értesítőjét is Fery Antal készítette 1964-ben (Zajkó Róza, Kaszás Iván házasságot kötöttek, op. 344).

Foglalkozás, lakóhely alapján sem beazonosítható személyek¹¹³⁰

Magyarzsákodi Pásint József valószínűsíthetően azonos az Erdélyi Szépmíves Céh tagjainak névsorában szereplő ilyen nevű személlyel¹¹³¹. Ex librisét Máthé Zoltán Ferenc készítette 1930-ban. Egy diák fapadon ülve, gyertyafényben olvas (N3/17).

Zsu (Zsuzsa) egy táncot szerető nő, aki nevére Nagy László Lázár készített grafikát (N11/22)¹¹³².

11.2.3.4. Kiemelkedően híres magyar emberek nevére készült ex librisek

A következőkben közismert emberek ex libriseit mutatom be, akik ugyan szélesebb körű ex libris gyűjtéssel nem foglalkoztak, de akiknek könyvjegyei nemzetközi hírűvé válva megtalálhatók az orosz gyűjteményben is. Az ex librisek motívumkincse sok szempontból utal a tulajdonos foglalkozására, hobbjára, ill. személyiségére.

Berda József (1902–1966) költő, József Attila barátja. Költészetének stílusa Rabelais-t idézi. Berda a lét hétköznapi örömeiről, pl. az evés-ivás élvezetéről írt ódai hangú, epigrammatikus tömörségű szabadverseket¹¹³³. Fery Antal által készített ex librise is erre utal, melyen étellel-itallal terített asztal látható (Rudomino, N19/32). A Kertész Dénes nevére készült, róla megemlékező in memoriam lapon is megjelenik a gasztronómia témája, egy piknikező férfival.¹¹³⁴

¹¹²⁷ Nagy László Lázár adatközlése, 2012. 10. 11.

¹¹²⁸ Új tagok, KBK Értesítő, 1964. december, 150.

¹¹²⁹ KBK cserelista, Kisgrafika Értesítő 1970. december (függelék), 5.

¹¹³⁰ Róluk csak kevés, elszórt információk állnak rendelkezésünkre.

¹¹³¹ Erdélyi Szépmíves Céh Emlékkönyv, 1924–1944, 1990–1995. Összeállította: TAR Károly, Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár, 1995. 181.

¹¹³² Nagy László Lázár adatközlése, 2012. 10. 11. – A grafikus sem rendelkezik több információval a személyről.

¹¹³³ Berda József, In. *A magyar irodalom története 1945–1975*. Szerk. BÉLÁDI Miklós, Akadémiai K., Bp, 1986, <http://mek.oszk.hu/02200/02227/html/02/133.html>

¹¹³⁴ A felirat: *Ex libris Dr. Kertész D., In memoriam Berda József 1902–1996*. (grafikus: Kékesi László), In. *Internationale Exlibris-Ausstellung, Dichter und Dichtung im Exlibris*, von SCHWARZ Herbert, Helmbrechts, Kronach 1982. 35.

Hofi Géza (1936–2002) színművész, humorista, a Halhatatlanok Társulatának örökös tagja, a magyar kabaré történetének egyik leghíresebb és legtöbbet emlegetett alakja. Kiemelkedő képességei a muzikalitás, az improvizációs készség¹¹³⁵. Könyvjegyén személyére utalóan színész szerepel, szomorú-vidám álarccal (N11/28, grafikus Trojan Marian József).

Jandó Jenő (1952–) zongoraművész a standard klasszikus zeneirodalom egyik legkiválóbb előadója, Beethoven, Mozart és Schubert összes zongoraszonátája, Mozart 27 zongoraversenye van repertoárján. Ugyanakkor Liszt és Bartók műveinek avatott tolmácsolójaként is elismert¹¹³⁶. Ex librisén legfőbb attribútuma, a zongora látható (N28/17, graf. Takács Dezső).

Kodály Zoltán (1882–1967) zeneszerző, zenetudós, népzene kutató, az összehasonlító népzene tudomány megalkotója. Ex librisén tevékenységére utalóan énekesmadár, hárfa és népi motívumok szerepelnek (op. 294, N19/9, graf. Fery Antal). Az 1962-ben készített ex libris történetéhez adalékul szolgál, hogy az 1969-es pretoriai Art Museum magyar ex libris kiállításának meghívóján, és persze a kiállításon is szerepelt¹¹³⁷, ezáltal egészen a Dél-afrikai Köztársaságig eljuthatott hazánk egyik leghíresebb ex libris készítőjének, és Kodály Zoltánnak a híre. A kiállítás nagy sajtóvisszhangot kapott.¹¹³⁸ Fery Antal egyébként halála után több in memoriam lapot is készített Kodályra emlékezve, ezek közül legismertebbek a születése 100. évfordulójára, 1982-ben alkotottak (op. 1563, op. 1610, 1610/a).¹¹³⁹

Szász Endre (1926–2003) festő, grafikus. A klasszikus elemeket a szürrealista stílussal ötvözve alakította ki sajátos stílusát: „Az ötvenes években még természet utáni, realista képeket festettem, gyűjtöttem az ismereteket, míg lassan kialakult a filozófiám, egyéni stílusom”¹¹⁴⁰ – vallja a művész. A Minajev-gyűjteményben található könyvjegyét J. Szuszkiewicz (N4/6) készítette, melyen ülő Krisztus-szobor látható, utalva a festő vallásos tárgyú műveire.

Ortutay Gyula (1910–1978) néprajztudós, művelődéspolitikus. 1946-ban nevezték ki a néprajz professzorává a budapesti tudományegyetemen, s ettől fogva haláláig tanított az egyetemi Néprajzi Intézetben. 1949–1956 között az Ethnographia főszerkesztője volt, 1950-től pedig részt vett az akadémiai kiadású Acta Ethnographica szerkesztésében is. 1950–1954 között ugyancsak ő szerkesztette a szovjet folklorisztika eredményeiről beszámoló, fordításokat tartalmazó Szovjet Néprajztudomány című folyóiratot. 1946-tól a Magyar Néprajzi Társaság elnöke lett¹¹⁴¹. A moszkvai gyűjteményben szereplő könyvjegye

¹¹³⁵ *Hofi Géza*, http://hu.wikipedia.org/wiki/Hofi_G%C3%A9za; *Hofi Géza*, In. *Magyar színházművészeti lexikon*. Főszerk. SZÉKELY György, Akadémiai K., Budapest, 1994., <http://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz10/244.html>

¹¹³⁶ *Jandó Jenő, Biográfia, Budapest Music Center*, <http://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=ZENESZ&id=671>

¹¹³⁷ *Hírek*, Kisgrafika Értesítő, 1969. augusztus, 582.

¹¹³⁸ Uo., 582.

¹¹³⁹ *Fery Antal élete*, i. m. 2005.

¹¹⁴⁰ ROSTA Erzsébet: *Szász Endre születésnapjára*, <http://www.erzsebetrosta.hu/Egyeb-erdek-es-irasok/szasz-endre-szuletesnapjara.html>

¹¹⁴¹ *Ortutay Gyula*, In. *Magyar néprajzi lexikon*, IV. köt., Főszerk. VARGYAS Lajos, Akadémiai K. Budapest, 1981, 114–115.

néprajzi irányultságát tükrözve népviseletbe öltözött párt ábrázol, metszője Buday György (N26/2).

A neves költőnk, *Radnóti Miklós* (1909–1944) nevére készített ex libris is Buday alkotása (N26/1). Buday György családjával 1924-ben költözött Szegedre, ahol hamarosan bekapcsolódott az egyetemi ifjúság mozgalmaiba, vezetője lett a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának¹¹⁴². A csoporthoz tartozott többek között Ortutay Gyula és Radnóti Miklós is. Buday fametsző tevékenysége mindig szorosan összekapcsolódott barátai munkájával, illusztrációkat készített például Ortutay néprajzi gyűjtéseire, Radnóti költeményeire stb. A Radnóti számára készített könyvjegy félabsztrakt figurája szív alakú mellkasával, a testen áthajló virággal kifejezi Radnóti költészetének lényegét, és utal az 1930-as években egyre jobban eluralkodó embertelenségre, a kor nyugtalanságára. (16/12. sz. melléklet)

Az ex librishez kapcsolódik az „Estefelé” című Radnóti-vers, melynek ajánlása: „Fametszet, Buday Györgynek” (1932):

„A zápor már / a kertfalon futott, / fiatal zápor volt: /pirulós!

Szoknyáját összekapta és / kék ég derült / a lábaszárán.

Majd csönd lett. / Az útja villogott / s a fákra esti kóc ült.

Két bokor játszott később / mocogva máriást, / lapjaik pattogtak / s fölhangzott nevetésök.

Ültem. Köröttem / leültek a rózsák / és rámszusztogtak.

Az égen két szerető / szíve röpi, / két késői / nyögdecselő galamb.”¹¹⁴³

László Gyula (1910–1998) régészprofesszor mint grafikus mutatkozott be *Mátyás Vilmos* nevére készített, nőalakot népviseletben ábrázoló könyvjegyével (N26/8). A neves professzor így vall e tevékenységéről: „Magam nem művelem ezt a műfajt, csak barátságból csinállok egyet-egyet”¹¹⁴⁴. Ex librise jelentőségét növeli, hogy az OSZK anyagában nem szerepel. *László Gyula* a grafika műfajában egyébként többirányúan is alkotott, gondolhatunk itt linómetszetű újévi üdvözlő lapjaira, rajzaira¹¹⁴⁵. *Fery Antal*hoz, a neves grafikushoz fűződő jó kapcsolatát mutatja, hogy *Fery Antal* az ő számára is készített ex librist 1981-ben (op. 1492).

Károlyi Mihály (1875–1955) gróf, liberális politikus, 1918–1919 folyamán rövid ideig Magyarország miniszterelnöke, majd köztársasági elnöke. 1911-ben készült francia nyelvű ex librisét (N41a/9, De la bibliotheque du Comte Michel de Karolyi) *F. Bayros* alkotta, pamlagon fekvő nő és köpenyes férfi alakjával.

Az utóbb bemutatott, híres emberek nevére szóló ex librisek közül az Országos Széchényi Könyvtár állományában nem lelhető fel, tehát kuriózumnak számít a *Hofi Géza*, *Jandó Jenő*, *Kodály Zoltán*, *Szász Endre* nevére készített könyvjegy¹¹⁴⁶.

¹¹⁴² GALAMBOS Ferenc: *Buday György ex libris művészete*, Kisgrafika Értesítő, 1970. augusztus, 675.

¹¹⁴³ *Radnóti Miklós összes versei és versfordításai*, Szerk. RÉZ Pál, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1963. 74.

¹¹⁴⁴ ARATÓ Antal: *A barátság jegyében: László Gyula és Fery Antal kisgrafikái*, Kisgrafika 1993/2. sz., 9.

¹¹⁴⁵ LÁSZLÓ Gyula: *Arckép és kézírás*, Új Horizont, Bp. 1992. – Ez 60 jeles kortársának a portréját tartalmazza, a személy egy-egy kéziratának bemutatásával.

11.2.3.5. *Az ex libris rendelők foglalkozás szerinti megoszlása – komparatív vizsgálat (A Rudomino Könyvtár adatainak összevetése a KBK 1971-es és 1959–2003-as tagsági adataival)*

A Rudomino Könyvtár *magyar ex libris rendelők, tulajdonosok* foglalkozás szerinti megoszlásának vizsgálata során a következő szempontokat követtem.

A több személy (pl. házaspárok, család több tagja) részére készített ex librisek, kisgrafikák esetén mindegyik személy beazonosítását elvégeztem. Az ugyanazon név többféle változatát egynek vettem az elemzés során. A nem egyéni tulajdonost jelölő intézményi és alkalmi ex libriseket, grafikákat értelemszerűen nem soroltam be az egyéni megrendelők vizsgálati körébe. A külföldi megrendelők nevére szóló ex libriseket a külföldiekénél vizsgálom. A kisgrafikákon szereplő 377 „tulajdonosból” ily módon 252 különböző magyar személyt jelölő tulajdonos képezte a vizsgálat tárgyát. Pontos beazonosíthatóság hiányában ezek közül kiestek az olyan – monogrammal, csak vezetéknevvel, vagy csak keresztnévvel jelölt – nevek, melyeknél a név, ill. személy beazonosítása más forrásból sem volt lehetséges. Ily módon 230-ra szűkült a kutatható nevek száma. Több év kutatómunkája eredményeként ezek közül mint a név hordozója (ez lehetett valamely ismert megrendelő rokona, hozzátartozója stb.) beazonosításra került 180 személy, ebből 165 egyén foglalkozása is beazonosíthatónak bizonyult. A többi személy kilétére nézve az átnézett források (belépési nyilatkozatok, KBK tagsági listák, cserejegyzékek, lexikonok, jegyzékek stb.) és szakirodalom egyike sem nyújtott támpontot, ill. a személyes megkeresések, kapcsolatfelvételek során sem akadt, aki beazonosítsa őket. Ennek több oka is lehet: a család kihalása, az utódok érdektelensége a téma iránt, és főleg az ex libris gyűjtőket vizsgáló szakirodalmi írások, adatok gyér volta.

Az ex libris gyűjtők, és szervezeti bázisuk, a Kisgrafika Barátok Köre tagsága a következő három fő csoportra osztható: *művész, gyűjtő- és pártoló* tagság. A művészek szerepe kettős: szerepelnek mint ex libris készítők, de – ahogy a számadatok is tükrözik – az ex libris gyűjtők élvonalát is ők képezik. A gyűjtők és a pártoló tagok közt nem húzható éles határ, az egykori pártoló tagok gyakran válnak aktív gyűjtővé.

A foglalkozások bemutatásánál a következő főbb kategóriákat, szempontokat vezettem be. A *képzőművész* kategóriában összevontan tárgyalom a képzőművészet különböző irányait (festészet, grafika, fotóművészet, iparművészet) művelőket. Gyűjtőfogalomként kezelem a *jogászokat* (ügyvédek, ügyészek, bírók, jogtanácsosok), a *mérnököket* (építészmérnök, agrármérnök, gépészmérnök), a *szépirókat* (költők-írók), a *tisztviselőket* (ellenőr, adminisztrátor, pénzügyi előadó stb.). Az *előadóművészek* kategóriába sorolom a színészeket, énekművészeket, zenészeket. Az általános és középiskolai tanárokat, szakoktatókat, ill. egyetemi tanárokat mint *pedagógusokat* szintén egy kategóriában tárgyalom. Ahol valaki több foglalkozásba is besorolható volt, prioritást állítottam fel.

Mindezeket figyelembe véve a Rudomino Könyvtár anyagában szereplő, beazonosítható ex libris rendelők foglalkozás szerinti megoszlása, az ex libris gyűjtők

¹¹⁴⁶ *Ex libris, OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár*, http://nektar1.oszk.hu/LVbin/LibriVision/lv_view_records.html

demográfiai struktúrájának kvantitatív vizsgálata számszerűsítve a következő eredményeket mutatja. (1. sz. táblázat)

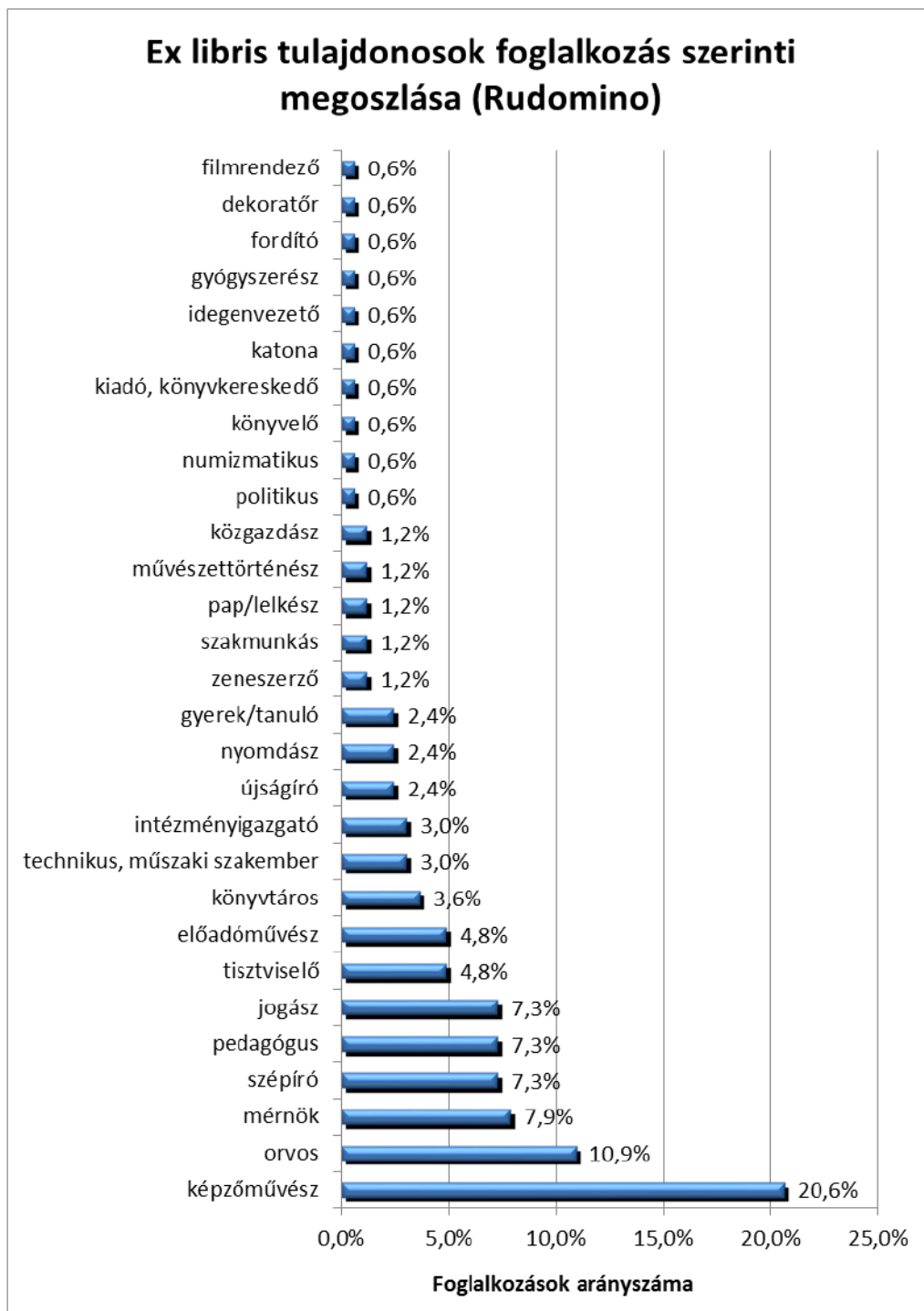
1. sz. táblázat: Ex libris tulajdonosok foglalkozás szerinti megoszlása (Rudomino)

Foglalkozás	db		
képzőművész	34	szakmunkás	2
orvos	18	pap/lelkész	2
mérnök	13	művészettörténész	2
szépíró	12	közgazdász	2
pedagógus	12	politikus	1
jogász	12	numizmatikus	1
tisztviselő	8	könyvelő	1
előadóművész	8	kiadó, könyvkereskedő	1
könyvtáros	6	katona	1
technikus, műszaki szakember	5	idegenvezető	1
intézményigazgató	5	gyógyszerész	1
újságíró	4	fordító	1
nyomdász	4	dekoratőr	1
gyerek/tanuló	4	filmrendező	1
zeneszerző	2	Összesen	165

A KBK elsődlegesen grafikai egyesület funkciójából adódóan természetesen következik, hogy a tagság többsége grafikus, akik gyakran maguk számára készítenek ex librist, tehát gyűjtők is egyben. Így érthető, hogy a moszkvai anyag tulajdonosai közül az előzetes hipotézisnek megfelelően a legnagyobb számban *képzőművészek* szerepelnek (34). Őket követik az *orvosok* (18), a *mérnökök* (13), a *szépírók* (12), a *jogászok* (12), a *tisztviselők* (8), az *előadóművészek* (8), a *könyvtárosok* (6), a *technikusok, műszaki szakemberek* (5), az *intézményigazgatók* (5), az *újságírók* (4), a *nyomdászok* (4), a *tanulók* (4). Két fővel szerepelnek a *zeneszerzők*, a *szakmunkások*, a *papok (lelkészek)*, a *művészettörténészek*, a *közgazdászok*. Mindössze egy személy fordul elő a következő foglalkozásokat tekintve: *politikus*, *numizmatikus*, *könyvelő*, *kiadó*, *katona*, *idegenvezető*, *gyógyszerész*, *fordító*, *filmrendező*, *dekoratőr*.

A foglalkozások e széles skálája mutatja az ex libris gyűjtés és készíttetés széles körű elterjedtségét, melyet elősegítettek a Kisgrafika Barátok Köre által szervezett népszerűsítő előadások, kiállítások, a kör által terjesztett kiadványok, katalógusok, szórólapok (lásd korábban).

A foglalkozás szerinti megoszlást, az ex libris gyűjtők demográfiai struktúráját százalékos arányban a következő grafikonon szemléltethetjük. (6. sz. diagram)

6. sz. diagram: Ex libris tulajdonosok foglalkozás szerinti megoszlása (Rudomino)

A Rudomino Könyvtár ex libris anyaga demográfiai mutatói szerint többségében a szellemi foglalkozásúak váltak ex libris gyűjtővé, ezek közül kiemelkedő a *képzőművész* tagok (20,6%) mellett az irodalommal, a könyvekkel közeli kapcsolatban álló *szépirók* (költők-írók) aránya (7,3%). Nagy hányadot tesznek ki a könyvet olvasó, a művészet iránt szakmájukból kifolyólag is érdeklődő rétegek: a *pedagógusok* (7,3%), a *könyvtárosok* (3,6%), az *előadóművészek* (4,8%). Az *orvosok* (10,9%), *mérnökök* (7,9%), *jogászok* (7,3%) mint mecénások szintén jelentékeny számban képviseltetik magukat. Míg a

tisztviselők 4,8%-kal képviselve vannak, mindössze két *szakmunkás*, egy eladó és egy női szabó szerepel a megrendelők közt, mely csupán 1,2%-os arányt jelent.

A szellemi foglalkozásúak fölénye magyarázható e réteg ezirányú érdeklődési köre és tehetősebb volta mellett azzal is, hogy 1945 után a szellemi foglalkozásokban, az értelmiségi szakmák jelentős részében tömegesedés indult meg.¹¹⁴⁷ A munkajellegcsoportokra irányuló kutatások kimutatták, hogy 1949 és 1990 között a vezetők és az értelmiségiek aránya kilencszeresére, a középszintű szellemieké 2,7-szeresére nőtt¹¹⁴⁸.

Korosztályt tekintve a pedagógusok, szülők valamennyi kiskorút, *tanulót* (2,4%) is vonzottak a körbe, de ez az arány elenyésző. Ez magyarázható az ex libris önálló grafikai lapként való gyűjtése inkább felnőttek körében való elterjedtségével, ill. a könyvgyűjtéshez kapcsolódó szerepével, anyagiakat is igénylő voltaival – ezen okokból a tanulók még nem tekinthetők aktívan részesnek. Másrészt a KBK tagságában mindig is jellemzően a közép- és idősebb korosztály képviseltette magát nagyobb százalékos arányban. (Erről részletes kimutatást lásd a későbbiekben a Belépési nyilatkozatok kapcsán.)

Természetesen mint minden felmérésnek, szűrőtesztnek, e vizsgálatnak is megvannak a tévedési rátái, „torzulásai”, hisz esetleges a vizsgált személyek köre és száma; esetünkben egy gyűjteményről, ill. azon belül annak beazonosítható ex libris készítettőiről van szó, ez pedig többszörös szűkítést jelent¹¹⁴⁹. Mégis azt állíthatjuk, hogy a 230 beazonosítható személyből foglalkozás szerint is beazonosított 165 megrendelő mindenképpen hiteles és elég tág vizsgálati bázist képez, a rendelkezésünkre álló adatok fontos következtetésekre adnak lehetőséget. Ezek helytállóságát, mérvadó jellegét alátámasztandó (ill. némileg árnyalendő) következzen két további statisztikai vizsgálat: a *Kisgrafika Barátok Köre 1971-es évi tagságának foglalkozás szerinti vizsgálata*, ill. a *KBK Irratárában fellelhető, 1959–2003 közti belépési nyilatkozatok* adatainak bemutatása, melyek további konzekvenciákra adnak lehetőséget.

A Rudomino Könyvtár anyaga felmérési adatait összevetve a Kisgrafika Barátok Körének tagsági belépői alapján felállítható, az 1959–2003 közötti országos arányszámokkal, ill. egy konkrét évet, az 1971-es év statisztikai adatait vizsgálva reálisabb képet kaphatunk a 20. század második fele ex libris gyűjtőinek foglalkozási rétegzettség szerinti sokszínűségéről. A három különböző időpontban, helyzetben mért adatok komparatív elemzése többféle keresztmetszetből mutatja be a XX. század második fele ex libris készítettőinek foglalkozás szerinti megoszlását, bizonyos szempontokból kiegészíti egymást. Ugyanakkor a három felmérés összehasonlító vizsgálatát nehezítő tényezők a következők. Az elemzett időintervallum csak részben fedi egymást, a vizsgálati korpusz, a feltárt adatok mennyisége nagyon különböző, ill. a vizsgált forráscsoportok milyensége is eltérést mutat: egy könyvtári gyűjtemény hungarika állományának ex libris rendelői más szempontból lehatárolt bázist jelentenek, mint a KBK-ba való belépési statisztika egy

¹¹⁴⁷ VALUCH Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*, Osiris Kiadó, 2005., 158.

¹¹⁴⁸ Uo., 104. – Az értelmiségi szakmák tömegesedése mellett a szakmunkások aránya a kétszeresére, a betanított munkásoké 3,5-szeresére, a mezőgazdasági munkásoké 1,7-szeresére nőtt. Ugyanakkor a kiskereskedők és kisiparosok aránya, valamint a segédmunkásoké a felére, az önálló parasztoké a negyvenkettőre csökkent.

¹¹⁴⁹ A be nem azonosítható személyek köre további kisebb módosulásokat eredményezhet az adatokban.

évének elemzése, ill. közel fél évszázad belépési adatainak vizsgálata. A nagyobb időbeli intervallum, ill. az ex libris rendelők és készítők nemzetközi szintű támogatása egy adott gyűjteményre nézve ugyanakkor árnyaltabb adatolásra adnak lehetőséget, mint az egy évre szűkített bemutatás.

A három vizsgálat tehát több szempontból erősíti, kiegészíti egymást, együttes bemutatásuk realisabb irányba tereli a moszkvai anyag vonatkozásában leszűrt következtetéseket.

Korábban már bemutattam, hogy a moszkvai gyűjtemény időhatára a gyűjtők és grafikusok tekintetében is főként az 1960–70-es évekre terjed ki. Mindezt érdekes összevetésekre ad lehetőséget a *Kisgrafika folyóirat 1972/1. számában közölt statisztikai kimutatás*, mely szintén a tagság foglalkozás szerinti megoszlására irányult, az *1971-es évet* alapul véve¹¹⁵⁰. (2. sz. táblázat)

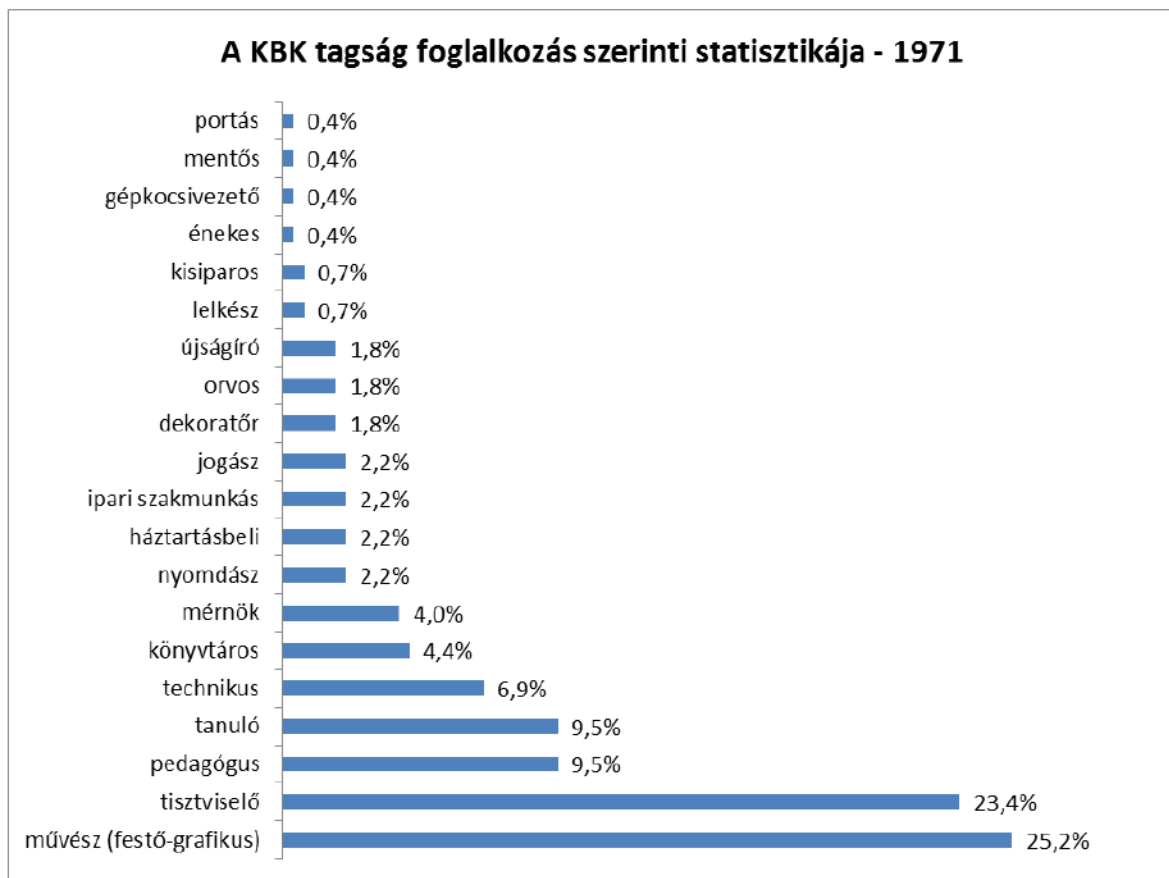
2. sz. táblázat: A KBK tagság foglalkozás szerinti statisztikája – 1971

Foglalkozás	db		
művész (festő-grafikus)	69	jogász	6
tisztviselő	64	dekoratőr	5
pedagógus	26	orvos	5
tanuló	26	újságíró	5
technikus	19	lelkész	2
könyvtáros	12	kisiparos	2
mérnök	11	énekes	1
nyomdász	6	gépkocsivezető	1
háztartásbeli	6	mentős	1
ipari szakmunkás	6	portás	1
		Összesen	274

A 274 vizsgált tag a következően oszlik meg. A Rudomino Könyvtár gyűjteménye ex libris rendelőknek foglalkozás szerinti megoszlásával részben hasonlóságot mutat, amennyiben itt is többségben vannak a *művészek* (festők-grafikusok): 69. Nagy számarányban szerepelnek a *tisztviselők* (64), mely részben annak tudható be, hogy a kimutatás készítői ebbe a kategóriába sorolták a beosztott hivatalnokokat, irodai alkalmazottakat, titkárokat, adminisztrátorokat, ill. a magasabb beosztású tisztviselőket egyaránt. Másrészt ez a réteg nagy számarányban lépett be a Kisgrafika Barátok Köre kötelékébe a személyes érdeklődésen túl a szocialista éra kultúrpolitikájától ösztönözve, mely szorgalmazta a kulturális egyesületekhez tartozást.

A *pedagógusok* (26) és a *könyvtárosok* (12), ill. az általuk vonzott *tanulók* (26) viszonylag nagy számarányban szerepelnek. Ezután következnek a *technikusok* (19), a *mérnökök* (11), a *nyomdászok* (6), a *jogászok* (6), *ipari szakmunkások* (6), *dekoratőrök* (5), *orvosok* (5), *újságírók* (5). Kis számban szerepelnek a *lelkészek* (2), a *kisiparosok* (2), és mindössze egy-egy *énekes*, *gépkocsivezető*, *mentős*, *portás* fordul elő. A statisztika külön kiemeli a *háztartásbelieket* (6). Mindezt százalékos megoszlásban a következő diagram mutatja. (7. sz. diagram)

¹¹⁵⁰ A KBK tagsága a statisztika tükrében, Kisgrafika 1972/1. sz., 24.

7. sz. diagram: A KBK tagság foglalkozás szerinti statisztikája, 1971

Összességében láthatjuk tehát, hogy a többség szellemi foglalkozású, kis hányad a fizikai munkás. Bár a statisztika készítője kommentárjában kevesli a *tanulók* számát¹¹⁵¹, ez a 9,5% a mai arányokkal összevetve – és a moszkvai anyagban szereplő 2,4%-al szemben – tekintélyes számarány.

Bár az 1971-es KBK-s statisztika felmérésben szerepelnek a *nyugdíjasok* is (18 fő), én a foglalkoztatottsági táblázatban ezt az adatot nem szerepeltetem, mivel a nyugdíjas nem tekinthető foglalkozásmegjelölésnek, s ennek beszámítása torzítaná a foglalkozás szerinti arányokat¹¹⁵². Az így előállt szám adatok realisabb összevetésre adnak módot a Rudomino Könyvtár anyagával. A közületi tagokra az intézményi ex librisek kapcsán a későbbiekben térek ki.

A harmadik, tágabb összevetési lehetőség a *Kisgrafika Barátok Köre belépési nyilatkozatai (1959–2003)*¹¹⁵³ alapján felállítható foglalkozási rétegzettség. E tágabb időintervallum vizsgálatával születhet a legrealisabb kép a foglalkozási rétegzettség sokszínűségéről, ugyanakkor e vizsgálat több szempontból más eredményeket mutat, mint

¹¹⁵¹ *A KBK tagsága a statisztika tükrében*, Kisgrafika 1972/1. sz., 24.

¹¹⁵² Ez másrésztől nem zárja ki, hogy a pontos foglalkozással jelöltek egy része ne lehetne egyúttal nyugdíjas.

¹¹⁵³ Az 1959–2003 közti *Belépési nyilatkozatok* a KBK Irattárában találhatóak, 1–540. sorszám alatt. (Ez nem jelenti a belépési nyilatkozatok teljes körét, mert a KBK Irattárának többszöri költözése, egyéb körülmények révén tűnhettek is el nyilatkozatok, ill. nem minden tag töltött ki ilyen formanyomtatványt.) Az ezeken megjelölt foglalkozásokat veszem alapul a statisztikához.

a kisebb időintervallumot, és sokkal kevesebb vizsgált személyt átfogó másik két statisztikai elemzés.

Az adatok összesítése során értelemszerűen nem számítottam be a 28 nyugdíjast. 18 belépő esetén nem volt jelölve foglalkozás. A 34 intézményi tulajdonost szintén kivettem a szűrésből. Ily módon az 540 belépőből 460 volt a felmérés alapját képező egyedi tulajdonos.

Az egyes foglalkozásokat¹¹⁵⁴ csoportosítva bizonyos egységesítő, felettes kategóriákat állítottam fel a következő módokon.

Egészségügyi alkalmazott: védőnő, közegészségügyi ellenőr, mentőápoló, műtőssegéd, hematológiai szakasszisztens, gyógyszerész.

Előadóművész: énekes, énekművész.

Intézményigazgató: könyvtárigazgató, könyvtárvezető, kollégiumi vezető, művelődésiközpont-igazgató, postaigazgató, igazgató.

Jogász: ügyvéd, jogtanácsos, járásbírói tanácsvezető bíró, jogász.

Képzőművész: grafikusművész, festőművész, fametsző, kerámiafestő, képgrafikus, fotográfus, szobrász, keramikus, litográfus, illusztrátor.

Kereskedő: boltvezető, könyvesboltvezető, anyagbeszerző, kereskedelmi vezető.

Mérnök: gépészmérnök, építészmérnök, villamosmérnök, épületgépész, kertészmérnök, vegyészmérnök, magasépítő üzemmérnök, agrármérnök, mezőgazdasági mérnök, gyári fejlesztőmérnök, tervezőmérnök, érintésvédelmi ellenőr, építésvezető.

Orvos: orvos, körzeti orvos, szemorvos, beutaló orvos, fogorvos, gyerekorvos, röntgenorvos, főorvos.

Pap/lelkész: esperes, plébános, református lelképásztor, lelkész, evangélikus lelkész.

Pedagógus: tanár, tanító, általános iskolai tanár, óvónő, rajztanár, zenetanár, gimnáziumi tanár, pedagógus, egyetemi tanár, főiskolai docens, egyetemi adjunktus, szakoktató, gyakorlóiskolai tanár, nevelőtanár, főiskolai tanár, középiskolai tanár.

Segéd-/betanított munkás: címfestő, betanított munkás, segédmunkás, portás, postai segédmunkaerő.

Szaktanácsos: marós, anyagraktáros, esztergályos, bőrdíszműves, dekoratőr, MÁV alkalmazott, műszerész, fodrász, lakatos, könyvkötő, gyártmányszerkesztő, díszárgyékészítő, órásmester, szerkesztő-rajzoló, szobafestő, csőszerelő, díszletfestő, rendezőasszisztens, kirakatrendező, látszerész, nyomdász, géplakatos, műköves, szobafestő, mázoló, tapétázó, orvosi műszerész, raktáros, kereskedelmi eladó, villanyszerelő, kisiparos.

Szépirodalom: költő, író.

Tanuló: tanuló, egyetemi hallgató, főiskolai hallgató, gimnáziumi tanuló, balettnövendék.

Technikus: vasútiüzemi technikus, elektrotechnikus, építésztechnikus.

Tisztviselő: titkárnő, pénzügyi előadó, TMK előadó, színházi titkár, MSZMP politikai munkatárs, ügyviteli alkalmazott, asszisztens, adminisztrátor, gépirónó, tudományos

¹¹⁵⁴ A főbb kategóriákon belül az egyes foglalkozások a belépési nyilatkozatokon szereplő megnevezéssel szerepelnek.

segéderő, ügyviteli szervező, oktatási dolgozó, műszaki szerkesztő, üzemanyag előadó, műszaki rajzoló, levéltári dolgozó, levéltári előadó, műszaki előadó, irodai dolgozó, tervezőgrafikus, kalkulátor, járásbírósi előadó, szerkesztő, személyzeti előadó, vállalati ügyintéző, magyar nemzeti banki tisztviselő, minisztériumi osztályvezető, pénzügyi tisztviselő, főosztályvezető, könyvraktárvezető, termelésvezető, kirendeltségvezető, művészeti főelőadó, végrehajtó bizottsági titkár, vállalati szakszervezeti titkár, pénzügyi revizor, fiókellenőr, tanulmányi felügyelő, élelmezésvezető, megyei tanácselnök, számviteli osztályvezető, osztályvezető, ellenőr.

E foglalkozási kategóriák számbeli megoszlását a következő táblázat mutatja.

3. sz. táblázat: A KBK tagság foglalkozás szerinti megoszlása a belépési nyilatkozatok alapján (1959–2003)

Foglalkozás kategória	db		
pedagógus	95	botanikus	2
képzőművész	81	állatorvos	2
tisztviselő	60	közgazdász	2
szakmunkás	38	történész	2
tanuló	32	háztartásbeli	2
mérnök	28	mozdonyvezető	1
könyvtáros	24	filmrendező	1
orvos	18	üzletkötő	1
jogász	11	statisztikus	1
intézményigazgató	10	kémikus	1
egészségügyi alkalmazott	8	szépipró	1
pap/lelkész	5	háztömbbizalmi	1
technikus	5	népművelő	1
segéd-/betanított munkás	4	programozó	1
kereskedő	4	néprajzkutató	1
könyvelő	3	katonatiszt	1
matematikus	3	művelődéstörténész	1
újságíró	3	fordító	1
művészettörténész	2	művelődésszervező	1
előadóművész	2	Összesen	460

A moszkvai anyaggal és az 1971-es tagság vizsgálati eredményeivel összevetve itt – bár szintén nagy számban szerepelnek – nem a képzőművész tagok állnak az élen, hanem a *pedagógusok* (95 fő, 20,7%). Őket követik a *képzőművészek* (81 fő, 17,6%), ez százalékosan kisebb arányt jelent, mint a másik két statisztikában.

A *tisztviselők* (60) száma és aránya a belépési nyilatkozatok tág intervallumában nagyobb százalékot képvisel (13%), mint a Rudomino Könyvtár adatai alapján leszűrt 4,8%, mely ugyanakkor kevesebb százalékos adat, mint az 1971-es felmérésnél tapasztalt 23,4%. Ennek számos oka lehet, többek között az, hogy e réteg valószínűleg eleve kevesebb lapot készített, már csak anyagi helyzetéből adódóan is, és kevésbé volt módja

lapjai széles körű, főként külföld felé való cseréjére. A Kisgrafika Barátok Körébe való jelentkezés másrészt nem jelentett feltétlenül gyűjtővé válást bizonyos rétegek számára, sokan megelégedtek az összjövedeleken való időnkénti részvétellel.

A belépési nyilatkozatok tanúsága szerint is kicsi a *szakmunkások* százalékos aránya (38 fő, 8,3%), az 1971-es felmérésben még kevesebb (6 fő, 2,2%), a moszkvaiban pedig a legcsekélyebb (2 fő, 1,2%).

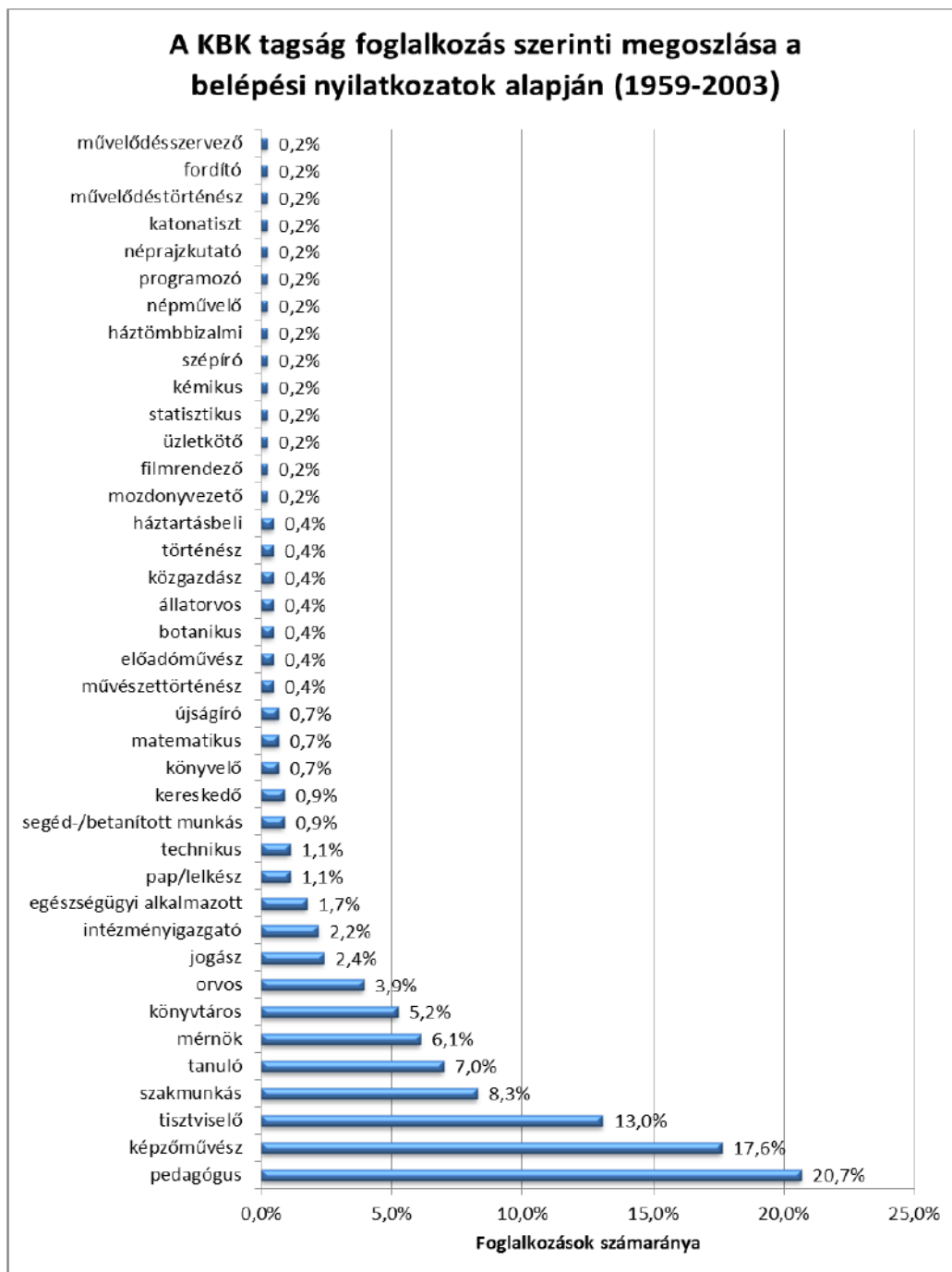
A belépési nyilatkozatok alapján feltűnő a *tanulók* viszonylag nagy száma (32 fő), mely 7% körüli arányt jelent. Ezt összevetve a másik két felméréssel: az 1971-es KBK-tagság adataihoz képest némileg kevesebb, mivel ott 9,5% az arány. A Rudomino Könyvtár anyagában viszont a gyerekek-diákok aránya elenyésző: 2,4%.

A *mérnökök* (28 fő), a *könyvtárosok* (24 fő) 6,1%-os, ill. 5,2%-os aránnyal képviseltetik magukat. Ezzel szemben a moszkvai anyagban a mérnökök nagyobb: 7,9%-os, a könyvtárosok pedig kisebb, 3,6%-os arányban szerepelnek. Az 1971-es felmérésben pedig közel egyforma, 4% és 4,4%-os arányban.

Az *orvosok* (18, ehhez hozzáadható még a 2 állatorvos), *jogászok* (11) is tíz fő felett képviseltetik magukat a belépési nyilatkozatok összesítése alapján, mely 4,3%-ot, ill. 2,4%-ot jelent. E két foglalkozás arányszáma meglepően alacsony az 1971-es statisztika alapján: 1,8% (orvos), 2,2% (jogász). A három felmérés közül ezek a foglalkozások a legnagyobb százalékos arányban a Rudomino Könyvtár gyűjteményében szerepelnek: 10,9%, ill. 7,3%. Ez is bizonyítja, hogy e rétegek bekapcsolódása a tényleges ex libris gyűjtésbe és cserébe, ill. lapjaik terjesztése, terjedése az egyik leghatékonyabb – anyagi tehetőségük okán is.

A belépési nyilatkozatok tovább leszűrhető adatai alapján a jogászokat követik az *intézményigazgatók* (10), az *egészségügyi alkalmazottak* (8), a *technikusok* (5), a *papok-lelkészek* (5), a *segéd- és betanított munkások* (4), a *kereskedők* (4). A *könyvelők*, *matematikusok*, *újságírók* 3-3 fővel szerepelnek. Az *előadóművészeket*, *történészeket*, *botanikusokat*, *háztartásbelieket*, *művészettörténészeket*, *állatorvosokat*, *közgazdászokat* 2-2 tag képviseli. Egy-egy fővel szerepelnek a következő szakmákból: *mozdonyvezető*, *szépirodás*, *statisztikus*, *katonatiszt*, *népművelő*, *üzletkötő*, *néprajzkutató*, *filmrendező*, *fordító*, *háztömbbizalmi*, *kémikus*, *művelődéstörténész*, *programozó*, *művelődésszervező*.

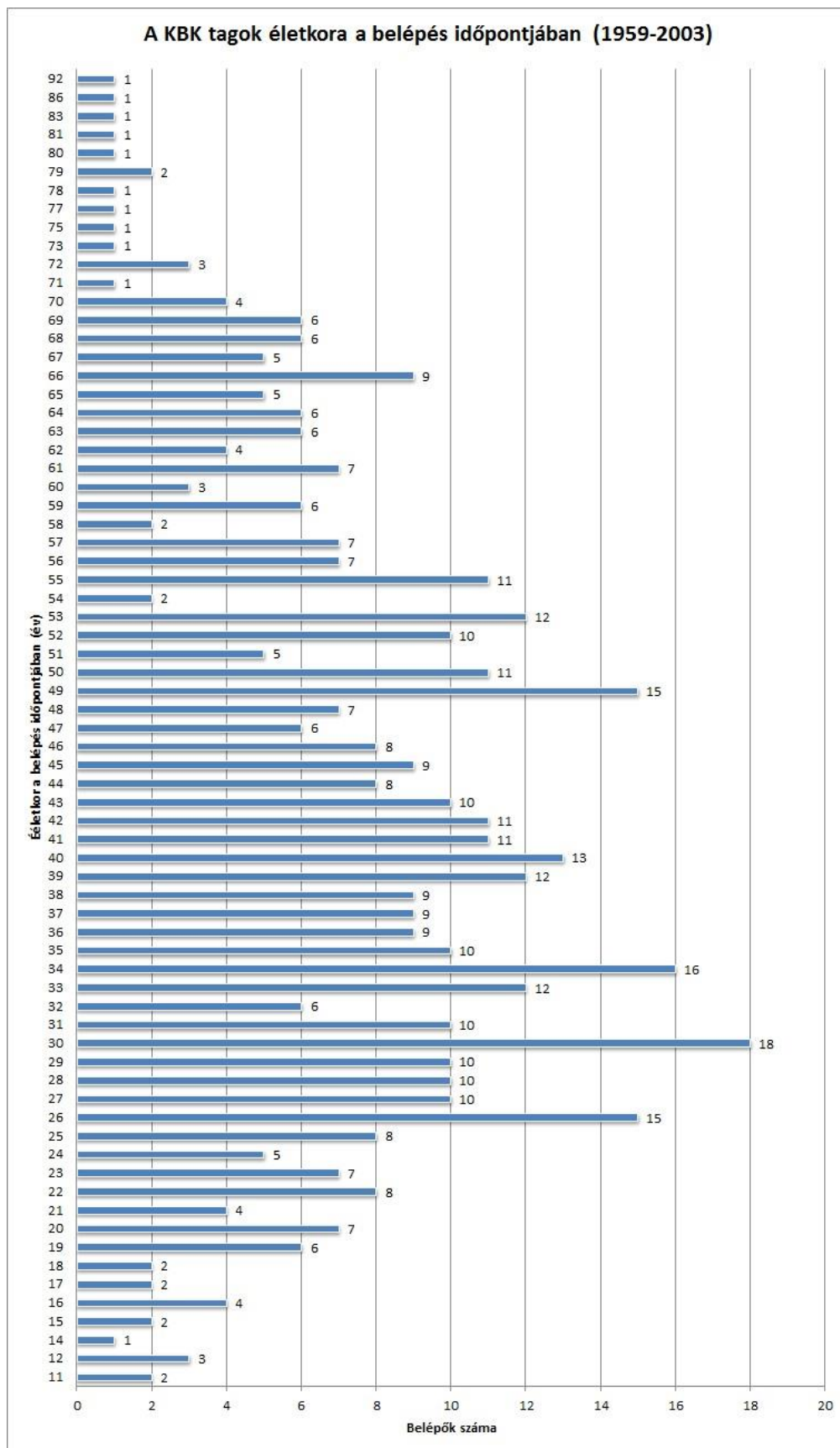
A következő diagram a részletezett százalékos megoszlást mutatja. (8. sz. diagram)

8. sz. diagram: A KBK tagság foglalkozás szerinti megoszlása a belépési nyilatkozatok alapján (1959–2003)

A belépési nyilatkozatok adataiból¹¹⁵⁵ leszűrhető a *KBK-ba belépők életkor szerinti megoszlása* is (9. sz. diagram). Ilyenfajta részletes kimutatást a másik két felmérés adatai nem tesznek lehetővé.

¹¹⁵⁵ A belépők mindegyikénél szerepel a belépés éve, és a belépők nagy százalékánál szerepel a születési év is. Az összesített statisztika ez alapján készült.

9. sz. diagram: A KBK tagok életkora a belépés időpontjában, a belépési nyilatkozatok alapján (1959–2003)

Eszerint a tagság korát tekintve főként a közép és idősebb korosztály közül került ki. A legtöbb, 18 fő 30 évesen lépett be, 34 évesen 26 fő. Kiemelkedik még a 26 és a 49 éves korosztály, 15-15 fővel.

A két szélső korhatár, a legfiatalabb (a 11 éves kor) 2 fővel, ill. a legidősebb (92 éves) 1 fővel van képviselve.

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a *KBK tagság többsége 26–70 éves kora között lépett be a Kisgrafika Barátok Körébe*, azaz a tanulók száma eltörpül a már munkaviszonyban állókhoz képest. Sokan nyugdíjas korban is tagok maradnak, ill. e korosztály is jelentős számban képviselteti magát a belépők között (ezt támasztják alá az 1971-es felmérés adatai is, melyben 18 fő mint nyugdíjas szerepel). Mint a KBK több éve aktív tagja megállapíthatom, hogy ez a korbéli megoszlás a KBK jelen állapotára is jellemző.

A metaanalitikus vizsgálati módszer, a három felmérés eredményeinek összevetése – annak ellenére, hogy az adatok tekintetében már csak a vizsgált kör különbözősége miatt sem várhattam teljes egybehangzást – több ponton egyezést mutat. Az előzetes hipotézisnek megfelelő a képzőművészek nagy számaránya, az értelmiség, a szellemi foglalkozásúak dominanciája. A pedagógusok, szépírók, mérnökök, könyvtárosok, orvosok, jogászok, intézményigazgatók, egészségügyi alkalmazottak, papok-lelkészek, újságírók, előadóművészek is viszonylag nagyobb arányban képviseltetik magukat. Kisebb számban szerepel a történész, botanikus, kémikus, matematikus, művészettörténész, művelődéstörténész, művelődésszervező, népművelő, programozó, építész, közgazdász, néprajzkutató. A tisztviselők, hivatalnokok viszonylag nagy számarányú csatlakozása az 1960–70-es években a szocialista kultúrpolitikának volt köszönhető. Kevés számban, de találhatóak szakmunkások, betanított munkások, kereskedők, háztartásbeliek. A tanulók viszonylagosan kis számarányban váltak gyűjtővé, ez a korábban már említett okokon kívül – anyagi tehetőség hiánya, más irányú elfoglaltságok – azzal is indokolható, hogy a műfaj egyfajta szellemi érettséget igényel. (Azaz e korosztály tagjai inkább idősebb korokban, felnőttként váltak gyűjtőkkel.)

Ezek a konzekvenciák nem általánosíthatók minden korra, alapvetően a XX. század második felének társadalmi viszonyait tükrözik. A foglalkozások változatos spektruma mutatja az *ex libris* gyűjtés és készíttetés széles körű elterjedtségét, melyet elősegített az ekkoriban felélénkülő hazai és nemzetközi kisgrafika élet, a Kisgrafika Barátok Köre 1959-es megalakulása, és ennek nyomán, ill. ezzel párhuzamosan a hazai és nemzetközi előadások, kiállítások, kongresszusok, kiadványok, katalógusok sora.

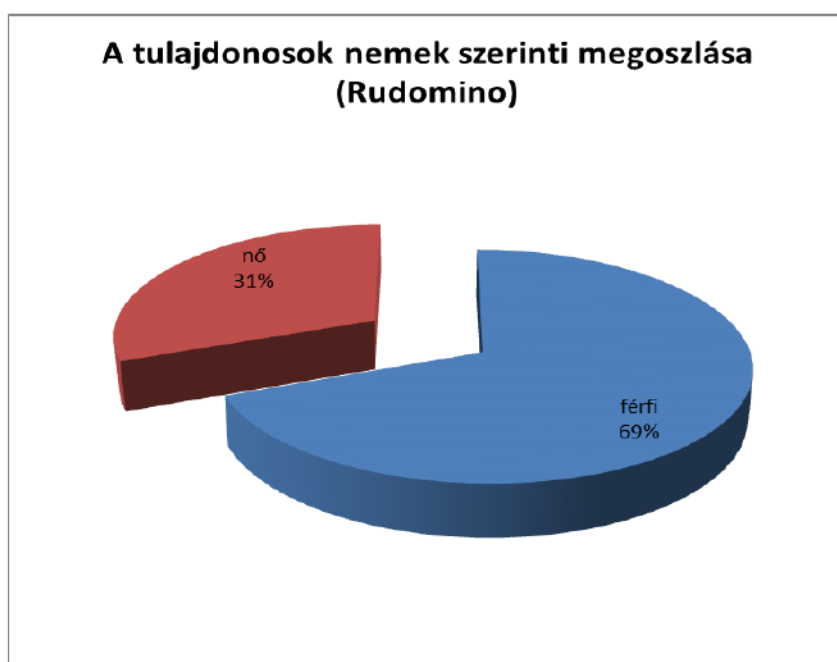
11.2.3.6. A tulajdonosok nemek szerinti megoszlása

A Rudomino Könyvtárban szereplő *ex libris* anyag készítőinek nemek szerinti vizsgálata jól tükrözi a gyűjtők körében országosan is megfigyelhető férfi és nő arányt. A 252 beazonosítható tulajdonosi megnevezés 246 konkrét egyedi személyt jelöl (ahol az *ex*

librisen, ill. alkalmi grafikán több személy neve is szerepelt, az külön beazonosításra került), így ez a szám szolgált alapul a nemek szerinti felméréshez. Értelemszerűen nem kerülhettek ide a családokat általánosan megnevezők, ill. a vezetéknev többes számával több, közelebből meg nem nevezett személyt jelölők, és a megfejtetlen monogramú nevek¹¹⁵⁶. Az ily módon előállt adatok: 170 a férfi, 76 a nő, azaz a férfiak aránya meghaladja a gyűjtők 2/3-át. (4. sz. táblázat, 10. sz. diagram)

4. sz. táblázat: A tulajdonosok nemek szerinti megoszlása (Rudomino)

	Személy	Százalékos arány
Férfi	170	69 %
Nő	76	31 %
Összes név	246	100%

10. sz. diagram: A tulajdonosok nemek szerinti megoszlása (Rudomino)

A nők jóval kisebb arányszáma szembeszökő. A Minajev-anyagban szereplő teljes névvel (nemcsak keresztnéven) megnevezett női tulajdonosok a következők: *Bánó Klára, Bod Sára, Chrapek Edit, Fery Antalné, Fery Sarolta, Fery Veronika, Flach Karolin, Gábor Mária, Gerencsér Rezsőné, Gergely Babci, Gönczy Éva, Hajdu Lászlóné, Halász Mária, Hamari Júlia, Hatala Irén, Hoffmann Magda, Holli Erzsébet, Jaczkó Lászlóné, Karafy Zsuzsanna, Kismárton Józsefné, Komárominé Baby, Kopasz Márta, Kopp Ila, Láng Judith, Lippóczy Ilona, Lippóczy Kornélia, Lippóczy Neli (!), Lux Juli, Nagy Aranka, Nagy Lászlóné, Nagyné Piroska, Petrikovits Lászlóné (Petheő Ilona), Putnoki Csabáné, Rajkay*

¹¹⁵⁶ Czakóék, Kis Sándor családja, Kiss familiae, Lednyiczkyék, Reitzer Vilmosék, Berger T., G. F., Gácsi I., Réthy A.

Sándorné, Réthy Emese, Réthy Júlia, Rideg Ilona, Ritly Vali, Schuch Katalin, Schwank Edit, Semseyné Valkó Ilona, Semsey Ágnes, Spányi Ilona, Sterbenz Tercsi, Supka Manna, Szemerédi Magda, Szigeti Zsuzsa, Thiel Margit, Tóth Elisabeth, Török Erzsébet, Ungár Margit, Vári Andorné, Wiltner Veca.

A többségük mint személy is beazonosíthatónak bizonyult, valamely gyűjtő felesége, lánya, távolabbi rokona, tehát családi indíttatásból készítettett ex librist. Családi viszonyaikról, foglalkozásukról korábban részletesen volt szó.

A gyűjtők körében országosan is megfigyelhető nemek közti arányt, a férfiak jóval nagyobb számát, a kb. 2/3-os számarányt tükrözik a *KBK belépési nyilatkozatai (1959–2003)*¹¹⁵⁷ alapján leszűrhető adatok is. A következő mennyiségi mutatók állíthatók fel e vonatkozásban, az intézményi tagokat értelemszerűen kihagyva, a maradék 506 egyéni belépőt vizsgálva. (5. sz. táblázat, 11. sz. diagram)

5. sz. táblázat: A KBK tagság nemek szerinti megoszlása a belépési nyilatkozatok alapján (1959–2003)

	Személy	Százalékos arány
Férfi	314	62,06%
Nő	192	37,94%
Összes név	506	100%

11. sz. diagram: A KBK tagság nemek szerinti megoszlása a belépési nyilatkozatok alapján (1959–2003)

A belépési nyilatkozatok adatait a Rudomino Könyvtárban leszűrhetőkhöz viszonyítva a nők a 31%-hoz képest nagyobb arányban, közel 38%-kal, míg a férfiak a 69%-nál kisebb mutatóval, 62%-kal szerepelnek, azaz a két nem aránya az országos statisztikában közelebb kerül egymáshoz, a rudominósénál kisebb százalékbeli eltérést mutat. Mindez

¹¹⁵⁷ Az 1959–2003 közötti *Belépési nyilatkozatok* a KBK Irattárában találhatóak, 1–540 sorszám alatt. Ezek adatait veszem figyelembe a férfi-női arány meghatározásához.

persze nem dönti meg a férfi gyűjtők általánosan jellemző jóval nagyobb százalékos arányát.

11.2.4. Külföldi megrendelők ex librisei magyar grafikustól

A Minajev-gyűjtemény hungarika ex librisei közül külföldi tulajdonosok nevére 140 ex libris készült, mely 85 tulajdonost jelent. Az anyag nemzetköziségét az ex librisek nyelvi sokfélesége is jelzi¹¹⁵⁸. Több könyvjeggyel szerepelnek a következő megrendelők: Sz. G. Ivenszkij (10), A. Leier (9), P. Pfister (5), K. V. Merzin (5), P. Ambur (4), H. Blokland (4), S. Kotarski (4), E. Kuiv (4), K. Rödel (4), L. M. Zsitomirszkij (4), G. Mantero (3), V. K. Polikarpov (3), K. M. Astor (2), A. Baumann (2), W. J. Götz (2), L. Kokociński (2), G. J. Rhebergen (3), P. Sage (2), N. Santagiuliana (2), J. Szymański (2), L. de Toffoli (2), J. Visser (2).

Egyetlen ex libris fordul elő az alábbi külföldi megrendelők esetén, akik magyar grafikustól rendeltek lapot: I. Beketov, R. Betocchi, Sz. Bul, F. Carbonara, V. le Campion, V. A. Clemmensen, V. Durovic, N. and E. Engel, H. Fogedgaard, O. Fuchs, G. Gaudaen, J. Gruber, H. Heeren, K. Jasiulaniec, M. Kaizl, R. Kaljo, V. Koroljuk, M. Kuiv, K. Leib, G. Lenze, A. Lerperger, S. von Lilienthal, G. De Michelis, M. Rhebergen, F. de G. Osórió, A. Pavlovec, M. Pfister, E. Puzdrovski, G. Ratner, A. de Rosis, A. Rousseau, O. Röttig, G. Sabattini, H. C. Skov, J. Sylvestersen, E. Sztupjár, M. Urleb, A. Vercammen, M. Vinhas, H. Zabłocki, G. Zuccari.

Némely grafika hátoldalán külföldi possessort jelölő tulajdonosi pecsétetek szerepelnek, ezek közül kiemelkedik *Paul Pfister*, *Svend Aage Kjar*, *Sz. G. Ivenszkij* neve. A további személyek: Janusz Szymański, Dr. K. Weigt Hannover, Adelino Xavier Esteves, Bauer, Gunnar Jarring, Thor Hedvall, Karislav Marik, Jo Erich Kuhn, Richard Preuse, W. Bazylski stb.

A következőkben kövessük nyomon a külföldi megrendelőket nemzetiségük szerint.

11.2.4.1. Orosz megrendelők

L. Beketov orosz gyűjtő és grafikus számára Póka György készített ex librist, mely két galambot ábrázol, tűzlángszerűen (N5/18).

A legnagyobb számban (10 db) *Sz. G. Ivenszkij* (1924–) művészettörténész, festőművész, grafikus nevére készült ex libris, aki aktív magyar kapcsolatokkal rendelkezett. Ivenszkij 1953-tól a Vologdai Képtár igazgatójaként tevékenykedett, és szakíróként is ismertté tette a nevét. Részt vett az 1967-es, a szovjet ex libris 50 évét bemutató országos Széchényi könyvtárbeli kiállítás megszervezésében, katalógus

összeállításában.¹¹⁵⁹ Az OSZK gyűjteményében külön egységként megtalálhatók a könyvtár számára ajándékozott ex librisei (434 db), köztük a kiállításon szerepeltetett 250 db, zömmel orosz grafikusok alkotta könyvjegy. Ezek közt öt saját készítésű, emellett más grafikusok által Ivenszkij nevére metszett ex libris is szerepel az anyagban¹¹⁶⁰. A Minajev-gyűjtemény hungarika vonatkozású anyagában is kiemelkednek az Ivenszkij nevére alkotottak, ilyen például a Kertes-Kollmann Jenő által, a XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus alkalmából készített, a magyar Parlamentet ábrázoló könyvjegy (N22/29).

Vlagyimir Dorofejevics Koroljuk (1921–1981) történész több mint 400 írása jelent meg Oroszország, Közép- és Dél-Kelet-Európa történeti fejlődéséről¹¹⁶¹. Nagy könyv- és könyvjegygyűjteménnyel rendelkezett. A Minajev-gyűjteményben szereplő ex librisét az 1968-as XII. Nemzetközi Ex libris Kongresszusra készítette Bordás Ferenc (N11/77). Rajta tengerből felbukkanó habléány látható ex librisekkel.

Valerij Konsztantinovics Polikarpov sokat tett a magyar kisgrafika szovjetunióbeli népszerűsítéséért: az 1967-ben megrendezett budapesti nemzetközi kisgrafika találkozón a baranovicsi múzeum vezetőjeként ő vetette fel egy hamarosan megrendezendő minszki magyar ex libris és kisgrafika kiállítás ötletét. A Minszkben 1970 májusában bemutatott magyar anyagról orosz nyelvű kiállítási katalógus is készült, a művészek életrajzi adataival. A kiállításon szereplő magyar grafikusok: Bordás Ferenc, Diskay Lenke, Fery Antal, Gácsi Mihály, Gál Ferenc, Kékesi László, Kass János, Gy. Molnár István, Nagy Zoltán, Sterbenz Károly, Stettner Béla, Tempinszky István, Váczi András stb.¹¹⁶² A kiállításra hivatalos volt a Kisgrafika Barátok Köre két művész (Bordás Ferenc, Fery Antal) és két vezetőségi tagja (Réthy István, Semsey Andor). A magyar delegáció 11 lapos, budapesti művészek alkotásait tartalmazó mappát készített az alkalomra.¹¹⁶³ Semsey Andor és Réthy István is rendelt nevére szóló, minszki vonatkozású ex librist (N24/14,15, grafikus J. Tyihanovics). Emellett részt vettek a Moszkvában akkor megnyíló össz-szövetségi képzőművészeti kiállításon, ahol összeismerkedtek Vullal, az ottani kisgrafikai egyesület elnökével, és azzal a Minajev művészettörténésszel¹¹⁶⁴, akinek ex libris gyűjteménye hungarikakutatásom tárgya.

Minajev gyűjteményében Polikarpov számára a magyar Meskó Anna–Póka György alkotópáros és Tempinszky István által készített ex librisekből találhatók példányok, virág, ház, ill. munkás motívumával (N5/16, 17, N38/26).

German Ratner (1933–1996) orosz festő- és grafikusművész¹¹⁶⁵ számára Bordás Ferenc a XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszusra budapesti látképet készített a Dunával, a Gellért-heggyel (N11/74).

¹¹⁵⁸ Boek van, Verzameling, Min bok, Mein Buch, Bücherei, Aus der Bücherei von, Das Buch gehört, Kniha, Libri, Iz knjig, Z knihovny, Dit boek is van de, ΕΞ ΛΙΒΡΙΣ, Z księgozbiur stb.

¹¹⁵⁹ *A szovjet ex libris 1917–1967*, i. m.

¹¹⁶⁰ Ivenszkij ajándéka az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtárában található.

¹¹⁶¹ *Knyzsnije pamjatnyiki Karelii, Koroljuk, V. D.*, http://library.karelia.ru/cgi-bin/monuments/exlibris_view.cgi?id=1152&folder=269

¹¹⁶² RÉTHY István: *Magyar kisgrafika és ex libris tárlat a Szovjetunióban*, Kisgrafika Értesítő, 1970. augusztus, 700. (A továbbiakban RÉTHY 1970)

¹¹⁶³ *11 ekszlibriszov budapestszkih hudozsnyikov*, Budapest–Minszk, 1969.

¹¹⁶⁴ RÉTHY 1970. i. m., 701.

¹¹⁶⁵ Róla részletesebben lásd korábban a külföldi grafikusokat bemutató fejezetben.

E. E. Sztefanovszkij részére a Kremllet és a Vörös-teret ábrázoló cirill betűs ex librist készített Kertes-Kollmann Jenő (N5/12).

L. M. Zsitomirskij orosz gyűjtő hungarika vonatkozású ex libriseit Tempinszky István (N11/46,47) és Andruskó Károly (N29/12,13) készítette. Tempinszky ex librisein udvari zenészek, oroszlánfejet mintázó kopogtató látható. Andruskó Károly két ex librise városrészletet, ill. görög csatajelenetet ábrázol, háttérben az Akropolisszal.

11.2.4.2. Német megrendelők

Karl M. Astor német gyűjtő nevére a magyar Fery Antal népies témájú ex librisei fordultak elő a Rudomino Könyvtár anyagában (N19/38,79), de Diskay Lenke is készített a nevére könyvjegyet. Karl Erich Merseburger háborúellenes ex librisének szövege: „Ex libris contrabellum K. M. Astor”.

Alexsander Baumann nevére szólóan Nagy Árpád Dániel által készített címerpajzsos ex libris szerepel a Minajev-gyűjteményben (N11/1).

Hanns Heeren (1893–1968) könyvtáros, dalszerző és dalszövegíró¹¹⁶⁶. Részére Nagy Árpád készített ex librist, női akttal virágok közt (N11/37). Ex libris szakirányú írásai is megjelentek, pl. Gerhard Wedepohls kisgrafikáiról (1926), Fritz Bötelről (1955).

Dr. Axel Leier (1924–2006) német fogorvos, cottbusi ex libris gyűjtő, gyűjteménye a cottbusi városi múzeumban és a Berlieni Állami Könyvtárban található¹¹⁶⁷. 1981-től a magyar Kisgrafika Barátok Köre tagságába is belépett¹¹⁶⁸. Szakirányú írásai jelentek meg többek között a Német Ex libris Társaság (DEG) évkönyveiben. Levelező kapcsolatba került a grafikus Drahos Istvánnal, és Réthy István KBK titkárral. 1967-től több alkalommal is vendégeskedett Magyarországon, Illyés doktoréknál, Réthyéknél, Feryéknél, Semseyéknél¹¹⁶⁹.

A moszkvai hungarika anyagban Drahos István, Kertes-Kollmann Jenő, Kékesi László és Gács Mihály Axel Leier számára készített ex libriseivel találkoztam, ezek többségükben szőlős-boros témájú könyvjegyek, szőlőlugas, szőlőfürt, borospohár, gyümölcsöstál, hordó, faun, női akt ábrájával (N8/15,41, N11/17, N38/52). Nevére a magyar nevezetességek közül az egi minaretet (N11/16) és a tihanyi apátságot ábrázoló könyvjegyek (N11/17) szerepelnek, ezek grafikusa Kollmann Jenő.

A görög mitológia egy jelenetét, Párizs ítéletét ábrázoló, Drahos István által készített ex libris a második volt Axel Leier gyűjteményében. Ezen Párizs a – legszebbnek járó aranyalmáért – vetekedő három istennővel, Héra, Aphrodité és Pallasz Athéné alakjával

¹¹⁶⁶ *Karl Blossfeld, Exlibris für Hanns Heeren*, <http://www.en.zvab.com/advancedSearch.do?title=Exlibris+fuer+Hanns+Heeren&author=KARL+BLOSSFELD>. – Műveiből: *Niederrheinisches Liederblatt* (1917), *Zwanzig Lieder von Hanns Heeren für Männerchor* (1942).

¹¹⁶⁷ KRESTIN, Steffen: ... *nicht ohne Biss! Exlibris aus dem Bestand des Zahnarztes und Sammlers Dr. Axel Leier / Stadtgeschichtliche Sammlungen Cottbus*, Hrsg. Steffen KRESTIN, Regia-Verlag, Cottbus, 2003. (Reihe „Das Fenster. Die besondere Reihe aus der Bahnhofstraße”)

¹¹⁶⁸ *Belépési nyilatkozat Dr. Axel Leier nevére*, 1981. március 29., KBK Irattár

¹¹⁶⁹ LEIER, Axel Dr.: *Magyarországi emlékeim*, Kisgrafika 1984/1–2. sz., 34.; *Belépési nyilatkozat Dr. Axel Leier nevére*, 1981. március 29., KBK Irattár

látható (N21/46). Ezt a témát egyébként az orosz gyűjtemény egy másik darabja is visszaidézi, Jaczkó László nevére szólóan Stettner Béla alkotott a témában ex librist (N22/96 és N38/91).

Magda gräfin zu Leiningen Westerburg, Karl Emich Gf. zu Leiningen-Westerburg (1856–1906) művészettörténész és heraldikus felesége. München Neupasingban éltek. A századeleji Németországban Leiningen grófnak volt a legnagyobb, 20 000 darabot meghaladó ex libris gyűjteménye¹¹⁷⁰. Leiningen-Westerburg gróf – aki egyébként rokona a mi szabadságharcos tábornokunknak – 1903-ra több mint 30 saját névre szóló ex librist készíttetett, amelyekkel cserélgetett a világ minden ex libris tulajdonosával¹¹⁷¹. Kb. 38 000 darabos ex libris gyűjteménye halála után, 1916-ban – özvegye felajánlására – a nürnbergi Germanisches Nationalmuseumba került (erről részletesen lásd a gyűjteményekről szóló korábbi fejezetet). A feleség, Magda egyébként férjéhez hasonlóan számos ex librist készíttetett a maga nevére, az alkotók közül kiemelhető Emil Doepler, Wilhelm Behrens neve. A Minajev-gyűjteményben Magda nevére szólóan Rozsnyay Kálmán szecessziós ex librise szerepel 1903-ból, asztalnál ülő, olvasó nőalakkal (N26/17)¹¹⁷².

Grete Lenze német gyűjtő, *Josef Lenze* (1886–1976) tudós, tanár felesége. Mindketten több, a nevükre szóló ex librisszel rendelkeznek, Martin Erich Philipp 1917-ben, Otto Ubbelohde 1922-ben készített a számukra közös ex librist¹¹⁷³. Josef Lenze aktív szakírója az ex libris témának, számos írása jelent meg pl. a Deutsche Ex libris Gesellschaft évkönyvében, a Jahrbuchban¹¹⁷⁴. A Minajev-gyűjteményben Grete számára egy hungarika ex libris szerepel, mely egy asszonyt ábrázol a gyermekével, grafikus Menyhárt József (N22/56).

Paul Sage berlini ex libris gyűjtő élénk cserét, aktív levelezést folytatott. Hanns Bastanier (1885–1966) német grafikustól, gyűjtőtől a következő tanácsot kapta: ne a mennyiség legyen számára az elsődleges szempont, csak olyan lapokat gyűjtsön, amelyek tényleg tetszenek neki¹¹⁷⁵. Paul Sage maga is ad tanácsokat gyűjtőknek: a német Ex libris Társaság 1956-os évkönyvében az ex librisek cseréjéről jelent meg nagyon tanulságos írása¹¹⁷⁶. Nevére szólóan két ex libris szerepel a Rudomino Könyvtár gyűjteményében, ezek Fery Antal és Drahos István fametszetei várral, ill. könyv előtt álló bagollyal (N38/14,50).

¹¹⁷⁰ Otto GRAUTOFF: *Die Entwicklung der modernen Buchkunst in Deutschland*, München, 1901. – E könyv írója több mint 22 000 darabból álló gyűjteményt említ.

¹¹⁷¹ CZAKÓ Elemér: *Az Iparművészeti Múzeum ex-libris kiállítása*, Magyar Iparművészet 6. évfolyam 3. szám (1903. május), 133.

¹¹⁷² Az ex librisen a következő angol nyelvű bejegyzés olvasható: To the Countess zu Leiningen-Westerburg with best regards, from C. V. H. de Rozsnyay. 29. VIII. 1903. Szabadszállás.

¹¹⁷³ *Ex libris Josef und Grete Lenze*, <http://www.bildindex.de/obj20726315.html#|home>

¹¹⁷⁴ *Autorenverzeichnis*, exlibris-deg.de/downloads/autorenverzeichnis.doc

¹¹⁷⁵ *Hanns Bastanier*, <http://www.marelibri.com/t/main/3306911-germany/books/RELEVANCE/31150?l=en>

¹¹⁷⁶ SAGE, Paul: *Tauscherlebnisse eines Begeisterten, Exlibris-Kunst und Gebrauchsgraphik*, In. *Jahrbuch* 1956, Deutsche Exlibris-Gesellschaft (Hrsg.), 12.

11.2.4.3. Francia megrendelők

Valentin le Campion (1903–1952) orosz származású francia grafikus, fametsző, ex libris művész és illusztrátor, az 1930-as évek, az art déco idejének kiemelkedő művésze. A francia ex libris egyesület 1962-ben, a Párizsban megrendezett IX. Ex libris Kongresszus alkalmából pályázatot hirdetett Valentin Le Campion emlékének fametszetű grafikai lapon történő megörökítésére. A pályázaton 7 országból 38 művész 43 művel vett részt, köztük 8 magyar művész 9 lappal. A pályázatra nevező művek külön füzetben is megjelentek, sőt e kis füzet még a későn érkezett és így a pályázaton részt nem vett lapokat is (így Drahos István lapját is) közölte¹¹⁷⁷. A szereplő munkák az olasz, lengyel, magyar és belga fametszőművészek korszerű technikáját demonstrálják, ugyanakkor a francia fametszetek zsúfolt, szinte áttekinthetetlen kompozíciójukkal nem képviselnek magas színvonalat. A bemutatott magyar lapok – köztük Sterbenz Károly alkotása – méltón reprezentálják a kortárs magyar fametszőművészetet. Fery Antal a pályázaton negyedik helyezést ért el.

Paul Pfister (1908–1985) francia professzor, a német nyelv és irodalom professzora, a versailles-i és elzászi akadémiák tagja, a Becsületrend lovagja. Az Association Française des Collectionneurs et Amis des Ex-libris et des Gravures elnöke. 1950-től kezdett ex librist gyűjteni¹¹⁷⁸. Esszéíró és riporter is volt, szakirányú írásai jelentek meg az ex librisek és alkalmi grafikák múltjáról, egyes területeiről, művészeiről. A szépirodalmat versben¹¹⁷⁹ és prózában is művelte. 60 ezres kisgrafikai gyűjteményét 1983-ban, halála esetére Colmar város könyvtárára hagyta¹¹⁸⁰, ezzel megvetve a könyvtár ex libris állományának alapját¹¹⁸¹. Szakirányú írásai közül egy jellemző példa a szőlős-boros ex librisek témáját kultúrtörténetileg bemutató „Vigne, vin ex libris” című, melyben kiemeli a Lippóczyak ezirányú gyűjteményét¹¹⁸². Többször is járt Magyarországon. Semsey Andorné visszaemlékezéseiben „a magyarok Pali bácsija”-ként emlegeti¹¹⁸³. 1963-as magyarországi körútjáról írt részletesen beszámolójában a Fészek Klubban rendezett KBK-estélyt, Semsey Andor és Réthy István kedves vendégszeretetét, ill. balatoni és szentesi élményeit (utóbbi helyen Drahos Istvánnál tett látogatását) emeli ki.¹¹⁸⁴ Magyarországot második hazájának tekintette, tőle származik hazánkra alkalmazva az „Ex libris Land” kifejezés az ex libris készítők gazdag taborára és arra utalva, hogy Budapest 1970-re megkapta a XIII. Nemzetközi Ex libris kongresszus rendezési jogát¹¹⁸⁵. A kongresszuson Semsey Andor meghívására zsűritagként is működött a pályázati anyag elbírálásánál. Cikkeiben gyakran illusztrál magyar grafikusok műveinek reprodukcióival (pl. Drahos István Réthy István

¹¹⁷⁷ GALAMBOS Ferenc: *Szemle, In memoriam Valentin le Campion* (Nanoy 1962.), Magyar Könyvszemle, 80. évf. 3. szám, 1964. júl.–szept., 282–283.

¹¹⁷⁸ *Catálogo da Primeira Exposição de Ex-Libris em Viseu de 16 de setembro a 3 de outubro do ano de 1965.*, Biblioteca Pública Municipal, Viseu, 1965., 29–30.

¹¹⁷⁹ PFISTER, Paul: *Strahlengeflecht* (Gedichte), mit Holzschichten Norbert H. Ott, Exlibristen, Frederikshavn, 1971.

¹¹⁸⁰ SEMSEY Andor: *In memoriam Marie-Albert Paul Pfister*, Kisgrafika 1985/2. sz., 11.

¹¹⁸¹ *Bibliothèque Municipale de Colmar, Cabinet des estampes*, <http://bibliotheque.colmar.fr/Patrimoine/estampes>

¹¹⁸² PFISTER, Paul: *Vigne, vin exlibris* (Enotria 1966. 2.sz.), Kisgrafika Értesítő 1970. december, 748.

¹¹⁸³ Dr. SEMSEY Andorné: *Emlékforgácsok*, Kisgrafika 2008/3. sz., 6.

¹¹⁸⁴ PFISTER, Paul: *Egyszer volt... (Utazás Ex libris országban)*, Kisgrafika Értesítő, 1963. december, 63. és *Hazai Hírek*, Kisgrafika Értesítő, 1963. december, 69.

¹¹⁸⁵ *KBK jubileumi évkönyv, 1959–2009*, i. m., 13. és PFISTER, Paul: *Reminiszcenciák*, Kisgrafika 1984/1–2. sz., 22.

számára készített ex librisével, Vertel József Paul Pfister nevére alkotott ex librisével)¹¹⁸⁶ – ezzel népszerűsítve a magyar grafikusok munkáit.

A Minajev-gyűjteményben Drahos Istvántól és Andruskó Károlytól rendelt ex libriseit találjuk, de többek között W. Barylski, P. Upitis, H. Ott, O. Premstaller is készített számára ex librist, melyeken a városábrázolások mellett életképek, portrék szerepelnek (pl. Dr. Albert Schweizer portréja, N29/26).

Marguerite Pfister, Paul Pfister professzor felesége is készített a maga számára több ex librist, többek között Bernhard Kuhlmann-nal, Peteris Upitissal. Az 1966-os hamburgi ex libris kongresszusra a férjével közös ex librist rendeltek (Exlibris Paul et Marguerite Pfister, Hamburg 1966). A Minajev-gyűjteményben Párizs nevezetességeit, a Diadalívet, az Eiffel-tornyot ábrázoló ex librise szerepel, a grafikus Andruskó Károly (N29/15).

11.2.4.4. Ész megrendelők

Paul Ambur (1904–1974) művészettörténész, az ész ex libris kiváló szakértője és monográfusa, az ész ex libris művészet európai nagykövete. Egymás után rendezte – belföldön és külföldön egyaránt – az ex libris kiállításokat¹¹⁸⁷, összeállította az ész ex libris irodalom bibliográfiáját, az ész és szovjet ex libris művészetet népszerűsítő cikkeivel pedig a világ minden ex libris folyóiratában – a dán Nordisk Exlibris Tidsskriftben, a német Jahrbuchban, a portugál A Arte do Ex-Librisben, a svéd évkönyvben egyaránt – találkozhatunk. Ezek közül kiemelkednek a Peteris Upitisről, ill. Richard Kaljóról megjelent írásai. 1963-ban magyar ex libris kiállítást rendezett Tallinnban¹¹⁸⁸ (Drahos Istvántól 54 lappal), és számos cikket is írt a magyar ex libris művészetről (pl. Drahos István munkásságáról). 1965-ben az Országos Széchényi Könyvtárban „A mai ész ex libris” c. kiállítás anyagának és a hozzá tartozó katalógusnak az összeállítását is ő végezte, Bélley Pállal együttműködve.

1940 körülől kezdve aktív gyűjtő is volt, kb. 30 000 lapból álló kisgrafikai anyagát tudományosan rendszerezte¹¹⁸⁹. Ebből az anyagból láthattunk négy hungarika vonatkozású példányt a Minajev-gyűjteményben is Andruskó Károlytól, ill. a Meskó Anna–Póka György házaspártól. Természetszeretetét bizonyítja a fenyőerdő, a tavon úszó vitorlás képe (N5/3,2). Az 1970-es budapesti ex libris kongresszusnak pedig az Erzsébet híd képével állítottott emléket (N5/1, graf. Andruskó).

Richard Kaljo (1914–1978) ész grafikus, ex libris készítő. Főleg a többalakos kompozíciókat részesítette előnyben, és fametszeteket alkotott. Inkább epikus, mint lírai kicsengésű művész¹¹⁹⁰. Részére Drahos István egy ex librise található Minajev hungarika vonatkozású gyűjteményében (N21/12). Ezen a kétosztatú – Kaljo foglalkozására utalóan – ex graficis lapon nőalak látható gitárral, ill. író férfi, kulaccsal.

¹¹⁸⁶ PFISTER, Paul: *L' Ex libris, personnalisation d' une bibliothèque*, Le Ruban Rouge, Paris, 1967. 14–23.

¹¹⁸⁷ GALAMBOS Ferenc: *Paul Ambur*, Kisgrafika Értesítő, 1963. dec., 61–62.

¹¹⁸⁸ Uo., 61.

¹¹⁸⁹ Uo., 61.

¹¹⁹⁰ GALAMBOS Ferenc: *Richard Kaljo exlibrised*, KBK Értesítő, 1964. dec., 149–150.

Erich Kuiv észt könyv- és könyvjegygyűjtő. Gyűjteményéből Kertes-Kollmann Jenő grafikus által készített lapjai szerepelnek a Minajev-anyagban. Ezek közül az 1968-as comói, és az 1970-es budapesti ex libris kongresszusra készített, a Halászbástyát megörökítő lapot emelem ki (N22/20). Ismerjük emellett az 1966-os budapesti Esperanto Világkongresszusról megemlékező ex librisét (graf. Kollmann Jenő). Az Országos Széchényi Könyvtárban kiemelkedően sok (12 db) ex librise szerepel, többek között az 1971-es Nemzetközi Könyvművészeti Kiállításra rendelt (IBA, Internationale Buchkunstausstellung, Exl.K/866). Felesége, *Malle Kuiv* is készített ex librist, női portréval, rózsákkal (N22/18, graf. Kollmann Jenő).

A Tartuban élő *Kalju Leib* (1937–) az Észt Történelmi Levéltár igazgatója. Régi könyveket, képeslapokat gyűjt, kb. 40 000-es ex libris gyűjteménye van¹¹⁹¹. Részére egyetlen ex libris szerepel a Minajev-gyűjteményben népviseletbe öltözött párral, a grafikus Diskay Lenke (N5/4).

Kersti-Veronica Merzin (1941–) a kevés női gyűjtők egyike¹¹⁹². A vizsgált orosz gyűjteményben egy ex librise lelhető fel, Kertes-Kollmann Jenő népviseletbe öltözött nőalakot ábrázoló alkotása (N22/21). Az Országos Széchényi Könyvtárban ellenben nyolc ex librise szerepel, változatos tematikában, mind Kertes-Kollmann Jenő munkája (Exl.M/163–270).

11.2.4.5. Holland megrendelők

Herber Blokland holland szakíró és gyűjtő. Ex librist rendelt többek között a cseh O. Kulhánektól, az osztrák O. Premstallertől. Magyar vonatkozásban cikke jelent meg Fery Antal művészetéről¹¹⁹³. A Minajev-gyűjteményben Drahos István által készített ex librisei fordulnak elő, a többségükben könyvvel és női akt ábrájával (N21/35,36,54, N38/47).

W. J. Götz a magyar grafikusok közül Drahos Istvántól rendelt több, nőalakos ex librist, ezek szerepelnek az orosz Rudomino Könyvtár hungarikái között (N21/11,14). Götz nevére szólóan készített ex librist Feszt László, Michael Florian, Julian Jordanov, Vladimir Suchanek stb. is.

G. Jan Rhebergen (1939–1989) gyűjtő, szakíró, szerkesztő, Amszterdam város művészeti tanácsadója¹¹⁹⁴. 43 500 darabos gyűjteményével a sint-niklaasi Ex Libris Centrum gyűjteményének megalapozója¹¹⁹⁵. A holland Exlibris és Kisgrafika Társaság negyedéves magazinja, az Exlibris Wereld („Exlibris világ”) egyik szerkesztője. Több ex libris katalógust, könyvet is szerkesztett: *24 exlibris med vin-motiver* (1979), *Lou Strik. Traesnit* (1981). Magyar vonatkozású cikkei is megjelentek, pl. Drahos István hétszázadik ex librise elkészültével elismerő cikket írt róla az Exlibris Wereldben. Budapesti látogatása emlékeit „Ontmoetingen in Budapest” címmel írta meg az Exlibris Wereld 1968. évi 2.

¹¹⁹¹ *Elu Tartu linnaga, Kultuur ja Elu*, http://kultuur.elu.ee/ke484_kaljuleib.htm

¹¹⁹² *Genealogy*, <http://www.geni.com/people/Kersti-Veronika-Merzin-Uibo-Kuiv/6000000012932562663>

¹¹⁹³ BLOKLAND, Herber: *Exlibris van Fery Antal*, Boeckier, 1963/2. sz. 25–26.

¹¹⁹⁴ *Hírek*, Kisgrafika Értesítő, 1968. december, 531.

¹¹⁹⁵ *Auction 66 – The Bookplate Society*, www.bookplatesociety.org/documents/Auction66.doc

számában, illusztrációként Gross Arnold, Csohány Kálmán, Póka György egy-egy munkája szerepel.¹¹⁹⁶

A Minajev-anyagban két magyar grafikus: Drahos István és Stettner Béla által Rhebergen számára készített ex libris szerepel (N21/17, N22/91). Magyar vonatkozásban ismert Gál Ferencről rendelt, Beethoven portróját ábrázoló ex librise is.

11.2.4.6. Lengyel megrendelők

Kazimierz Jasiulaniec lengyel könyvtáros, igazgató¹¹⁹⁷ számára Nagy Árpád készített könyvjegyet nyitott könyvön ülő, olvasó női akttal (N22/58).

Lech Kokociński (1944–) lengyel jogász, bíró, a Kulturális Minisztérium munkatársa, bibliofil és gyűjtő, numizmatikus, a Lengyel Könyvbarátok Egyesületének tagja. Alapítója és első elnöke az 1991-ben alakult Lengyel Numizmatikai Egyesületnek. Szerkesztője számos numizmatikai értesítőnek, nemzetközi konferenciák szervezője. Több mint 170 publikációja (cikkek, katalógusok stb.) jelent meg. A krakkói Nemzeti Múzeum számára több ezer darabot ajándékozott numizmatikai gyűjteményéből, emellett kéziratokat, kiadványokat¹¹⁹⁸. Jó kapcsolatokat ápolt Ryszard Bandosz politológus, ex libris gyűjtővel, aki számos kiállítást szervezett Lengyelországban, főként a vasúti témában. Számos könyvjegyet rendelt a híres lengyel grafikustól, Zbigniew Dolatowskitól. Az általam vizsgált orosz gyűjteményben az 1970-es XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszusra Andrzej Waclawczyk által készített különleges képi megformálású, rovátkolt stílusú ex librisei szerepelnek (N28/37, 38).

Stefan Kotarski (1902–1975) történész, tanár, ex libris gyűjtő és szakíró, a lengyel ex libris egyesület egykori elnöke. Kutatta Opatów történetét, a helyi múzeum munkájába is bekapcsolódott, sokat publikált¹¹⁹⁹. A *Kisgrafika Értesítő* 1963-as számában jelent meg egy felhívása, mely szerint magyar ex libris gyűjtésére specializálta magát.¹²⁰⁰ Özvegye a lengyel Nemzeti Könyvtárnak ajándékozta gyűjteményét, erről részletesebben lásd az Ex libris gyűjtemények Európában c. fejezetet¹²⁰¹. A Minajev-gyűjteményben található, Andruskó Károly által készített ex librisei változatos tematikát mutatnak: úrjelenet, erdőrészlet, gótikus betűk (N28/5, N29/17, N28/3). Az úrjelenet a világűr első meghódítóját, Jurij Gagarint idézi (1968). Az 1970-es magyar ex libris kongresszusra tervezett lapján a magyar Alföld látható, gémeskúttal.

¹¹⁹⁶ *Hírek*, *Kisgrafika Értesítő*, 1968. december, 531.

¹¹⁹⁷ *Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej im. Gdańskiej Macierzy Szkolnej w Gdańsku*, <http://www.pbw.gda.pl/misja.html>

¹¹⁹⁸ *Lech Kokociński, Muzeum Narodowe w Krakowie*, <http://www.muzeum.krakow.pl/Lech-Kokociński-1944.346.0.html>

¹¹⁹⁹ *Dr. Stefan Kotarski – prawie Opatowianin*, *Gadkowski.pl*, <http://gadkowski.pl/publikacja/dr-stefan-kotarski-prawie-opatowianin>

¹²⁰⁰ *Hírek*, *Kisgrafika Értesítő*, 1963. december, 62.

¹²⁰¹ *Stefan Kotarski – kolekcjoner ekslibrisów i bibliofil: katalog wystawy*, Biblioteka Narodowa, Warszawa, 1979./ oprac. Regina Gołąb i Alicja Żendara. Biblioteka Narodowa, Warszawa, 1979. (Seria Bibliotheca Exlibrisologiae) – katalógus.

Edmund Puzdrowski (1942–) lengyel költő, író, újságíró, bibliofil, Bydgoszcz-ban él. Szerkesztő, a „Kadyk” költészeti csoport egyik alapítója, számos kötete jelent meg¹²⁰². A Minajev-gyűjteményben szereplő ex librise szerint részt vett az 1972-es nemzetközi ex libris kongresszuson a dániai Helsingørben. E grafikán a helyszínt megörökítve vízen úszó vitorlás látható, készítője Andruskó Károly (N28/2). Többek között a lengyel Tomasz D. Bialoszewski is készített számára ex librist.

Janusz Szymański (1938–) varsói vegyészprofesszor, üveg- és kerámiaintézetben dolgozik, a lengyel kerámiai múzeum egyik alapítója¹²⁰³. 1960 óta foglalkozik ex libris és kisgrafika gyűjtéssel. Kb. 20 000 ex librisből álló gyűjteményt hozott létre, ezen felül a témával foglalkozó szakirodalmat is beszerzett, kiállításokat szervezett, amelyeken gyűjteménye számos darabját bemutatta.¹²⁰⁴ A Rudomino Könyvtár anyagában egy magyar vonatkozású ex librise szerepel, Fery Antal népies stílusú, galambot csőrében virággal ábrázoló grafikája (N19/24, N38/82 – két külön mappában).

11.2.4.7. Cseh megrendelők

Mirko Kaizl cseh gyűjtő jelentős szakírói tevékenységet fejtett ki a cseh grafikusok vonatkozásában. Az általa az 1960–70-es években külön kiadványokban bemutatott grafikusok: Emil Kotrba, Jaroslav Kaiser, Jiri Svensbir, Stanislav Kulhánek, Dusan Janousek (utóbbi munkásságáról a dán Klaus Rödellel közösen jelentetett meg kiadványt¹²⁰⁵). A Rudomino Könyvtár anyagában Drahos István nevére készített ex librise szerepel a Balatonban fürdőző nőalakokkal, a háttérben a tihanyi apátsággal (N21/48).

11.2.4.8. Dán megrendelők

Helmer Fogedgaard (1907–2002) dán gyűjtő, könyvkiadó és lapszerkesztő, a világ egyik legnagyobb ex libris gyűjteményének tulajdonosa. Számos ex libris tárgyú könyve jelent meg, többek között a dán ex libris történetéről¹²⁰⁶. A dán ex libris folyóirat, a *Nordisk Exlibris Tidsskrift* szerkesztője, szakíró, ex libris gyűjteményét a Frederikshavnban működő dán Ex libris Alapítványnak ajándékozta. Ennek során kb. 80 000 ex libris és kb. 2000 kisgrafikai szakkönyv került köztulajdonba, melyet a

¹²⁰² *Edmund Puzdrowski*, <http://www.old.wbpg.org.pl/slowniklista.php?pisarz=24> – Fontosabb verseskötetei: *Kolo* (1966); *Niezmiennosc* (1968); *Rzecz kaszubska* (1968); *Betonowy dom* (1971); *Wiersze domowe* (1972); *Sztuka podnoszenia palców* (1974); *Przyszedlem wypelnić* (1976); *Wiersze* (1990); *Klisze i ziarna* (1991).

¹²⁰³ RÖDEL, Klaus: *Janusz Szymański – en polsk exlibrissamler*, Exlibristen, 1975, Előszó, 3.

¹²⁰⁴ UO, 3.

¹²⁰⁵ MİRKO KAIZL, Klaus RÖDEL: *Dusan Janousek – en moderne czekisk grafiker og exlibriskunstner*, Exlibristen, Frederikshavn, 1971.

¹²⁰⁶ FOGEDGAARD, Helmer: *Danske exlibris gennem de sidste 25 ar, 1941–1966*, Dansk Exlibris Selskab, Kobenhavn, 1966; *Erotica exlibris of Christian Blaesbjerg*, Exlibristen, Frederikshavn, 1972; *Lorentz May: en dansk grafiker og hans exlibris*, Exlibristen, Frederikshavn, 1979.; *Danske Bibliotekers Exlibris (Die Exlibris dänischer Bibliotheken)*, Exlibristen, Frederikshavn, 1987.

későbbiekben még további 3000 db művészeti tárgyú szakkönyv követett¹²⁰⁷. 1962-ben Johnny Køhler dán gyűjtővel többedíziglen megjelentetett gyűjteményes kiadványt (International Grafik) a kor legszebb többszínnyomású ex libriseiből, melyben a legnagyobb számban cseh művészek (Emil Kotrba, Ladislav Rusek) alkotásai szerepeltek, de az olasz Maria Elisa Leboroni, a spanyol Julio Fernandez Saez művei is. Készítettett saját névre szóló ex librist Andruskó Károllyal, Zbigniew Dolatowskival, Ole Dichhel, Anton Dolezallal, Jürgen Dosttal, Herbert Ott-tal, Antoni Gelaberttel, Peter Upitissal, Nagy Arisztiddal¹²⁰⁸ stb.

Magyar vonatkozásban többek között Tóth Rózsa alkotásaira figyelt fel a híres gyűjtő, számos művét szerepeltette kiadványaiban¹²⁰⁹. Andruskó Károly munkásságát nagyra értékelte, kiemelve műveinek festőiségét¹²¹⁰. Fogedgaard számára Minajev gyűjteményében Kertes-Kollmann Jenő által készített ex libris szerepel, melyen nyitott könyv látható virágcsokrot tartó nőalakkal (N22/26). Kevésbé ismert, hogy Fogedgaard 1964-től a magyar Kisgrafika Barátok Körének is tagja lett¹²¹¹.

Klaus Rödel (1940–) dán¹²¹² ex libris gyűjtő, szakíró, számos nemzetközi katalógus, bibliográfia összeállítója, kiadója, a nemzetközi kongresszusok rendszeres résztvevője. 1962–2001-ig a frederikshavni Alpha Diesel hajózási gépipari vállalat (MAN B&W) személyzeti és adminisztrációs igazgatója. Jelenleg az 1978 májusában alapított Frederikshavn Art Museum og Exlibrissamling vezetője. Az utóbbi fél évszázadban kevesen szolgálták annyira az ex libris ügyét, mint ő. 1964-től lett tagja a dán ex libris egyesületnek (Dansk Exlibris Selskab, Frederikshavn), majd elnökhelyettese, elnöke. Mára már szinte minden ex libris társaság tagja Európában, az USA-ban és Japánban. Szerkesztője és kiadója az International Grafik, a Zeitschrift für Originalgrafik (1969–1980) folyóiratoknak, a két dán szaklap, a Nordisk Exlibris Tidsskrift és az Exlibris Nyt. írója, szerkesztője. 1968-tól napjainkig megjelentetett több mint 500 publikációt a könyvjegyek terén, köztük 42-t lengyel művészekről. Az ex libris művészetről körülbelül 350 cikke jelent meg különböző folyóiratokban és évkönyvekben világszerte. Az ex libris terén folytatott munkásságáért számos díjban és kitüntetésben részesült, a Deutsche Ex libris Gesellschaft által alapított Walter von Zur Westen díj első birtokosa¹²¹³.

1965 óta foglalkozik ex libris gyűjtéssel¹²¹⁴. Első nagy találkozása az ex librisszel az 1968. évi comói, majd az 1970. évi budapesti kongresszus volt. Mint az 1966-ban alapított FISAE állandó titkára¹²¹⁵ az 1960–70-es években számos ex libris katalógust¹²¹⁶ jelentetett

¹²⁰⁷ Erről lásd Klaus Rödel tudósítását az egyik dán szaklapban (Exlibris-Nyt., 2001/3. sz. – Ld. *Szemle*, Kisgrafika, 2001/4. sz., 12.). – Klaus Rödel 1970-ben külön könyvet jelentetett meg a gyűjtőről és gyűjteményéről (*Helmer Fogedgaard, En dansk exlibrissamler*, Exlibristen, København, 1970).

¹²⁰⁸ *Gesamtarchiv*, www.exlibris-deg.de/downloads/deg-gesamtarchiv_20100514.xls

¹²⁰⁹ *Szegedi arcképcsarnok, Tóth Rózsa*, http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/arckep/toth_rozsa/toth_rozsa.html

¹²¹⁰ *Biography of Andrusko Karoly*, <http://www.andrusko-senta.com/>

¹²¹¹ *Új tagok*, KBK Értesítő, 1964. december, 150.

¹²¹² A nürnbergi születésű Klaus Rödel 1962 decemberében települt át Dániába, 1972 novemberétől dán állampolgár lett. – *Der Lebenslauf von Rödel Klaus (Klaus Rödel életrajza)*, Klaus Rödel adatközlése, 2012. 10. 13.

¹²¹³ *Der Lebenslauf von Rödel Klaus (Klaus Rödel életrajza)*, Klaus Rödel adatközlése, 2012. 10. 13.

¹²¹⁴ *Grafik-kabinett, Exlibris-galerie, Exlibris-Sammler VII. – Bucheignerzeichen für Klaus Rödel, Veranstaltungen auf Schloss Burgk, 2011. Ausstellungsprogramm*, Amtsblatt des Saale-Orla-Kreises (Informationen aus dem Landratsamt), 18. Jahrgang, Nr. 7., 8. Juli 2011., 4. és Klaus Rödel *levélbeli közlése* (2012. 10. 08.)

¹²¹⁵ *The birth of FISAE*, http://www.bookplate.info/Bookplate/introd_4.htm

meg, a FISAE tagországok együttműködésével. Az 1968-as comói óta a nemzetközi ex libris kongresszusok rendszeres résztvevője. Az utóbbi kongresszusokról személyes impressziói olvashatók a FISAE honlapján¹²¹⁷, de külön kiadványokat is megjelentetett e témában: *30 Jahre mit Ex libris, Bericht über die Internationalen Exlibriskongresse von 1968 bis 1994* (1996), *FISAE Como 1968–Nyon 2006* címmel (2007).

Gyűjteményében – melyben kb. 1500 nevére szóló ex libris szerepel¹²¹⁸ – többek között találkozhatunk Lorentz May Otto Krebs, Alfred Peter, Alfred Soder, Utz Benkel, Zdenek Bugán, Stasys Eidrigevicius, A. I. Kalasnyikov, Z. Dolatowski, O. Premstaller, a magyarok közül Andruskó Károly, Stettner Béla, Kertes-Kollmann Jenő, Vén Zoltán, Ürmös Péter metszeteivel¹²¹⁹. Magyarokról írt visszaemlékezéseiben kiemeli még Diskay Lenke munkásságát¹²²⁰, akiről önálló kiadványt is megjelentetett. Rajta kívül magyar vonatkozásban a következő grafikusokról adott ki önálló katalógust: Kertes-Kollmann Jenő, Tempinszky István, Rákóczy Ferenc, Vertel József, Nechánszky József, Bordás Ferenc, Menyhárt József, Stettner Béla¹²²¹.

Ezen túl számunkra kiemelkedő jelentőségű Galambos Ferenc ex libris bibliográfiája¹²²² első változatának publikálása Klaus Rödel által, ill. a korábban már említett, az európai ex libris bemutatására több éven át megjelentetett katalógussorozata (*Bibliografi over europaeiske kunstneres*), mely magyar vonatkozásai miatt is különleges figyelmet érdemel: Bordás Ferenc, Diskay Lenke, Fery Antal, Menyhárt József, Tempinszky István stb. műveiből is ízelítőt nyújt, egyes műveik reprodukcióit is közölve.¹²²³

Nem magyar vonatkozásban a számtalan publikáció közül a teljesség igénye nélkül néhány név, akiről Klaus Rödel katalógust jelentetett meg: Christian Blaesbjerg, Walther Lehmann, Peteris Uptis, Karl Ritter, Michel Fingesten, Rose Reinhold, Bohumil Kratky ex libris munkásságáról, Janusz Szymański gyűjtőről (dán, angol, német nyelvű bevezetőkkel) stb.

Minajev gyűjteményében Klaus Rödel nevére a magyar grafikusok közül Stettner Béla (N11/5), Diskay Lenke (N33/2) és Kertes-Kollmann Jenő alkotásai (N22/19, N22/25) szerepelnek. Ezeket elmaradhatatlan a nőalak, mely hol korszóval jelenik meg, hol címerpajzzsal. Diskay Lenke többszínnyomatú ex librise sellőt ábrázol, mely nyomat változatai a dúccokkal együtt az Országos Széchényi Könyvtár Kisnyomtatványtárában is megtalálhatóak, a 2009-ben katalogizált Diskay-hagyaték részeként.

¹²¹⁶ *Bibliografi over europaeiske kunstneres, Ex libris 1969* (Exlibristen, 1971), *Bibliografi over europaeiske kunstneres, Exlibris 1970–71.* (Exlibristen, 1972), *Bibliografi over europaeiske kunstneres, Exlibris 1972.* (Exlibristen, 1974), *Bibliografi over europaeiske kunstneres, Exlibris 1973* (Exlibristen, 1975) stb.

¹²¹⁷ *International meetings, congress by congress – with a text by Klaus Roedel of his personal impression of the last twelve congresses*, <http://www.fisae.org/congressbycong.html>

¹²¹⁸ *Grafik-kabinett, Exlibris-galerie, Exlibris-Sammler VII. – Bucheignerzeichen für Klaus Rödel, Veranstaltungen auf Schloss Burgk, 2011. Ausstellungsprogramm*, Amtsblatt des Saale-Orla-Kreises (Informationen aus dem Landratsamt), 18. Jahrgang, Nr. 7., 8. Juli 2011., 4.

¹²¹⁹ Klaus Rödel, *The digital Exlibris Museum*, <http://www.art-exlibris.net/person/8906>

¹²²⁰ RÖDEL, Klaus: *Találkozás magyar barátaimmal*, 1984/3. sz., 15.

¹²²¹ RÖDEL, Klaus: *Exlibrisveröffentlichungen 1967–2010.*, Klaus Rödel közlése, 2012. 10. 13.

¹²²² *A magyar ex libris irodalom bibliográfiája 1920–1970.*, Szerk. GALAMBOS Ferenc, Kiad. Klaus RÖDEL, 1968. (1. változat)

¹²²³ RÖDEL, Klaus: *Exlibrisveröffentlichungen 1967–2010.*, Klaus Rödel közlése, 2012. 10. 13.

Vagn Åge Clemmensen dán nyomdász Frederikshavnból – Klaus Rödellel mint kiadóval együttműködve – részt vállalt több katalógus megjelentetésében. Számos ex librist készített a maga számára. A Rudomino Könyvtár gyűjteményében Andruskó Károlytól rendelt ex librise szerepel nőalakokkal, metszőszerszámokkal (N32/5). A magyar grafikusok közül Kőhegyi Gyula több könyvjegyet készített a nyomdásznak (nyomdagéppel, braktea ábrájával). Clemmensen és Kőhegyi aktív kapcsolatot ápoltak az 1970-es évek elején. Találkoztak többek között az 1970-es budapesti ex libris kongresszuson, mely alkalomra Clemmensen is hazánkba látogatott¹²²⁴. Kőhegyi Gyula ex librist készített Clemmensennek az 1972-es dániai (helsingöri) ex libris kongresszus alkalmából¹²²⁵, Kőhegyi pedig 1974-ben kisgrafikáiból egyéni kiállítást mutathatott be a dániai Frederikshavnban.¹²²⁶

Johannes (Johs.) Sylvestersen dán fotográfus nagy mennyiségű fotót (ill. negatívot) ajándékozott a randersi helytörténeti archívumnak. Az anyagot kiállításon, és ahhoz kapcsolódó könyvben is bemutatták, 2010-ben¹²²⁷. A fotókon főként az 1950-es évek, a dán városi élet mindennapjai elevenednek meg. Sylvestersen több ex librisén is – foglalkozására utalóan – fotós szerepel, ezekre példa Jerzy Druzycki és Andruskó Károly több alkotása.¹²²⁸ A Minajev-gyűjteményben a XIII. budapesti Nemzetközi Ex libris kongresszusra 1970-ben készült ex librise szerepel, a budai vár részletével (N22/29, grafikus Kertes-Kollmann Jenő).

A dán *H. C. Skov*¹²²⁹ számos ex libris vonatkozású szakirodalmi írást jelentetett meg. Nevére szólóan a XII. Nemzetközi Ex libris kongresszusra 1968-ban Fery Antal által készített ex libris található Minajev anyagában galambbal, olajággal (N38/81).

11.2.4.9. Olasz megrendelők

Gianni Mantero (1897–1985) comói olasz építészmérnök, exlibrisológus, a nemzetközi ex libris élet kiemelkedő személyisége. Gyűjtőként, szakíróként, a nemzetközi ex libris élet szervezőjeként egyaránt ismertté tette a nevét. 1946-ban ő alapította és sokáig vezette az olasz ex libris egyesületet, a BNEL-t (Bianco e Nero Ex Libris)¹²³⁰. Sokat tett az ex libris nemzetközi népszerűsítéséért: már 1949-ben felvetette a nemzetközi kongresszusok gondolatát¹²³¹. Az 1953-ban Kufsteinben megrendezett első nemzetközi ex libris kongresszus díszelnökévé választotta, a későbbiekben is több kongresszus tette díszelnökévé. Megfogalmazta az ex libris „tízparancsolatát”, melyben a könyvjegyek

¹²²⁴ *A kongresszus résztvevői*, Kisgrafika Értesítő, 1970. dec., 743.

¹²²⁵ *Kőhegyi Gyula grafikusművész személyes közlése*, 2012. szeptember 16.

¹²²⁶ *Kőhegyi Gyula*, In: *Kortárs magyar művészeti lexikon II.* Főszerk. FITZ Péter, Enciklopédia, Bp., 2000., 520.

¹²²⁷ *Fremkaldt – Sylvestersens 50'er billeder*, Museum Østjylland, Randers,

<https://www.randers.dk/FrontEnd.aspx?id=53109>

¹²²⁸ *Frederikshavn Kunstmuseum og exlibrissamling, The digital exlibris museum*, <http://art-exlibris.net/person/1925>

¹²²⁹ SKOV, H. C.: *Bibliografi over danske og udenlandske Exlibrisboger og -Mappen*, Exlibristen, Frederikshavn, 1983., <http://www.wrieger.de/exl-biblio.html>

¹²³⁰ GALAMBOS Ferenc: *Dr. Gianni Mantero köszöntése*, Kisgrafika 1972/1. sz., 3. (A továbbiakban: GALAMBOS 1972.)

¹²³¹ Uo., 4. és SEMSEY Andor: *In memoriam Gianni Mantero*, Kisgrafika 1985/2. sz., 12.

összetett szerepére világít rá, kiemelve a grafikus oldal mellett azok tematikai üzenetét és funkcióbeli fontosságát is. A könyvtárak vonatkozásában ajánlja, hogy a könyv témájától függően különböző típusú könyvjegyeket praktikus készíttetni, a gyűjtőknek pedig tanácsos a könyvjegyeket valamilyen rendszerben tárolni stb.¹²³² Mantero az 1966-ban megalakult nemzetközi szervezet, a FISAE (Fédération Internationale des Sociétés d'Amateurs d'Exlibris) elnöke lett. A XII. comói kongresszus (1968) elnöki, a XIII. budapesti kongresszus (1970) alelnöki tisztét töltötte be. Utóbbi kongresszus Manterót érdemei elismeréséül élete végéig a FISAE díszelnökévé választotta.¹²³³

Sokat publikált¹²³⁴, nevéhez fűződik az olasz egyesület folyóiratának, a Notoziarionak a megindítása. Számos kiállítást szervezett. Maga is készített ex librist. 1928-ban kérte fel Bruno da Osimot, hogy készítsen számára egy könyvjegyet¹²³⁵. 1932-től vált igazi gyűjtővé. Különösen sok ex librist készíttetek a számára Italo Zetti és Michel Fingesten. Több mint 1000 (Semsey Andor szerint 1100 feletti) saját névre szóló lappal rendelkezett, melyek között – Mantero foglalkozásának megfelelően – gyakori az épületábrázolás. Könyvjegyein gyakran szerepel két kedvelt jelmondata: „Et sub Marte artifex”, „Semper sitio”¹²³⁶. Ma már a világ három legnagyobb gyűjtője egyikeként tartják számon, Irene Dwenn Pace és Dr. Soó Rezső mellett.¹²³⁷ (Utóbbi két gyűjtemény azóta bekerült közgyűjteménybe, a Yale Egyetem Könyvtárába, ill. a budapesti Iparművészeti Múzeumba). Mantero gyűjteménye 75 000–100 000 lap körül mozog, benne a legnagyobb a M. Fingesten-gyűjtemény, de I. Zetti, T. Marangoni, P. Wolbrand stb. kisgrafikáinak teljes sorozata is szerepel. A magyarok közül többek között Bordás Ferenc, Drahos István, Fery Antal, Vadász Ferenc ex libriseiből található nagyobb mennyiség a gyűjteményében, mely nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is a legkiemelkedőbb gyűjtemények egyike. Több művészüket, köztük Vadász Endrét, Bordás Ferencet, Fery Antalt (és Fery Antal lányát, Veronikát) stb.¹²³⁸ vendégül látta comói otthonában, és maga is többször járt hazánkban: 1964-ben a krakkói kongresszusra menet, ill. 1970-ben a budapesti kongresszus résztvevőjeként. Érdekes és szomorú adalék magyar kapcsolataihoz az első világháborús doberdói harctéren való részvétele, ahol Drahos István magyar grafikussal ellentétes frontszakaszon harcolt¹²³⁹, majd hadifogolyként került Budapestre¹²⁴⁰. (Az első világháborús események emlékére készítette Drahos István az In memoriam Doberdo, 1915. Ex libris ing. dott. Gianni Mantero feliratú lapot.) Magyarországi emlékei közül kiemelkedik még a Vadász Endrével, Kass Jánossal, Bordás Ferencel való ismeretsége, a művészek közül különösen Fery Antalt, a Nagy fivéreket (Nagy Arisztid, Nagy Árpád

¹²³² MANTERO, Gianni: *Decalogo dell' Ex libris*, In: *All' insegna del' ex libris / panorama ex libristico antico e moderno a cura di Francesco Bono e Luigi Servolini*, Edit. GASTALDI, Milano, 1960, 21.

¹²³³ GALAMBOS 1972. i. m., 5.

¹²³⁴ Műveinek válogatott bibliográfiáját lásd: GALAMBOS Ferenc: *Dr. Gianni Mantero ex libris-irodalmi munkássága (Válogatott bibliográfia)*, Kisgrafika 1972/1. sz., 7–8.

¹²³⁵ SEMSEY Andor: *In memoriam Gianni Mantero*, Kisgrafika 1985/2. sz., 12.

¹²³⁶ Uo., 12. – Első jelmondata arra utal, hogy a háborúban mint magasrangú mérnökkari tiszt nem a rombolás, hanem az építés eszményét szolgálta. A másik mondás (Mindig szomjúhozom) talán még inkább jellemző rá.

¹²³⁷ GALAMBOS 1972. i. m., 3.

¹²³⁸ Uo., 6. és *Hazai Hírek*, Kisgrafika Értesítő, 1963. december, 69.

¹²³⁹ SOÓS Imre: *Enzo Pellai „Ex libris nell' Europa del XX secolo”* kiállítási katalógus, Cremonabooks, 2006., Kisgrafika, 2007/1. sz., 14. (recenzió)

¹²⁴⁰ Dr. SEMSEY Andorné: *Emlékforgácsok*, Kisgrafika, 2008/3. sz., 6.

Dániel), Diskay Lenkét, Buday Györgyöt, Tempinszky Istvánt, Vén Zoltánt méltatja. A gyűjtők közül Pittmann Ildikó, Katona Gábor, Galambos Ferenc, Illyés S. László neveit emeli ki.¹²⁴¹ 80. születésnapja alkalmából Semsey Andor köszöntötte a Kisgrafika hasábjain¹²⁴², az alkalomra ex librist készített számára Fery Antal. Utóbbi grafikát a Manterót szintén felköszöntő Klaus Rödel is bemutatta az Exlibris-Revue 1977-es évfolyamában¹²⁴³.

Az orosz Minajev ex libris gyűjteményébe is bekerült több magyar grafikus (Drahos István, ill. Bordás Ferenc) által Mantero nevére készített ex libris. Ezek közül az 1968-as comói kongresszusra készült, *Ex libris Gianni Mantero de re coquinaria* feliratú, a fején gyümölcstálszerű kalapot viselő női portrét ábrázoló a legismertebb (N11/70). Több ex librise zenei témájú, hangszerekkel (N22/13, N21/20).

Giuseppe Cesare De Michelis (1944–) olasz filológus, irodalomtörténész. Róma mellett Moszkvában is tanult, a Lomonoszov Egyetemen. Számos európai és amerikai város egyetemén adott elő, tudományos folyóiratokban publikált. Könyvei jelentek meg az avantgárdról, a futurizmusról, a szimbolizmusról, az orosz irodalomról¹²⁴⁴. A Minajev-gyűjteményben ex numismaticus lapja szerepel, melynek készítője Fery Antal (N19/1).

Gino Sabattini (1887–19?) bolognai születésű neves olasz ex libris gyűjtő. A középiskola elvégzése után a Scuola Militare di Modena hallgatója. Ezután banktisztviselő Bolognában, egészen a nyugdíjazásáig¹²⁴⁵. Az 1921-ben alapított bolognai AIACE (Olasz Exlibris Gyűjtők Egyesülete) örökös elnöke lett. Könyvei, szakirányú írásai is megjelentek az ex libris gyűjtésről, az ex librisek főbb témacsoportjairól, pl. az *All'insegna dell'ex libris* c. könyvben külön fejezetet írt az erotikus ex librisekről¹²⁴⁶. Gianni Mantero egyik írásában irigykedve említette Sabattinit, mint aki szinte minden idejét könyvjegygyűjteményének szentelhette¹²⁴⁷. Nyolcvanadik születésnapján, 1967-ben cikkel köszöntötték¹²⁴⁸.

Sabattini gyűjteménye keletkezéséről: 1920-ban egy bolognai antikváriumban vásárolt meg egy kisebb ex libris gyűjteményt, melyet a későbbiekben Modenában és Torinóban vásárolt lapokkal gyarapított. Gyűjteménye 1948-ban elérte a 30 000-es darabszámot (ebből 7000 olasz, és 21 000 a külföldi). Élete végére már kb. 60 000-es gyűjteménnyel,

¹²⁴¹ MANTERO, Gianni: *Külföldről írják barátaink*, Kisgrafika 1984/1–2. sz., 21–22.

¹²⁴² SEMSEY Andor: *Mantero doktor 80 éves*, Kisgrafika 1977/1. sz., 21–22.

¹²⁴³ KLAUS RÖDEL: *Gianni Mantero 80*, Exlibris-Revue, Vol. 3. 1977/1., 8. – Oswin Volkamer az alkalomra Mantero portróját bemutató kisgrafikát alkotott.

¹²⁴⁴ *Giuseppe Cesare De Michelis*, http://it.wikipedia.org/wiki/Cesare_Giuseppe_De_Michelis – *Il futurismo italiano in Russia*, De Donato ed., Bari, 1973; *Il tredicesimo apostolo*, Claudiana ed., Torino 1975. stb.

¹²⁴⁵ Halála pontos dátuma nem ismeretes, egy 1972-ben megjelent katalógus már mint „post mortem” jelöli. – BRAGAGLIA, Egisto: *I promotori italiani dell'Ex Libris del Novecento*, Ex Libris Museum, Albairate (Milano), 2005. és Gian Carlo TORRE (1944–) orvosprofesszor (Università degli Studi di Genova), neves olasz ex libris gyűjtő és szakíró adatközlése (2012. 10. 27).

¹²⁴⁶ GINO SABATTINI: *Gli ex libris erotici*, In. *All'insegna dell'ex libris / panorama ex libristico antico e moderno a cura di Francesco Bono e Luigi Servolini*, Edit. Gastaldi, Milano, 1960, 96–98. – Ugyanebben a kötetben *Come colleziono gli ex libris* címmel az ex libris gyűjtésről is kifejti véleményét (218.). További írásai: *I soggetti negli ex libris*, B.N.E.L. (Bianco e nero ex libris) 1947, különszám; *Confessioni di collezionist*, Bianco e nero ex libris (aprile-giugno) 1947. Megjelent kötetei: *Quello che dice la mano*, Milano, 1918., *Quello che dice la scrittura*, Bologna, 1919.

¹²⁴⁷ MANTERO, Gianni: *Decalogo dell'Ex libris*, In. *All'insegna dell'ex libris / panorama ex libristico antico e moderno a cura di Francesco Bono e Luigi Servolini*, Edit. Gastaldi, Milano, 1960, 21.

¹²⁴⁸ GINO SABATTINI *80' compleanno*, B.N.E.L. (Bianco e Nero Ex-Libris) n. 8-9., 1967.

kb. 40 nemzet könyvjegyeivel rendelkezett, köztük sok saját névre szóló ex librisszel.¹²⁴⁹ Készített számára ex librist többek között Michel Fingesten, Armando Baldinelli, Italo Zetti stb. Az orosz Minajev-gyűjteményben Drahos István Sabattini nevére készített ex librise szerepel, tóban fürdő kislánnyal, varjúkkal (N21/25).

Az olasz *Antonio de Rosis* 1969-ben, a budapesti nemzetközi ex libris kongresszust megelőző évben készített ex librist Fery Antallal, ezen oroszlanos címerpajzs látható, a tetején koronával (N19/14). Az olasz gyűjtő egyébként az 1970-es ex libris kongresszus résztvevőinek listáján nem szerepel¹²⁵⁰.

Livio de Toffoli a neves ex libris készítő olasz Toffoli család tagja. Bruno de Toffoli maga is készített könyvjegyeket¹²⁵¹. Az orosz Minajev-gyűjtemény tanúsága szerint Livio de Toffoli 1966-ban rendelt ex librist Bordás Ferencről (N22/10 és N35/1), kör alakú napozón ülő női akttal. Készített ex librist Frank-Ivo van Damme és Brunello Franco grafikusokkal is. 1968-ban Ladislav Rusek, 1970-ben Vianello Da Venetia, 1973-ban Martin Lepp metszett számára könyvjegyet¹²⁵².

Nerone Santagiuliana (1901–1973) az olasz ex libris élet kiemelkedő személyisége, az olasz ex libris egyesület (BNEL) vezetőségi tagja. Többszörösen díjazott orvos¹²⁵³. Polgári pilótaképesítést is szerzett, a második világháborúban az olasz repülő haderő orvoskapitánya volt. 1921-től foglalkozott ex libris gyűjtéssel, közel 150 saját névre szóló lappal rendelkezett¹²⁵⁴. Első ízben 1964-ben járt hazánkban. Majdnem minden európai ex libris kongresszuson részt vett, az 1968-as comói előkészítésében nagy szerepet vállalt. Levelezésben és csereviszonyban állt a jelentősebb magyar ex libris gyűjtőkkel és grafikusokkal, nevére több magyar is készített grafikát, köztük: Bordás Ferenc, Fery Antal, Drahos István, Diskay Lenke.

A Minajev-gyűjteményben található két lapja közül a magyar Parlamentet ábrázoló az 1970-es budapesti kongresszusra készült (N18/3), melyre egyébként betegsége miatt már nem tudott eljutni. E lap érdekessége, hogy csak ábrájában hungarika vonatkozású, ugyanis rendelője (N. Santagiuliana) és grafikusja (Maria Elisa Leboroni) is olasz származású. A másik grafika Bordás Ferenc alkotása, munkában tevékenykedő emberek montázsszerű bemutatásával, mely Albrecht Dürer emléklap is egyben (N11/62).

Francesco Carbonara (1895–19?) olasz professzor, rapallói irodalmár, esztéta, filozófus, neves ex libris gyűjtő¹²⁵⁵. Magyar vonatkozásban érdekesség, hogy *Canti c.* verseskötetének címlapján a szerző portréja szerepel, a magyar Nagy László Lázár alkotása¹²⁵⁶. Kettejük megismerkedése levélváltással kezdődött, majd Carbonara 1974-ben franciául írt levelében kérte fel Nagy László Lázárt, hogy készítsen róla portrét, mely

¹²⁴⁹ *Ex Libris de Peste Gino Sabattini*, <http://www.ebay.co.uk/itm/DEATH-dead-NAKED-WOMAN-Bookplate-GINO-SABATTINI/300578716763> és *Gian Carlo Torre* adatközlése (2012. 10. 27)

¹²⁵⁰ *A kongresszus résztvevői*, *Kisgrafika Értesítő*, 1970. dec., 743–745.

¹²⁵¹ *Gesamtarchiv*, http://www.exlibris-deg.de/downloads/deg-gesamtarchiv_20100514.xls

¹²⁵² Uo. és LEPP, Martin (*1947): *Exlibris Livio de Toffoli*, <http://www.antiquariat.de/angebot/GID18843136.html>

¹²⁵³ B. FERY Vera: *Nerone Santagiuliana emlékezete 1901–1973*, *Kisgrafika* 1974/1. sz., 11.

¹²⁵⁴ Uo., 12.

¹²⁵⁵ *Cserelista*, *Kisgrafika* 1966. augusztus, 296. és *Les ex-libris créés par Ernest Huber*, *L' Ex-Libris français*, *Bulletin de l'association française pour la connaissance de l' ex-libris*, 3ème et 4ème trimestres 2010., 69.

¹²⁵⁶ Francesco CARBONARA: *Canti*, Urbania, Bramante, 1974, <http://www.abebooks.fr/rechercher-livre/auteur/carbonara-francesco/>. Egyéb munkái: *Passeggiate per la Svizzera* (1968), *Malmaison /Noterella napoleonica* (1969), *Nizza* (1982) stb. – <http://www.idref.fr/028386523>

könyve előlapjára fog kerülni¹²⁵⁷. Carbonara több ex libris vonatkozású szakirányú írást jelentett meg, pl. a dán Kristen Rasmussen: *Ex erotica* c. könyvéhez ő írta az előszót; Az ex libris dicsérete címmel is jelent meg írása¹²⁵⁸. Számos névre szóló könyvjegyet készített, melyek közt többségben vannak az erotikus témájúak, de található pl. asztronómiai tárgyú ex libris is. A grafikusok: Otto Feil, Daniel Meyer, Julio Fernandez Saez, Kristen Rasmussen, Ch. Favet¹²⁵⁹ stb. A Minajev-gyűjtemény hungarika anyagában Nagy Árpádtól rendelt ex librise található, melynek balerinája felidézi Edgar Degas (1834–1917) francia festő alkotásait (N22/59).

Az olasz *Rosanna Betocchi* aktív ex libris gyűjtőként részt vett az 1970-es budapesti nemzetközi ex libris kongresszuson¹²⁶⁰. Valószínűsíthetően ez alkalomra készítette Tempinszky Istvánnal 1969-ben Mátyás király és olasz származású felesége, Beatrix portréját címerrel, a budai várral ábrázoló ex librist (N38/21). Ez szerepel a Minajev-gyűjteményben. A lap azon hungarika kisgrafikák közé tartozik, mely külföldi megrendelő részére magyar grafikustól származó alkotás, és az ábrájában is magyar vonatkozású. Ez jórészt az 1970-es budapesti kongresszusi lapokra jellemző, hisz akkor az egyik pályázati téma (Budapest ábrázolása) is ezt az irányt erősítette. Betocchi saját nevére szóló ex librist készített még a következő grafikusokkal: Alina Kalczynska, Mark Severin, Albert Collart, Oswin Volkamer stb¹²⁶¹.

11.2.4.10. *Belga megrendelők*

Gerard Gaudaen (1927–2003) belga grafikus, a fametszetű ex libris világhírű mestere, a Flamand Tudományos, Irodalmi és Szépművészeti Akadémia elnöke, az Antwerpeni Királyi Akadémia igazgatója, a sint-niklaasi Nemzetközi Ex libris Centrum létrehozója¹²⁶² részére Drahos István által készített könyvjegyen a grafikus foglalkozásra reflektálón grafikus látható metszőkéssel (N21/58).

Antoine Rousseau (1924–1998) belga grafikus számára szintén Drahos István készített ex librist, mely kupát, korszót tartó sellőt ábrázol (N38/37).

André Vercammen belga szakíró részére egy ex libris található a Minajev-gyűjteményben, könyvön álló ördögfiókával, készítője Nagy Árpád (N3/28).

¹²⁵⁷ Nagy László Lázár *adatközlése*, 2012. 11. 08. – Carbonara afelől is érdeklődött, hogy Nagy László Lázár nem rokona-e Nagy Árpádnak, ill. fiának Nagy Árpád Dánielnek, akiktől szintén rendelt ex librist.

¹²⁵⁸ *National Library of Australia*, <http://trove.nla.gov.au/work/34895675?versionId=43283746>; *Elogio dell' ex libris*, In. *All' insegna dell' ex libris / panorama ex libristico antico e moderno a cura di Francesco Bono e Luigi Servolini*, Edit. Gastaldi, Milano, 1960., 45–46.

¹²⁵⁹ *Collezione Mirabella*, www.exlibrismuseum.it/web/museum/index.php?cat=5

¹²⁶⁰ *A kongresszus résztvevői*, *Kisgrafika Értesítő*, 1970. dec., 743.

¹²⁶¹ Kalczynska által készített egyik ex librise bekerült a napjainkban kiadott „Catalogo: Ex libris Giugno 2012” c. katalógusba.

¹²⁶² Róla részletesen lásd korábban a *Belga grafikus* fejezetcím alatt.

11.2.4.11. Portugál megrendelők

*Flávio de Gouveia Osório*¹²⁶³ portugál költő, író, újságíró, a portói Újságíró Szövetség, a portói Ex libris Társaság és a Portugál Ex-libris Akadémia tagja¹²⁶⁴ nevére szólóan Stettner Béla Don Quijotét és segédjét ábrázoló ex librise szerepel a Minajev-gyűjtemény hungarikái között (N11/6). A portugál költő, ex libris gyűjtő kedvelt témája Cervantes: Don Quijote c. műve, melynek szereplői (Don Quijote, Dulcinea, Sancho Panza), közülük is kiemelten maga a főhős számos ex librisén látható¹²⁶⁵.

Mário Lourinno Rodrigues Vinhas portugál gyűjtő, szerkesztő, szakíró¹²⁶⁶. Az 1951-ben induló Ex libris Portugal (Ex libris Portugália) kéthavi magazin szerkesztője, kiadója az 1990-es évek elejéig¹²⁶⁷. Vinhas nevére a Minajev-gyűjteményben szélmalmos ex libris szerepel (1969), grafikusa Andruskó Károly (N29/22). Mário Vinhas maga is készített ex librist Fernando Honorio Oliveira és Maria Judite Oliveira Vinhas nevére¹²⁶⁸.

11.2.4.12. Osztrák megrendelők

Josef Gruber (1886–19?) osztrák grafikusművész nevére szólóan Drahos István által készített ex libris (N21/42) szerepel a Minajev-gyűjteményben, melyen fiatal pár látható virágok közt, J. Strauss egy művéből (op. 443) vett kottarészlettel, idézettel: „*Seid umschlungen Millionen! / Diesen Kuss der ganzen Welt!*” (Schiller: Az örömhöz, Rónay György magyar átköltésében: „*Milliók ti, kart a karba! / Gyúljon csók az ajkakon!*”).

Az osztrák származású, Sopronban élő nyomdászcsalád tagja, *Odo Röttig* (Röttig Ottó, megh. 1920) újságszerkesztő-kiadó¹²⁶⁹, többek között a Kultúra és a Soproni Napló szerkesztője. A Kultúra c. lap szépirodalmi és művészeti folyóirat volt, melyben O. Röttig tág teret biztosított a kisgrafikának, a grafikák közlése mellett külön rovatot nyitva az ex libris cserélők és gyűjtők számára is: „Ex libris barátokhoz! Kedveskedni óhajt a 'Kultura' tisztelt olvasóinak, mikor rovatot nyit a külföldön divatos s Magyarhonban is mindjobban terjedő nemes és érdekes exlibris-mozgalom számára. Lapunk minden számában legalább egy, minden tekintetben művészi kivitelű exlibris-lapot bocsájunk t. olvasóink

¹²⁶³ *Carta ao meu corpo: localismo, utopia & atopia (Roteiro essencialista sobre a cultura viseense)*, http://www.ipv.pt/millennium/Millennium22/22_8.htm

¹²⁶⁴ *Catálogo da Primeira Exposição de Ex-Libris em Viseu de 16 de setembro a 3 de outubro do ano de 1965.*, Biblioteca Pública Municipal, Viseu, 1965., 19–21. – A katalógus Flávio de Gouveia Osório egy ex libriséről szóló versével kezdődik (Mon ex libris).

¹²⁶⁵ *III. Encontro Nacional de Ex-Libristas - Guia das Exposições*, Edit. Biblioteca Geral da Universidade de Coimbra, 1979., 119.

¹²⁶⁶ Általa írt ex libris témájú könyvek: *Ex-libris* (1951), *A paisagem e os monumentos no ex-libris* (1956), *O que é e para que serve o ex-libris: sua história, como se coleciona e fatos históricos no ex-libris com a reprodução de gravuras* (1979) – A portugál Nemzeti Könyvtár (Biblioteca Nacional de Portugal) állományában.

¹²⁶⁷ *Ex libris, Bookplates, Collectors, Societies*, <http://bookplate-jvarnoso.blogspot.hu/p/birth-of-bookplate-collector-and.html>

¹²⁶⁸ *The digital exlibris museum*, <http://art-exlibris.net/person/4491>

¹²⁶⁹ BOTLIK József: *Az Órvidéki (Burgenlandi) magyarság sorsa*, <http://munkalehetoseg2010.ewk.hu/burgenland>. A hazai időszaki sajtó 1910-ben. II-ik melléklet a Magyar Könyvszemle 1911. évfolyamához, http://epa.oszk.hu/00000/00021/00153/pdf/k2_001-091.pdf. – A szerkesztés mellett amatőr fényképész is volt.

rendelkezésre és pedig olyképen, hogy az gyűjteménybe is felvehető legyen...”¹²⁷⁰. 1919-ban Vierburgenland néven alapított egy újságot, melynek értelme „négy vár területe”¹²⁷¹. O. Röttiget az első szervezett magyar ex libris gyűjtők, a Szent György Céh tagjai közt tartják számon¹²⁷². Lelkes ex libris gyűjtő volt, nemcsak maga rajzolt, de terveztetett is több ex librist, pl. Bayrossal. A Minajev-gyűjteményben szereplő ex librisén táncoló nőalak látható ördögalkakkal, kígyóval (N41a/8, grafikus F. Bayros). Ex libris gyűjteménye halála után Budapestre került¹²⁷³.

Anna Lerperger osztrák (linzi) orvosnő nagy gyűjtővé vált¹²⁷⁴. A Bécsben rendezett 1960-as VII. európai ex libris kongresszusnak Hugo van Balzar elnök mellett az egyik fő szervezője volt¹²⁷⁵. 1970-ben részt vett a XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszuson, ekkor járt Budapesten¹²⁷⁶. Szakírói tevékenységet is folytatott, Toni Hofer grafikust búcsúztató cikke jelent meg az *Österreichisches Jahrbuch* 1979–80-as számában (Band 52.)¹²⁷⁷. Foglalkozására utalóan számos orvosi tárgyú ex librist készíttetett. Anna Lerperger és férje, Dr. Oskar Lerperger számára ex librist készítőik sorából néhány név: Rose Reinhold, Oldrich Kulhánek, Remo Wolf, Jan Halla, David Bekker, Vojtech Cinybulk, Hedwig zum Tobel, G. Brandl stb. Utóbbi ex librisén Szent Lukács, az orvosok és a festők védőszentje látható¹²⁷⁸. A Minajev-gyűjteményben Bordás Ferenc grafikája szerepel pánsípot fújó faunna, nőalakkal, feliratában jelzeten Anna Lerperger természeti könyveibe (N22/2).

11.2.4.13. Szlovén megrendelők

A szlovén *Alenka Pavlovec – Rajko Pavlovec* geológiai professzorral, mérnökkel, a Szlovéniai Ex libris Kör titkárával¹²⁷⁹ közösen írt – művei a szlovéniai Ex libris Kör (Dru tvo Exlibris Sloveniae) támogatásával jelentek meg¹²⁸⁰. A Rudomino Könyvtárban Alenka Pavlovec nevére szólóan erdőrészletet ábrázoló ex libris található, Andruskó Károly alkotása (N29/33). Rajko Pavlovec gyűjteményéből, melyben különös hangsúlyt

¹²⁷⁰ Idézet a *Kultura* első, 1911. január 25-ei számából – Ld. CSATKAI Endre: *A soproni ex libris története*, Sopron, 1938. 16.

¹²⁷¹ *Őrség, Nyugat-Magyarország, Burgenland*, <http://www.magtudin.org/Orseg.htm>

¹²⁷² GALAMBOS Ferenc: *A „Szent György” Céh és a magyar ex libris gyűjtés*, KBK Értesítő, 1964. december, 130.

¹²⁷³ CSATKAI Endre: *A soproni ex libris története*, Sopron, 1938. 15

¹²⁷⁴ Susanne KOLAR: *Dr. Anna Lerperger – eine große Sammlerin*, In. *DEG Jahrbuch 2002, Ex libris-kunst und Graphik, Frauen und Exlibris*, Hrsg. DECKER, Heinz, Frankfurt/M., Exlibris-Gesellschaft 2002, 145–153. és *Cserelista*, Kisgrafika Értesítő, 1967. szeptember, 400.

¹²⁷⁵ *VII. European Ex-libris Congress, Vienna, Austria, 7–10 July, 1960*, <http://www.fisae.org/c1960.html>

¹²⁷⁶ *A kongresszus résztvevői*, Kisgrafika Értesítő, 1970. dec., 744.

¹²⁷⁷ Dr. Anna LERPERGER: *Zum Tode von Professor Toni Hofer*, In. *Österreichisches Jahrbuch für Exlibris und Gebrauchsgraphik*, 1979–1980. Band 52., 21–22.

¹²⁷⁸ Dr. med. G. KREYENBERG: *Das Aertzliche exlibris einst und jetzt*, Graphia bulletin, 4e trimestre 1970, No. 48., 185.

¹²⁷⁹ *Hírek*, Kisgrafika 2008/2. sz., 12.

¹²⁸⁰ Alenka PAVLOVEC, Jasna KRALI, Rajko PAVLOVEC, Ferdinand ŠERBEL: *Kozjansko: zapiski za ekskurzijo, ki sta jo privedila*, Dru tvo Exlibris Sloveniae in Svet knjige 2. oktober 2004, Ljubljana; *Slovenske gorice: zapiski za ekskurzijo Ljubljana*, Dru tvo Exlibris Sloveniae, Ljubljana, 2003.

kapnak a természettudományi tárgyú lapok, számos szlovéniai városban rendeztek kiállítást (Logatec, Kromberk)¹²⁸¹.

Mehtilda Urleb (1931–) szlovén régész, a ljubljani egyetemen való diplomázás után Postojna szlovéniai város múzeumának (Notranjski muzej Postojna¹²⁸²) régészeti osztályán kezdett dolgozni, a régészeti gyűjtemény elhivatott gyarapítója és kezelője lett¹²⁸³. Számos kiállítás szervezése és kiadványok (könyvek, cikkek)¹²⁸⁴ fűződnek a nevéhez. A Rudomino Könyvtárban található *ex libris*e foglalkozására utalóan női torzót ábrázol oszloppal és fenyővel, grafikusa Andruskó Károly (N32/6).

11.2.5. *Külföldi grafikusok ex librisi külföldi megrendelőknek (tartalmában vagy szövegében Magyarországra utaló ex librisek)*

A hungarika *ex libris*ek ritka példája az olasz N. Santagiuliana számára alkotott kisgrafika, mely az 1970-es budapesti kongresszusra készült (N18/3), és mivel grafikusa (Maria Elisa Leboroni) is külföldi, olasz származású, csupán ábrájában hungarika vonatkozású: a magyar Parlamentet ábrázolja. Ilyen típusú *ex libris*re egyébként ez az egyetlen példa a gyűjteményben.

11.2.6. *A külföldi ex libris rendelők nemzetiség szerinti megoszlása*

A következő vizsgálati szempont a magyar és a külföldi *ex libris* készítőik (utóbbi esetben akik számára magyar grafikusok alkottak *ex libris*t) együttes számának összevetése a Minajev-gyűjtemény hungarika anyagában. Mivel hungarika *ex libris*ek a vizsgálat tárgyai, érthető a magyar megrendelők kiugróan magas aránya. A 377 tulajdonosi kategóriából a magyar nevű tulajdonosok közül összesen 252 különböző magyar személy nevére készült *ex libris*. Ez, összevetve a 85 külföldi tulajdonossal, 75%–25%-os arányt jelent a magyarok javára.

A 85 külföldi tulajdonosból 69 személy nemzetisége ismert. A beazonosított külföldi megrendelők nemzetiség szerinti megoszlását a következő táblázat szemlélteti. (6. sz. táblázat)

¹²⁸¹ *Hírek*, Kisgrafika 2008/2. sz., 12.; PAVLOVEC, Rajko: *Naravoslovje na ekxlibrisu* (Természettudomány az *ex libris*eken) címmel szakcikket jelentetett meg a természettudományi *ex libris*ekről a *Proteus* folyóirat 1968/69. évi 9–10. számában.

¹²⁸² Alenka ČUK: *Notranjski muzej Postojna praznuje 60 let*, Postojna, 1909, december 2007., 13.

¹²⁸³ *Mehtilda Urleb*, http://sl.wikipedia.org/wiki/Mehtilda_Urleb

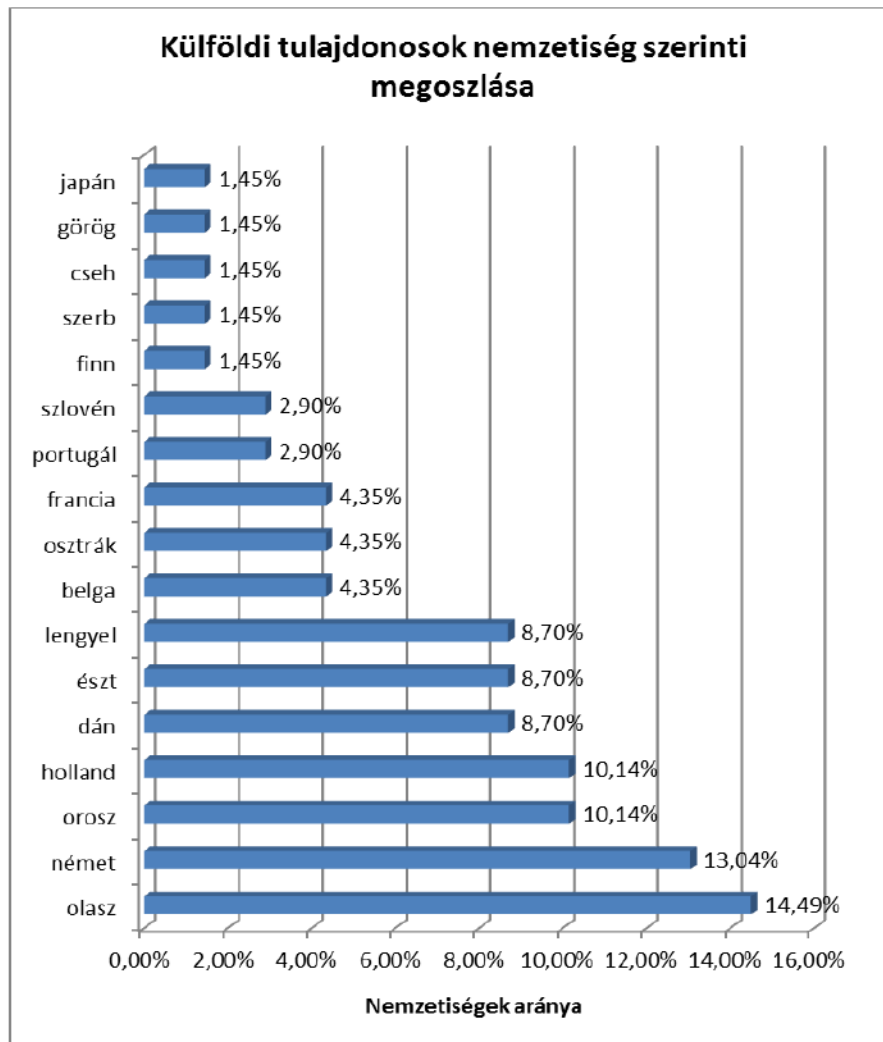
¹²⁸⁴ *La nécropole hallstattienne de Kri na gora*, Société archéologique de Yougoslavie, 1969.; *Križna gora pri Ložu. Halštatska nekropola. Hallstattzeitliches Gräberfeld*. Križna gora. Ljubljana (Narodni muzej), 1974. (Katalogi in monografije, 11.); *Križna gora pri Ložu, halštatska nekropola/ Hallstattzeitliches Gräberfeld Križna gora*, Narodni muzej, Ljubljana, 1974.; *Planina in svet okoli nje* (Gradivo. So zbrali, zapisali in ur. France Ha be, Peter Habič, Stanko Markovčič, Mehtilda Urleb in Tomaž Vrhovec. Ovitek in vinjete Leopold Strnad.), *Planina pri Rakeku* (Jamarski klub), 1974.; *Rimska doba. Cerknica*, Varstvo spomenikov, Letn. 21 (1977), str. 281–282.

6. sz. táblázat: A külföldi tulajdonosok nemzetiség szerinti megoszlása (Rudomino)

NEMZETISÉG	Személyek száma
olasz	10
német	9
orosz	7
holland	7
dán	6
észt	6
lengyel	6
belga	3
osztrák	3
francia	3
portugál	2
szlovén	2
finn	1
szerb	1
cseh	1
görög	1
japán	1
Összesen	69

Mindez százalékban kifejezve a következő arányokat mutatja. (12. sz. diagram)

Az élen az olasz megrendelők állnak 14,4%-kal, majd a németek 13,04%-kal, bizonyítva a magyar grafikusok ismertségét ezen országok vonatkozásában. Az oroszok és a hollandok 10,14%-os aránya is jelentősnek mondható, és mivel orosz gyűjtő gyűjteményéről van szó, érthető az orosz megrendelők nagy aránya. A továbbiakban a dánok, az észtek és a lengyelek következnek 8,7%-kal, aztán a belgák, osztrákok és a franciák 4,35%-kal. A portugálok és a szlovének 2,9%-ot érnek el. A sor végén a finnek, szerbek, csehek, görögök, japánok találhatók 1,45%-kal, azaz egy-egy ex librisszel.

12. sz. diagram: A külföldi tulajdonosok nemzetiség szerinti megoszlása – Rudomino (százalékos arány)

Összességében a megrendelők nemzetközi kiterjedtsége bizonyítja a magyar grafikaélet, grafikusok világviszonylatban is jelentős hírnevét, ill. a magyar megrendelők kiterjedt cserekapcsolatait.

11.3. Az intézményi ex librisek fogalma, főbb típusai a Minajev-gyűjteményben

Az *intézményi ex libris* nyilvános könyvtár, ill. a későbbiekben bármilyen intézmény, szervezet számára készített könyvjegy. A moszkvai Rudomino Könyvtár Minajev-gyűjteménye hungarika anyaga jórészt magángyűjtők ex libriseit tartalmazza, de az intézményi ex librisek több fajtájára is példákat nyújt. A 377 tulajdonosból mindössze 8 a tisztán intézményi, mely elenyészően kicsi arány, 2,12%.

Az intézmények részére készített lapok viszonylag kis számának oka, hogy az ilyen típusú ex librisek – mint az intézményi ex librisek általában – kevésbé kerülnek magángyűjtői forgalomba, ill. ezek a grafikák sok esetben egyúttal valamely eseményre készített ún. alkalmi grafikák, mely típus külön tárgyalandó.

A Minajev-anyag ide tartozó kisgrafikai többségükben Fery Antal munkái. Típusukat tekintve szerepel köztük *könyvtárak* számára készült ex libris: Járási Könyvtár, Jászberény (graf. Fery Antal, N38/76), Eger Megyei Könyvtár (graf. Diskay Lenke, N38/72; graf. Kopasz Márta, N29/1), Magyar Királyi Szabadalmi Hivatal Könyvtára (N8/50). *Iskola*, a budapesti Bocskai István Gimnázium (N19/74) részére Fery Antal készített ex librist, melyen stílszerűen Bocskai István portréja szerepel, nyitott könyvvel. A nyitott könyv egyébként a könyvtárak ex libriseinek gyakran ismétlődő motívuma. Közelebbről meg nem nevezett *múzeum* számára készült Drahos István grafikája (N21/63).

Szervezet, konkrétan a Kisgrafika Barátok Köre számára alkotott ex libris a KBK megalakulásának idejét (1959. IV. 25.) idézi, Nagy Árpád alkotása (N22/60). Maria Elisa Leboroni 1970-es metszőszerszámokat ábrázoló, KBK feliratú – V. Vasarely op art stílusát idéző – ex librise a kör emblémája is lehetne (N34/7). (16/13. sz. melléklet)

Az összesített adat az ex librisek darabszáma szerint tehát: könyvtár (4), iskola (1), múzeum (1), szervezet (2) nevére készített ex libris.

Összehasonlítási alapul szolgálhat ebből az időszakból a *KBK tagságáról szóló, 1971-es évre vonatkozó felmérés*, mely szerint ez évben 16 intézmény, köztük 10 könyvtár, 2 iskola, 4 múzeum tartozott a szervezethez mint intézményi tag¹²⁸⁵. Ez a 274 foglalkoztatottal és a 18 nyugdíjas taggal összesítve 308 főt jelent, mely az intézményi tagok 5,19 %-os részvételét adja.

A harmadik, tágabb összevetés a KBK intézményi tagjainak áttekintése a *belépési nyilatkozatok (1959–2003) fényében*. (7. sz. táblázat) Eszerint ez időszakban az 540 belépő közül 34 az intézményi tag: ezek közt 23 könyvtár, 6 múzeum, 3 klub, 1 szakkör és 1 tanács szerepel, mely 6,29%-os arányt jelent.

7. sz. táblázat: A KBK intézményi tagjainak áttekintése a belépési nyilatkozatok fényében

Intézmény	Település
II. sz. Általános Iskola Irodalom szakkör, vezető tanár Tasi Miklós	Hajdúszoboszló
Város Könyvtár, Ajka	Ajka
Balatoni Múzeum	Keszthely
Baranya Megyei Könyvtár	Pécs
Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár	Szombathely
Békéscsabai Megyei Könyvtár	Békéscsaba
Déri Múzeum	Debrecen
Eötvös Károly Megyei Könyvtár	Veszprém
Heves Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának Megyei Könyvtára	Eger
Horti Községi Tanács	Hort
Iparművészeti Múzeum	Budapest
Jókai Mór Városi-Járási Könyvtár - Komárom	Komárom

¹²⁸⁵ A KBK tagsága a statisztika tükrében, Kisgrafika 1972/1. sz., 24.

Intézmény	Település
<i>JATE Marxizmus-Leninizmus Tanszékcsoport Könyvtára</i>	<i>Szeged</i>
<i>Járási Könyvtár - Zalaszentgrót</i>	<i>Zalaszentgrót</i>
<i>Járási-Városi Könyvtár - Jászberény</i>	<i>Jászberény</i>
<i>Jókai Könyvtár - Pápa</i>	<i>Pápa</i>
<i>Kaposvári Megyei Könyvtár</i>	<i>Kaposvár</i>
<i>Magyar Népművészeti Főiskola Könyvtára</i>	<i>Budapest</i>
<i>Komárom Megyei Múzeumok Igazgatósága</i>	<i>Tata</i>
<i>Kosztai József Múzeum (Drahos-Nagy gyűjtemény)</i>	<i>Szentes</i>
<i>MTA Művészettörténeti Kutatóintézet Könyvtára</i>	<i>Budapest</i>
<i>Miskolci Városi Könyvtár</i>	<i>Miskolc</i>
<i>Országos Széchényi Könyvtár, Gyarapítási Osztály</i>	<i>Budapest</i>
<i>Ságvári Endre Művelődési Ház - Kisgrafika Barátok Klubja - Pécs</i>	<i>Pécs</i>
<i>Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 12. sz. Kerületi Könyvtára</i>	<i>Budapest</i>
<i>Szerencsi Helytörténeti Múzeum</i>	<i>Szerencs</i>
<i>Szegedi József Attila Tudományegyetem - Központi Könyvtára</i>	<i>Szeged</i>
<i>Somogyi Könyvtár</i>	<i>Szeged</i>
<i>Tatabányai József Attila Megyei Könyvtár</i>	<i>Tatabánya</i>
<i>Tapolca Városi és Járási Könyvtár</i>	<i>Tapolca</i>
<i>Mohácsi Városi Könyvtár</i>	<i>Mohács</i>
<i>Zebegényi Klubkönyvtár</i>	<i>Zebegény</i>
<i>Füzesabony Nagyközségi Könyvtár „Ludas Matyi” Klubja</i>	<i>Füzesabony</i>
<i>Ságvári Kisgrafika Barátok Klubja</i>	<i>Pécs</i>

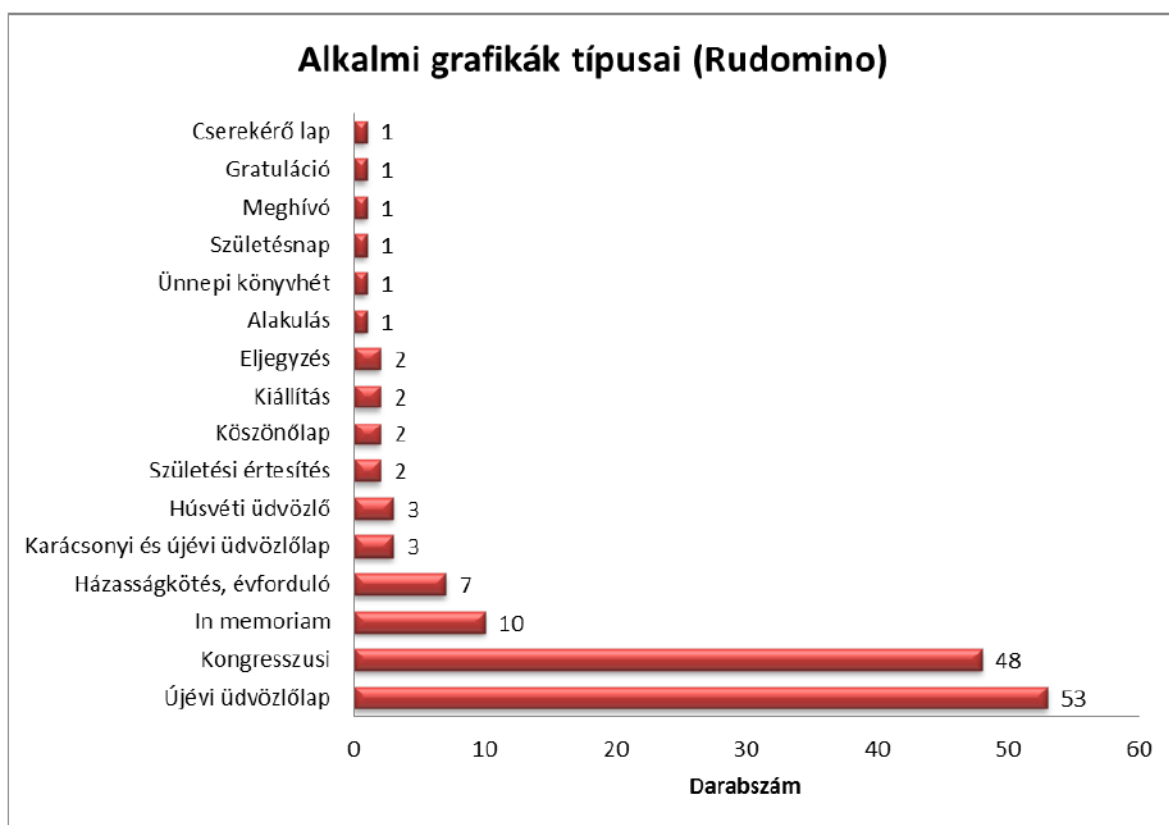
E felmérés is mutatja a könyvtárak kiemelt helyét az intézményi ex libris készítettők sorában. Ezt követik a múzeumok, iskolák, művelődési házak. Mindhárom felmérés adatai igazolják az intézmények jóval kisebb arányú (7% alatti) részvételét az ex libris életben és készítésben az egyéni tagokhoz, megrendelőkhöz képest.

Az intézményi ex librisek némileg átfedést mutatnak a különböző *hazai és nemzetközi kiállítások, egyéb rendezvények* alkalmából készített ex librisekkel, az ún. *alkalmi grafikák* kategóriájával, melyek épp ezért az ex libris gyűjtemények, gyűjtők anyagában gyakran együtt szerepelnek. A következőkben ezek típusait veszem sorra.

11.4. Alkalmi grafikák, in memoriam lapok

Az alkalmi grafika jelentése: valamely neves alkalomra, eseményre, évfordulóra készített kisgrafikai alkotás.

A Minajev-gyűjteményben található alkalmi grafikák (138 db) fajtáik szerint a következő csoportokba sorolhatók: *in memoriam lap*, *hommáge lap*, *eljegyzésre*, *házasságkötésre*, *ill. házassági évfordulóra készített kisgrafika*, *kongresszusi lap*, *ünnepi könyvhétre készített kisgrafika*, *kiállítás alkalmából készített lap*, *húsvéti üdvözlő*, *karácsonyi és újévi üdvözlő*, *köszönőlap*, *születési értesítés*, *születésnapról megemlékező lap*, *valaminek a megalakulása alkalmából készített kisgrafika*, *cserekérő lap*, *gratulációt kifejező lap*, *meghívó*. Ezek közül legnagyobb számban az újévi üdvözlők (53) és a kongresszusi lapok (48) szerepelnek az orosz gyűjteményben, majd az *in memoriam* (10) és a házasságkötési (7) lapok következnek. A többi típust csak 3, vagy az alatti példány képviseli. (13. sz. diagram)

13. sz. diagram: Az alkalmi grafikák típusai, mennyiségi megoszlása (Rudomino)

Az alkalmi grafikák gyakran átfedést mutatnak az *ex librisszel*, mindkét típusba besorolhatóak. Főleg áll ez a kongresszusi lapok esetén, melyek (feliratukban jelzetten és funkciójukban) sok esetben egyúttal valamely személy részére szóló *ex librisek* is egyszerismind.

A továbbiakban vegyük sorra a Rudomino Könyvtár *ex libris* anyagában szereplő alkalmi grafikák főbb típusait, példákkal is szemléltetve.

11.4.1. Ünnepekhez, évfordulókhöz kötődő alkalmi grafikák

Az újévi üdvözlő kártya műfajának eredete hazánkban Garay Jánosra vezethető vissza, akinek a XIX. sz. elején a Regélőben jelent meg az ún. billétekről szóló tárcája. A műfaj *biedermeier* változatáról negatív felhanggal szól: „H. kisasszony újévi jegyeket küldött ki ismerőseinek, egy szerencsekívánattal, mely nem az ő szívéből, hanem a rézmetsző vésőjéből került ki”¹²⁸⁶. A legegyszerűbb billéteket a könyvnyomtató műhelyekben készítették. Rajtuk leggyakrabban virágok, allegorikus képek, jelszavak, versek szerepeltek. A műfaj a 20–21. században is fennmaradt.

A Rudomino Könyvtár hungarika anyagában fellelhető *újévi grafikák* (PF lapok¹²⁸⁷) esetén jellemző a bőségre, a gazdagságra, a jó szerencsére vonatkozó motívumkészlet. Kielezeten áll ez a háborús években készült lapokra, melyeken felerősödik az életet, a bőséget, ill. ezek ellenpólusaként a halált, a pusztulást kifejező jelképek használata. Menyhárt József több éven át készített újévi lapot Réthy István nevére. Az 1938-as, még békeévben alkotott parasztcsalád látható a népi életből vett kellékekkel: kaszával, korsóval, gyümölcskosárral, mézeskalácsszívvvel (N22/51). Az 1939-ben készített lapon már feltűnik a szögesdrót, mögötte könyvekből készült építményben ülő alak, az égen a békét jelképező galamb, olajággal (N22/49). Réthy 1940-es újévi lapján katona szerepel, galambbal – a háború és a béke kontrasztjának kifejeződéséeként (N22/47). Réthy István egyébként már 1932 óta foglalkozott újévi üdvözlők gyűjtésével, és a másoktól kapott küldemények mellett számos újévi üdvözlő lapot készített magának a későbbiekben is, így ez irányú kollekcója az 1970-es évek elejére kb. 4000 darabra nőtt¹²⁸⁸.

A *húsvéti* ünnepkörrel kapcsolatosan is több lap fordul elő az elemzés tárgyául szolgáló Minajev-gyűjteményben, pl. Buday György népies lapja 1933-ból, mely a húsvéti locsolást ábrázolva a humort sem nélkülözi (N11/11, ipse fecit). Lustig István részére Drahos István készített húsvéti ünnepi lapot (N21/16).

A magánélet eseményei köréből az *eljegyzés*, *házasságkötés*, *házassági évforduló*, ill. a *születés*, *születésnap* fordulnak elő alkalmi lapokon. A házasságkötési lapok közül Retter Ferenc és Boros Mária 1937-es (N11/85), ill. Sirokay Zsófia és Supala Kolos 1965-ös (N11/76) lapját Bordás Ferenc készítette. Baka Júlia és Réthy István 1961-es házasságkötésére Fery Antal (N19/12), Krassói Mária és Kiss Dénes ugyancsak 1961-es egybekelésére Stettner Béla készített alkalmi grafikát (N22/83). Ugyanezen évben kötött házasságot Herboly Ildikó és Kocsár Miklós (N22/101, graf. Stettner B.). Stettner Béla saját házasságkötése 10. évfordulójára alkotott lapja (1960) is szerepelt a gyűjteményben (N38/97). Ezek a lapok fontos forrásai kultúrtörténetünknek és a családtörténeti kutatásoknak.

¹²⁸⁶ *Megrendelésre, személyre szólóan, B.Ú.É.K. műalkotásokon*, Magyar Hírlap 1974. jan. 2., 4. (A cikk írója: *byp* álneven); A továbbiakban: *B.Ú.É.K. műalkotásokon 1974*.

¹²⁸⁷ A PF a *pour féliciter* francia kifejezésből ered, újévi szerencsekívánatot jelent.

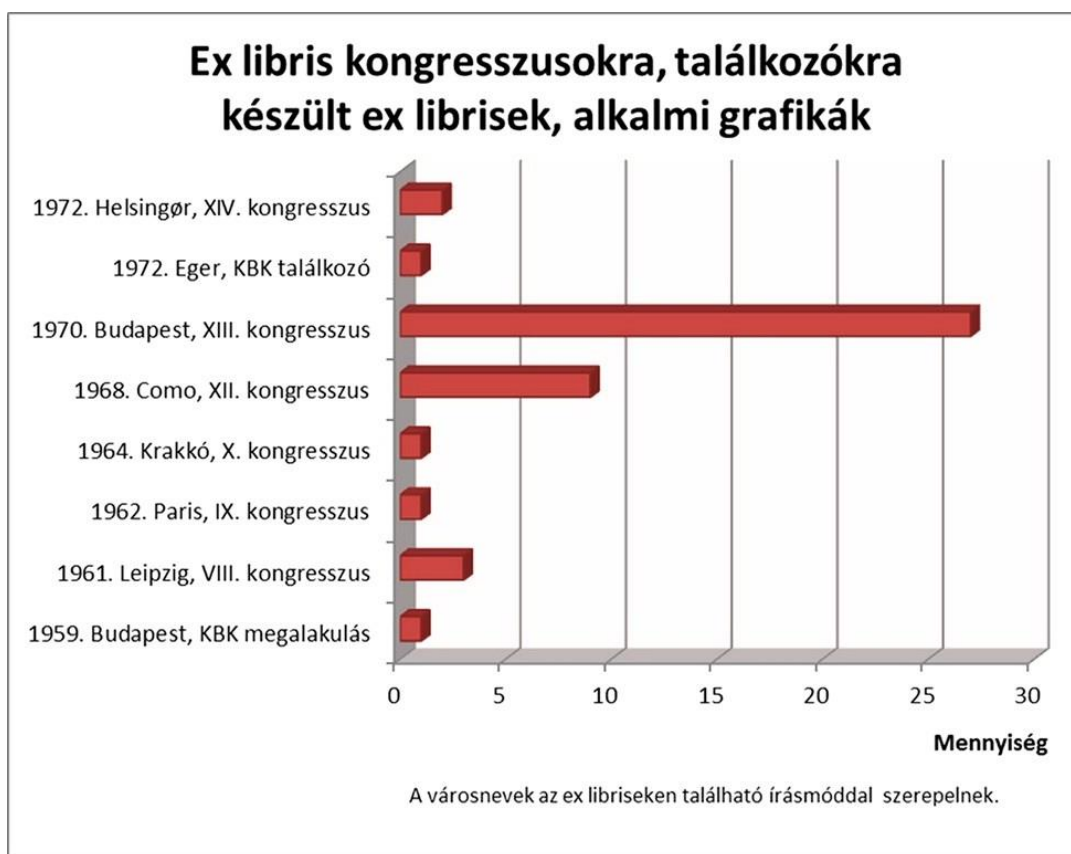
¹²⁸⁸ *B.Ú.É.K. műalkotásokon*, i. m., 4. – Réthy István gyűjteményében egész Európa képviselve volt.

Ézsaiás Palika születésére Fery Antal (N19/57, 1946), Istváné¹²⁸⁹ alkalmából Drahos István készített megemlékező grafikát (N21/8, 1966).

Fery Antal 60. születésnapjára maga készített alkalmi köszöntő grafikát önreflexív módon önarcképpel, metszőkéssel (N19/76).

11.4.2. Kongresszusokra, egyéb rendezvényekre, kiállításokra készült kisgrafikák

Az 1953-tól évente, majd 1962-től két évente rendezett nemzetközi ex libris kongresszusok közül az 1961-es VIII. lipcsei, az 1962-es IX. párizsi, az 1964-es X. krakkói, az 1968-as XII. comói, az 1970-es XIII. budapesti és az 1972-es XIV. helsingøri kongresszusokra készített lapok szerepelnek a Minajev-gyűjteményben. (14. sz. diagram)

14. sz. diagram: Ex libris kongresszusokra, találkozókra készült ex librisek, alkalmi grafikák (Rudomino)

Az 1961-es leipzig (lipcsei) kongresszusra Réthy István nevére Fery Antal által készített ex libris Európét ábrázolja (N22/92), Stettner Béla könyvjegyén nőalak látható, a háttérben tornyos épülettel (N38/62).

Az 1962-es párizsi kongresszusra alkotott ex libris a Notre-Dame képével, postagalambbal Stettner Béla alkotása (N22/73). E kongresszusra a magyarok mappát is kiadtak, benne Bordás Ferenc, Diskay Lenke, Fery Antal stb. ex libriseivel.¹²⁹⁰

¹²⁸⁹ A vezetéknevet nem ismerjük.

Az 1964-es krakkói kongresszusra Réthy István nevére ülő női aktot ábrázoló ex libris készült, aki szignókat ábrázoló lapokat szór maga köré (N19/11, grafikus Fery Antal).

Az 1968-as XII. Nemzetközi Ex libris Kongresszusra Galambos Ferenc nevére a helyszínt, Comót bemutató ex libris található az orosz gyűjteményben, az előtérben emberekkel (N11/63). Réthy István számára Kertes-Kollmann Jenő (N16/2), Galambos Ferenc részére Peteris Upitis (N25/2), a külföldiek közül Klaus Rödel és Erich Kuiv számára Kertes-Kollmann Jenő (N22/25, N22/35), H. C. Skov részére Fery Antal által készített ex libris (N38/81) szerepel a Minajev-gyűjtemény hungarika anyagában.

A kongresszusi könyvjegyek közül a hazánkban rendezett *XIII. budapesti Nemzetközi Ex libris Kongresszusra* alkotott könyvjegyeket emelném ki, melyek – amellet, hogy az OSZK állományában érthetően nagy mennyiségben szerepelnek – legnagyobb példányszámúak a hungarika vonatkozású kongresszusi anyagban is, megközelítve a harmincat. A nagy mennyiségi arány részint meglepő. Mivel az 1970-es kongresszus idején Minajev nem járt hazánkban¹²⁹¹, a lapokra tehát más úton tehetett szert. A XIII. budapesti kongresszusra alkotott kisgrafikák a többihez viszonyított nagy számaránya azzal magyarázható, hogy időpontilag az 1970-es kongresszus volt az a találkozási pont, ahol a Rudomino Könyvtár anyagában szereplő ex libris megrendelők (és grafikusok) a legnagyobb számban együttesen jelen voltak. Ők betűrendben a következők¹²⁹²: Andruskó Károly (jugoszláviai magyar), Rosanna Betocchi (olasz), Vagn Clemmensen (dán), Dr. Csányi István, Ebergényi Tibor, Fery Antal, Fery Antalné, Fery Veronika, Galambos Ferenc, Dr. Gombos László, Dr. Horváth Károly, Kaszás Iván, Dr. Katona Gábor, Lech Kokociński (lengyel), M. Korolko (lengyel), Kovács József, Kőhegyi Gyula, Axel Leier (német), Lerperger Anna (osztrák), Nagy László, Rajko Pavlovec (szlovén), Paul Pfister (francia), Dr. Reisinger Jenő, Antoine Rousseau (belga), Klaus Rödel (dán), Nerone Santagiuliana (olasz), Dr. Semsey Andor, Semsey Andorné, Semsey Ágnes, Stettner Béla, Szölgyémy Pál, Janusz Szymański (lengyel), Takács Dezső. Többük amellet, hogy gyűjtő, egyben grafikus is.

Közülük mint híresebb gyűjtők közül a legtöbb ex librisszel *Semsey Andor*, a FISAE akkori elnöke, *Réthy István*, *Ebergényi Tibor*, *P. Ambur*, *Sz. G. Ivenszkij*, *G. Ratner*, *E. Kuiv* szerepelnek a Minajev-anyagban¹²⁹³. Emellet a *Stefan Kotarski*, *Lech Kokociński* számára készített ex libriseket emelem ki.

Az ábrázolásokból – az egyik pályázati témának megfelelően – kibontakozik az akkori Budapest képe: a Dunával, a hidakkal, a Várral, a Mátyás-templommal, a Halászbástyával, a Gellért-heggyel, a Szabadság-szoborral és a Parlamenttel.¹²⁹⁴ (16/14. sz. melléklet)

¹²⁹⁰ Album 49: 12 metszet (Magyarország: Hongrie, 1962) – 500 számozott példányban, a KBK ajándék mappája az 1962. július 19-22 közt Párizsban megrendezett IX. ex libris kongresszusra.

¹²⁹¹ *A kongresszus résztvevői*, Kisgrafika Értesítő, 1970. dec., 743–747.

¹²⁹² Uo., 743–745. – A külföldieknél zárójelben feltüntetve a nemzetiség.

¹²⁹³ Semsey Andor (N16/1. graf. Dániel Viktor, N22/77. graf. Stettner Béla, N29/6. graf. Andruskó Károly), Réthy István (N11/3. graf. Stettner Béla, N22/30. graf. Kertes-Kollmann Jenő, N24/5. graf. K. Kozlovskij), Ebergényi Tibor (N38/92. graf. Stettner Béla), P. Ambur (N5/1. graf. Andruskó Károly), Sz. G. Ivenszkij (N5/11. graf. Kertes-Kollmann Jenő), G. Ratner (N11/74. graf. Bordás Ferenc), E. Kuiv (N22/20. graf. Kertes-Kollmann Jenő)

¹²⁹⁴ A kongresszusra a KBK ajándékmappát is megjelentetett, a kor jeles grafikusainak munkáiból: *Magyar kisgrafika – a XIII. Ex libris Kongresszus ajándékmappája*, Kisgrafika Barátok Köre, RÉTHY István, Bp., 1970. Megjelent 500 példányban. A szereplő grafikusok: Diskay Lenke, Fery Antal, Kass János, Kopasz Márta, Kondor Béla, Menyhárt József, Perei Zoltán, Rákóczy Ferenc, Sterbenz Károly, Stettner Béla, Várkonyi Károly stb.

A budapesti kongresszus sikerét igazolja, hogy a korabeli külföldi sajtóban számos méltató cikk jelent meg az eseményről, mely a magyarok vendégszeretete mellett dicséri a kiállításokat, a kiadványokat, a szervezett programokat¹²⁹⁵.

Város (Budapest) részére szintén az 1970-es nemzetközi ex libris kongresszus alkalmából készült a Mátyás-templomot és a Halászbástyát megörökítő ex libris (N28/34). Két országra, Magyarországra és a volt Szovjetunióra is utal a Vladiszlav Alexandrovics Szergejev által készített, 1968-as „Ex libris СССР/Венгрия” feliratú könyvjegy, az előtérben a Szabadság-szoborral, a háttérben sarlóval, ötágú csillaggal (N24/1).

Az 1972-es helsingöri XIV. ex libris kongresszusra Andruskó Károly által készített könyvjegyek szerepelnek a Minajev-anyagban, Galambos Ferenc és Edmund Puzdrowski nevére (N28/2, N29/7).

A KBK 1972-es találkozója alkalmából, a ceglédi csoport egri kirándulása emlékére Nagy László Lázár készített az egri minaretet megörökítő grafikát (N38/56).

Szervezet (pl. a KBK) megalakulása, ünnepi könyvhét, kiállítás alkalmából is készültek alkalmi lapok. A *KBK megalakulását* (1959. IV. 25.) Nagy Árpád örökítette meg alkalmi grafikán, asztal körül ülő kisgrafikagyűjtők ábrázolásával (N22/60). Az 1967-es *ünnepi könyvhétre* kiadott ex librisen könyv szerepel (N38/25, graf. Giday Endre). A *kiállításokra* leggyakoribbak a helyszínt bemutató, vagy ahhoz kötődő épületábrázolások. Például: Ex libris kiállítás, Debrecen (N30/1), KBK találkozó, OSZK. Észt Ex libris kiállítás, 1965 (N5/14, graf. Nagy Árpád Dániel). Utóbbin a Halászbástya, ill. tallinni városrészlet látható.

11.4.3. *In memoriam* lapok

Szigeti István volt az elindítója az *in memoriam* (emlékére) feliratú, többnyire portrés ex libriseknek, melyeken ismert vagy hozzá közel álló személyeknek állított emléket.¹²⁹⁶ Az in memoriam lapok többségén később is jellemző maradt a portré, de nem kizárólagosan.

A Minajev-gyűjtemény in memoriam lapjai közül kiemelném a *Ludwig van Beethoven* (N11/15), ill. a *Bartók Béla* nevére szólókat (N11/13,15) a zeneszerzők portréjával, ill. karmesterrel (grafikus Nagy László Lázár). Bartók Bélának Semsey Andor is emléket állított Tyihanovics grafikussal (N24/10), Giulia Zuccari pedig Maria Leboronival (N34/6). Semsey Andor emellett *Báthory István* erdélyi fejedelem, a fametsző *A. Dürer*, a kortárs *Varga Nándor Lajos* portréját is megörökítette (N3/8, N3/6, N3/11). Dürerre emlékezve N. Santagiuliana is rendelt ex librist, ezen montázsszerű képek láthatók (N11/62, grafikus Bordás Ferenc).

Semsey András részére *Mengyelejev* orosz kémikusról, természettudósról, ill. híres költőnkéről, *Arany Jánosról* megemlékező portrégrafika készült (N38/73, N24/11).

¹²⁹⁵ *Hírek*, Kisgrafika Értesítő, 1971. április, 802–803. – Utalás a L'Ex Libris Francais, a dán Exlibris-Nyt., az Exlibris Wereld, a Mitteilungen des Deutschen Exlibris-Gesellschaft cikkeire.

¹²⁹⁶ SZ. MAGYAR Mária: *Szigeti István (1906-1981)*, Kisgrafika különszám, 1994., 33.

A Király Gábor nevére szóló ex libris egyúttal *Székelly Mihály* (1901–1963) operaénekesnek emléket állító lap (N38/88, grafikus Sólyom Sándor). Galambos Ferenc nevére *M. Gorkij* (1868–1936) orosz író, drámaíró születésének 100. évfordulójáról megemlékező lap készült, az író portréjával (N28/8, grafikus Fery Antal). Kiss Károly ex librisén *J. Gutenberg*, a könyvnyomtatás feltalálója portréja szerepel (N19/42, grafikus Fery Antal). Lavotha Géza grafikus *Kodály Zoltán* zeneszerzőt örökítette meg portréjával és népdalgyűjtő tevékenységére utaló motívumokkal (N8/25).

Réthy István nevére nagy magyarjaink, *II. Rákóczi Ferenc, Petőfi Sándor, Liszt Ferenc* személyének emléket állító portré grafikák készültek (N24/7, N24/6, N24/12).

Történelmi eseményhez kapcsolódó, de nem portrés in memoriam lap a Supka Manna nevére szóló, parasztokat zászlókkal, fegyverekkel ábrázoló, a *Dózsa felkelésre* utaló grafika (N11/7, graf. Stettner Béla).

Sterbenz Károly in memoriam *Valentin le Champion* lapja 1969-ben készült az orosz származású francia grafikus nevére, emléktábla mellett ülő nőalakkal (N30/3).

11.5. Különleges ex libris típusok; speciális tulajdonoskategoróriák

Az ún. *univerzális ex librisek* nem egy bizonyos személy számára készültek, hanem név nélkül kerültek forgalomba, és a név beírásával bárki használatba vehette őket.¹²⁹⁷ Az ex libris e típusánál az ábrát illetően hiányzik a személyes vonatkozás, hisz a könyvjegy tulajdonosa esetleges, neve utólag kerül a grafikára, gyakran kézírásos formában. E tekintetben ez a típus, az egyedi tulajdonosra való reflektálás hiányában – mely a könyvjegy eredeti funkciójából következően lételeme kell legyen – nem tekinthető klasszikus értelemben vett ex librisnek. Ilyen univerzális könyvjegy csak elvétve fordul elő a Minajev-anyagban, ide sorolható Giday Endre grafikus két alkotása: lantot pengető nőalakkal (N38/6), ill. az 1967-es ünnepi könyvhétre készített ex libris, könyvvel (N38/25)¹²⁹⁸. Mindkét ex librisen üresen hagyott keretbe írható a tulajdonos neve.

A művész saját szerepének kitágítását jelenti, amikor önmaga (ill. családja) számára készít ex librist vagy alkalmi grafikát. Ezek az ún. *ipse fecit lapok*. Ekkor a grafikus nemcsak a lap készítője, hanem a megrendelő is egyben. Ide sorolhatók a családi évfordulókra, ünnepekre (születésnap, házassági évforduló, karácsony, újév, húsvét) készített alkalmi lapok. Mivel a művész önmaga számára – nem mások rendelése és igényei által befolyásoltan – alkot grafikát, a személyiség kitarulkozására nagyobb tér nyílhat e művek esetén, azaz e típus mindennél jobban hordozza a készítő jellemző stílusjegyeit, személyiségét, hisz ez esetben a grafikus nemcsak a lap készítője, hanem a tulajdonosa is egyben. Mindezek miatt fokozottan van jelen a személyes indíttatású világ-és önértelmezési kísérlet, az egyéni értékítélet. Az ipse fecit lapok készítői közül *Bordás Ferenc, Drahos István, Fery Antal, Nagy Arisztid, Nagy Árpád Dániel, Nagy László Lázár,*

¹²⁹⁷ SIKLÓSSY 1913, i. m., 58.

¹²⁹⁸ Utóbbi esetben egyéni megrendelő helyett az ünnepi könyvhét mint esemény tölti be a „megrendelő” személyét, az ábra is ehhez kapcsolódik.

Szentessy László, Takács Dezső, György Antal, Kertes-Kollmann Jenő, Spányi Ilona grafikusok neveit emelem ki.

Fery Antal több ipse fecit lapja közül álljon itt példának a 60 éves születésnapjáról megemlékező, saját portréját ábrázoló: „Hatvan éves lettem én... Ifjúságom kezdetén. Fery Antal, 1968” szövegű (N19/76). A részlet felidézi József Attila „Születésnapomra” című versének kezdősorát: „Harminckét éves lettem én...” (1937).

Takács Dezső pécsi grafikus ipse fecit lapjain kötődéseinek megfelelően a pécsi székesegyház, ill. festőpaletta látható (N28/27, 28).

Bordás Ferenc számos ipse fecit lapot készített a maga és családja számára, ezekből az 1960-as években alkotottak szerepeltek nagyobb számban, melyek közül a többség a különböző ünnepekhez, főleg az újévhez kapcsolódó kisgrafika (N11/61, N11/66, N11/78, N11/79, N11/82, N11/83, N22/3). *Nagy Árpád Dániel* is főleg újévi lapokat alkotott a maga számára (N22/69, N22/70, N38/9). *Stettner Béla* az újévi köszöntők (N22/75) mellett házassági évfordulójára is készített kisgrafikát (N38/97). *Semsey Andor* amellett, hogy gyűjtő, maga is metszett ex librist a saját nevére és családja számára, pl. a karácsony-újévi ünnepkörhöz kapcsolódóan. A felirat: Szép karácsonyt és békés új évet kívánnak Semseyék 1971-1972. Pax hominibus (N38/51).

Buday György a húsvéti ünnepkör alkalmából alkotott ipse fecit lapot pl. 1933-ban, az ünnephez illő, locsolásra utaló ábrával (N11/11).

Kertes-Kollmann Jenő ex librisének felirata jelmondata is lehetne: Mondj igazat, alkoss szépet, s jól töltöd be földi léted! (N22/34).

Drahos István a grafikus-festői munkára utaló ex graficis lapot készített a saját nevére modelt álló nőalakkal, képpel (N21/43). *Varga Lajos Nándor* (N11/24, N38/2) és *Szentessy László* (N14/5,6) ipse fecit lapjai is a festőlétre utalnak, emellett gyakori a nőábrázolás.

Az exlibrisológusok, a gyűjtők és az egyesületek is tiltakoznak az ún. *pseudo ex librisek* terjedése ellen, amelyekben nem jelölik meg pontosan a metszet tulajdonosának nevét, vagy már nem élő személyeket jelölnek meg tulajdonosként.¹²⁹⁹ (Lásd korábban részletesen a 4.2. Az ex librisek vizuális literációja c. fejezetben.) Ezek a szabálytalan, ál-könyvjegyek amellett, hogy számos esetben az utókor felé rejtve hagyják az igazi tulajdonos személyét, félreértelmezésekre is okot adhatnak. Ide sorolható például Kőhegyi Gyula „Ex libris Modigliani” (N34/2) feliratú, az 1920-ban elhunyt híres olasz festőt, szobrászt idéző könyvjegye, mely elnyújtott női portréjával a nagy előd munkásságát idézi fel, és sokkal inkább tekinthető ún. hommáge lapnak, mint ex librisnek.

A név nélküli ál ex librisek közül több egyúttal ismeretlen (szignóval nem jelölt) grafikustól származik (pl. N8/10, N38/58), így ezek teljesen beazonosíthatatlanok. Kőhegyi Gyula torzót ábrázoló ex librise név nélküli (N8/30), és *Kettőnk könyve* (N38/70) feliratú ex librisén sem nevez meg konkrét személyt.

Szintén pseudo ex librisről beszélhetünk, amikor a grafikán csupán név szerepel, az ex libris felirat nélkül, pl. P. Pfister (N21/5, grafikus Drahos) és Marguerite (N21/9, grafikus Drahos) lapján. A 17. században élő Macuo Basó (Matsuo Bashō, 1644–1694)

japán haikuköltő – akinek művei magyarul is megjelentek¹³⁰⁰ – nevére készült ex librisen virágzó cseresznyefa alatt térdelő, olvasó japán nő látható (N8/17, grafikus Rákóczy Ferenc).

Sajátosan a névre utaló ábrájú, ún. *beszélő ex librisekből* sok található a Minajev-gyűjteményben. Ezekre érzékletes példa Takács Dezső grafikus Galambos Ferenc számára készített ex librise könyvoszlopon álló galambbal (N11/9), ill. talicskát toló ördögöt ábrázoló könyvjegye Eördögh István nevére (N11/10). Ezeken kívül Drahos István (N21/45), J. Goljakovszkij (N25/3), Póka György (N28/12), J. Szuszkiewicz (N3/25), Varga Lajos Nándor (N8/29) grafikusok Galambos Ferenc nevére utaló, galambot ábrázoló ex libriseit találjuk. Olvasó nőalak kalocsai népviseletben látható Kertes-Kollmann Jenő ex librisén (Ex libris Kalocsai, N22/27). Réthy Júlia számára a nevére utalóan réti virágokat ábrázoló könyvjegy készült (N11/45, grafikus Dániel Viktor). Szabó János ex librise varróeszközökkel, táskával, ollóval menő embert ábrázol (N28/19). Szentgyörgyi István ex librisén Sárkányölő Szent György alakja látható (N11/38, graf. Herczeg István).

11.6. A moszkvai Rudomino Könyvtár hungarika ex librisei mint a „lieux de mémoire” eszközei; az ex librisek ikonográfiája mint a művelődéstörténeti kutatások forrása

11.6.1. Az ex librisek mint az „emlékezet helyei”

Általánosságban elmondható, hogy az ex librisek, ezen „élő múzeumok” recepciójához, értelmezéséhez, a felidézett helyek, nevezetes tájak, épületek, híres személyek, események beazonosításához nagyfokú kultúrtörténeti tájékozottság szükséges, melyhez némi támpontot jelenthet a művek történelmi kontextusba helyezése. Az ex librisek a magyar kultúrincsek megőrkítésével, a nemzeti emlékezet ápolásával nemcsak építik, hanem alakítják is a nemzeti hagyományt. E művek értelmezésével mi, befogadók is szerepet kapunk az emlékezet, a kultusz formálásában.

Pierre Nora francia történész az emlékezet–hagyomány–történelem viszonyát elemezve hangsúlyozza: az emlékezet folytonosságának (vagyis magának a hagyománynak) a megszakadása eltávolít minket saját múltunktól. Ebből fakad a múlt megjelenítésének, azaz történelemként való tálalásának igénye. Amíg benne élünk – az emlékezet nem szorul a történelemre. Ekkor még az emlékezet eleven gyakorlat, élő kapocs a jelenhez. Ha megszakad a spontánnak ítélt (közvetlen) emlékezet folytonossága, átlépünk a történetírás teremtette, általa kultivált történelmi emlékezet birodalmába. Az emlékezethez eszközök kellenek, ezeket nevezi Pierre Nora az emlékezet helyeinek, lieux

¹²⁹⁹ KECSKÉS 1997, i. m., 379.

¹³⁰⁰ *Százhetven haiku*, fordította FODOR Ákos, válogatta, magyar prózára fordította RACSKÓ Ferenc, Terebess Kiadó, 1998.; *333 haiku*, fordította GY. HORVÁTH László és TANDORI Dezső, válogatta GY. HORVÁTH László, a jegyzeteket írta GY. HORVÁTH László és NAGY Anita, Európa Könyvkiadó, 2009. (Lyra Mundi sorozat); *Útinaplók*, fordította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta KOLOZSY-KISS Eszter, Ráció Kiadó, 2011. (Pagoda és Krizantém sorozat)

de *mémoire*-nak¹³⁰¹. Ezek a személyesen megélt (és spontán módon ható) emlékezet (vagyis a hagyomány) és a történelem (tehát a rekonstruált múlt) metszéspontján keletkeznek – amikor még van mire építeni a történelmi emlékezést. Az ismeretlenségbe merülő múlt az emlékezet helyei közvetítésével kerül a történelmi emlékezet közösségi vérkeringésébe. A mesterségesen alkotott emlékezhelyek hivatása: a nemzeti öntudat megszilárdítása és továbbadása nemzedékről nemzedékre. Az emlékhelyek formái, fajtái: intézmények, topográfiai adatok, tárgyak, objektumok, kulturális alkotások, társadalmi szokások.¹³⁰²

Mindezt a nemzet önértelmezése, a nemzeti identitás, a nemzetkarakterológia szempontjából nézve egy nemzet sajátos szimbólumrendszere, esetünkben a magyarságszimbólumok a nemzeti jellem hordozói, ill. e jelekből, szimbólumokból induktív módon felépíthető a „sajátosan nemzeti”. Ilyen értelemben bizonyos tényezők, dolgok, tárgyak, személyek, jelenségek – konkrétan a nemzeti színek, a mentalitás, a hegy- és vízrajz, az épületek, öltözet, zene, tánc, foglalkozások, növények, állatok, ételek-italok, híres történelmi személyiségek, írók-költők, politikusok, tudósok stb. – egyaránt meghatározói magyarságunknak, a magyarságkép formálói, a nemzeti hagyomány őrzői.¹³⁰³

Mivel pedig a történelem, az általános, kollektív emlékezet a magánemlékezetek derivátuma, az *ex libris* készítőik és készítettők, a Pierre Nora-i értelemben vett „emlékezetember”-ek grafikái, és azok ikonográfiája – gazdag művelődéstörténeti viszonyrendszerük, emblematikus jellegük révén – az emlékezet helyei, a magyarságszimbólumok (híres emberek, épületek, tájak, a természeti környezet, a tárgyi elemek stb.) felidézésével szintén hozzájárulnak a kollektív emlékezet, s ezzel a nemzeti öntudat formálásához.

A következőkben tekintsük át, hogyan manifesztálódik az emlékezés, mely emlékezeti helyek, emblematikus személyek lelhetők fel a Rudomino Könyvtár hungarika *ex libriseinek* anyagában.

11.6.2. *A témás ex librisek tipológiája*¹³⁰⁴

Az *ex libris* mint kisgrafikai műfaj vizsgálatához többféle megközelítési lehetőség is kínálkozik: mérlegelhetjük a tartalmi, a jelentés és a kifejezés-aspektusokat, analizálhatjuk

¹³⁰¹ GYÁNI Gábor: *Kollektív emlékezet és nemzeti identitás*, In. GYÁNI Gábor: *Emlékezés, emlékezet, történeti elbeszélés*, Napvilág Kiadó, 2000, 82. (A továbbiakban: GYÁNI 2000) és Pierre NORA: *Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája*, Aetas, 1999/3. sz. 142–158. (Fordította: K. HORVÁTH Zsolt)

¹³⁰² GYÁNI 2000, i. m., 82. és KAPITÁNY Ágnes, KAPITÁNY Gábor: *Magyarságszimbólumok*, Európai Folklór Intézet, 2002. (A továbbiakban: KAPITÁNY 2002)

¹³⁰³ KAPITÁNY 2002, i. m., 18–31.

¹³⁰⁴ A Rudomino Könyvtár hungarika *ex libriseinek* tipológiai elemzéséről átfogó tanulmányom jelent meg *A moszkvai Rudomino Könyvtár hungarika ex libriseinek ikonográfiája* címmel, Magyar Könyvszemle, 2012/1. sz., 93–112. Disszertációm során következő tipológiai fejezete e tanulmány alapján íródott. A téma egyes vonatkozásaiban átfedést mutat az előző fejezetekben tárgyaltakkal – gondolok itt némely gyűjtőre, grafikusra, ill. motívumra, *ex librisre* – de ez elkerülhetetlen egy gyűjtemény több szempontú bemutatása során. Összességében azonban ezen személyek, művek ezúttal más aspektusból kerülnek tárgyalásra, az új megközelítés által új tartalommal telítődve.

a stilisztikai jellemzőket, ill. szemügyre vehetjük a technikai megoldásokat.¹³⁰⁵ Az ábrázolás-megjelenítés és az elvonatkoztatások szféráját tehát egyaránt kutathatjuk. E műfajban mindemellett a kiindulópont általában nem a művészi, grafikai probléma, hanem egy társadalmi, történeti, etikai, esztétikai eszme, mely a kompozíciót meghatározza, azaz a formaival szemben a tartalmi oldalon van a hangsúly.¹³⁰⁶

Az ex libris „grafikai epigramma”-ként való értelmezéséről a korábbiakban már volt szó. Mondanivalóját sűrítve megjelenítő, egy-egy ötletre építő, emblémaszerű alkotás. Részben ebből adódnak specifikus ikonográfiai jellemzői. Az ikonográfia, és a nyomában kibontakozó ikonológia (képtudomány) elsődleges feladata a képekben lévő tartalmak és narratív vagy szimbolikus jelentések feltárása, illetve az ezeket hordozó motívumok azonosítása és interpretálása¹³⁰⁷. A művész a maga szuverén világában a vizualitás keretei közé emeli az irodalomban használt elbeszélő módot, olyan értelemben, mely lehetővé teszi annak egy „olvasatát”, értelmezését. Az ex libriseken tapasztalható narratív szerkesztés megfejtése pedig a néző feladata. Ez ábra és szöveg egymásra hatását, kölcsönösségét is magában foglalja, az ex libris műfaja a szöveg és a kép interreferenciális viszonyában értelmezhető.

A Minajev-gyűjtemény hungarika ex librisei főként az 1960–70-es években készültek, a motívumkincs alapján jórészt a témás, szimbólumos ex librisek közé sorolhatók, melyek mellett elhanyagolható mennyiségben fordulnak elő heraldikus, ill. szöveges könyvjegyek. A témás ex librisek főbb csoportjai: könyvet ábrázoló, topográfiai (tájat, épületet bemutató), szőlős-boros és étkezéssel kapcsolatos, nőt ábrázoló, erotikus ex librisek, néprajzi-irodalmi hagyományt őrző, mitológiai-történelmi témájú, önreflektálón a művészetre utaló, portré ex librisek. Gyakoriak a megrendelő foglalkozását, hobbiját egy-egy jellemző szimbólummal kifejező könyvjegyek, ill. az elvont eszméket, a közös kulturális örökség részévé lett mítoszokat megjelenítő allegorikus alkotások¹³⁰⁸. Bizonyos ex librisek feliratukban is utalnak a témájukra: az *ex musicis* zenei témájú, az *ex numismaticis* éremgyűjtéssel, az *ex philatelicis* bélyeggyűjtéssel, az *ex vinis* borral, az *ex libris gastronomicis* étkezéssel kapcsolatos, az *ex libris geographicis* földrajzi-utazási témájú, az *ex libris eroticis*, ill. a *sex libris* erotikus tartalmú ábrát jelöl. E típusokat mutatom be a következőkben.

¹³⁰⁵ WEHNER Tibor: *Vén Zoltán*. In. *Vén Zoltán*. Szerk. RÓZSA Zsuzsanna, Maecenas, Bp. 2004, 39.

¹³⁰⁶ HORVÁTH 1986. i. m.; Lásd még *Kisgrafika* 1987/2–3. sz., 37.

¹³⁰⁷ MITCHELL 2008, i. m., 9.

¹³⁰⁸ Részletezett tematikus felosztásra példasor az olasz szakirodalomból: angyalok, állatok, könyvtárak, Don Quijote, erotika, iniciálék, könyvek, katonai könyvtárak, mitológia, hegy, halál, zene, hajó, akt, építészeti diszkek, táj, irodalmi és történelmi karakterek, növények, foglalkozások. Lásd. *Prima biennale internazionale di tematiche exlibristiche „San Giorgio nell’ ex libris”*, Villanova d’ Albenga 30 Maggio 21 Giugno, 1998. Eds. Silvana Anna BOCCARDO, Maria Cristina CAVALLO, Gian Carlo TORRE. Albenga. 1998. Bacchetta, 31. A felosztás külön tárgyalja a korai, címeres (heraldikus) ex libriseket. Az amerikai szakirodalomban a főbb témacsoportok: bizonyos tárgyakat, a tulajdonos személyét, a földrajzi területet, ill. a foglalkozást-hobbit jelölő ábrák. Lásd. BUTLER 2000, i. m., 15. HORVÁTH Hilda rendszere: címeres (heraldikus); portré; foglalkozásjelölő; képzőművészeti tárgyú; tájábrázolások (látképek); állatok, keverékények; növények; nők, férfiak, aktok az ex libriseken; gyermek ex librisek; emberpár, erotikus ex librisek; könyv; élet és halál. Lásd. HORVÁTH 1986. i. m.

11.6.3. Könyvet, könyvolvasást ábrázoló ex librisek

A könyv a tudás jelképe. A könyvjegy eredeti, könyvet őrző, könyvtulajdonost jelölő funkciójára utalóan, napjainkban is az egyik legelterjedtebb motívum. A könyv előfordulásának számos módozata lehetséges¹³⁰⁹. Szerepelhet egyedül vagy többedmagával, enteriőr részeként, könyvespolcon vagy asztalon, sőt még „házikó” is épülhet belőle (N38/36, N21/7, graf. Drahos István). (16/15. sz. melléklet)

Láthatjuk környezetében egy szál virággal (N38/24, graf. Nagy L.), falevéllal, olvasólámpával vagy bagollyal (N3/31), őrző-védő kutyával, majommal. Tölgyfaágon fekvő nyitott könyvet ábrázol Pásztor Mihály könyvjegye (N19/41, graf. Fery). A Biblia, a szőlőfürt és a gabona motívuma kapcsolódik össze Zergi Gábor ex librisén (N19/45, graf. Fery). A könyvből fakadó tudásra, életre utalóan elterjedt motívum a belőle kinövő fa képe, melynek gyökerei a könyvbe kapaszkodnak. Helbing Ferenc különösen kedvelte a könyvbe gyökeret eresztő rózsafa motívumát.¹³¹⁰

Sok lapon könyvet olvasó személy szerepel (pl. N21/30, N21/33, graf. Drahos), köztük hölgyek, urak, idősek, fiatalok egyaránt előfordulnak. A századforduló szecessziós könyvjegyein – a kor nőkultuszának és az olvasás divatjának megfelelően – feltűnően sok az olvasgató hölgyeket bemutató könyvjegyek száma. Gótikus ablak mellett olvasó nőalak látható Holli Erzsébet (N14/7, graf. Gácsi), olvasó kislány Réthy István ex librisén (N8/8, graf. Stettner). A humor jelenik meg Rosenberg Ferenc két olvasó tinót ábrázoló, Tanulj tinó! feliratú lapján (N28/13, graf. Vadász).

A könyv gyakran összekapcsolódik a fény, a világosság motívumával. A csendéletekben a könyv mellett gyakran helyet kap a mécses, a gyertya, a lámpa vagy a fáklya.¹³¹¹ Magyarzákodi Pásint József ex librisén gyertyafény mellett olvasó diák látható (N3/17). A könyv szereplője jelenik meg látomásszerűen Nagy Dezső író-olvasó férfit ábrázoló ex librisén (N3/18, graf. Haranghy).

Több foglalkozás jelrendszerének is szerves része a könyv: tudósok, jogászok, orvosok, gyógyszerészek, szerzetesek asztaláról sem hiányozhat. Tompos Ernő ex librisén létrán álló takarítónőt látunk, amint levesz egy könyvet a könyvespolcra (N22/54, graf. Menyhárt). A betűszedés, könyvnyomtatás témakörébe tartozó ex librisek, ill. tágabban értelmezve a valamilyen könyvre mint műre, irodalmi alkotásra utaló könyvjegyek is ide sorolhatók.¹³¹²

Ex libris pályázatok népszerű szereplőjét, a világirodalom egy jeles regényhősét, Don Quijote alakját nyitott könyvvel, a háttérben szélmalommal láthatjuk Kertész Dénes ex

¹³⁰⁹ A könyv ex librisen való előfordulási módozataira számos példával szolgál „A könyv az ex librisen” c., a belgiumi Leuven város egy könyvkiadója által kiírt pályázatra beérkezett anyag, ill. az ezekből Luc Van den Briele – a Graphia szerkesztője, az ex libris ikonográfiai és technikai kérdéseinek világhírű szakértője – által összeállított kiadvány: *Boek en exlibris (A könyv az ex librisen)*. Ed. Luc Van den BRIELE, Leuven, Ceuterick, 1986.

¹³¹⁰ HORVÁTH Hilda: *A könyv az ex libriseken*, Kisgrafika, 1991/4. sz., 6.

¹³¹¹ Uo., 5.

¹³¹² Dr. Soós Imre: *Boek en exlibris (A könyv az ex librisen)*. Összeállította: Luc Van den BRIELE, Ceuterick, 1986., Kisgrafika 1987/1. sz., 42. (recenzió)

librisén (N3/24, graf. Vecsei)¹³¹³, ill. kedvenc lovával és szolgájával Flávio de Gouveia Osórió lapján (N11/6, graf. Stettner). 1997-ben, Cervantes születésének 450. évfordulóján Spanyolországban, majd 2001-ben Olaszországban rendeztek Don Quijote témájú nemzetközi ex libris pályázatot, melyen több száz művész vett részt.¹³¹⁴ A témában alkotó magyar művészek közt találhatjuk Nagy László Lázár, Molnár Dénes, Andruskó Károly, Vén Zoltán stb. grafikusokat.

Irodalmi és zenei vonatkozású az Eva Fausz Legier nevére készített ex musicis lap (N11/75, graf. Bordás), Csokonai versére utaló felirattal („Oh Tihannak riadó leánya”), fuvolázó nőalakkal. A magyar irodalom költőóriása, Ady Endre egy művét olvasó férfi látható Rapcsák András ex librisén, a háttérben szaladó nőalakkal (N22/86, graf. Stettner). (16/16. sz. melléklet)

Eseményekhez (ünnepi könyvhét, nevezetes évforduló stb.) kapcsolódóan is kerülhet középpontba a könyv motívuma. Ilyen pl. az 1967-es ünnepi könyvhét alkalmából alkotott, univerzális könyvjegy, melyet – saját nevével ellátva – bárki beragaszthatott könyvébe (N38/25).

11.6.4. Topográfiai ex librisek (Hazai tájak, épületek, intézmények, szervezetek mint az emlékezet helyei)

A magyar nemzetkaraktológia szempontjából meghatározó jelentőségű, szimbolikus helyeket, autentikus emlékezeti helyeket mutatnak be a topografikus ex librisek.

A Minajev-gyűjteményben legtöbb ex librisszel szereplő Fery Antal (1908–1994) szerencsi grafikus ex libriseire a klasszicizáló, realista stílus jellemző. Topográfiai ex librisein gyakran ismétlődő elemek a természeti értékek, képződmények, híres városi építmények¹³¹⁵: tavon úszó vitorlásokat jelenít meg Fery Sarolta könyvjegye (N38/75), Fery Veronikáé várat ábrázol, az előtérben vitorlášajóval (N19/50). Henrik Zabłocki 1961-es ex librisén a Halászbástya (N19/22), Katona Gábor ügyvéd könyvjegyén az esztergomi bazilika látható (N4/8).

A Minajev-gyűjteményben szereplő *Budapest*-ábrázolások többsége a budapesti XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus egyik pályázati kiírására készült¹³¹⁶. Alkotói közt Fery Antal mellett Andruskó Károly (N29/6), Stettner Béla (N22/70) és Kertes-Kollmann Jenő (N2/30) neve emelhető ki.¹³¹⁷ Ivenszkij festőművész, grafikus, 1953-tól a Vologdai Képtár

¹³¹³ SÁNCHEZ MOLTÓ, M. Vicente: *Catálogo de la exposición „450 Muestra Internacional de Exlibris Cervantinos (1547-1997)”*, Associació Catalana d' Exlibristes, Barcelona, 1998.

¹³¹⁴ *Szemle*, Kisgrafika, 1998/3. sz., 7. A Don Quijote ábrázolások kisgrafikákon való előfordulásáról Póka György írt disszertációt (erről lásd *Exlibris-Revue*, Vol. 2. 1976/3., 36.)

¹³¹⁵ *Vorwort*. In. *Internationale Exlibris-Ausstellung. Die Topographie im Exlibris. Kronach*. Hrsg. Herbert SCHWARZ. 1989. Kreis- und Autobibliothek Kronach, 1. (A továbbiakban: SCHWARZ 1989.)

¹³¹⁶ A téma: Budapesttel kapcsolatos, ill. a kongresszust jelképező ex libris. Lásd. *Kisgrafika Értesítő* 1970. április, 661. és *Nemzetközi exlibris és kisgrafika kiállítás/ Exposition Internationale d' exlibris et petit graphique/ Internationale Exlibris- und Kleingraphik-Ausstellung*, Budapest, Ernst-Muzeum, 1970. szept. 4–20.; *Nemzetközi ex libris pályázatok /Concours Internationaux d'Exlibris /Internationale Exlibris Wettbewerbe*, KBK, Kisgrafika Barátok Köre, Statisztikai Kiadó Vállalat, 1970. (aprónyomtatványok, Semsey-hagyaték)

¹³¹⁷ A Budapest témájú ex librisek későbbi külföldi kiállításokon is nagy sikerrel szerepeltek. A jelentős nemzetközi ex libris kiállításokat szervező nyugat-németországi Kronach város Körzeti és Autókönyvtára 1989-ben „*Topográfia az*

igazgatója nevére szól a Kertes-Kollmann Jenő bonyhádi grafikus által a XIII. kongresszusra készített, a magyar Parlamentet ábrázoló könyvjegy (N22/29). Ugyancsak Kollmann Jenő alkotásai Erich Kuiv nevére a Halászbástyát (N22/20, 16/17. sz. melléklet), Axel Leier nevére pedig az egri minaretet (N11/16) és a tihanyi apátságot (N11/17) bemutató könyvjegyek.

Az egyéni stílust kialakító, az orosz grafika élvonalába tartozó A. I. Kalasnyikov (1930–2007) témavilágában is központi helyet foglalnak el a városképek. A Minajev-gyűjteményben fellelhető, az 1970-es budapesti kongresszusra készített, magyar vonatkozású épületeket (Halászbástya, Mátyás-templom, egri minaret) ábrázoló lapjai kitűnnek jól megmunkált stílusukkal (N25/8,9). A Budapest témájú nemzetközi ex libris pályázat első díjas ex librise is tőle származik: a Stettner Éva nevére szóló, a Parlamentünket ábrázoló lap.¹³¹⁸ K. Kozlovskij (1905–1975) Réthy István nevére készített 1970-es kongresszusi lapjának témája szintén Budapest: a Parlament, a Hősök tere, a Szabadság-szobor, kollázsszerű elrendezésben. G. Ratner (1933–1996) különleges képi nyelvét a geometrikus és szabálytalan síkidomok váltakozása adja. Az 1970-es kongresszus alkalmából Szölgvény Pál számára készített ex librisén budapesti városrészlet látható: a Duna és hídjai, körben épületekkel (N24/2).

A városok közül Budapest mellett Szeged és Eger ábrázolásai fordulnak elő leggyakrabban. *Szeged* város nemzetközi híró festő- és grafikusművésze, Kopasz Márta alkotásai elsősorban plaszticitásukkal tűnnek ki, térben lát és láttat, páratlan variációs készséggel, az ábrázolás és a felirat összhangjával. Az általa kialakított ún. csipkés stílus a nemzetközi mezőnyben is egyedülálló. Fa- és linómetszetein legtöbbször Szegedet bemutató városkép (N29/2), történelmi kompozíció és emberábrázolás szerepel, realista, néhol szurrealista megformálásban. Az *egri* Megyei Könyvtár részére készített ex librisén egri városrészlet látható, a minarettel (N29/1). A könyvtár részére Diskay Lenke (1924–1980) is alkotott könyvjegyet, mely nyitott könyvet ábrázol macskával, kerítéssel (N38/72), színvilágában sötétbarnával kombinált arannyal. Az egri vár elevenedik meg Kádár Lajos ex librisén (N38/74, graf. Fery). (16/18. sz. melléklet)

Sopron grafikus mindenese¹³¹⁹, Sterbenz Károly (1901–1993) könyvjegyein keresztül betekintést kaphatunk a város művelődéstörténetébe. Megrendelői zömmel soproni lakosok: cserkészek, papok, kispolgárok, közülük kiemelkedik Tompos Ernő építész neve. Sterbenz ex librisei számos példáját adják a foglalkozásra utaló ábrájú könyvjegyeknek (lásd később). Menyhárt József (1901–1976) nemhiába kapta a „*Debrecen krónikása*” címet, számtalan, a város utcáit, tereit megjelenítő alkotása miatt¹³²⁰. A fény-árnyék gazdag átmenetén alapuló, plasztikus hatású grafikáin gyakran mozgalmas, drámai kompozíciót hoz létre. Népies-realista stílusú ex libriseinek kedvelt témája a népies életkép (szüret, N22/50), népviseletbe öltözött pár (N22/41). A „magyar tenger”, a *Balaton*

ex libriseken” címmel bemutatott anyagában a legnagyobb számban az Alpok megjelenítése szerepelt, aztán Prága, majd Kronach városa. A negyedik helyen Budapest és Bécs állt az ábrázolt helyek népszerűségi sorrendjében. Lásd. *Kiállítás Kronachban: topográfia az ex libriseken*, Kisgrafika, 1990. 1–2. sz., 6.

¹³¹⁸ Az ex libris szerepel az 1970. decemberi Kisgrafika Értesítő címlapján, és az 1989-es kronachi kiállítás katalógusában, 595. sorszám alatt: SCHWARZ 1989 i. m., 31.

¹³¹⁹ GALAMBOS László: *Sterbenz Károly, Sopron grafikusművésze*, Kisgrafika Értesítő, 1965. augusztus, 193.

¹³²⁰ LENKEY István: *Emlékezés Menyhárt Józsefre*, Kisgrafika 1996/3. sz., 4–6.

ábrázolása – vitorlásokkal, a kulturális örökség részét képező tihanyi apátsággal – látható Drahos István és Kertes-Kollmann Jenő több alkotásán (N21/48, N11/17).

Andruskó Károly (1915–2008) „*ex libris geographicis*” lapjai az utazáshoz, a megismert tájakhoz, épületekhez kapcsolódnak. Ezek az útleírás *ex libris* kétszínnyomatúak, az ábrázolás „*couleur locale*” jellegét nemcsak a helyi sajtóságok adják meg, hanem a táj és az élmény, a valóság és a művészi megfogalmazás egysége is. Az útleírások-sorozat¹³²¹ két példánya, egy Andruskó nevére szóló, hegymászókat ábrázoló (N29/31), ill. Erdélyi István nevére készített, tavon evező embert megjelenítő *ex libris* (N29/24) fellelhető a Minajev-gyűjteményben is; hasonlóan Paul Pfister francia professzor, művészeti szakíró könyvjegyeihez, melyeken szintén városképek szerepelnek (N29/11, N29/14).

A magyar városok mellett külföldi helyszínek is felidéződnek a Minajev-gyűjtemény hungarika *ex libris*ein. J. Ny. Tyihanovics – Réthy István nevére szóló – linómetszete *minszki* városrészletet mutat be, templommal (N24/15). A Marguerite Pfister nevére szóló lap *Párizst* ábrázolja az Eiffel-toronnyal, a Diadalívvel (N29/15, graf. Anduskó). *Moszkva* központja, a Kreml és a Vörös-tér elevenedik meg Sztefanovszkij *ex libris*én (N5/12, graf. Kollmann). A Galambos Ferenc részére készült *geographicis* lapon a *közép-amerikai* azték civilizációt felidéző maszk látható (N28/11, graf. Kónya). Nagy Dezső könyvjegye ókori *egyiptomi-görög-római* műemlékeket mutat be a piramisok, a Szfinx, az Akropolisz képével, torzó szoborral, oszlopfőekkel; és a Notre-Dame is megjelenik.

11.6.5. Szőlős-boros és étkezéssel kapcsolatos, gasztronómiai tárgyú *ex libris*ek

A szőlő kultúrtörténete összekapcsolódik az emberiség történetével. Ahol csak termesztették, kezdettől fogva szent és isteni növénynek, életfának, élet és halál jelképének tekintették. Betekintést nyújtva a bibliofil szőlészek-borászok és fogyasztók életvilágába, nemegyszer egészen intim gondolataiba, a *szőlős-boros* *ex libris*ek érthetően nagy variabilitást mutatnak. Ide tartozik a szőlőskert, a szőlőtőke, a szőlőbokor, a szőlővesszők, a szőlőfürtök, a szüret, a bor, a borospohár, a hordó, a pince stb. megjelenítése. Az ún. szőlős motívum könyvjegyén való előfordulásának első példája A. Dürer 1504-es, Pirckheimer Willibald számára készített *ex libris*e, amelyen a címer feletti füzereken szerepelt, mint dekorációs elem.¹³²² Hazánkban profiljának megfelelően a Magyar Mezőgazdasági Múzeum kifejezetten szőlős-boros témájú *ex libris*ek gyűjtésére szakosodott. A gyűjtemény létrejötté Lippóczy Norbert (1902–1996), a lengyelországi Tarnówban élő, magyar születésű gazdamérnök, borkereskedő érdeme¹³²³.

¹³²¹ GALAMBOS Ferenc: *Bevezető*. In: *Ex libris geographicis Caroli Andruskó*, Senta, 1969., 3. – A könyv tartalmazza Andruskó Károly „Útleírások” sorozatba tartozó több *ex libris*ét Erdélyi István, Galambos Ferenc, Földesdy József és önmaga részére.

¹³²² *Szőlő és bor az ex libriseken*. Szerk. LIPPÓCZY Norbert, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Bp., 1970., 3.; JUNG, Hermann: *Dürer schuf das erste „Wein-Exlibris”*. *Zu einem Katalogwerk... des Landwirtschaftlichen Museums in Budapest*, Österreichisches Weinzeitung, 1971. szept.

¹³²³ Lippóczy Norbert gyűjteményének első kiállítása Tarnówban volt, 1963-ban. Erről katalógus is megjelent: *Winna latorosl w exslibrise*, Tarnów, 1963. – Galambos Ferenc recenziója: Magyar Könyvszemle, 1964. július-szeptember, 282.

A Minajev-gyűjteményben szereplő, Lippóczy Norbert nevére készített ex librisek mindegyikén fellelhetőek e motívumkincs elemei: szőlő gyümölcsöstálon, alak szőlőfürttel, ill. borospohárral, szőlőprés stb. (Fery Antal, Nagy Arisztid és a lengyel Wiesław Röhrenscheff, Józef Szuszkiewicz alkotásai)¹³²⁴. Fery Antal ex librise szövegében is utal a tokaji borvidékre: *Ex libris tokajensibus* Norberti Lippóczy (N38/80). (16/19. sz. melléklet)

A szőlőmotívum mesei elemmel ötvöződése figyelhető meg Lippóczy Norbert egyik ex libriséen: a kezében szőlőfürtöt tartó várúrnő és a vár aljából feltekintő, szőlő után sóvárgó róka alakjával (N15/7, graf. Röhrenscheff). A szőlő és a bor városaként mutatja be Egert az orosz A. Kalasnyikov könyvjegye borospincével, az egri minarettel (N25/9). A XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszushoz kapcsolódó 1970. november 9-ei egri kirándulást több ex libris is megörökíti, többek között az Ebergényi Tibor nevére szóló, pincében borozó embereket ábrázoló (N38/92, graf. Stettner).

Lippóczy Norbert öccse, Lippóczy Miklós (1913–2004) is neves ex libris gyűjtő volt. Élete nagy részét Passaicban (USA) töltve, ex libriseivel az Amerikai Magyar Múzeumot gyarapította. Gyűjteményéből többször rendeztek tematikus kiállítást hazánkban is. A nevére készített könyvjegyek többségükben mulatozó, borozós jelenetet örökítenek meg (N21/34, graf. Drahos; N20/1, graf. N. Ott). (16/20. sz. melléklet)

A szőlős-boros ex librisek gyakori szereplői Dionüszosz (Bacchus) isten, a bor, mámor megtestesítője és kísérőiként a félig ember, félig állat, kecskeszarvú, patás faunok. A Szigeti István nevére készült *Ex vinis prosit* lap – Pán alakjának nimfával, szőlőfürttel való megjelenítése – feliratában is utal a tartalomra, a borral való köszöntésre (N19/25, graf. Fery). A Wiltner Sándor nevére szóló alkalmi lapon a *Bort, búzát, békességet!* felirat újévi jókívánságként a bőséget, áldást fejezi ki (N11/81, graf. Bordás). Házasságkötésekre készített kisgrafikákhoz is kapcsolódik a bor, a köszöntés motívuma (Baka Júlia és Réthy István, N19/12, graf. Fery). Dekoratív megformálású Lippóczy Ilona női portrét a kalapján szőlőfürtökkel ábrázoló ex librise (N23/1, graf. Szuszkiewicz). Axel Leier német fogorvos, cottbusi ex libris gyűjtő¹³²⁵ számára Drahos István, Kertes-Kollmann Jenő, Kékesi László és Gácsi Mihály által készített könyvjegyek többségén szintén a szőlős-boros téma szerepel (N8/15,41, N11/17, N38/52).

A Minajev-gyűjteményben található, Lippóczyak nevére készített szőlős-boros ex libriseken túl a magyarok közül Bordás Sándor, a külföldiek közül a német Hans Kruse, Werner Kalbfuss, a belga Josef De Belder, az osztrák Alma Petz, az egykori Szovjetunióból Roman Akcsurin neve sorolható a népes nemzetközi gyűjtőgárdába.

A *De re coquinaria* feliratú lapok az étkezéssel kapcsolatos témákat jelölnék.¹³²⁶ Ezek felirata megfelel az *ex libris gastronomicis* jelentésének. Bordás Ferenc piaci árusokat, ill. női fejet gyümölcsös kosárral ábrázoló ex librisei feliratukban is utalnak a gasztronómiai témára (N11/70,72). Kopp György könyvjegye ételes-italos csendéletet jelenít meg (N19/7,

¹³²⁴ Az ex librisek jelzete: N1/9, N15/8, N22/68, N38/80.

¹³²⁵ KRESTIN, Steffen: ... *nicht ohne Biss! Exlibris aus dem Bestand des Zahnarztes und Sammlers Dr. Axel Leier/ Stadtgeschichtliche Sammlungen Cottbus*, Hrsg. Steffen KRESTIN, Regia-Verlag, Cottbus, 2003.

¹³²⁶ Az 1968-as comói XII. Ex libris Kongresszus egyik témáját jelöli. Lásd. STUDIOUS: *Aki nem tud arabusul...*, Kisgrafika, 1975/1. sz., 12.

graf. Fery), hasonlóan Berda József (1902–1966) költő ex libriséhez, melyen étkekkel terített asztal látható. Berda ugyanis többek között az evés-ivás élvezetéről írt ódai hangú, epigrammatikus tömörségű szabadverseket (N19/32, graf. Fery).

11.6.6. Nőábrázolások, erotikus ex librisek

Az ex libris személyességénél, kis méreténél fogva is alkalmas intim, bizalmas témák, motívumok megjelenítésére. Az erotika világát idéző, *ex libris eroticis, ex eroticis, sex libris* stb. feliratú könyvjegyek szövegükben is utalnak tartalmukra. A szecesszió korában, mely a hagyományoktól való elszakadást hirdette, és alkotásaiban erőteljes atmoszférát, túlfűtött hangulatot teremtett, az erotika, a férfi és nő kapcsolatának ábrázolása is kiemelt szerepet kapott. A nő, a szerelem, a szexualitás ábrázolása a nyugati országokban többnyire leplezetlen, nyers formát öltött, míg északon inkább a filozofikus megközelítés volt jellemző. E témában Magyarországon 1913-ban Franz von Bayros osztrák grafikus, festő alkotásaiból¹³²⁷ – majd e rendezvény 90 éves évfordulóján, 2003-ban Soó Rezső professzor és más gyűjtők anyagából – nagyszabású ex libris kiállítás nyílt „Sex Libris”¹³²⁸ címmel.

A női aktok, a szerelem témájának ábrázolása tekintetében az orosz gyűjtemény hungarika anyagában a világhírű Franz von Bayros mellett Drahos István, Sterbenz Károly, Menyhárt József¹³²⁹ alkotásai emelkednek ki erotikus fantáziájuk, dekorativitásuk révén. Az aktok egyrészt a harmonikus test formáiban való gyönyörködés kifejezői. A Hanns Heeren nevére készített, női aktot virágok közt, csillaggal ábrázoló ex libris idilli hangulatot áraszt, a női bájt hangsúlyozza (N11/37, graf. Nagy Á.). Hasonlóan a nőeszményt mutatják be Rozsnyay Kálmán és György Antal szecessziós ex librisei (N26/3,4,7) dekoratív megformálással, a szépséget a gyönyörű arcban és kecsességben látatva, virágmotívumokkal hangsúlyozva. (16/21. sz. melléklet)

A mezítelen női test démoni erejű, erőteljesen erotikus, érzéki tartalmakat is közvetíthet, a csábító nő alakjával, a férfit invitáló mozdulatok, testhelyzetek megjelenítésével. Ágyon fekvő női akt látható Szigeti István ex librisén (N37/11, graf. Kühn). A motívumkincs több esetben összefonódik mitológiai témákkal. A szárnyas gyermekként, a „szerelem nyilá”-val ábrázolt Erósz (római Cupido, Amor) alakja toposzá vált (N8/16). Gyakran antik szerelmi történetek, üldözés, pl. Európé elrablása (N8/20); Danaé argoszi királylány, Perszeusz anyja története; Léda a hattyúval (N38/35) témák parafrázisai jelenítődnek meg. Nőt elrabló kentaur látható Szigeti István könyvjegyen (N8/19, graf. Sterbenz).

¹³²⁷ Erről részletesen lásd korábban.

¹³²⁸ *Sex Libris: Erotikus ex librisek kiállítása a budapesti Iparművészeti Múzeum és magángyűjtők kollektívájából* (kiállítási katalógus). Szerk. HORVÁTH Hilda, Iparművészeti Múzeum, Bp., 2003.

¹³²⁹ Az ex librisek jelzete: N21/23, N8/13, N22/52.

11.6.7. Néprajzi-irodalmi hagyományt őrző ex librisek

A tárgyi és szellemi néprajz képi és motívumvilágának megjelenítése a kisgrafikákon kiterjed a népi építészetre, a fafaragó művészetre, a népi hímzésmintákra, a stilizált virágábrázolásokra stb.¹³³⁰ A többségében realista életképeket, etnográfiai témájú ex libriseket alkotó Bordás Ferenc (1911–1982) művész képi világában a szürrealisztikus, balladisztikus vonások ötvöződnék egyfajta dekoratív, meseszerű látásmóddal, gyakori madár- és virágábrázolásokkal, csendéletekkel (N11/41, N11/68). Egy házasságkötésre készített alkalmi lapján mézeskalács-házikó szerepel, ifjú párral (N11/85). Bod Sára ex librisén két rózsaszál látható (N11/65). Mesei elemként jelenik meg Bordás Sándor lapján a gyermekét ölében tartó anya mellett az egyfejű sárkány alakja (N11/84).

Sebők Zsigmond ex librise magyaros népviseletbe öltözött asszonyt ábrázol, a háttérben gémeskúttal (N26/5, graf. Rozsnyay). László Gyula (1910–1998) régészprofesszor Mátyás Vilmos nevére készített könyvjegyén is nőalak látható népviseletben, kezében galambbal (N26/8). A galamb – a keresztény ikonográfiából eredeztethetően a béke, a szelídség, a tisztaság jelképe – gyakran előfordul Fery Antal grafikáin is (pl. N19/66). Galambos Ferenc számára – nevére utalóan – számos galambot ábrázoló ún. beszélő ex libris készült, időnként összekapcsolódva a könyv, a Biblia motívumával (N11/52, graf. Menyhárt).

Népies stílusú Buday György grafikus, fametsző *Radnóti Miklós* nevére szóló könyvjegye, melyen nőalak látható szív alakú testtel, egy szál tulipánnal, az égen a Holddal (N26/1). Népviseletbe öltözött pár szerepel Ortutay Gyula néprajzkutató ex librisén (N26/2). (16/22. sz. melléklet)

A Lustig István szegedi ügyvéd számára készített fametszetű könyvjegyen a tanya és a gémeskút megjelenítése összekapcsolódik egy másik motívumvilággal, a könyvet olvasó ember alakjával (N8/34, graf. Buday). Zsindelyes kerek kút látható Szölgyémy Pál ex librisén (N3/20, graf. Farkas).

Népies életképek elevenednek meg Andruskó Károly több grafikáján: parasztember, a háttérben tanyával látható Csépe Imre ex librisén (N29/3). Bográcsban ételt készítő férfit, a háttérben tóval, csónakkal mutat be Andruskó ipse fecit könyvjegye (N29/4). Menyhárt József 1939-es, Réthy István nevére szóló újévi lapján parasztcsalád látható kaszával, korsóval, gyümölcskosárral, mézeskalácsszívvel (N22/51). Falusi életkép elevenedik meg házakkal, asszonyokkal Wiltner Sándor újévi grafikáján (N11/81, graf. Bordás). Tempinszky István alkotásán, a V. K. Polikarpov számára készített ex librisen kardból munkaeszközt, ekevasat hajlító munkás ábrája látható (N38/26).

A magyarság egyik emblematisz helye, a Hortobágyi Nemzeti Park a csikóssal, a kilenclyukú híddal Petőfi Sándor tájverseit idézi. Az Alföldön lovát ugrató csikós alakja jelenik meg a Szölgyémy Pál és a Nagy József részére készített könyvjegyeken (N3/19, graf. Farkas, N3/32, graf. Toroczka).

¹³³⁰ A témából hazánkban az egyik legátgőgőbb bemutatást a millecenáriumhoz kapcsolódó kisgrafika és ex libris pályázat nyújtotta 1996-ban „1100 éves magyar népművészet” címmel. KIRÁLY Zoltán: *1100 éves magyar népművészet. A KBK millecenáriumi pályázata*, Kisgrafika, 1996/4. sz., 4–20.

11.6.8. Irodalmi emlékezet, intertextualitás

A képek formanyelve első megközelítésben adekvát információt hordoz, mindenki számára könnyen értelmezhetően. Egy illusztráció, egy irodalmi mű nyomán készített alkotás esetén a kép diszkurzív viszonyba lép azzal a szöveggel, mely az ihlető forrása, s a kép jelentése a szöveg ismerete nélkül nem, ill. csak részlegesen fejthető meg. Az irodalmi mű címének vagy sorainak szerepeltetése elindíthat minket a helyes értelmezés útján, de számos esetben a grafika ábrája önmagában idézi fel, hívja elő a szöveget, így lép vele intertextuális viszonyba. Ez a „párbeszéd” többszólamúságot teremt, melynek hatását fokozza az irodalmi alkotás és a grafika eltérő keletkezési idejéből adódó feszültség, ill. ezt tovább tágítja a befogadás jelen ideje, mely harmadik idősíkot is bevon az értelmezésbe. E három idősíkból okozta rétegzettség teremti újjá a mű kontextusát, értelmezési tartományát, mely kitágítja a képi kontextust.

Irodalmi műhöz, Arany János elbeszélő költeményéhez kapcsolódóan a nádasban bujdosó Toldi alakja, a farkaskaland jelenete elevenedik meg Jutka könyvjegyén (N21/38, graf. Drahos).

11.6.9. Mitológiai-történelmi tárgyú ex librisek

A közösség kollektív emlékezetének perszonifikálása nyilvánul meg történelmünk híresebb eseményei felidezésében. A művész emlékezetember-funkciója a múlt, a hagyomány őrzése felelősségteljes feladatának felvállalásában találja meg kifejezési formáját. Pierre Nora szavaival: „...enyém az emlékezés, és én vagyok, aki emlékezik”.¹³³¹ A múltnak, a hagyománynak az ápolása, őrzése mindannyiunk személyes felelőssége. Ez határozza meg egyéni identitásunkon túl nemzeti önismeretünket, önértékelésünket, hisz egyéni emlékezet nélkül nincs kollektív emlékezet.

A korábbi kultúrák alakjainak, motívumainak, alkotásainak felidézése, beépítése a kompozícióba az ún. kép-a-képben eljárás, melyet a festészetben régóta alkalmaznak.¹³³² A magyar ex libris művészetben e módszerrel valósítja meg világhíressé vált parafrázisait Vén Zoltán.¹³³³

A *bibliai* bűnbeesés jelenetét idézi fel Staibl Andor könyve (N8/6, graf. Gál). Imhotep fáraó alakjával az *ókori Egyiptomot* hívja elő Primász Péter ex librise (N19/13, graf. Fery). Nagy László Lázár ceglédi grafikus egy saját névre szóló könyvjegyén az egyiptomi írnok szobra látható (N38/13). (16/23. sz. melléklet)

¹³³¹ GYÁNI 2000, i. m., 84.

¹³³² Az egyetemes festészetben elsőként Giotto alkalmazta. Lásd. Dr. MEZEI Ottó: *Az ex libris ha megnövekszik(!)*, In: *Vén Zoltán*. Szerk. RÓZSA Zsuzsanna, Maecenas, Bp. 2004, 5.

¹³³³ Vén Zoltán alkotásai közül ide sorolhatók profán és szakrális témák egyaránt, pl. a Dürer-figurákból komponált ex librisek, vagy Aszklepiosz figurája, Szent Mihály, Szent Jeromos alakja stb.

Sterbenz Károly női aktokat bemutató erotikus, ún. sex librisei Szigeti István nevére gyakran összekapcsolódnak a *görög mitológia* történeteivel, pl. Európé elrablásával (N8/20), a félig ember, félig ló formájú kentaurok alakjának felidézésével (N8/19). A bika képében megjelenő Zeusz és Európé szerepel Fery Antal az 1961-es lipcsei ex libris kongresszusra alkotott könyvjegyen is (N19/21). Léda a hattyú alakjában őt elcsábító Zeusszal látható Kertész Dénes ex librisén (N38/35, graf. Drahos). Stettner Béla egyik könyvjegye a görög mitológia hírhedtté vált jelenetét idézi Párisz és a három, a legszebbnek járó aranyalmáért vetekedő istennő alakjának ábrázolásával (N22/96, Jaczkó László nevére). A szerelmi vágy istene, a nyilazó Erósz látható Pali ex librisén (N8/16, graf. Révész).

A Rezsдовics Ferenc nevére készített könyvjegyen Zeusz mint főisten jelenik meg, hatalmas villámokkal (N19/77, graf. Fery). Petrikovits László szerencsi orvos¹³³⁴, a Szerencsi Múzeum egyik létrehozója, a könyvek, ex librisek, képeslapok lelkes gyűjtője. Számos könyvjegyet készíttetett a szintén szerencsi grafikussal, Fery Antallal. Ezek közül több az antik világból meríti témáját: az ókori Görögországot idézi a Pallasz Athéné alakját (N19/63), ill. az ülő nőalakot amforával megjelenítő ex libris (N8/32). Az antik világ harcaira utal a harci szekeret bemutató könyvjegy (N19/18). A Tímár József nevére alkotott ex librisen álarc látható, mely az ókori görög színházak világába vezet (N19/70). Gaál András nevére szólóan klasszikus görög fej profilja ábrázolódik ki (N19/46, graf. Fery).

A hazai *mondakincsből* merített motívumok közül az ülő, ill. a fekvő szarvas a magyarság eredetmítoszára utalnak (N3/4, N19/68, graf. Fery). Történelmünk egy fontos részlete, a középkori udvari élet elevenedik meg Tempinszky István (1907–1979) térképész, alezredes, grafikus könyvjegyein, *a vitézi élet, a lovagság* bemutatásával (N30/2, N3/5). Tempinszky szignója (TEMPI) is utal katonai múltjára, a szöveg fölé vésett, egymást keresztező két karddal. Mátyás király korát idézi Kaveczy Zoltán rézkarc ex librise Semsey Andor számára a visegrádi palota részletével, az oroszlános kúttal, az előtérben hollós címerrel (N3/9). Supka Magdolna 1972-ben, Dózsa György (1472–1514) születésének 500. évfordulója alkalmából készíttetett ex librisén a Dózsa-féle parasztfelkelés elevenedik meg: parasztlak láthatók zászlókkal, cséphadarókkal (N11/7, graf. Stettner). (16/24. sz. melléklet)

11.6.10. Foglalkozásjelölő, hobbiakra utaló emblematikus ex librisek

Az ipse fecit lapokról, melyek az emlékezetember önreflexióinak tekinthetők, korábban már esett szó. A *képzőművészetre*, a grafikus munkára való önreflexió a művészsimbólumok, a művészcímer, a művészeszközök gyakori szerepeltetése mellett az elhunyt társak emlékére készített lapokkal valósul meg. (Ezekről részletesen lásd később.)

¹³³⁴ GALAMBOS Ferenc: *Dr. Petrikovits László (1901–1972)*, Kisgrafika különszám, 1994., 22–24.

A foglalkozásjelölők közül az egyik leggyakoribb motívum a *jogra, jogászi hivatásra* utalóan a bekötött szemű, pártatlan Justitia alakja, ill. attribútumai, a mérleg és a pallos. Ezek szerepelnek például Eisenbarth Tamás és Gombos László jogászok ex librisein (N38/79. graf. Fery, N38/49, graf. Drahos). Időnként a paragrafusjel és a bölcsességet jelképező bagoly motívum kapcsolódik össze (N38/18). Előfordul a téma moralizáló bemutatása, pl. a mérleg két serpenyőjében az igazság és a bűn allegorikus megjelenítésével.

Az *orvosi* ex libriseken leggyakrabban betegét vizsgáló orvos látható, de a doktort ábrázolhatják dolgozószobájában, kutatómunkát folytatva, mikroszkóp, könyvek társaságában is. Az orvosi ethosz allegóriái, jelképei mellett az egyes szakterületeket közelebbről is bemutató, orvosi eszközöket, mérőműszereket, magát az orvoslás folyamatát megjelenítő ábrákat is találhatunk, pl. Pólus Károly és Bánhidy Ferenc könyvjegyein (N38/87, N11/4, graf. Stettner). Gyakori a gyógyítás görög istenének, Aszklepiosz¹³³⁵ az ábrázolása, a kígyós bottal (Aesculap pálca), mely az orvoslás-gyógyítás eszméje kifejezőjeként gyógyszerész szimbólum is. A serleg vagy pálca köré tekeredő kígyó külön szimbólumként is előfordul, szintén Aszklepioszra, ill. a bibliai Mózesre utalóan (Ex libris Berger T., N28/16, graf. Gy. Szabó). A „szent” kígyónak gyógyító erőt tulajdonítottak, ezért az élet megújulásának jelképévé vált. A gyógyászat két védőszentje, Szent Kozma és Szent Domján, ill. az egészség istenasszonya, Aszklepiosz lánya, Hügieia figurája is kedvelt motívum¹³³⁶. Az egészség és a betegség kérdéskörének megjelenítése és összekapcsolása a halál, az elmúlás gondolatkörével a szecesszió idején különös hangsúlyt kapott. A halál gyakran kaszásként (vagy csuklyásként) jelenik meg, csontvázzal, koponya- és virágábrázolással, homokórával, pl. Vas Frigyes és Tiboldi Tibor ex librisén (N33/1, graf. Cserna; N21/18, graf. Drahos).

A *mérnöki* tervezőmunkára utaló körző, vonalzó, könyv, épületmakett szerepel Hollós Lóránt ex librisén (N21/50, graf. Drahos, 16/25. sz. melléklet). Rajzolóasztalnál dolgozó mérnök látható Kiss Tibor könyvjegyén (N11/36, graf. Kollmann).

Egy kísérleztető *tudóst* lombikkal, körzővel mutat be Kopp Károly könyvjegye (N19/5, graf. Fery). A névre utaló, ún. beszélő ex librisek közül Szabó János könyvjegye a *szabók* foglalkozásának kellékeit mutatja be: ollót, táskát magával vivő férfit ábrázol (N28/19, graf. Takács). *Szövő* nő, ollós címer látható Sterbenz Tercsi ex librisén (N8/9, graf. Sterbenz).

A *sport* világába vezet el a Gombos László jászberényi bíró számára Drahos István (1895–1968) által az 1968-as mexikói olimpiai évre alkotott könyvjegy, melyen az olimpiai jelszó olvasható: Citius, altius, fortius! (Gyorsabban, magasabbra, erősebben!), dobogókon álló sportolókkal, az előtérben olimpiai lánggal (N21/60). Ugyanezt a témát veszi tárgyául a Várkonyi Károlytól (1910–2001) rendelt ex libris, az olimpiai öt karika ábrázolásával (N38/20). Sakkfigura szerepel Tokaji András könyvjegyén (N19/51, Fery).

¹³³⁵ Aszklepiosz az epidaurosziak szerint a gyógyítás tudományát egyrészt Apollóntól, másrészt Kheiróntól tanulta. Olyan ügyes seb orvos lett belőle, és annyira értett az orvosságokhoz, hogy őt tisztelik az orvostudomány atyjaként.

¹³³⁶ HORVÁTH Hilda: *Foglalkozási jelképek az ex libriseken*, Kisgrafika 1988/2. sz., 28. és JOBST Ágnes: *Az orvosi hivatás szimbolikája orvosi könyvjegyeken*, Communicationes de Historia Artis Medicinae, 1996, 154.

A *vadászatra* utalóan Zakár József ex librisén szarvas látható, célkeresztben (N11/32, graf. Nagy L.).

Többféle foglalkozás fő tevékenységeit jeleníti meg Andruskó Károly ipse fecit lapja: a festő, a tanár, a földműves, a munkás alakjával (N29/5).

11.6.11. Gyűjtésre, hobbira utaló ex librisek

Az *ex libris* könyvtulajdonost jelölő funkcióján túl az utóbbi századokban egyre inkább gyűjtés és cserék tárgyává vált. Ezt segítették elő a megalakuló kisgrafika egyesületek, ill. a hazai és nemzetközi szinten rendezett találkozók, kongresszusok. Drahos István egyik könyvjegyén a „KBK szekerét” húzó Réthy István, a Kisgrafika Barátok Köre titkára látható (N21/27). A „Kedvenceim” feliratú lapon Réthy legkedvesebb könyvjegyei, és azok készítőinek szignói szerepelnek, nemzetközi vonatkozásokkal (N21/28). Az 1964-es krakkói kongresszus alkalmából – a szintén Réthy nevére – alkotott grafikán nőalak szignós lapokat szór maga köré (N19/11, graf. Fery).

Az *ex libris*ek más gyűjtőtevékenységekről, hobbikról is tanúskodhatnak. A *numizmatikai ex libris*ek az éremgyűjtés hobbijára utalóan érmekeket ábrázolnak. Ide sorolhatók Fery Antal *ex numismaticis* lapjai (pl. Giuseppe De Michelis és Mario Manca nevére, N19/1,2). Ezek mellett Szigeti István, neves budapesti érem- és kispasztikagyűjtő, *ex libris* készítő, a Kisgrafika Barátok Köre alapító tagja számára alkotott érmés lap szerepel a Minajev-anyagban (N3/23, graf. Vertel, 16/26. sz. melléklet)¹³³⁷. Szigeti István az ország egyik legnagyobb numizmatika anyagával rendelkezett, de emellett kb. 60 000 darabos *ex libris* gyűjteményt is létrehozott, benne 70 körüli saját névre szóló lappal. A két gyűjtemény összekapcsolását jelentette a numizmatikai téma kisgrafikán való szerepeltetése, az *ex numismaticis* lapok készítése. Komlós János könyvjegyén is érem szerepel, mikroszkóppal (N11/26, graf. Trojan).

A filatélia szóból alkotott *ex philatelicis* felirat a *bélyeggyűjtő ex libris*eket jelöli. A hobbira utaló ábrázolás, azaz bélyegek szerepelnek Kopp György és Otti Fuchs *ex libris*ein (N3/27, N19/47, graf. Fery).

11.6.12. Önreflektáló, a művészetre utaló ex librisek

Önreflektálóan a *művészet* témáját középpontba állító *ex libris*ekre is találhatunk példákat. Ennek egyik formája, amikor az ábra közvetlenül utal a művészi tevékenységre annak eszközei vagy egy munkafolyamat bemutatásával (N19/31, Drahos). A Kisgrafika Barátok Köre nevére szóló, metszőszerszámokat ábrázoló *ex libris*, az olasz M. E. Leboroni alkotása akár a kisgrafika kör emblémája is lehetne (N34/7). Gy. Szabó Béla egyik könyvjegyén fába szúrt metszőkések utalnak az *ex libris* készítés folyamatára

¹³³⁷ *Numismatiker ex libris*. Szerk. Walter GRASSER, Neue Presse, Coburg, 1979. 39.

(N25/1, graf. Upitis). A munkaeszköz időnként kiegészül a művész portréjával: Fery Antal önarcképe látható, vésőkkel egy saját nevére készített alkalmi lapon (N19/76, Fery). Nyomdászmuhely, nyomdászgép idézi fel a sokszorosítást Zilahi László ex librisén (N39/3, graf. Rozsnyay). Katona Kiss Ferenc és Zakár Ferenc könyvjegyén festő látható állvánnyal, modellt álló nőalakkal (N21/10, graf. Drahos, N22/85, graf. Stettner).

Az ex librisek felidézhetnek valamely jeles műalkotást, szobrot, festményt stb. Ezek közül kedvelt motívum Kolozsvári Márton és György szobra, a Sárkányölő Szent György (N11/38, graf. Herczeg). Brüsszel ismert jelképe, egy kis bronz szökőkút-szobor, a Manneken Pis szerepel Szigeti István egyik ex librisén (N19/26, graf. Fery). Női torzó látható Szentessy László ipse fecit lapján (N14/6). Szász Endre (1926–2003) festő, grafikus számára külföldi művész, J. Szuszkiewicz (N4/6) készített könyvjegyet, melyen az ülő Krisztus szobra utal a festő vallásos tárgyú műveire.

A Gesamtkunstwerk gondolata jegyében többféle művészeti ág képviselői – festő, grafikus, szobrász, zenész – láthatók a Kertész Dénes nevére szóló ex librisen (N21/13, graf. Drahos), ill. az Ivenszkij nevére szóló könyvjegyén (N21/39). A művészcímer, mely három tarpajzsot tartalmazó címerpajzsból áll (fent kettő, alattuk egy kispajzs), kiegészítő elemként sokféle kompozícióban helyet kap. Erdélyi István ex librise férfialakot ábrázol, kezében könyvvel és fáklyával, a háttérben a művészcímerrel (N22/33, graf. Kollmann). Kollmann Jenő ipse fecit lapján nőalak szerepel festőecsettel, művészcímerrel, galambbal (N22/34), Nagy Dezső könyvjegyén fáklyával, címerekkel (N38/33, graf. Drahos). Gyakori, hogy a képen a művészetek egyéb jelképei, attribútumai (paletta, lant stb.) fordulnak elő, pl. Klaus Rödel ex librisén sellő látható, lanttal (N33/2, graf. Diskay). A tájban elhelyezett festőállvány a plein air festészetre utal.

A *színház*, a *tánc* és a *zene* világába vezet a F. Carbonara nevére Nagy Árpád által alkotott ex libris, cipőjét kötő balerina alakjával (N22/59). A kép fény-árnyék hatásai, festményszerűsége révén felidézi Edgar Degas balerinákat ábrázoló festményeit, ill. Robert Demachy „A kulisszák mögött” című, fényképről készült guminyomatát, a „festői fényképezés” egy példáját.¹³³⁸ Hofi Géza (1936–2002) humorista könyvjegyén személyéhez illően színész szerepel, két álarccal (N11/28, graf. Trojan). A zene világát idézi Sass Ervin ex librise zongorával (N8/36, graf. Takács), Klein Henrik könyvjegye zongorázó nőalakkal (N26/4, graf. Rozsnyay), ill. a Semseyné Valkó Ilona nevére szóló ex musicis lap, orgonán zenélő nőalakkal (N19/27, graf. Fery). Jandó Jenő (1952–) zongoraművész legfőbb attribútuma a zongora (N28/17, graf. Takács), mint ahogy Kodály Zoltán (1882–1967) zeneszerzőt, népzene kutatót jól jellemzik az énekesmadár, a népi motívumok és a hárfa (N19/9, graf. Fery). J. Gruber könyvjegyén egymást átölelő fiatal pár látható, J. Strauss egyik művéből vett idézettel, kottarészlettel (N21/42, graf. Drahos).

¹³³⁸ BEKE László: *Műalkotások elemzése*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1984., 313.

11.6.13. Neves személyek emlékezete – portré ex librisek

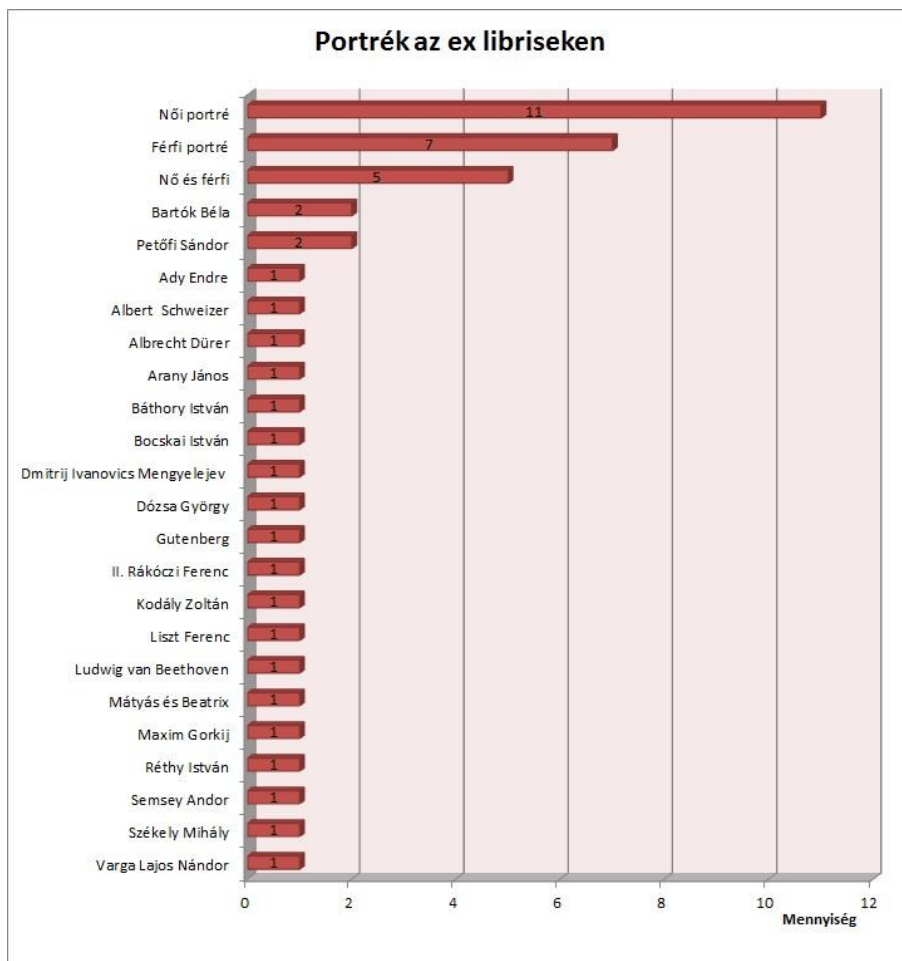
Külön kiemelném gazdag művelődéstörténeti vonatkozásaik miatt a *portré ex libriseket*. Ezek gyakran átfedést mutatnak a neves személyeknek emléket állító in memoriam lapokkal.

A társadalmi és kulturális értékeket a portré műfaja tükrözi legjobban. A portrégrafikák sajátos felidézései művelődés- és tudománytörténetünk, nemzeti történelmünk, az egyháztörténet jeles alakjainak. A megjelenítésében az arcok sohasem ikonszerűek, mindig élő, eleven személyiséget mintáznak. A portré mellett, annak szimbolikájában az alkotói eszköztár széles köre felvonul, gyakran megjelenik az a történeti, tárgyi és természeti világ is, amelyben az illető élt, alkotott, máskor a személy attribútuma, státusszimbóluma szerepel, és előfordul szöveg beidézése is. A portrék interpretációja mindezért komplex feladat. A portré kifejezheti a megrendelő önképét, elhunyt személyek in memoriam lapjain pedig a legjellemzőbb ábrázolását. Mivel a portréval bemutatott személyek a történelmi emlékezetnek szerves részét képezik, némelyikükről az ezt bemutató fejezetben már esett szó.

A tulajdonos arcképét ábrázoló ex librisek első alkalmazásaira már a 16. századtól láthatunk példákat az ún. kettős (a címert, ill. a tulajdonos portréját ábrázoló) *super ex libriseken*, melyeket kívülről sajtoltak a könyv bőrtáblájába.¹³³⁹ A portré szerepeltetése hazánkban főleg a 18. századtól terjedt el, amikor a címert háttérbe szorítva egyre gyakrabban az egyént jellemző, bemutató ábra került a könyvjegyre. A megrendelők arcképeinek alternatívájaként kedvenc írók, költők, tudósok, történelmi személyek, művészek portréi is megjelentek, az egyén érdeklődési körére utalóan.

A Minajev-gyűjteményben szereplő portrékat a következő diagram szemlélteti. A portrék egy része nem volt beazonosítható, ezeknél csak annyit jelölök, hogy férfi vagy női, vagy páros portréről van-e szó. (15. sz. diagram).

¹³³⁹ SIKLÓSSY 1913, i. m. 55.

15. sz. diagram: Portrék az ex libriseken (Rudomino)

A magyar grafikusok által alkotott portrék közül a következőket emelem ki. *Ady Endre* költő karakteres arcképe szerepel a Szigeti Zsuzsa nevére alkotott könyvjegyen (N22/93), *Semsey Andor* – ex libris gyűjtő, művészeti szakíró, a Kisgrafika Barátok Köre vezetője – profilábrázolása pedig az 1970-es ex libris kongresszus alkalmából a nevére szóló lapon (N22/77). Mindkettő alkotója Stettner Béla.

A könyvnyomtatás feltalálója, *Gutenberg* profilja látható Fery Antal határozott vonalvezetésű fametszetén (Kiss Károly könyve, N19/42, 16/27. sz. melléklet).

Dante olasz költő arcéle jelenik meg Petrikovits László ex librisén (N19/54, graf. Fery). Petrikovits bélyeg nagyságú portré ex librisei közül ismeretesekek emellett az *Ady Endrét*, *Petőfi Sándort* ábrázolók (Fery Antal alkotásai)¹³⁴⁰.

Bocskai István portróját láthatjuk a szerencsi Bocskai István Gimnázium számára készített intézményi ex librisen (N19/74, graf. Fery). Maczelka Tibor könyvjegyen az 1514-es Dózsa-féle parasztfelkelésre emlékezve *Dózsa György* portréja látható, a háttérben felkelőkkel (N11/21, graf. Fery).

Rosanna Betocchi aprólékosan kidolgozott, rézmetszetű könyvjegyen *Mátyás és Beatrix* profilja szerepel címerrel, a budai Várral (N38/21, graf. Tempinszky). (16/28. sz. melléklet)

Nagy László Lázár (1935–) ceglédi grafikus lapjai közül kiemelném a Bartók Béla nevére szólót *Bartók* arcképével (N11/13), ill. a *Beethoven* nevére készült portrélapot (N11/15) – lásd in memoriam lapok.

A külföldi hírességeket felidéző lapok közül *Dürer* portréja látható Semsey Andor ex librisén (N3/6, graf. Várkonyi), *Mengyelejev* pedig a Semsey András nevére alkotott könyvjegyen (N38/73, graf. Fery).

Bordás Ferenc *női portréi* egyedi szint jelentenek: az ábrázolást szívesen gazdagítja a fejeket fátyolszerűen körülvevő finom vonalvezetésű és dekoratív rajzolattal. Gyümölcstálszerűen díszített kalapot viselő nő portréja látható a Gianni Mantero (1897–1985) építészmérnök, a világ egyik leghíresebb olasz ex libris gyűjtője nevére szóló lapon (N11/70). Bordás saját nevére készített könyvjegyén is kalapos női fej szerepel (N25/5, graf. Goljakovszkij).

A külföldi grafikusok alkotásai közül ábrájukban és megrendelőjükben is magyar vonatkozásúak a minszki *J. Ny. Tyihanovics* rézkarc technikával készített portréi ex librisei: *II. Rákóczi Ferenc* (N24/7), *Liszt Ferenc* (N24/12), *Bartók Béla* (N24/10), *Arany János* arcképével (N24/11)¹³⁴¹, Réthy István, ill. Semsey Andor és Semsey András nevére. Ezek mellett, hogy újabb példákkal gazdagítják a magyar portrétörténetet, az orosz gyűjtemény legszebb darabjainak számítanak, aprólékosan kidolgozott, élethű alkotások.

Nem hungarika vonatkozású, de a gyűjtemény eredeti tulajdonosa, J. Ny. Minajev miatt említésre méltó egy nevére készített, az orosz drámaíró *Puskin* portréját bemutató ex libris.¹³⁴²

11.6.14. Az ikonológiai interpretáció tanulságai

Az ex librisek mint képi üzenetek ikonográfiája a művelődés- és társadalomtörténet, irodalom, építészet, vallás, zene világába egyaránt betekintést ad, lehetőséget nyújtva a tudományok közti átjárásra. A gyűjtemény ikonológiai szempontú bemutatása igazolja, hogy a biblikus-mitikus időktől napjainkig számos irodalmi irányzat, tematikai csoport, hazai és külföldi vonatkozás szerepeltetésével az ex librisek gazdag művelődéstörténeti körképet nyújtanak. Az ilyen irányú interpretáció számos új eredménnyel szolgálhat az exlibrisológiai kutatások terén.

¹³⁴⁰ *Fery Antal élete*, i. m. 2005, 151.

¹³⁴¹ II. Rákóczi Ferenc (N24/7) és Liszt Ferenc (N24/12) portréja – Réthy István nevére; Bartók Béla (N24/10) portréja – Semsey Andor nevére; Arany János arcképe (N24/11) – Semsey András nevére.

¹³⁴² Puskin születése 175. évfordulójára, 1974-ben készítette Evald Okas grafikus. – Lásd. *Internationale Exlibris-Ausstellung, Dichter und Dichtung im Exlibris*. Hrsg. Herbert SCHWARZ, Kreis- und Autobibliothek, Helmbrechts, Kronach, 1982, 25.

12. A moszkvai Minajev-gyűjtemény üzenete, eredmények, konklúziók, további kutatási irányok

Az ex libris a szöveg és a kép interreferenciális viszonyában értelmezhető, mondanivalóját sűrítve megjelenítő, gyakran szimbolikus jelentéstartalmakat hordozó kisgrafikai alkotás, melynek kutatása számos tudományág ismereteit előhívja. Az ex libris mint képi jel vizuális kultúránk, jelrendszerünk, műveltségünk része, komplex értelmezhetőségében értékválasztásainkra, gondolkodásmódunkra is hatással van. Az ikonográfiai, ikonológiai szempontú megközelítés összekapcsolása a kommunikációelméleti, ill. a hungarikakutatással tovább szélesíti a vizsgálatok körét. A Rudomino Könyvtár ex libris gyűjteménye rendezettségét tekintve szemléletes példája az országok, ill. grafikusok szerint osztályozott gyűjteménytípusnak, melyben jelentős mennyiségű a Magyarországra vonatkozó kisgrafikaanyag.

Visszatekintve a bemutatott alkotásokra, méltán állíthatjuk, hogy „az ex libris különleges élmény, képzeletbeli utazás időben és térben ...”¹³⁴³. A vizuális élmény elindíthat minket a stílus és a technika, a tárgy és rejtett jelentés felfedezésének útján, vagy az adott kép kulturális helyzetének megismerésére ösztönözhet.¹³⁴⁴ Az ex libris komplexitása révén egyszerre képes tükrözni egy korstílust, a művészt, a rá jellemző technikát, ill. a megrendelőt és az ő attribútumait, foglalkozását, hobbiját, ugyanakkor betekintést ad történelmünk jeles napjaiba, portrékon követhetjük nyomon kiemelkedő tudósainkat, íróinkat, művészeinket. Az ex librisek, e kisgrafikai alkotások formái és művészeti értékei azáltal, hogy ablakot nyitnak a társadalom eszmeiségére és ideáljaira, hozzájárulnak az identitásunkról, helyünkről és kulturális értékeinkről alkotott elképzeléseink formálásához. Másrészt az ex libris nem ismer országhatárokat, sem a gyűjtők, sem a grafikusok tekintetében. A Rudomino Könyvtárban talált hungarika ex librisek nemcsak a hazai, hanem a külföldi ex libris kutatások számára is jelentőséggel bírnak, új adatokkal szolgálnak. E kisgrafikák, a kultúra e nemzetközi követői – a művészet világnyelvén megszólalva – nemcsak a magyar grafikaéletről, a művészekről, hanem az ex librisek készítőiről, a megrendelőkről is hírt visznek a világ minden tájára. A vizuális kultúra és a hungarikakutatás összekapcsolása, az ex librisek térben és időben egyre szélesebb körre kiterjedő vizsgálata további új területek, aspektusok bevonásával a saját nemzetünkről, kultúránkról kialakított ismereteink gyarapítása mellett nemzetközi látószögünket is szélesíti, hozzájárulva ezzel a kollektív emlékezet megkonstruálásához, a közösségi kultuszok kialakulásához.

A Rudomino Könyvtárban talált 784 hungarika ex libris több szempontú számbavétele, bemutatása egész köteteket kitevő tanulmányokra adhat lehetőséget. A Rudomino Könyvtár alapítója és névadója, Margarita Rudomino a könyvtáraknak a nemzet fejlődésében, az intellektuális tapasztalatok alapjainak lerakásában betöltött szerepét

¹³⁴³ Dr. SEMSEY Andor: *Szólvő és bor a kisgrafikákon*, *Kisgrafika*, 1972/3. sz., 13.

¹³⁴⁴ *Mit üzen a kép? Művészettörténeti kalandozás Diana Newall-lal*, Szerk. HORVÁTH Virág, ford. POLYÁK Emese, BÉRESI Csilla, Scolar Kiadó, 2008., 7.

hangsúlyozta.¹³⁴⁵ Én a könyvtáraknak a nemzetkarakterológia megalkotásában kifejtett küldetését emelem ki. A hungarológiai kutatás most bemutatott területének, a moszkvai Rudomino Könyvtárban található magyar vonatkozású ex libriseknek a kultúrtörténeti és művelődéstörténeti szempontú vizsgálatával ugyanakkor nemcsak saját nemzetünk kultúrkincsének egy szeletébe nyerhetünk betekintést, hanem más népek kultúrájába, gondolkodásmódjába, kifejezőképességébe is. Az ex libris, mely a kisgrafika egy műfaja, kifejezőmódjában nagyfokú tartalmi és formai sűrítést igényel, kis képfelületen oszt meg velünk egész világokat. J. Ny. Minajev orosz exlibrisológus, szakíró és gyűjtő nemzetközi kiterjedésű ex libris kollekciójával megvalósította a kultúrák közti párbeszédet, kommunikációt, a széleskörű ismeretségek, cserepartnerek, grafikusok révén terjesztőjévé vált a sajátján kívül más népek, így a magyarság kultúrájának is. (Láthattuk, milyen tekintélyes részt képvisel gyűjteményében a hungarika vonatkozású anyag!) Ahogy Stettner Béla magyar grafikus – a Kisgrafika Barátok Köre 1959-es életre hívója és évtizedeken át vezetője – hitvallásában megfogalmazta: *„Hiszem, hogy a grafika, még ilyen kisméretűen is alkalmas közös gondolataink kifejezésére; néha rendhagyóan, szórakoztatóan, de mindenképpen művészi és legfőképpen emberi mértékű kitekintést adva a környező (...) világunkra”*.¹³⁴⁶

A moszkvai Minajev-gyűjtemény több szempontú kutatáshoz adott teret, mely irányok természetesen nem tekinthetők lezártak. A magyar és külföldi gyűjtők teljes körű beazonosítása a rendelkezésre álló adatok birtokában nem volt megvalósítható, de a jövőben nyílhatnak meg olyan forráslehetőségek, melyek lehetővé teszik ezen személyek beazonosítását. A más külföldi gyűjteményekben található hungarika vonatkozású ex libris anyagok feltárása, a Minajev-gyűjtemény mintájára való részletes feldolgozása és bemutatása további célt jelenthet. A Minajev-gyűjtemény tekintetében is jelölhető ki további kutatási irány: a hungarika anyagon túlmutatóan, a vizsgálati kör kitágításával a nem magyar vonatkozású alkotások, ex librisek számbavétele, grafikusok és gyűjtők szerinti bemutatása. Mindezen célok, lehetőségek azonban már egy másik munka kereteibe illenek.

13. Összegzés: Az ex libris a kultúra-tudomány-művelődés szolgálatában

Az ex libris kutatása a mai modern világban, a vizuális kultúra korában új hangsúlyokat, nézőpontokat kell kapjon. A könyvjegyek értékek őrzői, a múlt tanúi, a kulturális emlékezet részei. Az ex libris művelődéstörténeti jelentőségét tekintve Varjú Elemérnek a disszertáció bevezetőjében felvetett, az ex libris gyűjtés, kiállítások hasznára vonatkozó gondolataira reflektálva: az ex libris gyűjtés, a műfajt népszerűsítő kiállítások, katalógusok, egyesületek, kongresszusok, a könyvészeti és művészettörténeti, művelődéstörténeti kutatások mind újabb és újabb aspektusból világítják meg a könyvjegy műfaját, tágabb körű értelmet és funkciót adva e grafikai lapoknak. Másrészt újabb

¹³⁴⁵ Lásd a 8. fejezet élén álló mottót.

bizonyítékait szolgáltatják a műfaj életképességének, tematikai és technikai sokrétűségének.

A disszertációban az *ex libris* műfaj fogalma történeti változásainak bemutatásával, majd a felvázolt nemzetközi *ex libris* topográfiával, a külföldi és hazai gyűjteményekben szereplő *ex libris* anyag felvonultatásával, az *ex libris*ek szervezeti háttérének áttekintésével gazdag teoretikus és művelődéstörténeti bázist nyújtok a munka fő részét képező hungarikakutatást tartalmazó fejezetekhez.

Az *ex libris* műfaj teoretikus megközelítése vonatkozásában rámutatok a kultúrtörténeti diskurzusok új irányaira, az *iconic turn* hatására, az *ex libris*ek vizuális literációja kapcsán felvethető elemzési szempontokra, a szöveg és kép interreferenciális kölcsönhatására, a műfaj megközelítésének számos új aspektusára. Az *ex libris* értékét nemcsak a képzőművészet kifejezőeszközei határozzák meg. Mivel az *ex libris*ekben összegződik több humán tudomány – ezek közül is kiemelten a művelődéstörténet, a könyvtartudomány és a művészettörténet – számos ismeretanyaga, a könyvjegyek kutatása interdiszciplináris és multidiszciplináris jellegű. Egy *ex libris* ismertetése során nemcsak a grafikus személye, stílusa lehet elemzés tárgya, legalább annyira fontos a könyvjegy készítőjének egyénisége, az ábrában, a választott témában kifejeződő attribútuma. A készítő, a „mecénások” a grafikai lapok inspirációs forrásaiként bizonyos értelemben társszerzővé emelkednek. A possessorok széles köre igazolja az *ex libris* iránti igény folyamatos meglétét a XVI–XXI. század során.

A Rudomino Összorosz Állami Idegennyelvű Könyvtár hungarika *ex libris*einek possessor szempontú, a megrendelők személyét, ill. ennek fényében a szöveg és a kép interreferenciális kapcsolatát feltáró kutatása újszerű aspektusnak számít. A gyűjtők szociológiai-demográfiai vizsgálata, a foglalkozás, az életkor, ill. a nemek szerinti arányok bemutatása, az intézmények és magánszemélyek számára készült *ex libris*ek elkülönítése számos új eredménnyel, adattal szolgál. A megrendelők – mint azt a foglalkozásjelölő *ex libris*ek leginkább tanúsítják – a társadalom széles rétegét képviselik, a képzőművészek mellett találhatunk köztük orvosokat, jogászokat, mérnököket, könyvtárosokat, pedagógusokat, művészettörténészeket, írókat, költőket, zenészeket, színészeket, papokat, politikusokat, sportolókat, tisztviselőket stb., és magánszemélyek mellett intézményeket is (bár az intézmények számaránya eltörpül az egyéni megrendelőkhöz képest). A megrendelők nemek szerinti megoszlása tekintetében a nők aránya jóval kisebbnek bizonyult a férfiakéhoz képest, életkor szerint pedig – érthető okokból – a gyerek korosztályhoz sorolhatók száma a legcsekélyebb.

Az *ex libris* készítő, területi megoszlásáról, az *ex libris* készítés főbb magyarországi „csomópontjai”-ról is képet kaphattunk az elemzés során. A grafikusok és gyűjtők többsége budapesti (Stettner Béla), de Szerencs és környéke (Fery Antal), Szeged (Buday György), Debrecen (Menyhárt József), a határainkon túli területek közül pedig Zenta (Andruskó Károly) is fontos régiók.

Ugyanez áll a hungarikák külföldi vonatkozásai tekintetében. A magyarok számára *ex librist* készítő, ill. magyaroktól *ex librist* rendelők nemzetiségi megoszlása (orosz,

¹³⁴⁶ ARATÓ Antal: *Stettner Béla*, In. *KBK jubileumi évkönyv, 1959-2009*, i. m., 44.

lengyel, német, osztrák, cseh, belga, holland, francia, észt, holland, dán, svéd, spanyol, olasz stb.) bizonyítja a kapcsolatok széleskörű nemzetköziségét.

Összességében egy külföldi gyűjteményegység hungarika szempontú bemutatásával, annak újszerű megközelítési módozataival, a kutatás számos új aspektusának bemutatásával célom az exlibrisológiai kutatások új irányainak kijelölése, hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt, azaz egyfajta úttörés.

Végezetül, kitekintésül intő jelként hívnám fel a figyelmet a következőkre. Világunkban a Gutenberg-galaxis, a nyomtatott könyv helyébe egyre inkább a digitális hordozók lépnek. Ezzel egyidejűleg a számítógép, az internet, az e-könyvek révén az ex libris teljesen új formájának, az ún. *ex webis* megjelenésének is tanúi lehetünk. Ez már az internetes honlaphoz tartozó művészi jegy, mely valamilyen módon utal a tulajdonosára. Ezen kötelező az *ex webis* kifejezés, és a tulajdonos nevének használata. Funkciójából adódóan is digitális formában, grafikus program segítségével készül. Az ismeretszerzés legfőbb forrása ez esetben már nem a könyv, hanem a számítógép.¹³⁴⁷

Az *ex libris*, e kisgrafikai műfaj megléte, a kifejezés használata tehát – mint azt az eddigiekben bemutatott szempontok is igazolják – túlmutatva önmagán a könyves kultúra továbbélésének egyik tanújele, ennek a még le nem tűnt kultúrának az egyik bizonyítéka. Ezért is fontos a fennmaradása, ezért és így tekintve is a nemzeti és egyetemes kultúra releváns része, az emlékezet helye és eszköze.

¹³⁴⁷ OROSZ Andrea: *Az ex libris története*, In. *A magyar irodalom filológiája*, Szerk. HEGYI Ádám, Kempelen Farkas Digitális Tankönyvtár, 2005., <http://hu.scribd.com/doc/84376164/a-magyar-irodalom-filologiaja> – Erről bővebben egy angol nyelvű, spanyol internetes oldalon, Josep Manzaorne honlapján olvashatunk. Az *ex webis XY*-t magyarul így fordíthatnánk: *XY honlapja*. Kitalálója, Josep Manzaorne, azt szerette volna, hogy saját honlapjára olyan művészi jegy kerüljön, ami utal a tulajdonosára. Ezzel az elnevezéssel magyar nyelvű honlapokon még nemigen találkozhatunk.

14. Bibliográfia

IRATTÁRI FORRÁSOK

KBK IRATTÁR¹³⁴⁸ – Levelek, belépési nyilatkozatok:

A Kisgrafika Barátok Köre Ideiglenes Intézőbizottsága körlevele a gyűjtőtársakhoz, 1959. április 14.

A KBK Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület 1989. október 4-i közgyűlésen elfogadott, és a 2011. január 20-án módosított alapszabály egységbe foglalt szövege

A KBK Előkészítő Bizottságának művésztagei által írt levél a grafikusok számára, 1959. április 14.

A KBK tagnévsora, 2010.

A KBK Vezetőség levele a tagság felé, 1959. július 20.

A KBK Vezetőségének levele a tagság felé, 1960. november 22.

A KBK Vezetősége levele a gyűjtőtársakhoz, 1960. december 23.

A KBK Vezetősége levele a grafikus tagtársakhoz, 1960. május 9.

Gianni Mantero levele Réthy Istvánhoz, Como 1968. II. 06.

Gianni Mantero levele, 1968. május 29. Como, XII. Congress International de L'Exlibris, Como 11-14 juillet 1968.

Ing. Gianni Mantero, az előkészítő bizottság elnöke levele Réthy Istvánhoz, a KBK titkárához, 1966. 06. 29.

Horváth Géza, a tatabányai József Attila Megyei Könyvtár igazgatója levele Réthy Istvánhoz, a KBK titkárához, 1973. november 5.

Lippóczy Norbert levele Dr. Katona Gáborhoz, Tarnów, 1976. IX. 17.

Meghívó, a KBK Vezetősége levele a tagság felé, 1967. április 18.

Meghívólevél (Soó Rezső lemondása a KBK 1961. március 1-jei klubnapján), 1961. február

Réthy István levele Gianni Mantero részére, Budapest, 1965. 10. 29.

Réthy István levele Gianni Manteróhoz, Liste von ausgesandeten Blätter nach Como, Budapest, 1968. 03. 16.

Réthy István és Stettner Béla levele Gerhard Kreyenberg úrnak, 1966. július 16.

Réthy István és Stettner Béla levele az előkészítő bizottság tagjaihoz, 1959. február 9.

Réthy István 1959-es belépési nyilatkozata, 1959. április 18.

Semsey Andor jelentése a Képzőművészeti Szakszervezet számára, Budapest, 1968. július 22.

Stettner Béla körlevele, 1959. szeptember 8.

Stettner Béla és Semsey Andor levele a grafikusokhoz a XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus alkalmából adandó ajándékmappában való részvétel ügyében, 1970. január

Stettner Béla levele a grafikusokhoz, 1971. október

Stettner Béla és Réthy István levele Gianni Manteróhoz, a FISAE elnökéhez, 1966. július 17.

¹³⁴⁸ Az Irattár jelenleg a KBK titkára kezelésében van. A levelek nem minden esetben tartalmaznak napra pontos időmegjelölést.

Válaszlevelek Gianni Mantero részére a FISAE 1965. október 30-31-ére kitűzött előzetes bizottsági ülése tárgyában a következő Ex libris Egyesületektől: Österreichische Exlibris-Gesellschaft (1965. 10. 28.), Sveska Exlibrisföreningen (1965. 10. 10.), Pirckheimer Gesellschaft (1965. 10. 20.), Deutsche Exlibris-Gesellschaft (1965. 09. 30.), Suomen Exlibris-Yhdistys (1965. 10. 12.), Spolek sběratelů a přátel exlibris (1965. 10. 06.)

Végzés a KBK Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület a Fővárosi Bíróság 6. Pk. 60596/1. számon való nyilvántartásba vételéről, 1989. november 1.

Belépési nyilatkozatok 1–540. sorszám alatt, A–Zs¹³⁴⁹ (A disszertációban beidézettek):

Belépési nyilatkozat Dr. Axel Leier nevére (1981. március 29.), KBK Irattár

Belépési nyilatkozat Balogh Ferenc nevére (1985. január 16.), KBK Irattár

Belépési nyilatkozat Dr. Horváth Károly nevére (1960. október 8.), KBK Irattár

Belépési nyilatkozat Kis Sándor nevére (1986. február 7.), KBK Irattár

Belépési nyilatkozat Kiss István nevére (1981. április 7.), KBK Irattár

Belépési nyilatkozat Komáromi Imre nevére (1980. január 14.), KBK Irattár

Belépési nyilatkozat Maczelka Tibor nevére (1971. február 20.), KBK Irattár

Belépési nyilatkozat Maczelka Tiborné nevére (1980. január 2.), KBK Irattár

Belépési nyilatkozat Réthy István nevére (1959. április 18.), KBK Irattár

OSZK PLAKÁT- ÉS KISNYOMTATVÁNYTÁR:

Gyászjelentések:

Kopp György gyászj. (Szerencs, 1986. 15. 29), OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár

Maczelka Tibor gyászj. (Cegléd, 1978. 10. 23.), OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár

Petrikovits László gyászj. (Szerencs, 1972. 09. 22.), OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár

Petrikovits Lászlóné Petheő Ilona gyászj. (Budapest-Szeged, 1979. 04. 10.), OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár

Száz György gyászj. (Budapest, 1987. 12. 29.), OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár

Szepessi F. Fülöp gyászj. (Budapest, 1905. 01. 12.), OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár

Diskay Lenke hagyatéka:

ARRAS, Leo: *Hongaarse exlibris, Een nieuw geliud: Diskay Lenke*, 1968. (holland és magyar nyelven, különlenyomat)

ARRAS, Leo: *Diskay Lenke een hongarse grafica*, Exlibris Wereld, nr 1. 1969, 105–107.

Diskay Lenke ex librisei és alkalmi grafikái. Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása, OSZK, Budapest, 1966. December (katalógus)

GALAMBOS, Ferenc: *Lenke Diskay, En ungarsk grafiker*, Nordisk Exlibris Tidsskrift, Hæfte 87, 1967. Nr. 3., 104–107.

Dr. Kratochwill Ferencné (a Műcsarnok akkori csoportvezetője) Diskay Lenke számára írt levele (1972. január 25.) – a Svédországban rendezett *Magyar grafikai kiállítás* alkalmából megjelent cikkek és magyar fordításuk kapcsán. Különlenyomatok „Irodalmi és népi” címmel az Upsala Nya Tidning (Upsalai Új Lap), 1971. november 1., „Sveagalleriet és mai magyar grafika” címmel a Södermanlands Nyheter (Södermanlandi Hírek), 1971. november 10. számaiból.

¹³⁴⁹ A KBK Irattárában külön listában az élő és az elhunyt tagok.

LIND, Jørgen: *Exlibris samtale med en frederikshavnsk samler*, Frederikshavns Avis, 1969. (Klaus Rödel ex libris gyűjteményéről)

RÖDEL, Klaus: *Lenke Diskay exlibris, en ungarsk exlibris-kunstner*, 1967. (Az eredeti mint magánnyomat jelent meg 60 példányban, Frederikshavn Offset ny.),

RÖDEL, Klaus: *Lenke Diskay – en ungarsk grafiker og hendes exlibris*, Exlibristen, 1970.

Sz. G. Ivenszkij ex libris adománya az OSZK-nak, ill. az e tárgyban folytatott levelezés (OSZK, Plakát-és Kisnyomtatványtár)

Sz. G. Ivenszkij 1968. február 13, február 14, február 17, február 20-án postázott levelei Vologdából Sebestyén Géza főigazgató (OSZK, Budapest, Múzeum krt. 14) részére

Sz. G. Ivenszkij 1968. február 24-én postázott levele Dr. Bélley Pál, az OSZK osztályvezetője részére (kelt febr. 5, Vologda)

SEMSEY ANDOR HAGYATÉKA:¹³⁵⁰

Aprónyomtatványok, szórólapok:

A Budapest a kisgrafikákon c. kiállításra Budapesten az Építők Műszaki Klubja helyiségében a betétlapban felsorolt művek kiállítását engedélyezte a Képző- és Iparművészeti Lektorátus (1973. február 14.) – K-70/1973. II. 5. irat.

A KBK egri csoport 1972. évi munkaterve

Az IBUSZ Utazási Iroda körlevele a XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus résztvevőikhez, 1970.

Kisgrafika- és exlibris gyűjtők nemzetközi találkozója, Budapest, 1967. december 30–31., Program.

Mi az ex libris és alkalmi grafika? (A KBK pécsi csoportja szórólapja, Martyn Ferenc)

Nemzetközi exlibris és kisgrafika kiállítás/ Exposition Internationale d' exlibris et petit graphique/ Internationale Exlibris- und Kleingraphik-Ausstellung, Budapest, Ernst-Muzeum, 1970. szept. 4–20.; Nemzetközi ex libris pályázatok /Concours Internationaux d'Exlibris /Internationale Exlibris Wettbewerbe, KBK, Kisgrafika Barátok Köre, Statisztikai Kiadó Vállalat, 1970.

Programfüzet, XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus, Budapest, 1970. XI. 5–8.

Részvételi jegy a XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszusra (1970)

Semsey Andor, a XIII. NELK elnöke a XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus megrendezéséről szétküldött francia nyelvű körlevele, 1970.

Katalógusok:

12 fametszet, Menyhárt József, Debreceni Pedagógus Művelődési Ház Ajtósi Dürer Ex libris gyűjtő Köre kiadványai, Debrecen, 1976. kézirat gyanánt

12 fametszet, Gy. Szabó Béla, Debreceni Pedagógus Művelődési Ház Ajtósi Dürer Ex libris gyűjtő Köre kiadványai, Debrecen, 1975. kézirat gyanánt

12 linómetszet, Stettner Béla, Debreceni Pedagógus Művelődési Ház Ajtósi Dürer Ex libris gyűjtő Köre kiadványai, Debrecen, 1975. kézirat gyanánt

12 rézmetszet, Nagy Árpád Dániel, Debreceni Pedagógus Művelődési Ház Ajtósi Dürer Ex libris gyűjtő Köre kiadványai, Debrecen, 1977. kézirat gyanánt

¹³⁵⁰ Kezelője Semsey Andor özvegye, Semseyné Valkó Ilona, Budapest

14 exlibris italiana, XIII. Congresso Internazionale dell' exlibris Budapest, 5–8
Novembre 1970, Edizione B. N. E. L., Como 1970.

20 ekslibrisov v izvernih odtisih, Slovenija Károly Andruskó, Izdano ob XIII.
mednarodnem kongresu Exlibris v Budimpe ti, Mladinska Knjiga, Ljubljana, 1970.

XIII. Congrès International de l'ex libris Budapest, AFCEL, 1970.

CLEMENSEN, Vagn – RASMUSSEN, Jorgen Lindhardt: *Exlibris-Kongres Helsingor 1972.*,
provattryk 1972. Frederikshavn-Herlev

Dem XIII. Europäischen Exlibris-kongresses in Budapest 1970. gewidmet von der
Österreichischen Exlibris Gesellschaft, ÖEG, Wien, 1970.

Die Mappe der Deutsche Exlibrisgesellschaft, DEG, 1970. (Diese Mappe ist für die
Teilnehmer des 13. Europäischen Exlibriskongresses in Budapest bestimmt)

Ekszlibriszi Krima, XIII. kongressz ekszlibriszisztov, Budapest, 1970.

Exlibriskring der W. B.-Vereniging Netherlands, to the participants of the XIIIth
International Exlibriscongress, Budapest, 1970.

Exlibris de Pologne, Jedrzejow-Como-Budapest, 1970.

Írók, költők az ex libriseken és kisgrafikákon, Hajdúhadháztéglási Földi János Városi
Könyvtár kisgrafikai füzetei, Hajdúhadház, 1980. június (leíró kiállítási katalógus)

Menyhárt József (1901–1976) ex libriseinek és alkalmi grafikáinak alkotásjegyzéke,
Hajdúhadháztéglási Földi János Városi Könyvtár kisgrafikai füzetei, 1986.

Moszkovszkij klub ekszlibriszisztov, XIII. mezsdunarodnomi kongresszi ekszlibriszisztov,
Budapest 1970. Szozstavityel: Sz. A. VUL, Knyiga, Moszkva

Nemzetközi kisgrafika és ex libris kiállítás, Budapest, XI. Fehérvári út 47. Fővárosi
Művelődési Ház 1967. december 9–30.

Virágok az ex libriseken, Balatoni Múzeum, Keszthely, 1971. szeptember

Virágok az ex libriseken, Debreceni Pedagógus Művelődési Ház Ajtósi Dürer Ex libris
gyűjtő Köre kiadványai, Debrecen, 1973. kézirat gyanánt

Meghívók:

Meghívó a *Kisgrafika (ex libris, alkalmi grafika) kiállítás megnyitójára* a budapesti
Fényes Adolf terembe, 1961. szeptember 22. (a KBK rendezésében)

Meghívó Semsey Andor részére *a pécsi gyűjtők ex libris kiállításának megnyitására*
1965. évi március hó 7-én, a Janus Pannonius Múzeumba (feladó: Szentesi Flórián, a KBK
Pécsi csoport titkára)

Meghívó *jubileumi ex libris és kisgrafika bemutatóra*, Pécs, 1968. december 15.

Meghívó *a XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszusra*, Budapest, 1970.

Meghívó a Pécs város felszabadulása 30. évfordulója (1944–1974) tiszteletére a Városi
Tanács és a KBK pécsi csoportja által rendezett *Szovjet ex librisek, alkalmi- és*
szabadgrafikák kiállításának megnyitására, a Pécsi Kisgalériába (1974)

Meghívó *German Ratner szovjet grafikusművész kiállítására* (1976. július 1). A
megnyitót tartotta Bordás Ferenc festő- és grafikusművész.

Meghívó, *Nemzetközi ex-libris és alkalmi grafikai bemutató Pécs*, Ifjúsági Ház, 1977.
február 12–25.

Meghívó a *Nagy Októberi Szocialista forradalom 60. évfordulója tiszteletére szovjet*
grafikusművészek könyvjegyeiből rendezett kiállítás megnyitójára, 1977. november 1–
november 30.

Szovjet grafikusok ex librisei és kisgrafikái. A kiállítás megtekinthető a Derkovits Gyula Művelődési Központ Hírlapolvasójában, 1976. november 8–14, Leninváros.

Meghívó a *Szovjet ex librisek, alkalmi- és szabadgrafikák kiállítására* (Pécs, 1974)

Szovjet ex librisekből és grafikusokból rendezett kiállítás, 1975. március 23–április 21. (Pedagógus Művelődési Ház, Debrecen)

EGYÉB (LEVELEZÉS, SZEMÉLYES MEGKERESÉS):

Nyina Zsarkova (Jaroszlavl Képzőművészeti Múzeum) válaszlevele Vasné Tóth Kornélia számára, 2010. júl. 19.

Nágya Morozova Gyerkas adatközlése, Puskin Múzeum, tudományos munkatárs (2010. augusztus 25. Isztambul, FISAE kongresszus)

Bánki Veronika (Fery Antal és Dobos Valéria lánya) adatközlése, 2012. szeptember 14., szeptember 15. (válaszlevél V. Tóth Kornélia 2012. 09. 14-én kelt levelére)

Katona Csaba levélbéli közlése, 2012. 09. 09. (válaszlevél V. Tóth Kornélia 2012. 09. 08-án kelt levelére)

Klaus Rödel levélbéli közlései, 2012. 10. 08. és 2012. 10. 13. (válaszlevél V. Tóth Kornélia 2012. 09. 28-án kelt levelére) – *Lebenslauf, Exlibrisveröffentlichungen 1967-2010.*

Kopp Antal adatközlése, 2012. 09. 16. (válaszlevél Vasné Tóth Kornélia 2012. 09. 16-án kelt levelére), 2012. 09. 18. (válaszlevél Vasné Tóth Kornélia 2012. 09. 17-én kelt levelére). Újabb levélváltás 2012. 09. 20-21-én.

Kőhegyi Gyula grafikusművész személyes közlése, 2012. szeptember 16.

Nagy László Lázár adatközlése, 2012. 10. 11. és 2012. 11. 08. (válaszlevelek Vasné Tóth Kornélia 2012. 09. 25-én és 10. 19-én kelt leveleire)

Palásthy Lajos adatközlése, 2012. 09. 17. (válaszlevél Vasné Tóth Kornélia 2012. 09. 17-án kelt levelére)

Semseyne Valkó Ilona szóbeli adatközlése, 2012. 09. 16.

Semsey Ágnes szóbeli adatközlése, 2012. 09. 16.

Ifj. Szőlgyémy Pál levélbéli közlése, 2012. 09. 03. (válaszlevél V. Tóth Kornélia 2012. 09. 02-án kelt levelére)

Gian Carlo Torre adatközlése, 2012. 10. 27.

A fent említetteken túl a Kisgrafika Barátok Köre tagságából további személyektől (Lenkey István, Soós Imre, Ürmös Péter stb.) kaptam információkat, adatokat.

MAGYAR NYELVŰ SZAKIRODALOM (KÖNYVEK, ÉVKÖNYVEK, CIKKEK, KATALÓGUSOK):

12 metszet (Magyarország: Hongrie, 1962) a KBK ajándék mappája az 1962. július 19-22. közt Párizsban megrendezett IX. Ex libris Kongresszusra

1939. évi cserejegyzék, MEGE Kisgrafika, 1939/ 2. sz., 16–17.

A Budapest és a környékbeli magyar kir. távbeszélő-hálózatok előfizetőinek és nyilvános állomásainak betűrendes névsora, hivatalos kiadás, 1912. szeptember hó, 46.

A budapesti és a Budapest környékén levő M. Kir. Távbeszélő-hálózatok előfizetői és nyilvános állomásainak betűrendes névsora, hivatalos kiadás, 1935., 126.

- A Gyűjtő, Le Collectionneur. Ex-libris különszám.* Szerk. SIKLÓSSY László, Bp. Szent György Céh, 1913.
- A KBK tagsága a statisztika tükrében,* Kisgrafika 1972/1 sz., 24.
- A KBK egri csoportja,* Kisgrafika Értesítő, 1971. december, 880.
- A képek politikája.* W. J. T. Mitchell válogatott írásai. Szerk. SZÖNYI György Endre, SZAUTER Dóra, JATE Press, Szeged, 2008 (Ikonológia és műértelmezés, 13), 9.
- A Kisgrafika Barátok Köre 1962. évi cserejegyzéke,* Kossuth Kiadó, 1962. (különlenyomat)
- A Kisgrafika Barátok Köre jubileumi évkönyve, 1959–69.* Szerk. GALAMBOS Ferenc, KBK, Budapest, 1969.
- A Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület jubileumi évkönyve, 1959–2009,* KBK, Budapest, 2009.
- A Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület szegedi csoportjának jubileumi évkönyve 1961–2011.,* Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület szegedi csoportja, Szeged, 2011.
- A Kisgrafika Barátok Köre pécsi csoportja jubileumi ex libris és grafikai bemutatójának katalógusa 1958–1968.,* 1968. december 15–29., KBK, Pécs, 1968.
- A Kisgrafika Barátok Köre tagnévsora (1983),* Kisgrafika 1984/1–2. sz., 90–91.
- A Kisgrafika Barátok Köre tagnévsora, 1988,* Kisgrafika 1989/1–2. sz., 63–69.
- A kongresszus résztvevői,* Kisgrafika Értesítő, 1970. dec., 743–745.
- A kongresszus névtelen katonái,* Kisgrafika Értesítő, 1970. dec., 745–747.
- A könyv barátainak találkozója,* Pest Megyei Könyvtáros, 1971. 16. évf. 3. sz., 1–3.
- A Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesületének évkönyve az 1937. esztendőre,* Összeáll. ARADY Kálmán, Bp. 1937.
- A magyar ex libris irodalom bibliográfiája (1920–1970),* Szerk. GALAMBOS Ferenc, Eger, 1972. Heves megyei könyvtár füzetek 25.
- A magyar ex libris irodalom bibliográfiája 1920–1970.,* Szerk. GALAMBOS Ferenc, Kiad. Klaus RÖDEL, 1968. (1. változat)
- AMBUR, Paul: *150 ekslibrist puugravüüris Johannes Juhansoo* (könyvismertető, Galambos Ferenc), Magyar Könyvszemle 82. évf., 1966/2. sz., 197.
- A pretoriai Art Museum kiállítása,* Kisgrafika Értesítő, 1969. aug., 582.
- ARADY Kálmán: *Ex libriseink a mohácsi véstől 1900-ig,* Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Keresztényrégészeti Intézete, Bp., 1948 (doktori disszertáció)
- ARADY Kálmán, Dr.: *Régi magyar emléxlibrisek,* Magyar Könyvszemle, 1962. 1. sz. 59–66.
- ARADY Kálmán, Dr.: *Közlemények a régi magyar ex librisek köréből I., Régi magyar emléxlibrisek* (Különlenyomat a Magyar Könyvszemle LXXVIII. 1962. 1. számából), Akadémiai Kiadó, Bp. 1962.
- ARATÓ Antal: *Fery Antal közkönyvtárak részére készített ex librisei,* Kisgrafika, 1991/3. sz., 13. (recenzió)
- ARATÓ Antal: *Fery Antal „ismeretlen” portré-exlibrisei,* Kisgrafika 1991/1. sz., 9.
- ARATÓ Antal: *Elhunyt Dr. Kertész Dénes,* Kisgrafika 1993/1. sz., 9.
- ARATÓ Antal: *A barátság jegyében: László Gyula és Fery Antal kisgrafikái,* Kisgrafika 1993/2. sz., 9.

- ARATÓ Antal: *Szervezett kisgrafikai gyűjteményeket a közgyűjteményekben!*, Kisgrafika 1977/1. sz., 24–25.
- ARATÓ Antal, Dr.: *Kisgrafika a közgyűjteményekben*, Kisgrafika, 1995/3. sz., 6–7.
- ARATÓ Antal: *Galambos Ferenc (1910–1988)*, Kisgrafika különszám, 1994, 9–10.
- ARATÓ Antal: *Stettner Béla*, In. *A Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület jubileumi évkönyve 1959–2009.*, Budapest, 2009, 44–47.
- ARATÓ Antal: *Dr. Gombos László 75 éves*, Kisgrafika, 2009/4. sz., 10.
- A Sint-Niklaas Nemzetközi Ex libris-központ*, Kisgrafika, 1977/1. sz., 29.
- A Szent-György-Czéh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete ex-libris kiállítása*, katalógus, Budapest, 1913.
- A szovjet ex libris 1917–1967 (katalógus)*, Szerk. Sz. G. IVENSZKIJ és BÉLLEY Pál, OSZK, Bp. 1967.
- A szovjet ex libris 1917–1967.*, leíró katalógus, OSZK, Bp., 1967., Kisgrafika 1972/1. sz., 42–43. (könyvismertető)
- Az 1941. évi karácsonyi és 1942. évi újévi lapok jegyzéke*, Kisgrafika MEGE, 1942/1-2. sz., 7-8.
- Az Esztergomi Főegyházmegyei Könyvtár „Ex-libris” könyvjegyeinek lajstroma*, Esztergom. 1903. évi 240. és további számok.
- Az ex libris művészei II.*, FISAE, Fédération Internationale des Sociétés d’ Amateurs d’ Exlibris, Szerk. GALAMBOS Ferenc, KBK, Budapest, 1970. (az előszót Dr. SEMSEY Andor, a XIII. NELK elnöke írta)
- Az idő sodrában, Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményeinek története, Az Iparművészeti Múzeum Gyűjtők és kincsek című kiállításához.* Szerk. PATAKI Judit, Bp., Iparművészeti Múzeum, 2006, 86–87.
- Az Országos Széchényi Könyvtár 1968–1969. évi működése*, In. *OSZK évkönyv (1968–1969)*, Bp. 1969. 11–13., 193.
- Az Országos Iparművészeti Múzeum ex libris kiállításának katalógusa.* Szerk. CZAKÓ Elemér, Országos Iparművészeti Múzeum, Bp. 1903.
- BARCSAY Andrásné, WEISSENBACH Jeanette: *Az ex libris és a könyv*, Magyar Könyvszemle, 1942. január-március, 34–47.
- BÄTSCHMANN, Oskar: *Bevezetés a művészettörténeti hermeneutikába: képek elemzése*, Bp., Corvina, 1998.
- BEKE László: *Műalkotások elemzése*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1984. 313.
- BERTÉNYI Iván: *Heraldika és szemiotika*, In. *A címertan reneszánsza (tanulmányok)*, Argumentum Kiadó, Bp., 2010, 56–64.
- BESZÉDES Valéria: *Katona Imre és a vajdasági magyar folklórkutatás, Egy éve hunyt el a neves folklorista*, Létünk, 2002. 3–4. sz., 44–52.
- BISZTRAY Ádám–TÉGLÁS János: *Ex libris és vers – Diskay Lenke kisgrafikái*, Nyomdaipari Szakközépiskola, Budapest, 1986.
- BLASKÓ Ágnes–MARGITHÁZI Beja: *Vizuális kommunikáció (szöveggyűjtemény)*, Typotex, Budapest, 2010.
- BODA Miklós: *Három évszázad könyvtártörténeti emlékei a Klimó-gyűjteményben*, Különlenyomat a Jubileumi évkönyv 1774–1974. c. kötetből, Pécs, 1974.
- BORDÁS Ferenc: *Harminc fametszet*, Kisgrafika Barátok Köre, Bp. 1978.
- BORSA Gedeon: *Mikor és hogyan készült a bártfai ex libris?*, Kisgrafika Értesítő 1967. szeptember, 381.

BREDEKAMP, Horst: *Fordulópontok. Az iconic turn ismertetőjegyei és igényei*, In. *A kép a médiaművészet korában*, L' Harmattan, Budapest, 2006, 12–13.

Buday György és a szegedi grafikus-kultúra, In. *A Móra Ferenc Múzeum évkönyve*, 1972/73-2., 185–204.

Címváltozás, KBK Értesítő, 1964. december, 150.

CZAKÓ Elemér: *Az Iparművészeti Múzeum ex-libris kiállítása*, Magyar Iparművészet 6. évfolyam 3. szám (1903. május), 124–134.

CSATKAI Endre: *A soproni exlibris története*, Sopron, 1938.

CSÁNYI István, Dr.: *Dr. Csányi István (1905–1991). Így kezdődött – Egy ex libris gyűjtő visszaemlékezései*, Kisgrafika különszám, 1994., 5.; Kisgrafika 1973/3. sz., 20–22.

Csépe Imre, In. *Új magyar irodalmi lexikon, A-GY., I. kötet*, Főszerk. PÉTER László, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000. 391–392.

CSIBY Mihály: *In memoriam Dr. Illyés Sándor László*, Kisgrafika, 1979/1–2. sz., 29–30.

CSÓKA-JAKSA Helga: *Ex librisek a Klimó-könyvtárban*, Pécsi Szemle, 2004. tél, 36–41.

DEÉ NAGY Anikó: *A marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár ex librisei*, Balassi Kiadó, Bp., Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2001, 1–103.

Diskay Lenke ex librisei és kisgrafikái, Szerk. LENKEY István, Petőfi Emlékkönyvtár, Kisgrafikai füzetek 1. Debrecen, 1981. (Az alkotásjegyzéket összeállította: Dr. SEMSEY Andor)

DIVI, Oriol M.: *Barátaim*, Kisgrafika, 1984/1–2. sz., 32.

DONÁTH Péter: *Lux Gyula emlékezete*, Regio: Kisebbség, politika, társadalom, 1997. 8. évf. 1. sz., 195–203.

DRAHOS István: *Védő szavak az ál-exlibrisekért*, Kisgrafika, 1991/2. sz., 10.

Egyesületünk tisztikara, Kisgrafika MEGE, 1937/2. sz., 12.

Első balatoni kisgrafikai biennálé 1971, Balatoni Múzeum, Kiad. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Keszthely, 1971.

ERDÉLYI István: *Adalékok Zenta könyvtáréletének történetéhez*, Zenta, 1961. (Zentai Füzetek sorozat)

ERDÉLYI István: *Štampa o slikarskoj koloniji* (Nyomtatványok a Művésztelepről), 1962. (Zentai Füzetek sorozat)

ERDÉLYI István: *Adalékok Zenta művelődési életéhez*, 1968. (Zentai Füzetek sorozat)

ERDŐS Zoltán: *Translatio librorum*, Iskolakultúra, 2008. jún. 30., 167–169.

Ex libris dúcok a Szerencsi Múzeumban, Kisgrafika, 1999/4. sz., 7.

Ekszlibrisz szovjetszkij hudozsnyikov. Bev. J. MINAJEV, Kisgrafikai Értesítő, 1969. dec., 630. (recenzió)

Éles Gézat egyhangúlag választották meg Diósgyőr nagyközség bírójává, Magyar Jövő, 1930, 12. évf. 207. sz. 3.

Értékmentő szenvedély, Műtárgyak magyar magángyűjteményekből. Szerk. LICHNER Magdolna, Iparművészeti Múzeum, Bp., 2008. 226–229.

FARKAS Judit Antónia: *Erotika és bibliofília, Kellner István tiltott könyves tevékenysége az 1920-as években*, Korunk, 2010/3. szám, 89–95.

Fery Antal híres magyar könyvtárak részére készített ex librisei, 14 eredi fametszet, kiadja a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár, Székesfehérvár, Ünnepi könyvhét, 1994.

Fery Antal élete, munkássága, alkotásainak jegyzéke. Szerk. FERY Veronika, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság, Miskolc, 2005.

FERY Vera, B.: *Nerone Santagiuliana emlékezete 1901–1973*, Kisgrafika 1974/1. sz., 11.

- FIEDLER, Gerd: *A tartui egyetem könyvtárának ex librisei*, Kisgrafika 1982/1. sz., 21–22.
- GADAMER, Hans-Georg: *Épületek és képek olvasása*, In. *A szép aktualitása*, Bp., T-Twins, 1994, 157–168.
- Gál Ferenc*, In. NIKODÉM Gabriella–SZABÓ Jenő: *A magyar bélyeg története*, Hírközlési Múzeumi Alapítvány, Kossuth Kiadó, Budapest, 2010., 194.
- GALAMBOS Ferenc: *Andruskó Károly*, Művészettörténeti Értesítő, XXIX. évf. 1980/2. sz., 170.
- GALAMBOS Ferenc: *Egy jugoszláviai magyar nyomdász-művész, Vázlat Andruskó Károly portréjához*, Kisgrafika Értesítő, 1967. szeptember, 397.
- GALAMBOS Ferenc: *Rozsnyay Kálmán 1872–1948.*, Kisgrafika Értesítő, 1970. december, 753–758.
- GALAMBOS Ferenc: *Egy és más az ex librisgyűjtésről*, KBK Értesítő, 1963. augusztus, 49–51.
- GALAMBOS Ferenc: *Richard Kaljo exlibrised*, KBK Értesítő 1964. dec., 149–150.
- GALAMBOS Ferenc: *Asszonysirató* (versek), Udárnik Ny., Zenta., 1972.
- GALAMBOS Ferenc: *MEGE*, Kisgrafika Értesítő, 1970. április, 634–644.
- GALAMBOS Ferenc: *Buday György ex libris művészete*, Kisgrafika Értesítő, 1970. augusztus, 675–680.
- GALAMBOS Ferenc: *Dr. Arady Kálmán*, Kisgrafika Értesítő, 1965. április, 154–257.
- GALAMBOS Ferenc: *Nagy József és a magyar exlibrisgyűjtés*, Kisgrafika Értesítő, 1962. december, 10–14.
- GALAMBOS Ferenc: *Kékesi László*, In. *A Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület jubileumi évkönyve, 1959–2009*, Bp., KBK, 2009, 32–33.
- GALAMBOS Ferenc: *Drahos István*, In. *A Kisgrafika Barátok Köre jubileumi évkönyve, 1959–1969*. Szerk. GALAMBOS Ferenc, Budapest, KBK, 1969, 46–55.
- GALAMBOS Ferenc: *Dr. Petrikovits László (1901–1972)*, Kisgrafika különszám, 1994., 22–24.
- GALAMBOS Ferenc: *Rákóczy Ferenc*, In. *A Kisgrafika Barátok Köre jubileumi évkönyve, 1959–69*. Szerk. GALAMBOS Ferenc, KBK, Budapest, 1969., 149.
- GALAMBOS Ferenc: *Rákóczy Ferenc, egy fiatal magyar exlibris-művészről*, Kisgrafika Értesítő, 1969. április, 549.
- GALAMBOS Ferenc: *Ex libris kiállítások*, Kisgrafika Értesítő, 1970. december, 732–738.
- GALAMBOS Ferenc: *A budapesti XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus*, Magyar Könyvszemle, 1971/2–3. sz., 220–224.
- GALAMBOS Ferenc: *Minajev, Jevgenyij: Ekszlibrisz (Moszkva 1967)*, Magyar Könyvszemle, 1969. 85. évf. 4. szám, 431–432. (recenzió)
- GALAMBOS Ferenc: *Sterbenz Károly, Sopron grafikusművésze*, Kisgrafika Értesítő, 1965. augusztus, 193–195.
- GALAMBOS Ferenc: *Egy fiatal művészházaspár*, Kisgrafika 1969. április, 556–558.
- GALAMBOS Ferenc: *Kőhegyi Gyula*, Kisgrafika Értesítő, 1969. augusztus, 587–590.
- GALAMBOS Ferenc: *Edward Grabowski*, Kisgrafika Értesítő, 1967. szeptember, 382–384.
- GALAMBOS Ferenc: *Jevgenyij Goljakovszkij ex libris művészete*, Kisgrafika Értesítő, 1966. április, 261.
- GALAMBOS Ferenc: *Lengyel–magyar képzőművészeti kapcsolatok*, Kisgrafika Értesítő, 1967. május, 347.

- GALAMBOS Ferenc: *Mai lengyel ex libris, Kiállítás a budapesti Lengyel Kultúrában*, Kisgrafika Értesítő, 1966. december, 319–322.
- GALAMBOS Ferenc: *German Ratner*, Kisgrafika Értesítő, 1971. augusztus, 837–841.
- GALAMBOS Ferenc: *Paul Ambur*, Kisgrafika Értesítő, 1963. dec., 61–62.
- GALAMBOS Ferenc: *Peteris Upitis exlibris művészete*, Kisgrafika Értesítő, 1968. augusztus, 486.
- GALAMBOS Ferenc: *Iskolai könyvtárak és az ex libris*, Kisgrafika Értesítő, 1969. dec., 617–618.
- GALAMBOS Ferenc: *Dr. Petrikovits László (1901–1972)*, Kisgrafika különszám, 1994., 22–24.
- GALAMBOS Ferenc: *Dr. Gianni Mantero köszöntése*, Kisgrafika, 1972/1. sz., 3–6.
- GALAMBOS Ferenc: *Dr. Gianni Mantero ex libris-irodalmi munkássága (Válogatott bibliográfia)*, Kisgrafika 1972/1. sz., 7–8.
- GALAMBOS Ferenc: *Oskar Thorsen*, Kisgrafika, 1972/3. sz., 24–26.
- GALAMBOS Ferenc: *Bevezető*, In: *Ex libris geographicis Caroli Andruskó*, Senta, 1969, 3.
- GALAMBOS Ferenc: *Szovjet exlibris irodalom*, Kisgrafika Értesítő, 1963. augusztus, 54–55.
- GALAMBOS Ferenc: *Soó professzor ex libris gyűjteménye az Iparművészeti Múzeumban*, Kisgrafika Értesítő, 1970. április, 645–650.
- GALAMBOS Ferenc: *A „Szent György” Céh és a magyar ex libris gyűjtés*, KBK Értesítő, 1964. december, 128–133.
- GALAMBOS Ferenc: *Bordás Ferenc*, Kisgrafika, 1971. április, 776–784.
- GALAMBOS Ferenc: *Menyhárt József életútja*, Kisgrafika Értesítő, 1968. április, 459–464.
- GALAMBOS Ferenc: *Várkonyi Károly*, Kisgrafika Értesítő, 1969. december, 613–616.
- GALAMBOS Ferenc: *Nagy Árpád Dániel*, Kisgrafika, 1972/2. sz., 11–16.
- GALAMBOS Ferenc: *A magyar ex libris legutóbbi húsz éve*, Különnyomat a Magyar Könyvszemle 1965/3. számából, 1965., 241–254.
- GAVENDA Gabriella: *Ex libris-élet Szegeden az ötvenes évektől napjainkig*, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Könyvtártudományi Tanszék, 2003. (szakdolgozat)
- GEBAUER, Horst: *Upitisra emlékezünk*, Kisgrafika 1999/1. sz., 8.
- GESZTI László: *Állandó grafikai gyűjtemény Gyulán*, Kisgrafika 1995/1. sz., 9.
- GOMBOS László, Dr.: *Az ex libris gyűjtésről*, Kisgrafika, 1973/1. sz., 18–22.
- Gondolatok a 2010-es őszi szerencsi önkormányzati választáshoz*, Zempléni Kapu, 2010. július 21., 8. évf., 11. sz., 5.
- GOPCSA Katalin: *A provincia bővületében, Adatok Bognár Zoltán pályaképéhez*, Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 23. szám, 2004., 279–292.
- GYÁNI Gábor: *Emlékezés, emlékezet, történeti elbeszélés*, Napvilág Kiadó, Bp., 2000, 81–128.
- Gyűjtők és gyűjtemények, A Nemzeti Könyvtár gyűjteményes kincsei és történetük*, Szerk. BOKA László, FERENCZYNÉ WENDELIN Lídia, Országos Széchényi Könyvtár, Kossuth Kiadó, Bp., 2009.
- H. R.: *Az alapítóra emlékeztek*, Szerencsi Hírek 2011. október 7., 4.
- Haranghy Jenő ex libriseinek alkotásjegyzéke*, Összeállította: PALÁSTHY Lajos, S. HARANGHY Judit, Budapest, 1994.

HAUSNER Gábor–MONOK István–ORLOVSZKY Géza: *A Bibliotheca Zriniana története és állománya*, Bp., Argumentum Kiadó–Zrínyi Kiadó, 1991.

Hic liber mihi est (Ez a könyv az enyém), *Tudósok és tudományos intézetek ex librisei* (Krakkó, 2010), Könyvespolc, Kisgrafika, 2011/2. sz., 13.

Hírünk a világban, A magyar grafika külföldön, KBK Értesítő, 1962. december, 21.

Hofi Géza, In. *Magyar színházművészeti lexikon*. Főszerk. SZÉKELY György, Akadémiai K., Budapest, 1994., <http://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz10/244.html>

Homoki Nagy István, In. *Magyar életrajzi lexikon IV. 1978–1991 (A–Z)*. Főszerk. KENYERES Ágnes, Akadémiai K., Bp. 1994., 380–381.

HORVÁTH Hilda: *Magyar ex librisek 1525–1985*, Magyar Bibliofil Társaság, Bp., 1985., 11.

HORVÁTH Hilda: *Cédula grafika*, Múzsák Múzeumi Magazin, 1988/2. sz., 38–39.

HORVÁTH Hilda: *A magyar ex libris művészet a XX. század elején*, ELTE BTK, 1986. (bölcsezdoktori disszertáció)

HORVÁTH Hilda: *A XX. század elején készült magyar ex librisek tematikai csoportosításának lehetőségei*, In. *A magyar ex libris művészet a XX. század elején* (bölcsezdoktori disszertáció), Bp., ELTE, 1986. és Kisgrafika, 1987/2–3. sz., 37–42.

HORVÁTH Hilda: *Ex librisek a XX. század első felében*, Kisgrafika, 2005/3. sz., 3–7.

HORVÁTH Hilda: *Ex librisek a 20. század első felében*, In. *A modern magyar fa- és linóleummetszés 1890–1950*. Szerk. RÓKA Enikő, Miskolc, A Miskolci Galéria Évkönyvei, 2005, 189–207.

HORVÁTH Hilda: *A könyv az ex libriseken*, Kisgrafika, 1991/4. sz., 5–6.

HORVÁTH Hilda: *Foglalkozási jelképek az ex libriseken*, Kisgrafika, 1988/2. sz., 27–28.

Ikonográfia és ikonológia I., Történeti áttekintés és Aby Warburg munkássága, In. *Pictura & scriptura. Hagyományalapú kulturális reprezentációk huszadik századi elméletei*, Szerk. SZÖNYI György Endre, Szeged, JATE Press, 2004 (Ikonológia és műértelmezés, 10), 58.

In memoriam Valentin le Campion (Nanoy 1962.), GALAMBOS Ferenc recenziója, Magyar Könyvszemle, 80. évf. 3. szám, 1964. júl-szept., 282–283.

Internationale Exlibris-Ausstellung – Wein und Rebe (Lippóczy Norbert és Bodnár Sándor közös gyűjteményes kiállítása), Kreis- und Autobibliothek Kronach, Kronach, 1980.

Ismét egy új zentai kiadvány, Magyar Szó, 1969. február 14., In. *Hírek*, Kisgrafika Értesítő, 1969. augusztus, 590.

IZAKOVIČ, Karol: *Jubileumi megemlékezés*, Kisgrafika, 1984/1–2. sz. 33.

IZAKOVIČ, Karol: *Változások a szlovák gyűjtők egyesületében*, Kisgrafika, 1994/2. sz., 14.

JOBST Ágnes: *Az orvosi hivatás szimbolikája orvosi könyvjegyeken*, *Communicationes de Historia Artis Medicinae*, 1996. 149–164.

KAPITÁNY Ágnes–KAPITÁNY Gábor: *Magyarságszimbólumok*, Európai Folklór Intézet, Budapest, 2002, 18–31.

KATONA Csaba: *Nürnberg – Dürer városa*, Kisgrafika, 2001/4. sz., 2.

KATONA Csaba: *50 éves a Kisgrafika Barátok Köre*, In. *A Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület jubileumi évkönyve, 1959–2009*, KBK, Budapest, 2009., 11–14.

KATONA Gábor, Dr.: *Hogyan lettem gyűjtő?*, In. *Dr. Katona Gábor könyvjegy gyűjteménye*, Szerk. ÜRMÖS Péter, Pápa, 1997. 3.

KBK pártoló tagok, Kisgrafika Értesítő 1970. dec. (függelék), 9–12.

- KECSKÉS Katalin: *A magyar ex libris-művészet*, Magyar Könyvszemle, 113. évf., 1997/4. sz., 377–394.
- KECSKÉS Katalin: *Dr. Katona Gábor ex libris-gyűjteményének keletkezése, tematikai és származási hely szerinti felosztása, a gyűjtemény helye a magyar magán könyvjeggyűjtemények sorában*, ELTE BTK, 1999. (szakdolgozat)
- KECSKÉS Katalin – KATONA Csaba: *A debreceni ex libris a XX. században*, Debreceni Szemle, 1999/2. sz. 203–217.
- KELECSÉNYI Gábor: *Múltunk neves könyvgyűjtői*, Gondolat, Bp. 1988.
- Kék vér, fekete tinta. Arisztokrata könyvgyűjtemények 1500–1700.* Nemzetközi vándorkiállítás, katalógus, OSZK, Bp., 2005–2007.
- Képes Krónika*, ford. BELLUS Ibolya, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986., 79.
- KERTÉSZ Dénes, Dr.: *Dr. Kertész Dénes (1930–1993). Hogyan lettem exlibris-gyűjtő?*, Kisgrafika különszám, 1994, 12–13.
- Kézfogó*, Országos Hírlap, 2. évf., 300. szám, Budapest, 1898. október 31. (hétfő), 4.
- KBK Értesítő* (1962–1963), *Kisgrafika Értesítő* (1964–1971), *KBK Értesítő* (1972–1990), *Kisgrafika* (1990–2013) folyóirat számai. Szerk.: GALAMBOS Ferenc, majd SEMSEY Andor, ARATÓ Antal, KIRÁLY Zoltán, SOÓS Imre, ÜRMÖS Péter, VASNÉ TÓTH Kornélia.
- KIRÁLY Zoltán: *Kossuth Lajos és kortársai magyar ex librisek tükrében*, Kisgrafika, 2002/3. sz., 4.
- KIRÁLY Zoltán: *1100 éves magyar népművészet. A KBK millecentenáriumi pályázata*, Kisgrafika, 1996/4. sz., 4–20.
- Kisgrafika* (a MEGE folyóirata) számai, 1937–1944. (Szerk. ARADY Kálmán, PINTERITS Tibor)
- KISS Tibor: *Befejezetlen önéletrajz*, HAP Galéria, Budapest, 2007.
- KOLLÁNYI Ferencz: *Könyvek a XVI. és XVII. századbeli főpapi hagyatékokban*, Magyar Könyvszemle, 1895/3. sz. 205–219.
- Kopasz Márta grafikai alkotásjegyzéke*. Gyűjt., összeáll., szerk. RÁCZ Mária és BAKACSI Lajos, Szeged, 2006.
- KÖNIG Róbert: *Cornwalltól Edinburghig. Grafikai epigrammák*, Debrecen, KBK, 1987.
- Külföldi kiállítások*, Kisgrafika, 2009/4. sz., 12.
- KÜRTI Katalin, Sz.: *Vadász Endre szegedi kapcsolatai*, In. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1984/85 – I.*, Szeged, 1986, 325–345.
- KÜRTI Katalin, Sz.: *Vadász Endre (1901–1944) kisgrafikái*, In. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1978.*, Debrecen, 1979., 328.
- LASZUNSKIJ, Oleg: *Knyiznij znak, Voronyezs*, 1967. Izdatyelsztvo Voronyezsszkogo Universita, Kisgrafika 1972/2. sz. 37. (Könyvespolc)
- LÁSZLÓ Gyula: *Arckép és kézírás*, Új Horizont, Bp. 1992.
- LEHOCZKY Éva: *35 éves Keszthelyen a Növényvédelmi Intézet*, Növényvédelem 43. évf. 9. sz., 2007. szept., 431–435.
- LEHTIRANTA, Leila: *Ex libris a mai Finnországban*, Kisgrafika, 2004/1. sz., 2–3.
- LEHTIRANTA, Leila: *Interjú a KBK titkárával, Palásthy Lajossal*, Kisgrafika, 2003/3. sz., 3–4.
- LEIER, Axel Dr.: *Magyarországi emlékeim*, Kisgrafika, 1984/1–2. sz., 34.
- LENKEY ISTVÁN: *Katalógusok, mappák Debrecenből*, Kisgrafika, 1977/1. sz., 40–41.
- LENKEY ISTVÁN, IMOLAY: *Kovács József*, Kisgrafika különszám, 1994., 14–15.
- LENKEY ISTVÁN, IMOLAY: *Debrecen*, Kisgrafika, 1984/1–2. sz., 37–38.

- LENKEY István: *A DEK, Ajtósi Dürer Ex libris-gyűjtő kör*, Kisgrafika, 1979/3. sz., 11.
- LENKEY István: *Hozzászólás Arató Antal: „Szervezett kisgrafikai gyűjteményeket a közgyűjteményekben!” című cikkéhez*, Kisgrafika 1977/2. szám, 33–34.
- LENKEY István, Dr.: *Dr. Semsey Andor (1917–1986)*, Kisgrafika különszám, 1994., 29–30.
- LENKEY István, Dr.: *Dr. Semsey Andor munkásságának bibliográfiája*, Kisgrafikai Füzetek sorozat, Hajdúhadházi Földi János Nagyközségi Könyvtár, 1986.
- LENKEY István: *Találkozásaim az ex librissel, Hogyan lettem gyűjtő?*, Kisgrafika, 2008/1. sz., 6–8.
- LENKEY István: *Kovács József, a gyűjtő*, Kisgrafika, 2001/1. sz., 4–5.
- LENKEY István: *Emlékezés Menyhárt Józsefre*, Kisgrafika, 1996/3. sz. 4–6.
- LENKEY István: *Régi ex librisek a Klimó-könyvtárban*, Kisgrafika, 2005/2. sz., 12.
- LENKEY István: *Szilágyi Imre debreceni grafikus*, Kisgrafika, 1997/1. sz., 5.
- LENKEY István: *Takács Dezső*, Kisgrafika, 1997/2. sz., 2–3.
- LENKEY István: *KBK Értesítő – Kisgrafika Értesítő – Kisgrafika, Ötven év a számok tükrében*, Kisgrafika, 2012/1. sz., 7–9.
- LENKEY István: *Az ex libris mint könyvgyűjtés és könyvtártörténet-írás*, Kisgrafika, 2012/1. sz., 7.
- LIPPÓCZY Norbert: *Visszapillantás a múltba*, Kisgrafika, 1984/1–2. sz., 24–27.
- MACZELKA Tibor: *Konok kovácsok közt*, Pest Megyei Könyvtáros, 1971. 16. évf. 3. szám, 13–15.
- MADAS Edit–MONOK István: *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig*, Balassi Kiadó, Bp., 2003.
- Magyar Exlibris*, 1935/1–2. sz., 1936/1–4. számok (Szerk. NAGY József)
- Magyar ex libris gyűjtők arcképcsarnoka*, 1–2. rész, Kisgrafika különszám, 1994, 1997.
- Magyar ex libris 1968. A XII. comoi ex-libris világtkongresszus magyar ajándékmappája*, Kiad. RÉTHY István, KBK, 1968.
- Magyar írók, művészek és tudósok ex librisei, Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban*, Bp., Országos Széchényi Könyvtár–Kisgrafika Barátok Köre, Bp., 1964. (leíró katalógus)
- Magyar kisgrafika, A XI. hamburgi ex-libris világtkongresszusra készült magyar ajándékmappa fa- és linómetszet anyaga*, Kiad. RÉTHY István, KBK, 1966.
- Magyar kisgrafika – a XIII. Ex libris Kongresszus ajándékmappája*, Kiad. Kisgrafika Barátok Köre, RÉTHY István, Bp., 1970.
- Magyar kisgrafika 1972. A XIV. Nemzetközi Ex libris Kongresszus (Helsingör-Dánia) magyar ajándékmappája*, Kiad. KBK titkár: RÉTHY István, 1972.
- Magyar kisgrafika 1974. A XV. Nemzetközi Ex libris Kongresszus (Bled-Jugoszlávia) ajándék mappája*, Kiad. KBK titkár: RÉTHY István, 1974.
- Magyar kisgrafika 1975. A XVI. Nemzetközi Ex libris Kongresszus (Lisszabon-Portugália) magyar ajándékmappája*, Kiad. KBK titkár: RÉTHY István, 1975.
- MAGYAR Mária, Sz.: *Szigeti István (1906–1981)*, Kisgrafika különszám, 1994. 33.
- Magyarország tiszti cím- és névtára*, XXXVII. évf. Szerk. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Bp., 1918., 159.
- Mai magyar ex libris művészet*, Városi-járási Könyvtár, Gyula, 1969. márc. 19–apr. 8. (kiállítási katalógus)
- MANTERO, Gianni: *Külföldről írják barátaink*, Kisgrafika, 1984/1–2. sz., 21–22.

- MARTHOLD, Jules de: *Ballada az ex librishez*. ford. VIDE CZ Ferenc, Kisgrafika, 2009/4. sz., 6.
- MAYER József: *Fery Antal...*, Kisgrafika 2008/3. sz., 8.
- M.E.G.E., *A Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesülete*, Kisgrafika Értesítő, 1970. április, 634–644.
- Megrendelésre, személyre szólóan, B.Ú.É.K. műalkotásokon*, Magyar Hírlap 1974. jan. 2., 4. (A cikk írója: byp álnéven)
- MENYHÁRT József: *Adatok Debrecen grafikai művészetéhez*, Debrecen, 1958. (Különlenyomat a Déri Múzeum 1957. évi évkönyvéből), 157–170.
- MEZEI Ottó, Dr.: *Az ex libris ha megnövexik (!)...*, In. *Vén Zoltán*. Szerk. RÓZSA Zsuzsanna. Maecenas, Bp. 2004, 5–27.
- Mit üzen a kép? Művészettörténeti kalandozás Diana Newall-lal*. Szerk. HORVÁTH Virág, ford. POLYÁK Emese, BÉRESI Csilla, Bp., Scolar, 2008., 7.
- MIKLÓSVÖLGYI Zsolt: *Kép új világ (A képek politikája – W. J. T. Mitchell válogatott írásai)*, MŰÚT, Irodalmi, művészeti, kritikai folyóirat, 2010, 55. évf., 17. sz., 67–69.
- MOLNÁR László: *Tompos Ernő (1907-1989)*, Soproni Szemle, 1989. XLIII. évf. 4. sz., 71–78.
- MOLNÁR Zoltán, V.: *Ex librisek könyvek nélkül*, Sárvári Hírlap, 1993/17. sz., 2.
- MONOK István: *Knyigi iz szobranyija knyazej Eszterhazi v moszkovszkih bibliotyekah – Bücher aus der Sammlung der Fürsten Esterházy in Moskauer Bibliotheken* (Katalog), Red.: Karina A. DMITRIJEVA, Nyikolaj N. SUBKOV et alii, Rudomino, Moszkva, 2007., Magyar Könyvszemle, 124. évf., 2008/2. sz., 221–223. (recenzió)
- MONOK István: *Széchenyi Ferenc könyvtáralapítása*, Könyvtári Figyelő, 2002/4. sz., 643–652.
- Museu de Ovar*, Exlibris-revue, 1977/4., Vol. 3., 46.
- MURÁDIN Jenő: *Gy. Szabó Béla*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980.
- NAGY Dezső: *In memoriam Reisinger Jenő*, Kisgrafika 1979/1–2. sz., 35.
- NAGY Dezső: *Nagy Dezső (1911–1981)*, Kisgrafika különszám, 1994. 18–19.
- NAGY István: *Kisgrafika élet Egerben*, Kisgrafika 1984/1–2. sz., 39.
- NAGY József: *Debreceni könyvjegyek*, Debreceni Szemle, 1928. 2. évf. 5. sz., 301–302.
- NAGY József: *Debrecen könyvművészete II.*, Magyar Ex libris 1936/2–3. sz., 40–44.
- Nagy László Lázár alkotásjegyzéke* (2012-es munkajegyzék, a teljes opuslista készülöben a grafikus által)
- NÉMEDY Gyula: *A szegedi ex libris kiállítás*, Magyar Exlibris, 1935/2. sz., 29.
- NÉMEDY Gyula: *Szeged képzőművészete* (Vármegyei Szociográfiák. I. Csongrád vármegye), Bp. 1938. 84–91.
- Németh István*, In. *Új magyar irodalmi lexikon, H-Ö.*, II. kötet, Főszerk. PÉTER László, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000., 1596.
- Nemzetközi ex libris pályázatok, XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus (magyar, francia és német nyelven)*, Kisgrafika Értesítő 1970. április, 661–665.
- Nemzetközi kisgrafika és ex libris kiállítás* (Budapest, 1967. dec. 9-30, összeáll. SEMSEY Andor), Kisgrafika, 1971. aug. 861. (recenzió)
- NORA, Pierre: *Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája*, Aetas, 1999/3. sz. 142–158. (Fordította: K. HORVÁTH Zsolt)
- Oeuvre-Katalogen ungarischer Exlibris-künstler. Redigiert Lustig István. I. Vadász Endre*, Verein Ungarischer Exlibris-sammler und Graphikfreunde, Szeged, 1936.

OJTOZI Eszter: *Ex librisek a debreceni Egyetemi Könyvtár 1700–1750 közötti külföldi könyveiben / Die Exlibris in den ausländischen Büchern der Universitätsbibliothek zu Debrecen zwischen 1700–1750*, Kossuth Lajos Tudományegyetem Kiadó, Debrecen, 1998.

ORBÁN Anna: *Ex libris Sterbenz: egy 20. századi soproni mester munkái*, Edutech K., Sopron, 2010.

ORBÁN Anna: *110 éve született Sterbenz Károly, Sopron XX. századi grafikus mindenese*, Kisgrafika, 2010/4. sz., 9–10.

Ortutay Gyula, In *Magyar néprajzi lexikon*, IV. köt., Főszerk. VARGYAS Lajos, Akadémiai K. Budapest, 1981, 114–115.

O. Z. M.: *Hetven éve alakult: Fáy András Társaság*, Szerencsi Hírek, 2011. október 7., 4. *Ötvenöt magyar népmese, Katona Imrével Pintér Lajos beszélget*, Közread. a Néprajzi Tanszék, Csongrád Város Önkormányzata, Szeged, 2002.

PAJOR Enikő: *A magyarországi ex libris története a kezdetektől a II. világháborúig*, ELTE BTK, 1988. (bölcsezdoktori disszertáció)

PALÁSTHY Lajos: *Beszámoló az isztambuli kongresszusról*, Kisgrafika, 2010/3. sz., 3.

PALÁSTHY Lajos: *Tisztújító közgyűlés*, Kisgrafika 2012/2. sz., 7–8.

PALÁSTHY Lajos: *Hogyan lettem kisgrafika gyűjtő?*, Kisgrafika, 1973/3. sz., 23–26.

PALÁSTHY Lajos: *Búcsú Karol Izakovičtól*, Kisgrafika, 1998/2. sz., 10.

PALÁSTHY Lajos: *Andruskó Károly 90 éves*, Kisgrafika, 2005/3. sz., 2.

PALÁSTHY Lajos: *Nagy Árpád grafikus életútja*, Kisgrafika, 1991/4. sz., 3–4.

PALÁSTHY Lajos: *European Exlibris Meeting, Pozsony 1995*, Kisgrafika, 1995/4. sz., 7. *Pártoló tagok*, Kisgrafika 1972/3. sz., 49.

PELLAI, Enzo: *Eredetiség-hitelesség*, Kisgrafika 1985/2. sz., 20.

PFISTER, Paul: *Egyszer volt... (Utazás Ex libris országban)*, Kisgrafika Értesítő, 1963. dec., 63.

PFISTER, Paul: *Reminiszcenciák*, Kisgrafika 1984/1–2. sz., 22.

PFISTER, Paul: *Vigne, vin exlibris (Enotria 1966. 2. sz.)*, Kisgrafika Értesítő, 1970. december, 748.

PITTMANN László: *Kisgrafikai élet 10 esztendeje Vas megyében*, Kisgrafika, 1984/1–2. sz., 47–48.

RÁCZ Mária: *Dr. Krier Rudolf (1910–2000)*, In. *A Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület jubileumi évkönyve, 1959–2009.*, KBK, Budapest, 72–73.

RÁCZ Mária: *A kisgrafika szegedi története*, In. *A Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület jubileumi évkönyve, 1959–2009.*, KBK Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület, Budapest, 2009., 15–17.

RÁCZ Mária: *Várkonyi Károly grafikus emlékkiállítás*, Kisgrafika, 2011/4. sz., 7–8.

REICH Milton Oszkár: *L'évolution de l'ex-libris, Az ex libris fejlődése*, In. *A Gyűjtő (Le Collectionneur) különszáma*, Szerk. SIKLÓSSY László, Bp. 1913., 53–104.

Régi magyar ex librisek 1521–1900. (leíró katalógus), Szerk. NYIREŐ István, Országos Széchényi Könyvtár, Bp. 1970.

RÉTHY István: *Bordás Ferenc*, In. *A Kisgrafika Barátok Köre jubileumi évkönyve 1959–1969*, Szerk. GALAMBOS Ferenc, KBK, Budapest, 1969, 112.

RÉTHY István: *Hírünk a világban*, Kisgrafika Értesítő, 1964. december, 134.

RÉTHY István: *Magyar kisgrafika és ex libris tárlat a Szovjetunióban*, Kisgrafika Értesítő, 1970. augusztus, 700–701.

- RÉTHY István: *Tíz éves a Kisgrafika Barátok Köre 1959–1969*, Kisgrafika Értesítő, 1969. április, 538–540.
- RÉTHY István–Dr. SOÓS Imre: *A KBK húsz éve*, Kisgrafika 1979/1–2. sz., 3–7.
- RÉTHY István: *Meskó Anna–Póka György*, In. *A KBK jubileumi évkönyve 1959–69*, Bp. 1969, 136.
- RÉTHY István: *Réthy István*, Kisgrafika különszám, 1994., 27–28.
- ROMVÁRY Ferenc: *Az ex libris története Pécsen*, Pécs, 1966. (Különlenyomat a Janus Pannonius Múzeum 1965. évi évkönyvéből)
- ROTHER, Richard: *Szőlő és bor – kiállítás*, A Thorma János Múzeum Baráti Körének Hírlevele 36., 2010. szeptember 1.
- RÓZSA Gábor: *Kisgrafikai párbaj Drahos István és Nagy Árpád között (1956–1958)*, In. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1991/92.* 1. sz., Szerk. TROGMAYER Ottó, DÖMÖTÖR János, ZOMBORI István; Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1992., 331–345.
- ROZSNYAY V. H. Kálmán: *Ujabb magyar ex librisek*, Magyar Iparművészet VII. évf., 1904/5. sz., 232–234.
- RÖDEL, Klaus: *Találkozás magyar barátaimmal*, Kisgrafika 1984/3. sz., 15.
- SASS Ervin: *Ex libris parádé a Dürerben*, Gyulai Hírlap, 1993. november 12, 3.
- SEMSEY Andor, Dr.: *Lengyel exlibris*, Kisgrafika Értesítő, 1963. május, 26.
- SEMSEY Andor, Dr.: *A magyar ex libris történetének első két évszázada*, Kisgrafika Értesítő, 1975/1. sz., 4–9.
- SEMSEY Andor: *Bordás Ferenc*, In. *Az ex libris művészei II.*, FISAE, Fédération Internationale des Sociétés d' Amateurs d' Exlibris, Szerk. GALAMBOS Ferenc, KBK, Budapest, 1970., 35–36.
- SEMSEY Andor: *Dr. Illyés Sándor László (1906–1978)*, Kisgrafika különszám, 1994. 10–11.
- SEMSEY Andor: *Mantero doktor 80 éves*, Kisgrafika 1977/1. sz., 21–22.
- SEMSEY Andor: *Haranghy Jenő*, In. *A Kisgrafika Barátok Köre jubileumi évkönyve 1959–1969.*, Szerk. GALAMBOS Ferenc, KBK, Budapest, 1969. 75–78.
- SEMSEY Andor: *Ex libris gyűjtemények Szlovákiában*, Kisgrafika 1982/2–3. sz., 28.
- SEMSEY Andor: *Ismeretlen régi magyar ex librisek a Matica Slovenská gyűjteményében*, Kisgrafika 1982/2–3. sz., 30–32.
- SEMSEY Andor, Dr.: *Szőlő és bor a kisgrafikákon*, Kisgrafika, 1972/3. sz., 12–13.
- SEMSEY Andor: *Jozef Szuszkiewicz lengyel festőművész ex libris művészete*, Kisgrafika Értesítő, 1965. augusztus, 192.
- SEMSEY Andor: *Kopasz Márta köszöntése*, Kisgrafika, 1981/2–3. sz., 47.
- SEMSEY Andor: *A magyar ex libris a XX. században: vezető a Szerencsi Muzeális Gyűjtemény állandó kiállításához (ismertető a gyűjteményről)*, Községi Tanács, Szerencs, 1968.
- SEMSEY Andor: *Régi magyar ex librisek a Zempléni Múzeum gyűjteményében*, In. *Herman Ottó Múzeum évkönyve XXI.*, Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1982., 221–230
- SEMSEY Andor: *Chrudimi ex libris-barát találkozó*, Kisgrafika, 1977/3. sz., 7–8.
- SEMSEY Andor: *In memoriam Marie-Albert Paul Pfister*, Kisgrafika 1985/2. sz., 11.
- SEMSEY Andor: *In memoriam Gianni Mantero*, Kisgrafika 1985/2. sz., 11–12.
- SEMSEY Andor: *Az új „Szegedi fiatalok”*, Kisgrafika Értesítő, 1969. augusztus, 593–594.
- SEMSEY Andorné: *Emlékforgácsok*, Kisgrafika, 2008/3. sz., 6–7.

Sex Libris: Erotikus ex librisek kiállítása a budapesti Iparművészeti Múzeum és magángyűjtők kollekcijából (kiállítási katalógus). Szerk. HORVÁTH Hilda, Iparművészeti Múzeum, Bp. 2003.

SOÓ Rezső: *Debrecen ex libris művészei II.*, Magyar Exlibris, 1936/4. sz., 56–66.

SOÓ Rezső, Berei: *Az Ajtósi Dürer Céh grafikai kiállításai*, Magyar Exlibris, 1936/1. sz., 1–8. (Hozzáfűzve a kiállítási katalógus is, 1–8.)

SOÓS Imre: *Fery Antal (1908–1994)*, In. *A Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület jubileumi évkönyve 1959–2009.*, KBK, Budapest, 2009., 28–29.

SOÓS Imre: *Néhány mondat a FISAE-ről*, Kisgrafika, 2000/1. sz., 6.

SOÓS Imre: *Magyar ex librisek egy antikvárium katalógusában*, Kisgrafika, 1993/3. sz., 9.

SOÓS Imre, Dr.: *Negyven éve gyűjt kisgrafikát Karol Izakovič*, Kisgrafika, 1991/3. sz., 7.

SOÓS Imre: *Könyvespolc*, VITÉZ Ferenc, *Az érzéki vonal* (recenzió), Kisgrafika, 2008/4. sz., 14.

SOÓS Imre, Dr.: *Gondolatok lapunk 32. évfolyamának zárásakor*, Kisgrafika, 1993/4. sz., 8–10.

SOÓS Imre, Dr.: *Elhunyt Peteris Uptis*, Kisgrafika, 1989/3. sz., 12.

SOÓS Imre: *Gy. Szabó Béla*, Kisgrafika 1986/1. sz., 34.

SOÓS Imre: *Enzo Pellai „Ex libris nell’ Europa del XX secolo” kiállítási katalógus*, Cremonabooks, 2006., Kisgrafika, 2007/1. sz., 14. (recenzió)

SOÓS Imre, Dr.: *Boek en exlibris (A könyv az ex librisen)*. Összeállította: *Luc Van den Briele. Ceuterick, 1986.*, Kisgrafika 1987/1. sz., 42. (recenzió)

SOÓS Imre: *Kiállítás Kronachban: topográfia az ex libriseken*, Kisgrafika, 1990/1–2. sz., 6.

SOÓS Imre: *Fery Antal grafikusművészeiről*, Confessio 1993/3. sz., 86–94.

SOÓS Imre: *Tempinszky István*, In. *A Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület jubileumi évkönyve, 1959–2009*. Budapest, KBK, 2009, 48.

STEVLIK Béla: *Volt egyszer egy szerencsi cukorgyár I.*, Szerencsi Hírek, 2008. október 31., 9.

STUDIOSUS: *Aki nem tud arabusul...*, Kisgrafika, 1975/1. sz., 11–12.

STUDIOSUS: *Nyílt levél az Országos Széchényi Könyvtár illetékes vezetőségéhez*, Kisgrafika, 1975/2. sz., 31–32.

SUPKA Magdolna, B. Dr.: *Perei Zoltán grafikai hagyatéka*, Kisgrafika, 1999/4. sz., 2.

SUPKA Magdolna, B.: *Diskay Lenke*, In. *Az ex libris művészei II.*, FISAE, Fédération Internationale des Sociétés d’ Amateurs d’ Exlibris, Szerk. GALAMBOS Ferenc, KBK, Budapest, 1970., 47–49.

SZÁNTHÓ Dénes: *Ex libris gyűjtés*, In. *Magyar rajzolóművészek*, Könyvbarátok Szövetsége, Budapest, 1930., 145–148.

SZÁSZ Mara: *Megkésett születésnap beszégetés Köhegyi Gyula grafikusművész tanárral*, Kisgrafika, 2009/3. sz., 4.

SZÁSZNÉ Mara: *Megkérdeztük... Ünnepi beszélgetés a 80 esztendő Palásthy Lajossal*, Kisgrafika, 2012/1. sz., 5–6.

SZÁSZNÉ GASZTONYI Mária: *Dr. Katona Gábor, a magyar ex libris-gyűjtők doyenje*, Kisgrafika, 1997. különszám, 7.

SZELESI Zoltán: *A szegedi Múzeum rajzművészeti gyűjteménye*, In. *Móra Ferenc Múzeum évkönyve, 1980–81/1.*, Szeged, 365.

- SZEMERÉDI Magda, M.: *A baráberélet kátyúiban*, Dolgozók, 1967. március 21.
- SZENTESI Flórián: *A KBK pécsi csoportjának működése*, Kisgrafika Értesítő, 1967. május, 353–355.
- SZENTESSY László: *Bemutakozik Szentessy László grafikus*, Kisgrafika 2007/3. sz., 11–12.
- SZEPESVÁRINÉ RÁCZ Mária: *Kopasz Márta, R. Pap Piroska és László Anna jubileumi kiállítása Szegeden*, Kisgrafika, 2001/4. sz., 8.
- SZÍJ Rezső: *Ex librisek és alkalmi grafikák*, Szenci Molnár Társaság, Bp., 1996.
- Szilágyi Imre *kisgrafikai alkotásjegyzéke*. Összeállította: CSERNÁTH Gábor, Debrecen, 2007.
- Szovjet ex libris irodalom (Szojjetszkij knyizsnij znak, katalog, 1962.)*, Kisgrafika Értesítő, 1963. augusztus, 54. (recenzió)
- SZÖLGYÉMY Pál: *Baráti beszélgetés Salamon Vullal, a moszkvai ex libris gyűjtők titkárával*, Kisgrafika Értesítő, 1977/3. sz., 31.
- Szőlő és bor az ex libriseken, Winorośl i wino w exlibrisie, La vigne et le vin dans l'ex libris*, Szerk. Lippóczy Norbert, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Bp. 1970.
- Szőlő és bor a kisgrafikákon (kiállítási katalógus)*, Szerk. Dr. SEMSEY Andor, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Bp. 1972.
- Szőlő és bor az ex libriseken és alkalmi grafikákon*, Szerk. Dr. SEMSEY Andor, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Bp. 1984.
- SZUSZKIEWICZ, Jozef: *Teka exlibrisow Józefa Szuszkiewicza dlawegierskich przyjaciol. – Szuszkiewicz Jozsef magyar barátai számára metszett ex librisei*, Bev. LIPPÓCZY Norbert, Tarnów, 1970., Kisgrafika, 1972/3. sz., 45. (recenzió)
- TAKÁCS Gábor: *Ex libris*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2011.
- TANDI Lajos: *A szegedi képzőművészet nagyasszonya. A város új díszpolgára: Kopasz Márta*, Szeged (folyóirat), 1997. május., 10–11.
- TARJÁNYI Ferenc, PESTI László: *Újabb értékekkel gyarapodott a Szerencsi Múzeum Fery Antal-gyűjteménye*, Kisgrafika, 1995/4. sz., 10.
- TE-MM: *Ajka*, Kisgrafika 1984/1–2. sz., 49.
- TOMPA Károly, Dr.: *Mátyás Vilmosra emlékezem*, Erdészeti Lapok, 132. évfolyam 1. sz., január, 24.
- TÓTH Arnold: *Vargha László miskolci évei 1950–1952.*, In. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XLIV.*, Miskolc, 2005, 672–680.
- TÓTH Béla, Dr.: *Virágos ex librisek – Debrecen '78*, Kisgrafika, 1978/2–3. sz. 19–21.
- TÓTH Endre: *Mata János*. In. TÓTH Endre: *Kortársaink, barátaink: Tizenkét debreceni portré*, Debrecen, 1986, 123–131.
- TÓTH Ervin, Dr.: *Buday György*, In. *A Magyar Exlibris-gyűjtők és Grafikabarátok Egyesületének Évkönyve*, Budapest, 1937, 13–24.
- TÜSKÉS Tibor: *Diskay Lenke ex librisei*, Jelenkor, 1968. 9.
- Új tagok*, Kisgrafika Értesítő, 1965. december, 231.
- ÜRMÖS Péter: *Ex libris a századfordulótól az ezredfordulóig*. In. *A Nemzeti Könyvtár Kisnyomtatványtára*. Szerk. CSEH Mária, Bp. OSZK, Osiris Kiadó, 2002, 115–147.
- ÜRMÖS Péter: *Köszöntő a Kisgrafika folyóirat 50 éves jubileumára*, Kisgrafika, 2011/3. sz., 2–4.
- ÜRMÖS Péter: *A betű és a könyv dicsérete. In memoriam Dr. Szij Rezső*, Kisgrafika 2006/2. sz., 2–3.

- ÜRMÖS Péter: *A polémia folytatódik...*, Kisgrafika, 1998/1. sz., 14.
- ÜRMÖS Péter: *Vendégünk: Gerard Gaudaen*, Kisgrafika, 1996/2. sz., 5–6.
- ÜRMÖS Péter: *Külföldi kiállítások*, Kisgrafika, 2009/4. sz., 12.
- ÜRMÖS Péter: *Búcsú dr. Katona Gábortól*, Kisgrafika, 1998/2. sz., 9.
- ÜRMÖS Péter: *Köszöntjük a 100 éves Osztrák Ex libris Társaságot! Wir begrüßen die Österreichisches Exlibris Gesellschaft!*, Kisgrafika, 2004/3. sz., 2–4.
- VALUCH Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*, Osiris Kiadó, 2005., 94–118, 149–170.
- VARGA Gábor, Dr.: *A hajdúböszörményi kisgrafika-gyűjtés múltjából (1978–1997)*, Kisgrafika 2002/1. sz., 4–5.
- VÁRNAGY László: *A növényvédelmi toxikológia 35 éve Keszthelyen*, Növényvédelem 43. évf. 9. sz., 2007. szept., 442.
- VARJÚ Elemér: *Magyar könyvgyűjtők ex librisei*, Magyar Könyvszemle, 1895/3. sz., 193–204.
- VARJÚ Elemér: *Az Iparművészeti Múzeum ex-libris kiállítása (első közlemény)*, Magyar Könyvszemle, 1903. júl.–szept., 234–246.
- VARJÚ Elemér: *Az Iparművészeti Múzeum exlibris-kiállítása (második közlemény)*, Magyar Könyvszemle, 1903. okt.–dec., 4. füzet, 392–400.
- VÁRKONYI Zsolt: *Nagy László Lázár Cegléd város díszpolgára*, Kisgrafika, 2010/4. sz., 11.
- VASNÉ TÓTH Kornélia: *Az ex libris kortárs művészei (Nemzetközi ex libris kiállítás Debrecenben)*, Kisgrafika 2009/3. sz. 2.
- VASNÉ TÓTH Kornélia: *Gyermek ex librisek Szlovéniában*, Kisgrafika, 2011/3. sz., 13. (recenzió)
- VASNÉ TÓTH Kornélia: *AEM una storia per immagini (Gli ex libris narrano 100 anni di storia) c. olasz katalógus kapcsán*, Kisgrafika, 2011/2. sz., 14. (recenzió)
- VASNÉ TÓTH Kornélia: *Beszédes ex librisek: a kultúra nemzetközi hírnökei*, Magyar Grafika, 2011. február, LV/1., 75–78.
- VASNÉ TÓTH Kornélia: *Beszédes ex librisek: a kultúra nemzetközi hírnökei I. rész*, Kisgrafika, 2011/1. sz., 4–7.
- VASNÉ TÓTH Kornélia: *Beszédes ex librisek: a kultúra nemzetközi hírnökei II. rész*, Kisgrafika, 2011/2. sz., 4–6.
- VASNÉ TÓTH Kornélia: *Az ex librisek művelődéstörténeti jelentősége*, Könyv, könyvtár, könyvtáros, 20. évf., 8. sz., 2011. aug. 45–61.
- VASNÉ TÓTH Kornélia: *A modern ex libris a vizuális kultúra korában – egy hungarika vonatkozású gyűjtemény üzenete*, Magyar Könyvszemle, 2011/3. sz., 359–377.
- VASNÉ TÓTH Kornélia: *Az ex librisek interpretációjának új irányai, ex libris és hungarikakutatás*, In: *Szöveg-émlék-kép*, Bibliotheca Nationalis Hungariae, Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. 296–313.
- VASNÉ TÓTH Kornélia: *A moszkvai Rudomino Könyvtár hungarika ex libriseinek ikonográfiája*, Magyar Könyvszemle, 2012/1. sz., 93–112.
- VASNÉ TÓTH Kornélia: *Az ex libris mint a művelődéstörténeti kutatások forrása I. rész*, Kisgrafika, 2011/4. sz., 3–5.
- VASNÉ TÓTH Kornélia: *Az ex libris mint a művelődéstörténeti kutatások forrása II. rész*, Kisgrafika, 2012/1. sz., 3–5.
- VASNÉ TÓTH Kornélia: *Kultúrák közti párbeszéd, avagy hungarika ex librisek a moszkvai Rudomino Könyvtárban*, Kisgrafika, 2010/3. sz., 6–8.

- VÉN Zoltán: *Cegléd '79, IV. Országos kisgrafika kiállítás*, Kisgrafika, 1979/3. sz., 1.
- VÉN Zoltán: *Önmagáról, a kisgrafikáról és a gyűjtésről*, Kisgrafika, 1978/1. sz., 25–29.
- VÉN Zoltán, Szerk. RÓZSA Zsuzsanna, Maecenas, Bp. 2004.
- VERMEYLEN, Antoon: *In memoriam Gerard Gaudaen*, Kisgrafika, 2003/3. sz., 2.
- Vidéki csoportjaink életéből*, Kisgrafika, 1979/1–2. sz., 17–21.
- VILLÁM Judit: *Külhonzól jelentjük*, Könyvtári Levelező/lap, 2009. július, 24.
- VISZOCSEK Eszter: *Az orosz nemzeti kulturális örökségvédelmi program első eredményei*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 51. évfolyam (2004), 11. sz., 519–520.
- VUL, Sz. – MINAJEV, J. Ny.: *Obraz V. I. Lenina v ekszlibrisze (Moszkva, Izd. Knyiga, 1970.)*, Kisgrafika 1973/1. 41. (recenzió)
- WEINER Mihályné: *Az Iparművészeti Múzeum ex libris gyűjteménye*, Kisgrafika, 1974/2. sz., 15–18.
- WOLLHEIM, Richard: *Valamiként-látás, benne-látás és a képi reprezentáció*, In. *Kép, fenomén, valóság*. Szerk. BACSÓ Béla, Bp. Kijárat, 1997, 229.
- ZENEI József: *Kopasz Márta 97 éves*, Kisgrafika 2008/4. sz., 7.
- ZENEI József: *In memoriam Meskó Anna*, Kisgrafika 2008/2. sz., 8–9.
- ZENEI József: *Elment a világhírű minikönyves*, Kisgrafika 2008/2. sz., 8.
- ZÓKA László: *Dr. Galambos Ferenc*, Honismeret 1994/2. sz., 94–95.
- ZSUPONYÓ UJVÁRY Mária: *Újabb exlibris-adományok a putnoki Holló László Galériának*, Kisgrafika, 2010/4. sz., 12.

HÍREK ROVAT a Kisgrafika alábbi számaiból (Kisgrafika Értesítő, 1972-től Kisgrafika folyóirat):

1967. szeptember, 405.; 1968. augusztus, 480., 482.; 1968. december, 531.; 1969. augusztus, 590.; 1969. december, 618.; 1970. április 668–669.; 1970. augusztus, 712.; 1984/3., 46.; 1988/2. sz., 37., 1990/1–2. sz., 12.; 1993/4. sz., 11–12.; 1994/2. sz., 15.; 2009/2. sz., 12.; 2008/3. sz.; 9., 2008/4. sz., 12.; 2011/4. sz., 12., 2012/3. sz., 12.

CSERELISTÁK, ÚJ TAGOK (1962–1972):

Kisgrafika Értesítő 1962. október, 8.; december, 24.; 1963. augusztus, 52.; 1964. december, 150.; 1965. december, 228, 230.; 1966. április, 264.; 1966. augusztus, 286., 296.; 1966. december, 336., 337.; 1967. május, 370.; 1967. szeptember, 400–401.; 1967. december, 432.; 1968. április, 466.; 1971. április, 799–800.; 1971. augusztus, 852.; 1971. december 902.; Kisgrafika, 1972/1. címlap hátoldala; 1972/2. címlap hátoldala, 49.; 1972/3. címlap hátoldala, 49.

KÖNYVESPOLC, KÖNYVISMERTETÉS, SZEMLE rovatok a Kisgrafika MEGE, ill. a Kisgrafika alábbi számaiból:

1939/2., 12; 1940/1-2., 11.; 1940/3-4., 20; 1942/3-4., 21.; 1943/1-2., 15.; 1943/3., 20; 1971. dec., 910.; 1973/1., 41.; 1974/1., 39–40.; 1985/1., 38.; 1986/1., 34.; 1998/3., 7.; 1991/1., 14.; 1993/3, 12.; 1994/4., 14.; 1995/1., 15.; 1997/3., 15.; 2002/2., 10–11, 14.; 2005/2., 14.; 2009/2., 13.; 2011/2., 13.; 2011/4., 13–14.

LEXIKONOK, SZIGNÓTÁRAK:

GEROLD László: *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000)*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001.

Kortárs magyar művészeti lexikon I–III., Főszerk. FITZ Péter, Enciklopédia, Budapest, 1999–2001.

Lexikon der Exlibriskünstler, Hrsg. Manfred NEUREITER, Pro BUSINESS GmbH., Berlin, 2009.

Új magyar irodalmi lexikon I–III., Főszerk. PÉTER László, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000.

Új magyar művésznévtár: festők és grafikusok I–II., Szerk. DON Péter, LOVAS Dániel, POGÁNY Gábor, Panton Bt., Kecskemét, 2006. (DecoArt könyvek)

Új magyar szignótár: aukciós magyar festők és grafikusok válogatott aláírásai és kézjegyei, Szerk. DON Péter, LOVAS Dániel, POGÁNY Gábor; az aláírásokat összegyűjtötte és a grafikai munkát végezte KOVÁTS Borbála; Panton Bt., Kecskemét, Kecskeméti Lapok, 2006. (DecoArt könyvek)

Aukciós magyar festők és grafikusok szignótára, Szerk. DON Péter, POGÁNY Gábor; az aláírásokat összegyűjt. és a grafikai munkát végezte KOLESZÁR Erzsébet, Gesta Könyvkiadó, Budapest, 2001.

SEREGÉLYI György: *Magyar festők és grafikusok adattára: életrajzi lexikon az 1800–1988 között alkotó festő- és grafikusművészekről*, Szeged, Seregélyi Gy., 1988.

SZABÓ Ákos András: *Magyar festők és grafikusok életrajzi lexikona I–II.*, NBA Kiadó, Nyíregyháza, 2002.

SCHNEIDER-HENN, Dietrich: *Exlibris monogramme (Darstellung und Verzeichnis der Monogramme von deutschen und einigen ausländischen Künstlern...)*, Verlag Schneider-Henn, München-Paris, 1983.

WITTE, Klaus: *Exlibris Monogrammlexikon*. 4 Bände. 2. Auflage, Verlag Exlibristen, Frederikshavn, 1991–1993.

SZÉPIRODALOM:

Százhetven haiku, fordította FODOR Ákos, válogatta, magyar prózára fordította RACSKÓ Ferenc, Terebess Kiadó, 1998.

333 haiku, fordította Gy. HORVÁTH László és TANDORI Dezső, válogatta Gy. HORVÁTH László, a jegyzeteket írta Gy. HORVÁTH László és NAGY Anita, Európa Könyvkiadó, 2009. (Lyra Mundi sorozat)

Útinaplók, fordította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta KOLOZSY-KISS Eszter, Ráció Kiadó, 2011. (Pagoda és Krizantém sorozat)

Radnóti Miklós összes versei és versfordításai, Szerk. RÉZ Pál, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1963. 74.

IDEGEN NYELVŰ SZAKIRODALOM:

11 exzlibriszov budapestszkih hudozsnikov, Budapest–Minszk, 1969.

14de Internationale Exlibriswedstrijd Sint-Niklaas 2003 (Mythologie), Samenstelling catalogus: Lu Boeykens – Tony Oost, Sint-Niklaas, 2003.

500 *ekszlibriszov. Ekszlibriszi hudozsnyikov Rosszijszkoj Federacii*; Avtor-szosztovityel: MINAJEV J. Ny., Szovetszkaja Rosszija, Moszkva, 1971.

III. *Encontro Nacional de Ex-Libristas - Guia das Exposições*, Edit. Biblioteca Geral da Universidade de Coimbra, 1979., 119.

V. *międzynarodowe biennale exlibrisu współczesnego*, katalog, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork, 1971.

VI. *międzynarodowe biennale exlibrisu współczesnego*, katalog, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork, 1973.

IX. *Międzynarodowy Konkurs Graficzny na Ekslibris Gliwice 2012 / IX. International Graphic Competition for Ex Libris Gliwice 2012*, Miejska Biblioteka Publiczna, Gliwice, 2012. (katalog wystawy)

XII. *Congresso Internazionale dell' Ex libris Como, 11–14 Luglio 1968*. Izdavač: ANDRUSKÓ Károly, Senta, 1968.

XXXIII. *FISAE International Ex-libris Competition (Catalogue)*, Işik University, Istanbul, 2010.

XXXIII. *FISAE International Ex-libris Congress, Collections of International Ex-libris (Catalogue)*, Işik University, Istanbul, 2010.

All' insegna dell' ex libris / panorama ex libristico antico e moderno a cura di Francesco Bono e Luigi Servolini, Edit. Gastaldi, Milano, 1960, 166–206.

AMBUR, Paul: *Peter Upitis e il Don Chisciotte*, Grafica, N 4-5, luglio-ottobre, 1964., 1–3.

ANTIKAI: *Anatoli I. Kalaschnikow, Ein russischer Holzschneider*, In. *Österreichisches Jahrbuch für Exlibris und Gebrauchsgraphik 1966–67*. Band 47, 43–49.

Arcydziela exlibrisu europejskiego końca XIX i początku XX wieku, w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu; Meisterwerke des Europaeischen Exlibris am Uebergang vom 19. zum 20. Jahrhundert in den Sammlungen der Universitaetsbibliothek Wroclaw, katalog wystawy, Wrocław, 2006.

ARRAS, Leo: *Norbert H. Ott*, Graphia bulletin, 1969, 3e trimestre, No. 43, 125–129.

Artisti dell'exlibris. I., Fédération Internationale des Sociétés d'Amateurs d' Ex-Libris (F.I.S.A.E.), Edizioni B.N.E.L., Como, 1968. (többnyelvű)

Artistas de ex-libris. III., Fédération Internationale des Sociétés d'Amateurs d' Ex-Libris (F.I.S.A.E.), Edizioni A. P. E. L., Porto, 1976. (többnyelvű)

Artisti dell'exlibris. IV., Fédération Internationale des Sociétés d'Amateurs d' Ex-Libris (F.I.S.A.E.), Edizioni A. P. E. L., Porto, 1978. (többnyelvű)

Bibliografi over ungarsk exlibrislitteratur /Ungarische Exlibrislitteratur, Red. Ferenc GALAMBOS, Frederikshavn, 1968.

BLOKLAND, Herber: *In memoriam Istvan Drahos*, Graphia bulletin, 1968, 4e trimestre, No. 40., 85–88.

BLOKLAND, Herber: *Exlibris van Fery Antal*, Boekcier, 1963/2. sz. 25–26.

BLUM, Gernot Dr.: *Das Exlibris um 1900*, Verlag C. Wittal, Wiesbaden, 1990.

BOEHM, Gottfried: *Die Wiederkehr der Bilder*, In. *Was ist ein Bild*, München, Fink Verlag, 1994, 11–38.

Boek en exlibris (A könyv az ex librisen), Ed. Luc Van den BRIELE. Leuven, Ceuterick, 1986.

Lu BOEYKENS: *Bijdrage IEC: feest of geen feest kritische bedenkingen bij een wedstrijd*, Boekmerk, 2011/34, 120.

BONO, Salvatore: *Il Museo dell' arte della stampa nella città di Gutenberg*, Ex libris N. 1., gennaio –febbraio, 1963., 4–5.

BORODAJEV, J. Sz.: *K isztorii Moszkovszkovo kluba ekszlibriszisztov*, Almanah XXXIII. bibliofila, Jubilejnij vipuszk, MSZK, Moszkva, 2009., 80–81.

BRAGAGLIA, Egisto: *I promotori italiani dell' Ex Libris del Novecento*, Ex Libris Museum, Albairate (Milano), 2005.

BUTLER, William E.: *American bookplates*, Primrose Hill Press, London, 2000, 13–30.

CASTLE, Egerton: *English Book-Plates*, George Bell&Sons, London, 1892, 25–40.

Catálogo da Primeira Exposição de Ex-Libris em Viseu de 16 de setembro a 3 de outubro do ano de 1965., Biblioteca Pública Municipal, Viseu, 1965.

Catalogue of British and American book-plates (Ex Libris) collected by the late Augustus Wollaston Franks, Ellis, London, 1906.

Cronach und Dürer im Exlibris. Katalog der internationalen Exlibris-Ausstellung in der Kreis- und Autobibliothek Kronach, Am Schulzentrum 1, vom 16.7. bis 14.9.1999, von Herbert SCHWARZ, Kronach, 1999.

ČUK, Alenka: *Notranjski muzej Postojna praznuje 60 let*, Postojna, 1909, december 2007., 13.

Die Exlibris der Bayerischen Hof- und Staatsbibliothek, 17. bis 20. Jahrhundert, Gesammelt und beschrieben von Fridolin DRESSLER. Wappenerklärungen von Brigitte SCHRÖDER. Mit 32 Faksimile-Tafeln. Harrassowitz, Wiesbaden, 1972.

Die Topographie im Exlibris. Internationale Exlibris-Ausstellung in der Kreis- und Autobibliothek Kronach, von SCHWARZ Herbert, Helmbrechts, Kronach, 1989.

Dichter und Dichtung im Exlibris. Internationale Exlibris-Ausstellung in der Kreis- und Autobibliothek Kronach, von SCHWARZ Herbert, Kronach, 1982.

Druhý pohled: volná grafika a exlibris německých mluvčích umělců v Čechách (1890–1938) ze sbírek Galerie umění Karlovy Vary a soukromých sbírek / Die andere Sicht: freie Graphik und Exlibris der deutschsprachigen Künstler in Böhmen (1890–1938) aus den Sammlungen der Kunstgalerie Karlovy Vary und aus Privatsammlungen: 7.10.-18.11.2007, Galerie umění Karlovy Vary, Karlovy Vary, 2007.

DÖRNYEI Sándor: *Zur Geschichte des ungarischen Exlibris im 16. Jahrhundert*. In: *Armarium. Studia ex historia scripturae, librorum et ephemeridum*. Hrsg. DERCSÉNYI-SZEMZŐ Piroska, MEZEY László, Akadémiai Kiadó, Bp. 1976, 127–133.

Ex-Libris. Enciclopédia bio-bibliográfica da arte do ex-libris contemporâneo/ Encyclopédie bio-bibliographique de l'art de l'ex-libris contemporain/ Encyclopaedia bio-bibliographical of the art of the contemporary ex-libris. (A jelenkori ex libris életrajzi és bibliográfiai enciklopédiája), Ed. Artur Mário da MOTA MIRANDA, Franciscana, Braga, 1985– (folyamatos megjelenés alatt)

Ex-libris in colectiile Bibliotecii Nationale a Romaniei (catalog) I., Rodica Stamatopol, Editura Bibliotecii Naționale a României, București, 2001; Volumul II., 2002.

Ex-libris Oriol Maria Divi, La Granja Grafica, Barcelona, 2012.

Exlibris vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart, Szerk. Lothar LANG, Staatliches Museum Schloss Burg, 1984.

Exlibris zu ehren von Franz Liszt und seinem Pianistischen Umkreis, Mitteilungen der Österreichischen Exlibris-Gesellschaft, April 2011. 4.

Exlibriksiä, FISAE XXXIV. kongressi 2012 / Ex-libris, FISAE XXXIVth Congress 2012, Ex libris Aboensis, Naantali, 2012.

Ekszlibrisz SzSzSzR, Szoszt. J. Ny. MINAJEV, Knyiga, Moszkva, 1975.

Ekszlibriszi, In: *Anatolij Kalasnyikov, Mezsdunarodnij Szozuz Knyigoljubov*, Moszkva, 2005, 13–22.

- Ekszlibriszi Mihaila Verholanceva*, vved. Jevgenyij MINAJEV, Knyiga, Moszkva, 1976.
- Ekslibrisy jubileuszowe Biblioteki Gdańskiej*, Polska Akademia Nauk Biblioteka Gdańska, Gdańsk, 1994, 24.
- FOGEDGAARD, Helmer: *Danske exlibris gennem de sidste 25 ar, 1941–1966*, Dansk Exlibris Selskab, Kobenhavn, 1966.
- FOGEDGAARD, Helmer: *Erotica exlibris of Christian Blaesbjerg*, Exlibristen, Frederikshavn, 1972.
- FOGEDGAARD, Helmer: *Lorentz May: en dansk grafiker og hans exlibris*, Exlibristen, Frederikshavn, 1979.
- Francesc 4RENES: *Peteris Uptis (1899–1989)*, Exlibris Portaveu de L'Associació Catalana d'Exlibristes, Any 1., núm. 1., 1989. Juny-Desembre, 18.
- GRAUTOFF, Otto: *Die Entwicklung der modernen Buchkunst in Deutschland*, München, 1901.
- GEORG, Karl: *Die Exlibris-Sammlung der Pfälzischen Landesbibliothek (katalog)*, Pfälzische Landsbibliothek, Speyer, 1982.
- Giorgio Armani im Gutenberg-Museum, Auftakt einer neuen Präsentationsreihe: Das Gutenberg-Museum zeigt monatlich Highlights seiner bedeutenden Exlibris-Sammlung*, Mitteilungen der DEG 2010/3, 67.
- GOLJAKOVSKIJ, J. Ny.: *Deszjati Ex libriszov*, Kombinat Graficeszskogo Iskusztva, Moszkva, 1966.
- Grafik-kabinett, Exlibris-galerie, Exlibris-Sammler VII. – Bucheignerzeichen für Klaus Rödel, Veranstaltungen auf Schloss Burgk, 2011. Ausstellungsprogramm*, Amtsblatt des Saale-Orla-Kreises (Informationen aus dem Landratsamt), 18. Jahrgang, Nr. 7., 8. Juli 2011., 4.
- HAANS, Frits: *De wonderlijke wereld van Maria Leboroni*, Graphia bulletin, 1e trimester, No. 45, 145–148.
- Marietta HAGEDORN – Klaus RÖDEL: *XXXIV. internationale Exlibriskongres 13.-18.8.2012 i Naantali, Finland* (németül, angolul is), Nordisk Exlibris Tidsskrift, Dansk Exlibris Selskab, 2012/3., 98. (kép), 102.
- HEINEMANN, Otto von: *Die Ex-Libris-Sammlung der Herzog August Bibliothek zu Wolfenbüttel*, Berlin 1895.
- HEMILTON, Walter: *French Book-plates*, London, George Bell & Sons, 1892. 5–39., 232–360.
- HERBER, Blokland: *Exlibris van Fery Antal*, Boekcier, 1963/2. sz., 25–26.
- HESSE, Jochen: *Die Exlibris-Sammlung Emil Bebler in der Graphischen Sammlung der Zentralbibliothek Zürich*, Selcexpress Nr. 85. 2011. szeptember, 3–9.
- History of the National Collections*, Polish Libraries today, National Library Warsaw, 2001. Vol. 5. 18.
- HOPF, Angela und Andreas: *Die Kunst des Exlibris*, München, 1980.
- HRS: *Bartlhaus 2011*, Mitteilungen der Österreichischen Exlibris-Gesellschaft, april 2011, 13.
- Inosztrannije knyiznije znaki v szobraniiy redkih knyig Vszerosszijszkoj goszudarsztvennoj bibliotyeki inosztrannoj lityeraturi imenyi M. I. Rudomino*, Izdatyelsztvo Rudomino, Moszkva, 1999.
- Internationale Exlibris-Ausstellung. Künstler und Kunst im Exlibris in der Kreis- und Autobibliothek Kronach*, Am Schulzentrum 1, vom 24.7. bis 30.9. 1986. Hrsg. Herbert SCHWARZ, Kreis- und Autobibliothek Kronach, 1986.

Internationale Exlibris-Ausstellung. Die Topographie im Exlibris. Kronach. Hrsg. Herbert SCHWARZ. 1989. Kreis- und Autobibliothek Kronach, 1.

Internationale Exlibris-Ausstellung, Dichter und Dichtung im Exlibris. Hrsg. Herbert SCHWARZ, Helmbrechts, Kronach, Kreis- und Autobibliothek, 1982, 25.

IVENSZKIJ, Sz. G.: *Knyizsnij znak: isztorija, teorija, praktika hudozsesztvennovo razvitija*, Izd. Knyiga, Moszkva, 1980, 227–237.

Jaroslavszkij hudozsesztvennij muzej, Jaroslavl, OOO „SzPK”, 2007.

JILGE, Wilfried: *Geschichtskultur der Ukraine im Spiegel der ukrainischen Exlibris-Kunst des 20. Jahrhunderts*, Katalog zur Ausstellung, Leipziger Universitätsverlag, 2003., 127–135.

JUNG, Hermann: *Dürer schuf das erste „Wein-Exlibris”. Zu einem Katalogwerk... des Landwirtschaftlichen Museums in Budapest.* Österreichisches Weinzeitung, 1971. szept.

KAROLYI, Claudia – SMETANA, Alexandra: *Aufbruch und Idylle. Exlibris österreichischer Künstlerinnen 1900–1945*, Österreichische Exlibris-Gesellschaft, Österreichischer Kunst- und Kulturverlag, Wien, 2004.

Knyizsnij znak J. Ny. Goljakovszkovo. Szoszt. J. Ny. MINAJEV, Izd. Knyiga, Moszkva, 1968.

Knyizsnij znak: isztorija i szovremennoszty, Vszerosszijszkaja naucsno-prakticseszskaja konferencija. Izd. Mezsdunar. Szozjuza knyigoljubov, Moszkva, 2006, 86–90.

KOLAR, Susanne: *Dr. Anna Lerperger – eine große Sammlerin*, In. *DEG Jahrbuch 2002, Ex libriskunst und Graphik, Frauen und Exlibris*, Hrsg. DECKER, Heinz, Frankfurt/M., Exlibris-Gesellschaft 2002., 145–153.

KRESTIN, Steffen: *... nicht ohne Biss! Exlibris aus dem Bestand des Zahnarztes und Sammlers Dr. Axel Leier/ Stadtgeschichtliche Sammlungen Cottbus*, Hrsg. Steffen KRESTIN, Regia-Verlag, Cottbus, 2003. (Reihe „Das Fenster. Die besondere Reihe aus der Bahnhofstraße”.)

Dr. med. G. KREYENBERG: *Das Aertzliche exlibris einst und jetzt*, Graphia bulletin, 4e trimestre 1970, No. 48., 184–192.

LEININGEN-WESTERBURG, Karl Emich Graf zu: *Deutsche und österreichische Bibliothekzeichen Exlibris. Ein Handbuch für Sammler, Bücher- und Kunstfreunde*, Julius Hoffmann Stuttgart Verlag, Stuttgart, 1901, 518–554.

LERPERGER, Anna: *Zum Tode von Professor Toni Hofer*, In. *Österreichisches Jahrbuch für Exlibris und Gebrauchsgraphik*, 1979–1980. Band 52., 21–22.

Les ex-libris créés par Ernest Huber, L’ Ex-Libris français, Bulletin de l’association française pour la connaissance de l’ ex-libris, 3ème et 4ème trimestres 2010., 64–102.

LOBUREV, V. V.: *Muzej ekszlibrisza*, In. *Almanah XXXIII. bibliofila*, Jubilejnij vipuszk, MSZK, Moszkva, 2009., 142–147.

Maailman parhaat exlibrikset/ The Best Ex-libris in the World 2010–2012, Exlibris Aboensis, Naantali, 2012. (kiállítási katalógus)

MAHUET, A. de et ROBERT, E. des: *Essai de répertoire des ex-libris et fers de reliure des bibliophiles lorrains*, Nancy, 1906.

MALIVA, Josef: *Ladislav Vlodek*, In. *Sochařství v Olomouckém Kraji 1900–2012 (Sculptural Arts in the Olomouc Region 1900–2012, Bildhauerei in der Olmützer Region 1900–2012)*, Agentura Galia, Olomouc, 2012, 120–121.

MANTERO, Gianni: *Les Congrès Internationaux d’ Exlibris 1953–1966*, Fédération Internationale des Sociétés des amateurs d’ Exlibris, Jedrzejów, 1967.

- MANTERO, Gianni: *Decalogo dell' Ex libris*, In. *All' insegna del' ex libris / panorama ex libristico antico e moderno a cura di Francesco Bono e Luigi Servolini*, Edit. Gastaldi, Milano, 1960, 21.
- MATORIN, M. V.: *Gyészjaty ekszlibriszov*, Kisgrafika Értesítő 1971. dec. (Könyvespolc, összeáll. GALAMBOS Ferenc), 910.
- MATTHÄUS, Eva: *Holzschnitte von Gertraud Reinberger*, Graphische Kunst, 1980, 15/2. Heft.
- MINAJEV, J. Ny. – FORTINSZKIJ, Sz.: *Ekszlibrisz*, Knyiga, Moszkva, 1970.
- MINAJEV, J. Ny.: *Ekszlibrisz. Knyiga-albom*, Szovjetszkij Hudozsnjik, Moszkva, 1968.
- MINAJEV, J. Ny.: *Ekszlibrisz szovjetszkij hudozsnjikov*, Szovjetszkij Hudozsnjik, Moszkva, 1966.
- MINAJEV, J. Ny.: *Ex libris USSR, Moszkva-Montreal, 1967.*, Knyiga, Moszkva, 1967.
- MINAJEV, J. Ny.: *Ekszlibriszi Anatolija Kalasnyikova*, Knyiga, Moszkva, 1975.
- MINAJEV, J. Ny.: *Ekszlibriszi Jevgenyija Burgunkera*, Tvorcsesztvo 1968, No. 3.
- MINAJEV, J. Ny.: *Knyizsnije znaki Nyikolaja Kaliti*, Knyizsnaja trgovlja, 1966, No. 7.
- MINAJEV, J. Ny.: *Masztersztvo i fantazija*, Knyizsnaja trgovlja, 1967, No. 10.
- MINAJEV, J. Ny.: *Vtoraja zszizny ekszlibriszov Alekszej Kravcsenko*, Literaturnaja Rosszija, Moszkva, 1967.
- MINAJEV, J. Ny.: *K dokladu knyizsnije znaki Vadima Frolova*, MSzK, Moszkva, 1967.
- MITCHELL, W. J. T.: *What Do Pictures Want? The Lives and Loves of Images*, Chicago, University of Chicago Press, 2005.
- MITCHELL, W. J. T.: *Iconology: Image, text, ideology*, Chicago, University of Chicago Press, 1986.
- MOSER, Dietrich: *Ex libris im Germanischen Nationalmuseum*, Mitteilungen der DEG, 2012/2. szám, 51.
- Moszkovszkij klub ekszlibriszisztov. 75 let zsziznyi i moje szobiratjelsztvo*, Vsztup. szt. MINAJEV J. Ny., Moszkva, 1975.
- Musiker und Musik im Exlibris. Internationale Exlibris-Ausstellung in der Kreis- und Autobibliothek Kronach*, Am Schulzentrum 1, vom 5.10. bis 30.11. 1984 von SCHWARZ Herbert, Kronach, 1984.
- MÜLLER, Bruno: *Die Exlibrissammlung des Karl Emich Grafen zu Leiningen-Westerburg im Germanischen Nationalmuseum in Nürnberg*, In: *Exlibriskunst und Graphik, Jahrbuch*, Deutsche Exlibris-Gesellschaft, Frankfurt am Main, 1991, 11–14.
- Numismatiker exlibris*. Szerk. Walter GRASSER, Neue Presse, Coburg, 1979, 39.
- PARFIT, Cliff: *Exlibris Japan. An Introductory Handbook To The Bookplates Of Japan*, Nippon Exlibris Association, Hardcover, 1982.
- PARFIT, Cliff: *Exlibris Japan - a Study of Japanese Bookplates*, Nippon Exlibris Association, Hardcover, 1982.
- PARFIT, Cliff: *An Ex Libris Library In Japan*, Nippon Exlibris Association, Paperback, 1992.
- Pearls of Asia, Catalogue of Woodcut Exlibris in Celebration of the 34th FISAE Congress in Finland*, Greaphichome Advertisement and Arts Co, Tajvan, 2012.
- PFISTER, Paul: *L'Ex-Libris, personnalisation d'une bibliothèque*, Le Ruban Rouge, Paris, 1967, 14–23.
- PIIROINEN, Tauno: *Exlibristen vaihtoa Turkissa*, Exlibris Aboensis, 2011/1., Nro 73, 22–23.

Prima biennale internazionale di tematiche exlibristiche „San Giorgio nell' ex libris”, Villanova d' Albenga 30 Maggio 21 Giugno, 1998. Eds. Silvana Anna BOCCARDO, Maria Cristina CAVALLO, Gian Carlo TORRE. Albenga. 1998. Bacchetta, 31.

RAABE, Paul: *Exlibris – Sammler – Bibliotheken*, In. *Einhundert Jahre Deutsche Exlibris-Gesellschaft 1891–1991*, Konstanz, 1991, 8–18.

REICH, Milton Oskar: *Über die Entwicklung des Exlibris*, In. *Ex libris und Gelegenheitsgraphik*, Stephan KELLNER, Budapest, 1921. V–XI.

Rezső SOÓ: *Das Exlibris in Ungarn*, Sonderdruck aus dem Österreichischen Jahrbuch für Exlibris und Gebrauchsgraphik, Wien, 1937.

Imre SOÓS: *Antal Fery*, In. *Encyclopaedia bio-bibliographical of the art of the contemporary ex-libris*, Ed. Artur Mário da MOTA MIRANDA, Franciscana, Braga, 1988., 45–50.

Rosszijszkij Ekszlibrisznij Zsurnal, Rosszijszkaja Asszociacija Ekszlibrisza Mezsdunarodnovo Szozuja Knyigoljubov, Moszkva, Vipuszk 9, 2009., Vipuszk 10, 2009.

RÖDEL, Klaus: *Janusz Szymański – en polsk exlibrissamler*, Exlibristen, 1975.

RÖDEL, Klaus: *Das heutige europäische Exlibris (ausserhalb Skandinaviens)*, In. *Ein Gruss an den 13. Internationalen Exlibriskongress 5–8. November 1970. in Budapest von der dänischen Exlibrisgesellschaft (D.E.S.) / Az 1970. november 5–8. között megtartandó budapesti XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus tiszteletére kiadja a Dán Exlibris Egyesület (D.E.S.), 1970. (dán és német nyelvű szövegekkel)*, 11–17.

RÖDEL, Klaus: *Bibliografi over europaeiske kunstneres 1969*, Exlibristen, 1971.

RÖDEL, Klaus: *Exlibris 1968, Bibliografi over europaeiske kunstneres*, Frederikshavn 1969. (Többnyelvű bevezetővel, eredeti grafikákkal.)

RÖDEL, Klaus: *Gerard Gaudaen*, International Graphik, 5., Vol 2., 1-1970., 31.

RÖDEL, Klaus: *Exlibrisveröffentlichungen 1967–2010.*, 2012. 10. 13.

RÖDEL, Klaus: *Peteris Uptitis 80*, Exlibris-Revue, Vol. 5. 1979/4., 1–2.

RÖDEL, Klaus: *Gianni Mantero 80*, Exlibris-Revue, Vol. 3. 1977/1., 8.

RÖDEL, Klaus: *Lenke Diskay ex libris, en ungarsk exlibris-kunstner*, 1967. (alkotásjegyzék 1959–1967), Diskay Lenke német és dán nyelvű bevezetőjével

RÖDEL, Klaus: *art-exlibris.net, The digital Exlibris Museum*, Exlibris NYT, 2012, Nr. 3., 1589–1591.

Gino SABATTINI: *Gli ex libris erotici*, In. *All' insegna del' ex libris / panorama ex libristico antico e moderno a cura di Francesco Bono e Luigi Servolini*, Edit. Gastaldi, Milano, 1960, 96–98.

SAGE, Paul: *Tauscherlebnisse eines Begeisterten, Exlibris-Kunst und Gebrauchsgraphik*, In. *Jahrbuch 1956*, Deutsche Exlibris-Gesellschaft (Hrsg.), 12.

SANCHEZ MOLTO, Manuel Vicente: *450 Muestra Internacional de Exlibris Cervantinos*, Centro de Estudios Cervantinos, Alcalá de Henares, 1998.

SCHUTT-KEHM, Elke: *Exlibris-Katalog des Gutenberg-Museums. 1. und 2. Teil*, 1. Teil (A–K) und 2. Teil (L–Z). Verlag Claus WITTAL, Wiesbaden, 1998, 2003.

SCHUTT-KEHM, Elke: *Il Museo Gutenberg*, InPRESSIONI, Colloquia Graphica et Exlibristica, 2010/2. sz., 30. (<http://www.inpressioni.org>)

SCHUTT-KEHM, Elke: *Das Exlibris. Eine Kulturgeschichte in 1600 Abbildungen aus den Beständen des Mainzer Gutenberg-Museums.* (Die bibliophilen Taschenbücher 600), Harenberg, Dortmund, 1990.

SEMSEY, Andor: *Nandor Lajos Varga, maestro degli incisori ungheresi contemporanei*, Gafica, N. 3., maggio-giugno, 1964. 5–7.

SEYLER, Gustav A.: *Illustriertes Handbuch der Ex-libris-Kunde*, Berlin, S. A. Stargardt. 1895, Magyar Könyvszemle, 1897. 1. füzet, 100–102. (recenzió)

SKOV, H. C.: *Bibliografi over danske og udenlandske Exlibrisboger og -Mappen*. (Exlibrispublikation 219), Frederikshavn, Exlibristen, 1983. (<http://www.wrieger.de/exlibrio.html>)

SRAJBERG, Ákov L.: *Google and libraries in Russia: first experience*, Könyvtári Figyelő, 2009/4. sz., 827–828.

Stęfan Kotarski – kolekcjoner ekslibrisów i bibliofil (katalog wystawy), oprac. Regina Gołąb i Alicja Żendara. Biblioteka Narodowa, Warszawa 1979. (Seria Bibliotheca Exlibrisologiae)

Szovjetszkij ekszlibrisz Iba-71, Mezsdunarodnaja vizstavka ekszlibrisza pri vizstavke iszkussztva knyigi „IBA-71”, Moszkovszkij klub ekszlibriszisztov, 1971.

TETZLAFF, Maria: *Perspektiven für die Erschließung von Exlibris-Sammlungen unter besonderer Berücksichtigung der Bayerischen Staatsbibliothek*, Bibliotheks- und Medienmanagement, Bachelor-Arbeit, Stuttgart, 2008.

Ungarische exlibris von der Jahrhundertwende (1900) bis zum Millenium, Die Exlibrisammlung der Nationalbibliothek Széchenyi, Mitteilungen der Österreichischen Exlibris-Gesellschaft (ÖEG), Jahrgang 59., April 2005, Nr. 1., 5–8.

ÜRMÖS, Peter: *Hungarian Bookplates in the Twentieth Century*, In. *Bookplate International*, Eds. BUTLER, W. E., GASHI-BUTER, Maryann E., London, 2004/1. sz., 45–46.

Verzeichnis der Mitglieder der Österreichischen Exlibris-Gesellschaft 1913, In. *Österreichische Exlibris-Gesellschaft Jahrbuch*, Wien, 1914.

VUL, Sz. A.: *Moszkovszkij klub ekszlibriszisztov*, Almanah XXXIII. bibliofila, Jubilejnij vipuszk, MSzK, Moszkva, 2009., 71–79.

WARNECKE, Friedrich: *Die deutschen Bücherzeichen (Ex-Libris) von ihrem Ursprunge bis zur Gegenwart*, Stargardt, Berlin, 1890.

Winna latorosl w exslibrise (Tarnów, 1963.), Magyar Könyvszemle, 1964. július-september, 282. (Galambos Ferenc recenziója)

WITTAL, Claus – SCHUTT-KEHM, Elke: *Exlibris-Katalog des Gutenberg-Museums /Eignerverzeichnis zum Exlibris-Katalog des Gutenberg-Museums*, Verlag Claus WITTAL, Wiesbaden, 2003.

WITTE, Klaus: *Exlibris-Bibliographie europäischer Künstler*. 3 Bände. Verlag Exlibristen, Frederikshavn, 1996.

WL. EG, Gdynia: *Bronisław J. Tomecki*, Graphia bulletin, 1-er-2e trimestres 1969, No. 41–42., 114–115.

ZUR WESTEN, Walter von: *Ex libris, Bucheignerzeichen*, Bielefeld und Leipzig, Verlag von Velhagen & Klasing, 1901.

ZSARKOVA, Ny. V.: *Ekszlibriszi v muzejah Jaroslavlja, Isztorija szozdanyija fonda ekszlibrisza v szobranjii JHM*, Rosszijszkij Ekszlibrisznij Zsurnal, Vipuszk 9., Izd. Mezsdunar. szojuza knyigoljubov, Moszkva, 2009, 11–16.

INTERNETRŐL ELÉRHETŐ MAGYAR NYELVŰ CIKKEK, ÍRÁSOK:

50 ifjú tehetség II. – A Tokaj várát kutató régész,
http://onkormanyzat.mti.hu/hir/21893/50_ifju_tehetség_ii-a_tokaj_varat_kutato_regesz
(Letöltés: 2012. 09. 01.)

Adalékok Zenta könyvtáréletének történetéhez, 1961; *Nyomtatványok a Művésztelepről*, 1962; *Adalékok Zenta művelődési életéhez*, 1968.,

www.zentarhiv.rs/index.php?cont=zentafuz (Letöltés: 2011. 08. 05.)

A Magyar Iparművészeti Társulat tagjai,

http://epa.oszk.hu/01000/01059/00014/pdf/1899_06_magyipmuv_tagjai.pdf (Letöltés: 2012. 09. 22.)

ANISZI Kálmán: *Aki bibliofilnek született*,

http://www.erdely.ma/multidezo.php?id=3389&cim=aki_bibliofilnek_szuletett (Letöltés: 2011. 08. 05.)

A Sárospataki Református Teológiai Akadémia (SRTA) tiszteletbeli tanárainak oldala, Zergi Gábor, <http://srta.tirek.hu/lap/tiszteletbeli/cikk/mutat/zergi-gabor-1921-hajmasker-2002-mad/> (Letöltés: 2012. 09. 05.)

Az első budapesti ügyvédnő,

http://www.bpugyvedikamara.hu/pesti_ugyved/2004/december/az_első_budapesti_ugyvedno (Letöltés: 2012. 09. 05.)

Az Országos Széchényi Könyvtár története, 1960. december 23.,

<http://tortenet.oszk.hu/html/magyar/kronologia.htm> (Letöltés: 2011. 06. 05.)

BALOGH István: *Hajnal utcákról mesélek*, Magyar Szó, 2006. 07. 22.,

<http://archiv.magyar-szo.com/arhiva/2006/07/22/main.php?l=j2.htm> (Letöltés: 2012. 09. 05.)

Bato Henrik, Oroklet,

<http://www.oroklet.hu/bent.php?nyelv=1&igy=&kmod=5&tkod=0212&parcella=1&sor=1&sr=756&szulettes=1854&elhalaloza=1921&nev=Bat%F3%20Henrik&prefix=Dr.&gmail=szenczinsky@gportal.hu&gnev=szenczinsky%20katalin&glakhely=buda&gid=xid> (Letöltés: 2012. 09. 05.)

BELEC Imre, PEJIN Attila: *A zentai Bélyeggyűjtők Egyesületének hat évtizede (1949–2009)*, *Krónika, almanach*, 25–45,

http://dudasgyula.org/files/books/A_zentai_Belyeggyujtok_Egyesuletenek_hat_evtizede.pdf (Letöltés: 2012. 09. 20.)

BENJAMIN, Walter: *A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korában (1935)*,

http://frankfurt.tek.bke.hu/media/szoveg/benjamin_sokszorosit.htm (Letöltés: 2011. 06. 05.)

Berda József, In: *A magyar irodalom története 1945–1975*. Szerk. BÉLÁDI Miklós, Akadémiai K., Bp, 1986, <http://mek.oszk.hu/02200/02227/html/02/133.html> (Letöltés: 2012. 02. 05.)

Berényi László,

http://www.hadisir.hu/?bejegyzesek=adatlap&id=805209000129252840&p*=5&*=0. (Letöltés ideje: 2012. 02. 05.)

Bognár Zoltán, http://300ev.lovassy.hu/download/20110405_bognar_bemutato.pdf (Letöltés: 2012. 09. 20.)

BUDA Béla: *A látvány mint kommunikáció, Élet és Tudomány*, 2010. 08. 26. (recenzió BLASKÓ Ágnes–MARGITHÁZI Beja: *Vizuális kommunikáció* c. szöveggyűjteményéről), http://www.tyotex.hu/index.php?page=recenziok&book_id=2345&review_id=1573 (Letöltés: 2012. 02. 05.)

Buday György,

<http://www.szegedvaros.hu/yellowpages.html?sobi2Task=sobi2Details&catid=35&sobi2Id=122> (Letöltés: 2012. 07. 24.)

- BUKOWSKI, Tadeusz: *A magyar díszpolgár*, Magyar Napló, 2001/2. sz., <http://www.inaplo.hu/mn/200106/46.html> (Letöltés: 2011. 03. 20.)
- BUZONKAY Géza: *A magyar újságíró múltja és jelene*, Tudományos Konferencia az Eszterházy Károly Főiskola Médiatudományi Tanszékének rendezésében, 2005. május 6-7., Eger, 2006. 117., http://media.ektf.hu/kiadvanyok/online_kotetek/Buzinkay_Geza_szerk_2006_Acta_33.pdf (Letöltés: 2011. 12. 20.)
- DSIDA Jenő: *Örvendetes séta a külvárosban Gy. Szabó Bélával*, Keleti Újság 119. sz., http://magyarkaravan.hu/irasok/liber_miserorum.html (Letöltés: 2011. 03. 20.)
- Elhunyt Kopasz Márta*, http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/elhunyt_kopasz_marta/2207133/ (Letöltés: 2011. 07. 24.)
- Elhunyt Pap Miklós*, Borsod online, <http://www.boon.hu/tokaj/elhunyt-pap-miklos/news-20110104-10145663> (Letöltés: 2012. 02. 20.)
- ERDÉLYI Károly: *A debreceni Nyomdász-Egyesület harmadik huszonötéves története 1922-1947*, <http://mek.oszk.hu/10300/10350/10350.htm> (Letöltés: 2012. 09. 01.)
- Ex librisek a Nemzeti Könyvtárban: Diskay Lenke hagyatéka* (a kiállítás kurátora: Vasné Tóth Kornélia, 2009), http://regi.oszk.hu/hun/kiallit/virtualis/Ex_libris_virtualis_kiallitas/Diskay_kezdolap.htm (Letöltés: 2012. 02. 20.)
- Ex librisek, OSZK, Plakát- és Kisnyomtatványtár*, http://www.oszk.hu/plakatok_kisnyomtatvanyok (Letöltés: 2010. 07. 20.)
- FVM Országos Szakmai Vizsgáztatói Névjegyzéke a mezőgazdasági szakmacsoportban*, http://www.fvm.hu/doc/upload/200906/szakm_vizsgaztato_mg_beturend_20090625.pdf (Letöltés: 2012. 09. 01.)
- GÁBOR Dénes: *Gy. Szabó Béla emlékezete*, Művelődés (folyóirat, Kolozsvár), <http://www.muvelodes.ro> (Letöltés: 2011. 03. 20.)
- GÁBRIEL József: *Ki kicsoda Pécssett és Baranyában*, 2001, <http://www.baranyanet.hu/kikicsoda/2001/g/gabriel.htm> (Letöltés: 2012. 09. 01.)
- GRUIK Ibolya: *Aragóniai galambok, Beszélgetés Sinkovits Péterrel*, <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/90/gruik.html> (Letöltés: 2012. 03. 20.)
- GYENGE Zsolt: *Visual literacy*, http://ktnye.akti.hu/index.php/Visual_literacy (Letöltés: 2011. 03. 20.)
- Hagyományok, értékek, ízek Hajdúszoboszlón, program-központú turisztikai fejlesztési koncepció, Bocskai István Múzeum*, http://www.hajduszoboszlo.eu/digitalcity/servlet/PublishedFileServlet/AAAAZAZB/3_izek_utcaja_vitaanyag_2_kor_091123.pdf (Letöltés: 2012. 02. 10.)
- Hamari Júlia, Magyar színházművészeti lexikon*, <http://mek.niif.hu/02100/02139/html/sz10/54.html> (Letöltés: 2012. 09. 11.)
- HAVAS Lujza: *Haranghy Jenő*, http://artportal.hu/lexikon/muveszek/haranghy_jeno (Letöltés: 2012. 07. 01.)
- História- tudósnaptár, Rapcsák András*, <http://www.kfki.hu/physics/historia/historia/egyen.php?namenev=rapcsak&nev5=Rapcs%E1k+Andr%E1s> (Letöltés: 2012. 09. 18.)
- Hofi Géza*, http://hu.wikipedia.org/wiki/Hofi_G%C3%A9za (Letöltés: 2012. 09. 18.)
- HOLLÓSI Zsolt: *A szegedi grafika fejedelemisszonya, Beszélgetés Kopasz Mártával*, Tiszatáj, 1997. augusztus, <http://www.hollosizsolt.hu/index.php?waction=ext4> (Letöltés: 2012. 07. 24.)

HOLLÓSI Zsolt: *Reflektorfényben a Churchill-dinasztia*, Délmagyarország napilap - 2011.12.17., http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/reflektorfenyben_a_churchill-dinasztia/2255007/ (Letöltés: 2012. 09. 03.)

Hungarológiai Alapkönyvtár, <http://mek.oszk.hu/hungalap> (Letöltés: 2010. 07. 20.)

Hungarika Névkataszter, <http://w3.oszk.hu/hunhtm/hnevk.htm> (Letöltés: 2010. 07. 20.)

Jandó Jenő, *Biográfia*, Budapest Music Center, <http://info.bmc.hu/index.php?node=artists&table=ZENESZ&id=671> (Letöltés: 2012. 07. 20.)

Kádár Lajos, *Magyar Életrajzi Lexikon*, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC07165/07204.htm> (Letöltés: 2012. 02. 15.)

Katona Kiss Ferenc, http://www.kieselbach.hu/muvesz/katona-kiss-ferenc_9778 (Letöltés: 2012. 09. 12.)

KENDE Tamás: *A Duna egy európai hírű fotográfus szemével/ Szöllősy Kálmán*, http://www.danubius-fluvius.eu/fenykepek/szollosy_hu.html (Letöltés: 2012. 09. 08.)

Kelemen Andor, <http://lexikon.katolikus.hu/K/Kelemen.html> (Letöltés: 2012. 09. 12.)

Képzőművészeti tár, *Vajdasági Magyar Digitális Adattár*, <http://adattar.vmmi.org/index.php?ShowObject=alkoto&id=3> (Letöltés: 2012. 09. 12.)

Keszthelyi Életrajzi Lexikon, *Vári Andor*, <http://www.fgyvk.hu/eletrajzilexikon/index.php?dir=V> (Letöltés: 2012. 02. 15.)

Kiss Dénes, *Magyarságtudományi Füzetek*, http://www.mvsz.hu/mtf/mtf_06zb.html (Letöltés: 2012. 09. 12.)

KLEIN Ervin: *Bemutakozás, Brassói Lapok*, <http://www.brasso.ro/civil.php?perpage=1&h=3&categ=art> (Letöltés: 2012. 01. 20.)

Kocsár Miklós, *Editio Musica Budapest*, http://www.emb.hu/hu/composers/kocsar_miklos (Letöltés: 2012. 09. 12.)

Kocsis András, http://artportal.hu/lexikon/muveszek/kocsis_andras (Letöltés: 2012. 09. 20.)

Ifj. KOFFÁN Károly: *Száz esztendeje született Koffán Károly*, <http://www.muveszvilag.hu/kepzoomuveszet/hirek/13537> (Letöltés: 2012. 09. 12.)

Kollmann (Kertes) Jenő, http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Bonyhad/pages/bonyhadi_arckeppek/006_5_kepzoomuveszek.htm (Letöltés: 2012. 06. 24.)

KOMJÁTHY Miklósné: *A retrospektív nemzeti bibliográfia történetéhez, Az 1921–1944 és az 1945–1960. évek könyvészete*, OSZK Évkönyv, <http://epa.oszk.hu/01400/01464/00015/pdf/247-275.pdf> (Letöltés: 2012. 09. 24.)

KÓSA László: *A hungarológia rövid története*, In. *A hungarológia fogalma*, Vál. GIAY Béla, Szerk. B. NÁDOR Orsolya, Nemzetközi Hungarológiai Központ (Hungarológiai Ismerettár 5.), 1990., <http://mek.oszk.hu/02000/02055/02055.htm#bm10> (Letöltés: 2012. 11. 24.)

KOVÁCS István: *Lippóczy Norbert szülőházánál*, Új Ember, 2012. 06. 24., http://ujember.hu/index.php?option=com_k2&view=item&id=19521:lipp%C3%B3czy-norbert-sz%C3%BC1%C5%91h%C3%A1z%C3%A1n%C3%A1l (Letöltés: 2012. 09. 7.)

Kőbányai Képző- és Iparművészek Egyesülete, <http://kobanyaimuveszek.hu/kohegyi/kohegyi.html> (Letöltés: 2012. 01. 20.)

Külföldi hungarika könyvtári gyűjtemények, <http://www.oszk.hu/hungarik/index.html> (Letöltés: 2012. 01. 20.)

- Krónika, Művészet, Szerk. LYKA Károly, 13. évf, 1914/2. sz., 128–144,*
<http://www.mke.hu/lyka/13/128-144-kronika.htm> (Letöltés: 2012. 09. 01.)
- Ludas Matyi karikaturistái,*
http://ludasmatyikarikaturistai.blog.hu/2010/04/21/pusztai_pal (Letöltés: 2012. 09. 015.)
- Magyar festők és grafikusok életrajzi lexikona I-II. Műgyűjtők és kereskedők kézikönyve,*
<http://www.festmenyek.hu/fest/eletrajz.php?id=3237> (Letöltés: 2012. 09. 01.)
- Magyar katolikus lexikon,* lexikon.katolikus.hu (Letöltés: 2012. 09. 01.)
- (A) Magyar Képzőművészeti Egyetem hallgatói 1871-től a mai napig,*
http://www.mke.hu/about/hallgatoi_adatbazis.php/s (Letöltés: 2012. 09. 02.)
- Miklós János,* <http://miklosjanos.webs.com/cvmagyar.htm> (Letöltés: 2012. 11. 28.)
- Mikroszkóp Színpad,* <http://www.mikroszkopszinpad.hu/tartalom.php?id=1498> (Letöltés: 2012. 11. 28.)
- Nagy Lajos fotói november 30-ig láthatók a Sajtóházban,* 2011. november 26.,
<http://www.muosz.hu/cikk.php?page=mozaik&id=3319&fo=2&iid=0> (Letöltés: 2012. 09. 02.)
- Nagy László Lázár,* http://www.ndr.hu/keljfellaci/muv_nll.html (Letöltés: 2012. 01. 20.)
- Nemeskéri Kiss Tibor,* http://bfl.archivportal.hu/id-688-farkasreti_temeto_2003_ban_adattar_4.html (Letöltés: 2012. 09. 02.)
- NINKOVNÉ K. Olga Mária: Tóth Margit és gyűjteménye, a 30 éves „Tóth József alapítvány”,* <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/72/kovacev.html> (Letöltés: 2012. 09. 21.)
- NYÍRI Kristóf: Képjelentés és mobil kommunikáció,* In. *Kommunikáció és demokrácia. Mobil információs társadalom – A 21. századi kommunikáció új útjai (recenzió),* Magyar Tudomány, 2002/10., www.epa.oszk.hu/00700/00775/00047/1399-1402.html (Letöltés: 2011. jún. 1.)
- Open Society Archives, Kopp Károly,* <http://osaarchivum.org/db/fa/300-40-6-1.htm> (Letöltés: 2012. nov. 1.)
- ORBÁN Anna: Egy polgárvárosi ex libris-művész a 20. század közepén,*
btkhok.elte.hu/...%20Egy%20polgárvárosi%20ex%20libris.../Orbán%20Anna.Irod.tud.pdf (Letöltés: 2011. jún. 1.)
- OROSZ Andrea: Az ex libris története,* In. *A magyar irodalom filológiája,* Szerk. HEGYI Ádám, Kempelen Farkas Digitális Tankönyvtár, 2005.,
<http://hu.scribd.com/doc/84376164/a-magyar-irodalom-filologiaja> (Letöltés: 2012. 11. 12.)
- Országos Grafikai Biennálé,*
http://hu.wikipedia.org/wiki/Orsz%C3%A1gos_Grafikai_Bienn%C3%A1le (Letöltés: 2011. jún. 1.)
- Őrség, Nyugat-Magyarország, Burgenland,* <http://www.magtudin.org/Orseg.htm> (Letöltés: 2012. 09. 02.)
- Pécsi fogászok 1909–1945.,* http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/orvoslas-ekf/fogaszat/pecs_fogaszok.html (Letöltés: 2012. 09. 02.)
- PEJIN Attila: A zentai hírlapok történeti bibliográfiája (1875–1962),* Thurzó Lajos Közművelődési központ, Zenta, 2004., <http://mek.niif.hu/01800/01856/01856.htm> (Letöltés: 2012. 09. 02.)
- Prielle Kornélia, Színészkönyvtár,* <http://www.szineszkonyvtar.hu/contents/p-z/priellelet.htm> (Letöltés: 2012. 09. 02.)
- ROSTA Erzsébet: Szász Endre születésnapjára,* <http://www.erzsebetrosta.hu/Egyeb-erdekes-irasok/szasz-endre-szueletesnapjara.html> (Letöltés: 2012. 09. 22.)

- Rozsnyay Kálmán, Magyar életrajzi lexikon*,
<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC12527/13205.htm> (Letöltés: 2012. 07. 24.)
- SÁNDOR Zsuzsa: *A vizuális kommunikáció vizuális nyelvi készlete és ennek struktúrája*,
 Zempléni Múzsza,
http://vizualisanthropologia.lap.hu/tudastar_epublikaciok/15447141?15479689#doboz
 (Letöltés: 2011. jún. 1.)
- Sass Ervin (1929–) *haikui, Bach muzsikál odafent*, Bárka, XVIII. évf. 2010/2. szám, 63.,
<http://tereless.hu/haiku/sass.html> (Letöltés: 2012. 01. 20.)
- Staihl Andor *szabadalmi bíró kinevezése*, Magyar Országos Levéltár, 1919. 01. 11.,
<http://www.arcanum.hu/mol/lpext.dll/MT/960/966?fn=document-frame.htm&f=templates&2.0> (Letöltés: 2012. 09. 05.)
- Staihl Andor, *Magyar Szabadalmi Hivatal*, <http://tortenet.sztih.gov.hu/get54f6.html>
 (Letöltés: 2012. 09. 05.)
- Supala Kolos, In. *Magyar színházművészeti lexikon*, Főszerk. SZÉKELY György,
 Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994., <http://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz23/340.html>
 (Letöltés: 2012. 09. 20.)
- Supka Magdolna, http://artportal.hu/lexikon/muvtorteneszek/supka_magdolna (Letöltés:
 2012. 09. 05.)
- SZÁLLÁSI Árpád, Dr.: *Magyar orvosi ex librisek*, 545.,
http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-05/pdf_Szallasi/vegyes_215.pdf (Letöltés:
 2012. 12. 10.)
- Szegedi arcképcsarnok, Kopasz Márta, http://www.sk-seged.hu/statikus_html/arckep/kopasz/kopasz_marta.html (Letöltés: 2012. 01. 20.)
- Szegedi arcképcsarnok, Tóth Rózsa, http://www.sk-seged.hu/statikus_html/arckep/toth_rozsa/toth_rozsa.html (Letöltés: 2012. 01. 20.)
- Szentes Helyismereti Kézikönyve,
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Szentes (Letöltés: 2012. 01. 20.)
- Szoboszló az én képeskönyvem, Szoboszlai Mata János,
www.szoboszlokepesskonyve.hu/.../mata_janos.php (Letöltés: 2012. 01. 20.)
- SZPUNAR, Andrej: *Lippóczy Norbert, Tarnow város díszpolgára*, Heted-hét
 Magyarország, Gömörország, 90-91.,
www.gomorország.sk/docs/issues/pdf/gomor0802.pdf (Letöltés: 2012. 11. 20.)
- TÁBOROSI László: *50 éves a Zentai Községi Sportszövetség 1956–2006*,
<http://www.senta-zentasport.rs/doku/50evesZKSS.pdf> (Letöltés: 2012. 09. 20.)
- TASI Miklós: *Szoboszlai Mata János*, Szókimondó, 11. évf., 2007/12. sz.
http://www.matarka.hu/cikk_list.php?fusz=30283 (Letöltés: 2012. 01. 20.)
- Timár József, <http://www.szineszkonyvtar.hu/contents/p-z/timarelet.htm> (Letöltés: 2012.
 09. 20.)
- Tokaji András, http://artportal.hu/lexikon/muveszek/tokaji_andras (Letöltés: 2012. 09.
 20.)
- TÓTH Hajnalka: *Lippóczy Norbert ex libris gyűjteménye*, In. *Hermann Ottó Múzeum
 évkönyve*, Miskolc, 44. évf, 2005., 681–684.,
http://epa.oszk.hu/02000/02030/00037/pdf/HOM_Evkonyv_44.pdf. (Letöltés: 2012. 09.
 07.)
- UGRÓ Miklós: *Az ügynök feltámadása*,
http://mno.hu/migr_1834/az_ugynok_feltamadasa-166734 (Letöltés: 2012. 09. 07.)

Zenta elbúcsúzott Andruskó Károlytól, 2008. február 28.,
http://www.magyarsozo.com/fex.page:2008-02-28_Zenta_elbucsuzott_Andrusko_Karolytol.mobile (Letöltés: 2012. 01. 30.)

Varga Nándor Lajos, In. Romániai magyar irodalmi lexikon,
<http://lexikon.kriterion.ro/szavak/4942/> és *Képzőművészet Magyarországon a kezdetektől a XX. század közepéig,* <http://www.hung-art.hu/frames.html?magyar/v/varga/index.html>
(Letöltés: 2012. 09. 07.)

Várkonyi Károly grafikusművész emlékkiállítás,
<http://www.hajduboszormeny.hu/component/content/article/5-valtakozo-hirek/1550-varkonyi-karoly-grafikusmvesz-emlekkiallitasa.html> (Letöltés: 2012. 02. 28.)

Városi szakmai kitüntető díjak, Tiszaföldvárról Tiszaföldváriaknak,
<http://tifoinfo.b13.hu/index.php?f=7&s=1&blogid=1178&page=5> (Letöltés: 2012. 09. 07.)

Wiltner Sándor-díj, <http://www.bugatpal.hu/korhazunkrol/dijaink.html> (Letöltés: 2012. 02. 28.)

Zentai Dudás Gyula Múzeum- és Levélbarátok Köre,
<http://www.zetna.org/zek/hirek/9/dudas.html> (Letöltés: 2012. 09. 02.)

ZILAHÍ Dezső, In. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái,*
<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/z/z31195.htm> (Letöltés: 2012. 09. 02.)

ZILAHÍ Simon: *Budapesti Hírlap (1881–1896),*
http://sajtomuzeum.oszk.hu/forrasok/hirlapjaink/pdf/1_02_budapesti_hirlap.pdf (Letöltés: 2012. 09. 02.)

ZSUPONYÓ UJVÁRY Mária: *Egy gömöri a mohácsi szőlőhegyen,* Gömörország, IX. évf. 2008. 4. sz., http://www.gomorország.sk/?detail=g200804_15.xhtml (Letöltés: 2012. 02. 10.)

ZSUPONYÓ UJVÁRY Mária: *Újabb exlibris-adományok a putnoki Holló László Galériának,* Hetedhétatár, 2011. január 19., <http://hetedhethatar.hu/hethatar/?p=8814>
(Letöltés: 2012. 02. 10.)

MAGYAR GYŰJTEMÉNYEK (válogatás):

Balatoni Múzeum, http://www.balatonimuzeum.hu/index.php?option=com_content&view
(Letöltés: 2011. jún. 23.)

Buday György-emlékkiállítás (2007), <http://www.pim.hu/object.79e41c31-b8d5-4584-9b57-2cb1be4121ff.ivy> (Letöltés: 2012. 01. 22.)

Havasi Tamás, <http://sodadesign.cs.hu/WebGaleria/artists/havasitamasi/index.html>
(Letöltés: 2012. 01. 22.)

Jókai Mór Városi Könyvtár, <http://jmvk.compunet.hu/> (Letöltés: 2011. jún. 25.)

Jósa András Múzeum Szakkönyvtára,
<http://jam.nyirbone.hu/konyvtar/konyvtar/exlibris/exlibris.html> (Letöltés: 2012. 01. 22.)

Kosztai József Múzeum, <http://www.muzeum.gportal.hu/gindex.php?pg=34513840>
(Letöltés: 2011. jún. 23.)

Madách Imre Városi Könyvtár Helytörténeti Gyűjtemény, www.vkbalassa.hu (Letöltés: 2011. jún. 23.)

Magyar Elektrotechnikai Múzeum, <http://www.emuzeum.hu/hu/gyujtemenyeink>
(Letöltés: 2012. 01. 22.)

Miskolci Városi Könyvtár és Információs Központ, <http://www.mclib.hu/> (Letöltés: 2011. jún. 23.)

Miskolci Hermann Ottó Múzeum, Numizmatikai Gyűjtemény, www.hermuz.hu (Letöltés: 2011. jún. 23.)

Országos Széchényi Könyvtár, Ex librisek,
http://www.oszk.hu/plakatok_kisnyomtatvanyok (Letöltés: 2012. 01. 22.)

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, Klimó Könyvtár,
<http://kulongyujtemenyek.lib.pte.hu/kk-klimokonyvtar> (Letöltés: 2012. 01. 27.)

Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, <http://www.sk-szeged.hu/> (Letöltés: 2011. jún. 25.)

Vén Zoltán, <http://www.ven.hu/> (Letöltés: 2012. 01. 23.)

Zempléni Múzeum, http://www.museum.hu/museum/index_hu.php?ID=273 (Letöltés: 2011. jún. 23.)

A magyar és külföldi gyűjtemények, egyesületek (és folyóirataik) internetes elérhetőségéről készült részletes táblázatot lásd a 1–3. sz. mellékletekben!

KÜLFÖLDI HONLAPOK (CIKKEK, GYŰJTEMÉNYEK, EGYESÜLETEK):

VII. European Ex-libris Congress, Vienna, Austria, 7–10 July, 1960,
<http://www.fisae.org/c1960.html> (Letöltés: 2012. 09. 29.)

XII. triennálé Chrudim 2006–2008.,
http://www.grapheion.cz/pages/exlibris/doma/documents/xiitriennale_katalog_90dpi.pdf
(Letöltés: 2011. 06. 20.)

A bit of history, 75 years of VGBIL, <http://archive.libfl.ru/eng/75/rudomino.html>
(Letöltés: 2010. 07. 11.)

Academia Portuguesa de Ex-Libris,
http://pt.wikipedia.org/wiki/Academia_Portuguesa_de_Ex-L%C3%ADbris (Letöltés: 2012. 11. 28.)

Alpenvereinsbücherei, Kunst- und Sachgutsammlung,
<http://www.alpenarchiv.at/1/webmill.php?fx=g&id=95856> (Letöltés: 2012. 01. 28.)

American Hungarian Museum/Magyar Folklór Múzeum, Nicholas Gabriel Lippóczy/Dr. Lippóczy Miklós, <http://magyarmuzeum.org/dr-lippoczy-miklos/> (Letöltés: 2012. 09. 07.)

Argentín Nemzeti Könyvtár (Buenos Aires),
http://en.wikipedia.org/wiki/National_Library_of_the_Argentine_Republic és
<http://www.bn.gov.ar/> (Letöltés: 2012. 02. 22.)

Army Medical Library, Annual report,
<http://www.nlm.nih.gov/hmd/manuscripts/nlmarchives/annualreport/1951.pdf> (Letöltés: 2012. 02. 20.)

Ärzte-Exlibris 1900–1930 (Az orvosi ex librisek 1900–1930), Pirckheimer Társaság, Drezda, 1981, <http://www.kulturpixel.de/artikel/147> (Letöltés: 2011. 10. 21.)

Association Française pour la Connaissance de l'Ex-libris, <http://www.afcel.com/17-Activites> (Letöltés: 2011. jún. 15.)

Auckland Ex Libris-Society, <http://www.bonsaiville.co.nz/bookplatepage.html> (Letöltés: 2011. jún. 15.)

Auction 66 - The Bookplate Society,
www.bookplatesociety.org/documents/Auction66.doc (Letöltés: 2012. 10. 25.)

Autorenverzeichnis, exlibris-deg.de/downloads/autorenverzeichnis.doc (Letöltés: 2012. szept. 25.)

Baltimore Museum of Art (USA); Prints, Drawing and Photographs,
<http://www.artbma.org/collection/overview/prints.html> (Letöltés: 2012. 02. 20.)

BERND-INGO, Friedrich: *Die Exlibrissammlung Dr. Axel Leier im Stadtmuseum Cottbus*,
<http://www.kulturpixel.de/artikel/147> (Letöltés: 2012. 01. 28.)

Biblioteca Nacional do Brasil, <http://www.bn.br/portal/Rio de Janeiro> (Letöltés: 2012. 02. 22.)

Biblioteca Nacional de México, <http://bnm.unam.mx/> (Letöltés: 2012. 02. 24.)

Biblioteca Nacional de España, Collections, Ephemera and ex libris,
<http://www.bne.es/en/Colecciones/EphemeraExLibris/index.html> (Letöltés: 2012. 02. 03.)

Biblioteca Națională a României, <http://www.bibnat.ro/Dezvoltarea-colectiilor-s76-ro.htm> (Letöltés: 2012. 02. 17.)

Biblioteka Naukowa PAU i PAN, Kraków, <http://biblioteka.pau.krakow.pl/> (Letöltés: 2012. 02. 10.)

Biblioteka Narodowa, bn.org.pl (Letöltés: 2012. 02. 10.)

Bibliothèque nationale de France,
http://www.bnf.fr/en/collections_and_services/estamp_eng/s.prints.html (Letöltés: 2012. 01. 25.)

Bibliothèque Municipale de Colmar, Cabinet des estampes,
<http://bibliotheque.colmar.fr/Patrimoine/estampes> (Letöltés: 2012. 11. 25.)

Biblioteca Nacional de Portugal, <http://www.bnportugal.pt> (Letöltés: 2012. 02. 19.)

BIEL, <http://biennalelorraine.blogspot.hu/> (Letöltés: 2012. 02. 19.)

Biography of Andrusko Karoly, <http://www.andrusko-senta.com/> (Letöltés: 2011. 08. 05.)

Book-ownership, <http://www.nls.uk/collections/rare-books/collections/book-ownership> (Letöltés: 2012. 02. 03.)

Bookplate, encyclopedia2.thefreedictionary.com/Exlibris (Letöltés: 2012. 09. 20.)

Cambridge University Library, <http://www.lib.cam.ac.uk/history/4.html> (Letöltés: 2012. 02. 20.)

Civica Raccolta Stampe Achille Bertarelli, <http://www.bertarelli.org/ita/index.asp> (Letöltés: 2012. 02. 06.)

Collezione Mirabella, www.exlibrismuseum.it/web/museum/index.php?cat=5 (Letöltés: 2012. 10. 20.)

Competition: 1st International Biennial Competition for Exlibris Sofia 2003.,
http://www.artifexlibris.com/blocknotesengarchive2002_11_18.htm (Letöltés: 2012. 02. 01.)

Cottbus Stadtmuseum, <http://exlibris-deg.de/archive/el-in-oeffentl-sammlunge/.php> (Letöltés: 2012. 01. 30.)

Cyril and Methodius National Library, Maps and Graphics Collection,
<http://www.nationallibrary.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0274&n=&vis> (Letöltés: 2012. 02. 18.)

Das Fachportal für die Geschichtswissenschaften der Schweiz,
<http://www.infoclio.ch/de/node/7530> (Letöltés: 2012. 02. 14.)

Database Artisti, <http://www.abacus-arte.com/database/artista/96876-GROSSO-Amleto-Del-vedi-DEL-GROSSO-Amleto> (Letöltés: 2012. 08. 28.)

Det Kongelige Bibliotek (Dán Királyi Könyvtár), <http://www.kb.dk> (Letöltés: 2012. 02. 18.)

Deutsche Nationalbibliothek, Deutsches Buch- und Schriftmuseum,

http://www.dnb.de/eng/sammlungen/dbsm/mus_bestaende/bestaende/papierhist_sammlungen.htm (Letöltés: 2012. 01. 27.)

Die Deutsche Exlibris-Gesellschaft (DEG), <http://exlibris-deg.de/archive/el-in-oeffentl-sammlungen/> (Letöltés: 2012. 01. 26.)

Die Österreichische Exlibris Gesellschaft (ÖEG), <http://www.exlibris-austria.com/1024/deutsch.htm> (Letöltés: 2012. 02. 20.)

Donația Duinea, <http://www.bibnat.ro/colectia-exlibris-s109-expo2-ro.htm> (Letöltés: 2012. 02. 17.)

DURANCI, Bela: *Tóth József Alapítvány*, In. *Délvidéki Képzőművészeti Társaság*, <http://dkt.vmmi.org/index.php?cont=gyujt6> (Letöltés: 2012. 02. 17.)

Eesti Rahvusraamatukogu National Library of Estonia, <http://www.nlib.ee/en> (Letöltés: 2012. 02. 18.)

El exlibris en España, <http://www.exlibris.com/index.php/el-exlibris/el-exlibris-hispano> (Letöltés: 2011. 08. 05.)

El primer ex-libris, <http://devocioteca.blogspot.com/2011/03/el-primer-ex-libris-i-el-prior-de-santa.html> (Letöltés: 2011. 08. 05.)

Elu Tartu linnaga, Kultuur ja Elu, http://kultuur.elu.ee/ke484_kaljuleib.htm (Letöltés: 2012. 02. 18.)

Exlibrisai, <http://menas.lnb.lt/ekslibrisai.htm> (Letöltés: 2012. 02. 18.)

Ex Libris de Peste Gino Sabattini, <http://www.ebay.co.uk/itm/DEATH-dead-NAKED-WOMAN-Bookplate-GINO-SABATTINI-/300578716763> (Letöltés: 2012. 10. 22.)

Exlibrismed, <http://www.exlibrismed.it/notiziemedset10.html> (Letöltés: 2012. 01. 30.)

Exlibris-sammlungen in Bibliotheken und Museen, <http://www.exlibris-austria.com/1024/deutsch.htm> (Letöltés: 2012. 01. 30.)

Ex Libris Museum, <http://www.lombardiabeniculturali.it/archivi/soggetti-conservatori/MIAA00070A/> (Letöltés: 2012. 01. 30.)

Exlibriswereld, <http://www.exlibriswereld.nl/dutch/> (Letöltés: 2011. jún. 15.)

Ex libris-collectie Jansen-Ebing, <http://www.meermann.nl/index/-/p-183>. (Letöltés: 2011. 10. 21.)

Extended Definition: bookplate, History, Early examples, <http://www.websters-online-dictionary.org/definitions/bookplate> (Letöltés: 2012. 01. 30.)

Fedora Molibozsenko grafikusművész, http://exlibris-molibojenko.ru/fdm/bibliograf_f.htm (Letöltés: 2011. jún. 5.)

FISAE, <http://www.fisae.org/statutes.html> (Letöltés: 2011. jún. 15.)

FISAE Member-Societies, <http://www.fisae.org/membersoc.html> (Letöltés: 2011. jún. 15.)

Frederikshavn Kunstmuseum, http://www.frederikshavnkunstmuseum.dk/index.php/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=4&Itemid=7 (Letöltés: 2012. 01. 25.)

Frederikshavn Kunstmuseum og exlibrissamling, The digital exlibris museum, <http://art-exlibris.net/person/1925> (Letöltés: 2012. 09. 25.)

Fremkaldt – Sylvestersens 50'er billeder, Museum Østjylland, Randers, <https://www.randers.dk/FrontEnd.aspx?id=53109> (Letöltés: 2012. 09. 29.)

Galerie umění Karlovy Vary, <http://www.galeriekvary.cz> (Letöltés: 2012. 02. 15.)

GELLI, Jacopo: *3500 ex libris italiani*, Libraio della Real Casa, Milano, 1908., http://bibalex.archive.org/stream/3500ietremilacin00gell/3500ietremilacin00gell_djvu.txt (Letöltés: 2012. 08. 26.)

Genealogy, <http://www.geni.com/people/Kersti-Veronika-Merzin-Uibo-Kuiv/6000000012932562663> (Letöltés: 2012. 09. 26.)

Germanisches Nationalmuseum, <http://www.gnm.de> (Letöltés: 2012. 01. 28.)

Gesamtarchiv, http://www.exlibris-deg.de/downloads/deg-gesamtarchiv_20100514.xls (Letöltés: 2010. 06. 10., 2012. 10. 01.)

Giuseppe Cesare De Michelis, http://it.wikipedia.org/wiki/Cesare_Giuseppe_De_Michelis (Letöltés: 2012. 09. 26.)

Gutenberg Museum, <http://www.gutenberg.de/> (Letöltés: 2012. 01. 27.)

Hamburger Kunsthalle, http://www.hamburger-kunsthalle.de/seiten/kupferst_verein.htm (Letöltés: 2012. 01. 27.)

Heimatismuseum Bartlhaus, http://www.bartlhaus.at/exlibris-kabinett/exlibris_ausstellungsarchiv.html (Letöltés: 2012. 01. 26.)

Heinrich-Heine-Institut, <http://www.duesseldorf.de/heineinstitut> (Letöltés: 2012. 01. 27.)

Herzog August Bibliothek, Exlibris-Sammlung, <http://www.hab.de/bibliothek/sammlungen/bestaende/mss/exlibris.htm> (Letöltés: 2012. 02. 03.)

Hubert Wilm Hubert, 1887 Kaufbeuren – 1953, http://www.antikbayreuth.de/kuenstlerverzeichnis/Kunstler_T-Z/Hubert_Wilm_Hubert_1887_Kaufbe/hubert_wilm_hubert_1887_kaufbe.html (Letöltés: 2012. 07. 27.)

Hungarian Folklore Museum, Magyar Folklór Múzeum, <http://hungaria.org/projects.php?projectid=4&menuid=250>. (Letöltés: 2012. 02. 19.)

Internationaal Exlibriscentrum, Een levende verzameling boekmerken, <http://www.sint-niklaas.be/vrije-tijd/cultuur/musea/internationaal-exlibriscentrum> (Letöltés: 2011. máj. 20.)

International Ex-Libris Congress dedicated to the millennium of the Russian city of Yaroslavl, <http://www.fisae.org/yaroslavl.htm> (Letöltés: 2011. jún. 10.)

International meetings, congress by congress – with a text by Klaus Roedel of his personal impression of the last twelve congresses, <http://www.fisae.org/congressbycong.html> htm (Letöltés: 2013. jan. 10.)

IMOGA Istanbul Museum of Graphic Arts, <http://www.imoga.org/pPages/pImoga.aspx?psID=0004&lang=ENG§ion=8> (Letöltés: 2011. 10. 25.)

Jäsenlehti, <http://www.exl.fi/> (Letöltés: 2011. jún. 15.)

John Rylands University Library, <http://www.library.manchester.ac.uk/> (Letöltés: 2012. 02. 05.)

Josip Bratulić: Hrvatski ex libris (2007), http://www.exlibris.hr/bratulic_exlibris.htm (Letöltés: 2012. 02. 15.)

JUNOD, Benoît: *FISAE: its history and statutes*, <http://www.fisae.org/historystatutes.html> (Letöltés: 2013. 02. 20.)

Kansallis kirjasto (The National Library of Finland), <http://www.nationallibrary.fi/services/kokoelmat/mauricedecoppetnkokoelma.html> (Letöltés: 2012. 02. 17.)

Karl Blossfeld, Exlibris für Hanns Heeren, <http://www.en.zvab.com/advancedSearch.do?title=Exlibris+fuer+Hanns+Heeren&author=KARL+BLOSSFELD>. (Letöltés: 2012. 09. 26.)

Kempten Stadtarchiv, <http://www.kempten.de/de/stadtarchiv-1.php> (Letöltés: 2012. 01. 27.)

Képzőművészek – Artists, <http://www.magyarmuzeum.org/> (Letöltés: 2012. 02. 19.)

Kinder House, <http://www.kinder.org.nz/> (Letöltés: 2011. 06. 20.)

Klingspor-Museum, <http://www.klingspor-museum.de/Sammlungen/Kleingraphik.html> (Letöltés: 2012. 02. 01.)

Knyizsnije pamjatnyiki Karelii, Koroljuk, V. D., http://library.karelia.ru/cgi-bin/monuments/exlibris_view.cgi?id=1152&folder=269 (Letöltés: 2012. 09. 25.)

KOCÁK, Peter: *Ex libris, Stručné dejiny Ex libris*, <http://www.pulib.sk/elpub2/FHPV/Kocak2/index.html> (Letöltés: 2012. 11. 10.)

Koninklijke Bibliotheek, KB, <http://www.kb.nl/index-en.html>, és <http://www.kb.nl/hkc/collectieplan/collectieplan.pdf>. (Letöltés: 2012. 01. 25.)

Koninklijke Bibliotheek België, <http://www.kbr.be/bb/nl/Bbstr1.htm> (Letöltés: 2012. 02. 12.)

KRATTIGER, Hans: *Alfred Soder – ein Spätromantiker (1880–1957)*, <http://www.riehener-jahrbuch.ch/de/archiv/1990er/1992/zrieche/alfred-soder--ein-spaetromantiker.html> (Letöltés: 2012. 02. 10.)

Kreis- und Autobibliothek, Kronach, http://www.landkreis-kronach.de/bildung_gesellschaft/kreis_u_autobuecherei/ (Letöltés: 2012. 02. 10.)

Kulturhistorisches Museum, <http://www.khm-magdeburg.de/> (Letöltés: 2012. 01. 27.)

Kulturno-informacionen centr na Republika Bulgaria v Szkopie, http://www.kicbg.com/index.php?option=com_content&task=view&id=101&Itemid=2 (Letöltés: 2012. 02. 01.)

Kunstmuseum Basel, <http://www.kunstmuseumbasel.ch/de/sammlung/> (Letöltés: 2012. 02. 14.)

La collection d'ex-libris de la Bibliothèque municipale de Nancy, <http://exlibris-afcel.blogspot.com/2009/01/quid-de-lex-libris-nancy.html> (Letöltés: 2011. 10. 21.)

Landesbibliothek Coburg, <http://www.landesbibliothek-coburg.de/> (Letöltés: 2012. 01. 27.)

Landesbibliothekszenrum, Pfälzische Landesbibliothek, <http://www.lbz-rlp.de/cms/plb/ueber-uns/daten-fakten/index.html> (Letöltés: 2012. 02. 03.)

Lech Kokociński, Muzeum Narodowe w Krakowie, <http://www.muzeum.krakow.pl/Lech-Kokocinski-1944.346.0.html> (Letöltés: 2012. 09. 28.)

Library and Archives Canada, <http://www.collectionscanada.gc.ca/index-e.html> (Letöltés: 2012. 02. 22.)

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (LNB), <http://www.lnb.lt/> (Letöltés: 2012. 02. 18.)

LIPPÓCZY RICH, Susanna: *Nicholas Gabriel Lippóczy 1913–2004, Hungarian Folklore Museum*, <http://hungaria.org/projects.php?projectid=4&menuid=296> (Letöltés: 2012. 09. 03.)

MAININI, Giuseppe: *Echi*, <http://www.liberilibri.it/giuseppe-mainini/17-echi.html> (Letöltés: 2012. 09. 26.)

MAK-Bibliothek und Kunstblättersammlung, http://www.mak.at/sammlung/f_forschung.htm (Letöltés: 2012. 01. 25.)

McGill University Library, <http://www.mcgill.ca/library>, *Philippe Masson Collection*, <http://digital.library.mcgill.ca/bookplates> (Letöltés: 2012. 02. 22.)

Mehtilda Urleb, http://sl.wikipedia.org/wiki/Mehtilda_Urleb (Letöltés: 2013. 02. 22.)

Miejska Biblioteka Publiczna, Gliwice, <http://www.biblioteka.gliwice.pl/> (Letöltés: 2013. 02. 23.)

- Miroslav Houra*, <http://www.exlibrisweb.cz/houra.htm> (Letöltés: 2012. 09. 28.)
- Miscellanea ex libris*, www.tonipecoraro.it/Miscellanea_ex_libris.pdf (Letöltés: 2012. 08. 26.)
- Mönchengladbach Stadtbibliothek, Sammlungen, Exlibris*, <http://www.moenchengladbach.de/index.php?id=exlibris> (Letöltés: 2012. 02. 10.)
- Museo Civico di Brunico*, <http://www.stadtmuseum-bruneck.it/sihtmd/werk/format.htm> (Letöltés: 2012. 02. 06.)
- Museo Comunale d' Arte Moderna dell' Informazione*, http://www.musinf-senigallia.it/modello_sezione4.asp?refld1=5 (Letöltés: 2012. 02. 06.)
- Museo Ex-libris Mediterraneo*, <http://www.fisae.org/museomed.html> (Letöltés: 2012. 01. 28.)
- Museo Ex Libris Mediterraneo di Ortona, Ex Libris nel web, Musei*, <http://www.exlibrismed.it/webmusei.html> (Letöltés: 2012. 02. 06.)
- Museum Complex of the Pushkin Museum of Fine Arts, Collections Prints and drawings*, <http://www.arts-museum.ru/collections/graphics/index.php> (Letöltés: 2010. 07. 12.)
- Museum Schloss Burgk*, <http://www.schloss-burgk.de/> (Letöltés: 2012. 01. 27.)
- Muzej MSzK (Музей МСК, Музей Экслибриса Международного Союза Книголюбов)*, <http://www.knigoluby.ru/default.aspx?textpage=163> (Letöltés: 2010. 07. 14.)
- Muzeul Florean*, http://muzeulfloean.mm.ro/floean_museum/index.php (Letöltés: 2012. 02. 17.)
- Muzeum Zamkowe w Malborku*, <http://www.zamek.malbork.pl/index.php?p=muzeum&a=zbiory&aid=16> (Letöltés: 2012. 02. 01.)
- Münchner Stadtbibliothek*, www.muenchner-stadtbibliothek.de (Letöltés: 2012. 01. 27.)
- Nacionalna i Sveučilišna knjižnica u Zagrebu*, <http://www.nsk.hr/home.aspx?id=24> (Letöltés: 2012. 02. 15.)
- National Library of Australia*, <http://www.nla.gov.au/> (Letöltés: 2012. 02. 24.)
- National Library of Scotland*, <http://www.nls.uk/> (Letöltés: 2012. 02. 05.)
- National Library of Sweden, Collections, Pictures, Ex libris*, <http://www.kb.se/english/collections/pictures/ex-libris/> (Letöltés: 2012. 02. 18.)
- Národní knihovna České republiky*, http://www.nkp.cz/_en/index.php3 (Letöltés: 2012. 02. 15.)
- Nederlandse Exlibris uit drie eeuwen, Gravenhage, 1986, 6.*, <http://www.meermann.nl/index/-/p-gebouw-en-tuinen59>. (Letöltés: 2011. 10. 21.)
- NĚMEC, Zdeněk: *Miroslav Houra – 70*, Knižní značka, 2003/2. sz., <http://www.exlibrisweb.cz/kz/kz20032-2.htm> (Letöltés: 2012. 02. 17.)
- New York Public Library*, <http://www.nypl.org/help/about-nypl/collections> (Letöltés: 2011. jún. 5.)
- Nippon Exlibris Association Newsletter*, http://pws.prserve.net/jpinet.Exlibris/jpinet.exlibys/nea_newsletter.htm (Letöltés: 2011. jún. 15.)
- Novoszyti iszkusstvo (Новосици укиссциво)*, <http://www.artinfo.ru/RU/news> (Letöltés: 2011. jún. 5.)
- Original art*, <http://www.nlib.ee/original-art/> (Letöltés: 2012. 02. 18.)
- Other bookplate societies*, <http://www.fisae.org/non-member.html> (Letöltés: 2011. jún. 20.)
- Oulun yliopiston kirjasto*, <http://www.kirjasto.oulu.fi/> (Letöltés: 2012. 02. 17.)

Österreichische Nationalbibliothek, Wien, http://www.onb.ac.at/sammlungen/bildarchiv/bildarchiv_bestaende.htm, és http://www.onb.ac.at/sammlungen/bildarchiv/bildarchiv_allgemeines.htm. (Letöltés: 2012. 01. 25.)

Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej im. Gdańskiej Macierzy Szkolnej w Gdańsku, <http://www.pbw.gda.pl/misja.html> (Letöltés: 2012. 01. 28.)

PINCOTT, Anthony: Compiling a Union Catalogue of British Bookplates - my progress to date, <http://www.fisae.org/pincott.html> (Letöltés: 2012. 01. 22.)

Pratt Institute Libraries, <http://library.pratt.edu/about/contact/> (Letöltés: 2012. 02. 20.)

Prints catalogue, http://prints.kbr.be/estampes/Browse_KW_EN.aspx (Letöltés: 2012. 02. 13.)

Prints and Drawings, National Library of Ireland, <http://www.nli.ie/en/prints-and-drawings-introduction.aspx> (Letöltés: 2012. 02. 03.)

PUZDROWSKI, Edmund, <http://www.old.wbpg.org.pl/slowniklista.php?pisarz=24> (Letöltés: 2012. 09. 30.)

Quid de l'ex-libris à Nancy? L'A.F.C.E.L., <http://exlibrisafcel.blogspot.com/2009/01/quid-de-lex-libris-nancy.html>, *Bulletin*, <http://cths.fr/an/liaison.php> (Letöltés: 2012. 01. 22.)

Rapport annuel sommaire 2010 de la Bibliothèque Nationale de Luxembourg, 2010, http://www.bnl.public.lu/fr/publications/rapports-annuels/rapport-annuel-2010/Rapport_annuel_BnL_2010.pdf. (Letöltés: 2012. 02. 12.)

Rosszijszkaja asszociacija ekszlibrisza MSzK (Российская ассоциация экслибриса МСК), <http://www.knigoluby.ru/default.aspx?textpage=144> (Letöltés: 2011. jún. 10.)

Rosszijszkaja Goszudarsztvennaja Biblioteka, bivsaja Lenina (Российская государственная библиотека, бывшая Ленина), Állami Lenin Könyvtár, <http://englishrussia.com/2010/10/26/the-lenin-state-library/>, www.nlr.ru (Letöltés: 2010. 07. 12.)

RÖDEL, Klaus: Drei polnische Kraftzentren der internationalen Exlibriskunst, http://www.danskexlibrisselskab.dk/index.php/index.php?option=com_content&view=article&id=8:tre-polske-kraftcentre-for-international-exlibriskunst&catid=13:artikler&Itemid=9 (Letöltés: 2012. 12. 12.)

Sächsisches Staatsarchiv, <http://www.staatsarchiv.sachsen.de/> (Letöltés: 2012. 01. 27.)

Schweizerische Nationalbibliothek, Graphische Sammlung, <http://www.nb.admin.ch/org/organisation/00785/index.html?lang=de> (Letöltés: 2012. 02. 12.)

Shanghai Fu Xian Zhai Ex libris Társaság, <http://www.fuxianzhai.com/default/default.aspx> (Letöltés: 2012. 01. 30.)

Shanghai Fu Xian Zhai Exlibris Society, az AFCEL honlapján, http://exlibrisafcel.blogspot.com/2010_08_01_archive.html (Letöltés: 2012. 01. 30.)

Sint-Niklaas Internationaal Exlibriscentrum, <http://musea.sint-niklaas.be/exlibris> (Letöltés: 2012. 01. 27.)

Slovenská národná knižnica, <http://www.snk.sk/> (Letöltés: 2012. 02. 14.)

Slovenské národné múzeum, <http://www.snm.sk/> (Letöltés: 2012. 02. 14.)

SONNEMANS, John: Gezocht: ex libris (2010), Gastenboek, <http://www.eindhoven-in-beeld.nl/guestbook.asp?intent=add&replyto=71202> (Letöltés: 2012. 01. 30.)

Staatsbibliothek zu Berlin, <http://staatsbibliothek-berlin.de/sammlungen/sammlungsindex/exlibris-sammlung.html> (Letöltés: 2012. 01. 26.)

Staats- und Stadtbibliothek, <http://www.augsburg.de/> (Letöltés: 2012. 01. 27.)

Stadtbibliothek Nürnberg, <http://www.stadtbibliothek.nuernberg.de> (Letöltés: 2012. 02. 01.)

Stadtbibliothek Worms, wichtige Sonderbestände,
http://de.wikipedia.org/wiki/Stadtbibliothek_Worms (Letöltés: 2012. 02. 10.)

Stanisław Mrowiński,
http://www.muzeumkarykatyry.pl/bbbmuzeum/artysci/artysci_xx_windows/mrowinski.html (Letöltés: 2012. 17. 26.)

State Library of New York, <http://www.nysl.nysed.gov> (Letöltés: 2012. 02. 20.)

Dr. Stefan Kotarski - prawie Opatowianin, Gadkowski.pl,
<http://gadkowski.pl/publikacja/dr-stefan-kotarski-prawie-opatowianin> (Letöltés: 2012. 09. 28.)

Suomen Metsästismuseo, <http://www.metsastismuseo.fi/> (Letöltés: 2012. 02. 17.)

TABLEY, Baron de: *A guide to the study of book-plates (ex-libris)*, 1880., In. WASHBURN, Ethel A.: *Ex-libris in a medical library*, 230–231.,
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC233657/pdf/mlab00284-0011.pdf> (Letöltés: 2012. 01. 22.)

Tartu Ülikooli Raamatukogu, <http://www.utlib.ee/index.php?chlang=est%20%96>
(Letöltés: 2012. 02. 18.)

The Biblioteca Nazionale Centrale of Rome, <http://www.bncrm.librari.beniculturali.it/>
(Letöltés: 2012. 02. 06.)

The birth of FISAE, http://www.bookplate.info/Bookplate/introd_4.htm (Letöltés: 2012. 10. 06.)

The Bookplate Society, <http://www.bookplatesociety.org/collections.htm> (Letöltés: 2012. 02. 03.)

The Cleveland Museum of Art, <http://www.clevelandart.org/> (Letöltés: 2012. 02. 20.)

The Collection Bookplates, <http://www.library.ubc.ca/spcoll/murray/bookplates.html>
(Letöltés: 2012. 02. 20.)

The Cyber Journal of Heraldic Bookplates,
http://www.bookplate.info/Bookplate/introd_3.htm (Letöltés: 2012. 02. 12.)

The European Library, <http://search.theeuropeanlibrary.org/portal/en/libraries.html>
(Letöltés: 2012. 02. 12.)

The ex libris cabinet Chrudim, <http://www.chrudim-city.cz/index.asp?ll=en&p=35&s=1017&id=1038> (Letöltés: 2012. 02. 01.)

The most important ex-libris museums by Benoit Junod,
<http://www.aed.org.tr/mainEng.html> (Letöltés: 2011. 10. 21.)

The National Library of Wales, Paintings and Drawings,
<http://www.llgc.org.uk/index.php?id=509> (Letöltés: 2012. 02. 05.)

The National Library of Korea, http://www.nl.go.kr/nlmulti/index.php?lang_mode=e
(Letöltés: 2012. 02. 19.)

The Library of Congress, Prints and Photographs Reading Room,
<http://www.loc.gov/pictures/collection/finepr/>, <http://www.loc.gov/rr/print/> (Letöltés: 2012. 02. 19.)

The List of Exlibristic Associations, http://web.natur.cuni.cz/el/seznam_a.htm (Letöltés: 2011. jún. 15.)

- The Slovak Library - Catalogs and collections of Slovak libraries*,
<http://search.theeuropeanlibrary.org/portal/en/search/%28%22ex+libris%22%29.query>
(Letöltés: 2012. 02. 14.)
- Universitätsbibliothek München*, <http://www.ub.uni-muenchen.de> (Letöltés: 2012. 01. 27.)
- Universitätsbibliothek Eichstätt-Ingolstadt*, <http://www.ub.ku-eichstaett.de> (Letöltés: 2012. 01. 27.)
- Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, Frankfurt am Main*,
<http://www.ub.uni-frankfurt.de/> (Letöltés: 2012. 01. 27.)
- U.S. National Library of Medicine*, <http://www.nlm.nih.gov/> (Letöltés: 2012. 02. 20.)
- Vologda will host 36th International Ex-libris Congress in 2016*, http://vologda-portal.ru/en/news/index.php?ID=194161&SECTION_ID=4681 (Letöltés: 2012. 11. 02.)
- Vszerossijszkaja goszudarsztvennaja bibliotyeka inosztrannoj lityeraturi imenyi M. I. Rudomino (Всероссийская Государственная Библиотека Иностранной Литературы им. Рудомино)*, <http://www.libfl.ru> (Letöltés: 2010. 07. 12.)
- WASHBURN, Ethel A.: *Ex-libris in a medical library*, 230–231., Read before the Saint Louis Academy of Science, History Section, May 20, 1938.,
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC233657/.../mlab00284-0011.pdf> (Letöltés: 2012. 01. 22.)
- Wiesław Röhrenschef, Kultúra. Tarnów*, <http://www.kultura.tarnow.pl/tarnowscy-artysci/rohrenschef-wieslaw/> (Letöltés: 2012. 07. 26.)
- Yale University Library*, <http://www.library.yale.edu/> (Letöltés: 2012. 02. 19.)
- Zbigniew Dolatowski, Idbury Prints*,
http://www.idburyprints.com/index.php?page=artist_view_details.php&arid=1663&ar_name=d (Letöltés: 2012. 07. 26.)
- Zentralbibliothek Solothurn*,
<http://www.zbsolothurn.ch/de/zbs/sammlungen/exlibrissammlung.html> (Letöltés: 2012. 02. 14.)
- Zur Geschichte von Buchkultur und Exlibris in der Ukraine*,
<http://www.exlibrisland.com/Member/ShowArticle.jsp?aid=15> (Letöltés: 2012. 01. 22.)

15. Jegyzékek

Diagramjegyzék:

1. sz. diagram: A KBK tagok belépési idejének megoszlása (1959–2003)
2. sz. diagram: A Rudomino Könyvtár hungarika ex libriseinek készítési év szerinti megoszlása
3. sz. diagram: A hungarika ex libris és alkalmi grafika anyag százalékos aránya a gyűjtemény egészében
4. sz. diagram: A hungarikák mappánkénti megoszlása
5. sz. diagram: Az ex librisek és alkalmi grafikák készítési technika szerinti megoszlása
6. sz. diagram: Ex libris tulajdonosok foglalkozás szerinti megoszlása (Rudomino)
7. sz. diagram: A KBK tagság foglalkozás szerinti statisztikája, 1971.
8. sz. diagram: A KBK tagság foglalkozás szerinti megoszlása a belépési nyilatkozatok alapján (1959–2003)
9. sz. diagram: A KBK tagok életkora a belépés időpontjában, a belépési nyilatkozatok alapján (1959–2003)
10. sz. diagram: A tulajdonosok nemek szerinti megoszlása (Rudomino)
11. sz. diagram: A KBK tagság nemek szerinti megoszlása a belépési nyilatkozatok alapján (1959–2003)
12. sz. diagram: A külföldi tulajdonosok nemzetiség szerinti megoszlása - Rudomino (százalékos arány)
13. sz. diagram: Az alkalmi grafikák típusai, mennyiségi megoszlása (Rudomino)
14. sz. diagram: Ex libris kongresszusokra, találkozókra készült ex librisek, alkalmi grafikák (Rudomino)
15. sz. diagram: Portrék az ex libriseken (Rudomino)

Táblázatok jegyzéke:

1. sz. táblázat: Ex libris tulajdonosok foglalkozás szerinti megoszlása (Rudomino)
2. sz. táblázat: A KBK tagság foglalkozás szerinti statisztikája, 1971.
3. sz. táblázat: A KBK tagság foglalkozás szerinti megoszlása a belépési nyilatkozatok alapján (1959–2003)
4. sz. táblázat: A tulajdonosok nemek szerinti megoszlása (Rudomino)
5. sz. táblázat: A KBK tagság nemek szerinti megoszlása a belépési nyilatkozatok alapján (1959–2003)
6. sz. táblázat: A külföldi tulajdonosok nemzetiség szerinti megoszlása (Rudomino)
7. sz. táblázat: A KBK intézményi tagjainak áttekintése a belépési nyilatkozatok fényében

Mellékletek:

1. sz. melléklet: Ex libris egyesületek, a FISAE alapító (1–15.) és később csatlakozott tagjai (16–39.)
2. sz. melléklet: Aktív ex libris szervezetek, de nem FISAE tagok
3. sz. melléklet: Nagyobb ex libris gyűjtemények a világban
3/1. Ex libris múzeumok

3/2. Egyéb múzeumokban és könyvtárakban található nagyobb ex libris gyűjtemények külföldön

3/3. Nagyobb ex libris gyűjtemények Magyarországon

3/4. Nagyobb online ex libris gyűjtemények

4. sz. melléklet: Országok szerint rendezett mappák (Minajev-gyűjtemény)

5. sz. melléklet: Grafikusok szerint rendezett albumok (Minajev-gyűjtemény)

6. sz. melléklet: Réthy István belépési nyilatkozata (1959. április 18.)

7. sz. melléklet: KBK embléma (grafikus Fery Antal)

8. sz. melléklet: A KBK Vezetőség levele a tagság felé (1959. július 20.)

9. sz. melléklet: Meghívó, a KBK vezetősége levele a tagság felé (1967. április 18.)

10. sz. melléklet: A KBK vezetősége levele a grafikus tagtársakhoz, pályázat embléma készítésére (1960. V. 9.)

11. sz. melléklet: Semsey Andor, a NELK elnöke a XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus megrendezéséről szétküldött francia nyelvű levele (1970)

12. sz. melléklet: Részvételi jegy a XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszusra (1970)

13. sz. melléklet: Stettner Béla levele a grafikusokhoz (1971. október)

14/a,b. sz. melléklet: Sz. G Ivcszkij 1968. február 24-én postázott levele Dr. Bélley Pál, az OSZK osztályvezetője, ill. Sebestyén Géza főigazgató részére (kelt 1968. február 5., Vologda)

15. sz. melléklet: A Rudomino Könyvtár épülete

16. sz. melléklet: Ex librisek a Rudomino Könyvtár gyűjteményéből (1–28)

16. Mellékletek

1. sz. melléklet

Ex libris egyesületek, a FISAE alapító (1-15.) és később csatlakozott tagjai (16-39.)

Ssz.	Ex libris egyesület neve	Ország, székhely	Folyóirat	Internetes elérhetőség
1.	Die Deutsche Exlibris-Gesellschaft (DEG)	Németország, Berlin	Mitteilungen der DEG	www.exlibris-gesellschaft.de
2.	Österreichische Exlibris-Gesellschaft (ÖEG)	Ausztria, Bécs	Mitteilungen der ÖEG	www.exlibris-austria.com
3.	Graphia VZW	Belgium, Sint-Niklaas	Boekmerk	www.graphia-boekmerk.be
4.	Dansk Exlibris Selskab	Dánia, Frederikshavn	Nordisk Exlibris Tidsskrift	www.danskexlibrisselskab.dk
5.	Asociación de Exlibristas de Barcelona (AEB), utódja az Asociación Andaluza de Exlibristas (1997-)	Spanyolország, Sevilla	Extampa	www.geocities.com/andaluza dexlibristas
6.	Asociació Catalá d'Exlibristes (1989)	Spanyolország, Tarragona	Ex-libris	www.ex-libris.cat
7.	Association française pour la connaissance de l'ex-libris (AFCEL)	Franciaország, Nancy cedex	L'Ex-libris Français	www.afcel.com
8.	De Nederlandse Vereniging voor Exlibris en andere Kleingrafiek	Hollandia, Groenekan	Exlibriswereld	www.exlibriswereld.nl
9.	Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület (1959-)	Magyarország, Budapest	Kisgrafika	www.kisgrafika.hu
10.	Bianco e Nero Exlibris (BNEL)	Olaszország, Somma Lombardo	L'Ex-libris Italiano	www.artifexlibris.com
11.	Spółka Exlibris (SMEL)	Lengyelország, Malbork	Exhibition catalogues (biennial)	www.zamek.malbork.com
12.	Associação Portuguesa de Ex-libris (APEL)	Portugália, Porto	A Arte do Ex-Libri	exlibrisbibliofilia.blogspot.com
13.	Pirckheimer-Gesellschaft im Deutschen Kulturbund (PGDKB)	Németország, Berlin	Marginalien	pirckheimer-gesellschaft.de
14.	Svenska Exlibrisföreningen (SEF)	Svédország, Danderyd	Exlibriscirkuläret	svenskaexlibrisforeningen.se
15.	Spolek sběratelů a přátel exlibris (SSPE)	Csehország, Prága	Knižní značka	web.natur.cuni.cz/el/sspeang.htm
16.	Asociacion of Exlibris Friends in Bulgaria (AEFB, 1979-)	Bulgária, Szófia	Exlibris	www.4exlibrisbg.com
17.	Société Grand-Ducale des Amateurs De L'ex-Libris (1987-)	Luxemburg, Schifflange	Exlibris	collectingclubs.com

Ssz.	Ex libris egyesület neve	Ország, székhely	Folyóirat	Internetes elérhetőség
18.	Asociatia Romana Pentru Ex-Libris	Románia, Oradea	-	-
19.	Rosszijszkaja Asszociacija Ekszlibrisza (RAE)	Oroszország, Moszkva	Rosszijszkij Ekszlibrisznij Zsurnál	www.knigoluby.ru.
20.	Ekslibris dru tvo Beograd (1994-)	Szerbia, Belgrád	Ex-libris Chronicles, Ex libris Letopis	www.belgradexlibris.org
21.	Slovenska Spolocnost Exlibristov (1994-)	Szlovákia, Pozsony	-	-
22.	Dru tvo Exlibris Slovenije (1967-)	Szlovénia, Ljubljana	Obvestila	-
23.	Eesti Ekslibriseühing (1989-)	Észtország, Tallinn	-	www.hot.ee
24.	Exlibris Aboensis (1946-től első, 1992-től új társaság)	Finnország, Naantali	Exlibris Aboensis	www.exl.fi
25.	Vilnius Ex-libris Club (1983-), majd Lietuvos Ekslibrisininku Klubas (1987-)	Litvánia, Vilnius	-	-
26.	Schweizerischer Exlibris Club	Svájc, Koblenz	SELC-Express	www.exlibris-selc.ch
27.	Istanbul Ekslibris Dernegi (2008-), korábban: Ankarai Ex libris Társaság	Törökország, Isztambul	Newsletter	www.aed.org.tr
28.	The Ukrainian Exlibris Club (1994-)	Ukrajna, Kijev	-	-
29.	Gente Amiga Del Ex-Libris (GADEL, 1997-)	Argentína, Buenos Aires	Nolyx Antinegra	www.xylonargentina.com.ar
30.	Australian Bookplate Society (2000-)	Ausztrália, Warragul	Annual report	www.bookplatesociety.com
31.	New Australian Bookplate Society (2005-)	Ausztrália, Riverview	Quarterly full-colour newsletter, Back issues	www.bookplatesociety.org.au
32.	Asociación Mexicana de Exlibris (1999-)	Mexikó, Mexikóváros	La Galera, Filigranas	www.mexlibris.blogspot.com
33.	China Artists Association Exlibris Research (1984-)	Kína, Peking	Chinese Artists Association Exlibris Research Newsletter	www.exlibrischina.com
34.	Hong Kong Exlibris Association (1989-)	Kína, Hong Kong	-	-
35.	Fu Xian Zhai Ex libris Társaság (1997-)	Kína, Sanghaj	Friends of Exlibris (1999-től), Quarterly magazine	www.fuxianzhai.com
36.	Taiwan Exlibris Association (2003-)	Kínai Köztársaság, (Tajvan), Tajpej	Taiwan Exlibris Association News report	www.exlibris.org.tw

Ssz.	Ex libris egyesület neve	Ország, székhely	Folyóirat	Internetes elérhetőség
37.	Nippon Exlibris Association (1957)	Japán, Tokió	Nippon Exlibris Association Newsletter	pws.prserv.net/jp/inet.Exlibris
38.	Ex Libris Society (1891), The Bookplate Society (1972-)	Egyesület Királyság, London	The Ex-libris Journal, Newsletter, The Bookplate Journal	www.bookplatesociety.org
39.	American Society of Bookplate Collectors and Designers (ASBC&D, 1922-)	USA, Texas, Laredo	Ex-libris Chronicle, Yearbook	www.bookplate.org

2. sz. melléklet

Aktív ex libris szervezetek, de nem FISAE tagok

Ssz.	Ex libris egyesület neve	Ország, székhely	Folyóirat	Internetes elérhetőség
1.	Dru tvo Exlibris Vojvodine (1998-)	Szerbia, Novi Sad	-	-
2.	Kharkiv Club of Exlibris	Ukrajna, Odessza	-	www.geocities.com/elkharkiv
3.	St. Petersburg Exlibris Club	Oroszország, St. Petersburg	Rosszijszkij Exlibrisnij Zsurnal	www.fisae.org/periodicalrus.html
4.	Tartu Eksliibriseklubi	Észtország, Tartu	-	www.hot.ee/a/aguk, www.eksliibris.ee
5.	Ex-Libris Latvian Book Review	Lettország, Riga	-	-
6.	Auckland Ex Libris-Society (1930-)	Új-Zéland, Auckland	-	www.bonsaiville.co.nz/bookplatepage.html

3. sz. melléklet

Nagyobb ex libris gyűjtemények a világban

(*A számadatok 2011-es állapotokat tükröznek, és hozzávetőleges adatokat jelentenek. Ahol nem közlök számadatot, nem történt meg az állomány feldolgozása, ezért hozzávetőleges adatok sem állnak rendelkezésünkre. Honlapot értelemszerűen ott jelölök, amely intézménynek van ilyen oldala.)

3/1. Ex libris múzeumok

Ssz.	Intézmény neve, ország, település	Ex librisek száma* (db)	Adományozók, alapítók	Internetes elérhetőség
1.	Könyvgyűjtők Nemzetközi Szövetsége Moszkvai Ex libris Múzeuma, Oroszország, Moszkva	kb. 46 000	Vladimir V. Loburev	www.knigoluby.ru
2.	Frederikshavn Kunstmuseum & Exlibrissamling, Dánia, Frederikshavn	kb. 500 000	nemzetközi szintű ajándékozások	www.frederikshavnkunstmuseum.dk
3.	IMOGA Grafikai és Ex Libris Múzeum, Törökország, Isztambul (2008)	kb. 15 000	Hasip Pektas	www.imoga.org
4.	Nemzetközi Ex Libris Centrum, Belgium, Sint-Niklaas (1975)	kb. 160 000	Jan Rhebergen	www.sint-niklaas.be
5.	Ex libris Múzeum, Olaszország, Albairatei (1991-2008)	több ezer	Giuseppe Mirabella	www.exlibrismuseum.it
6.	Museo Exlibris Mediterraneo, Olaszország, Ortona	több ezer	Remo Palmirani, Carlo Sanvitale	www.exlibrismed.it
7.	Fu Xian Zhai Ex libris-múzeum, Kína, Shanghai (1999)	több ezer	Wang Rong	www.fuxianzhai.com
8.	Ex libris Központ, Bulgária, Szófia (2001)	több ezer	Onnik Stepan Karanfilian	-
9.	Malborki Vármúzeum, Lengyelország	kb. 21 000	-	www.zamek.malbork.pl
10.	Cseh Exlibris Museum, Csehország, Chrudim	kb. 120 000	-	www.chrudim-city.cz
11.	Schrift-, Heimat- und Druckereimuseum Bartlhaus, Ausztria, Pettenbach	több ezer	Heinrich E. Scheffer	www.bartlhaus.at
12.	Ex-libris Museum, Ukrajna, Odessza	-	Ukrán Ex Libris Társaság	-

3/2. Egyéb múzeumokban és könyvtárakban található nagyobb ex libris gyűjtemények külföldön

(*Ahol nincs pontos számadat, ill. az adományozó nem ismert, azt kihúzással jelölöm. Néhol csak hozzávetőleges adat áll rendelkezésre.)

Sz.	Intézmény neve, ország, település	Ex librisek száma* (db)	Adományozók, alapítók	Internetes elérhetőség
1.	Rudomino Összorosz Állami Idegennyelvű Könyvtár, Oroszország, Moszkva	kb. 4600	Minajev, J. Ny.	www.libfl.ru
2.	Állami (Lenin) Könyvtár, Oroszország, Moszkva	több ezer	Mihail Lermant, Vladimir Savon'ko, Brilliant	www.nlr.ru
3.	Puskin Szépművészeti Múzeum, Oroszország, Moszkva	kb. 10 000	Minajev, J. Ny.	www.arts-museum.ru
4.	Jaroslavszkij Hudozsesztvennij Muzej, Oroszország, Jaroslavl	kb. 30 000	V. V. Ashik, J. Ny. Minajev, Sz. G. Ivenszkij	www.artmuseum.yar.ru
5.	Bibliothèque municipale de Nancy, Franciaország, Nancy	kb. 16500	Antoine de Mahuet	www.l.nancy.fr
6.	Bibliothèque nationale de France (Francia Nemzeti Könyvtár), Franciaország, Párizs	több ezer	-	www.bnf.fr
7.	Bibliothèque Municipale de Colmar, Franciaország, Colmar	kb. 67 000	Paul Pfister	bibliotheque.colmar.fr/Patrimoine/estampes
8.	Österreichische Nationalbibliothek (Osztrák Nemzeti Könyvtár), Ausztria, Bécs	kb. 53 000	Rudolf Benkard	www.onb.ac.at
9.	Rijksmuseum Meermann-Westreenianum, Hollandia, Hága	kb. 330 000	Jansen-Ebing	www.meermann.nl
10.	Egyetemi Könyvtár, Svájc, Bázél	kb. 70 000	-	www.ub.unibas.ch
11.	Gutenberg Museum, Németország, Mainz	kb. 100 000	-	www.gutenberg.de
12.	Staatsbibliothek zu Berlin, Németország, Berlin	kb. 50 000	Bruno Kaiser, Bernhard Stübner, Axel Leier és Lothar Sommer stb.	www.staatsbibliothek-berlin.de
13.	Staats- und Stadtbibliothek, Németország, Augsburg	kb. 3 400	-	www.augsburg.de
14.	Museum Schloss Burgk, Németország, Burgk	kb. 75 000	Paul Heinicke	www.schloss-burgk.de
15.	Állami Könyvtár, Németország, Coburg	kb. 3875	Herbert Ott	www.landesbibliothek-coburg.de
16.	Heinrich-Heine-Institut, Németország, Düsseldorf	kb. 5000	-	www.duesseldorf.de/heineinstitut
17.	Universitätsbibliothek Eichstätt-Ingolstadt, Németország, Eichstätt	kb. 2500	-	www.ub.ku-eichstaett.de

Ssz.	Intézmény neve, ország, település	Ex librisek száma* (db)	Adományozók, alapítók	Internetes elérhetőség
18.	Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, Németország, Frankfurt am Main	kb. 10 000	-	www.ub.uni-frankfurt.de
19.	Kunsthalle, Kupferstichkabinett und Graphiksammlung, Németország, Hamburg	kb. 3300	-	www.hamburger-kunsthalle.de
20.	Kempton Stadtarchiv, Németország, Kempton	kb. 3250	-	www.kempton.de
21.	Deutsches Buch- und Schriftmuseum, Németország, Leipzig	több ezer	többféle	www.dnb.de
22.	Sächsisches Staatsarchiv, Németország, Leipzig	kb. 2000	-	www.staatsarchiv.sachsen.de
23.	Kulturhistorisches Museum, Németország, Magdeburg	kb. 10 000	-	www.khm-magdeburg.de
24.	Alpenvereinsbücherei, Németország, München	kb. 5000	-	www.alpenarchiv.at
25.	Bayerische Staatsbibliothek, Németország, München	kb. 39 500	Josef Klüber, Ernst Frey	www.bsb-muenchen.de
26.	Münchner Stadtbibliothek, Németország, München	több ezer	-	www.muenchner-stadtbibliothek.de
27.	Universitätsbibliothek, Németország, München	kb. 1200	-	www.ub.uni-muenchen.de
28.	Germanisches Nationalmuseum, Németország, Nürnberg	kb. 50 000	Karl Emich Graf zu Leiningen-Westerburg	www.gnm.de
29.	Stadtbibliothek, Németország, Nürnberg	kb. 1000	-	www.stadtbibliothek.nuernberg.de
30.	Klingspor-Museum, Németország, Offenbach	kb. 6000	Karl Klingspor	www.klingspor-museum.de
31.	Pfälzische Landesbibliothek, Németország, Speyer	kb. 4000	Hans Wanger	www.lbz-rlp.de
32.	Herzog August Bibliothek, Németország, Wolfenbüttel	kb. 3500	Freiherrn von Berlepsch	www.hab.de
33.	Stadtbibliothek, Németország, Mönchengladbach	kb. 16 000	Deutsche Exlibris-Gesellschaft (DEG)	www.moenchengladbach.de
34.	Stadtbibliothek, Németország, Worms	kb. 5500	-	www.worms.de
35.	Stadtmuseum, Németország, Cottbus	kb. 60 000	Axel Leier	exlibris-deg.de
36.	Kreis- und Autobücherei, Németország, Kronach	több (tíz) ezer	Herbert Schwartz	landkreis-kronach.de
37.	Biblioteka Narodowa, Lengyelország, Varsó	több ezer	Stefan Kotarski	bn.org.pl
38.	Biblioteka Naukowa PAU i PAN, Krakkó	kb. 15 000	Lech Kokociński, Krzysztof Kmiec	biblioteka.pau.krakow.pl

Ssz.	Intézmény neve, ország, település	Ex librisek száma* (db)	Adományozók, alapítók	Internetes elérhetőség
39.	Spanyol Nemzeti Könyvtár Biblioteca Nacional De España, Spanyolország, Madrid	több ezer	Porter y Concepción Montsalvatje, Sáenz Fernández Casariego, Concepción Careaga	www.bne.es
40.	Museu de Ovar, Portugália, Ovar	több ezer	-	www.aportugalattraction.com/portugal-attractions/ovar-museum.htm
41.	British Museum, Anglia, London	kb. 44 000	Augustus W. Franks, George Viner	www.britishmuseum.org
42.	John Rylands University Library, Anglia, Manchester	kb. 1500	George H. Viner, John Byrne Leicester Warren	www.library.manchester.ac.uk
43.	National Library of Scotland, Skócia, Edinburg	több ezer	Dr. John Henderson Smith Harpenden	www.nls.uk
44.	National Library of Ireland, Írország, Dublin	több ezer	Harry Clarke	www.nli.ie
45.	The National Library of Wales, Wales, Aberystwyth	-	-	www.llgc.org.uk
46.	The Biblioteca Nazionale Centrale of Rome, Olaszország, Róma	-	-	www.bnrcrm.librari.beniculturali.it
47.	Museo Civico di Brunico, Olaszország, Bruneck	kb. 8000	Hinterbuner	www.stadtmuseum-bruneck.it
48.	Civica Raccolta Stampe Achille Bertarelli, Olaszország, Milánó	-	-	www.bertarelli.org/ita
49.	Museo Comunale d' arte Moderna e dell' Informazione, Olaszország, Senigallia	kb. 6300	-	www.musinf-senigallia.it
50.	Bibliothèque nationale de Luxembourg, Luxemburg, Luxembourg	kb. 7000	-	www.bnl.public.lu
51.	Koninklijke Bibliotheek België, Belgium, Brüsszel	-	-	www.kbr.be
52.	Schweizerische Nationalbibliothek, Svájc, Bern	-	-	www.nb.admin.ch
53.	Zentralbibliothek, Svájc, Zürich	kb. 8000	Fritz Amberger, Emil Bebler és Wilhelm Roth	www.zb.uzh.ch
54.	Zentralbibliothek, Svájc, Solothurn	kb. 14 000	Dr. Alfred Comtesse	www.zbsolothurn.ch

Ssz.	Intézmény neve, ország, település	Ex librisek száma* (db)	Adományozók, alapítók	Internetes elérhetőség
55.	Slovenská národná knižnica, Szlovákia, Martin	-	Józef Kuzmik, Boris Bálent, Karol Izakovič és H. Radványi	www.snk.sk
56.	Matica slovenská, Szlovákia, Martin	kb. 35 900	Karol Izakovič	www.matica.sk
57.	Slovenské národné múzeum, Szlovákia, Pozsony	kb. 43 000	Karol Izakovič	www.snm.sk
58.	Galerie umění Karlovy Vary, Csehország, Karlovy Vary	-	-	www.galeriekvary.cz
59.	Nacionalna i Sveučili na knjižnica u Zagrebu, Horvátország, Zágráb	-	Ljubo Babić, Tomislav Krizman, Milan Steiner, Menci Kelemen Crnčić	www.nsk.hr
60.	Biblioteca Națională a României, Románia, Bukarest	kb. 7194	Dr. Nicolaes Igna, Emil I. Bologa, Dafinel Duinea	www.bibnat.ro
61.	Muzeul Florean, Románia, Baia Mare	több ezer	Victor Florean	muzeulflorean.mm.ro
62.	Teleki-Bolyai Könyvtár, Románia, Marosvásárhely	kb. 236	Teleki Sámuel	www.telekitekera.ro
63.	Kansallis Kirjasto, Finnország, Helsinki	-	-	www.kansalliskirjasto.fi
64.	Oulun yliopiston kirjasto, Finnország, Oulu	kb. 10 000	Mirjam Kinos	www.kirjasto.oulu.fi
65.	Lusto suomen metsämuseo, Finnország, Punkaharju	több ezer	Finn Ex Libris Társaság, Tuomo Toivi	www.lusto.fi
66.	Eesti Rahvusraamatukogu, Észtország, Tallinn	kb. 17 000	-	www.nlib.ee
67.	Tartu Ülikooli Raamatukogu, Észtország, Tartu	több ezer	Karl Morgenstern	www.utlib.ee
68.	Sveriges nationalbibliotek, Svédország, Stockholm	kb. 15 000	-	www.kb.se
69.	Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Litvánia, Vilnius	-	Vincas Kisarauskas, Saulė Kisarauskienė	www.lnb.lt
70.	Kyoto Archive, Japán, Kyoto	kb. 10 000	-	-
71.	Kyoritsu Women's University, Japán, Tokió	több ezer	-	http://www.kyoritsuwu.ac.jp/
72.	Metropolitan Museum of Art, Amerikai Egyesült Államok, New York	kb. 25 000	Julian Marshall, W. E. Baillie	www.metmuseum.org

Sz.	Intézmény neve, ország, település	Ex librisek száma* (db)	Adományozók, alapítók	Internetes elérhetőség
73.	The Library of Congress, Amerikai Egyesült Államok, Washington	kb. 20 000	Amerikai Könyvjegygyűjtők és Alkotók Társasága, Ruthven Dean	www.loc.gov
74.	Hungarian Folklore Museum, Amerikai Egyesült Államok, Passaic	-	Petry Béla, Fery Antal, Németh Nándor, Vén Zoltán,	www.magyarmuzeum.org
75.	Yale University Library, Amerikai Egyesült Államok, New Haven	kb. 250 000	Richard C. Ballard, Irene Dwenn Pace	www.library.yale.edu
76.	Baltimore Museum of Art, Amerikai Egyesült Államok, Baltimore	több ezer	T. Harrison Garrett, George A. Lucas	www.artbma.org
77.	State Library of New York, Amerikai Egyesült Államok, New York (Albany)	kb. 12 000	Dunkin Van Rensselaer Johnson, Henry Blackwell	www.nysl.nysed.gov
78.	Pratt Institute Libraries, Amerikai Egyesült Államok, New York (Brooklyn)	-	William Fowler Hopson és Joseph Winfred Spenceley	www.library.pratt.edu
79.	The Cleveland Museum of Art, Amerikai Egyesült Államok, Cleveland	-	E. D. French, Arthur D. Brooks	www.clevelandart.org
80.	Dartmouth College, Amerikai Egyesült Államok, Hanover	kb. 12 000	Fred J. Libbie, Paul Revere	www.dartmouth.edu
81.	U. S. National Library of Medicine, Amerikai Egyesült Államok, Bethesda	-	Michael Fingesten, Dr. Morris Fishbein	www.nlm.nih.gov
82.	University of British Columbia, Kanada, Vancouver	-	Thomas Murray	www.library.ubc.ca
83.	McGill University Library, Kanada, Montreal	kb. 4500	Philippe Masson	www.mcgill.ca/library
84.	Biblioteca Nacional de México, Mexikó, Mexikóváros	-	Francisco Díaz de León	bnm.unam.mx
85.	National Library of Australia, Ausztrália, Canberra	-	Fitzhardinge, McLaren-Human	www.nla.gov.au

3/3. Nagyobb ex libris gyűjtemények Magyarországon

(*A szám adatok hozzávetőlegesek.)

Ssz.	Intézmény neve /szám adat (ahol feldolgozott adat áll rendelkezésre*)	Ex librisek száma* (db)	Nagyobb hagyatékok, adományozók	Internetes elérhetőség
1.	Országos Széchényi Könyvtár (Budapest)	kb. 34 000	Diskay Lenke, Csiby Mihály grafikusok	nektar1.oszk.hu/LVbin/LibriVision/lv_view_records.html
2.	Magyar Iparművészeti Múzeum (Budapest)	kb. 70 000	Soó Rezső botanikus professzor, Rozsnyay Kálmán színész, grafikus	www.imm.hu
3.	Balatoni Múzeum (Keszthely)	kb. 15 000	Soó Rezső botanikus professzor	www.balatonimuzeum.hu
4.	Mezőgazdasági Múzeum Plakát- és Aprónyomtatványtár (Budapest)	kb. 5000	Lippóczy Norbert gazdamérnök	www.mezogazdasagimuzeum.hu
5.	Zempléni Múzeum (Szerencs)	kb. 36 000	Petrikovits László fogorvos, Farkas István gyűjtő	www.museum.hu/museum/index_hu.php?ID=273
6.	Püspöki Könyvtár /PTE Egyetemi Könyvtár (Pécs)	kb. 4349	Klimó György püspök	www.lib.pte.hu
7.	Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Múzeuma (Kecskemét)	kb. 4000	Szj Rezső művészeti író	www.radaymuzeum.hu
8.	Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár (Szeged)	több ezer	Krier Rudolf jogász, Kopasz Márta grafikus	www.sk-szeged.hu
9.	Móra Ferenc Múzeum (Szeged)	kb. 3600	Némegy Gyula, Palócz Sándor ügyvédek, Bálint Sándor néprajztudós	www.mfm.u-szeged.hu
10.	Jókai Mór Városi Könyvtár (Pápa)	több ezer	Kundermann Jenő, Krajcsi Tiborné gyűjtők	jmvk.compunet.hu
11.	Városi Könyvtár és Információs Központ (Jászberény)	több ezer	-	server.jbvk.hu/jbvk/
12.	Holló László Galéria (Putnok)	több ezer	Lenkey István könyvtáros	www.vendegvaro.hu/hollo-laszlo-galeria-putnok
13.	Sylvester János Könyvtár (Sárvár)	több száz	-	konyvtar.hu/konyvtar/3000

3/4. Nagyobb online ex libris gyűjtemények

Ssz.	Oldal neve	Internetes elérhetőség
1.	Art-exlibris.net. The digital ex libris museum – Frederikshavn Kunstmuseum (dán)	http://art-exlibris.net/search?query=nationalitet-22
2.	Beethoven ExLibris Gallery (angol)	www.lvbeethoven.com/Portraits/GalleryExLibris.html
3.	Bookplate Archive (USA)	www.gslis.utexas.edu/~landc/bookplates.htm
4.	Bruno Ciapponi Landi Photo Gallery (olasz)	www.brunociapponilandi.it/gallery/EX-LIBRIS
5.	Catalogue of British and American bookplates (ex libris) collected by the late Sir Augustus Wollaston Franks (brit és amerikai könyvjegyek katalógusa)	www.archive.org/stream/cataloguebritis00firgoog/cataloguebritis00firgoog_djvu.txt
6.	Collezione Mirabella (olasz)	www.exlibrismuseum.it/web/museum/index.php?cat=3
7.	Confessions of a Bookplate Junkie (USA)	bookplatejunkie.blogspot.com/
8.	Cyber Journal of Heraldic Bookplates (portugál, kanadai)	www.bookplate.info/Bookplate/
9.	Debreceni Egyetem Elektronikus Archívuma (DEA)	ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/handle/2437/81090
10.	DEG-Gesamtarchiv (Excel-Datei, Archiv der DEG) - német	exlibris-deg.de/archive/archiv-der-deg/index.html
11.	Diskay Lenke hagyatéka	regi.oszk.hu/hun/kiallit/virtualis/Ex_libris_virtualis_kiallitas/Diskay_kezdolap.htm
12.	Dutch Exlibris (holland)	exlibris.familiesmits.eu
13.	El coleccionismo de exlibris (spanyol)	www.exlibrismo.com/index.php/coleccionismo
14.	Ex libris, a könyvtár becsülete	exlibris.kernel.hu
15.	Exlibris Artshop (angol)	www.exlibris-artshop.com/en/information/information.html
16.	Ex Libris, Hungarian bookplates (1920-1944), Vancouver (Kanada)	http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:f120JSuVA04J:www.topiccraze.com/topic%3Ftopic%3Dexlibrisring%26id%3D18%26prvw%3Bw%3D_r+&cd=2&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=firefox-a
17.	Exlibris.lap.hu	www.exlibris.lap.hu
18.	Exlibrisland (ukrán)	www.exlibrisland.com/index.jsp
19.	Gennady Pugachevsky (ukrán)	pugachevsky.name/gennady/collection-exlibris/274-Cock.html
20.	Grolier Club, Bookplate Archiv (USA)	www.gslis.utexas.edu/~landc/bookplates/20_2_Grolier.htm
21.	Hasip Pektas website (török)	yunus.hacettepe.edu.tr/~hpektas/
22.	Magyar Digitális képkönyvtár	www.kepkonyvtar.hu/index2.html
23.	Magyar ex libris	hu-hu.facebook.com/magyarexlibris
24.	Muzej ekszlibrisza (orosz)	www.exlibris.su
25.	Online Ex-libris Exhibitions (török)	www.aed.org.tr/mainEng.html
26.	Stanford University Libraries (USA)	www-sul.stanford.edu/depts/swain/bookplates/textview.html
27.	Vén Zoltán	www.ven.hu
28.	Zeljko Djurovic ex librisei (szerb)	www.zeljkodjurovic.com/ex_libris.htm

4. sz. melléklet

Országok szerint rendezett mappák (Minajev-gyűjtemény)

Mappa ssz.	Rakt. jelzet, VGBIL	Mappák eredeti felirata	Mappafelirat magyar fordítása	Ex libris darabsz.	Hungarika ex libris darabsz.
N1	17989	Польша	Lengyelország	124 db	13 db
N2	17398	СССР	Szovjetunió	73 db	-
N3	17382	Р...* (Разные страны)	Különböző országok*	237 db	37 db
N4	17397	Религия	Vallás	141 db	10 db
N5	17288	-* (Разные страны)	Különböző országok*	79 db	21 db
N6	17793	Швеция, Канада, Финландия, США, Япония	Svédó., Finno., Kanada, USA, Kína, Japán	101 db	2 db
N7	17399	Венз. ярл. (Вензелевые книжные знаки, ярлыки, штемпеля)	Monogramszerű ex librisek, címkék, bélyegzők	321 db	2 db
N8	17296	Австрия, Венгрия	Ausztria, Magyarország	75 db	50 db
N9	17987	Германия, Италия, Франция	Németország, Olaszország, Franciaország	110 db	-
N10	17295	Франция	Franciaország	71 db	1 db
N11	17794	Венгрия	Magyarország	92 db	92 db
N12	17988	Англия, США, XVIII-XX. в.	Anglia, USA (18-20. sz.)	96 db	-
N13	17290	Чехословакия	Csehszlovákia	105 db	-
N14	17289	...акция* /Чехословакия	Csehszlovákia *	69 db	9 db
N15	17381	Польша	Lengyelország	78 db	11 db
N16	17791	Австрия, Бельгия, Голландия, Франция	Ausztria, Belgium, Hollandia, Franciaó.	105 db	5 db
N17	17380	Бельгия	Belgium	61 db	-
N18	17792	-*	Olaszó., Spanyolország, Dánia*	88 db	3 db
N19	17291	А. Фери - Венгрия	Fery A. - Magyarország	80 db	80 db
N20	17379	Иоханн Наха, Герберт Отт	J. Naha, H. Ott, N. Ott**	61 db	1 db
N21	17377	-* (Венгрия - Драхош)	Magyarország (Drahos I.)*	63 db	63 db
N22	17297	Ф. Бордаш, И. Коллман, Ж. Менигарт, А. Наги, Б. Штетнер**	7 magyar: Bordás F., Kollmann J., Menyhárt J., Nagy Á., Nagy A., Nagy Á. D., Stettner B.)**	106 db	106 db
N23	17378	Польша	Lengyelország	94 db	2 db
N24	17287	Худож... Инод... *	Többségében oroszok*	63 db	15 db

Mappa ssz.	Rakt. jelzet, VGBIL	Mappák eredeti felirata	Mappafelirat magyar fordítása	Ex libris darabsz.	Hungarika ex libris darabsz.
N25	17299	-* (СССР)	Szovjetunió*	64 db	9 db
N26	17400	-* (Разные страны)	Különböző országok*	95 db	18 db
N27	17395	-*	NDK*	91 db	7 db
N28	17401	-* (Разные страны)	Különböző országok*	199 db	41db
N29	17990	Чехословакия, Югославия, Румыния	Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia	122 db	34 db
N30	17994	Польша	Lengyelország	139 db	6 db
N31	17994	Норвегия, Швеция, Швейцария	Norvégia, Svédország, Svájc	44 db	-
N32	17396	Разные страны	Különböző országok	74 db	7 db
N33	17298	Чехословакия	Csehszlovákia	70 db	6 db
N34	17393	Италия	Olaszország	74 db	9 db
N35	17293	Испан...* (Испания)	Spanyolország*	66 db	1 db
N36	17394	Голланди..* (Голландия)	Hollandia*	56 db	2 db
N37	17993	Германия	Németország	125 db	13 db
N38	17995	Венгрия	Magyarország	102 db	99 db
N39	17402	-* (Разные страны)	Különböző országok XVI–XX. sz.*	97 db	3 db

* A hiányzó vagy sérült mappafeliratok esetében a mappákat tartalmuk alapján neveztem el.

** A cirill felirat hiányos, magyarul kiegészítve.

5. sz. melléklet

Grafikusok szerint rendezett albumok (Minajev-gyűjtemény)

Album	Rakt. jelzet VGBIL	Album címe (Alkotó szerint)	Kisgrafika darabszám	Ebből ex libris	Hungarika
N40	17265	H. Bauer	6 db	6 db	
N41/a, b	17991, 17992	Franz von Bayros	12 db+ 12 db	12 db+ 12 db	3 db+ 1 db
N42	17283	G. Broel	14 db	10 db	
N43	17267	A. Cossmann	27 db	20 db	
N44	17285	Fidus (Hugo Reinhold Karl Johann Höppener)	17 db	12 db	
N45	17274	M. Fingesten	9 db	8 db	
N46	17269	W. Helfenbein	6 db	5 db	
N47	17261	B. Héroux	18 db	9 db	
N48	17259	J. Hodek	10 db	10 db	
N49	17258	F. Kobliha	8 db	7 db	
N50	17281	A. Kolb	31 db	11db	
N51	17272	S. Kulhánek	11 db	10 db	
N52	17270	R. Mekicki	9 db	9 db	
N53	17276	K. Michel	25 db	20 db	
N54	17263	M. Philipp	15 db	11 db	
N55	17262	A. Rassenfosse	13 db	9 db	
N56	17273	W. Rehn	8 db	8 db	
N57	17257	G. Reitter	10 db	7 db	
N58	17260	K. Ritter	6 db	6 db	
N59	17282	J. Sattler	35 db	27 db	
N60	17271	H. Schaefer	33 db	23 db	
N61	17264	M. Schenke	6 db	6 db	
N62	17280	A. Soder	16 db	10 db	1 db
N63	17284	E. Theermann	18 db	17db	
N64	17275	T. Hofer	14 db	9 db	
N65	17294	J. Triado	203 db	203 db	
N66	17266	J. Váchal	7 db	7 db	
N67	17277	H. Vogeler	19 db	11 db	
N68	17279	H. Volkert	16 db	13 db	
N69	17268	G. Wedepohl	15 db	11 db	
N70	17278	H. Wilm	25 db	17db	1 db

6. sz. melléklet (Belépesi nyilatkozat Réthy István nevére, 1959. április 18., KBK Irattár)

Belépesi nyilatkozat

A megküldött tájékoztatóba foglaltak alapján belépek a Kisgrafikabarátok Köre tagjai közé.
A Művész Klub tagjaira vonatkozó szabályokat a gárda névvel köztudomásúlag ismerem el, valamint vállalom a tájékoztatóban részletezett feltételeket.

Név . . . RETHY ISTVÁN . . .
Szül. év . 1909 . . . Foglalkozás tisztviselő . . .
Pontos cím . Bp. II. JULIA U. 2/c . . .
Telefon . . . 161-242 . . .

Budapest, 1959. ápr. 18. . . .

Réthy István
.....
aláírás

R 93

7. sz. melléklet (KBK embléma, grafikus Fery Antal)

8. sz. melléklet (A KBK Vezetőség levele a tagság felé 1959. július 20., KBK Irattár)

Kisgrafikabarátok Köre,
Budapest.
Művész Klub.

Igen tisztelt Tagtársunk!

Közöljük Tagtársainkkal, hogy legközelebbi klubnapunkat 1959 augusztus 5-én d.u. 6 órákor tartjuk meg a Művész Klubban /Kertész u. 36./.-

Bejelentjük továbbá, hogy augusztus 15-én szombaton d.u. 5 órákor: Dr. Soó professzor, a Kör elnöke, bemutatja gyűjteményét a i. t. Tagtársainknak. - Találkozás 5 órákor a Botanikus kert kapujában /Illés u. 25. sz. alatt./.-

Mellékelten küldjük a belépési igazolványt azoknak a Tagtársainknak, akik az igazolványt még nem kapták meg. - Kérjük, hogy a klubnap látogatáskor az igazolványt minden esetben hozzák magukkal, hogy esetleges felszólításra azt felmutathassák. -

Ez év őszén /szeptember végén - október elején/ ex-libris kiállítást rendezünk a Szabó Ervin könyvtár kiállítási termelében. - Ezzel kapcsolatban két körünk van a Tagtársak felé:

1./Lehetőleg minden gyűjtő készíttessen addig egy ex-librist, hogy az új tagság is kellően képviselve legyen a kiállítási anyagban. -

2./Művész tagjaink is alkossanak, hogy a kiállításon minél több most élő művész vegyen részt. -

Korábbi határozatunk értelmében a Kör törzsgyűjteményének összegyűjtését is megkezdjük. - Kérjük tehát úgy a gyűjtő, mint művész tagjainkat, hogy lapjaik 1-1 példányát névvel és cívszámmal ellátva a klub elutánon Nagy József gyűjtemény őrnek átadni vagy címre postán /V. Stollár B.u. 12/b.V.l.: T. 327-980./ megküldeni sziveskedjenek. -

A törzsgyűjtemény minden klubnapon megtekinthető. A törzsgyűjtemény első sorban azoknak kíván tájékoztatással szolgálni, akik ex-librist, vagy alkalmi grafikát szándékoznak készíttetni, másrészt a beküldött lapok kiállítási anyagul is szolgálnak. -

Budapest, 1959 július 20.

Róthy István sk.
K.B;K. titkára.
Bp. II. Julia utca 2/c
T. 161-242.

9. sz. melléklet (Meghívó, a KBK Vezetősége levele a tagság felé, 1967. április 18., KBK Irattár)

Kisgrafika Barátok Köre
Budapest, II. Julia-utca 2/c.
telefon: 163-242

M e g h í v ó

a Kisgrafika Barátok Körének 1967. május 3-án, délután 6 órakor a Fészek Klub II. emeleti kis tanáostermében tartandó klubdélutánjára.

A klubdélutánon bemutatjuk a belga Gerald GAUDAEN grafikus művész fametszeteit Réthy István gyűjteményéből.

Minden gyűjtőtársunkat és vendégeket szívesen látunk.

Budapest, 1967. április 18.

A KBK Vezetősége.

Stencilszám: 930/180 példány.

10. sz. melléklet (A KBK Vezetősége levele a grafikus tagtársakhoz, 1960. május 9., KBK Irattár)

KBK. Kisgrafika Barátok Köre
Bp.VII., Kertész-utca 36.

Kedves Kollega!

A Kisgrafika Barátok Köre ez év végén bibliophil ki-
vitelben évkönyvet ad ki. A kiadvány kb. 12 iv terjedelmű, /négy
iv tanulmány és reprodukció és kb. 100 eredeti kisgrafikai lap/.
Az illusztrációs anyagot az utóbbi évek ex libriseiből és alkalmi
lapjaiból, a zsüri válogatja össze. A Képzőművészeti Alap Kiadó
Vállalata az évkönyv kiadója, felkért bennünket, hogy 1960. VI.
30.-ig úgy illusztrációs, mint az írásos anyagot bocsássuk ren-
delkezésükre, máskülönben nem állna módjában az évkönyvet ez év
végéig megjelentetni.

Ezért kérünk, hogy a fenti határidőig eddig készült
kisgrafikai anyagodat a Szövetség címére és a mi nevünkre meg-
küldeni sziveskedjél. Egyébként ezuton kérünk fel arra, hogy
rendeléseidtől függetlenül, e határidőig készítsél újabb ex-
libriseket, vagy alkalmi lapokat /kulturális évfordulók, művé-
szek emlékét megörökítő, vagy családi vonatkozású emléklapok/
hogy az évkönyv színvonalát biztosítani tudjuk, a magyar kis-
grafika hírnevét ezzel a kiadvánnyal is megerősítsük.

- . -

A KBK. Vezetősége legutóbbi ülésén elhatározta, hogy
szerény anyagi lehetőségein belül pályázatot hirdet a KBK. emblé-
májának elkészítésére. A díjnyertes emblémát hivatalos jelvény-
ként használnánk fel. Az embléma a Kisgrafika Barátok Körét szim-
bolizálja.

Határidő: 1960. június 1., szerda d.u. 6 óra,

Maximális méret: 5 x 5 cm, műfaja: fametszet, vagy
linometszet,

Szövege: a Kör rövidített neve: "KBK". Alapítás éve;
1959.

Dijak: I. 500.-Ft
II. 300.- " } 1000.- Ft.
III. 200.- "

A díjat a zsüri véleményétől függően, a beérkezett
munkák színvonala alapján adjuk ki.-

Jó munkát kíván és üdvözl:

KBK. Vezetősége

Budapest, 1960. V. 9.

11. sz. melléklet (Semsey Andor, a XIII. NELK elnöke a XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus megrendezéséről szétküldött francia körlevele, 1970., Semsey-hagyaték)

XIII.n.e.l.k. '70

hongrie ★ **Budapest**

XIII. congrès international de l'exlibris
XIII. nemzetközi exlibris kongresszus

Mon cher Ami,

l'assemblée Générale de la Fédération Internationale des Sociétés d'Amateurs d'Exlibris a le 14. juillet 1968 à Côme accepté la proposition du K.B.K. concernant l'organisation du XIII. Congrès International de l'Exlibris et par suite nous sommes dans la situation agréable de pouvoir entre 3-6 septembre 1970 recevoir chez nous les collectionneurs, artistes et amateurs d'exlibris du monde. Notre tâche n'est pas facile, attendu que tous les congrès précédents sont des combles de la vie d'exlibris. Le XIII. Congrès se promet être fructueux: plusieurs sociétés nouvelles ont déjà annoncé l'intention d'adhésion, ce qui prouve la vitalité de la F.I.S.A.E. Nous espérons que le XIII. C.I.E.L. fera approcher la F.I.S.A.E. aux rapports éventuels avec la U.N.E.S.C.O.

Nous tâcherons de rendre mémorable les jours du Congrès avec des programmes variés, expositions, excursions et nous espérons que nos hôtes utiliseront cette occasion pour connaître notre capitale et notre Pays.

Comme nous avons promis dès lors à Côme: nous Vous attendons à une rencontre amicale, organisée de coeur.

Je Vous prie de renvoyer la carte annexée jusqu'à 31. mars 1970 à l'adresse du secrétaire du XIII. C.I.E.L. (I. Réthy, Budapest II. Julia utca 2/c). Après votre annonce nous enverrons le programme détaillé et les informations nécessaires.

En nom de l'organisateur K.B.K., Vous priant d'accepter les salutations les plus amicales

/dr. Semsey Andor/
président du XIII. C.I.E.L.

ADRESSER TOUTE CORRESPONDANCE Á ISTVÁN RÉTHY, BUDAPEST II. JULIA UTCA 2/C.

12. sz. melléklet (Részvételi jegy, XIII. Nemz. Ex libris Kongr., 1970. Semsey-hagyaték)

BUDAPEST
1970. VI. 3-8.

RÉSZVÉTELI JEGY
CARTE DE PARTICIPATION
TEILNAHMEKARTE

ÁRA: 600.- Ft

№ 219

FERY ANTAL
fameiszere

Kedves Kolléga!

1972. augusztusában a dániai Helsingörben lesz a következő, XIV. Nemzetközi Exlibris Kongresszus. Mint eddig is, most is szeretnénk a kongresszus résztvevőinek magyar kisgrafikákat illetőleg exlibriseket tartalmazó ajándékmappát küldeni.

Eddigi kongresszusi mappáink nemzetközi sikere és viszonylag magas színvonala is készítet bennünket arra, hogy a tervezett mappa lapjai között az Ön kisgrafikájára is számítsunk.

Ezért kérjük, hogy bocsássa rendelkezésünkre egy magasnyomású metszetét /kizárólag fa-, lánó-, vagy műanyagmetszet/, amelyet a Művészeti Alap zsürijének jóváhagyása után 500 példányban sokszorosítottatnánk. Kérjük, hogy a nekünk szánt metszetről 1 nyomatot 1971. december 20-ig a Művészeti Alaphoz /Koplik Judit/ leadni sziveskedjék. A metszet maximális mérete 10x15 cm lehet, mivel a mappa nagysága A/5, vagyis 20x14 cm. - Kérjük, a nyomat hátlapjára sziveskedjék ráírni a metszet készítésének óvszámát és műfaját is.

A mappában megjelent metszetért 300,- Ft jelképes tiszteletdíjat és egy mappát tudunk adni.

Szivességét előre is köszönjük.

Budapest, 1971. október

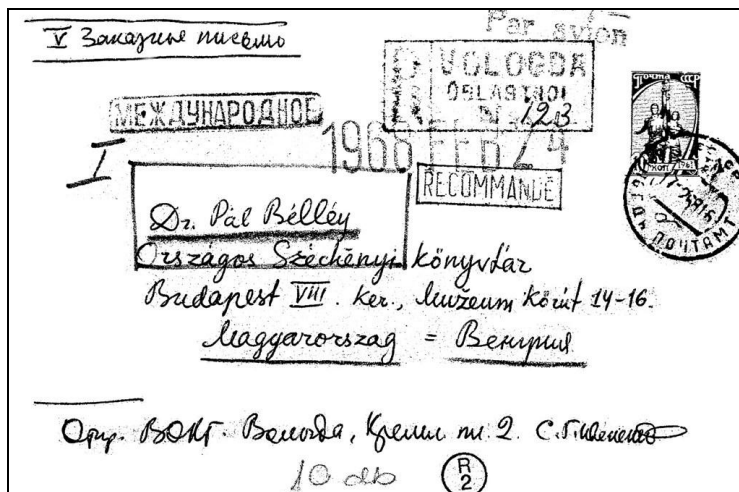
Tisztelettel

Stettner Béla

a K.B.K. művészeti vezetője

14/a. sz. melléklet (Sz. G. Ivenskij levele Dr. Bély Pálhoz)

14/b. sz. melléklet (Sz. G. Ivenskij levele Sebestyén Géza főigazgató részére)

Вологда, 5. II. 1968.

Дорогой тов. Геза Шебештен!

С этим письмом шлю Вам первые 10 дополнительных экслибрисов из 50. Остальные следуют далее.

Ex libris

1. Векетов И. Л. - для Вуля С. /А/ 1966 X2
2. Бурмагин Г. и Н. - для Л. Ф. Дьяконовича
1965. X2
3. - " - " - книга С. Г. Ивенского
1965. X2
4. - " - " - Ex libris H. C. Skov
(с портретом Шелхова).
1966. X2
5. Белкин В. П. - Ex libris П. Корнилова, Л. К.
6. Фролов В. А. - Анина книжка. X1, 1966.
7. Бурмагин Н. В. - Ex libris /Козлова
Ири. X2, 1965.
8. Чехонин С. - Ex libris Ауэрбах. P2, 192
9. - " - Из книг Л. С. Вычегжанина
P1, 1928.
10. - " - Собрание В. И. Кузьмина.
P1, 1927

см. на обороте →

Названные художники фигурируют и в изданном Вашей библиотекой каталоге Простите, что я не смерил размеры, но это нетрудно сделать моему другу д-ру Пал Беллей. Я должен срочно уехать в город Киров, где открылась выставка экслибрисов из моей коллекции, там я должен выступить по телевидению и провести диспут на тему о современном художественном экслибрисе. Я оставил еще 4 письма в галерее сотрудникам. Письма проследуют через день.

Всего доброго. Если будет в Лейпциге издан каталог, прошу убедительно прислать мне хотя бы 20 экз.

Ваш С. Ивенский

PS. В списке владельцев упомянуты были: С. Вуль, Л. Дьяконович, С. Ивенский, П. Корнилов, Аня Ивенская, И. Козлова; H. C. Skov - коллекционер экслибриса (Дания), Л. Вычегжанина - жена худ. С. Чехонина; остальные требуют уточнения

B/CIL

15. sz. melléklet (A moszkvai Rudomino Összorosz Állami Idegennyelvű Könyvtár, a VGBIL épülete, a kutatás helyszíne)

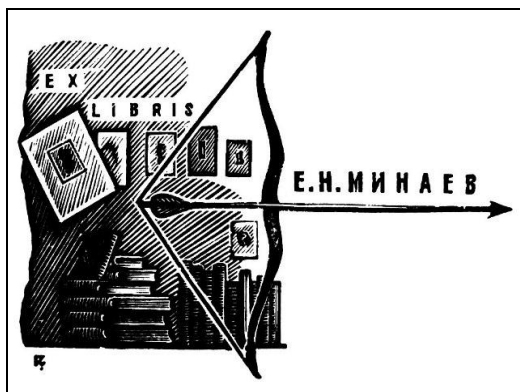

16. sz. melléklet (Ex librisek a Rudomino Könyvtárban, 1-28.)

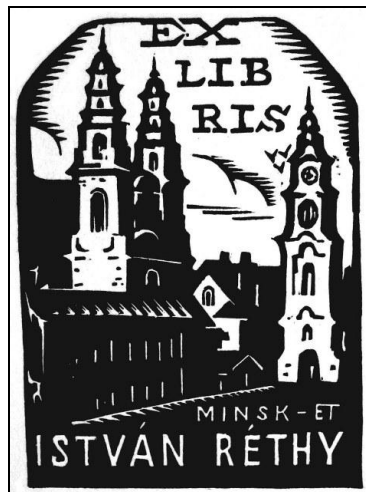
16/1. sz.: J. Ny. Minajev ex librise, grafikus: N. V. Burmagin

16/2. sz.: J. Ny. Minajev ex librise, grafikus: G. Kravcsov

16/3. sz.: Réthy István ex librise, grafikus J. Ny. Tyihanovics (N24/15)

16/4. sz.: Semsey Andor ex librise, grafikus J. Ny. Tyihanovics (N24/14)

16/5. sz.: Fery Antal születésnapi grafikája, grafikus: Fery Antal (N19/76)

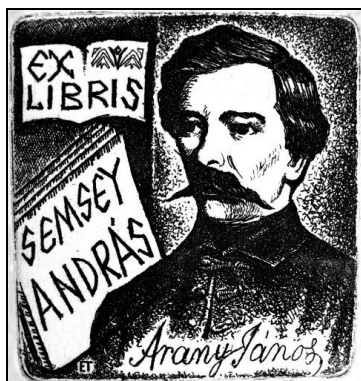
16/6. sz.: Réthy István ex librise, grafikus: Drahos István (N38/44)

16/7. sz.: Szász Endre ex librise, grafikus: J. Szuszkiewicz (N4/6)

16/8. sz.: Semsey András ex librise, grafikus: J. Ny. Tyihanovics (N24/11)

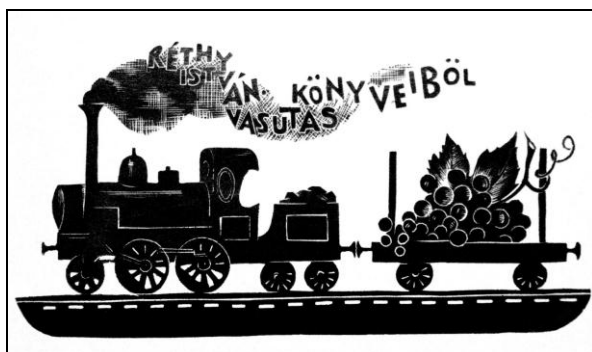
16/9. sz.: Galambos Ferenc ex librise, grafikus: J. Goljakovszkij (N25/3)

16/10. sz.: Lippóczy Miklós ex librise, grafikus: Fery Antal (N19/3)

16/11. sz.: Réthy István ex librise, grafikus: Malgorzata Korolko (N37/1)

16/12. sz.: Radnóti Miklós ex librise, grafikus: Buday György (N26/1)

16/13. sz.: A KBK ex librise, grafikus: M. E. Leboroni (N34/7)

16/14. sz.: Semsey Andor ex librise, grafikus: J. Szuszkiewicz (N28/33)

16/15. sz.: Kertész Dénes ex librise, grafikus: Drahos István (N38/36)

16/16. sz.: Dr. Rapcsák András ex librise, grafikus: Stettner Béla (N22/86)

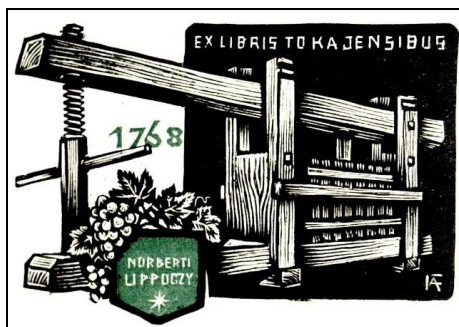
16/17. sz.: Erich Kuiv ex librise, grafikus: Kertes-Kollmann Jenő (N22/20)

16/18. sz.: Kádár Lajos ex librise, grafikus: Fery Antal (N38/74)

16/19. sz.: Lippóczy Norbert ex librise, grafikus: Fery Antal (N38/80)

16/20. sz.: Lippóczy Miklós ex librise, grafikus: Norbert Ott (N20/1)

16/21. sz.: Berényi László ex librise, grafikus: Rozsnyay Kálmán (N26/3)

16/22. sz.: Ortutay Gyula ex librise, grafikus: Buday György (N26/2)

16/23. sz.: Nagy László ex librise, grafikus: Nagy László Lázár (N38/13)

16/24. sz.: Supka Magdolna ex librise, grafikus: Stettner Béla (N11/7)

16/25. sz.: Hollós Lóránt ex librise, grafikus: Drahos István (N21/50)

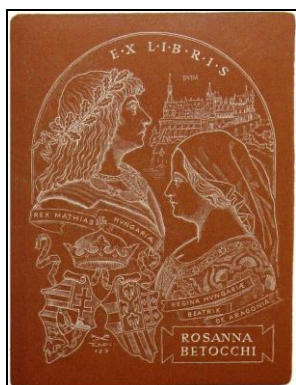
16/26. sz.: Szigeti István ex librise, grafikus: Vertel József (N3/23)

16/27. sz.: Kiss Károly ex librise, grafikus: Fery Antal (N19/42)

16/28. sz.: Rosanna Betocchi ex librise, grafikus: Tempinszky István (N38/21)

Tartalom

1.	BEVEZETÉS	3
1.1.	A kutatás témája, aktualitása, célok	3
1.2.	A feldolgozandó forrásanyag, a kutatott gyűjtemény rövid bemutatása, jellemzése	4
1.3.	A kutatási téma szempontjából releváns szakirodalom bemutatása, kutatási irányok	5
1.4.	A disszertáció fejezeteinek funkciója, egymásra épülésük	9
1.5.	Várható kutatási eredmények	10
1.6.	Köszönetnyilvánítások	12
2.	AZ EX LIBRISEK FOGALMA, A KÖNYVJEGY ELTERJEDÉSE MAGYARORSZÁGON (XVI-XIX. SZÁZAD)	12
2.1.	A könyvjegy fogalma, megjelenése	12
2.2.	A könyvjegyek osztályozása	16
2.3.	A XVI. századi kezdetek Magyarországon	17
2.4.	Kiteljesedés a XVII. században	17
2.5.	Fellendülés a XVIII. században	18
2.6.	A szimbolikus és magyar nyelvű ex librisek széles körű terjedése a XIX. században	22
3.	A MODERN EX LIBRIS, A MŰFAJ SZÍNEVÁLTOZÁSA A XIX–XX. SZÁZAD FORDULÓJÁTÓL NAPJAINKIG	25
3.1.	Első magyar ex libris kiállítás, egyesületek, szervezetek Magyarországon a XX. század első felében	26
3.2.	Egyesületi élet a II. világháború után hazánkban	30
3.2.1.	Budapest	30
3.2.1.1.	A KBK megalakulása, működése	30
3.2.1.2.	Programtervezet, működési szabályzat	32
3.2.1.3.	KBK Értesítő, Kisgrafika Értesítő (a KBK folyóirata)	34
3.2.1.4.	A KBK vezetőségének változásai	35
3.2.2.	A KBK vidéki hálózata	36
3.2.2.1.	Szeged	36
3.2.2.2.	Pécs	37
3.2.2.3.	Debrecen	39
3.2.2.4.	Cegléd	40
3.2.2.5.	Tatabánya	41
3.2.2.6.	Eger	41
3.2.2.7.	Hajdúböszörmény	42
3.2.2.8.	Veszprém	42

3.2.2.9.	Ajka -----	43
3.2.2.10.	Szombathely-----	43
3.2.3.	A KBK intézményi tagjai-----	43
3.2.4.	A KBK nemzetközi elismertsége, külföldön élő tagjai-----	44
3.3.	A XX. század nevesebb ex libris gyűjtői hazánkban-----	45
3.4.	Az intézményi ex libris a XX. században -----	48
3.5.	Nagyobb ex libris gyűjtemények magyarországi intézményekben-----	50
4.	INTERDISZCIPLINARITÁS, AZ EX LIBRISEK INTERPRETÁCIÓJÁNAK ÚJ IRÁNYAI NAPJAINKBAN -----	56
4.1.	Az ex librisek és az „iconic turn”-----	56
4.2.	Az ex librisek vizuális literációja -----	59
4.3.	Az ex librisek és a possessorkutatás -----	64
5.	AZ EX LIBRISEK NEMZETKÖZISÉGE, NEMZETKÖZI EX LIBRIS EGYESÜLETEK, KONGRESSZUSOK, A FISAE MEGALAKULÁSA -----	65
5.1.	Az első nemzetközi kongresszusok, a FISAE megalakulása-----	65
5.2.	A FISAE alapító tagszervezetek fontosabb orgánumai, elérhetősége -----	68
5.3.	A FISAE később csatlakozott egyesületeinek orgánumai, elérhetősége-----	69
5.4.	Aktív ex libris szervezetek, de nem FISAE tagok -----	72
5.5.	A XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus (1970. Budapest) és előzményei -----	73
5.6.	FISAE kongresszusok 1970 után (kiemelten a napjainkban rendezett 2010, 2012-es kongresszusok) -----	75
5.7.	Duna menti Országok Nemzetközi Ex libris Találkozója-----	79
5.8.	Egyéb nemzetközi kongresszusok, biennálék, triennálék-----	79
6.	NEMZETKÖZI EX LIBRIS TOPOGRÁFIA, A VILÁG NAGYOBB EX LIBRIS GYŰJTEMÉNYEI -----	81
6.1.	Ex libris múzeumok a világban-----	81
6.2.	Egyéb múzeumokban és könyvtárakban található ex libris gyűjtemények -----	85
6.2.1.	Ex libris gyűjtemények Európában-----	85
6.2.2.	Ex libris gyűjtemények Európán kívül-----	95
6.2.3.	Ex libris gyűjtemények Moszkvában, a kutatás forrásanyagát képező Rudomino Könyvtár ex librisei 99	
6.3.	A gyűjtemények rendezettsége -----	99
7.	HUNGAROLÓGIA ÉS EX LIBRIS KUTATÁS, A HUNGARIKA EX LIBRIS FOGALMA-----	100

7.1.	Magyar vonatkozás külföldi lapokban -----	101
7.2.	Magyarok külföldi gyűjtők cserelistáin -----	102
7.3.	Magyar ex librisek külföldi aukciókon -----	103
7.4.	Magyar vonatkozású ex libris anyag külföldi gyűjteményekben -----	103
8.	A MOSZKVAI RUDOMINO KÖNYVTÁR EX LIBRIS KOLLEKCIÓJA A HUNGAROLÓGIAI KUTATÁSOK FÉNYÉBEN; A GYŰJTEMÉNY LÉTREHOZÓJA -----	106
8.1.	A moszkvai kutatás helyszíne, ideje, körülményei -----	106
8.2.	A kutatott gyűjtemények, az átnézett dokumentumok állaga, jellege -----	107
8.3.	A gyűjtemény létrehozója, possessora -----	108
8.3.1.	Provenienciakutatás -----	108
8.3.2.	Magyar–oroszlkapcsolatok az 1960–70-es években -----	112
8.4.	A Minajev-gyűjtemény további egységei más közgyűjteményekben -----	114
9.	A MOSZKVAI MINAJEV-GYŰJTEMÉNY HUNGARIKA EX LIBRISEINEK TÍPUSAI, IDŐBELI ÉS TÉRBELI HATÁRAI, A FELDOLGOZÁS MÓDJA -----	116
9.1.	A gyűjtemény időbeli határai -----	116
9.2.	A két fő gyűjteményegység állapota, főbb számadatai (kvantitatív vizsgálat) -----	118
9.2.1.	A gyűjtemény térbeli, országonkénti rendezettsége (1–39. mappa) -----	118
9.2.2.	A szabadlapos albumok (40–70. album) -----	121
10.	A HUNGARIKA ANYAG FELDOLGOZÁSÁNAK MÓDJA, FŐBB SZEMPONTJAI, SEGÉDLETEK -----	121
11.	HUNGARIKA EX LIBRISEK A MINAJEV-GYŰJTEMÉNYBEN, MAGYAR ÉS KÜLFÖLDI GRAFIKUSOK ALKOTÁSAI -----	124
11.1.	Háttér: élénkülő grafikaélet az 1960–70-es években, egyesületek, kiállítások, pályázatok, katalógusok -----	124
11.2.	Az egyéni névre szóló hungarika ex librisek főbb típusai -----	125
11.2.1.	Magyar grafikusok alkotásai a Minajev-gyűjteményben -----	125
11.2.2.	Külföldi grafikusok ex librisei magyar megrendelőknek -----	146
11.2.2.1.	Lengyel grafikusok -----	146
11.2.2.2.	Oroszl (szovjet) grafikusok -----	149
11.2.2.3.	Német grafikusok -----	152
11.2.2.4.	Oszttrák grafikusok -----	153
11.2.2.5.	Olaszl grafikusok -----	154
11.2.2.6.	Svéd grafikus -----	154
11.2.2.7.	Svájci grafikus -----	155
11.2.2.8.	Holland grafikus -----	155
11.2.2.9.	Spanyol grafikusok -----	155
11.2.2.10.	Cseh grafikusok -----	156
11.2.2.11.	Belga grafikus -----	157
11.2.2.12.	Dán grafikus -----	157
11.2.3.	Egyéni magyar megrendelők és ex libriseik (magyar vagy külföldi grafikustól) -----	158

11.2.3.1.	A tulajdonosi beazonosítás jelentősége, a főbb kategóriák -----	158
11.2.3.2.	Magyar tulajdonosi pecsétek -----	160
11.2.3.3.	Az ex libris rendelők bemutatása a foglalkozás szerinti megoszlás, arány sorrendjében--	161
11.2.3.4.	Kiemelkedően híres magyar emberek nevére készült ex librisek -----	202
11.2.3.5.	Az ex libris rendelők foglalkozás szerinti megoszlása – komparatív vizsgálat (A Rudomino Könyvtár adatainak összevetése a KBK 1971-es és 1959–2003-as tagsági adataival) -----	205
11.2.3.6.	A tulajdonosok nemek szerinti megoszlása-----	216
11.2.4.	Külföldi megrendelők ex librisei magyar grafikustól -----	219
11.2.4.1.	Orosz megrendelők -----	219
11.2.4.2.	Német megrendelők -----	221
11.2.4.3.	Francia megrendelők -----	223
11.2.4.4.	Észt megrendelők -----	224
11.2.4.5.	Holland megrendelők -----	225
11.2.4.6.	Lengyel megrendelők -----	226
11.2.4.7.	Cseh megrendelők -----	227
11.2.4.8.	Dán megrendelők -----	227
11.2.4.9.	Olasz megrendelők -----	230
11.2.4.10.	Belga megrendelők-----	234
11.2.4.11.	Portugál megrendelők -----	235
11.2.4.12.	Osztrák megrendelők -----	235
11.2.4.13.	Szlovén megrendelők-----	236
11.2.5.	Külföldi grafikusok ex librisei külföldi megrendelőknek (tartalmában vagy szövegében Magyarországra utaló ex librisek) -----	237
11.2.6.	A külföldi ex libris rendelők nemzetiség szerinti megoszlása-----	237
11.3.	Az intézményi ex librisek fogalma, főbb típusai a Minajev-gyűjteményben -----	239
11.4.	Alkalmi grafikák, in memoriam lapok -----	241
11.4.1.	Ünnepekhez, évfordulókhoz kötődő alkalmi grafikák-----	243
11.4.2.	Kongresszusokra, egyéb rendezvényekre, kiállításokra készült kisgrafikák -----	244
11.4.3.	In memoriam lapok-----	246
11.5.	Különleges ex libris típusok; speciális tulajdonoskategóriák -----	247
11.6.	A moszkvai Rudomino Könyvtár hungarika ex librisei mint a „lieux de mémoire” eszközei; az ex librisek ikonográfiája mint a művelődéstörténeti kutatások forrása-----	249
11.6.1.	Az ex librisek mint az „emlékezet helyei”-----	249
11.6.2.	A témás ex librisek tipológiája-----	250
11.6.3.	Könyvet, könyvolvasást ábrázoló ex librisek -----	252
11.6.4.	Topográfiai ex librisek (Hazai tájak, épületek, intézmények, szervezetek mint az emlékezet helyei) 253	
11.6.5.	Szőlős-boros és étkezéssel kapcsolatos, gasztronómiai tárgyú ex librisek -----	255
11.6.6.	Nőábrázolások, erotikus ex librisek -----	257
11.6.7.	Néprajzi-irodalmi hagyományt őrző ex librisek -----	258
11.6.8.	Irodalmi emlékezet, intertextualitás -----	259
11.6.9.	Mitológiai-történelmi tárgyú ex librisek -----	259
11.6.10.	Foglalkozásjelölő, hobbkra utaló emblematikus ex librisek -----	260
11.6.11.	Gyűjtésre, hobbira utaló ex librisek -----	262
11.6.12.	Önreflektáló, a művészetre utaló ex librisek -----	262
11.6.13.	Neves személyek emlékezete – portré ex librisek -----	264
11.6.14.	Az ikonológiai interpretáció tanulságai -----	266
12.	A MOSZKVAI MINAJEV-GYŰJTEMÉNY ÜZENETE, EREDMÉNYEK, KONKLÚZIÓK, TOVÁBBI KUTATÁSI IRÁNYOK -----	267
13.	ÖSSZEGZÉS: AZ EX LIBRIS A KULTÚRA-TUDOMÁNY-MŰVELŐDÉS SZOLGÁLATÁBAN -----	268

14. BIBLIOGRÁFIA	271
15. JEGYZÉKEK	314
16. MELLÉKLETEK	316